

*Lage
Landen
Studies*

*Van Siska van Rosemael
tot Max Havelaar*

*Receptie van Nederlandstalige
literatuur in Tsjechische vertaling
tussen 1848 en 1948*

ACADEMIA
PRESS

Wilken Engelbrecht

**Van *Siska van Rosemael* tot *Max Havelaar*:
Receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechische
vertaling tussen 1848 en 1948**

Lage Landen Studies

Lage Landen Studies is de reeks van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek. In deze serie verschijnen monografieën en thematische bundels die het resultaat zijn van zowel individuele studies als van samenwerkingen tussen wetenschappers werkzaam op het gebied van de neerlandistiek. De reeks bevordert internationaal onderzoek naar de taal, literatuur en cultuur van de Lage Landen.

Laatst verschenen:

- LLS 8 *Minoes, Minnie, Minu en andere katse streken. De internationale receptie van Annie M.G. Schmidts Minoes*
Jan Van Coillie & Irena Barbara Kalla (red.)
ISBN 978 94 014 4493 4
- LLS 9 *Denken over poëzie en vertalen. De dichter Cees Nooteboom in vertaling*
Désirée Schyns & Philippe Noble (red.)
ISBN 978 94 014 5245 8
- LLS 10 *Tussen twee stoelen, tussen twee vuren. Nederlandse literatuur op weg naar de buitenlandse lezer*
Lut Missinne & Jaap Grave (red.)
ISBN 978 94 014 5211 3
- LLS 11 *Dichters op reis. Moderne Nederlandstalige poëzie over het buitenland*
Irena Barbara Kalla & Dirk de Geest (red.)
ISBN 978 94 014 5292 2
- LLS 12 *Over taalbewustzijn en taalvariatie. Taalideologie bij docenten Nederlands aan Europese universiteiten*
Truus De Wilde
ISBN 978 94 014 6244 0
- LLS 13 *Grensverleggende beelden. Literaire transfer uit de Lage Landen naar Zuid-Europa*
Paola Gentile & Dolores Ross (red.)
ISBN 978 94 014 5817 7

Centrale redactie

Zuzanna Czerwonka-Wajda, Uniwersytet Wrocławski, Polen
Jaap Grave, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Duitsland
Annika Johansson, Universiteit Stockholm, Zweden
Irena Barbara Kalla (voorzitter), Uniwersytet Wrocławski, Polen
Bram Lambrecht, KU Leuven, België
Franco Paris, Università degli Studi di Napoli "l'Orientale", Italië

Internationale Vereniging voor Neerlandistiek

Universiteit Utrecht
Trans 10 / kamer 2.37
3512 JK Utrecht
Nederland
bureau@ivn.nu

*Van Siska van Rosemael tot
Max Havelaar*

Receptie van Nederlandstalige
literatuur in Tsjechische vertaling
tussen 1848 en 1948

Wilken Engelbrecht

Lage Landen Studies 14

ACADEMIA
PRESS

GPRC

Guaranteed
Peer Reviewed
Content

www.gprc.be

Deze uitgave werd beoordeeld door
prof. dr. Ralf Grüttemeier (Carl von
Ossietzky Universität, Oldenburg) en
door prof. dr. Yves T'Sjoen
(Universiteit Gent).

Deze publicatie kwam tot stand dankzij de volgende subsidies, toegedeeld door het
Ministerie van Onderwijs, Jeugd en Sport van de Tsjechische Republiek (MŠMT ČR):

Fond pro podporu vědecké činnosti FF UP nr. FPVČ 2016/02 *Receptce nizozemské a
vlámské literatury v českém překladu, 1848-1948*

(Fonds ter ondersteuning van wetenschappelijk werk)

Institucionální rozvojový plán FF UP pro rok 2021

(Institutioneel Ontwikkelingsplan van de FF UP voor 2021)

Het onderzoek werd eveneens mogelijk gemaakt met ondersteuning van:

De Nederlandse Taalunie, project OLOMOU(117)/MR/rv –Receptie van

Nederlandstalige literatuur in het Tsjechisch, 1848-1948

Nederlands fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, verblijfsbeurs NWO 040.11.256
gedurende de maanden mei-oktober 2018

Academia Press
Coupure Rechts 88
9000 Gent
België

info@academiapress.be
www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediativisie van
Uitgeverij Lannoo nv.

ISBN 978 94 014 7405 4
D/2021/45/437
NUR 622

Wilken Engelbrecht
Van *Siska van Rosemael* tot *Max Havelaar*: Receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling tussen
1848 en 1948
Gent, Academia Press, 2021, 416 p.

Vormgeving cover: Kris Demey
Vormgeving binnenwerk: Punctilio

Copyright © Wilken Engelbrecht, 2021
Copyright © Uitgeverij Lannoo nv, Tiel, 2021
Copyright © Palacký University Olomouc, 2021

*Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoordigd en/of openbaar gemaakt door middel van
druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.*

Inhoud

TER INLEIDING	1
<i>De aanleiding voor deze studie</i>	2
<i>Politieke invloeden</i>	4
<i>De taalsituatie</i>	6
<i>Methodologie</i>	7
<i>Bronnen</i>	11
<i>Hypothese</i>	15
<i>De structuur van het werk</i>	16
<i>Dankzegging</i>	19
1. HET LITERAIRE VELD IN TSJECHIË EN ZIJN ONTWIKKELING	21
1.1. <i>Het gebied Tsjechië</i>	21
1.2. <i>De positie van Tsjechië en het Tsjechisch voor 1850</i>	23
1.3. <i>Het begin van de negentiende-eeuwse Tsjechische literatuur</i>	26
1.4. <i>Het revolutiejaar 1848</i>	28
1.5. <i>Dej si Bacha</i>	30
1.6. <i>Verzuiling op zijn Tsjechisch</i>	31
1.7. <i>Schrijversverenigingen</i>	40
1.8. <i>Het begrip Nederland en Nederlandse literatuur</i>	41
1.9. <i>Handboeken en Nederlands als academisch vak</i>	44
1.10. <i>Vertaalnormen</i>	47
1.11. <i>Aantallen vertalingen uit het Nederlands</i>	53
2. HET BEGIN: CONSCIENCE, VERMAAKSLITERATUUR, LIBERALEN EN KATHOLIEKEN	57
2.1. <i>De Belgische opstand en de Vlaamse beweging als voorbeeld</i>	57

INHOUD

2.2.	<i>Diepenbrocks vertaling</i>	60
2.3.	<i>Het begin</i>	65
2.4.	<i>Overgang naar publicatie in boekvorm</i>	69
2.5.	<i>In katholieke kringen</i>	70
2.6.	<i>Op de slippen van Conscience</i>	76
3.	NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR IN HET FIN DE SIÈCLE MET TSJECHISCHE OGEN	81
3.1.	<i>Vernieuwing in de literatuur</i>	81
3.2.	<i>De literair geïnteresseerde postbode Václav Kuneš</i>	83
3.3.	<i>De 'Hollandse Tsjech' Jaroslav Kamper</i>	84
3.4.	<i>Couperus en de Tachtigers in vertaling</i>	88
3.5.	<i>De Tachtigers in de ogen van de Tsjechische Dekadenten</i>	91
3.6.	<i>Verheimelijkte 'tweedehandse' vertalingen</i>	98
3.7.	<i>Multatuli</i>	109
3.8.	<i>Extreem-linkse politieke vertalingen</i>	113
3.9.	<i>Nogmaals de katholieken</i>	119
3.10.	<i>Flamenpolitik?</i>	122
3.11.	<i>Ter afsluiting</i>	124
4.	HET INTERBELLUM: DE BELANGRIJKSTE VERTALERS ZETTEN HUN STEMPEL	127
4.1.	<i>Gevolgen van de revolutie van 1918</i>	127
4.2.	<i>Actoren in het Tsjechische literaire veld in het interbellum</i>	130
4.3.	<i>De vertalers</i>	147
4.4.	<i>Nederland gidsland?</i>	172
4.5.	<i>Proletarische literatuur</i>	176
4.6.	<i>Ter afsluiting</i>	181
5.	DE OORLOGSJAREN: NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR ALS LITERAIR VENTIEL	183
5.1.	<i>De moeizame verhouding tussen Duits- en Tsjechischtaligen, 1918-1933</i>	183
5.2.	<i>De crisis, Henlein en Hitler, op weg naar het einde, 1933-1938</i>	186
5.3.	<i>Buitenlandse literatuur als hart onder de riem</i>	189

INHOUD

5.4.	<i>Het Protektorat Böhmen und Mähren</i>	205
5.5.	<i>Censuur onder de Tweede Republiek</i>	208
5.6.	<i>Censuur in de jaren 1939-1945</i>	210
5.7.	<i>Tom Poes in Tsjechië</i>	227
5.8.	<i>Ter afsluiting</i>	228
6.	DE LAATSTE VRIJE JAREN IN DE NAOORLOGSE PERIODE	229
6.1.	<i>Herstart van de staat</i>	229
6.2.	<i>Discussies over de rol van de literatuur</i>	234
6.3.	<i>Directe en indirecte censuur</i>	235
6.4.	<i>Actoren op de markt</i>	249
6.5.	<i>De vertalers</i>	252
6.6.	<i>Het einde van een tijdperk</i>	256
6.7.	<i>Ter afronding</i>	259
7.	BESLUIT	261
7.1.	<i>Het begin – Conscience</i>	261
7.2.	<i>Het fin de siècle</i>	263
7.3.	<i>Het interbellum</i>	264
7.4.	<i>Censuur en politiek</i>	265
7.5.	<i>De netwerken</i>	267
7.6.	<i>Ter afsluiting</i>	268
SUMMARY.	. . . . .	269
	<i>Up until the First World War</i>	269
	<i>The Period between the World Wars</i>	270
	<i>During the Occupation</i>	271
	<i>The Third Republic</i>	272
	<i>Towards a Totalitarian Regime</i>	272
	<i>The end of a century of free reception of Dutch-written literature</i>	273
SOUHRN	. . . . .	275
	<i>Do první světové války</i>	275
	<i>Meziválečné období</i>	276

INHOUD

<i>Období Protektorátu</i>	277
<i>Třetí republika</i>	277
<i>Směrem k totalitnímu režimu</i>	278
<i>Konec století svobodné recepce nizozemsky psané literatury</i>	278
NOTEN BIJ DE STUDIE	281
<i>Noten bij de inleiding</i>	281
<i>Noten bij hoofdstuk 1 – Het literaire veld in Tsjechië en zijn ontwikkeling</i>	282
<i>Noten bij hoofdstuk 2 – Het begin: Conscience, vermaaksliteratuur, liberalen en katholieken</i>	289
<i>Noten bij hoofdstuk 3 – Nederlandstalige literatuur in het fin de siècle met Tsjechische ogen</i>	294
<i>Noten bij hoofdstuk 4 – Het interbellum: de belangrijkste vertalers zetten hun stempel</i>	303
<i>Noten bij hoofdstuk 5 – De oorlogsjaren: Nederlandstalige literatuur als literair ventiel</i>	312
<i>Noten bij hoofdstuk 6 – De laatste vrije jaren in de naoorlogse periode</i>	319
<i>Noten bij de literatuuropgave</i>	325
VERANTWOORDING VAN DE AFBEELDINGEN, GRAFIEKEN EN TABELLEN	327
LITERATUUROPGAVE	335
<i>Archiefbestanden</i>	335
<i>Private archiefbestanden</i>	336
<i>Uitgebreider geciteerde primaire literatuur en vertalingen (voor Tsjechische vertalingen uit het Nederlands, zie de bijlage)</i>	337
<i>Geciteerde berichten, krantenartikelen, recensies en essays</i>	339
<i>Secundaire literatuur</i>	348
<i>Websites</i>	366
BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS	
1846-1949	369
<i>Koninkrijk Bohemen tot 1848</i>	369
<i>Koninkrijk Bohemen 1848-1869</i>	369
<i>Koninkrijk Bohemen 1870-1918</i>	370

INHOUD

<i>Eerste Tsjechooslowaakse Republiek 1919-1938</i>	380
<i>Protectoraat Bohemen en Moravië 1939-1945</i>	389
<i>Derde Republiek 1946-1948</i>	394
REGISTER VAN PERSOONSNAMEN	399
<i>Nederlandstalige schrijvers</i>	399
<i>Tsjechische vertalers</i>	403

TER INLEIDING

Herbert van Uffelen opende de bundel *Object: Nederlandse literatuur in het buitenland. Methode: onbekend* van Petra Broomans en collega's (2006) met een artikel *Toeval dat na de gebeurtenis noodzakelijk bleek*. Deze titel is, zoals hierna zal blijken, ook van toepassing op het voorliggende werk. De laatste jaren is er veel onderzoek gedaan naar de receptie van Nederlandstalige literatuur in het buitenland. Er verschenen diverse studies die zich bezig houden met receptie van Nederlandstalige literatuur in een bepaalde periode en meestal ook in een bepaald taalgebied.

Als de oermoeder van de moderne Centraal-Europese studies op dit gebied mag wel de omvangrijke studie *Moderne niederländische Literatur im deutschen Sprachraum 1830-1930* van Herbert van Uffelen (1993a) worden beschouwd. In deze studie wilde hij 'het eigen karakter en de eigen dynamiek van de Nederlandse literatuur benadrukken' (Van Uffelen, 1993a, 14). Naast de literaire vertalingen en belangrijke gebeurtenissen in beide literaire systemen bekeek Van Uffelen ook culturele en politieke betrekkingen tussen beide taalgebieden, de inzet van individuen en uitgeverijen voor de Nederlandstalige literatuur en de bevordering van deze literatuur door Nederlandse en Vlaamse instanties (Van Uffelen, 1993a, 15). Kortom, het is een studie die om met Pierre Bourdieu te spreken, de actoren in het veld en hun activiteiten bekijkt. Omdat de receptie van Nederlandstalige literatuur in het Duitse taalgebied, en dan met name in Duitsland, zeker tot 1938 vrij belangrijk was voor de receptie in het Tsjechische taalgebied, wordt deze studie verschillende keren geciteerd en was zij in veel opzichten ook een voorbeeld.

Een andere belangrijke studie over receptie van Nederlandstalige literatuur in het Duitse taalgebied is *Zulk vertalen is een werk van liefde. Bemiddelaars van Nederlandstalige literatuur in Duitsland, 1890-1914* van Jaap Grave (2001). Deze studie concentreert zich op het werk van vier vertalers uit het Nederlands naar het Duits die destijds de taken van literair agent, uitgever en vertaler combineerden en dan ook door Grave als 'bemiddelaars' worden aangeduid. Grave bekijkt ook de beeldvorming van Nederlandstalige literatuur in correspondentie, recensies, voorwoorden en artikelen van de bemiddelaars (Grave, 2001, 18-19). Ook zijn studie was een voorbeeld voor de analyse van de rol van bemiddelaars in het Tsjechisch.

Omvattende studies voor de receptie van Nederlandstalige literatuur bestaan verder nog voor de Scandinavische talen. Diederik Grit, *Driewerf zalig noorden*

(1994), een bundeling van eerder gepubliceerde artikelen, onderzoekt de receptie van Nederlandstalige literatuur vanuit een comparatisch perspectief, waarbij hij de drie Scandinavische talen Deens, Noors en Zweeds als één cultuurgebied behandelt (Grit, 1994, 17). Grit (1994, 25-26) constateert dat de door hem behandelde periode van de zeventiende tot en met de twintigste eeuw veel te groot is om van één bepaalde methode uit te gaan. Hij is eclecticisch te werk gegaan, waarbij hij elementen uit de polysysteemtheorie van Itamar Even-Zohar, de descriptieve vertaaltheorie en andere in een systemisch historisch receptie-onderzoek heeft verwerkt (Grit, 1994, 26). Een soortgelijk uitgangspunt heeft ook de Poolse literatuurwetenschapper Jerzy Koch die evenals Grit ook als literair vertaler actief is, in zijn diepgaande studie over de receptie van Multatuli in Polen *Multatuli (1820-1887) w Polsce: próba historycznoliterackiej analizy przebiegu recepcji na przelomie XIX i XX wieku* [Multatuli (1820-1887) in Polen: poging tot een literairhistorische analyse van het verloop van de receptie rond de eeuwwisseling van de 19e en 20e eeuw] (2000) geschreven, waarop zijn vijf jaar eerder in *Spiegel der Letteren* verschenen studie *Het Polen van de eeuwwisseling in de spiegel van de vertalingen van Multatuli. Uit de theorie en praktijk van het receptie-onderzoek* (Koch, 1995) een goede inleiding is. In zijn studie *Het wel en wee van de receptie. De ontvangst van Multatuli in Polen*, verschenen in *Over Multatuli* (Koch, 2008, 21-22) legde hij de principes van zijn onderzoek nog eens uit.

Ingrid Wikén Bonde behandelt in haar studie *Was hat uns dieser Gast wohl zu erzählen? oder Die Jagd nach dem Nobelpreis. Zur Rezeption niederländischer Literatur in Schweden* (1997) op basis van de veldtheorie van Pierre Bourdieu de opname van Nederlandstalige literaire werken na 1830 in het veranderlijke Zweedse literaire veld.

Voor de Slavische talen zijn er afgezien van de genoemde studies van Koch en enkele artikelen van Olga Krijtová (1931-2013) vrij weinig omvattende studies. Hier moet wel worden opgemerkt dat Irina Michajlova voor het Russisch en Jelica Novaković-Lopušina voor het Servokroatisch respectievelijk het Servisch veel studies aan vertalingen en vertalers van Nederlandstalige literatuur hebben gewijd.

De aanleiding voor deze studie

Toeval dat na de gebeurtenis noodzaak bleek... Mijn eigen interesse wortelt in mijn familiegeschiedenis. Mijn grootmoeder is eind jaren twintig als Tsjechoslowaakse staatsburgeres (zoals destijds velen uit dat land perfect tweetalig Duits en Tsjechisch) met een Nederlandse ambtenaar van eveneens tweetalige Tsjechische afkomst in Nederlands-Indië getrouwd. Beiden werden in 1949 'gerepatrieerd' naar Nederland na vijf jaar verblijf in verschillende Japanse concentratiekampen. Hun

eigen vaderland was inmiddels een communistische staat geworden die voor geen van beiden aantrekkelijk was als nieuw tehuis, zodat zij in Nederland bleven wonen. In hun boekenkast stonden Nederlandse en Tsjechische (en soms ook Duitse) titels van dezelfde auteurs, een enkele keer ook van hetzelfde boek, broederlijk naast elkaar. Vanaf 1991 werk ik in Tsjechië, waar ik onder anderen vaak heb gesproken met Olga Krijtová. Zij was voor de neerlandistiek een belangrijke persoon, niet alleen als hoofd van de vakgroep in Praag, maar ook als veelvuldig bekroond literair vertaalster. De sluimerende interesse werd daardoor omgezet in actief onderzoek dat in veel opzichten voortbouwde op gegevens die Krijtová gewillig ter beschikking stelde. De vakgroep in Olomouc mag zich bovendien gelukkig prijzen dat zij na Krijtová's overlijden een deel van haar persoonlijke bibliotheek met vaak zeldzame vertalingen mocht erven.

In vergelijking met andere Slavische talen is het aantal literaire vertalingen uit het Nederlands in het Tsjechisch relatief groot. Tussen 1846 en heden zijn er ongeveer 880 literaire vertalingen uitgegeven, een gemiddelde van vijf vertalingen per jaar, waarbij het aantal per jaar met name sinds rond 2000 groter is en rond de tien boeken per jaar ligt. Duidelijke pieken zijn de jaren 1934-1937 en 1946-1948 met ruim tien vertalingen per jaar – aantallen die pas eind twintigste eeuw weer zouden worden bereikt. Ruim 380 vertalingen zijn in de eeuw voor 1948 vertaald, waarmee er in het Tsjechisch in deze periode anderhalf maal zoveel vertalingen bekend zijn als in de andere Slavische talen en het Hongaars bij elkaar. Dat is weliswaar veel minder dan het aantal in diezelfde periode in het Duits verschenen vertalingen (goed 1600 titels), maar indien het aantal moedertaalsprekers van het Duits en het Tsjechisch in ogenschouw wordt genomen – een verhouding van ongeveer 11:1 – is de verhouding van 4,3 Duitse vertalingen uit het Nederlands tegen één Tsjechische toch niet slecht. Daarbij moeten we bedenken dat de gemiddelde geleterde Tsjech zeker tot 1945 in staat was om ook Duits te lezen, een gegeven dat door de veelvuldige aanwezigheid van Duitse vertalingen van Nederlandstalig werk in Tsjechische bibliotheken wordt gestaafd (Engelbrecht, 2016c).^[1]

In de afgelopen jaren is er voornamelijk van mijn hand een veertigtal verschillende deelstudies over het onderwerp verschenen die de receptie van afzonderlijke schrijvers, bepaalde vertalers of tendenties belichten. Een omvattend beeld van de receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling bestaat echter uitsluitend voor de periode na 1945 in de vorm van het dissertatie-onderzoek *Recepte nizozemské literatury v českém literárním kontextu let 1945-2010* [Receptie van de Nederlandse literatuur in de Tsjechische literaire context, 1945-2010] van Lucie Smolka Fruhwirtová (2011). Zij ging uit van de polysysteemtheorie van Itamar Even-Zohar. Helaas is haar studie in het Tsjechisch geschreven en daarom voor de meeste neerlandici niet toegankelijk. Een omvattend overzicht voor de voorafgaan-

de periode vanaf 1846 ontbreekt, waarin deze studie wil voorzien. Hierbij is als onderzoeksperiode (1846) 1848 tot 1948 (1949) genomen. Dat heeft verschillende redenen.

Politieke invloeden

Zoals Irina Michajlova in haar studie *Uit de geschiedenis van de Russische vertalingen van de Nederlandse literatuur* (2009) en nog duidelijker in *Dutch and Flemish literature in the USSR (1945-1990)* (2018) heeft getoond, hebben politieke ontwikkelingen de Russische receptie van Nederlandstalige literatuur sterk beïnvloed. Dat is voor het Tsjechisch niet anders.^[2]

Anders dan het Russisch dat sinds de zeventiende eeuw een literaire productie kent en het Pools dat zelfs al vanaf de renaissance als literaire taal present is – er zijn liefst vier Poolse winnaars van de Nobelprijs voor literatuur – is er voor het Tsjechisch een ‘gat’ van twee eeuwen tussen de eerste literaire periode van begin veertiende tot begin zeventiende eeuw en de tweede periode vanaf begin negentiende eeuw. Dit is het gevolg van de nederlaag van de legers van de Tsjechische Standen tegen de Habsburgers in de Slag op de Witte Berg bij Praag van 8 november 1620. De navolgende onderdrukking van het protestantisme op basis van de *Verneuerte Landesordnung des Erbkönigreichs Bohaimb* [Nieuwe Landsordering van het Erfkoninkrijk Bohemen] van 10 mei 1627 (Bohemen) en 10 mei 1628 (Moravië) bracht een enorme stroom emigranten op gang. De schattingen lopen uiteen van 150.000 tot 200.000 personen en zijn daarmee vergelijkbaar met de aantallen vluchtelingen vanuit de Zuidelijke Nederlanden naar de Republiek na de val van Antwerpen in 1585. Hiermee raakte Tsjechië een zeer groot deel van zijn intellectuele elite en middenklasse kwijt. Formeel bleef het Tsjechisch samen met het Duits landstaal, maar de praktijk was anders. Veelzeggend is dat de ‘Nieuwe Landsordering’ officieel wel in het Tsjechisch had moeten worden vertaald, maar dat deze vertaling nooit voltooid is. Omdat er geen grote groepen Tsjechische emigranten waren die aan hun moedertaal vasthielden, zoals dit later in de negentiende eeuw voor het Pools wel het geval was, werd de taal gedegradeerd tot een tweedrangstaal en werd er eeuwenlang slechts weinig belletrie in het Tsjechisch geschreven (Machala, 2015, 75-92).

De noodzaak die keizerin Maria Theresia na de vele nederlagen van het Habsburgse rijk tegen het beter georganiseerde Pruisen zag om de volkeren van haar monarchie een betere scholing en meer vrijheid te geven, leidde in 1774 tot een schoolplicht in alle Habsburgse gebieden voor alle kinderen tussen 6 en 12 jaar. Op de basisschool werd daarbij voorrang gegeven aan de moedertaal van de leerlingen. Om deze reden waren er schoolboeken in allerlei landstalen nodig, wat onder

andere leidde tot een ‘Nationale Wedergeboorte’ van de Tsjechische taal en literatuur. Deze wedergeboorte was min of meer afgerond in het revolutiejaar 1848. Dat jaar werd gekenmerkt door een hele reeks revoluties die in februari begonnen in Frankrijk en in maart oversloegen naar Duitsland en het Habsburgse rijk. In Duitsland was de omvorming van de Duitse Bond tot een Duitse eenheidsstaat een van de belangrijkste thema’s van de liberalen. Er waren twee scenario’s: de ‘Grootduitse’ oplossing (hereniging van alle Duitstalige gebieden, inclusief die in de Habsburgse landen) en de ‘Kleinduitse’ oplossing (hereniging van het Duitse Rijk zonder de Habsburgse landen). De Duitstalige Tsjechen waren in meerderheid voor een Grootduitse regeling, terwijl Tsjechischtalige politici juist voor het Habsburgse rijk kozen, in de hoop zo meer autonomie te verkrijgen.^[3] Dit leidde tot tweespalt binnen het koninkrijk Bohemen en toenemende wrijvingen tussen beide bevolkingsgroepen, die allengs ontaarden in een taal- en cultuurstrijd. Uiteindelijk kwam er een taalwetgeving tot stand (o.a. welke taal primair in welke gemeente werd gebruikt) en werd de eeuwenoude Karelsuniversiteit in 1882 in een Duitstalige en een Tsjechischtalige gesplitst, waarbij beide nieuwe universiteiten claimden de juridische voortzetting van de in 1348 door keizer Karel IV gestichte oudste universiteit van Centraal-Europa te zijn. De geschiedenis van het Tsjechisch doet hiermee sterk denken aan die van het Nederlands in Vlaanderen.

De culturele concurrentie met het Duits was er de oorzaak van dat Tsjechische intellectuelen buitenlandse literatuur begonnen te vertalen om te tonen dat het Tsjechisch als literaire en culturele taal geenszins onderdeed voor het Duits. In deze periode werden ook de eerste vertalingen uit het Nederlands in het Tsjechisch uitgegeven, waarmee het beginjaar van deze studie is gegeven. Hoewel er in de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw vaak gebruik werd gemaakt van al bestaande vertalingen in het Duits en het Frans, een situatie die bij veel talen in Centraal-Europa bekend is (Grave, 2013), kwamen er al spoedig discussies op over welk vertaalregime (Pym, 1998) moest worden aangehouden. Jakub Malý (1811-1885), voorman van de Nationale Wedergeboorte en zelf ook literair vertaler (hij was een van de eerste Tsjechische vertalers uit het Nederlands), formuleerde in 1854/5 duidelijke normen voor hoe welk genre literatuur vertaald moest worden. Dat kwam kort gezegd hierop neer dat belletrie altijd rechtstreeks uit de brontaal moest worden vertaald onder inachtneming van de stijl van de auteur en zonder in te korten of toe te voegen, terwijl ‘vermaakslectuur’ wel via andere talen mocht worden vertaald en zelfs bij voorkeur vertsjechischt moest worden (Engelbrecht 2013a). Later zouden in het fin de siècle de hoofdredacteur van het destijds belangrijkste Tsjechische literaire tijdschrift *Lumír* (en tevens vertaler van Couperus’ *Noodlot*) Jaroslav Kamper (1871-1911), en in het interbellum de literair criticus en vertaler Pavel Eisner (1889-1958) deze normen nog aanscherpen. Nog altijd is het

in de Tsjechische literaire wereld norm dat vertalingen rechtstreeks uit de brontaal worden gemaakt en dat adaptaties eigenlijk niet acceptabel zijn.

In de Tsjechische politieke, maar ook literaire geschiedenis zijn jaartallen die op een 8 eindigen vaak van cruciale betekenis. Voor de hier besproken periode zijn dat het genoemde jaar 1848, het jaar 1918 toen de Tsjechen hun staatkundige zelfstandigheid terugkregen (en de Duitstaligen in een ondergeschikte rol kwamen die voor hen onacceptabel was), het jaar 1938 met de afsplitsing van het zogeheten Sudetengebied en de navolgende bezetting van Tsjechië en ten slotte het jaar 1948, toen de communisten de macht overnamen. Met die machtsovername werd tussen februari 1948 en mei 1949 de complete literaire infrastructuur van uitgeverijen, literaire agenturen, schrijversverenigingen, zoals deze vanaf eind achttiende eeuw langzamerhand was gegroeid, in één klap geliquideerd en vervangen door een strikt op het model van de Sovjet-Unie geënt systeem van door de staat gedicteerde literatuur met het socialistisch realisme als enige geaccepteerde stijlrichting (Vimr, 2011). De censuur werd veel scherper dan die zelfs in de zwartste jaren van de nazi-bezetting (1943-1945) was geweest en er was voor het eerst sprake van een duidelijke breuk met het verleden, een verleden dat de nieuwe machthebbers in de jaren 1948-1951 verwoed trachtten uit te wissen, onder andere door de bibliotheken te zuiveren – in deze jaren werden er ongeveer achtmaal zoveel boeken verwijderd en vernietigd als tijdens de Duitse bezetting. Hiermee is het jaar 1948 gegeven als het einde van een eeuw ontwikkeling van receptie van de Nederlandstalige literatuur, die een bescheiden plaats in het Tsjechische literaire veld wist te verwerven.

De taalsituatie

Het Nederlands en het Tsjechisch zijn beide talen in de periferie (Pym, 1998; Van Es & Heilbron, 2015). De situatie van het Tsjechisch doet wederom sterk denken aan die van het Nederlands in Vlaanderen. Zoals gezegd was het Tsjechisch in de late middeleeuwen en de renaissance een cultuurtaal met een eigen literatuur. De *braindrain* na 1627/8 zette het Duits op het eerste plan en degradeerde het Tsjechisch tot een huis-, tuin- en keukentaal. Zelfs de eerste studies van de Tsjechische taal uit de ‘wedergeboorte’ eind achttiende eeuw van bijvoorbeeld Josef Dobrovský werden in het Duits gepubliceerd. Pas gedurende de negentiende eeuw werd de Tsjechische taal weer autonoom. Toch was er bij geletterde Tsjechen geen aversie tegen het Duits als zodanig, maar wel tegen verduitste Tsjechen die zich liefst ‘Duitser dan Duits’ voordeden (vergelijk de Vlaamse aversie tegen ‘franskiljons’, waarmee in eerste instantie verfranste Vlamingen worden bedoeld). Echte aversie tegen het Duits als zodanig ontstond wel tijdens de nazibezetting in de Tweede Wereldoorlog toen alle Tsjechische ambtenaren gedwongen Duitse conversatieles

kregen (Velčovský, 2017). Dit leidde uiteindelijk tot de verdrijving van alle Duitstaligen en vernietiging van de Duitstalige Tsjechische cultuur in de jaren 1945-1949. Hiermee eindigde voor lange tijd ook elke Duitse invloed op wat er in het Tsjechisch werd vertaald. Tot ongeveer 1942 was er echter in Tsjechië duidelijk sprake van een meertalige perifere cultuur (Roig-Sanz & Meylaerts, 2018, 12-13). In Tsjechische tijdschriften werden ook literaire werken die in Duitse vertaling verschenen besproken – opmerkelijk is wel dat dit vooral in Rijksduitsland of Oostenrijk uitgegeven werk betreft, in Duits-Tsjechische uitgeverijen verschenen werk werd na rond 1885 genegeerd.

Voor de positie van het Nederlands was van belang dat het in Tsjechië al sinds 1921 onafgebroken een universitair vak is, als we de gedwongen pauze in de jaren 1939-1945 als gevolg van de collectieve sluiting van alle Tsjechischtalige universiteiten door de bezetter buiten beschouwing laten. Hier geldt het axioma van de vertaalwetenschapper Jiří Levý (1926-1967) dat ‘systematische vertalingen van zeldzamere talen vaak pas begonnen als het bewuste vak bij de Praagse universiteit werd ingevoerd.’ (Levý, 1996, deel 1, 156) Tsjechië verkeerde in de gelukkige omstandigheid dat er al vanaf de negentiende eeuw literaire vertalers (vaak met een goede kennis van het literaire veld in Nederland en Vlaanderen) beschikbaar waren, achtereenvolgens de gymnasiumdirecteur Václav Petrů (1841-1906) in de jaren zeventig van de negentiende eeuw tot aan de eeuwwisseling, de polyglotte priester en literair criticus Alois Koudelka (1861-1942) vanaf de jaren tachtig van de negentiende eeuw tot ruwweg de jaren tien, de literator Jaroslav Kamper rond de eeuwwisseling en beide in het Nederlands gespecialiseerde vertalers Lída Faltová (1890-1944) en Rudolf J. Vonka (1877-1964) in het interbellum. De oorlogsgeneratie van Ella Kazdová (1909-1982), Milada Šimsová (1904-1992) en Miroslav Drápal (1916-1991) vormt de overgang naar de naoorlogse situatie, waarin lang de al genoemde Olga Krijtová domineerde. De meeste huidige Tsjechische literaire vertalers uit het Nederlands zijn haar voormalige studenten.

Methodologie

Bij mijn eerste onderzoekswerkzaamheden ben ik met name van Van Uffelens werk uitgegaan, waarbij de methode het beste als een historisch receptie-onderzoek in de zin van Grit (1994) en Koch (2000, 2008) kan worden verstaan. Later kreeg een en ander meer onderbouwing door de methodiek van bestudering van culturele transfer, zoals beschreven in de bundel *Literary Translation and Cultural Mediators in ‘Peripheral’ Cultures* van Diana Roig-Sanz en Reine Meylaerts, met name in het hoofdstuk *Toward an Agent and Process-Oriented Approach* (Roig-Sanz & Meylaerts, 2018, 12-23). Van de vier door hen aanbevolen analyse niveaus – analyse

van de sociobiografie van de bemiddelaars, analyse van de bemiddelaars als netwerken, analyse van verschillende gebruikte transfermethodes (vertaling, multilinguale productie, zelf-vertaling, adaptatie, samenvatting, parodie, plagiaat, pastiche enz.) en analyse van non-discursieve transfermethodes als schilderen, muziek en beeldhouwen – is de laatste achterwege gelaten, omdat deze studie specifiek over literatuur gaat. Voor de analyse van het Tsjechische literaire veld is enerzijds uitgegaan van verschillende artikelen van de Tsjechische literatuurwetenschapper Ondřej Vimr die voor de Scandinavische talen heeft bestudeerd, hoe deze functioneerden in het Tsjechische literaire veld, alsook van de institutionele analyse van het Nederlandse literaire veld door Kees van Rees en Gillis Dorleijn (2006). In de studie zijn de agenten die Nederlandstalige literatuur in het Tsjechische literaire veld introduceerden, het belangrijkste. De praktische kant van de culturele transfer staat dus voorop, maar ik tracht ook naar ideologische omstandigheden te kijken (Grave, 2004, 54-55). De keuze voor bepaalde werken door uitgeverijen en vertalers werd vaak gemaakt op grond van wat Gillis Dorleijn en Wiljan van den Akker (2006, 94-97) in navolging van de door de antropologen Mary Douglas (1921-2007) en Ludwik Fleck (1896-1961) ‘denkstijl’ hebben genoemd. Dit begrip geeft de randvoorwaarden aan die zijn gedictieerd door het ideologische collectief waartoe een bepaald individu behoort (bijv. een kerkgenootschap of een bepaalde wetenschappelijke school), waardoor min of meer tevoren is gegeven, wat goede en slechte vragen en antwoorden zijn.

Bij het begrip ‘bemiddelaar’ is in de zin van Jaap Grave primair de veelzijdig actieve vertaler bedoeld, maar ook andere bemiddelaars als literaire agenten, critici, academici, uitgeverijen en ten slotte de censors komen aan bod. De rol van deze bemiddelaars, en ook zichzelf, verschillen van periode tot periode. Laten we ze hier kort langslopen.

In de gehele eeuw tussen 1848 en 1948 speelden literaire vertalers de belangrijkste rol. Van 1846 tot aan het eind van de eeuw waren dit eerst polyglotten die meestal perfect Duits en Frans en passief een reeks andere talen kenden – in die periode waren Duits en Frans duidelijk de talen via welke de Tsjechen met de Nederlandstalige literatuur kennismaakten (Grave, 2013) – maar al in de tweede helft van de eeuw waren er vertalers als Václav Petřů die zich meer intensief met het Nederlands bezig gingen houden. Vanaf het interbellum tot op heden zijn er in het Tsjechische gebied altijd vertalers aanwezig geweest die zich in het Nederlands specialiseerden en meestal ook goed bekend waren met de Nederlandstalige literatuur. In het interbellum hadden deze vertalers een meervoudige rol: ze vertaalden uiteraard in opdracht, maar brachten zeer vaak ook zelf contemporaine, potentieel interessante literaire werken aan, stelden leesrapporten op en beoordeelden vertalingen.

Een bemiddelende rol werd ook gespeeld door de literaire kritiek. Sinds de jaren zeventig van de negentiende eeuw begon eerst de katholieke pers, vooral het tijdschrift *Hlídkva literární* [Literaire Wachter], rond de eeuwwisseling ook tijdschriften van andere groeperingen, met name het literaire tijdschrift *Lumír* [De Vredelievende], systematisch internationale literaire ontwikkelingen te volgen. Hierbij werd eerst gebruik gemaakt van de periodiek *Athenaeum* die tussen 1828 en 1921 in Londen uitkwam, later verschenen er met enige regelmaat in Tsjechische tijdschriften berichten over recente ontwikkelingen in de Nederlandstalige literatuur op basis van o.a. *De Gids*. In het interbellum kwam de literaire kritiek tot volle wasdom in tijdschriften als *Rozpravy z Aventina* [Berichten van de Aventijn] of *Literární listy* [Literaire Bladen], maar ook in de dagbladpers (*Národní listy*, *Lidové noviny*, *Svobodné slovo*) [Nationale Bladen, Volkskrant, Het Vrije Woord]. In allerlei tijdschriften werden specifieke groepen schrijvers besproken. Hierbij werden ook schrijvers besproken wier werk niet in Tsjechische vertaling beschikbaar was. Daarnaast treffen we ook systematisch besprekingen van vertalingen uit het Nederlands aan. Er was dus in die periode sprake van een duidelijke literaire receptie.

Onbekend maakt onbemind. Dat Hendrik Conscience (1812-1883) in de jaren vijftig van de negentiende eeuw als enige belangrijke Belgische auteur in het leerboek aardrijkskunde voor Tsjechische basisscholieren werd vermeld – deze leerboeken gaven destijds ook bij elk behandeld land een korte schets van de culturele situatie (Engelbrecht, 2016a, 246) – zal zeker positief hebben bijgedragen tot zijn bekendheid bij het toenmalige Tsjechische lezerspubliek. Behandeling van buitenlandse literatuur in informatieve werken voor het grote publiek als leerboeken en encyclopedieën is van belang. In de belangrijkste Tsjechische encyclopedie *Ottův slovník naučný* [Otto's encyclopedie], uitgegeven tussen 1888 en 1909 worden er liefst 43 Nederlandse, 26 Vlaamse en 2 Friese auteurs met een eigen lemma bedacht, terwijl er bovendien goede inleidende lemma's over de Nederlandse, Vlaamse en Friese literatuur van meerdere bladzijden zijn. Ook andere encyclopedieën wijdden aandacht aan Nederlandse en Vlaamse auteurs. De literair geïnteresseerde Tsjech kon dus vrij gemakkelijk aan informatie over Nederlandstalige literatuur in zijn eigen taal geraken. Daarbij maakte de Tsjechische vakliteratuur van begin af aan een vrij duidelijk onderscheid tussen Nederland en Vlaanderen en hanteerde al in het midden van de negentiende eeuw het begrip *nizozemský*, 'Nederlands', een calque samengesteld uit de elementen *nizký* (laag) en *země* (land), dus Lage Landen. Dit begrip dat in andere Slavische talen simpelweg niet bestond, werd redelijk systematisch in officiële en wetenschappelijke publicaties gebruikt, al bleven in de volksmond net als elders de begrippen *holandský* (Hollands) en *flámský*, later *vlámský* (Vlaams) gemeengoed.

Uitgeverijen zijn als producenten van de vertalingen een belangrijke bemiddelaar. Vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw tot aan de liquidatie van de private uitgeverijen door het communistische bewind presenteerden zij Nederlandstalige literatuur in vertaling aan het Tsjechische lezerspubliek. In de negentiende eeuw waren er nog geen kwesties rond auteursrechten. Net als Nederland was Oostenrijk-Hongarije niet toetreden tot de Conventie van Bern van 9 september 1886. Toch zien we vaak dat negentiende-eeuwse Tsjechische vertalingen wel geautoriseerd zijn, al was dat eerder een vorm van reclame omdat de vermelding ‘met autorisatie van de auteur’ een serieuzere indruk maakte (Vimr, 2014, 71). Er waren echter destijds ook in Tsjechië, net als in Duitsland (Grave, 2001), vertalers die de rechten van bepaalde werken inderdaad met de auteurs regelden – Václav Kuneš (1871-na 1913) en Alois Koudelka (1861-1942) zijn voorbeelden. Vanaf de jaren twintig trachtten de uitgevers zo veel mogelijk de auteursrechten namens de uitgeverij te regelen – hierbij speelde de toetreding van Tsjecho-Slowakije tot de Bernse Conventie in 1921 een rol – en namen daartoe vaak professionele literaire agenten in de arm. Vertaalcontracten werden in deze periode gestandaardiseerd en er werd een ‘normpagina’ ingevoerd van 34 regels met 60 aanslagen per regel en van katernen van 16 pagina’s (ongeveer 32.000 tekens, inclusief spaties en interpunctie maximaal 40.000 tekens) als rekeneenheid voor alle betrokken partijen. Voor de Nederlandstalige literatuur was van belang dat zij eind jaren twintig zowel in prestigieuze literaire series als *Symposion* van de strikt literaire uitgever Rudolf Škeřík, alsook in de abonnementsseries van op vaste afnemende leden gerichte uitgeverijen als Družstevní práce en ELK (Evropský literární klub) terecht kwam.

Naar de rol van literaire agenten in het Tsjechische systeem is in het verleden nauwelijks onderzoek gedaan, voornamelijk bij gebrek aan materiaal. De archieven van de belangrijkste agenturen uit het interbellum, Centrum, Universum, Vincy Schwarz (1902-1942) en Gustav Bernau (1906-1986) zijn verloren gegaan, zodat de onderzoeker op losse stukken is aangewezen. Toch mag hun rol niet worden onderschat. Aanvankelijk werden zij in het transferproces opgenomen om met auteursrechten verbonden juridische problemen op te lossen. Dit geldt vooral bij uitgeverijen die waren gebaseerd op een vast ledenbestand en geen grote eigen literaire redactie hadden, zoals Družstevní práce en ELK, beide belangrijke bemiddelaars van Nederlandstalige literatuur in Tsjechië. Allengs speelden de literaire agenten, en dan met name Vincy Schwarz, een actieve rol bij het spotten van interessant literair werk.

Ten slotte is ook de vrijwel altijd anonieme censor in zekere zin een bemiddelaar die het literaire veld tracht bij te sturen in de politiek gewenste richting. Door het verbod van de censuur tijdens de Tweede Wereldoorlog op vertalingen uit ‘vijandelijke’ talen als het Engels, Frans, Pools en Russisch kwam er ruimte voor bevriende talen dan wel ‘getolereerde vijandelijke’ talen van kleinere volkeren uit door de

Duitsers bezette gebieden – met name de Scandinavische talen en het Nederlands. Vooral de Vlaamse streekliteratuur profiteerde hier sterk van.

Een interessant probleem is dat van de non-vertalingen. Het gaat daarbij om literaire werken die door Tsjechische critici en bemiddelaars blijkens vermelding in recensies of handboeken als belangrijk werden beschouwd, maar om allerlei redenen niet werden vertaald of uitgegeven. In de negentiende eeuw ging het vooral om literaire werken als Consciences *De leeuw van Vlaenderen* of Multatuli's *Max Havelaar* die niet werden vertaald bij gebrek aan ervaren literaire vertalers die conform de geldende translato-logische normen rechtstreeks uit het Nederlands konden vertalen. In het interbellum speelden vaak financiële aspecten een rol. Om deze reden werd bijvoorbeeld werk van Arthur van Schendel (1874-1946) niet uitgegeven. Vanaf eind jaren dertig was het steeds vaker de censuur die de uitgave van werken belemmerde, al was er een enkele keer ook sprake van een bewuste keuze om bepaalde werken niet te vertalen – zo is de afwezigheid van de Coornveltrilogie van Jo van Ammers-Küller (1884-1966), die in Duitsland, Polen en Hongarije populair was en door de auteur aan verschillende Tsjechische uitgeverijen werd aangeboden, frappant. In dit geval speelde de politieke voorkeur van de belangrijkste Tsjechische vertalers een rol. Tijdens de Duitse bezetting waren er verschillende literaire werken, waarvan de vertaling al klaar was, dan wel waarvoor een vertaling was gepland (en soms de auteursrechten al waren betaald), maar welke vertalingen door ingreep van de censuur niet kon worden uitgegeven. Ook dit is een vorm van non-vertalingen.

In deze studie wordt de receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechië vooral vanuit het Tsjechische literaire systeem geanalyseerd. Waar mogelijk is dit vergeleken met de situatie in de buurlanden, met name in het Duitse taalgebied. Het gaat daarbij om de interactie van de genoemde bemiddelaars met als doel te tonen welk beeld van de Nederlandstalige literatuur zij voor de Tsjechische lezer creëerden.

Bronnen

Dankzij twee belangrijke projectsubsidies, het project *Receptie van de Nederlandstalige literatuur in het Tsjechisch* van de Nederlandse Taalunie (2013-2015), en het project *Receptce nizozemské a vlámské literatury v českém překladu, 1848-1948* (FP-VČ 2016/02) van de Palacký Universiteit in Olomouc (2016-2019) kreeg ik de kans om zowel de Tsjechische als Nederlandse en Vlaamse literaire archieven intensief te raadplegen. Het Tsjechische *Literární archiv Památníku národního písemnictví* (LA PNP, Literair Archief van het Monument van Nationale Literatuur) was in de jaren 2014-2016 ontoegankelijk, omdat er voor de archivalia een nieuw

depot in een voormalige kaserne in Litoměřice werd gebouwd.^[4] In de tweede helft van 2016 en in 2017 zijn de archieven van uitgevers, schrijvers en vertalers in het LA PNP geraadpleegd. Aansluitend kon ik dankzij de subsidie 040.11.652 van de NWO in 2018 vier maanden als gastonderzoeker bij het Huygens Instituut van de KNAW werken, een periode waarin ik zowel de archieven in het Literatuurmuseum in Den Haag, het AMVC Letterenhuis in Antwerpen, alsook speciale collecties van de universiteitsbibliotheken van Amsterdam, Gent en Leiden kon raadplegen. Dankzij de welwillendheid van het personeel in al deze instellingen kon ik overal vrijwel alle gewenste documenten fotograferen. Indien deze foto's in dit boek zijn gebruikt, is dit steeds met voorafgaande toestemming van de bewuste instellingen en rechthebbenden van de archiefstukken gebeurd.

Een zeer gelukkige omstandigheid is dat de archieven van de uitgeverijen Družstevní práce en Melantrich en het persoonlijke archief van vertaler Rudolf J. Vonka in een vrij complete staat bij het LA PNP aanwezig zijn. Een tegenvaller was dat dit juist niet het geval is met de archieven van ELK, Sfinx en Škeřík en het persoonlijke archief van Lída Faltová. De eerste twee zijn in 1949 samengevoegd met de nieuw opgerichte uitgeverij van de Tsjechoslowaakse Schrijversbond Československý spisovatel, de laatste is in 1949 opgegaan in het nieuwe staatsconglomeraat SNKLHU (Státní nakladatelství pro krásnou literaturu, hudbu a umění – Staatsuitgeverij voor belletrise, muziek en kunst), na 1966 bekend als Odeon. Na de privatisering in 1989 gingen deze uitgeverijen failliet, Odeon in 1994, Československý spisovatel twee jaar later. Zover bekend is het merendeel van het uitgeversarchief van Odeon als oud papier vernietigd, waarmee een belangrijk deel van het Tsjechische collectieve literaire geheugen verloren is gegaan.^[5] Het archief van Československý spisovatel heeft een omvang van 1216 archiefboxen, zodat niet is uitgesloten dat grote delen van de archieven van ELK en Sfinx zich daarin bevinden. Het LA PNP was helaas niet in staat hierover mededelingen te doen bij gebrek aan catalogisering. In het LA PNP zijn van ELK, Sfinx en Škeřík slechts enkele mantelstukken aanwezig. Van de uitgeverij I. L. Kober is eveneens weinig archiefmateriaal bewaard gebleven. Bij uitgeverij Jos. R. Vilímek is het omgekeerde het geval. Er is van deze uitgeverij een enorme hoeveelheid materiaal (425 archiefboxen) in het LA PNP die echter nog niet is gecatalogiseerd. In de toekomst kan juist dit archief nog enkele verrassingen opleveren. Vooral het archief van Družstevní práce bleek een goudmijn, omdat veel redactieprotocollen en interne kopieën van contracten, vaak met notities van de uitgevers in de marge bewaard zijn gebleven. Voorts waren verschillende niet uitgegeven vertalingen compleet aanwezig. Zo werd het mogelijk om een goede indruk te krijgen van de manier waarop de uitgeverij besliste over het wel of niet uitgeven van bepaalde werken en hoe de redactie op werken attent werd gemaakt.

Mijn onderzoek in de Nederlandse en Vlaamse archieven betrof schrijversarchieven en de archieven van uitgeverijen als Leopold, Veen, de Wereldbibliotheek, Van Loghum en Slaterus, Manteau en Querido. De focus lag op het achterhalen van contacten van Tsjechische vertalers met ‘hun’ schrijvers, de regeling van auteursrechten en de kennis in het Nederlandstalige gebied omtrent Tsjechische vertalingen. Daarnaast bevatten de Nederlandse en Vlaamse archieven in de correspondentie een grote hoeveelheid originelen (brieven en contracten) van uitgevers en literaire agenturen, van wie de archieven in Tsjechië niet meer bestaan of slechts zeer onvolledig bewaard zijn gebleven.^[6]

Zowel in de Tsjechische als de Nederlandse en Vlaamse archieven leverden soms ogenschijnlijk vrij onbelangrijke documenten een hele reeks kleine gegevens op die als steentjes in een veel groter mozaïek pasten. Hier slechts enkele voorbeelden: een kattebelleetje van Alois Koudelka uit 1901 aan Herman Heijermans (1864-1924) over de autorisatie van zijn vertaling van *Op hoop van zegen* en de briefwisseling tussen Václav Kuneš en Virginie Loveling uit de jaren 1895 en 1896 toonden dat beiden inderdaad actief Nederlands beheersten (de eenvoudige postbeambte Kuneš overigens beter dan de goed opgeleide priester Koudelka) en dat in elk geval een deel van de Tsjechische bemiddelaars serieus werk maakten van autorisatie van Tsjechische vertalingen. Een brief van 6 april 1946 van Rudolf J. Vonka aan Felix Timmermans (1886-1947) inzake autorisatie van zijn geplande vertaling van *Adriaan Brouwer* verraadde dat dit zijn allereerste rechtstreekse contact met Felix Timmermans was, hetgeen tegelijkertijd zijn ‘autorisaties door de auteur’ ontmaskerde als teruggaand op rechten verkregen via Insel Verlag in Leipzig.

Tsjechisch is als naamvalstaal veel beknopter dan het Nederlands. Vertalingen in het Tsjechisch zijn daarom in aantallen tekens vaak ongeveer 15% tot 25% korter dan het Nederlandstalige origineel, ook indien er precies wordt vertaald en niets wordt weggelaten. Krijtová (2011, 13) stelde vast dat Vonka hele stukken van Timmermans werk geparafraseerd had en zelfs flinke stukken had toegevoegd die Timmermans nooit had geschreven. Een ogenschijnlijk onbeduidend krabbeltje van Vonka ergens op een derde van zijn manuscript van de vertaling van *Pieter Breughel* leverde het bewijs dat hij inderdaad, gebruikmakend van het taalkundig verschil tussen Tsjechisch en Nederlands, willens en wetens zijn vertaling precies zoveel had ‘uitgebreid’ dat het resultaat ongeveer dezelfde hoeveelheid tekst omvatte als het origineel. Zo had hij in feite de tekst met ongeveer een derde vergroot om een hoger honorarium uitbetaald te krijgen.

Zowel de vele doorhalingen in definitieve manuscripten van haar vertalingen (eigenlijk niet acceptabel voor uitgeverijen, die echt een ‘netschrift’ verlangden) als ook de correspondentie met ‘haar’ auteurs lieten Lída Faltová juist weer zien als een gewetensvol vertaalster die in veel zaken de tegenpool was van Vonka. Overi-

gens bleek haar eigen initiatief om ongevraagd in januari 1928 een complete vertaling van *Een zwerfer verliefd* van Arthur van Schendel (1874-1946) aan uitgeverij Družstevní práce op te sturen het begin te zijn van een lange reeks vertalingen uit het Nederlands die bij deze uitgeverij werden uitgegeven – al is de bewuste vertaling zelf helaas om financiële redenen nimmer verschenen.

Dat de kopieboeken van uitgeverij Veen in alle talen zwijgen over welk contact dan ook met uitgeverij Vilímek doet vermoeden dat deze liberale uitgever zich zelfs in 1922 nog geenszins het hoofd brak over auteursrechten. Brieven van Bohumil Janda (1900-1982) aan diverse personen en de uitgebreide correspondentie van Theun de Vries (1907-2005) met zijn uitgever Jan van Tricht (1883-1964), alsook de niet minder intensieve briefwisseling van Bob Spoelstra (A. den Doolaard, 1901-1994) met diens uitgeefster Alice von Eugen-van Nahuys (1894-1967) gaven inzicht in Janda's project om aan 'perifere' literaturen een sterkere positie te geven. Janda trachtte deze literaturen onderling te verbinden door systematisch boeken te kiezen die dan in al de talen van het project moesten worden vertaald. De Tsjechische wetenschapper Ondřej Vimr (2020) betitelde dit als 'supply-driven translation' en vergeleek Janda's project met het huidige beleid van het Nederlands Letterenfonds en het Vlaams Fonds voor de Letteren.

Met steun van o.a. de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag zijn bibliotheken en musea in de Tsjechische Republiek sinds 2004 bezig met het systematisch inscannen van alle kranten, tijdschriften en boeken (de laatste vooral voor 1945) om deze toegankelijk te maken in het systeem *kramerius*. Vanwege de Tsjechische copyrightwetgeving is uitsluitend (vrijwel) al het materiaal voor 1920 toegankelijk. In sommige bibliotheken, zoals de Moravská zemská knihovna (kramerius.mzk.cz) zijn tijdschriften die op de centrale server kramerius5.nkp.cz van de Nationale Bibliotheek in Praag niet vrij toegankelijk zijn, wél in te zien. Het is daarom goed om bij een onderzoek verschillende lokale bibliotheken te raadplegen. Nieuwer materiaal kan op aanvraag (en tegen betaling) worden verkregen of moet in de Národní knihovna te Praag ter plekke worden geraadpleegd.^[7] Dankzij dit systeem bleek dat in het interbellum vrijwel alle vertalingen van Nederlandstalige literatuur in boekvorm zijn gerecenseerd, sommige – met name van populaire auteurs als Felix Timmermans, Johan Fabricius (1899-1981) of Madelon Székely-Lulofs (1899-1958) – in verschillende dagbladen en tijdschriften. Een verrassing was ook dat het mogelijk bleek om een twintigtal vertalingen van complete werken van enkele negentiende-eeuwse auteurs als Geertrui Bosboom-Toussaint (1812-1886), Hendrik Conscience, Louis Couperus (1863-1923), Herman Gorter (1864-1927), Cornélie Huygens (1848-1902), Arnold Ising (1824-1898), Virginie Loveling (1836-1923) en Marie Snijder van Wissenkerke (1864-1954) te achterhalen die kennelijk uitsluitend in feuilleton in de pers waren uitgekomen.

Uit bestudering van krantenberichten en journalistieke commentaren bleek ook dat de traditionele aanname dat de succesvolle Belgische onafhankelijkheidsstrijd de reden was om Conscience en in zijn kielzog Nederlandstalige literatuur te gaan vertalen, onjuist is. Die strijd werd wél in de Duitstalige pers gevolgd, maar was voor de Tsjechische pers kennelijk oninteressant – men vond de zich vrijwel terzelfdertijd afspelende vrijheidsstrijd van de naburige Polen tegen de Russen veel belangrijker. Omgekeerd bleken de Tsjechische kranten de Belgische taalstrijd wel min of meer op de voet te volgen, wat gezien de eigen taalstrijd met de Duitstalige Tsjechen eigenlijk geen verbazing wekt. De taalstrijd moet dus als ‘eerste oorzaak’ van de receptie van Nederlandstalige literatuur in het Tsjechisch worden beschouwd.

Hypothese

De centrale hypothese van deze studie is daarom dat in het Tsjechische literaire veld (alleen) die werken werden overgenomen die om welke reden dan ook voor het Tsjechische lezerspubliek een rol speelden of waarvan de bemiddelaars van mening waren dat ze een rol konden dan wel moesten spelen. Nederlandstalige literatuur werd met name overgenomen als zij door Tsjechische bemiddelaars veronderstelde leemten in het Tsjechische literaire systeem kon opvullen. Deze gevoelde leemten verschilden van generatie tot generatie.

In de eerste periode midden negentiende eeuw vormde de aanpak van de taalstrijd door Conscience en anderen een voorbeeld voor de eigen strijd om volwaardige erkenning van het Tsjechisch. Later in die eeuw was het werk van Conscience en andere katholieke schrijvers een passend antwoord op socialistische tendenties bij gebrek aan kwalitatieve schrijvers van katholieke signatuur van eigen bodem. Rond de eeuwwisseling waren vernieuwingsbewegingen in de Nederlandstalige literatuur een bevestiging voor Tsjechische groepen dat ook zij op de juiste weg waren. In deze eerste decennia tot en met de Eerste Wereldoorlog was het meestal niet van belang dat het om Nederlandstalige literatuur ging, maar dat het om werken ging die inhoudelijk voor Tsjechische lezers van belang konden zijn. De keuze werd in die periode vooral gemaakt op basis van Duitse vertalingen en recensies in de Duitse pers – hiervan is de receptie van Multatuli (1820-1887) als ‘revolusionair’ en ‘anti-kolonialist’ een goed voorbeeld (Koch, 1995, 2008; Engelbrecht, 2011; Grave, 2013). Overzichten van recente ontwikkelingen in de Nederlandstalige literatuur die vooral vanaf de jaren tachtig van de negentiende eeuw tot eind jaren dertig van de twintigste eeuw in de Tsjechische pers verschenen, maken tegelijkertijd duidelijk dat de samenstellers veronderstelden dat geïnteresseerden ook Duitse en Franse vertalingen en tijdschriften konden lezen.

In het interbellum kwamen er in het Nederlands gespecialiseerde vertalers op die doelbewust bepaalde Nederlandstalige auteurs bij het Tsjechische publiek bekendmaakten. Dezen ging het wel om de Nederlandstalige literatuur als zodanig. Maar ook hun keuzen pasten bij het toenmalige Tsjechische literaire veld. Zij gaven een gematigd progressief beeld van de Nederlandstalige literatuur. Mede omdat verschillende Nederlandstalige schrijvers al bij het Tsjechische publiek bekend waren, kon Nederlandstalige literatuur tijdens de Duitse bezetting een acceptabel alternatief voor de door de bezetter opgedrongen ideologie vormen. Daarom lag er in die periode een vrij grote nadruk op streekliteratuur en het ‘volkskarakter’.

De structuur van het werk

De structuur van het werk sluit aan bij de hierboven geschetste theoretische achtergrond, de hypothese en de wens om een veelzijdig beeld van de culturele transfer van de Nederlandstalige literatuur naar het Tsjechisch in de periode 1848-1948 te geven.

Het inleidende hoofdstuk ‘Het literaire veld in Tsjechië begin negentiende eeuw’ geeft enkele achtergrondgegevens voor Tsjechië en het Tsjechisch. Hierbij wordt ook ingegaan op de ontwikkeling van de begrippen *nizozemština* (Nederlands), *nizozemská literatura* (Nederlandse literatuur) en *vlámská literatura* (Vlaamse literatuur), zoals deze in het Tsjechisch sinds de negentiende eeuw standaard, zij het niet altijd systematisch worden gehanteerd. Voorts komt in dit hoofdstuk de opkomst van het Tsjechische literaire veld als zodanig aan bod. Hierbij wordt aandacht besteed aan de belangrijkste uitgeverijen, de literaire kritiek en vertaalnormen in Tsjechië in de onderzochte periode. Centrale personen waren daarbij Josef Jungmann die aansluitend op de discussies van August en Friedrich Schlegel zijn eigen theorieën formuleerde (de belangrijkste vertaalprijs in Tsjechië is naar hem vernoemd), Jakub Malý die in 1854/5 vaste normen voorstelde, Jaroslav Kamper, de hoofdredacteur van het belangrijke tijdschrift *Lumír* die in verband met o.a. zijn eigen Couperusvertaling vertaalnormen bediscussieerde, en Pavel Eisner die normen voor beroepsmatig vertalende literaire vertalers opstelde en een van de belangrijkste vertaalcritici van zijn tijd was.

Bij vrijwel alle literaturen in Centraal-Europa buiten Duitsland staat het werk van Hendrik Conscience aan het begin van de receptie van Nederlandstalige literatuur. Dat is in het Tsjechisch niet anders. In het tweede hoofdstuk ‘Het begin: Conscience, vermaakliteratuur, liberalen en katholieken’, dat de tweede helft van de negentiende eeuw behandelt, wordt nader ingegaan op vertalingen van Conscience’s werk. Ongeveer twee derde van zijn literaire productie is in het Tsjechisch vertaald, vaak via het Frans door allerlei priesters die in hun vrije tijd vertaal-

den. Aansluitend worden ook andere negentiende-eeuwse vertalingen in het Tsjechisch onder de loep genomen. De nadruk ligt daarbij op vertaalde katholieke literatuur, waarbij de priester Alois Koudelka, die ook de literaire kritiek in de katholieke pers goddeels voor zijn rekening nam, een belangrijke rol speelde.

Aangezien ook voor het Tsjechische literaire veld het laatste decennium van de negentiende eeuw gekenmerkt is door het begin van de moderne Tsjechische literatuur, waarmee tevens het paradigma van wat vertaald werd zich wijzigde, is aan de periode van het fin de siècle een eigen hoofdstuk gewijd. In dit derde hoofdstuk 'Nederlandstalige literatuur in het fin de siècle met Tsjechische ogen' komen vertalingen van werk van de Tachtigers en auteurs uit de groep rond *Van Nu en Straks* door Tsjechische anarchisten, liberalen en symbolisten aan bod. Hierbij is ook een reeks vertalingen van belang die is verschenen in de destijds prestigieuze serie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [De 1000 mooiste nouvelles van 1000 mondiale auteurs]. Een eigen positie nam het werk van Louis Couperus in vertaling in. In deze periode begonnen ook overzichten van contemporaine Nederlandstalige literatuur in de Tsjechische pers te verschijnen. Tezelfdertijd kwamen ook de eerste pogingen op om 'hoge literatuur' te propageren en omgekeerd als 'zedenbedervend' ervaren 'vermaaksliteratuur' aan banden te leggen. Dit zou uiteindelijk uitmonden in het keurslijf van het socialistisch realisme in de jaren vijftig van de twintigste eeuw.

De Eerste Wereldoorlog betekende het einde van de Donaumonarchie die door de verschillende nationaliteiten steeds meer als een 'kerker der volkeren' werd gevoeld. Het revolutiejaar 1918, waarin de nieuwe Tsjecho-Slowaakse Republiek ontstond, markeert de overgang naar het interbellum^[8]. Met het einde van het Habsburgse regime raakte de katholieke Kerk haar belangrijke rol in de maatschappij kwijt, waarmee ook de positie van katholieke uitgeverijen en de katholieke pers veranderde. Specifiek voor het Tsjechische literaire veld is dat er na 1918 voor het eerst vertalers kwamen die zich in het Nederlands specialiseerden. Hiermee wijkt de Tsjechische situatie af van die in andere landen van Oost-Centraal-Europa. Het vierde hoofdstuk 'Het interbellum: de belangrijkste vertalers zetten hun stempel' behandelt leven en werken van de drie belangrijkste Tsjechische vertalers uit het Nederlands in die periode. Dat waren de beroepsvertaalster Lída Faltová, de diplomaat Rudolf J. Vonka en de beroepsvertaalster Ella Kazdová. Dezen hebben samen een belangrijk stempel gezet op wat er vertaald werd – alle drie waren zij zowel vertaler, als persoon die bepaalde boeken aanraade, alsook beoordelaar van voorgestelde boeken en vertalingen. Daarnaast besteedt het hoofdstuk ook aandacht aan ontwikkelingen van vertalingen uit het Nederlands buiten deze drie vertalers om, zoals de opkomende academische belangstelling voor het Nederlands en het destijds nieuwe verschijnsel van literaire agenturen.

Vanaf de tweede helft van de jaren dertig en gedurende de Tweede Wereldoorlog (voor Tsjechië de jaren 1938-1945) werden er veel Vlaamse en Nederlandse streekromans vertaald. Deze romans sloten enerzijds aan bij het zogenaamde ruralisme, destijds een belangrijke stroming binnen de Tsjechische literatuur, anderzijds fungeerden zij in de periode van de Duitse bezetting als ‘vervanging’ voor verboden vertalingen uit met name het Engels en Frans en als een mogelijkheid voor uitgeverijen om te ontsnappen aan de druk van de bezetter om nazistische literatuur uit te geven. Het vijfde hoofdstuk ‘De oorlogsjaren: Nederlandstalige literatuur als literair ventiel’ zal zich onder andere aan dit genre wijden en daarbij aan de hand van redactieprotocollen en bewaard gebleven discussies laten zien hoe Nederlandstalige literatuur samen met die van Scandinavische schrijvers een heel specifieke rol vervulde in de strijd van Tsjechische uitgeverijen tegen de nazificering van de maatschappij. In deze periode waren de uitgeverijen sterker als bemiddelaar aanwezig dan de vertalers.

In de drie semidemocratische jaren tussen de bevrijding in mei 1945 en de communistische omwenteling van februari 1948, kwamen er bijna veertig vertalingen uit het Nederlands uit, ofwel ongeveer tien per jaar, een aantal dat in Tsjechië pas na 1995 overtroffen werd. Deze vrije jaren hadden een specifieke dynamiek, ook in de wereld van het literair vertalen. Naast Vonka en Kazdová – Faltová was in december 1944 gestorven – begonnen twee toen jonge vertalers, Miroslav Drápal en Milada Šimsová hun vertaalcarrière. Aan deze specifieke periode is het zesde hoofdstuk ‘De laatste vrije jaren in de naoorlogse periode’ gewijd. Op de achtergrond was ook een strijd gaande tussen vertalen van literatuur die aansloot bij de smaak van het lezerspubliek, en sturing van die smaak in een cultureel en toenevend ook politiek gewenste richting, waarbij aan literatuur een opvoedende functie werd toegekend. Deze strijd werd beslist ten gunste van absolute sturing van het literaire systeem met de communistische machtsovername, instelling van een strikte censuur en de afkondiging van *sorela*, het socialistisch realisme als enig toegestane richting in 1949. De liquidatie van voorheen actieve bemiddelaars als literaire agenten en private uitgeverijen, alsmede het ontnemen van keuzevrijheid aan de literaire vertalers beëindigden een eeuw van min of meer organisch gegroeide receptie van Nederlandstalige literatuur.

Het laatste hoofdstuk ‘Besluit’ sluit dit werk af met een overzicht en algemene conclusies. Om praktische redenen zijn citaten uit andere talen dan het Engels in de tekst in het Nederlands weergegeven. In de noot achterin treft de lezer steeds de originele tekst aan. Tenzij anders vermeld, zijn vertalingen altijd door de auteur van dit boek gemaakt. De aard van het boek brengt met zich mee dat een groot aantal personen wordt genoemd. Achterin in het boek treft de lezer een register aan voor alle genoemde Nederlandstalige schrijvers en Tsjechische vertalers, waarbij

voor dezen steeds hun levensjaartallen zijn vermeld. In de tekst zijn de levensdata bij de eerste vermelding aangegeven. Ook een verantwoording van alle afbeeldingen, grafieken, kaarten en tabellen is achterin het boek in een aparte lijst opgenomen.

Dankzegging

Rest mij om enkele personen met name te bedanken. Postuum is dat bovenal Olga Krijtová, de ál te bescheiden nestor van de neerlandistiek die zeker in de eerste jaren van mijn onderzoeker een grote hulp was. Ton van Kalmthout betrok mij bij de projecten *CODL* en *Eastbound* en maakte vooral het onderzoek in 2018 in Nederlandse en Vlaamse archiefbestanden mogelijk. Renata Tallová en Rostislav Krušínský van de VKOL in Olomouc leidden mijn ontelbare aanvragen van boeken en artikelen in goede banen en wisten de uitzonderlijkste publicaties op een of andere manier naar Olomouc te laten komen. Hana Kábová was een vraagbaak voor gegevens over allerlei priester-vertalers die in de negentiende eeuw een aanzienlijk grotere rol speelden dan vroeger werd aangenomen. Ten slotte moeten ook mijn echtgenote Jana en zoons Willem en Daniël worden bedankt die jarenlang moesten verdragen dat mijn aandacht nogal eens elders lag dan bij hen.

1. HET LITERAIRE VELD IN TSJECHIË EN ZIJN ONTWIKKELING

1.1. Het gebied Tsjechië

Het gebied dat nu Tsjechië vormt, heeft afgezien van enkele relatief korte tussenpozen al sinds 1029 min of meer dezelfde grenzen, waarmee het land een van de meest stabiele statelijke identiteiten heeft in Centraal-Europa. In 1085 werd Tsjechië tot koninkrijk verheven. In 1918 werd het land een republiek, tot 1938 en van 1945 tot 1993 als deel van Tsjecho-Slowakije,^[1] in de jaren 1939-1945 met een kleiner grondgebied als Protektorat Böhmen und Mähren. Sinds 1 januari 1993 is het gebied als Tsjechische Republiek onafhankelijk. Historisch gezien bestaat Tsjechië uit drie grotere delen, Bohemen, Moravië en Silezië. Van 1333 tot 1742 behoorde ook het nu Poolse deel van Silezië tot Tsjechië. Na de overwinning van Frederik de Grote in de Oostenrijkse Successieoorlogen bleef alleen een klein stuk Silezië dat voor 1333 al bij het koninkrijk Bohemen hoorde Oostenrijks. Na 1742 kwam het – met uitzondering van de bezettingstijd in de Tweede Wereldoorlog – niet meer tot noemenswaardige veranderingen van de staatsgrenzen.

Kaart 1. De landen van het Koninkrijk Bohemen. Uitsnede uit de kaart Oostenrijk-Hongarije. (Bos, 1879, IX).

De drie landen hadden een eigen statuut en sinds 1500 ook een eigen landdag, een voorloper van het huidige parlement. De landen bleven na de uitroeping van de republiek Tsjecho-Slowakije tot 1949 bestaan. Het land Silezië werd in 1928 bij Moravië gevoegd. De gebieden zijn in hun historische grenzen goed zichtbaar op de kaart van Oostenrijk-Hongarije in een van de eerste uitgaven van de befaamde *BosAtlas* uit 1879.

Kaart 2. Taalkundige situatie. Uitsnede uit de kaart Donaulanden.
(Kwast & Eibergen, 1936, 24)

Tot 1945 was de tweetaligheid van Tsjechië met alle daarmee samenhangende politieke en culturele problemen één van de meest opvallende elementen van het land. Dit deed sterk aan de Belgische Vlaams-Waalse situatie denken, een parallel die in Tsjechië zelf vanaf het midden van de negentiende eeuw ook werd getrokken. Globaal genomen was het berggebied van de zogenaamde Sudeten merendeels Duitstalig, evenals Oostenrijks (na 1918: Tsjechisch) Silezië. Verder was er een ‘taaleiland’ rondom de bergstad Iglau (Jihlava) en waren de randgebieden langs de Oostenrijkse grens Duitstalig (vergelijk kaart 2). Op basis van de volkstellingen uit de Oostenrijkse tijd en uit de tijd van de Tsjecho-Slowaakse Republiek is er een geleidelijke verschuiving zichtbaar ten gunste van de Tsjechischtaligen.^[2] De reden daarvan is enerzijds dat zij meer kinderen kregen en de kindersterfte in de lagere bevolkingsklassen na de Eerste Wereldoorlog sterk daalde, anderzijds ook dat er in de tweede helft van de negentiende eeuw een Tsjechischtalige ondernemersstand opkwam die na de Eerste Wereldoorlog de hoofdrol ging spelen in de economie. Het werd dus aantrekkelijk om met de Tsjechischtaligen te assimileren, wat zowel voor joodse als Duitstalige inwoners een rol speelde.

De bevolkingsafname tussen de bevolkingstellingen van 1910 en 1921 werd veroorzaakt door een groot aantal gesneuvelden tijdens de Eerste Wereldoorlog en de Spaanse griep uit 1918/9 die veel slachtoffers maakte onder de door hongersnood in de laatste oorlogsjaren verzwakte bevolking, meer zelfs dan het aantal slachtoffers tijdens de oorlog. De afname van het aantal Joden tussen 1857 en 1921 is vooral veroorzaakt door assimilatie met zowel Duitstaligen als Tsjechischtaligen. Voor de tabellen is gebruikgemaakt van de officiële volkstellingen door zowel de Oostenrijkse autoriteiten (1857, 1910), als de Tsjechooslowaakse autoriteiten (1921, 1930). Beide hadden een traditie van nauwgezette controle, waarbij niet werd getracht om de resultaten op basis van ‘politieke wensen’ aan te passen.

Jaar	Volk	Tsjechië		Bohemen		Moravië		Silezië	
1857	Totaal	7.118.773	100	4.778.693	100	1.878.029	100	462.051	100
	Tsjechen	4.336.241	60,9	2.925.982	61,2	1.317.933	70,2	92.326	20,0
	Polen	131.062	1,8	-	-	-	-	131.602	28,5
	Duitsers	2.519.781	35,4	1.766.372	37,0	518.566	27,6	234.843	50,8
	Joden	131.149	1,8	86.339	1,8	41.530	2,2	3.280	0,7
1910	Totaal	10.059.257	100	6.712.944	100	2.604.857	100	741.456	100
	Tsjechisch	6.291.273	62,5	4.241.918	63,2	1.868.971	71,7	180.384	24,3
	Duits	3.512.682	34,9	2.467.724	36,8	719.435	27,6	325.523	43,9
	Pools	251.689	2,5	1.541	0,0	14.924	0,6	235.224	31,7
1921	Totaal	9.815.999	100	6.576.825	100	2.616.436	100	622.738	100
	Tsjechen	6.727.408	68,5	4.382.788	66,7	2.048.426	78,3	296.194	47,6
	Polen	73.020	0,7	973	0,0	2.080	0,1	69.967	11,2
	Duitsers	2.973.208	30,3	2.173.239	33,0	547.604	20,9	252.365	40,5
	Joden	30.267	0,3	11.251	0,2	15.335	0,6	3.681	0,6
	Overigen	12.096	0,0	8.574	0,1	2.991	0,1	531	0,1
1930	Totaal	10.516.247	100	7.014.559	100	3.501.688	100		
	Tsjechen	7.308.900	69,2	4.713.366	67,2	2.595.534	74,1		
	Polen	80.645	0,8	1.195	0,0	79.450	2,3		
	Duitsers	3.070.938	29,2	2.270.943	32,4	799.995	22,8		
	Joden	30.002	0,3	12.735	0,2	17.267	0,5		
	Overigen	52.762	0,5	16.320	0,2	9.442	0,3		

Tabel 1. Verdeling van de nationaliteiten en talen volgens volkstellingen.^[3]

1.2. De positie van Tsjechië en het Tsjechisch voor 1850

In de collectieve Tsjechische herinnering is de periode tussen ‘Bílá hora’, de Slag op de Witte Berg op 8 november 1620 die een eind maakte aan het protestantse bewind van Frederik van de Palts, de ‘Winterkoning’ en de uitroeping van Tsjechooslowakije op 28 oktober 1918, er een van systematische onderdrukking van het

Tsjechische volk en de Tsjechische taal (Machala, 2015, 95). Helemaal juist is dit niet, maar feit is dat na het afkondigen van de *Verneuerte Landesverordnung des Erbkönigreichs Böhaimb* op 10 mei 1627 (voor het landsdeel Moravië geldig vanaf 10 mei 1628) het Duits maatschappelijk de belangrijkste taal in het koninkrijk Bohemen werd. Omdat veel protestanten, gesteld voor de keus tussen blijven en reconverteren naar het katholicisme of in ballingschap gaan, liever vertrokken, betekende dit een grote intellectuele aderlating voor het Tsjechischtalige deel van de bevolking. Tussen de 150.000 en 200.000 Tsjechen gingen in ballingschap. Dat was ruwweg 10% van de destijds ongeveer 2 miljoen inwoners. De situatie is sterk vergelijkbaar met die van Vlaanderen na de inname van Antwerpen door Farnese in 1585. Er werden in de navolgende periode wel van tijd tot tijd pogingen gedaan om de Tsjechische literatuur nieuw leven in te blazen. Zo richtte de jezuïet Matěj Wáclaw Šteyer (1630-1692) bij het Ignatius-College in Praag de uitgeverij Dědictwj Swato-Wáclawské [Erfgoed van de Hl. Wenceslaus] op. Deze had tot doel om de met name in het buitenland door gevluchte protestanten in het Tsjechisch uitgegeven religieuze literatuur te verdringen. Om die reden werden bijvoorbeeld de *Bible swatowáclawská* (1667-1715, Bijbel van de Hl. Wenceslas) en het *Kancyonál český* (1683, Tsjechisch Gezangboek) uitgegeven. Het huis werd met de opheffing van de Jezuïetenorde in 1784 gesloten.^[4] Mede bij gebrek aan lezers van het Tsjechisch kwam het pas met de *Národní obrození* [Nationale Wedergeboorte] tot een echte herleving van de Tsjechische literatuur.

Deze Nationale Wedergeboorte wordt gewoonlijk in drie fasen ingedeeld (Macura, 1995). De eerste, van 1775 tot ongeveer 1805, betrof de herleving van de taal zelf. Er werden handboeken geschreven, grammatica's, woordenboeken en spellingsvoorschriften opgesteld. De centrale persoon was de verlichte priester en taalgeleerde Josef Dobrovský (1753-1829). Andere belangrijke personen waren de leraar Wáclaw Matěj Kramerýus (1759-1808) en de filoloog en vertaler Josef Jungmann (1773-1847). In de tweede fase, van 1805 tot rond 1830, ging het erom een zelfstandige Tsjechische literatuur te scheppen. De protagonisten waren weer Josef Jungmann, verder de dichter en vertaler František Čelakovský (1799-1852) en de historicus en politicus František Palacký (1798-1876). In de derde fase die eindigde rond 1850 stond de strijd om autonomie centraal. In deze fase ontstonden belangrijke Tsjechische literaire tijdschriften die ook een rol speelden voor vertalingen uit het Nederlands. De eerste aanstoot voor deze herleving werd gegeven door keizerin Maria Theresia met haar *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivial-Schulen in sämtlichen Kayserlichen Königlichen Erbländern* [Algemeen Schoolreglement voor de Duitse basisscholen, middenscholen en gymnasia in alle Keizerlijk-Koninklijke Erflanden] van 6 december 1774 die ondermeer een algemene leerplicht voor alle kinderen van zes tot twaalf

jaar invoerde. Zoals de titel van de wet aangeeft, werd – geheel volgens de ideeën van de verlichting – het Duits als primaire taal gezien. In alle districtshoofdsteden werden middelbare scholen ingericht waar de voertaal uitsluitend Duits was, al kon met toestemming in vrije uren ook Tsjechisch als keuzevak worden onderwezen (Machala, 2015, 94). Buiten deze steden werd op het platteland basisonderwijs ingevoerd waarbij de moedertaal van de kinderen doorslaggevend was. Om deze reden moesten er Tsjechische leerboeken geschreven worden en dit voerde weer tot codificatie van het Tsjechisch, waar verschillende personen zich mee bezighielden. Overigens wenste keizerin Maria Theresia zelf al in 1747 Tsjechisch als studievak op de universiteit van Praag in te voeren, maar bij gebrek aan geschikte kandidaten voor het ambt van hoogleraar kon dit pas in 1793 worden gerealiseerd (Vintr, 2000, 13).

In 1784 werd door enkele verlichte personen als Ignaz Anton von Born (1742-1791) en Josef von Sonnenfels (1732-1817) te Praag de eerste wetenschappelijke academie van het Oostenrijkse rijk opgericht, de *Societas Scientiarum Bohemica*, waaruit uiteindelijk de huidige Tsjechische Academie van Wetenschappen voortkwam.^[5] In de loop van haar geschiedenis waren verschillende vooraanstaande wetenschappers voorzitter, sommigen, als de reeds genoemde Josef Dobrovský, zelfs meer dan eens. Dobrovský schreef in het Duits en Latijn verschillende taalkundige werken over de Tsjechische taal en zijn leerling Jungmann ging daarmee in het Tsjechisch door. Na enige discussie werd de in 1809 uitgegeven grammatica van Dobrovský als taalnorm aangenomen. In 1789 begon Kramerýus de eerste Tsjechischtalige krant *C.k. Pražské Posstovské Nowiny* [K.k. Praagse Postkrant] uit te geven en stichtte in 1790 ook een eigen uitgeverij *Česká expedýce* [Tsjechische Expeditie], het eerste Tsjechische uitgevershuis sinds de zeventiende eeuw. Dit was van grote betekenis voor de emancipatie van de Tsjechische literatuur.^[6]

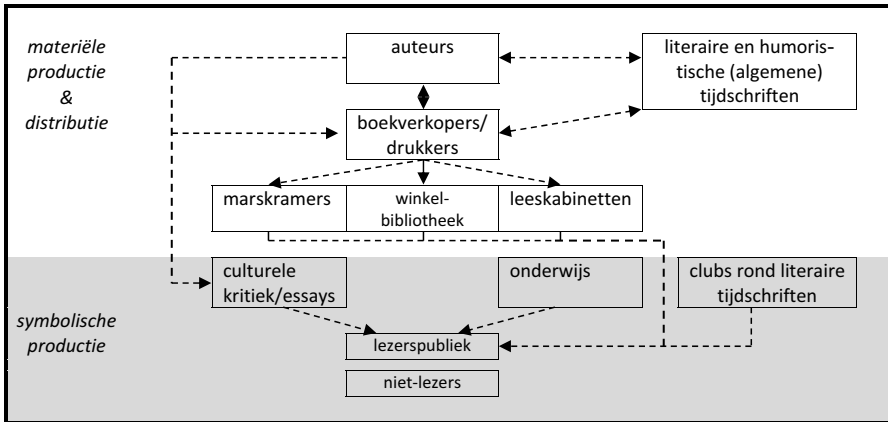
Hiermee waren enkele basisvoorwaarden voor het bestaan van het Tsjechisch als literaire taal geschapen. Voor de latere receptie van Nederlandstalige literatuur was de tweede fase van groter belang. De leidende persoon in deze fase was eenduidig Josef Jungmann. Hij was sedert 1815 leraar bij het in 1556 opgerichte Academische Gymnasium in Praag. Jungmann startte een omvangrijk vertaalprogramma, waarin hij uit allerlei talen door hem als klassiek ervaren werken in het Tsjechisch vertaalde. Zo konden de Tsjechen kennismaken met *Lost Paradise* van John Milton, *Atala, ou les Amours de deux sauvages dans le désert* van François-René de Chateaubriand of *Das Lied von der Glocke* van Friedrich Schiller. Jungmann had hierbij een dubbel doel. Enerzijds wilde hij aantonen dat Tsjechisch evenzeer een literaire taal was als het Duits, anderzijds hoopte hij met zijn vertalingen de woordenschat van het Tsjechisch te verrijken (Machala, 2015, 103-104). Zijn vertaalnormen zullen later in dit hoofdstuk worden besproken. František Čelakovský verzamelde

naar het voorbeeld van de gebroeders Grimm in zijn *Mudrosloví národa slovan-ského v příslovích* (1852, Wijze woorden van het Slavische volk in spreekwoorden) en in *Slovanské písně* (1822, Slavische liederen) Tsjechische spreekwoorden en liederen. Ook hij was als literair vertaler actief en vertaalde werken van Johann Gottfried Herder, Johann Wolfgang von Goethe en Walter Scott. Voor de receptie van Nederlandstalige literatuur is van belang dat hij in 1833 redacteur werd van de *Pražské noviny* [Praagse Krant], de opvolger van de krant van Kramerius en in 1834 de bijlage omvormde tot een zelfstandig tijdschrift, *Česká věsta* [De Tsjechische Bij] om zo een literair platform te scheppen, waar onder andere vertalingen van buitenlandse literatuur uit konden komen.

Het ontstaan van *Česká věsta* hoort feitelijk al tot de derde fase van de Nationale Wedergeboorte. Behalve dit tijdschrift werden er nog twee andere opgericht die gezamenlijk voor een groot deel van de negentiende eeuw de receptie van buitenlandse literatuur zouden bepalen. Dat was allereerst in 1834 *Květy* [Bloemen] dat door de Tsjechische toneelschrijver Josef Kajetán Tyl (1808-1856) werd gesticht.^[7] Dit tijdschrift was bedoeld als humoristisch, populair tijdschrift maar fungeerde in de praktijk vooral als tijdschrift waarin jonge schrijvers debuteerden. Ten slotte richtte de eerste belangrijke Tsjechische literaire criticus František B. Mikovec (1826-1862) in 1851 het tijdschrift *Lumír* [De Vredelievende].^[8] op. Dit tijdschrift was van begin af aan bedoeld als een strikt literair tijdschrift, vergelijkbaar met de Nederlandse *De Gids*, en bestond tot de opheffing door de Duitse bezetter in 1940.^[9] Met name dit tijdschrift zette sterk in op het toegankelijk maken van buitenlandse literatuur voor de Tsjechische lezer. Bij vergelijking van het Tsjechische literaire veld rond 1850 met het Nederlandse van rond 1800 (Van Rees & Dorleijn, 2006, 32), is het Tsjechische buitengewoon eenvoudig (om niet te zeggen armoedig), zoals schema 1 toont.

1.3. Het begin van de negentiende-eeuwse Tsjechische literatuur

Literair gezien begon de negentiende-eeuwse Tsjechische literatuur met de preromantiek die min of meer parallel liep met de tweede fase van de wedergeboorte. In de Tsjechische literatuur werd de nadruk gelegd op de onderlinge verbondenheid van Slavische volkeren. Tot deze preromantiek behoorde ook de ‘ontdekking’ van twee ‘oeroude’ handschriften door Václav Hanka (1791-1861), in 1817 het zogenaamde *Rukopis královédvorský* of *Königinhofer Handschrift* met veertien in Oudtsjechisch geschreven gedichten, en het in 1818 anoniem aan de Praagse burggraaf graaf Franz Anton von Kolowrat-Liebsteinský toegestuurde *Rukopis zelenohorský* of *Grünberger Handschrift* met delen van twee epische gedichten, onder

Schema 1. Het Tsjechische literaire veld rond 1850 binnen het culturele veld.

andere *Libušin soud* [Het proces van Libuše]. Beide handschriften zouden uit de achtste of negende eeuw van onze jaartelling stammen. Vermoedelijk was Hanka, later bibliothecaris van het Museum van het Koninkrijk Bohemen (het huidige Nationaal Museum) de auteur van beide falsificaten. Jungmann, maar ook de historicus Palacký beschouwden deze handschriften oorspronkelijk als echt, Dobrovský wees de echtheid van beide handschriften op taalkundige gronden direct af. De handschriften zorgden voor een sensatie in heel Europa, ook de gebroeders Grimm waren enthousiast. Deze romantische twist doet sterk denken aan die rond het *Oera Linda* boek, dat vijftig jaar later, in 1867, opdook en de geschiedenis van de oudste Friezen zou behandelen. Het is dan ook geen toeval dat de twist rond dit pseudo-Oudfriese document in de Tsjechische pers werd gevolgd, waarbij conservatief-nationale kranten als *Národní listy* [Nationale Bladen] eerder aan de echtheid geloofden,^[10] terwijl de katholieke pers, zoals het tijdschrift *Světovýzor* [De getuige] sceptisch tegenover dit werk stond, overigens eerder omdat het *Oera Linda Boek* antiklerikaal was dan om wetenschappelijk gefundeerde redenen. In beide gevallen waren er vergelijkbare elementen aanwezig. De handschriften moesten de 'oudheid' van een klein volk bewijzen, de eeuwenoude vijandschap van dat volk met zijn onderdrukkers – in het Tsjechische geval de Duitsers, in het Friese geval zowel de Duitsers als de Hollanders – en de positieve kanten van een 'edel oud heidendom van eigen bodem' dat door de katholieke kerk onderdrukt zou zijn werd benadrukt. De derde fase van de Nationale Wedergeboorte is in Tsjechië tevens die van de romantiek. De centrale figuur in Tsjechië was de dichter Karel Hynek Mácha (1810-1836), wiens epische gedicht *Máj* [Mei] tot de klassieke werken van de Tsjechische literatuur behoort. Mácha wordt als de eerste moderne Tsjechische dichter beschouwd (Machala, 2015, 117-120).

1.4. Het revolutiejaar 1848

Midden in de derde fase van de *Národní obrození* viel het revolutiejaar 1848. Anders dan vaak wordt gesteld, lijkt de Belgische revolutie van 1830 in Tsjechië nauwelijks weerklank te hebben gehad, althans niet in de Tsjechische pers van de jaren 1830-1839. Daarentegen had, zoals we nog zullen zien, de Vlaamse Beweging en haar strijd voor de gelijkwaardigheid van het Nederlands veel weerklank in de Tsjechische pers. Wel van belang was de revolutie van 1848 die voor Tsjechië twee verschillende, op elkaar inwerkende verlopen had. Allereerst was de economische situatie van invloed. Tsjechië, met name het Boheemse deel, was het eerste geïndustrialiseerde gebied van Centraal-Europa, hetgeen een verandering van de sociale structuur van de bevolking en een forse trek naar de steden met tegelijkertijd verpaupering van de arbeidersstand met zich mee bracht. De in heel Europa heersende hongersnoden van de periode 1845-1847 als gevolg van de aardappelziekte en navolgende landbouwcrisis deden de rest. Direct aan de Tsjechische grenzen waren er in maart 1848 revoluties in München en Berlijn. Deze sloegen over naar Oostenrijk, waar de Nederooostenrijkse landdag ontslag van de autoritaire conservatieve staatskanselier vorst Metternich eiste en kreeg. Op 18 mei 1848 kwam in Frankfurt am Main de *Frankfurter Nationalversammlung* bijeen die gedacht was als voorbereidend parlement voor een nieuw Duits Keizerrijk. Van begin af aan werd de discussie beheerst door de vraag of er voor een 'Grootduitse' oplossing (de Duitse landen samen met de Oostenrijkse erflanden, inclusief het koninkrijk Bohemen) dan wel een 'Kleinduitse' (alleen de Duitse staten zonder Oostenrijk) moest worden gekozen. Er waren 830 parlementsleden voorzien, één per 50.000 inwoners. Van hen zouden er 190 uit de Oostenrijkse erflanden moeten komen, waarmee deze na het koninkrijk Pruisen (280 afgevaardigden) direct de sterkste groep zouden zijn.

In de Boheemse landdag domineerden op dat moment de Duitstaligen, van wie een veertigtal, onder wie de Joods-Duits-Boheemse afgevaardigde van Teplitz (Teplice) Ignaz Kuranda (1811-1884), van wie later nog sprake zal zijn, inderdaad naar Frankfurt gingen. De Tsjechischstaligen waren in het koninkrijk Bohemen weliswaar in de meerderheid, maar zouden dit in de Duitse eenheidsstaat die het Frankfurter parlement moest voorbereiden duidelijk niet zijn. František Palacký raadde deelname aan het parlement daarom ten sterkste af. De Tsjechischstalige districten boycotten vervolgens de verkiezingen, zodat de Oostenrijkse landen met slechts 130 merendeels Duitstalige afgevaardigden vertegenwoordigd waren. Met afstand de grootste groep na Pruisen en flink groter dan de groep afgevaardigden uit Beieren met 71 leden, maar desniettemin zette deze houding behoorlijk wat kwaad bloed aan de Duitstalige zijde. Dat is begrijpelijk, want de Pruisische delega-

tie had nu duidelijk de overhand met als gevolg dat de Oostenrijkse Duitstaligen uiteindelijk buiten het Duitse Rijk zouden blijven. Toen de Tsjechische afgevaardigden in Wenen op 8 april 1848 bovendien hernieuwing van de gelijkwaardigheid van het Tsjechisch met het Duits binnen het koninkrijk Bohemen en feitelijke opheffing van de *Verneuerte Landesordnung* uit 1627/8 wisten te verkrijgen, begonnen de Duitstalige Bohemers nog meer naar de Grootduitse keuze over te hellen.

Als reactie op 'Frankfurt' organiseerden de Tsjechen van 2 tot 12 juni 1848 een eigen Panslavisch congres in Praag, waarvoor afgevaardigden van alle Slavischtalige volkeren van de Oostenrijkse monarchie waren uitgenodigd. Er kwamen in totaal 340 afgevaardigden, van wie de Tsjechen met 237 de grootste groep waren. Om praktische redenen werd overigens het Duits als vergadertaal gekozen, want de Slavische talen bleken onderling toch minder goed te verstaan dan men tevoren had gedacht. Het congres kwam tot een voortijdig einde als gevolg van de Pinksteropstand in Praag. De beslissing van het Frankfurter parlement van 27 oktober 1848 dat geen enkel deel van het Duitse rijk met niet-Duitstalige delen verenigd mocht zijn, betekende een duidelijke keuze voor de Kleinduitse oplossing. Deze beslissing sloot Oostenrijk uit dat op 22 juli een eigen nieuwe Rijksdag had gekozen, waarin onder andere de niet-Duitstalige volkeren beter waren vertegenwoordigd.

Op 15 maart 1848 kozen de Hongaren een nieuwe, eigen liberale regering die het Hongaars voorop stelde, een taal die destijds door niet meer dan ongeveer een kwart van de inwoners van het koninkrijk Hongarije werd gesproken. Toen deze nieuwe regering vervolgens trachtte de afzetting van de ban (landvoogd) van Kroatië, Josip Jelačić te bereiken,^[11] brak er een veelfrontenoorlog van de Hongaren tegen vrijwel alle andere nationaliteiten in hun eigen koninkrijk uit. Als reactie wilde de keizer Oostenrijkse troepen naar Hongarije sturen om Jelačić te steunen, maar een deel van de soldaten weigerde te gehoorzamen en in Wenen brak de Oktoberopstand uit. Keizer Ferdinand I vluchtte op 6 oktober naar het Tsjechische Olomouc (Olmütz), het parlement verhuisde tijdelijk naar het eveneens Tsjechische Kroměříž (Kremsier), en trouw gebleven soldaten sloegen samen met Tsjechische troepen onder vorst Alfred I von Windischgrätz^[12] en met de Kroaten onder Jelačić op 31 oktober de Weense opstand neer. De nieuwe Oostenrijkse minister-president Felix vorst van Schwarzenberg overtuigde vervolgens keizer Ferdinand I om ten gunste van zijn neef Frans-Josef I af te treden. Deze werd in Olomouc op 2 december 1848 tot nieuwe keizer geproclameerd. De Hongaarse opstand werd uiteindelijk op 13 augustus 1849 neergeslagen met hulp van de Kroatische troepen, nationale (veelal Tsjechischtalige) gartroepen uit het koninkrijk Bohemen, groepen Slowaken en Roemenen die tegen de opstandige Hongaren in

opstand waren gekomen, en vooral de hulp van 193.000 Russische soldaten onder leiding van vorst Ivan Paskevitsj speelde de doorslaggevende rol.

1.5. Dej si Bacha

De Slavische volkeren die het Habsburgse rijk gered hadden van zowel een liberale Duitse overheersing als van de gecombineerde Duits-Oostenrijkse en Hongaarse revoluties verwachtten nu dankbaarheid. Ze kwamen bedrogen uit. De jaren 1849-1866 gaven eerst een geleidelijke uitkleding van de grondwet te zien en vanaf 1851 onder minister Alexander von Bach vervolgens een streng neo-absolutistisch regime dat in de Tsjechische spreektaal nog altijd in de uitroep ‘Dej si Bacha!’ ofwel ‘Pas op!’ (letterlijk: ‘Let op Bach!’) gereflecteerd is. Evenals in de achttiende eeuw waren het weer externe omstandigheden die de situatie veranderden. Zowel de korte Italiaanse Oorlog van 1859 als de Pruisisch-Oostenrijkse Oorlog in 1866-1867 werden door de Oostenrijkers verloren. Daarbij speelden zowel de betere scholing van de gemiddelde Pruisische soldaat als het nationaliteitsvraagstuk een rol: de meestal in het Duits gegeven bevelen werden nogal eens door anderstalige manschappen, meestal van lagere rang, verkeerd begrepen – een element dat gedurende de Eerste Wereldoorlog ook het Belgische leger parten zou spelen. De tweede genoemde oorlog werd bovendien grotendeels op Tsjechisch grondgebied uitgevochten. De vele door de Oostenrijkse kant geleden nederlagen zorgden mede voor een verlies aan aanzien van de merendeels Duitstalige adel in de ogen van de Tsjechische bevolking. Na beide oorlogen werden de Oostenrijkse bezittingen in Italië met uitzondering van Zuid-Tirol bij het in 1861 uitgeroepen Koninkrijk Italië gevoegd.

Als gevolg van deze oorlogen werd het absolutisme afgeschaft, werden in 1867 verschillende persoonlijke vrijheden ingevoerd en in 1869 ook de drukpers geliberaliseerd (Charypar, 2015, 523).^[13] Het laatste feit, vergelijkbaar met de afschaffing van het dagbladzegel in hetzelfde jaar in Nederland, (Van Rees & Dorleijn, 2006, 35) zorgde voor de opkomst van een groot aantal Tsjechische uitgeverijen. De op 8 juni 1867 afgekondigde federalisering van het Keizerdom Oostenrijk als dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije bevorderde de radicalisering van de Tsjechen. Zij werden eens te meer in hun verwachtingen teleurgesteld, omdat van de oorspronkelijk geplande derde Slavische deelstaat geen sprake was. Zowel de Duitstalige liberalen als de Hongaren waren daar fel tegen en de jonge keizer durfde het niet aan om beide ‘staatsvolkeren’ te bruskeren. De Tsjechen stuurden zelfs een delegatie naar de tsaar om Russische hulp in te roepen, zonder succes. De federalisatie en de liberalisering betekenden wel een flinke impuls voor het Tsjechische culturele leven (Machala, 2015, 135).

1.6. Verzuiling op zijn Tsjechisch

Dankzij de liberalisering werden er in de jaren zestig en zeventig verschillende Tsjechischtalige gymnasia opgericht. Hierdoor nam het aantal Tsjechischtalige intellectuelen met name in de steden flink toe. Tsjechischtalige publicaties hielden hiermee gelijke tred. Waar er in 1848 slechts een zestal Tsjechischtalige tijdschriften uitkwam, waren dit er in 1877 al ruim 175. Tegelijkertijd nam ook het aantal uitgeverijen toe en hiermee tevens de boekproductie. De Tsjechische nationale beweging raakte na 1861 verdeeld. In 1848 was in het kader van de toenmalige liberalisering de *Národní strana* [Nationale Partij] opgericht als een groep die de belangen van de Tsjechischtalige burgerij moest behartigen. Pas na de afschaffing van het neo-absolutisme kon de partij echte activiteit gaan ontwikkelen. Het grootste deel van de partij volgde aanvankelijk het idee van František Palacký van loyaliteit aan Oostenrijk met gelijktijdige behartiging van de Tsjechische belangen. In het begin werkte de partij sterk samen met de (grotendeels katholieke) adel.

Een van de oprichters van de partij, František Ladislav Rieger (1808-1903) werkte samen met de vertaler Jakub Malý en de uitgeverij van Ignác Leopold Kober (1825-1866) aan een encyclopedie in 12 banden, de *Slovník naučný* [Encyclopedie, letterlijk: Leerwoordenboek] die uitkwam tussen 1860 en 1890. Dit is tevens een van de eerste Tsjechische werken waarin het begrip *Nizozemsko* [Nederland] wordt gebruikt. In de periode dat dit werk uitkwam begon een deel van de *Národní strana* ontevreden te zijn met de in hun ogen te passieve opstelling jegens de regering. Deze groep, de *mladočeši* [Jongtsjechen], richtte in 1874 een eigen partij op, de *Národní strana svobodomyslná* [Vrijzinnig Nationale Partij]. In het tamelijk katholieke landsdeel Moravië ging men zijn eigen weg. In 1861 richtte de advocaat Alois Pražák (1820-1901) in Brno de *Moravská národní strana* [Moravische Nationale Partij] op die politiek verwant was met de Tsjechische *Národní strana*. Anders dan de partij in Bohemen behield de MNS een nauwe band met zowel de katholieke kerk als de plaatselijke adel. Zo waren de leden Josef Wurm (1817-1888) en František Mathon (1828-1893) broers van de priesters en belangrijke uitgevers Ignát Wurm (1825-1911) en Placidus Mathon (1841-1888), terwijl Pražák zelf de belangen van veel adellijke families behartigde. Mede omdat de katholieke clerus in Moravië anders dan in Bohemen duidelijk Tsjechisch-nationaal gezind was, duurde het hier tot 1891 voordat met de *Lidová strana* na Moravě [Volkspar-tij in Moravië] een Jongtsjechische partij ontstond rondom de Brno'se liberale jood en uitgever Adolf Stránský. Zijn in 1893 opgerichte krant *Lidové noviny* [Volkskrant] wordt als de eerste moderne krant van Tsjechië beschouwd en bestaat nog steeds.

De allengs sterkere middenklasse en de daarmee groeiende scholingsgraad en economische kracht van het Tsjechischtalige deel van de bevolking zorgde voor een groeiend zelfbewustzijn. Omgekeerd begonnen de Duitstaligen zich bedreigd te voelen. Dit leidde onder andere in 1882 tot een opdeling van de aloude, in 1348 gestichte Karelsuniversiteit in een Duitstalige *K.k. Karl-Ferdinands-Universität* en een Tsjechischtalige *C.k. Karlo-Ferdinandova univerzita*. Hierbij speelden zich bij de verdeling van boeken en gebouwen taferelen af die wel wat doen denken aan de opdeling in 1968 van de Katholieke Universiteit van Leuven in een Nederlands- en een Franstalige universiteit. Dankzij het schoolsysteem zakte het analfabetisme, dat in Tsjechië bij de volkstelling in 1880 al relatief laag was – slechts 22,6% in Bohemen en 24,3% in Moravië tegen bijv. 47,6% in Slovenië (K.k. Statistische Central-Commission, 1882, 64-65, 78-79) – binnen dertig jaar tijd naar zo goed als nihil^[14]. Verder was er door de sterke industrialisatie van met name Bohemen een felle concurrentiestrijd van liberalen, katholieken en socialisten om de gunst van de Tsjechische bevolking. Beide factoren, een groot potentieel lezerspubliek en de verzuiling bewerkstelligden een grote differentiatie van het Tsjechische uitgeverslandschap.

1.6.1. *De katholieke uitgeverijen*

De destijds getalsmatig sterkste katholieke zuil organiseerde zich als eerste. Rond 1870 werden er verschillende uitgeverijen opgericht die een greep trachtten te krijgen op de toenemend seculariserende bevolking. In 1870 richtte Václav Štulc (1814-1887), kanunnik bij het kapittel van Vyšehrad in Praag, de *Katolický spolek tiskový* [Katholieke Persvereniging] op. Een jaar later volgde de benedictijner monnik Placidus Mathon met de oprichting van de *Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských* [Pauselijke boekdrukkerij van de Benedictijnen in Rajhrad] bij het klooster Rajhrad nabij Brno en ten slotte richtte in 1872 een medewerker van Štulc, de kanunnik Th.Dr. Mikuláš Karlach (1831-1911), in Praag de uitgeverij *Cyryllo-Methodějská knihtiskárna* [Boekdrukkerij van Cyrillus en Methodius] op. Beide laatstgenoemde uitgeverijen hadden ook literaire ambities en zouden in de laatste dcennia van de negentiende eeuw ook Nederlandstalige literatuur in vertaling uitgeven. Na de revolutie van 1918 en het ontstaan van de nieuwe republiek Tsjecho-Slowakije kwam de katholieke Kerk in Tsjechië sterk onder druk te staan. Als gevolg daarvan verdwenen de meeste katholieke uitgeverijen en was Tsjechië het eerste tamelijk gesecculariseerde land in Europa, waarbij de secularisatie anders dan in de jonge Sovjet-Unie niet van hogerhand was opgelegd.

In 1911 stichtten katholieke politici en clerici de *Československá akciová tiskárna* [Tsjecho-Slavische Drukkerij N.V.] die in 1919 na de fusie van verschillende

Afbeeldingen 1-3: Van links naar rechts: Václav Štulc, Placidus Mathon en Mikuláš Karlach

katholieke partijen in de *Československá strana lidová* [Tsjechoslowaakse Volkspartij] de huisdrukker werd van deze partij. In 1934 besloten de resterende katholieke uitgeverijen om met deze uitgeverij samen te gaan in het katholieke uitgeversconcern *Vyšehrad*. De naam verwees naar het Praagse kapittel waar de oudste Tsjechische katholieke uitgeverij in 1870 begonnen was. Tijdens de Duitse bezetting werd het huis omgedoopt in *Českomoravské akciové tiskařské a vydavatelské podniky* [Boheems-Moravische Drukkerij- en Uitgeversbedrijven N.V.]. Na de bevrijding heette de uitgeverij korte tijd opnieuw *Universum* (1945-1949) en vervolgens weer *Vyšehrad* (1949-1953). Na de communistische herschikking van het politieke spectrum kreeg de katholieke moederpartij, die als zogenaamde 'blokpartij' was toegelaten, de naam *Lidová demokracie* [Volksdemocratie], een naam die ook de uitgeverij aannam. Tijdens de dooi van de Praagse Lente 1968 mocht de uitgeverij haar oude naam *Vyšehrad* weer gaan gebruiken. Tegenwoordig is *Vyšehrad* samen met de uitgeverij van jeugdliteratuur *Albatros* het enige huis uit de periode voor 1989 dat nog altijd actief is.

Rond het tijdschrift *Vlast* [Het Vaderland] bestond van 1884 tot 1941 een gelijknamige coöperatieve uitgeverij, die het conservatievere deel van de katholieken bediende. Ten slotte was er nog een kleine, maar met name op het gebied van literaire vertalingen buitengewoon actieve groep ultramontane aanhangers van de Franse katholieke mysticus Léon Bloy (1846-1917) rond Josef Florian (afbeelding) in het Moravische plaatsje *Stará Říše* (Altreisch).

Deze groep gaf verschillende series bibliothele uitgaven in kleine oplagen uit. Een van de leden van deze groep, de dichter Jaroslav Durych (1886-1962),

Afbeelding 4: Josef Florian (ca. 1930)

richtte in 1928 in Brno de katholieke uitgeverij Akord [Het akkoord] op die nauw met Vlast ging samenwerken. Akord wist tijdens de Duitse bezetting te overleven maar werd vervolgens wegens veronderstelde collaboratie in 1948 door de regering opgeheven. Voor de receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling speelde deze katholieke zuil een grote rol in de tweede helft van de negentiende eeuw. In de jaren vijftig van de twintigste eeuw was zij eveneens van enige betekenis.

1.6.2. *Socialistische, sociaaldemocratische en anarchistische uitgeverijen*

De industrialisatie van Bohemen, Moravië en Silezië begon al relatief vroeg tijdens de regering van keizerin Maria Theresia in de jaren zeventig van de achttiende eeuw. Die industrie was aanvankelijk vooral geconcentreerd in de Duitstalige randgebieden van het koninkrijk, waar grondstoffen als ijzererts, steenkolen, bruinkool, kalksteen en zilvezand te vinden waren: glasindustrie in Nový Bor (1754), kolenmijnbouw in Noordwest-Bohemen (sinds de vijftiende eeuw, na 1871 gemechaniseerd) en Oostenrijks-Silezië (1782), porceleinmanufacturen in West-Bohemen (1792), hoogovens in Vitkovice bij Ostrava (1828), en in de Duitse ‘taaleilanden’: textielindustrie (1814) en machinebouw (1821) in Brno, mijnbouw in Jihlava. Vanaf eind achttiende eeuw werden ook de Tsjechischtalige delen van het land in toenemende mate geïndustrialiseerd, met name in sectoren die agrarische producten verwerkten, als de suikerraffinaderijen (1787), houtverwerkende industrie, bierbrouwerijen (1794) en andere. In 1910 bevond ongeveer 70% van alle industrie van de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije zich in het koninkrijk Bohemen, dat qua oppervlakte slechts 14% van het hele rijk besloeg.

Dankzij de reeds genoemde invoering van de leerplicht in 1774, de afschaffing van de lijfeigenschap in 1781 (met gelijkstelling van de joden)^[15] en ten slotte de volledige toekenning van burgerrechten aan alle minderheden in 1848 en 1867, ontstond er een sterke en zelfbewuste arbeidersklasse. De leiders van de arbeidersbewegingen waren zich al vroeg het belang van geestelijke ontwikkeling bewust. In 1890 stichtte de sociaaldemocraat Josef Pelcl (1861-1916) een uitgeverij die tot 1921 bleef bestaan. Hij gaf onder andere het literaire tijdschrift *Rozhledy* (Vergezichten, 1892-1901) uit, waaraan veel bekende literaire critici meewerkten. De uitgeverij was overigens niet met een bepaalde partij verbonden.

Tot niet zo lang geleden was het huis Melantrich een van de bekendste literaire uitgeverijen in Tsjechië. Melantrich werd in 1898 in Praag opgericht als de Tiskárna národně-sociálního dělnictva [Drukkerij van het Nationaal-Sociale Arbeidersdom]. Het huis was praktisch de partij-uitgeverij van de Národněsocialistická strana [Nationale en Socialistische Partij]^[16], die in 1897 als afsplitsing van de

Tsjechoslavische Sociaaldemocratische Arbeiderspartij was gesticht. In 1910 bouwde de uitgeverij samen met de vakbonden van de spoorwegarbeiders en de staalarbeiders op de Václavské náměstí het Palác Hvězda [Paleis de Ster] en nam bij die gelegenheid de naam *Melantrich* aan naar de protestantse uitgever Jiří Melantrich z Aventinu uit de renaissance. In 1949 werd Melantrich omgevormd tot uitgeverij van de blokpartij Československá strana socialistická [Tsjechoslowaakse Socialistische Partij], de nieuwe naam van de partij. Het huis heette van 1957 tot 1968 naar de eigen krant *Svobodné slovo* [Het Vrije Woord]. In 1968 kon ook Melantrich haar oude naam terugkrijgen. In november 1989 speelde het bureau van de uitgeverij een belangrijke rol bij de democratische Fluwelen Revolutie (afbeelding) – vanaf het balkon aan de Václavské náměstí hield Václav Havel zijn toespraken. In 1999 ging de uitgeverij precies een eeuw na de oprichting failliet wegens mismanagement.

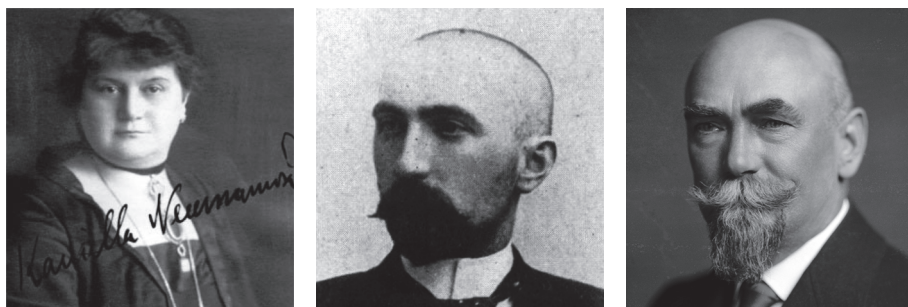

Afbeelding 5: Het gebouw van Melantrich tijdens de protesten in november 1989.
Foto ČTK

Voor de sociaaldemocratische zuil was het in 1922 opgerichte huis Družstevní práce [Coöperatieve Arbeid] literair van belang. DP was een coöperatie van lezers en hun uitgevers. Hierbij hadden de lezers ook zelf invloed op wat er zou worden vertaald en gepubliceerd. DP begon in 1922 met 300 leden, in 1927 waren er al 5.000 leden, vlak voor de Duitse bezetting in 1939 was het ledental vervijfvoudigd tot 25.000 leden, tijdens de oorlog steeg het ledental tot meer dan 40.000 en bij de overname van de coöperatie in 1949 door het communistische regime had zij zelfs 100.000 leden. In de jaren dertig was DP al een van de belangrijkste actoren in het Tsjechische literaire veld geworden. Voor de Tsjechischtalige receptie van de

Nederlandstalige literatuur was de coöperatieve uitgeverij van groot belang, omdat Lída Faltová, een van de belangrijkste vertalers uit het interbellum, tevens degene die vooral in het Nederlands gespecialiseerd was, als vertaalster en recensente aan de coöperatie verbonden was.

Verder ter linkerzijde bestonden naast de sociaaldemocratie nog de anarchisten en communisten. Voor de literaire wereld was de anarchistische uitgeverij *Knihy dobrých autorů/ Kamil(l)a Neumannová* [Boeken van Goede Auteurs] van speciale betekenis. De uitgeverij werd in 1905 opgericht door Kamila Neumannová (1874-1956), de eerste echtgenote van de anarchistische schrijver Stanislav Kostka Neumann (1875-1947), om haar levensonderhoud te verzekeren nadat haar man haar in november 1904 had verlaten. Ze had aanvankelijk succes, mede omdat zij de belangrijke symbolistische auteur Arnošt Procházka (1869-1925) voor zich wist te winnen. Hij liet door haar zijn in 1894 opgerichte symbolistische tijdschrift *Moderní revue* [Moderne Revu] uitgeven en stelde aan Neumannová verschillende series voor. Na Procházka's dood kwam Neumannová in financiële problemen en in 1931 hief zij de uitgeverij op.

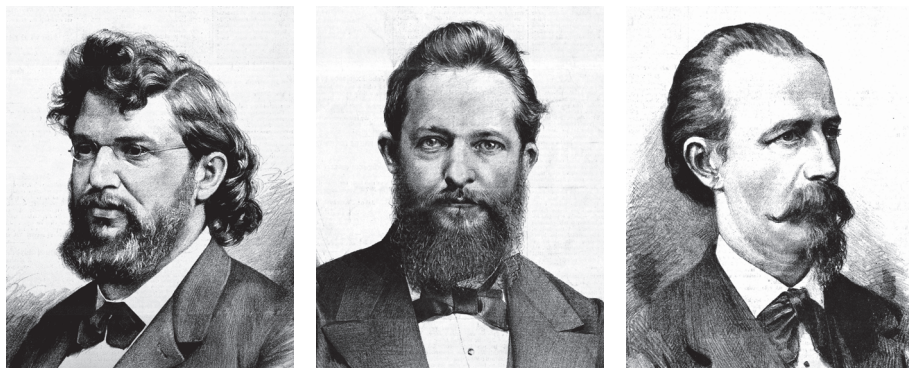

Afbeeldingen 6-8: Van links naar rechts: Kamila Neumannová, Arnošt Procházka en Antonín Svěcený

Uiterst links in het politieke spectrum bevond zich de *Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství* [Centrale Arbeidersboekhandel en -uitgeverij], opgericht in 1907 door Antonín Svěcený (1871-1941). Deze uitgeverij fuseerde in 1945 met de in dat jaar opgerichte vakbondsuitgeverij *Práce* [De Arbeid]. Na een succesvol bestaan onder het communisme ging deze uitgeverij in 1998 falliet. Ten slotte werd in 1921 door Rudolf Rejman (1889-1970), secretaris van het politbureau van de in dat jaar van de Tsjechoslowaakse Sociaaldemocratische Partij afgesplitste *Komunistická strana Československa* [Communistische Partij van Tsjechoslowakije], de *Komunistické knihkupectví a nakladatelství* [Communistische Boekhandel en Uitgeverij] opgericht. Deze werd tijdens de autoritaire Tweede Republiek in 1938 samen met de KSČ verboden.

1.6.3. *Liberale en neutrale uitgeverijen*

Rechts van het midden waren er al voor de Eerste Wereldoorlog drie belangrijke uitgeverijen die destijds de meest succesvolle in Praag waren: František Šimáček (1834-1885), Jan Otto (1841-1916) en Josef R. Vilímek (1835-1911). Alle drie kunnen als 'nationaal liberaal' worden geclassificeerd. De oudste van hen was František Šimáček die in 1857 de krant *Posel z Prahy* [De bode uit Praag] oprichtte, waarin hij Tsjechischtalige literaire verhalen en nouvelles afdruckte, o.a. van de bekende auteurs Božena Němcová (1820-1862) en Jan Neruda (1834-1891). Verder gaf hij literaire vertalingen uit het Frans uit. In 1871 stichtte hij een eigen boekdrukkerij en werd als uitgever actief. Zijn zoons Jaroslav (1864-1938) en Bohuslav Šimáček (1866-1945) zetten het bedrijf na zijn dood voort en voegden in 1899 de drukkerij samen met de drukkerijen van de uitgevers Otto en Vilímek in het nieuwe bedrijf Česká grafická unie [Tsjechische Grafische Unie]. Na de Eerste Wereldoorlog fuseerde de firma met uitgeverij Emil Šolc (1861-1931). Deze uitgeverij Šolc a Šimáček werd in 1949 door het communistische regime geliquideerd. Šimáček werkte o.a. samen met de vertalers Václav Petru, Alois Koudelka, Gustav Žďárský (1867-1925) en Hugo Kosterka (1867-1956). De uitgeverij richtte zich op korte nouvelles en drama.

Afbeeldingen 9-11: Van links naar rechts: František Šimáček, Jan Otto en Josef Richard Vilímek senior

Jan Otto behoorde tot de belangrijkste Praagse uitgevers van zijn tijd. Hij leerde het vak in de boekdrukkerij van de gebroeders Grégr, bezitters van het conservatief-nationale tijdschrift *Národní listy*. In 1871 trouwde hij met de erfdochter van de rijke Praagse uitgever Jaroslav Pospíšil (1813-1899) en nam de uitgeverij van zijn schoonvader over. Zoals vermeld fuseerde de drukkerij met die van Šimáček en Vilímek in de Česká grafická unie, en Otto bouwde vervolgens de uitgeverij uit tot

een van de modernste van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie. Hij gaf onder andere het belangrijke literaire tijdschrift *Lumír* en het geïllustreerde tijdschrift *Světovzor* uit. Zijn naam is echter vooral verbonden met de *Ottův slovník naučný* [Otto's encyclopedie], een omvangrijke encyclopedie in 27 banden en een supplementsband die tussen 1888 en 1909 uitkwamen. Over de rol van dit naslagwerk voor de Nederlandstalige literatuur later meer.

De jongste van de drie grote liberale uitgevers was Josef Richard Vilímek jr. (1860-1938). De uitgeverij werd opgericht door zijn vader Josef Richard Vilímek sr. Deze had in 1858 samen met de journalist Josef Svátek (1835-1897) het satirische blad *Humoristické listy* [Humoristische Bladen] opgericht dat in 1861 officiële toestemming kreeg om als politiek-satirische periodiek uit te komen, wat destijds allerminst vanzelfsprekend was. Desniettemin had Vilímek sr. vanwege zijn nationalistisch-Tsjechische artikelen regelmatig problemen met de Oostenrijkse autoriteiten en hun lokale Tsjechische vertegenwoordigers. Zo was hij in 1856 als student al eens een jaar lang wegens politieke agitatie uit Praag verbannen, en, toestemming of niet, werd hij als uitgever tweemaal tot gevangenisstraf veroordeeld, in 1862 zat hij twee weken gevangen en in 1863-1864 zelfs acht maanden. Het schrikte hem geenszins af en in 1872 richtte hij zijn eigen uitgeverij Jos. R. Vilímek op, die al spoedig tot de belangrijkste Tsjechische uitgeverijen in Praag ging behoren. Toen hij weduwnaar was geworden, gaf hij in 1886 de uitgeverij over aan zijn zoon. Hoewel Vilímek jr. de uitgave van de *Humoristické listy* en andere bladen voortzette, gooide hij het roer van de uitgeverij om en begon zich op moderne bellettrie te richten. De uitgeverij voerde als nieuwigheid abonnementenseries in. In 1891 was Vilímek de eerste uitgeverij in het koninkrijk Bohemen die met rotatiepersen begon. Nadat het gebouw en vrijwel de gehele inventaris in 1899 bij een felle brand vernietigd waren, besloot Vilímek om uitgeverij en drukkerij van elkaar te scheiden. Na onderhandelingen met Jan Otto en Bohuslav Šimáček kwam de reeds genoemde Česká grafická unie tot stand. Zelf bouwde Vilímek met het uitgekeerde verzekeringsgeld een modern nieuw uitgeverijgebouw.

Naast bellettrie publiceerde Vilímek buitengewoon populaire reeksen als de boeken van Jules Verne en Karl May, die meestal mooi geïllustreerd waren. Voor de Nederlandstalige literatuur was de abonnementsserie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [De 1000 mooiste nouvelles van 1000 wereldschrijvers] van belang. Op deze reeks komen we later nog terug. In 1933 nam Vilímeks schoonzoon Jan Sainer (1900-1973) de bedrijfsleiding over. Deze liet in 1928-1930 een nieuw functionalistisch gebouw ontwerpen op de hoek van de Černá ulice [Zwarte straat] en de Opatovická in Praag (afbeelding). Sainer versterkte de literaire oriëntatie van de uitgeverij. Tijdens de Duitse bezetting nam de voormalige directeur van Melantrich, de schrijver Bedřich Fučík (1900-1984) de leiding

Afbeeldingen 12 en 13: Links het gebouw, hoek Černá en Opatovická (1930).
Rechts Josef Richard Vilímek jr. (briefkaart ca. 1930)

tot 1943 over. Na de oorlog kwam de uitgeverij in maart 1948 officieel onder 'nationaal beheer' om ten slotte in 1949 geheel geliquideerd te worden. Gebouw en technische inrichting werden aan de Vereniging van Tsjecho-slowaakse Uitgevers overgedragen.

Hier moeten nog twee politiek neutrale uitgeverhuizen worden vermeld die na de Eerste Wereldoorlog werden opgericht. Beide waren van belang voor de verspreiding van Nederlandstalige literatuur in vertaling. Eind 1918 richtte de toen nog zeer jonge boekhandelaar Bohumil Janda (1900-1982) zonder officiële concessie de uitgeverij Sfinx op die zich in het begin op esoterische literatuur richtte. Dit verklaart o.a. zijn interesse voor het werk van Frederik van Eeden (1860-1932). Vanaf de tweede helft van de jaren twintig oriënteerde de uitgeverij zich meer op contemporair literair proza, vaak in bibliotheek uitgaven.

Afbeelding 14: Bohumil Janda (ca. 1930)

De door Janda's broer Ladislav (1898-1984) geredigeerde serie *Evropský Literární klub* [Europese Literaire Club] werd tijdens de Duitse bezetting om praktische redenen in 1941 als zelfstandige uitgeverij van Sfinx-Bohumil Janda afgesplitst. Beide bedrijven werden in 1949 door het communistische regime genationaliseerd en samen met enkele andere voorheen private uitgeverijen gefuseerd tot de staatsuitgeverij Československý spisovatel [De Tsjecho-slowaakse Schrijver].

Als laatste moet Rudolf Škeřík (1896-1986) nog worden genoemd. Hoewel Škeřík medicijnen had gestudeerd en vanaf 1925 een praktijk als tandarts had, interesseerde hij zich voor literatuur en richtte in 1921 als liefhebberij een kleine uitgeverij op. In het begin oriënteerde hij zich op de middenklasse, evenals *Družstevní práce* dat deed, maar al snel werd de wat veeleisender lezer zijn doelpubliek. De ruggengraat van de uitgeverij werd gevormd door de prestigieuze bibliofiele reeks *Symposion*, waarin tussen 1921 en 1949 in totaal 161 werken uitkwamen, waarvan acht van Nederlandstalige auteurs. Typerend voor Škeřík was diens nauwe samenwerking met avant-gardekunstenaars als Toyen. Škeřík, die geen eigen drukkerij had, liet zijn boeken meestal door DP drukken. In 1949 werd het bedrijf samen met DP door het communistische regime opgeheven.

1.7. Schrijversverenigingen

De hoofdstromingen in de Tsjechische literatuur van de negentiende eeuw zijn in de vakliteratuur meestal benoemd naar centrale publicaties, rond welke zich gelijkgestemde auteurs verzamelden. Dat waren achtereenvolgens de *Májovci*, *Ruchovci* en *Lumírovci*. De eerste groep is genoemd naar de in 1858 gepubliceerde almanak *Máj* [Mei]. Zij sloten aan bij ideeën van Karel Havlíček Borovský (1821-1856), een belangrijke voorman van de Nationale Wedergeboorte, van wie nog sprake zal zijn. De groep reageerde op het neoabsolutisme van Bach, oriënteerde zich op de wereld en trachtte de atmosfeer van de zich vormende nieuwe industriële steden te beschrijven als voorlopers van het naturalisme. Uit hun midden kwamen de grondleggers van verschillende belangrijke maatschappelijke organisaties als de turnvereniging *Sokol* [De Valk], opgericht in 1862, en de kunstenaarsvereniging *Umělecká beseda* [Kunstdiscussie, 1863] voort. Zij maakten zich sterk voor de bouw van een Nationaal Theater (gerealiseerd in 1881) en stonden ook aan de wieg van het Tsjechische dagblad *Národní listy* en van de literaire tijdschriften *Květy* [Bloemen] – heroprichting in 1865 van het door Tyl in 1834 gestichte *Květy* – en *Lumír* (1851). Het laatstgenoemde tijdschrift was, zoals al eerder vermeld, expliciet opgezet als literair tijdschrift met o.a. ook de bedoeling om kwalitatieve buitenlandse literatuur toegankelijk te maken voor de Tsjechische lezer.

De *Ruchovci* was een groep rondom de almanak *Ruch* [De Beweging], opgericht in 1868 bij gelegenheid van het leggen van de eerste steen van het Nationale Theater in Praag. Zij waren vooral gericht op de eigen Tsjechische literatuur en vertaalden voornamelijk uit het Slowaaks vanuit de gedachte dat er eigenlijk alleen één Tsjechoslowaaks volk (in de toenmalige terminologie *československý národ*) bestaat. Voor deze groep was buitenlandse literatuur oninteressant. De *Lumírovci*, een groep die in de jaren zeventig ontstond rond het al genoemde tijdschrift *Lumír*, waren hun tegen-

pool en wilden door kwalitatieve vertalingen de Tsjechische literatoren inspireren met als doel om de Tsjechische literatuur tot een Europees niveau te verheffen. Hoewel de Lumírovci vooral de Romaanse literaturen (met name het Frans) als voorbeeld namen, viel het Nederlands ook binnen hun blikveld. De kunstenaarsvereniging Umělecká beseda, opgericht in 1863, had drie secties – voor literatuur, voor beeldende kunst en voor muziek. In de periode rond 1900, toen Jaroslav Kamper in het bestuur zat, probeerde de vereniging de verschillen en geschillen tussen verschillende literaire groeperingen te overbruggen. De kunstenaarsvereniging was tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw, toen de communistische regering deze ‘bourgeois-instelling’ eerst ‘onder controle’ liet stellen en in 1960 definitief ophief, feitelijk de belangrijkste culturele institutie in Tsjechië. Met name de muzikale sectie kreeg met leden als de componist Bedřich Smetana (1824-1884) internationale bekendheid.

1.8. Het begrip Nederland en Nederlandse literatuur

In het buitenland wordt meestal *Holland* gebruikt om Nederland aan te duiden. De meeste Slavische talen hebben zelfs geen ander begrip. Het Tsjechisch onderscheidt echter drie verschillende begrippen: *Nizozemí* voor de Nederlanden als geografisch gebied of oudere staatkundige eenheid, *Nizozemsko* voor het land Nederland en *Holandsko* of *Holand* voor het graafschap of de provincie Holland. Het begrip *Nizozemsko* komt voor het eerst voor in de Tsjechische vertaling *Zeměpis čili úplné popsání oboru zemského* [Aardrijkskunde of volledige beschrijving van de landenkunde] van een geografisch boek van Adriano Balbi (1782-1848) dat op katholieke scholen werd gebruikt. Hierin wordt het land zo omschreven: ^[17]

Holland (Nederland), allerlaagst gelegen land in Europa dat die naam ook werkelijk verdient. (Balbi, 1841, 209)

Volgens het werkje (Balbi, 1841, 241) spreekt men er echter *Hollands, een Saksisch-Nederduitse mondaard*. Maar de literatuur is wel weer *nizozemská*, Nederlands (Balbi, 1841, 220). De eerste werken die een systematisch onderscheid maken, zijn de oudste Tsjechische encyclopedieën. Hierboven werd Riegers *Slovník naučný* al kort vermeld. In dit werk bevindt zich een vrij omvangrijk anoniem lemma *Nizozemí*, dat zo begint, ^[18]

Nederlanden, Nederland. (*Nederlanden*, Duits *Niederlande*, Frans *Pays-bas*), ook wel Holland, een koninkrijk in Europa, 641 vierkante mijl, tussen Hannover, Pruisen, België en de Noordzee, heeft zijn naam omdat het absoluut een laagland is. (Rieger, 1866, 850)

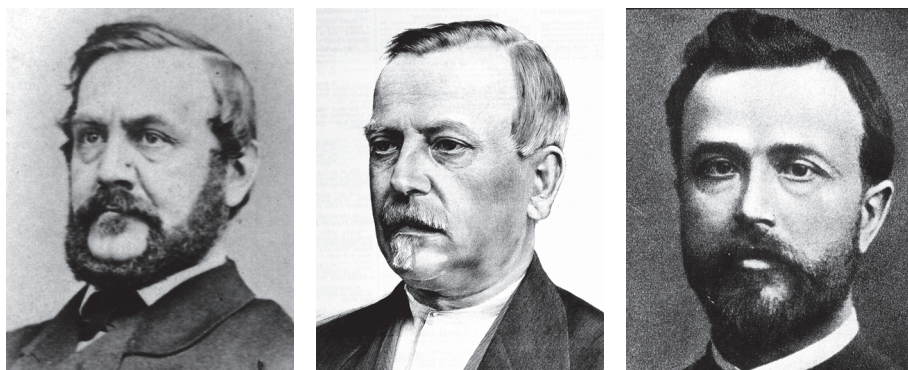
Opmerkelijk genoeg zwijgt deze encyclopedie in dit lemma over de taal, terwijl in het eveneens anonieme lemma over België het taalprobleem wel aan de orde komt:^[19]

In het algemene en literaire onderricht bleef België tamelijk achter in vergelijking met de voorsprong die het land op het terrein van de reële kennis heeft. De reden daarvan is de verschillende nationaliteit van de inwoners. De Franse taal overheerst in het openbaar leven en in het schoolwezen, maar de getalsmatig talrijkere Germaanse stam van de Vlamingen is in de nieuwste tijd opgestaan in een zeer levendige literaire activiteit in de moedertaal en wint dagelijks meer terrein. Menigeen heeft hier al een zekere overeenkomst van deze omstandigheden met die in Tsjechië gezien. (Rieger, 1862, 586)

De hierboven reeds genoemde Jakob Malý die met Rieger samenwerkte, gaf in de jaren 1874-1885 in negen delen een *Stručný všeobecný slovník věcný* [Beknopte Zakelijke Encyclopedie] uit. Hierin treffen we voor het eerst informatie over de Nederlandstalige literatuur aan, in de lemma's *Holandský jazyk a literatura* (Hollandse taal en literatuur; Malý, 1877b) en *Flámský jazyk a literatura* (Vlaamse taal en literatuur; Malý, 1877a) gebruikt Malý de traditionele aanduidingen *Hollands* en *Vlaams*, waarbij hij overigens wel verwijst naar een apart lemma *Nizozemí*, 'Nederlanden'. Dit lemma kwam als *Nizozemsko* een paar jaar later inderdaad uit (Malý, 1880). Het lemma over de 'Hollandse literatuur' behandelde de gehele Nederlandstalige literatuur tot aan het toenmalige heden, met als modernste schrijvers Hendrik Tollens (1780-1856) en Jacob van Lennep (1802-1888). Het lemma 'Vlaamse literatuur' wees enerzijds op verval van de literatuur in de Franse tijd en behandelde daarnaast de moderne Vlaamse literatuur en de Vlaamse beweging; Jan Frans Willems (1793-1846), Edward Coremans (1835-1910), Hendrik Conscience en Jan Baptist David (1801-1866) worden expliciet genoemd, met de mededeling dat enkele werken ook in het Tsjechisch zijn vertaald.

Malý stond eveneens aan de basis van wat in Tsjechië tot op de dag van vandaag de encyclopedie is, de *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí* [Otto's Leerwoordenboek. Geïllustreerde Encyclopedie van de Algemene Kennis]. Jan Otto was een van de drie succesvolste Tsjechische uitgevers in Praag aan het eind van de negentiende eeuw. Otto en Malý hadden een tweeledig doel: enerzijds moest er voor de Tsjechische lezer een modern naslagwerk ter beschikking komen dat de vergelijking met de bekende Duitse *Meyers Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagwerk des allgemeinen Wissens* kon doorstaan (de Tsjechische titel was duidelijk als pendant bedoeld) en anderzijds ook de Tsjechische wedergeboorte moest ondersteunen. Na Malý's overlijden in 1885 werd de Praagse

hoogleraar filosofie Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937)^[20] de hoofdredacteur. Deze encyclopedie week niet alleen qua omvang – 28 kloeke delen, uitgegeven tussen 1888 en 1909, met in totaal zo'n 186.000 lemma's^[21] op 27.789 bladzijden – van de eerdere encyclopedieën af maar ook de opzet was anders. De hoofdredacteurs zochten specialisten aan die goede inleidende artikelen konden schrijven. Mede dankzij deze aanpak verwierf de encyclopedie al spoedig een behoorlijk renommé. In de jaren 1930-1943 gaf Otto een actualisering uit, de *Ottův slovník naučný nové doby – dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému* [Otto's Encyclopedie van de Nieuwe Tijd – Aanvullingen op Otto's Grote Encyclopedie]. Van de 8 geplande delen in 16 banden kwamen er 6 in 12 banden uit. De laatste twee banden werden door de nazistische censuur verboden. Hoewel de delen al klaar waren, verbood ook de eerste naoorlogse regering de uitgave ervan. De communistische minister van Onderwijs Zdeněk Nejedlý (1878-1962) voerde als reden aan dat deel VI nog tijdens de Duitse bezetting was uitgekomen, waarmee hij de serie als een 'bourgeoisproject van collaborateurs' veroordeelde. Tijdens de liquidatie van private uitgeverijen in de jaren 1948-1951 ging het zetsel van deze twee delen verloren. De status van de encyclopedie is zo groot dat er in 1996-2003 een complete reprint werd uitgegeven en een versie op cd.

Afbeeldingen 15-17: Van links naar rechts: František L. Rieger, Jakub B. Malý en Tomáš G. Masaryk

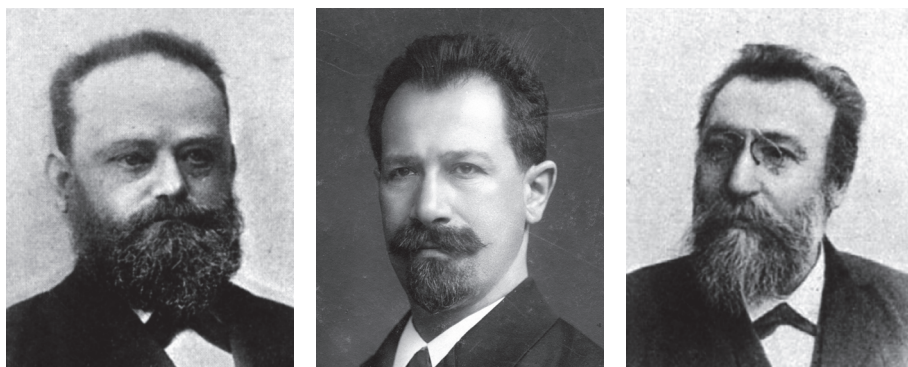
In de encyclopedie waren twee uitgebreide inleidende artikelen over de Nederlandstalige literatuur opgenomen. De Praagse hoogleraar en romanist Adolf Holk (1873-1943) schreef in 20 kolommen een overzicht *Nizozemská literatura* (Holk, 1901) van de Nederlandse literatuur en zijn collega, de germanist Václav E. Mourek (1846-1911), deed hetzelfde in zijn artikel *Vlámský jazyk a literatura* (Mourek, 1907; [Vlaamse taal en literatuur]). Mourek behandelde daarbij in navolging van Malý alleen de in België na 1830 geschreven Nederlandstalige literatuur en had

dientengevolge maar drie kolommen nodig. Voor het overige verwees hij naar het lemma van Holk. In de encyclopedie bevindt zich verder nog 43 artikelen over Nederlandse auteurs, 26 over Vlaamse en 2 lemma's over Friese schrijvers.^[22] Het merendeel van deze artikelen is zonder ondertekening, aan de wel ondertekende artikelen werkten de joodse Praagse hoogleraar germanistiek Arnošt V. Kraus (1859-1943), de literair vertaler, germanist en gymnasiumdirecteur Václav Petřů, de classicus en gymnasiumleraar Karel Veselík (1849-1914) en nog František X. Jiřík (1867-1947), assistent-directeur van het Umělecko-průmyslové muzeum [Kunstzinnig-Industrieel Museum] te Praag^[23] mee. Hoewel de keuze van de lemma's niet altijd helemaal duidelijk is – zo wordt Gezelle (1830-1899) wel in het lemma van Mourek vermeld, maar heeft hij geen eigen artikel gekregen,^[24] gaf de encyclopedie een destijds actueel overzicht van de Nederlandstalige literatuur. Mede dankzij deze encyclopedie raakten de begrippen *Nizozemí* [de Nederlanden], *Nizozemsko* [Nederland] en *nizozemština* [het Nederlands] in het Tsjechisch ingeburgerd, evenals de aanduidingen *nizozemská literatura* [Nederlandse literatuur] voor enerzijds alle Nederlandstalige literatuur voor 1830 en die in Nederland nadien, respectievelijk *vlámská literatura* [Vlaamse literatuur] voor in België geschreven Nederlandstalige literatuur na 1830 (Engelbrecht, 2016c, 76-78).

1.9. Handboeken en Nederlands als academisch vak

In het verhaal van de Nederlandse literatuur zijn Tsjechische handboeken lang een afwezige factor. Een van de eersten die probeerden in het Tsjechisch een geschiedenis van de wereldliteratuur op te stellen, was de reeds genoemde gymnasiumdirecteur en vertaler Václav Petřů. Tijdens zijn leven kwamen er twee delen van zijn *Illustrované dějiny literatury všeobecné* [Geïllustreerde geschiedenis van de algemene literatuur] uit. Helaas kwam hij er niet meer toe om het geplande derde deel over de Germaanse literaturen te schrijven, waarin ook de Nederlandstalige literatuur behandeld zou worden.^[25]

Petřů, Holk en Mourek behoorden destijds tot de weinige Tsjechische literatuurhistorici die op de hoogte waren van de Nederlandstalige literatuur. Zo schreef František V. Jeřábek (1836-1893) een algemeen erkend bandje over de 'oudere romantische literatuur', waarmee troubadours en middeleeuwse romans werden bedoeld. Van de ons bekende middeleeuwse Nederlandstalige literatuur die destijds al beschikbaar was in de uitgaven van de serie *Horae Belgicae* van August Hoffmann von Fallersleben (1798-1874), komen in dit werk dat 'de wereldpoëzie' betrof wel alle bekende Franse voorbeelden als de Karelromans, *Floire et Blancheflor* of de Arthurromans van Chrétien de Troyes (Jeřábek, 1883, 294-325, 329-

Afbeeldingen 18-20: Van links naar rechts: Václav E. Mourek, Arnošt V. Kraus en Václav Petřů

335) voor, maar van het overeenkomstige Nederlandstalige werk is er geen spoor te ontdekken. In Jeřábeks werk (1883, 337) komt 'Heinrich von Veldek' ($\pm$ 1150-na 1186) voor als Duitse minnesänger. Zelfs *De imitatione Christi* wordt als werk van Jean de Gerson (1363-1429) beschouwd, zij het met de opmerking 'door anderen aan Thomas à Kempis toegeschreven' (Jeřábek, 1883, 231).

Afgezien van Duitsland is Tsjechië het enige Centraal-Europese land waar vrijwel ononderbroken al meer dan een eeuw lang een universitaire neerlandistiek bestaat. De domineeszoon František Kalda jr. (1884-1962) studeerde klassieke filologie en germanistiek bij de Tsjechischstalige Karelsuniversiteit in Praag, waar o.a. de reeds genoemde Mourek en Kraus zijn docenten waren. Kalda besloot om zich in het Nederlands te specialiseren en publiceerde vanaf begin twintigste eeuw ook regelmatig over deze taal. Hij werd niet alleen in 1919 de historisch eerste beëdigde vertaler Nederlands in Centraal-Europa, maar na zijn habilitatie in 1921 ook privaatchoort bij de vakgroep germanistiek van de Karelsuniversiteit. Dat jaar wordt beschouwd als het officiële begin van de neerlandistiek in Tsjechië. Kalda accepteerde in 1927 een beroeping als gewoon hoogleraar bij de net opgerichte Faculteit Geesteswetenschappen van de Comeniusuniversiteit in Bratislava, waar hij eveneens een lectoraat Nederlands opbouwde. Hij bleef daarnaast ook als extern docent actief in Praag, waarheen hij na zijn pensionering in 1959 terugkeerde (Engelbrecht, 2010).

Kalda wijdde zich van tijd tot tijd ook aan de Nederlandstalige literatuur, zo schreef hij in 1911 een feuilleton over de Vlaamse beweging (Kalda, 1911), in 1917 een artikel *Vlámské písemnictví a jeho poměr k nizozemštině* [De Vlaamse literatuur en haar verhouding tot het Nederlands] en stelde voor de nieuwe volksencyclopedie *Masarykův slovník naučný* [Masaryks Encyclopedie] in de jaren dertig een veertigtal lemma's Nederlandse en Vlaamse literatuur op. Maar zijn hart lag toch bij de

taalkunde. De letterkunde, en vooral de in zijn tijd moderne, had duidelijk niet echt zijn interesse. Hij schreef dan ook nimmer een handboek over de Nederlandstalige literatuur en de enige van hem bekende literaire vertaling is er een van geschriften van Spinoza (Spinoza, 1932). Dit manco is duidelijk merkbaar in de publicaties van die tijd. Zo had het populaire handboekje *Stručné dějiny světové literatury* (1925, Beknopte Geschiedenis van de Wereldliteratuur) van Jan J. Fišer (1893-1966) wel een apart hoofdstukje *Holandsko*, waartoe volgens Fišer (1925, 190) ook Vlaamse auteurs als Jan Ruysbrock (*sic*) en Hendrick (*sic*) Conscience behoorden, maar de welgeteld drie pagina's (op de bijna 500 van het hele werkje) staan vol fouten in namen en boektitels die de auteur gemakkelijk met één blik in de *Ottův slovník naučný* had kunnen voorkomen. De Nederlandstalige literatuur had dus, ondanks alle vertalingen, een imageprobleem. Des te opmerkelijker is dat literaire tijdschriften en de dagbladders wél ontwikkelingen in de Nederlandstalige literatuur volgden. Bovendien had de essayist en theatercriticus Miroslav Rutte (1889-1954) in 1923 bij Orbis een vertaling uitgegeven van de door Dirk Coster (1887-1956) in 1920 georganiseerde bundeltje *De nieuwe Europeesche geest in kunst en letteren*, in het Tsjechisch als *Nové evropské umění a básnictví* uitgekomen en uitgebreid met een sectie over de Tsjechische literatuur. Maar in het interbellum ontbrak een handboek waarin de Nederlandstalige literatuur besproken werd.

Pas ruim twee decennia na de Tweede Wereldoorlog begon de Staatspedagogische Uitgeverij een serie kleine schrijversencyclopedieën uit te geven. Deze waren soms per taalgebied, soms geografisch geordend. De Nederlandstalige literatuur kwam als 'Nizozemská literatura' terecht in het deeltje gewijd aan schrijvers in Scandinavische talen, het Fins en het Fries (Heger, 1967). Deze combinatie sloot aan bij het feit dat het Nederlands in het interbellum als vak op het Scandinavisch Instituut van de Karelsuniversiteit werd gegeven. Dat ditmaal, in afwijking van de Tsjechische gewoonte, de gehele Nederlandstalige literatuur als één geheel werd gezien, en dat er liefst 164 lemma's voor deze literatuur waren opgenomen, kan worden geschreven op het conto van de samenstelster Olga Krijtová. Zij was niet alleen jarenlang hoofd van de vakgroep neerlandistiek bij de Karelsuniversiteit in Praag met als specialisatie moderne literatuur, maar tegelijkertijd ook de belangrijkste Tsjechische vertaalster van Nederlandstalige literatuur na 1945. Nieuwere drukken van dit encyclopedietje uit 1998 en 2004 veranderden weinig aan zowel de opzet alsook het aantal opgenomen schrijvers.

Krijtová stelde voor haar studenten ook een anthologie van Nederlandstalige literatuur met commentaar en drie leerboeken over literatuurgeschiedenis op (Krijtová, 1964, 1982, 1985, 1987). Deze waren echter niet voor een groot publiek toegankelijk en bestonden wezenlijk uit in offset uitgegeven kopieën van op haar schrijfmachine geschreven scripta. Hoewel het laatste deel gewijd aan de literatuur

van de tweede helft negentiende eeuw nadrukkelijk ook de Vlaamse Beweging behandelt, gingen de leerboekjes inderdaad over *nizozemská*, *Nederlandse* literatuur. Vlaamse auteurs kwamen nauwelijks aan bod. Krijtová's naam is ook verbonden met het eerste boek over de gehele Nederlandstalige literatuur, de *Průvodce dějinami nizozemské literatury* [Gids door de geschiedenis van de Nederlandse literatuur] die zij gelijktijdig met haar handboeken in de jaren tachtig van de twintigste eeuw samen met haar man Hans Krijt had geschreven, maar dat door omstandigheden pas in 1990 kon verschijnen. Hoewel in dit boek Vlaamse auteurs wel systematisch zijn behandeld, ligt ook hier de focus duidelijk op het noorden van het taalgebied. Het eerste handboek van grotere omvang in het Tsjechisch werd met *Dějiny nizozemské a vlámské literatury* [Geschiedenis van de Nederlandse en Vlaamse literatuur] door een auteurscollectief van de in 1993 opgerichte vakgroep neerlandistiek in Olomouc in 2015 uitgegeven bij Academia in Praag, de uitgeverij van de Tsjechische Academie van Wetenschappen. Zoals de titel aangeeft, keert dit handboek terug naar de traditionele verdeling van de Nederlandstalige literatuur naar *nizozemská* voor de gehele literatuur voor 1830 en die in Nederland erna, en *vlámská* voor de Nederlandstalige literatuur geschreven in België na 1830.^[26]

1.10. Vertaalnormen

Vertalingen van belangrijke literaire werken speelden in Tsjechië al vanaf het begin van de Nationale Wedergeboorte eind achttiende eeuw een belangrijke rol. In de loop van de negentiende eeuw ontwikkelden zich twee scholen. De eerste wilde wel de idee van de originele tekst vasthouden, maar verder de tekst zoveel mogelijk aan de Tsjechische lezer aanpassen, zodat deze de indruk zou krijgen een origineel *Tsjechisch* werk te lezen. De andere school wilde juist zo veel mogelijk letterlijk vertalen om de lezer te laten merken dat hij echt een *buitenlands* werk voor zich had, ook wanneer dit soms ten koste van de Tsjechische stilistiek ging (Levý, 1996, deel 1, 75-77). Dit is het klassieke probleem dat voor het eerst in 1813 door Friedrich Schleiermacher (1768-1834) in zijn redevoering voor de Academie van Wetenschappen in Berlijn uiteengezet was:

Maar welke wegen staan de eigenlijke vertaler open die deze beide absoluut gescheiden personen – zijn auteur en zijn lezer – werkelijk bij elkaar will brengen en die zijn lezer, zonder hem uit de kring van zijn moedertaal te laten stappen, aan een zo juist en volledig mogelijk begrip en genot van de auteur will helpen? Volgens mij zijn er slechts twee. Ofwel laat de vertaler de schrijver zoveel mogelijk met rust en beweegt hij de lezer naar hem toe. Of hij laat de lezer zoveel mogelijk met rust en beweegt de

schrijver naar hem toe. Beide wegen zijn zo volledig verschillend dat altijd één van beide zo streng mogelijk gevolgd moet worden. Elke vermenging resulteert noodzakelijk in een hoogst onbetrouwbaar resultaat dat ervoor zorgt dat schrijver en lezer elkaar volledig mislopen. Het verschil tussen beide methoden en hun onderlinge tegengestelde verhouding is zonder meer evident. (...) De eerste vertaling zal voor haar begrip perfect zijn wanneer men kann zeggen: als de auteur evengoed Duits geleerd had als de vertaler Latijn dan had hij zijn oorspronkelijk in het Latijn geschreven werk niet anders vertaald dan de vertaler het feitelijk gedaan heeft. Doordat de andere methode de auteur niet toont zoals hij zijn werk zelf vertaald zou hebben, maar zoals hij oorspronkelijk als Duitser in het Duits geschreven zou hebben, kan ze maar moeilijk een andere maatstaf van perfectie hebben dan wanneer men het volgende zou beweren: wanneer de Duitse lezers in kenners en tijdgenoten van de auteur veranderd zouden kunnen worden, dan zou het werk volledig hetzelfde geworden zijn als datgene wat voor hen nu, doordat de auteur zich in een Duitser veranderd heeft, de vertaling is. Deze methode hebben blijkbaar al diegenen op het oog die zich van de formule bedienen dat men een auteur moet vertalen zoals hijzelf Duits geschreven zou hebben. (Schleiermacher, in vertaling van Henri Bloemen, Naaijken et al., 2004, 47-48)

Tegenwoordig zou dit als de tegenstelling tussen vervreemding en domesticering worden gezien. Schleiermacher maakte de keus voor vervreemding (vgl. Pym, 2012, 13-14, 24-25), maar de belangrijkste Tsjechische literator van die tijd, Josef Jungmann (1773-1847), nam in het hoofdstukje *Jak překládati?* [Hoe te vertalen?] van zijn handboek *Slowesnost* [Woordkunst] het tegenovergestelde standpunt in.^[27]

De smaak van de mensen is verschillend en daarom kan onmogelijk worden vastgesteld, aan welke vertalingen de voorkeur moet worden gegeven, aan vertalingen die op een vrije manier het origineel weergeven, zonder rekening te houden met woorden, de lengte van lettergrepen en verzen, die er alleen op letten dat ze in hun lezers een soortgelijk gevoel opwekken als het originele geschrift dat bij zijn toehoorders moest doen, kortom – zoals Pope Homerus heeft vertaald of Wieland Horatius; dan wel aan die vertalingen die trachten niet zozeer de zin van het origineel, maar in vertalingen de eigen en overdrachtelijke woorden, de zinswendingen, met metrum en klank, toon en compositie een soortgelijk effect te bewerkstelligen. Zo'n vertaling kost zeker meer werk en is moeilijker, en, als het lukt, verdienstelijker en prijzenswaardiger. Zo hebben Voss en bij ons Vlček ijverig Homerus vertaald. [...]

Gaat het vertalen van boeken uit vreemde talen ten koste van de nationale taal? We antwoorden dat dit niet zo is, indien het goed gebeurt. Wat is passend om te vertalen en hoe? We stellen: dat wat het beste is, en zo te vertalen alsof het oorspronkelijk in het Tsjechisch geschreven lijkt te zijn. (Jungmann, 1845, 26-27)

Nu stelde Jungmann niet dat buitenlands literair werk volledig vertsjechischt moest worden, maar veel vertalers interpreteerden zijn woorden wel zo en plaatsten de handelingen zelfs volledig in een Tsjechische omgeving. Dit proces werd in de toenmalige vakliteratuur als *lokalisace* (lokalisatie) of *čechisace* (vertsjechising) aangeduid (Levý, 1996, deel 1, 95-100). Tegen het einde van de Nationale Wedergeboorte veranderden de omstandigheden en daarmee ook de opstelling jegens het literair vertalen. Er was inmiddels een complete Tsjechischtalige literatuur ontstaan. Toen in 1851 het tijdschrift *Lumír* werd opgericht, was een van de uitdrukkelijke doelstellingen van de redactie om het niveau van literaire vertalingen te verbeteren. In het kader hiervan kwam het o.a. tot een discussie of vertalingen de tekst inderdaad steevast moesten vertsjechischen. In 1854 publiceerde Jakub Malý die zelf ook als literair vertaler actief was, een artikel dat maatgevend werd voor de moderne Tsjechische vertaalstrategie (Kusáková, 2000, 85). Hij stelde hierin het volgende:^[28]

Hieruit is duidelijk dat de vertaler van bijv. een roman van Paul de Kock een andere opgave heeft dan de vertaler van Cervantes of Boccaccio, en al dezen weer een andere taak dan de vertaler van Heliodorus of een andere schrijver van Miletische fabels. Onze contemporaine Franse romanschrijver tekent de zeden van onze tijd die overal dezelfde zijn, waar Europees onderwijs is. Als er al verschillen zijn, gaat het meestal om kleine lokale variaties. Zijn doel is om met zijn werken te vermaken op een zekere morele basis, en de vertaler mag niets anders in de zin hebben dan om aan de lezers een boek te hand te stellen dat hen op dezelfde wijze vermaakt als het origineel het Franse publiek. Voor dit doel is het genoeg als de vertaler de verhaallijn trouw volgt en van lokale gegevens diegene behoudt, die nauw met de verhaallijn samenhangen of ertoe dienen om personen en gebeurtenissen te karakteriseren; al het andere dat slechts bijzaak of irrelevant is, mag worden gewijzigd en aan de eigen omstandigheden en gewoonten worden aangepast. [...]

De vertaler zou een grote fout maken als hij de zinswendingen, zeggwijzen en spreekwoorden van de Franse omgangstaal letterlijk wilde vertalen, want die hebben hun zin en betekenis alleen in het Frans en voor Fransen; ons gewone volk heeft andere uitdrukkingwijzen en als de vertaling voor een Tsjechische lezer begrijpelijk moet zijn, moet de Franse

boer of burger echt Tsjechisch spreken en geen Frans in Tsjechische woorden. Wie zichzelf in zo'n geval in een serieuze filoloog wil veranderen en het origineel woordelijke getrouw wil blijven, handelt ongepast, belachelijk, ja onbeholpen. (Malý, 1854, 504-505)

Malý's opmerkingen hadden effect. Nu was hij niet alleen uitgever van de *Stručný všeobecný slovník naučný* en initiator van de omvangrijke *Ottův slovník naučný*, maar hij had ook zitting in de redacties van vrijwel alle belangrijke Tsjechische literaire tijdschriften van zijn tijd en was, net als František Palacký, in de jaren 1845-1850 als politicus een duidelijke voorstander van een federatieve positie van het koninkrijk Bohemen binnen het Oostenrijkse rijksverband, en, in dit verband van belang, een erkend literair vertaler. Zijn voorstel dat 'klassieke literatuur' zo precies mogelijk vertaald diende te worden en 'vermaaksliteratuur' – tegenwoordig als *low brow literature* aangeduid – gelokaliseerd mocht worden, werd de maatstaf voor literaire Tsjechische vertalingen, al bleef bij vertalingen van poëzie de discussie nog lang voortduren, zoals bijv. de benadrukking door Vilém Mathesius (1882-1945) van het feit dat gedichten liever in natuurlijk en harmonisch klinkende Tsjechische verzen moeten worden vertaald dan krampachtig te proberen het originele metrum te volgen (Mathesius, 1913).

Een ander probleem was in hoeverre er bij vertalen gebruik mocht worden gemaakt van een tussentaal. Dit debat mondde uit in een translatoologisch regime (Pym, 1998, 125-142; vgl. Toury, 2012, 61) dat de voorkeur geeft aan rechtstreeks vertalen uit de brontaal, waarbij de tekst zo getrouw mogelijk, zonder overbodige toevoegingen of weglatingen dient te worden weergegeven. Omdat weinig Tsjechische vertalers Nederlands kenden, was met name het eerste vereiste een potentiële beperking. Voor het Nederlands geldt dan ook de constatering van Levý (1996, deel 1, 156) dat 'systematische vertalingen van zeldzamere talen vaak pas begonnen als het bewuste vak bij de Praagse universiteit werd ingevoerd, en deze bleven lange tijd het domein van taalkundige vaklui.' De eis dat er rechtstreeks vanuit de brontaal moest worden vertaald, zorgde voor problemen, zeker bij minder gesproken talen waarvoor vaak geen goede woordenboeken bestonden. Rond de eeuwwisseling hadden veel vertalers de neiging om problematische passages samen te vatten en dat zo te doen dat de lezer niet zag dat er wat in de tekst was weggelaten. Dat was niet alleen in Tsjechië het geval. De literaire vertaler Jaroslav Kamper merkte in de inleiding van zijn eigen vertaling van Couperus' *Noodlot* over de Duitse vertaling van Paul Raché (1869-1939) op:^[29]

Aan het eind zij me vergund om een paar woorden zeggen over de vertaling van 'Noodlot'. Dat de vertaling van een boek van zo'n persoonlijke auteur met een stijl vol details, emotie en pointe op zichzelf al geen

gemakkelijk werk is, geeft eenieder toe die althans een vluchtige blik in het werk geworpen heeft. Het werk wordt echter nog verzwaaard door de specifieke stijl van onze taal die zo ver staat van het karakter van het Nederlands. Meer dan eens moest ik zondigen tegen de geest van moedertaal, indien ik de kenmerken van Couperus' stijl wilde behouden (indien dit al mogelijk was). Ik hoop dat men dit vriendelijk door de vingers zal zien. Een simpele vergelijking van mijn vertaling met de Duitse (waar, hoewel het omzetten veel makkelijker was, hele stukken zijn weggelaten en van alles onjuist is vertaald) volstaat, denk ik, als bewijs dat ik het me niet makkelijk heb gemaakt. (Couperus, 1896, xi-xii)

Dit probleem werd begin twintigste eeuw in de Tsjechische pers ter discussie gesteld en leidde in 1911 tot de oprichting van de eerste vereniging van vertalers (Sterzinger, 1912, vgl. Staňková, 2012, 10-11). Deze stelde duidelijke regels op – vertaal de brontekst zo precies mogelijk in goed Tsjechisch, laat niets weg en voeg niets toe. Ondanks steun van academici en schrijvers was de vereniging niet van lange duur. In de jaren dertig werd het probleem met een snel toenemend aantal vertalingen opnieuw zeer urgent. Na een geruchtmakend artikel van de belangrijke vertaler Pavel Eisner (1933) in het literairkritische tijdschrift *Rozpravy Aventina* [Debatten van de Aventijn] over literair vertalen van proza, kwam het in 1936 tot een nieuwe vereniging, de Kruh překladelů [Vertalerskring], waarbij veel vooraanstaande literaire vertalers zich aansloten. Initiator van de Kring was Václav Tille (1867-1937), zelf literair vertaler en hoofdredacteur van ELK (Vimr, 2014, 84-85). Deze organisatie ging tijdens de Duitse bezetting ter ziele (Staňková, 2012, 18). Eisner stelde in deze discussie over prozavertalingen het volgende:^[30]

De basiseis bij elke vertaling van proza, een eis waarvan we nimmer ook maar een millimeter mogen afwijken, luidt geheel anders. [...] Deze luidt eenvoudigweg: getrouw vertolken. Daarbij hoeft getrouwheid niet altijd volledig identiek te zijn met letterlijk vertalen in de ruwe zin van het woord; een dergelijke differentiatie van de twee begrippen heeft voor ons geen betekenis, omdat getrouwheid, of die nu letterlijk dan wel anders is, in haar kern geheel identieke voorwaarden heeft. [...]

In de vertaalwereld heeft zich een soort genialiteit genesteld. Wat je niet weet, vertelt je zakwoordenboek je wel; waar dat het laat afweten, kijken we in dikke handwoordenboeken; ook die laten het er wel eens bij zitten, wel, geen probleem, een vriendje in het café weet wel raad; en als die zijn hoofd schudt, welaan, vol goede moed erop af, dan zetten we er mooi 'vrij vertaald' bij, dat is toch beter dan een letterlijke vertaling. Wie zou zich afbeulen met elk woordje? Lieve god, je wordt er niet om neergeschoten.

Helaas klopt dat in de praktijk; maar vanuit een spiritueel standpunt bekeken is dat afzichtelijke oplichterij. [...]

Laten we het ronduit zeggen: wie (proza) vertaalt hoewel hij weet dat hij de taal waaruit hij vertaalt niet tot in de fijnste puntjes althans passief beheerst; wie dus voor anderen vertolkt wat hijzelf niet volledig begrijpt; wie aan woorden een geest inblaast op een nieuwe weg die in de volle en juiste betekenis van die woorden niet overeenkomt met hun ziel en geest – wie dat doet, handelt oneerlijk, brengt schade toe aan de maatschappij en verdient het om openbaar te worden gebrandmerkt als een cultuurbarbaar. (Eisner, 1933, 45, 47)

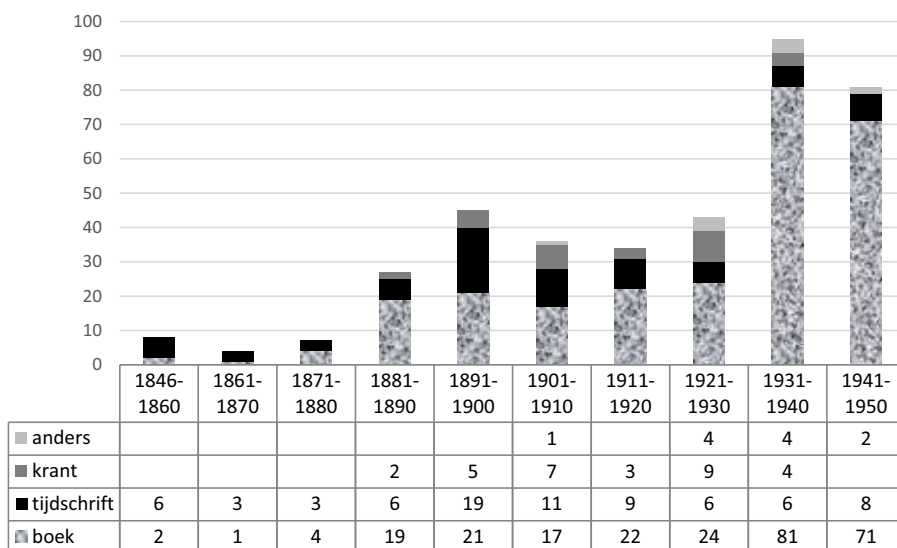
Zoals Gilles Dorleijn en Sandra van Voorst (2011, 220-221) in hun artikel over PEN-Nederland opmerken, was de strijd tegen wantoestanden op het terrein van literair vertalen destijds actueel. Het Institut International de Coopération Intellectuelle van de Volkenbond had in 1927 een commissie ingesteld die duidelijke normen moest opstellen en ook bij de PEN was het vertaalprobleem een regelmatig terugkerend onderwerp.

Met name vanaf de jaren twintig van de twintigste eeuw reageerden ook uitgeverijen op als onwenselijk beschouwde vertaalpraktijken. Van te vertalen boeken werden steevast originele teksten besteld. Men vroeg naar autorisatie van de vertaling, liefst door de schrijver. Dat was meestal een probleem: wie kent er in het buitenland Tsjechisch en kan een vertaling in die taal controleren? Om die reden liet een uitgeverij in het geval van Nederlandstalige boeken vaak ook de Duitse vertaling leveren, indien deze voorhanden was. Om de vaak voorkomende besnoeiing van teksten in vertaling te voorkomen – de zogenaamde ‘vrije vertaling’ die Eisner bekritiseerde – werd vastgesteld dat de vertaler per *arch*, ofwel een katern van in totaal 16 bladzijden van 34 regels met gemiddeld 60 aanslagen per regel, van de vertaling werd betaald. Dat komt neer op ongeveer 32.000 tekens inclusief spaties en leestekens.^[31] Betaling op basis van de vertaling had nog een andere goede reden – de originelen stonden vaak in nogal van elkaar afwijkende uitvoeringen ter beschikking, terwijl de meeste uitgeverijen in het interbellum de vertalingen in typoscript in min of meer standaardbladzijden ontvingen. Verrekening op basis van het aantal pagina’s in vertaling was zo voor de uitgeverij gemakkelijker. Zoals we nog zullen zien, leidde dit bij één bekende vertaler uit het Nederlands tot praktijken waar het systeem geen rekening mee hield, omdat het vrijwel nooit voorkwam: Rudolf J. Vonka vertaalde op een andere manier ‘vrij’ door zijn vertaling op te sieren met hele stukken tekst die de oorspronkelijke auteur nimmer had geschreven, maar in Vonka’s vertaling zo goed aansloten dat de auteur die had kunnen schrijven.

De eis van uitsluitend rechtstreeks vertalen zorgde ook voor enkele ‘non-vertalingen’, boeken die in Tsjechië bekend waren, die meestal op basis van de Duitse vertaling ook in Tsjechië werden geciteerd, maar waaraan geen Tsjechische vertaler zich durfde te wagen. Drie bekende gevallen zijn *De Leeuw van Vlaenderen* van Hendrik Conscience, *Max Havelaar* van Multatuli en *Herfsttij der Middeleeuwen* van Johan Huizinga (1872-1945). Al deze werken werden uiteindelijk wel in het Tsjechisch vertaald, maar veel later dan gezien de populariteit van de boeken kon worden verwacht – *De Leeuw van Vlaenderen* pas in 1932, bijna een eeuw na uitgave van het originele werk, *Max Havelaar* pas in 1947, driekwart eeuw na het origineel en *Herfsttij der Middeleeuwen* in 1999, tachtig jaar na het origineel. In alle gevallen is uit contemporaine Tsjechische recensies duidelijk dat het werk bekend was en een vertaling wenselijk werd geacht.

1.11. Aantallen vertalingen uit het Nederlands

Ter afsluiting van dit hoofdstuk bekijken we, hoeveel literaire vertalingen er uit het Nederlands in het Tsjechisch zijn. Opmerkelijk is het relatief grote aantal vertalingen vanaf 1846. Als we voor de onderzochte periode 1846-1950 de receptie van Nederlandstalige literatuur in vertaling in het Tsjechisch bekijken (grafiek 1), kan worden vastgesteld dat er nu ongeveer 380 vertalingen bekend zijn, waarvan het merendeel in boekvorm is verschenen. Dat komt overeen met ruim drie en een halve vertaling per jaar. Wat betekent dit aantal concreet?

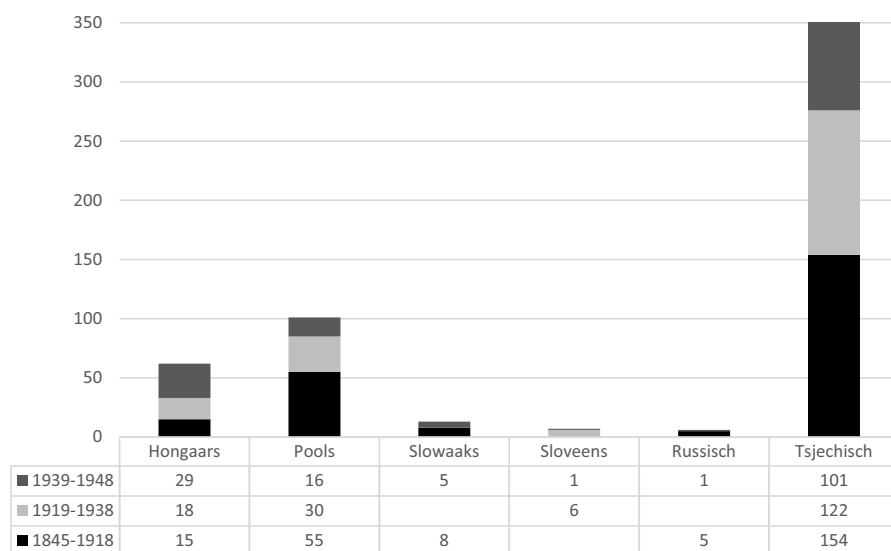

Grafiek 1: Aantallen vertalingen in het Tsjechisch 1846-1950

In vergelijking met het aantal vertalingen uit het Nederlands in het Duits – voor dezelfde periode is dat ongeveer 1600,^[32] ofwel zestien per jaar – lijkt het weinig. Maar als we bedenken dat er in 1921 in heel Europa ruim 75 miljoen Duitstaligen waren (van wie er drie miljoen ofwel 4% in Tsjechië woonden) tegen zo'n 6,7 miljoen Tsjechischtaligen (een verhouding van 11:1), is de verhouding van 4,3 Duitse vertalingen op één Tsjechische geen slechte score. Bovendien konden de meeste beter opgeleide Tsjechen makkelijk Duits lezen terwijl het omgekeerde beslist niet het geval was, een typisch fenomeen voor meertalige perifere culturen, waarbij één van de talen een centrale taal is. In menige Tsjechische bibliotheek zijn er dan ook Duitse vertalingen te vinden en de Tsjechische pers recenseerde regelmatig Duitstalige uitgaven, voornamelijk uit Rijksduitsland.

Het Tsjechische aantal is met name opvallend in vergelijking met het aantal bekende vertalingen in het Hongaars, Pools, Slowaaks, Sloveens en Russisch, waarbij het totale aantal vertalingen in deze vijf talen gezamenlijk met 215 ongeveer tweederde van het totaal aantal vertalingen alleen in het Tsjechisch is (grafiek 2).^[33]

Grafiek 2: Aantallen vertalingen periode 1848-1948 in vergelijking

Ook hier passen bedenkingen bij. Anders dan veel andere Centraal-Europese landen beschikt Tsjechië over een geavanceerd systeem van registratie van tijdschriften en kranten die sinds 2004 systematisch volledig worden ingescand. Wat *Delpher* is voor Nederland, is *Kramerius* voor Tsjechië. Dat betekent dat mogelijk-kerwijs veel vertalingen in tijdschriften in andere talen simpelweg onbekend

zijn.^[34] Bovendien heeft Tsjechië veel minder geleden onder de Eerste en Tweede Wereldoorlog dan bijv. Polen of Slowakije, waardoor er veel meer materiaal in de vorm van kranten en tijdschriften over is. De bekende Poolse literatuurwetenschapper en neerlandicus Jerzy Koch (2008, 21) vermeldt als probleem bij zijn onderzoek niet voor niets ‘de typische problemen van een Poolse bibliograaf en literatuurbeschouwer, die in een land werkt dat getekend is door verwoestende oorlogen, verbrande bibliotheken en gedwongen volksverhuizingen.’ Dit is met name van belang voor onderzoek van de receptie van werken in de negentiende eeuw, toen veel vertalingen in tijdschriften uitkwamen. Ten slotte telde de Tsjechische bevolking, zoals aan het begin van dit hoofdstuk is vermeld, procentueel minder analfabeten dan andere Centraal-Europese gebieden. Er waren dus in Tsjechië ook meer potentiële lezers dan elders.

2. HET BEGIN: CONSCIENCE, VERMAAKS- LITERATUUR, LIBERALEN EN KATHOLIEKEN

2.1. De Belgische opstand en de Vlaamse beweging als voorbeeld

Evenals in de meeste andere talen in Noord-, Centraal- en Oost-Europa betroffen de eerste Tsjechische vertalingen van Nederlandstalige literatuur werk van Hendrik Conscience.^[1] Bij alle discussies die niet zo lang geleden bij gelegenheid van de herdenking van 200 jaar na zijn geboorte weer zijn gevoerd rondom het al dan niet literaire gehalte van zijn werk^[2] moet hem één ding na worden gegeven: zijn werk is tot nog toe met ruim duizend vertalingen van de Nederlandstalige literatuur verreweg het vaakst vertaald en dankzij vertalingen van zijn werken kwam de Nederlandstalige literatuur medio negentiende eeuw in het blikveld van heel wat andere volkeren. In geval van talen waarin al wél eerder literaire vertalingen uit het Nederlands bestonden, als het Duits, het Frans en het Pools, was Conscience in de negentiende eeuw toch de meest vertaalde auteur. Kortom, Conscience heeft niet alleen zijn eigen volk leren lezen, maar ook andere volkeren met Nederlandstalige literatuur in vertaling kennis laten maken. Zijn rol was in het buitenland met andere woorden vergelijkbaar met die in Vlaanderen zelf (Van den Berg & Couttenier, 2009, 399).

Wat zag men destijds in deze tegenwoordig als ‘onleesbaar’ beschouwde schrijver? Veel neerlandici hebben hun antwoord snel klaar: de Belgische opstand was als enige van de revoluties uit de jaren 1830-1848 erin geslaagd om een stabiel en vrij land te creëren. Daarmee vormde België een lichtend voorbeeld voor allerlei Centraal-Europese volkeren die hetzelfde wilden bereiken. In tweede instantie zou Conscience's belangrijke rol in de Vlaamse beweging van belang geweest zijn (Krijt & Krijtová, 1990, 104; Troost, 1994, 296; Szabó & Beke, 2001, 81). Indien we de pers uit die tijd bekijken, blijken de Tsjechischtalige pers over de gebeurtenissen in België te zwijgen.^[3] De Oostenrijkse censuur kan hieraan niet schuldig geweest zijn, want over de vrijwel gelijktijdige opstand in het naburige Polen werden wel berichten verstrekt. De Oostenrijkse autoriteiten vonden overigens geen enkele opstand prettig – met het zogeheten koninkrijk Galicië en Lodomerië had het Kei-

zerrijk Oostenrijk bijna twee miljoen Polen binnen de eigen grenzen die bij een welslagen van de opstand in Russisch Polen wel eens het voorbeeld zouden kunnen volgen; wat België betreft lag de sympathie veeleer bij de voormalige Zuid-Nederlandse rijksgenoten, maar dat de opstand vooral van liberalen uitging, was gezien de sterk anti-Habsburgs gezinde liberalen in de Donaumonarchie ook niet een echt welkom gegeven. Dat nam niet weg dat de Duitstalige pers in het koninkrijk Bohemen de Belgische onafhankelijkheidsstrijd wél volgde. Zo berichtte bijv. de *Prager Post* in 1830 systematisch over het verloop van de opstand in België en internationale onderhandelingen aangaande de onafhankelijkheid en ook de *Mährisch-ständische Brünnener Zeitung* [Moravische klassekrant van Brno] in de jaren 1831-1835 vermeldde regelmatig de Belgische situatie, waarbij de sympathie van de journalisten in beide gevallen eerder aan de Belgische kant lag.

Heel anders lag dat met de Vlaamse beweging en de taalproblemen, waarvan juist de Tsjechische pers vanaf begin jaren veertig van de negentiende eeuw tot diep in de twintigste eeuw regelmatig melding maakte, waarbij tevens parallellen werden getrokken met de Tsjechische situatie. De sympathie van de Tsjechen lag daarbij steevast aan de onderdrukte Vlaamse kant, ook al constateerde de germanist en hoogleraar Otokar Fischer (1883-1938) in zijn studie *Z dvojjazyčné Belgie* [Uit het tweetalige België]:^[4]

Wij hebben instinctief sympathie voor de Romaanse wereld en niet voor het Duitsdom (in bredere zin); aan de andere kant worden we ook gedreven door emotionele redenen om partij te kiezen voor een natie die het lot ervaart van een zogenaamde “small nation” en geenszins voor een volk dat getalsmatig en qua macht cultureel imperialisme kan bedrijven en stammen in de periferie dwingt om zich te comformeren aan zijn centraliserende inspanningen of bevelen. (Fischer, 1937, 183)

In vertalingen van werk van Conscience voegden vertalers voetnoten toe, waarin de Tsjechische lezer uitdrukkelijk op de parallel tussen de Vlaamse taalstrijd en de Tsjechische taalstrijd werd gewezen. Een van de meest afgewogen studies over het verloop van de taalstrijd werd geschreven door de latere minister van buitenlandse zaken en tweede president van Tsjechoslowakije Edvard Beneš (1884-1948). Beneš (1909) stelde hierin de geleidelijke regeling van de taalkwestie in België ten voorbeeld aan de Tsjechen.

Conscience speelde een belangrijke rol in die taalstrijd als eerste internationaal succesvolle Vlaamse auteur. In het koninkrijk Bohemen werd hij positief ontvangen door beide taalgroepen, als ‘stamverwant’ literator door de Duitstaligen en als strijder voor de taalvrijheid door de Tsjechischtaligen, waardoor zijn naam regelmatig in zowel de Tsjechisch- als de Duitstalige pers opdook. Hierbij speelde een

grote rol dat Conscience ferm voor erkenning van de Nederlandse taal en de gelijkwaardigheid van de Vlamingen optrad, maar tegelijkertijd even overtuigd Belg was. Afscheiding van Vlaanderen als zelfstandige staat of als deel van Nederland werd door hem absoluut niet overwogen. Dit was precies wat zijn opstelling voor de Tsjechen interessant maakte, omdat deze overeenkwam met de politiek van de groep die na 1863 als ‘Staročěši’ [Oudtsjechen] bekend zouden raken. Deze groep trachtte met legale parlementaire middelen verbetering van de situatie van het Tsjechische volk te bereiken. Tijdens de neo-absolutistische periode van Alexander Bach kozen de Oudtsjechen de weg van passieve weerstand in combinatie met coöperatie, wanneer dat in hun ogen mogelijk was.

Bovendien zagen de Tsjechen geen heil in een opdeling van het Oostenrijkse Keizerrijk, respectievelijk in de zogeheten ‘Grootduitse’ regeling, waarbij de Oostenrijkse erflanden bij een nieuwe Duits-nationale staat zouden worden gevoegd. De Tsjechen zouden dan samen met de Slovenen als enige Slavischtaligen in een overwegend Duitstalig staatsverband opgaan, waarin zij samen hooguit 14% van de bevolking zouden vormen. Dat werd door hen als een heilloze weg beschouwd. Het lot van de Slavischtalige Lausitzers en recenter van de Polen in de door Pruisen in respectievelijk 1772 en 1793 bezette delen van Polen – hernoemd in ‘West-’ en ‘Südpreußen’ – was een duidelijke waarschuwing van de goed- of kwaadschikse assimilatie die hun dan te wachten stond.^[5] Het Oostenrijkse Keizerrijk was juist merendeels Slavischtalig. Vandaar dat František Palacký op 11 april 1848 aan het ‘Comité van Vijftig’ dat de Frankfurter Nationale Vergadering voorbereidde, als antwoord en tevens als verontschuldiging, waarom hijzelf en andere Tsjechische afgevaardigden niet aan de Nationale Vergadering zouden deelnemen, de historische woorden schreef: ‘Waarlijk, als de Oostenrijkse keizerstaat niet allang bestond, moest men zich haasten om deze in het belang van Europa, in het belang van de menselijkheid zelve te scheppen.’ (Palacký, 1874, 148).^[6]

Conscience riep op de vergadering van het Taelverbond van 11 februari 1844 op tot constructieve samenwerking van alle Vlamingen en presenteerde de Vlaamse wensen daarbij nadrukkelijk als *niet* anti-Frans. De journalist van *Česká věsta* (1845, 46) vergat evenmin te vermelden dat deze opstelling succes had: op 1 januari 1844 had koning Leopold I de spellingswet voor het Nederlands in België goedgekeurd. Feitelijk is dit Tsjechische bericht, waarin grote delen van Conscience's redevoering integraal werden overgenomen, historisch tevens de eerste Tsjechische literaire vertaling uit het Nederlands.^[7]

Dat Conscience voor de Tsjechen een voorbeeld was, is duidelijk uit het feit dat de Tsjechische taalactivist František C. Kämpelík (1805-1872) in 1847 in zijn *Obrana českého jazyka* [Verdediging van de Tsjechische taal] een bijvoegsel met de titel *Slavnost jednoty Flamandských literárních spolků* [Viering van de Eenheid der

nástroje, ale tím zvlášťji hráti ostatní, jsou vědomí pravdu, že hrati dobiti. To slávek vědomí jsem již ovšem neměl a tak jsem konečně, když jsem pozoroval, že to mermomocí jíti nechce, i já houso odložil. Teď jsem to teprve na dobro spravil; tatiček jedva že to spasil, práskl mě bolenni páličkou, a chrapal: *šbrýř!*

Uchopil jsem se znova housoi, postavil se pláctivým očima zase do pozice, ale — kde začítí hrati. Tatiček už to nemohl snést, práskl mě po druhé a chrapal znova: *šbrýř!* Štěstí velké, že mi napadlo smýšleť po housoch aspoň na licho jezdit, štěstí ale ještě větší, že bylo *allegre* — u konce.

Pan kantor přijel k tatičkovi co líta san a dělal mu výčitky. Tatiček se ovšem vymlouval, ale mně zajeptal cosi velmi nemilého do ucha. Zašlo to jako by řekl: »Počkej kluku, já ti dám na zpokoj, — ale *hele!*

Šel jsem jak na špendlík. Tu mi napadlo, prášit se nepozorován ja do nosu, a díky Bohu, mně se spustila krev. Chopil jsem se hned látku, ukázal jsem tatičkovi že krvácím, a poručil jsem se ze sálu.

Následk té nešťastné první produkce byl — ještě tak tak snesitelný výprask. We mně to bylo. Housoi mi teď byly každou chvíli protivnější, a můj největší nepřítel byl — *Pigmalos!*

(Přetvárně.)

Slavnost jednoty Flamandských literárních spolků.

Krásná vlastnost nynějšího věku jest, že jednotliví národové, kteří až potud působením zivlu jazyka cizho v duševní škodu ubíhali, nyní k své povědomosti přicházejí a k svému materskému jazyku se přibhláňující jej sobě všim snažením hájí. Mezi těmito národy, jenž ze sna pročití a vazby cizí řeči se zprostíly, zajiňají Flamandové čestné místo. Ačkoliw jsouce na dva miliony silni, většinou obyvatelů Belgie skládají, byli jich Flamandové-německá řeč ptece docela užlena, leze všeho zastoupení v komorách zastavatelů národních, bezě všeho vplyvu v občanském řízení, ano byla i dílem ze škol vyhozena, an zatím *Francozská* řeč všude panovala, zaměřuje tím Flamandům všechno duševní vzdělání. Tato věc se, nyní ale změnila: Flamandové navrátili se ku své přirozenosti a k své historii, a v krátkém čase již tak mocně vynikli, že potvornost všech ostatních národů zivdili. Jak státní si Flamandové počínají, okazuje

nám jich denník *»Flamisch Belgice* od 12. Března minulého roku. V něm mezi jinými tak čteno o slavnosti jednoty Flamandských literárních spolků. Aby nále čtenářstvo o jich anšzení nějaké vědomosti nabvlo, některé události zde uvedeme.

Dne 11. března odbyvala se v hlavním městě Belgie velká slavnost jednoty Flamandských literárních spolků. Ve dvě hodiny společně sešlo se více než pět set literátů, učenců a přátel materské řeči ve velké síni radního domu, kteří ze všech měst Flamandské Belgie přišli, aby podili móti v této slavnosti. Pan Willems, starosta Flamandských spisovatelů, odřekl společně důraznou řeči, v níž okázal, jakým duchem Flamandská literatura vyniká nyní. Jeho řeči slovo zvládla v celém shromáždění nejdnou rozliňej postlek. Na to se přikročilo k volení výboru, pan Willems byl od celého shromáždění za předsnost vyhlášen. Nyní přeřval slovo pan Dawid, profesor na vysokých školách Löwenkých, a řečnil o studium řeči materské a vlastnostech Flamandského slohu. Jeho učencům předsnu se dostalo hloucné pochvaly. Pan Dejonghe, předsnost literární společnosti Bruselské, mluvil o spolku Flamandských společností všech měst a ponášval pravidla všeobecné jednoty, která by v jistých ustanovených čásech své shromáždění držela.

Nápisem podřívným a sdíleným básník *Judith Conscience* všechno sláhu blánu a mlánu v jedné řeči, která všeobecně rozliňej zvládla a slze pohotnosti mnohým posluchačům vyhodila. Svrchu uvedený denník *»Flamisch Belgice* sděluje ona řeč úplně. Básník uvádí například, že nechce uměleky mluviti k svým krajanům, ale jenom strny vlastenské lasky v jich srdcích se dotknouti, aby je nadchnul duchem státním k vykonávání slavného cíle, který jim čas nyníž ukládá.

(Dělanos.)

P ř i m ě t k y.

Pokř kážto Lubomírskú křesťla v Paříži se del první rehožiti slavnice. Takto vyhoševáním své příště dery Rosalie se snažilo mlá na to, že zprostřed sích poptav, chasnost jsouc nejvíce akčný národní přívaz, besopřem jen. Když ale byli tiháti jazyč! Udána levíti se podobnost, musela do hlava; díko své vzala a seřem. Ve vězení nebylo jí dlešně se čísti nové okáže. Kam a vstápní přečítáno? Okázala je poci svých spůsobenec. I a stěh musela jedva po druhé na popravení, a tak přečítalo dík a jehněch rukou do anšlych, at se ho prošlo říšně toho. Vstoupil, upal, učelo jít sama paster dík mlá. Právě musela vyzkání seřemano lásko odgřevati dík své popravení. — Když seřemano hoře Francozská, a hoř seřemano lásko,

P ř i m ě t e k.

Slavnost jednoty Flamandských literárních spolků.

(Vydáno z české Wčely r. 1845 str. 42.)

Krásná vlastnost nynějšího věku jest, že jednotliví národové, kteří až potud působením zivlu jazyka cizho v duševní škodu ubíhali, nyní k své povědomosti přicházejí a k svému materskému jazyku se přibhláňující jej sobě všim snažením hájí. Mezi těmito národy, jenž ze sna pročití a vazby cizí řeči se zprostíly, zajiňají Flamandové čestné místo. Ačkoliw jsouce na dva miliony silni, většinou obyvatelů

Konečně se na to c. kr. rozkazy ukazuje, že náš domáci *»urodní jazyk*, tak dobře, jako němčina *»urodní řeč* jest. Než ale v tom se velmi chybuje, že umozí Českoslované domáci staroznový jazyk ze zvyku a užívání, bez rozmyslu vypaňtíjí, čímž pospolně blaho a dobro nemalu ujmu trpí. Kdo se sám nečtí, žádáti neuzně, aby jej druzí čtli. Což o jednotlivcích, i o národech newyvratně platí.

Opatrnost radí, aby každý státní občan tuto knížku měl, neboť newí, kdy c. k. rozkazy se hájíti, a k obrázení nových jich uváděti příntůň bude.

Afbeeldingen 21 en 22: Links het eerste deel van het bericht in *Česká wčela* van 7 februari 1845 en rechts de eerste pagina van de 'Přímětek' (Aanhang) van František Kämpelík (1847)

Vlaamse Literaire Verenigen] opnam, waarin het artikel van *Česká wčela* integraal werd opgenomen. Kämpelík (1847, 66-72) voegde er uitdrukkelijk aan toe dat Conscience oproep niet tegen het Franstalige deel van de Belgische natie was gericht en God, koning en vaderland ondersteunde.

2.2. Diepenbrocks vertaling

Niet alleen Duitstaligen in het koninkrijk Bohemen, maar ook die in Duitsland zelf zagen Conscience als een voorbeeld voor hun streven. In 1841 had de Duitstalige Joods-Tsjechische liberaal Ignaz Kuranda (1811-1884) met hulp van zowel Conscience als van de liberale Belgische minister Jean-Baptiste Nothomb een weekblad *Die Grenzboten* [De Grensbode] opgericht. Dit blad moest Duitsers informeren over gebeurtenissen in Vlaamstalige België, met name in verband met de Vlaamse politieke strijd waarin de Duitstaligen een parallel zagen met hun eigen strijd om verbetering van de positie van het Duits (Fischer, 1937, 155). Kuranda was afkomstig uit de Praagse joodse bourgeoisie, leefde in de jaren 1834-1837 in

Wenen en was vanaf 1838 als journalist van de liberale *Augsburger allgemeine Zeitung* [Augsburgse Algemene Krant] in Brussel geaccrediteerd. Daar maakte hij met Snellaert, Conscience en anderen kennis. Conscience werd in de jaargang 1842 zelfs als ‘medewerker’ van *Die Grenzboten* aangegeven. In deze jaargang werden namelijk fragmenten van *De Leeuw van Vlaenderen* in een anonieme vertaling afgedrukt in een recensie van Julius Fester (1842) van dit werk. In het aparte bandje *Novellenheft* kwam ook de novelle *Wat eene moeder lyden kan* in een anonieme integrale Duitse vertaling uit (Conscience, 1842). Fester pree Consciences bedoeling om via zijn literaire werken de Vlamingen op te wekken.^[8]

Het opnieuw verschijnen van een zelfstandige Vlaamse literatuur in België, waar de Franse invloed zich, zoals in alles, voornamelijk in de taal op elke manier geldend tracht te maken, is op zichzelf al een handeling van polemieek. En dat des te krachtiger, omdat de jonge literatoren zich als voorvechters aan het hoofd van hun volk stellen en hun landstaal terug-eisen als een hoofdbestanddeel van hun nationaliteit, zoals hun goed recht het voorschrijft.

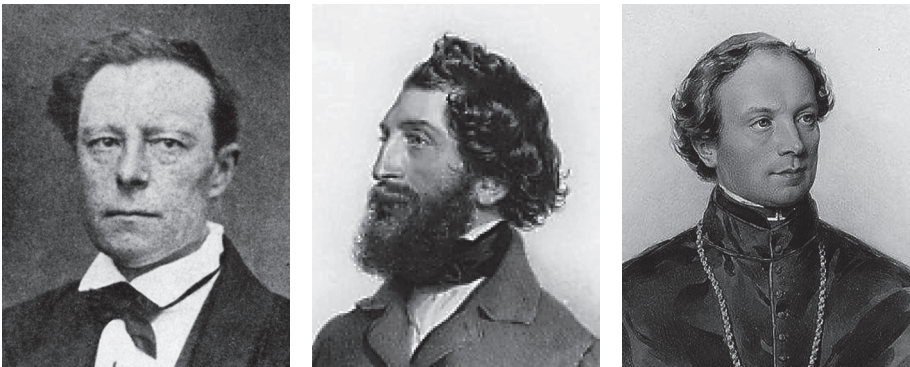
We doen hier een poging om de producten van deze jonge krachten aan de lezers van dit blad voor te stellen, en we beginnen met een van de vurigste en meest zelfstandige onder hen, met Hendrik Conscience. Deze jonge schrijver heeft zich, vol gloeiend enthousiasme voor zijn vaderlijke provincies, in zijn “Leeuw van Vlaenderen” de taak gesteld om het patriottisme van zijn medeburgers op te wekken door een poëtische schildering van de vrijheidsstrijd van Vlaenderen tegen het juk van de Fransen begin 14^e eeuw. Hij wil bewerken, dat zij met eenzelfde moed, als destijds hun voorvaderen de politieke heerschappij afschudden, zich nu aan de mentale heerschappij van dezelfde ontworstelen en tot hun oorspronkelijk zelfstandige nationaliteit terugkeren. (Fester, 1842, 443)

Tegelijkertijd had Fester (1842, 460) ook de kritiek die wel vaker over Consciences werk zou worden geuit:^[9]

Om een afsluitend oordeel over het boek te geven [...]: Het boek is geen historische roman, wat hier geschilderd wordt, is wel een romantisch verhaal dat niet een enkele persoon als zijn held heeft, maar een heel land, niet de liefde en de haat van individuen, maar die van een volk. En hiermee staat het boek, hoewel het in proza is geschreven, veel dichter bij het epos, dan vele in kunstige verzen vervaardigde epen, omdat het veel nationaler is.

Belangrijker dan *Die Grenzboten* was het essay *Die flämische Literatur und ihre hervorragenden Schriftsteller* [De Vlaamse literatuur en haar uitstekende schrijvers] dat Conscience's vriend en collega Ferdinand Augustijn Snellaert in 1844 voor de liberale krant *Augsburger allgemeine Zeitung* had geschreven. Deze bijdrage besprak de nieuwste ontwikkelingen van de contemporaine Vlaamse literatuur en noemde zowel *De Leeuw van Vlaenderen* als enkele kleinere sociale romans die Conscience intussen had geschreven. Dit artikel trok de aandacht van een man, afkomstig uit het Munsterland, Melchior von Diepenbrock (1798-1853). Deze was in 1798 geboren in het destijds nog Nederduitstalige Bocholt. Na zijn studie was hij in 1823 tot priester gewijd in Regensburg en maakte vervolgens snel carrière. In 1845 werd hij, inmiddels domkannunik, als Freiherr (baron) door de koning van Beieren geadeld wegens zijn sociale verdiensten en in datzelfde jaar op uitdrukkelijke wens van paus Gregorius XVI door het domkapittel van de destijds Pruisisch-Silezische Breslau (Wrocław) tot bisschop gekozen.

Afbeeldingen 23-25: Van links naar rechts: Ferdinand Snellaert, Ignaz Kuranda rond 1850, portret door Leopold Fischer van Melchior von Diepenbrock (1845)

In zijn kwaliteit van bisschop van Breslau nam Diepenbrock deel aan de zittingen van de Frankfurter Nationale Vergadering, al was hij, anders dan Kuranda die in de 'Fünzigerausschuß' zat en namens het destijds grotendeels Duitstalige Boheemse district Teplitz (Teplice) afgevaardigd was, allerminst van plan om liberale initiatieven te ondersteunen. Integendeel, Diepenbrock streed actief tegen modernistische tendenties, zoals die van de 'Deutschkatholiken', een naar het oudkatholicisme neigende beweging. Wegens zijn activiteiten kende paus Pius IX hem in 1850 de kardinaalshoed toe. In 1853 stierf Diepenbrock op zijn zomerverblijf kasteel Johannenberg (Jánský vrch) in Jauernig (Javorník)^[10] (Bautz, 1975).

De bisschop mocht in zijn opvattingen conservatief zijn, dat betekende geenszins dat hij blind was voor de vaak ellendige situatie van de arbeidersklasse in zijn

tijd. Toen hij bisschop werd, was Duitsland net begonnen aan een rauw-kapitalistische industrialering van met name de textielproductie. Door arme boeren op te leiden en in kleinere centraal liggende dorpen de oprichting van zogeheten *spinscholen* te ondersteunen trachtte de bisschop de armoede te verlichten. De eerste drie sociale romans van Conscience trokken zijn aandacht: *Siska van Rosemael*, *Wat eene moeder lyden kan* en *Hoe men schilder wordt*. Diepenbrock besloot om ze te vertalen, op eigen kosten een flinke oplage van 14.000 stuks uit te geven en met de opbrengst ervan de armensteun te financieren (Van Uffelen, 1993a, 48). In het voorwoord van het bundeltje *Flämishes Stilleben in drei kleinen Erzählungen von Heinrich Conscience* [Vlaams stilleven in drie korte verhalen] stelt Diepenbrock:^[11]

Hoewel ik toegeef, dat mijn vertaling de heel speciale betovering, die de schrijver voortreffelijk in zijn intieme weergave van het gezin weet te leggen, niet volkomen heeft geëvenaard, vonden toch enkele vrienden, aan wie ik de vertaalde korte verhalen voorlas, ze zo aantrekkelijk en in veel opzichten ook zo leerzaam en nuttig, dat tot de druk ervan werd besloten. (Diepenbrock, 1845, xi)

De kernwoorden zijn *aantrekkelijk*, *leerzaam* en *nuttig*. Als domkanunnik van Regensburg had Diepenbrock al met de negatieve kanten van de industrialisatie te maken gehad: de massale trek van het platteland naar de stad, waar gebrek aan ruimte was waardoor de levenskwaliteit in de steden snel daalde.^[12] Het relatief landelijke Regensburg was een idylle vergeleken bij Breslau dat destijds met goed 120.000 inwoners al de vierde grootste Duitse stad was geworden en waar zich snel een omvangrijk industrieproletariaat had gevormd. Vandaar ook dat Diepenbrock zich als bisschop sterk inzette voor de oprichting van kleine gemechaniseerde spinnerijen, zogenaamde *Hand-Spinnschulen* op het platteland. In zijn extraterritoriale ‘Oostenrijkse’ gebieden liet hij door de met hem bevriende adellijke families zulke scholen oprichten. Hiermee wilde hij de kleinere gemeenschappen ondersteunen door hun de mogelijkheid te bieden om via de spinscholen met de grote textiefabrieken te concurreren. Tevens hoopte hij zo de massale trek naar de steden tegen te gaan die vaak bewerkstelligde dat de plattelanders op zoek naar werk uiteindelijk in het industrieproletariaat opgingen en veel slechter af waren dan voor hun vertrek naar de stad. Bij gelegenheid van de officiële opening van de ‘spinschool’ in het dorpje Gurschdorf (Skorošice) nabij Jauernig maakte Diepenbrock een reis door Moravië. De Duitse krant *Moravia* maakte destijds in het bericht expliciet melding van het boekje *Flämishes Stilleben*.^[13]

“Flämishes Stilleben.” Aus dem Flämischen des Heinrich Conscience von Melchior Diepenbrock. Regensburg 1845. – Een levensschets uit dit boek

wordt door Jure van de Mährische Wanderer voor 1846 afgedrukt, die binnenkort zal worden uitgegeven; dezelfde schets moet, in het Tsjechisch vertaald, spoedig bij Carl Winiker uitkomen. (Anoniem, 1845).

Een jaar later wist dezelfde krant te berichten:^[14]

De werken van de Vlaamse schrijver dhr. Conscience krijgen veel erkenning; ze zijn in het Duits en Engels vertaald. Ook de “Kwěty” brengen een vertaling van het verhaal Siska van Rozemel en maken de lezer erop attent, dat de toestanden, die Conscience schildert, op de plaatselijke lijken, zodat opgemerkt wordt: Mutatis de te fabula narratur (Met een metafoor gaat het verhaal over u). (Anoniem, 1846)

Inderdaad stond Diepenbrocks vertaling aan de basis van vertalingen van dezelfde novelles in het Engels (1846), Italiaans (1846), Hongaars (1858) en Pools (1875).^[15] De genoemde Tsjechische vertaling was echter de eerste in een Slavische taal. De door *Moravia* vermelde uitgave was een in *Kwěty, národní zábavník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany* [Bloemen, Nationaal Vermaaksblad voor Tsjechen, Moraviërs, Slowaken en Sileziërs] in januari en februari anoniem in feuilletonvorm verschenen vertaling *Siska van Rosemael. Prawdiwé příběhy panny dosud žijící* [Siska van Rosemael. Ware geschiedenis van eene juffrouw die nog leeft]. Nagenoeg dezelfde vertaling werd door de reeds verschillende keren genoemde Jakub Malý bij dezelfde uitgeverij in 1852 gepubliceerd in een bundeltje *Kviti z cizích luhů* [Bloemen van vreemde weiden]. In beide versies was de noot toegevoegd die beknopt door *Moravia* was geciteerd:

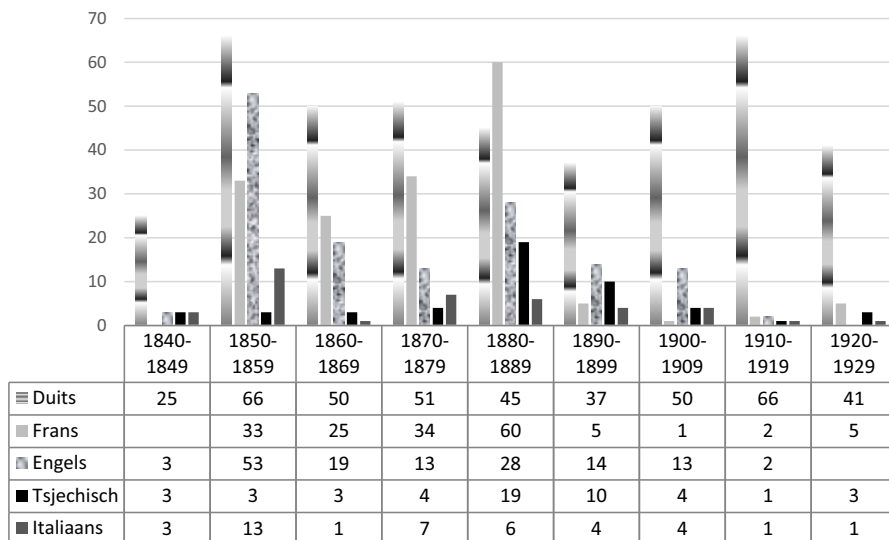
Zoals wij in Tsjechië tegen de Duitsers, zo zijn de Vlamingen in België, een Germaans volk, opgesteld tegenover de Fransen. Gelijk onze eeuw in vergelijking met de vorige gunstig is voor allerlei zich ontwikkelende volkeren, zo beginnen ook de Vlamingen zich te ontwikkelen door hun opkomende vaderlandslievende literatuur. Onder hun schrijvers heeft Hendrik Conscience zich ook over de grenzen een roemruchte naam verworven met zijn trefzekere schildering van het Vlaamse leven. Daarom geven wij onze lezers hier een van zijn lieve beelden waarbij men bezwaarlijk de gedachte kan vermijden: Mutatis mutandis de te fabula narratur. (Conscience, 1852, 1)

Ook de twee andere oudste vertalingen van werken van Conscience in het Tsjechisch, *Co matka sněsti může. Prawdiwá události z tiché domácnosti flémské* [Wat eene moeder lyden kan. Eene ware geschiedenis] dat in februari 1846 in *Česká učela* verscheen en *Jak se člověk malířem stane* [Hoe men schilder wordt] dat in

Kwěty in juni en juli 1848 als feuilleton uitkwam, zijn anonieme vertalingen die teruggaan op de Duitse vertaling van Diepenbrock. Juist deze drie vertalingen zouden de toon zetten voor Tsjechische vertalingen uit het Nederlands tot aan het eind van de negentiende eeuw.

2.3. Het begin

Het Tsjechisch was de taal waarin na het Duits, Frans en Engels de meeste vertalingen van Consciences werken uitkwamen (grafiek 3). In de grafiek is duidelijk zichtbaar dat Consciences werk in Duitsland vrijwel voortdurend populair was, met duidelijke uitschieters in de jaren vijftig van de negentiende eeuw en de jaren tien van de twintigste eeuw. In Tsjechië is zijn receptie vrij stabiel op rond de 3 uitgaven per decennium, met een topperiode in de jaren tachtig van de negentiende eeuw die vervolgens wegebde in het volgende decennium. De enige vertaling uit de jaren tien is een herdruk van de vertaling van *De Gierigaerd* uit 1888 die werd overgenomen in *Hlas* [De stem], een krant voor Amerikaanse Tsjechen, in 1912. Opvallend is dan het groepje van drie vertalingen in de jaren twintig van de twintigste eeuw waarop we later terugkomen.

Grafiek 3: Vertalingen van het werk van Conscience

Niet alleen in Tsjechië, maar ook in het Duitse taalgebied betekende het bundeltje van Diepenbrock een doorbraak voor Conscience (Van den Berg & Couttner, 2009, 433-434). Iets waarvan hijzelf zich maar al te goed bewust was, ook al

had de auteur geen direct financieel voordeel bij vertalingen. Auteursrechten waren een begrip dat pas tegen het einde van de negentiende eeuw zou opkomen. Maar het massasucces in Duitsland had ook een positief effect in België zelf.^[16] Met het bundeltje was een signaal gegeven aan katholieke uitgeverijen in Duitsland. Belangrijke uitgevers als Aschendorff in Münster en Pustet in Regensburg gaven voortaan het merendeel van Conscience's werk vrijwel direct na verschijning in Duitse vertaling uit. Conscience speelde daarop in en ging vooral dit soort werkjes schrijven, al kwam er van tijd tot tijd ook een grotere historische roman als *Jacob van Artevelde* (1849) of *De boerenkryg* (1853) uit zijn pen. Het Vlaamse volk leerde echter vooral met de sociale nouvelles lezen, omdat Conscience op indringende wijze met een vlotte pen en vaak amusant de reël bestaande maatschappelijke noden van de middenklasse en de werkende klasse schetste. Zijn romanfiguren waren personen in wie menigeen zich kon herkennen, ook al waren de karakters niet al te zeer uitgediept. Met deze sociale zedenromans begon Conscience's katholieke periode. Niet iedereen was er gelukkig mee dat juist deze nouvelles werden vertaald. Julius Fester becommentarieerde de vertaling van Diepenbrock in zijn recensie:

Niet geerne sagen wy, dat Conscience, na synen *Leeuw van Vlaenderen* te hebben uitgegeven, het historisch roman verset, om in kleine novelletjes te vervallen. [...] Toch ook in dese kleinere voortbrengsels wierd hy weldra soo aantrekkelijk, dat wy se met seer groot genoegen lasen. [...] Doch kunnen dese tafereelen op den duur onse belangstelling levendig houden? Dit is eene andere vraag. Men ga in eene galery en sie daar eerst eenen Rubens, dan eenige dosynen van Genreschilders. Dese laatsten sullen veel aantrekkelijks voor ons hebben, dit loochenen wy niet, maar met welke vreugde keeren wy later terug tot onsen Rubens en keeren wy steeds weêr terug en vinden wy altyd nieuwe schoonheden! Een sulke Rubens is Conscience's *Leeuw*. (J.F., 1845, 20, 21)

Nog kritischer was *Die Grenzboten* (1850) na het verschijnen van de Duitse vertaling *Der Rekrut* (1850) van de novelle *De loteling*.^[17]

Belangrijker is hij [Conscience] in zijn korte nouvelles, waarin hij als genre de toestand van het volk in de huidige tijd schildert. Dat zijn dan ook de werkjes die hem in Duitsland bekend hebben gemaakt. Men moet echter ook hier niet teveel ervan verwachten. Al zijn personen zijn in een sentimentaliteit gedrenkt, die ze in kunstzinnig opzicht onwerkelijk maakt en geen duurzame indruk achterlaten. [...] Maar desondanks is het verhaal [De loteling] het product van schrijverstalent, niet van een groot en omvangrijk talent, maar van een beminnelijk, klein en goedhartig karakter

dat ook vrienden zal maken onder de ongelovigen, maar niet echt geschikt is om de belletrise het houvast, karakter en richting van een nieuwe taal te geven. (Anoniem, 1850, 387)

De tijdschriften *Květy* en *Česká věsta* waarin de eerste Tsjechische vertalingen verschenen, behoorden destijds tot de belangrijkste literaire periodieken. Beide hadden een eerder liberale oriëntatie en hielden deze ook vast.^[18]

2.3.1. Zagen de Tsjechen Conscience inderdaad als een literaire auteur?

Het belangrijkste literaire tijdschrift was gedurende de gehele tweede helft van de negentiende eeuw het in 1851 opgerichte *Lumír* dat in Tsjechië een status had vergelijkbaar met *De Gids* in Nederland. Conscience drong tweemaal tot *Lumír* door, in 1853 met de eerste vertaling van *Blinde Rosa* die vermoedelijk door de liberale activist Vincenc Vávra Haštalský (1824-1877) werd gemaakt en nogmaals in 1863 met een vertaling van *Moeder Job* door een verder onbekende Ladislav Hodický. In Tsjechië werd Conscience een begrip, maar betekende dit ook dat hij als een *littéraire* auteur werd gezien? Dat valt te betwijfelen. Bij de vertalingen van zijn werk vallen een paar elementen op. Om te beginnen werd er verschillende keren lokalisatie toegepast,^[19] in alle gevallen in de jaren zestig van de negentiende eeuw of later (Engelbrecht, 2013a, 222-226). Dat betekent dat Conscience veeleer werd beschouwd als een auteur vergelijkbaar met de door Malý in zijn essay genoemde Paul de Kock (1793-1871), een nu vergeten maar destijds internationaal zeer bekende en populaire Franse romanschrijver van wiens oeuvre van bijna honderd romans een groot deel in het Duits en Engels, en enkele tientallen in het Tsjechisch zijn vertaald. Kennelijk werd Conscience's werk net als dat van De Kock beschouwd als goede *lectuur*, maar niet zozeer als *literatuur*. Dit past overigens ook bij het beeld van zijn werken in andere landen, zo geeft Dagnino (2020, 127) aan dat Conscience's werk in Italië destijds als *littérature de consommation* werd beschouwd.

Hodický paste ook in zijn vertaling voor *Lumír* lokalisatie toe, wat voor dit literaire tijdschrift een tamelijk ongebruikelijk procédé was. Nog opmerkelijker is dat diezelfde Hodický voor zijn eigen vertaling van *Blinde Rosa* in de katholieke kalender *Moravan* [De Moraviër] van 1865 eveneens het procédé van lokalisatie toepaste, terwijl dat verhaal al in 1852 in *Lumír* was verschenen, zónder lokalisatie. De presentatie werd dus aan het beoogde lezerspubliek aangepast. *Lumír* richtte zich op een meer geletterd publiek dat geïnteresseerd was in literaire ontwikkelingen in het buitenland, terwijl *Moravan* voor de eenvoudige katholieke was bedoeld.

Zo kon een en hetzelfde werkje zowel als ‘literatuur’ worden gezien, alsook als ‘lectuur’ worden behandeld. De tweede aanpak overheerste overigens bij vertalingen van Consciences zedenromans. Bij dit beeld van Consciences werk als ‘lectuur’ past ook dat de nouvelles merendeels via het Duits of Frans zijn vertaald en niet rechtstreeks uit het ‘Vlaams’. In de uitgaven vanaf de jaren zestig is dit meestal keurig aangegeven.

2.3.2. Václav Petrů

Dat Consciences sociale nouvelles eerder als *low brow* literatuur werden gezien wordt onderstreept door het feit dat van zijn historische romans die door de al genoemde literair historicus en vertaler Václav Petrů als waardevol werden beschouwd – *De Leeuw van Vlaenderen*, *Jacob van Artevelde*, *De boerenkryg*, *Hlodvig en Clotildis*, *Simon Turchi*, *De kerels van Vlaenderen*, *Everard T’Serclaes* en *Benjamin van Vlaenderen* – alleen *De boerenkryg* tijdens de negentiende eeuw in het Tsjechisch werd vertaald.

Petrů wist waar hij over schreef. Deze gymnasiumdirecteur had, zoals boven aangegeven, een begin gemaakt met een omvangrijke geschiedenis van de wereldliteratuur, was een gewaardeerd medewerker van de uitgeverij Otto en actief literair vertaler. Het lemma over Conscience in *Ottův slovník naučný* (Pů, 1892) is van zijn hand. Hij vertaalde o.a. Jacob van Lenneps *Klaasje Zevenster*, delen van de *Camera obscura* van Nicolaas Beets (1814-1903) en zes romans en nouvelles van Conscience, alle volgens zijn mededeling rechtstreeks uit het Nederlands en strikt zonder gebruikmaking van *lokalisace*. Zijn eerste vertaling van Consciences werk betrof *Een brief uit het graf*. Deze vertaling verscheen in 1872 in het tijdschrift *Ruch*, een populair tijdschrift uit die jaren.^[20] Verder vertaalde hij *In ’t wonderjaer 1566*, *Baes Gansendonck* en de gruwelgeschiedenis *Graef Hugo van Craenhove*, nouvelles die eerder in de historische sfeer lagen. Petrů werkte samen met de liberale uitgeverij Vendelín Steinhauser (±1845-1885) in Pilsen (Plzeň) waar ook zijn geschiedenis van de wereldliteratuur was uitgekomen. Petrů startte bij deze uitgever een literaire serie *Klasy* [Aren] die de bedoeling had om ‘originele en vertaalde romans en nouvelles’ te presenteren aan het Tsjechische lezerspubliek. Wegens zijn overlijden bleef het bij twee deeltjes, beide uit het Nederlands, *In ’t wonderjaer 1566* van Conscience en *Een zomer in ’t noorden, een zomer in ’t zuiden* van de populaire auteur en journalist Gerard Keller (1829-1899), vertaald door de priester Václav Mostecký (1822-1885), deken in het Zuid-Boheemse stadje Vodňany.

2.4. Overgang naar publicatie in boekvorm

Vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw werden er in Tsjechië steeds vaker literaire series in boekvorm uitgegeven. Hiermee loopt de Tsjechische literaire wereld parallel met die in andere landen. Zoals Kim Andringa (2013, 275) constateert voor de Franse receptie van *Conscience*, speelden feuilletons in kranten en publicaties in vaak meerdere afleveringen in tijdschriften in het eerste dierkwart van de negentiende eeuw een belangrijke rol. Een gevarieerd aanbod van verschillende verhalen in de afleveringen zorgde ervoor dat het publiek het tijdschrift bleef kopen. De uitgave van een boek vergt een grotere investering en is dus economisch riskanter. Ook demografische factoren speelden een rol. In de jaren tachtig breidde de industrie zich over het hele land uit en kwam het ook in Moravië en Silezië tot een sterke verstedelijking. Dit bevorderde de levensvatbaarheid van boekhandels in kleinere steden.

Deze ontwikkeling ging gepaard met een sterke toename van de oplage van Tsjechische periodieken en boekuitgaven (Šimeček & Trávníček, 2014, 203-204). In de in het vorige hoofdstuk afgedrukte grafiek 1 is duidelijk zichtbaar dat uitgaves in boekvorm vanaf de jaren tachtig van de negentiende eeuw gingen overwegen, maar dat zeker tot het einde van de eeuw publicatie in tijdschriften en kranten een belangrijke rol bleven spelen.^[21] Een enkele keer bereikte ook een andere Nederlandstalige auteur dan *Conscience* de Tsjechische pers. Zo vermeldde *Národní noviny* [Nationale Krant] op 12 september 1868 in de rubriek *Literatuur en kunst* dat ‘een van de beste, actiefste en veelzijdigste Hollandse dichters’ Jacob van Lenep in Oosterbeek was overleden, met een verwijzing naar de door Petrů vertaalde roman (Anoniem, 1868). Er was echter in deze periode nog geen sprake van systematisch volgen van de Nederlandstalige literaire wereld. Dat kwam pas in de jaren tachtig op.

De eerste boekuitgaven van vertalingen uit het Nederlands betreffen wat in de terminologie van die tijd *zábavná četba*, vermaakslectuur, heette. De eerste vastgestelde boekuitgave van een Nederlandstalige auteur dateert al van 1858, toen de vertaling *Ruský vyzvědač aneb Obležení Sebastopolu* van de roman *De Russische spion of de belegering van Sebastopol* van de tabaksfabrikant Anne Diederik van Buren-Schele (1801-1874) uitkwam. De Tsjechische vertaler, de priester Josef Dudych (1819-1881), was er vroeg bij, want het boek was in 1856 in Nederland uitgekomen. Het ging om een actueel thema, de belegering van Sebastopol tijdens de Russisch-Turkse Krimoorlog van 1854-1856. De Duitse vertaling was één jaar eerder uitgekomen. Deze zal vermoedelijk de bron zijn geweest voor zowel de Tsjechische vertaling als de Servokroatische die vrijwel gelijktijdig uitkwam.^[22] Of deze roman nu een *goed* voorbeeld van de Nederlandse literatuur was, is de vraag. Ever-

hardus Potgieter (1808-1875) had in de eerste jaargang van *De Gids* een andere roman van de auteur wegens de ‘onuitstaanbaar gezwollen stijl’ afgekeurd (Van den Berg & Couttenier, 2009, 267). De Tsjechische lezer van die dagen gaf echter de voorkeur aan ontspanningslectuur. Dit verklaart waarom aanvankelijk naast historische romans vooral humoristische werken in boekvorm werden uitgegeven. De meeste namen van de auteurs van wie werken vertaald werden, zijn tegenwoordig vergeten, maar in hun tijd ging het om zeer populaire auteurs van wie de werken vaak in het Duits en Frans, en via die talen ook in het Tsjechisch werden vertaald. De reeds aangehaalde door Václav Petrů gemaakte vertalingen van werken van Jacob van Lennep, Nicolaas Beets, Jacob Jan Cremer (1827-1880) en de vertaling van Gerard Keller passen alle in het genre *zábavná četba*.

Het wat boerse maar ‘onbedorven’ platteland was een thema dat ook de Tsjechische lezer aansprak en dat tot het eind van de negentiende eeuw populair bleef. Het herinnerde enerzijds aan de beperkte wereld van het dorp die velen destijds achter zich hadden gelaten, bekrompen, vanuit het gezichtspunt van de stadsbewoner ouderwets, maar ook overzichtelijk en menselijk. Bij de Praagse uitgeverij van František Augustin Urbánek (1842-1919) verschenen in een serie *Knihovna pro lid* [Bibliotheek voor het volk] na elkaar twee deeltjes met dorpsnovelles van Jan Renier Snieders (1812-1888), *Hoe men burgemeester wordt* (1886) en *De meesterknecht* (1887), beide zonder vermelding van de vertaler. De esperantist Gustav Žďárský vertaalde in een bundel *Novely* [Novelles], die uitkwam bij een uitgever in zijn geboorteplaats Nový Bydžov^[23] verschillende novellen van Gerard Keller (*Uit onze dagen*) en Jacob Jan Cremer (*Een Winternacht; Grietje op 't Heunings-arf; 't Pauweveerke; De predikantsdochter*). Hij had een voorkeur voor verhalen die licht kritisch stonden tegenover de kerk en vertaalde *Een wilde-rozenkrans* van de Limburgse auteur Emile Seipgens (1837-1896) voor Šimáček in Praag en de novelle *Het examen te Harder* van de Arnhemse Waalse predikant Jan-Hendrik Hooijer (1844-1892) die in 1880 lid van de redactie van *De Gids* was geworden.

2.5. In katholieke kringen

De trek naar de stad betekende niet alleen het loslaten van de traditionele plattelandsomgeving met haar tradities, maar vaak ook een overgang naar een meer seculier milieu. Dat schrijvers als Keller en Seipgens geestelijken ook van hun maar al te menselijke kant lieten zien, had bijvoorbeeld de laatstgenoemde problemen met de katholieke kerk opgeleverd. Zijn romans werden als ‘boeken die door de algemene regelen der Kerkelijke wet verboden zijn’ geclassificeerd. Ze stonden dus nét nog niet op de index, maar werden bepaald niet aanbevolen. Dat ook dit soort werk in toenemende mate werd vertaald, moet een van de redenen geweest zijn dat Tsjechi-

sche clerici zélf de rol van uitgever op zich namen en actief op zoek gingen naar in hun ogen geschikter werk om te laten vertalen. Conscience paste bij hun streven.

Van de nu 50 bekende edities van Conscience in het Tsjechisch zijn er dan ook 19 bij uitgesproken katholieke uitgeverijen of als feuilleton in katholieke bladen uitgekomen. Deels sluit dit aan bij de koerswijziging die Conscience begin jaren veertig zelf in Vlaanderen maakte. De reden was een complex van factoren. Zonder goedkeuring van de Belgische katholieke clerus was het onmogelijk om de romans in schoolbibliotheken te krijgen en zo wat geld te verdienen. Conscience's bekendste roman *De leeuw van Vlaenderen* was ondanks alle lofprijzingen geen kassucces, juist omdat de roman deze noodzakelijke kerkelijke goedkeuring ontbeerde. Nadat Conscience op voorstel van Jean-Baptist Van Hemel, destijds lid van de regeringscommissie voor gevangenisbibliotheken, zijn eersteling *In 't wonderjaer 1566* grondig had herschreven en *De leeuw van Vlaenderen* eveneens had aangepast 'aan de goede zeden', kregen beide romans wél de begeerde goedkeuring van de katholieke clerus (Heymans, 2003, 68; Dagnino, 2015, 127). Ook de invloed van zijn katholieke vrouw Marie Peinen (1819-1894), met wie hij in augustus 1842 was getrouwd, speelde een rol. Het drietal sociale nouvelles dat Diepenbrock had vertaald, was het eerste resultaat van deze koerswijziging.

Deze nouvelles betekenden een vernieuwing in de Vlaamse literatuur, waar historische romans naar het genre van Walter Scott en Alexandre Dumas tot dan toe het belangrijkste genre vormden. Ook Conscience's beide in 1842/3 herschreven romans behoorden feitelijk tot deze groep. De sociale romans behandelden eerder contemporaine problemen van gewone Vlaamse boeren en mensen uit de volksklasse. Juist dit nieuwe genre bleek aan te slaan en het buitenland te veroveren. Veel van zijn liberale vrienden beschouwden dit echter als verraad, Conscience werd uitgesloten uit de rederijkerskamer *De Olyftak* in Antwerpen. Conscience's problemen werden ook opgemerkt in de Tsjechische liberale pers. Zo schreef Karel Havlíček Borovský in *Wčela*:^[24]

Conscience. In de nieuwste tijden hebben de aangelegenheden van deze man niet alleen in België zelf maar ook elders in Europa voor aanzienlijk gerucht gezorgd. Hij is een van de belangrijkste Vlaamse schrijvers (vertalingen van zijn nouvelles zijn ook in onze tijdschriften afgedrukt) en met name de beste novellist. Al lange tijd echter heeft zijn nationale partij hem verweten van de liberale denkwijze af te wijken, en ten slotte heeft men deze verdenkingen openlijk uitgesproken. Veel belangrijke mannen hebben hun voorspraak voor Conscience gedaan, o.a. Humboldt, doch vergeefs. Uiteindelijk is door de nationale partij een beslissende stap genomen en op de 4^e december [1847] zijn Conscience en de insgelijks denkende De Laet, als verraders van de nationale Vlaamse zaak uit de

partij gezet. [...] Nu hebben de kranten dit bericht weliswaar als onwaar gedementeed, in elk geval moet er toch wel enige reden voor dergelijke berichten zijn. (Anoniem (=Karel Hawlíček), 1848).

2.5.1. *Dominik Špachta*

Consciences nieuwe koers bracht zijn werk in het blikveld van katholieke uitgevers, een eveneens internationale tendens – Roberto Dagnino (2013, 363) vermeldt dat Consciences werk in Italië vanaf rond 1860 toenemend door katholieke uitgevers werd gebruikt in hun specifieke ‘pedagogie van het lezen’ voor de katholieke arbeider. Ook hier stond het bundeltje van Diepenbrock vermoedelijk aan de basis. De eerste expliciet katholieke vertaling werd gemaakt door Dominik Alois Špachta (1804-1859), deken van de parochie in het Praagse stadsdeel Karlín, destijds een typische arbeiderswijk. Zijn vertaling *Františka Rozemělová* van *Siska van Rosemael* kwam uit in het katholieke weekblad *Blahověst* [De heilsverkondiger]. Evenals bij de eerdere vertaling van Malý werd aan het begin een voetnoot toegevoegd, maar wel van een ander karakter:^[25]

Uit ditzelfde verhaal kan eenieder de redenen bedenken die de uitmuntende Vlaamse schrijver H. Conscience hebben bewogen om een beeld te schetsen en modelleren van de fouten ener schadelijke opvoeding der dochters van zijn volk. Ongetwijfeld waren dezelfde redenen aanleiding voor de eerw. hr. vertaler om aan onze landslieden dit beeld uit den vreemde ter waarschuwing over te geven. Er is zeker niets nieuws onder de zon, en verderfelijke naäperij draagt niet alleen in België kwade vruchten, doch ook bij ons. En daarom is het waarlijk tijd dat ook bij ons stemmen weerklinken tegen ondeugden voortvloeiend uit die bronnen die Conscience zo levendig brandmerkt. (Conscience, 1857, 17)

Waar de noot bij Malý’s vertaling de parallel trekt tussen de verfransing van Vlamingen en de verduitsing van Tsjechen, een actueel probleem in die dagen, verandert Špachta Conscience in een zedenpreker. Wellicht was de ‘schadelijke opvoeding der dochters’ (Špachta doelt op de toegeeflijkheid van Jan van Rosemael die zich ten langen leste laat ompraten door vrouw en dochter om Siska naar het voorbeeld van haar vriendin Hortense Spinael naar een kostschool in Parijs te sturen met uiteindelijk funeste gevolgen voor het hele gezin) ook een actueel probleem, maar het was niet Consciences belangrijkste thema. Špachta was wel consequent: in zijn vertaling zijn de verwijzingen naar Frans, Brabants en dergelijke verwijderd, waardoor enerzijds de tekst gedenationaliseerd werd en anderzijds het probleem van de ‘nuffigheid’ van de meisjes en de overdreven pedanterie van de jongeman-

nen voorop kwam te staan. In katholieke kringen bleef dit beeld van Conscience als moraalridder kennelijk bestaan. Nog in 1882 vermeldt de katholieke priester Leopold Frič-Budinský (1852-1924) in een inleidende voetnoot bij zijn vertaling van *Menschenbloed*:^[26]

Hendryk Conscience is de lieveling van de Vlaamse natie. Zijn literaire en patriottische daden lijken erg op die van onze Jos. Kaj. Tyl,^[27] en ook het lot van het Vlaamse volk en de Vlaamse taal hebben een grote gelijkenis met de ontberingen en het weer opbloeien van de Tsjechische natie. [...] Zijn manier van schrijven was altijd veredelend, zedenprekend en had een groot succes: de Vlaamse natie kwam tot bewustzijn. (Conscience, 1882, 57)

Het woord *zedenprekend* dat tegenwoordig een negatieve bijklank heeft, is hier eenduidig als een positieve kwalificatie bedoeld.

2.5.2. *Andere vertalingen in katholieke bladen*

Juist het feit dat Conscience een oprecht enthousiasme voor de Vlaamse zaak leek te verbinden met een robuust katholicisme maakte hem interessant voor de katholieken. Tussen 1857 en 1891 kwamen er in vrijwel alle katholieke tijdschriften die ertoe deden wel één of meer vertalingen van Conscience's werk uit. De belangrijkste van deze waren twee bovenregionale tijdschriften. Het eerste daarvan was het reeds genoemde *Blahověst*, opgericht in 1845 door Václav Štulc, deken van het kapittel van Vyšehrad en een fervent Tsjechisch nationalist die in april en mei 1863 een tijdje wegens 'antihabsburgse opruiing' gevangen werd gezet. In dit blad, dat tot 1895 bestond, werd in 1884 nog een vertaling van het verhaal *Weetlust en geloof* uit *Avondstunden* en in 1885 een vertaling van *Eene O teveel* afgedrukt, beide door verder onbekende vertalers. In hoeverre deze katholieke interesse samenhang met het feit dat een van Conscience's Duitse vertalers, Carl Arenz (1827-1888), in 1856 was benoemd tot eerste directeur van de in dat jaar opgerichte Prager Handelsakademie, is onbekend. Onder de in het Tsjechisch vertaalde werken bevonden zich ook werken die hij had vertaald.^[28] Bij gebrek aan nader materiaal kan niets naders worden vastgesteld, maar een connectie vergelijkbaar als die van Diepenbrock met de katholieke collega's in Moravië is waarschijnlijk.

Het Moravische blad *Obzor* [Horizont] dat in de jaren 1878-1910 werd uitgegeven door de prefect van het bisschoppelijk seminarium van de Moravische hoofdstad Brno Vladimír Štátný (1841-1910), behoorde tot de meest actieve katholieke bladen. In dit blad kwamen de nouvelles *De jonge doctor* (1880), *De arme edelman* (1881) uit en het postuum uitgegeven *De duivel in het slangenbosch* dat

door Consciences dochter Marie Antheunis-Conscience (1852-1922) was voltooid (1896). De eerste vertaling was van de hand van de uitgever Štastný, de tweede anoniem (vermoedelijk eveneens door hem gemaakt) en de laatste werd gemaakt door een van de bekendste katholieke vertalers uit die tijd, de priester Alois Koudelka. *Obzor* gaf regelmatig aandacht aan Consciences wel en wee en publiceerde in 1883 een uitgebreid *in memoriam*, waarin met name Consciences verdiensten als lid van de Vlaamse Beweging naar voren werden gehaald. Uiteraard werd hij ook vermeld als voorbeeld van ‘een goed katholiek schrijver’. Na een korte levensbeschrijving en een verwijzing naar een uitvoeriger verhaal dat *Obzor* in 1881 bij gelegenheid van het eerbetoon aan Conscience had afgedrukt, werden eerst verschillende werken genoemd, waarbij speciaal op de positie van het Vlaams en op de taalstrijd werd ingegaan. Ten slotte schreef de auteur, vermoedelijk de catecheet Václav Kubiček (1866-1951):^[29]

Uit deze activiteit van Conscience zien we dat de voorvechters van het Vlaamse volk dezelfde weg hebben gekozen in hun werken als de nationale voorvechters bij ons. De overeenkomst komt ook hierin voor dat Conscience evenals de eerste schrijvers in ons land de religie van zijn katholieke volk respecteert en deze overal in zijn geschriften laat doorschemeren. Mochten de huidige schrijvers dit maar opmerken, dan zouden ze erkennen waarin deze zegenrijke werking van de voorvechters van het volk ligt! (V.K., 1883, 317)

Koudelka vertaalde nog verschillende werken van andere katholieke schrijvers,^[30] was buitenlands correspondent voor Centraal-Europa van het katholieke Nederlandse dagblad *De Tijd* en verzorgde voor het Tsjechische literaire katholieke blad *Hlídko literární* [De literaire wachter] jarenlang de buitenlandrubriek met onder andere vrij regelmatig berichten uit Nederland en Vlaanderen. Of de bisschop van Cleveland, Josef M. Koudelka (1852-1921) die hoofdredacteur van de Amerikaans-Tsjechische krant *Hlas, katolický jednodenník* [De Stem, katholiek dagblad], waarin in 1912 de laatstbekende uitgave voor de Eerste Wereldoorlog verscheen, in de verte familie was van Alois Koudelka, is onbekend. Gezien zijn uitgebreide kennissenkring zou het niet verbazen. Wat de katholieken zo in Consciences nouvelles aantrok, sprak Koudelka duidelijk uit in zijn recensie van de Tsjechische vertaling van *De schat van Felix Roobeek* die in 1889 in de serie *Zábavy večerní* [Vermakelijke avonden] was verschenen:^[31]

Wat de lezer in de verhalen van H. Conscience vooral aanspreekt, gaf de auteur zelf aan met treffende woorden die hij aan één van zijn protagonisten in *Het IJzeren Graf* in de mond legde: “in Uw (Consc.) vertellingen houd ik van de lieve eenvoud, de zoete gevoelens en de onwankelbare

hoop, voorts van de oprechte bewondering van de natuur, de dankbaarheid jegens God en de liefde jegens de mensen.”^[32] Dit zijn allemaal eigenschappen die niet mogen ontbreken in lectuur voor het volk, en die wij speciaal in de kleinere vertellingen van deze Vlaamse novellist aantreffen. (A.V., 1889, 284)

Afbeeldingen 26-28: Van links naar rechts: Vladimír Štastrný (1899), Alois Koudelka (1899) en Gustav Láska (1884)

Het tijdschrift *Hlidka literární* werd uitgegeven door de uitgeverij van het benedictijnerklooster in Rajhrad (Raigern), het in 1045 gestichte oudste klooster van het landsdeel Moravië. Deze uitgeverij met de lange naam Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských [Pauselijke boekdrukkerij van de Benedictijnen van Rajhrad] was in 1881 voortgekomen uit het volktijdschrift *Škola Božského srdce Páně* [School van het Goddelijk hart des Heren], opgericht in 1867 door de monnik Placidus Jan Mathon. Deze wilde met zijn tijdschrift stichtelijk vermaak bieden voor het eenvoudige volk. De serie betrof een door Mathon in 1870 opgezette *Zábavná bibliotéka* [Vermakelijke Bibliotheek] die in deeltjes van gemiddeld 150-200 pagina's in duodecimo formaat als bijlage bij het tijdschrift 'goede katholieke literatuur' aanbood. In deze serie kwam in 1871 de eerste Tsjechische boekuitgave van Consciences werk uit, de vertaling *Lakomec* door pastoor Alois Kopecký (1845-1912) van Consciences *De Gierigaerd*. Deze vertaling zette de toon voor soortgelijke boekvertalingen in katholieke kringen. De vertalers waren meestal geëngageerde pastoors of priesters die hun vertalingen vrijwel om niet maakten, veelal uit het Frans. Oplagecijfers zijn onbekend, maar gezien de vrij grote hoeveelheid exemplaren die in antiquariaten in omloop zijn moet de oplage vrij hoog zijn geweest. Voor het jaar 1889 is bekend dat de serie *Zábavná bibliotéka* in een oplage van 3000 exemplaren uitkwam (Kubíček & Papírník, 2012, 27). Van de 145 titels die tussen 1870 en 1897 werden uitgegeven, waren er vijf van Conscience.^[33]

Het tijdschrift *Hlídku* was door de energieke Mathon in 1884 opgezet met de naam *Zprávy apoštolátu tisku* [Berichten van het Apostolaat van de druk] met als enig doel om alle in het Tsjechisch uitkomende literatuur te toetsen aan haar ‘geschiktheid voor de katholieke lezer’. Aangezien de gemiddelde katholiek naar zijn mening geen trek had in lange recensies maar uitsluitend wenste te horen of een werk zonder gevaar voor het zielenheil kon worden gelezen, beperkte de ‘literaire kritiek’ van het tijdschrift zich tot een classificatie op de schaal ‘uitstekend, goed, slechts vermakelijk, zonder religieuze mening, minder gepast, schadelijk’ (Putna, 1998, 246).^[34] Tirades tegen ‘die boze liberalen’ waren regelmatig in de teksten te vinden. Mathon had echter te veel hooi op zijn vork genomen. De redactie van inmiddels vier tijdschriften, een serie boeken en zijn tot een serieuze uitgeverij in de nabij gelegen stad Brno (Brünn) uitgegroeide drukkersbedrijf werd teveel. Hij haalde zijn medebroeder Pavel Julius Vychodil (1862-1938) in het tijdschrift dat al spoedig een andere koers begon te varen en inderdaad een literairkritisch tijdschrift van katholieke signatuur werd. De nieuwe koers werd in 1885 door de naamsverandering *Hlídku literární* [Literaire Wachter] ook uiterlijk bevestigd. Vychodil wist belangrijke schrijvers ook van niet-specifiek katholieke signatuur aan te trekken. Het tijdschrift werd een serieus instituut met soms gevreesde literaire kritiek. Het bleef tot maart 1941 uitkomen, toen de Duitse bezetter een verschijningsverbod oplegde (Sirovátka, 1993, 205; Putna, 1998, 247; Kubíček & Papírník, 2012, 22-23).

2.6. Op de slippen van Conscience

Mathons succesvolle uitgeversformule werd in Praag door deken Václav Štulc gekopieerd. Štulc begon in 1880 bij zijn Cyrillo-Methodějská knihtiskárna in Praag een vergelijkbare serie *Zábavy večerní* uit te geven. Het zal geen toeval zijn dat de titel van de serie leek op die van de serie uit Rajhrad. In deze serie, waarin gemiddeld tweemaal per maand een bundeltje uitkwam, verschenen er tot 1935 in totaal 237 deeltjes. Ook in deze serie waren er zes deeltjes gewijd aan Conscience.^[35] De helft daarvan, de vertalingen van *Het ijzeren graf*, *Het wassen beeld*^[36] en *De jonge doctor*, was vertaald door pater Gustav Láska (1846-1921). Láska was de oudste zoon van de bekeerde jood Karel Ferdinand Klein (1820-1882), die na zijn bekering de naam Josef Láska had aangenomen. Na zijn studie was Gustav in 1874-1878 gouverneur (huisleraar) geweest bij graaf Felix Deym von Strítěž (1832-1892) in het Zuidboheemse Nemyšl, waar hij vermoedelijk in de adellijke bibliotheek de Franse editie van Michel Lévy frères had gezien (Kábová, 2015, 48). Bij alle drie de vertalingen vermeldde Láska dat deze uit het Frans waren. Láska maakte zich als kapelaan en pastoor zorgen over de toene-

mende secularisatie en koos boeken uit waarin opofferingsgezinde liefde het hoofdthema was.

2.6.1. Alois Koudelka

Koudelka die het deeltje *Poklad Felixy Roobecky* (1889) had gerecenseerd, vertaalde voor deze serie zelf nog werk van twee andere katholieke schrijvers,^[37] de *Overbetuwsche novellen* van Jacob Jan Cremer, *De dochter van den fabrikant* van Johan Antonius Vesters (1844-1881), naar eigen mededeling uit het Nederlands. Koudelka was een talenwonder en stond bekend als ‘de Moravische Mezzofanti’.^[38] Dat hij het Nederlands inderdaad beheerste en niet alleen op basis van goede kennis van het Duits passief vertaalde, zoals velen deden (Levý, 1996 (1), 77-78), blijkt uit een verzoek van hem dat bewaard is gebleven in het Literatuurmuseum.^[39] Zijn kennis van het Nederlandstalige literaire veld moet hij hebben opgedaan als correspondent van het Nederlandse katholieke dagblad *De Tijd*. In 1912 heeft hij België bezocht, waar hij in Halle een opvoering van een mysteriespel bijwoonde.^[40] Of hij hier en in Nederland eerder al vaker was, is onbekend, en niet zo waarschijnlijk gezien zijn beroep van pastoor. Behalve onder zijn eigen naam in het tijdschrift *Hlidka* berichtte hij onder zijn pseudoniem Josef Šeřík-Vitínský ook over ontwikkelingen in met name de Vlaamse literatuur in het literaire tijdschrift *Vlast* [Het Vaderland] dat opgericht was door de conservatieve dominicaan Tomáš Škrdl (1853-1913). De aanvankelijk literaire recensies in *Vlast* kregen na 1900 steeds meer het karakter van pastorale berichten over katholieke evenementen in België en hadden steeds minder literair-informatieve waarde. Škrdl was een van de instigators van de conservatief christelijk-sociale beweging in Tsjechië en Koudelka volgde hem daarin blijkens zijn commentaren en recensies (Putna, 1998, 197-205).

Koudelka vertaalde voor de Eerste Wereldoorlog diverse Nederlandse en Vlaamse stukken voor verschillende tijdschriften, waarbij hij zich niet strikt tot katholieke schrijvers beperkte. Hij introduceerde Virginie Loveling bij de Tsjechische lezer met een vertaling van *Het geschenk van den arme* en *Het geschenk van den rijke* uit *Novellen (drie kleine schetsen)* in *Květy* (Loveling 1887), de redacteur van *De Nederlandsche Spectator* Arnold Ising sr. met diens novelle *Louisa* (Ising 1887) in het oudste Tsjechischstalige dagblad in Moravië *Moravská orlice* [De Moravische adelaar], en de zeeman-schrijver Arnold Werumeus Buning (1846-1933) die met Jacob J. Cremer, Gerard Keller en Justus van Maurik (1846-1904) tot de populairste vertellers van zijn tijd behoorde, met diens *De dochter van ‘Ouwe Kees’* (Werumeus Buning 1895). Tot de zeer populaire vertelsters behoorde ook de katholieke schrijfster Melati van Java (ps. van Nicolina M. Sloot, 1853-1927), de eerste ‘Indische’ auteur en een van de eerste vrouwen die als lid van de Maatschappij der

Nederlandsche Letterkunde werd gecoöpteerd. Koudelka vertaalde twee verhalen van haar hand, in 1891 onder zijn pseudoniem O. S. Vetti het verhaal *Freule Lili* uit *Hollandsche Novellen* dat uitkwam in het strikt belletristisch georiënteerde tijdschrift *Niva* [De uiterwaard], en in 1899 onder zijn eigen naam de novelle *Het geheim van Duberly* in het katholieke tijdschrift *Obzor*. Zijn meest opmerkelijke vertaling is wel *Naděje* van het stuk *Hoop op zegen* van Herman Heijermans dat hij in 1901 kennelijk in opdracht van Jaroslav Kvapil (1868-1950), directeur van het Nationaal Theater vertaalde, uiteraard onder zijn pseudoniem O. S. Vetti. Onder zijn eigen naam gaf hij in *Hlidka* min of meer neutrale informatie over recente ontwikkelingen en in zijn rol als Josef Šeřík-Vitínský speelde hij in *Vlast* de morele censor. Dat zijn eigen meningen aanvankelijk helemaal niet zo streng waren, blijkt uit wat hij onder zijn pseudoniem O. S. Vetti vertaalde. Dankzij Koudelka werd de Tsjechische lezer in de jaren tachtig en negentig vrij goed ingelicht over literaire ontwikkelingen in het Nederlandse taalgebied.

Hoewel Koudelka na de Eerste Wereldoorlog wel regelmatig berichtte over katholieke gebeurtenissen, met name in Vlaanderen, zijn er na de oorlog geen literaire vertalingen of recensies van zijn hand van Nederlandstalige literatuur meer bekend met uitzondering van een heruitgave van zijn vertaling *Dcera starého Vlko-dava* (Werumeus Buning, 1921) van de reeds vermelde roman *De dochter van 'Ouwe Kees'*. Vermoedelijk was hij als gevolg van de oorlog zijn correspondentschap kwijtgeraakt, waarmee ook zijn directe contacten met het taalgebied verloren waren gegaan. Een andere reden kan ook zijn eigen steeds 'ultramontanere' opvatting zijn geweest. Hierop lijkt zijn recensie van de destijds moderne Vlaamse literatuur te wijzen die in 1909 in *Hlidka* werd gepubliceerd. Stijn Streuvels (1871-1969) wordt daarin door hem zo gekarakteriseerd:^[41]

Hoewel Vlaamse critici verklaren dat St. Streuvels een vurig katholiek is, is zijn kunst eerder realistisch-pantheïstisch dan positief religieus getint. [...] De personages van Streuvels fungeren als marionetten van de eeuwige gang van de natuur, van het noodlot. (Koudelka, 1909, 479, 480)

Van de door hem in het stuk besproken schrijvers konden eigenlijk alleen Guido Gezelle en Karel van de Woestijne (1878-1929) genade vinden. De generatie van vlotte romanschrijvers die sympathieke verhalen schreven die humoristisch waren en tegelijkertijd stichting boden, zoals Conscience, Snieders en Vesters, stierf aan het eind van de negentiende eeuw uit. En na 1918 stond de katholieke kerk in Tsjechië sterk onder druk.

2.6.2. *Reactie op de vermaakslectuur*

De grote hoeveelheid vermaakslectuur die de Tsjechische markt vanaf de jaren zeventig overspoelde, riep een tegenreactie op (Šimáček & Trávníček, 2014, 206-207). Vanaf het begin van de hernieuwde Tsjechische literatuur in de tijden van Josef Dobrovský en Josef Jungmann werd volksopvoeding in Tsjechië beschouwd als een belangrijke taak van de literatuur. Met name Jungmann zag vertalingen als een mogelijkheid om de Tsjechische cultuur te verrijken, maar hij waarschuwde tegelijkertijd ervoor om niet met de mode mee te gaan ^[42]

Omdat we niet bij machte zijn de literatuur van grote naties te hebben, waarmee we hen wellicht zouden kunnen overspoelen, zoals zij de wereld overspoelen, moeten we ijveren naar een bescheiden maar uitstekende literatuur die de eraan bestede zorg waard is. Laten we meer kijken naar nationaal welzijn en opvoeding dan naar bekendheid en een goede naam in den vreemde, en natie en regering zullen onze daden zegenen. [...] Laten we niet kijken naar de vluchtige mode in de literatuur, maar naar een blijvend nut; laten we oppassen voor de tekortkomingen van sommige literaturen van andere volken die marktgerichte, winstgevende fabrieksmatige bedenksels zijn geworden; laten we liever tevreden zijn met een bescheiden beloning van een bescheiden thuisland; laten we werken voor ons land, niet voor onszelf, zonder erop te letten hoeveel, maar hoe goed! (Jungmann, 1845, 29, vgl. Janáček, 2004, 17)

Met het idee dat literatuur primair volksopvoeding diende, publiceerden in 1885 132 prominenten uit de Tsjechische politiek en wetenschap, journalisten en schrijvers in het door Tomáš G. Masaryk uitgegeven tijdschrift *Athenaeum* een door hem opgesteld manifest *Ve prospěch českého čtení* [Ten gunste van het Tsjechische lezen]. De belangrijkste doelen die het manifest stelde, waren versterking van kwalitatieve Tsjechische literaire produktie, massale oprichting van gemeentelijke bibliotheken en beperking van het aantal vertalingen. Indien er al vertaald moest worden, dan uitsluitend 'kwalitatieve literatuur'.^[43]

De onoplettendheid en onverschilligheid van onze mensen jegens de nationale literatuur heeft geen geldige excuses. Zelfs niet dat excuus dat hier en daar te horen is hoort dat ongunstige materiële omstandigheden niet toestaan om in het jaarlijkse budget uitgaven voor boeken op te nemen. **Buitenlandse literatuur, die ons vanuit een nationaal standpunt vijandig gezind is**, gedijt in de Tsjechische landen ondanks alle economische beperkingen altijd uitstekend; **slechts een goed boek, een goed Tsje-**

chisch tijdschrift moet nog steeds zijn rechten bij de Tsjechen verdedigen. (Collectief, 1885, 62)

Tot de ondertekenaars behoorden niet alleen belangrijke politici en wetenschappers – merendeels progressief liberaal – en auteurs, maar ook in opmerkelijke eendracht de hoofdredacteurs van zowel nationaal-liberale, progressief-liberale en katholieke tijdschriften.^[44] Onder de katholieke uitgevers ontbraken de hoofdredacteur van *Vlast*, evenals de beide uitgevers van succesvolle katholieke op vermaakslektuur gerichte series, Placidus Mathon en Václav Kotrba. Andere opmerkelijke afwezigen waren de beide belangrijke Praagse uitgevers Jan Otto en František Šimáček, wellicht omdat een flink deel van hun omzet juist uit de bekritiseerde vermaakslektuur kwam. Josef R. Vilímek had wel getekend, nota bene in zijn functie van redacteur van het blad *Humoristické listy*, een blad dat zijn bestaansrecht juist aan vermaaksliteratuur ontleende.

De proclamatie had effect. Inderdaad werden er vanaf de tweede helft van het decennium verschillende openbare bibliotheken opgericht, bijvoorbeeld in České Budějovice (1885), Olomouc (1889), Hradec Králové en Jihlava (1894), Ostrava (1898). In overwegend Duitstalige steden als Brno (Brünn) moest de Tsjechische bevolking wachten tot het ontstaan van de Tsjechoslowaakse Republiek voordat op basis van de wet op bibliotheken van 1919 een plaatselijke Tsjechische openbare bibliotheek kon worden geopend (Šimáček & Trávníček, 2014, 219-222). Een ander effect was dat vanaf de jaren negentig in toenemende mate uit het Nederlands ook werken werden vertaald van auteurs die tegenwoordig nog altijd tot de canon van de Nederlandstalige letteren worden gerekend. Over hen gaat het volgende hoofdstuk.

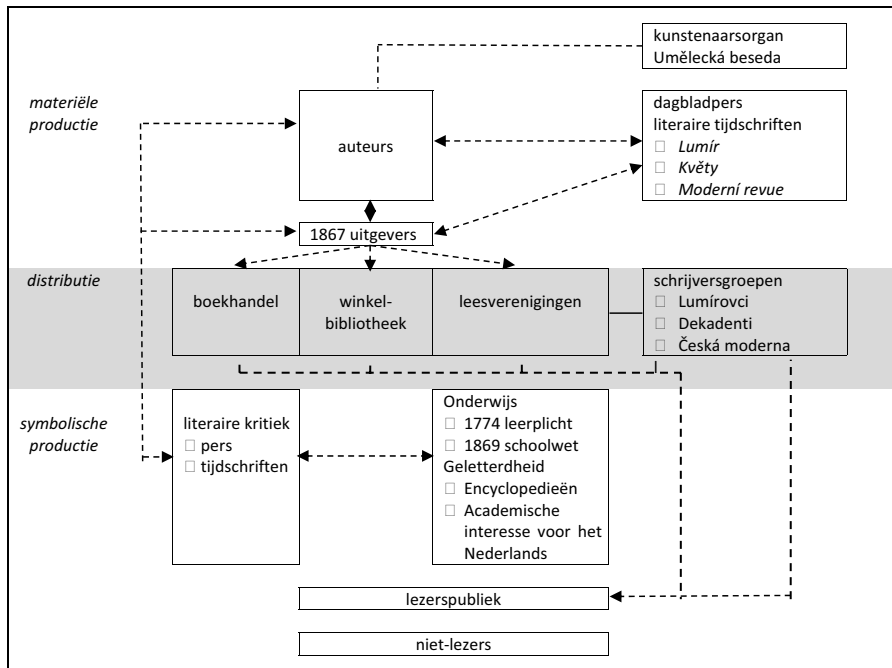
3. NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR IN HET FIN DE SIÈCLE MET TSJECHISCHE OGEN

3.1. Vernieuwing in de literatuur

In de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw convergeerden verschillende ontwikkelingen in zowel het Nederlandse en Vlaamse, alsook het Tsjechische literaire veld. In alle drie de gebieden ontstonden er artistieke vernieuwingsbewegingen die zich als antiburgerlijk presenteerden – in Nederland de Tachtigers rond het tijdschrift *De Nieuwe Gids*, in Vlaanderen zowat een decennium later de schrijvers rond het tijdschrift *Van Nu en Straks* en in Tsjechië ‘de generatie van negentig’ rond het progressieve tijdschrift *Rozhledy* [Vergezichten], dat in 1895 het *Manifest České moderny* [Manifest van de Tsjechische Moderne] publiceerde. Het literaire veld werd autonoom, er werden vele nieuwe literaire tijdschriften opgericht en ook de dagbladders gingen zich in toenemende mate met literatuur bezighouden. Als we het Tsjechische literaire veld rond de eeuwwisseling bekijken met het oog op literaire vertalingen, zag de situatie er ongeveer uit als in schema 2 geschetst.

Het aantal vertalingen nam internationaal sterk toe en daarmee ook de problematiek van hoe er vertaald moest worden en het vraagstuk of schrijvers niet op een of andere manier een vergoeding voor hun werk in vertaling moesten krijgen. Op 9 september 1886 ondertekende een aantal landen de Conventie van Bern ter bescherming van auteursrechten. België hoorde bij de ondertekenaars, Nederland en Oostenrijk-Hongarije niet. Nederland trad in 1912 toe (Bel, 2015, 87), voor Tsjechië werd de conventie pas van kracht na de toetreding van Tsjechoslowakije in 1921.

Tijdens het fin de siècle kristalliseerde ook de verzuiling zich uit. In Nederland had deze een sterk levensbeschouwelijk karakter (Dorleijn & Van den Akker, 2006, 98-100), in België en Tsjechië een meer sociaal-economisch gezicht.^[1] De techniek als telegraaf, telefoon, treinverkeer en de stoomscheepvaart met regelmatige lange-afstandverbindingen verkleinde de wereld en zo werd een internationale avant-garde mogelijk. Dankzij het literaire tijdschrift *Athenaeum*, dat sinds 1828 in Londen uitkwam, konden literair geïnteresseerden gemakkelijk de internationale

Schema 2. Het Tsjechische literaire veld rond 1900.

ontwikkelingen bijhouden. In de Tsjechische katholieke pers gaf Alois Koudelka in *Hlidka* en in *Obzor* van 1890 tot aan de Eerste Wereldoorlog regelmatig overzichten van wat *Athenaeum* te melden had, de nationaal-liberale en conservatieve pers (*Česká revue* en *Národní listy*) deed dit vanaf het midden van de jaren negentig eveneens tot aan de Eerste Wereldoorlog. Van doorslaggevend belang waren echter persoonlijke contacten. We zagen al dat voor de vrij grondige kennis van het (katholieke) literaire veld in het Nederlandse taalgebied voor Alois Koudelka zijn connecties met het Nederlandse dagblad *De Tijd* van belang waren. Vanaf de laatste decennia van de negentiende eeuw gingen steeds meer Tsjechen voor werk of om andere redenen een tijdje in Nederland of België wonen. Zij voorzagen hun contacten in Tsjechië dan als het ware uit de eerste hand van berichten over recente literaire ontwikkelingen. Deze fase in de Tsjechisch-Nederlandstalige contacten en de daarmee gepaard gaande receptie in vertalingen werd door de Eerste Wereldoorlog abrupt afgebroken. In dit hoofdstuk komen de belangrijkste actoren aan bod.

3.2. De literair geïnteresseerde postbode Václav Kuneš

In een brief van 13 november 1897 (Van Vliet, 2013, nr. 276) aan zijn uitgever L. J. Veen (1863-1919) schrijft Couperus:

Noodkreet van den Boheemschen post-assistent, dat hij geen 100 Mark betalen kan. Hij vraagt mijne permissie, en vrijstelling van de 100 Mark. Ik schreef hem, dat ik, voor mij niets tegen zijne vertaling had, maar dat U steeds eene financieele vergoeding voor de vertalingsrechten vroeg, die meestal werd toegestaan.

De samensteller van de brievenuitgave Hendrik van Vliet vermoedde in zijn voetnoot dat deze ‘Boheemsche post-assistent’ Hugo Kosterka moest zijn geweest die in 1922 Couperus’ *De berg van licht* vertaalde.^[2] Kosterka begon inderdaad als postambtenaar te werken, maar zou destijds pas 21 jaar oud geweest zijn en met name was het ver voor zijn vertaling van het boek, dat Couperus zelf pas in 1905, dus acht jaar na de bewuste brief, uitgaf. Het blijkt inderdaad te gaan om een ambtenaar van de Tsjechische postbureaus uit Královské vinohrady (nu een deel van Praag).^[3] De bewuste ambtenaar Václav Kuneš^[4] had kennelijk serieuze interesse in Nederlandstalige literatuur. Waar en hoe hij aan zijn kennis van het Nederlands is gekomen is onbekend. Uit de paar briefjes die bewaard zijn gebleven van zijn correspondentie met Virginie Loveling blijkt dat hij echt Nederlands kende. Kuneš vertaalde uit het Nederlands en het Frans (o.a. Maurice Maeterlinck, Alphonse Daudet en Théophile Gautier, alle verschenen in het blad *Pražská lidová revue* [Praagse Volksrevue]). De eerste van hem bekende vertaling betreft het werkje, waarnaar de brief van Couperus waarschijnlijk verwijst.^[5] Het gaat om het naturalistische verhaal *Een zieltje* dat in 1890 in *De Gids* was verschenen en in 1893 in Couperus’ bundel *Eene Illuzie* was opgenomen. Het verhaal gaat over een nakomertje, het ziekelijke jongetje Karelkje dat zich verwaarloosd voelt door zijn overigens liefhebbende familieleden. Zijn wat ruwe oom Frank lijkt hem serieuzer te nemen en speelt met hem. Als oom Frank vier jaar later op bezoek komt, vindt hij zijn neefje dat inmiddels naar school gaat, nog altijd erg kinderlijk en zwak. Nadat een beeldje dat oom heeft meegenomen gebroken is en hij Karelkje ervan beschuldigt, terwijl deze zich van geen kwaad bewust is, pleegt het jongetje op een avond zelfmoord door de sloot achter de achtertuin in te lopen. Het verhaal moet de Tsjechische lezer hebben aangesproken, want er zijn liefst in vrij korte tijd drie verschillende vertalingen gemaakt, waarvan *Dušíčka* van Kuneš de eerste was.

Kuneš had kennelijk goede connecties, want zijn vertalingen verschenen in het belangrijke tijdschrift *Lumír*, waarin hij achtereenvolgens *Een zieltje* van Couperus

(maart 1896), *Sidon* van Virginie Loveling (april 1896), *De roede* van Carel van Nievelt (juli 1896) en *Zijn Beatrijs* van Marie Snijder van Wissenkerke (februari 1897) publiceerde. Van zijn hand zijn verder twee boekvertalingen bekend, de novelle *Mijnheer Daman en zijne erfgenamen* van Rosalie Loveling (1834-1875) en een vertaling van verschillende novelles van Justus van Maurik uit de bundel *Uit het volk*, beide door Jan Otto uitgegeven. Daarnaast publiceerde Kuneš ook in de dagbladpers. In het conservatief-nationale *Národní listy* kwamen van zijn hand vertalingen van *Eene min in den zonneshijn* van Carel van Nievelt (1843-1913) en *De Schoentjes* uit *Eenzamen* van Willem Gerard van Nouhuys (1854-1914) uit. *Bad-doctoren*, een van de verhalen uit de novellenbundel van Van Maurik, verscheen in 1901 in de eerste jaargang van het politiek neutrale en op belletrie gerichte tijdschrift *Květy americké* [Amerikaanse Bloesems] dat in Omaha werd uitgegeven. Twee andere verhalen van Van Maurik, *Een probaat middel* en *Aan 't loket Hollandsche-Spoor* zouden in de jaren tien verschijnen bij het neutrale *Moravské orlice* en in *Národní listy*, de beide oudste Tsjechischtalige kranten van Tsjechië. Na 1913 is van Kuneš niets meer vernomen. Enigszins buiten het spectrum van naturalistische verhalen dat alle in *Lumír* gepubliceerde werkjes betreft, en de humoristische vertellingen van Van Maurik, valt de *Middeleeuwse Sage* van Marie Snijder van Wissenkerke, destijds (met Loveling) een van de eerste vrouwelijke leden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, dat uitkwam in *Nový život* [Het Nieuwe Leven]. Het is een wat spookachtige *gothic novel* over het brave meisje Gunir dat bij een dronkemansgelag verkracht dreigt te worden door een troep dronken ridders, kameraden van haar vader die zijn roes ligt uit te slapen. Als zij in opperste nood de heilige maagd Maria aanroept, versteent de hele schare. *Nový život* was het tijdschrift van modernistische katholieken.

3.3. De 'Hollandse Tsjech' Jaroslav Kamper

Met de combinatie van humoristische vertellingen en naturalistische schrijvers stond Kuneš tussen twee periodes in. In dezelfde tijd dat Kuneš begon met vertalen van Nederlandstalig schrijvers, ging de vrijwel precies even oude plaatsgenoot van hem, Jaroslav Kamper,^[6] zich eveneens voor Nederlandstalige literatuur interesseren. Kamper was een van de in de toenmalige Tsjechische literaire wereld zeldzame personen die met vrijwel iedereen samen konden werken zonder dat dit als een gebrek aan karakter werd beschouwd, een feit dat door literair historicus Arne Novák expliciet in Kampers in memoriam (Novák 1911) werd vermeld.

Het feit dat hij begin twintigste eeuw tegelijkertijd redacteur van de tijdschriften *Obzor*,^[7] *Květy* en *Lumír* was en als niet-jood ook regelmatig samenwerkte met Karel Fischer, redacteur van de twee belangrijke Praagse Joods-Tsjechische tijd-

schriften *Kalendář česko-židovský* [Tsjechisch-Joodse Kalender] en *Česko-židovské listy* [Tsjechisch-Joodse Bladen], geeft aan dat er wel een grond van waarheid in deze karakterisering was. Met de oprichting van de Kruh českých spisovatelů [Kring van Tsjechische Schrijvers] samen met de schrijver Viktor Dyk (1877-1931) in 1902, waarvan hij de eerste voorzitter werd, deed hij een poging om verschillende richtingen van de moderne Tsjechische literatuur met elkaar te verzoenen.

Kamper was er vast van overtuigd dat zijn familie van Nederlandse afkomst was (Lantová, 1993, 646), een overtuiging die hij ook uitdrukte in zijn pseudoniem Jaroslav Leyder, *van Leiden* (Sedláčková, 2018, 169).^[8] Via zijn latere zwager Jaroslav Hladík (1872-1896) die na een studie bij de Handelsacademie in Praag en stages in Hamburg, Brussel en Amsterdam uiteindelijk concipiënt van de Fondsenbank NV, Prinsengracht 11 in Den Haag was geworden (Matula, 2015, 13-14), kreeg hij rechtstreeks informatie over literaire ontwikkelingen in Nederland die hij als vertaler en literair redacteur benutte.^[9] Als een van de eerste Tsjechen stelde Kamper in *Rozhledy* de Tachtigers aan het Tsjechische literaire publiek voor in zijn bespreking van het bundeltje *Dichters van dezen tijd 1882-1894*, dat in 1895 door Jacob N. van Hall (1840-1918) bij Van Kampen was uitgegeven. Met deze bundel bracht Van Hall, die als hoofdredacteur van *De Gids* als ‘de regentenkop’ de kop van Jut was geweest van de Tachtigers, diezelfde Tachtigers onder de aandacht van het grote publiek (Aerts, 1997, 507-509), niet alleen in Nederland maar via Kampers recensie ook in Tsjechië. Kamper (1896, 175) begon zijn recensie zo:^[10]

Afbeelding 29: Jaroslav Kamper (1911)

Het is geenszins een overdrijving, als wij stellen dat Holland tot aan de tachtiger jaren van deze eeuw helemaal geen lyriek had, en dat de situatie van de Hollandse poëzie uitermate teleurstellend was. [...] Deze poëzie beantwoordde geheel aan het karakter van het volk dat niet houdt van overbodige opwinding, dat kalm is en getypeerd door die gemoedelijke gemakzucht en een stil genot in het warme welzijn dat ons uit de werken van de oude Hollandse meesters tegemoet ademt. Een poëzie die zedig en ordentelijk is als de mensen zelf, overvloeiend van wijze raadgevingen en – tot verstikkens toe bleek. Aan het begin van de jaren tachtig kwamen deze trage en troebele wateren in beweging – dankzij enkele moedige voorgangers – en in de Hollandse literatuur kreeg een nieuw, fris leven de

overhand, vol verlangen naar nieuwe horizons, vol afkeer van die stijve, wijze, maar uitermate koude poëzie die eigenlijk niet meer was dan een voortdurend galvaniseren van allang dode gezichten. (Couperus, 1896, 175)

Het was niet de eerste keer dat de Tachtigers in een Tsjechisch literair tijdschrift werden besproken, want al in maart 1892 had een anonieme recensent in *Lumír* in een bericht *Z beletrie nizozemské* [Uit de Nederlandse belletrise] een beschrijving gegeven van de ‘stoottroep van jonge mannen, 25-35 jaar, die vaak lukraak alles veroordelen wat in de laatste veertig jaar in hun vaderland werd geschreven’ (Anoniem, 1892, 108, vgl. Engelbrecht & Vaidová, 2013, 198-199). Koudelka (1895, 348) had een half jaar eerder dan Kamper de bundel al vermeld, maar had dit uit tweede hand gedaan op basis van een bericht in *Athenaeum* (Engelbrecht & Vaidová, 2013, 196). Kampers bespreking bracht echter de moderne Nederlandse literatuur onder de aandacht van Tsjechische literaten. Uit het bundeltje van Van Hall werden verschillende gedichten vertaald door de symbolistische dichter en anarchist Arnošt Procházka, over wie later meer. Kampers belangrijkste bijdrage aan de verspreiding van de Nederlandstalige literatuur in Tsjechië zijn echter twee vertalingen van zijn hand, *Osud* van Couperus’ roman *Noodlot* uit 1895, uitgekomen bij de vooraanstaande Praagse uitgeverij Josef R. Vilímek in de serie *Moderní knihy* [Moderne Boeken], en *Abasver* van Heijermans’ toneelstuk *Abasverus* uit 1898.^[11] Zijn broer Otakar Kamper (1878-1942) vertaalde bovendien *Het krabbetje en de gerechtigheid* van Frederik van Eeden. Kampers vertaling van *Noodlot* is al genoemd bij de bespreking van de Tsjechische normen voor het vertalen van literatuur. Kamper had bij zijn werk de Duitse vertaling van Paul Raché ter beschikking. Raché was een van de belangrijkste vertalers van Nederlandstalige literatuur in het Duits rond de eeuwwisseling^[12] en had sterk vergelijkbare opvattingen over de Nederlandse literatuur. Bij vergelijking van zijn artikelen met die van Kamper is duidelijk dat de laatste niet alleen de vertaling van Raché, maar ook diens artikelen in de rubriek *Holländische Literatur* [Hollandse Literatuur] in het tijdschrift *Die Gesellschaft* kende. Rachés artikel over de poëzie van de Tachtigers (*Die Gesellschaft* 8 (1892), 3. Quartal, 1091, geciteerd in Grave, 2001, 55) begint zo:^[13]

Tot aan de aanvang van de jaren tachtig was de Hollandse lyriek – als we voor deze tijd überhaupt van een lyriek mogen spreken – geheel in het oudvaderlijke, eerwaardig patriarchale vaarwater, zoals de goede Hollander van Anno Toback dat graag had.

Raché had ook Heijermans’ *Abasverus* in *Monatschrift für neue Literatur und Kunst* 63 (1894), nr. 5, vertaald (Grave, 2001, 66-67) en ook hier volgde Kamper

hem – de eerste Tsjechische vertaling van Heijermans' werk was dit stuk dat Kamper onder zijn pseudoniem Jaroslav Leyder in de *Kalendář česko-židovský* had gepubliceerd (Heijermans 1898). Kamper vond dat Heijermans de enige echte Nederlandse drama-auteur uit die tijd was, zoals blijkt uit zijn noot bij de vertaling.^[14]

De auteur van deze brute eenakter die een diepgaande kennis van de scène onthult, Herman Heijermans, neemt een exclusieve plaats in de moderne Hollandse literatuur in, waarvan de werken van Couperus, van Eeden, Maurik, Vosmeer de Spie, Helène Swarth en anderen de aandacht hebben getrokken van heel Europa. Heijermans brengt werkelijk pittige personages in de literatuur. Zijn eenakter, ondanks de eenzijdige visie van de auteur, trekt al daarom de aandacht, aangezien bij ons weten voor het eerst een Hollandse auteur stof bewerkt die zich op Slavische bodem afspeelt. Heijermans wordt hiermee een belangrijke speler op het veld van het Hollandse drama, dat behalve 'Lotos' van Constant (mw. Snijder van Wissenkerke) en de stukken van Nouhuys niets opmerkelijks vertoont. (Heijermans, 1898, 114)

Deze opmerking is een echo van de mening die Raché had uitgesproken bij de publicatie van zijn eigen vertaling in 1894 (Grave, 2001, 66-67). In de Tsjechische situatie speelde echter ook de uitermate antisemitische stemming van met name het Tsjechischtalige volksdeel een rol. De reden daarvan was dat Joodse medeburgers veelal Duitstalig en liberaal waren en, zoals de reeds genoemde Ignaz Kuranda, in de taalkwestie vaak de Duitstalige kant kozen. Een recensie van het stuk *Ahasver* in de *Česko-židovské listy* verwijst dan ook in bedekte termen naar 'een herinnering aan gebeurtenissen uit het recente verleden in onze lieve moederstad Praag' (Arinstein, 1898, 2).^[15] Deze opmerking was bijna profetisch, want in 1899 werd de twee-en-twintigjarige joodse landloper Leopold Hilsner (1876-1927) ten onrechte ter dood veroordeeld voor een als ritueel geclassificeerde moord op de jonge vrouw Anežka Hružová (1879-1899). Deze affaire, in Tsjechië bekend als de *Hilsneriáda*, zorgde voor grote discussies in de pers. De latere president Tomáš G. Masaryk was een van de zeer weinigen die het voor de arme Joodse jongen opnam.^[16]

Ahasver is de laatst bekende vertaling van Nederlands werk door Kamper. Waarom Kamper zich na 1898 niet meer aan Nederlandstalige literatuur wijdde, is onduidelijk. Het kan te maken hebben met de ontwikkelingen in zijn persoonlijke leven. Zijn vertaling van *Ahasverus* had een diepgaande belangstelling voor theater bij hem gewekt. Kamper ging als redactielid deelnemen aan verschillende theaterperiodieken, regisseerde stukken en was van 1907 tot 1909 zelfs de hoofd-dramaturg van het in november 1907 geopende Divadlo na Vinohradech [Theater Vinohrady] dat tot de belangrijkste theaters van Praag behoorde. Zijn functieperiode

was echter – overigens net als Heijermans’ directeurschap van Carré – geen succes, in de pers van die tijd wordt regelmatig melding gemaakt van klachten over te laat afleveren van vertalingen en scenario’s. Er was zelfs een staking van het personeel in september 1908. Toen de theaterdirecteur František A. Šubert (1849-1915) in mei 1909 aftrad, ging kort nadien ook Kamper weg en wijdde zich voortaan alleen aan redactionele bezigheden. De ruzies in het theater hadden kennelijk hun tol geëist van de populaire literator die gewend was met iedereen goed overweg te kunnen. Hij werd ziekelijk, ging in het voorjaar van 1911 kuren^[17] en overleed vrij plotseling amper 40 jaar oud op 31 oktober 1911. Een reden kan zijn dat hij te weinig tijd had. Een rol kan ook hebben gespeeld dat zijn zegsman Jaroslav Hladík in 1896 was overleden, waarmee Kamper het rechtstreekse contact met de Nederlandse literatuur verloren had. Enkele in memoriams (bijv. Našinec, 1911; Plzeňský obzor, 1911) vermelden dat Kamper ook Couperus’ *Extaze* zou hebben vertaald. Aangezien Kamper nogal eens Raché volgde in diens voorkeuren en deze van plan was *Extaze* te vertalen (Grave, 2001, 59; Grave, 2013, 170-171), kan niet worden uitgesloten dat hij dit inderdaad heeft gedaan. Helaas is tot nog toe geen vertaling van Kamper van dit werk teruggevonden.

3.4. Couperus en de Tachtigers in vertaling

Mede onder invloed van Kampers stukken begonnen Tsjechen aandacht te besteden aan de Tachtigers en aan Kampers belangrijkste ontdekking voor de Tsjechische literatuur, Louis Couperus. De vertaling van *Noodlot* kreeg goede besprekingen die alle ingingen op de sombere sfeer van het boek. Zo schreef de anonieme recensent van het rechts-liberale blad *Národní politika* [Nationale Politiek]:^[18]

Louis Couperus, wiens boek ‘Noodlot’ met deze vertaling in handen van ons publiek komt, is artistiek de meest volwassen vertegenwoordiger van de moderne trend in de jonge Nederlandse literatuur. Maar Couperus is meer dan de leider van een school, hij is een complete, volwassen kunstenaar, meer absoluut een kunstenaar van het fin-de-siècle. Een vermoeide, gevoelige ziel, ondergedompeld in zijn magische dromen met gloeiende kleuren, verward door de buitenwereld, brutaal en ontoegankelijk voor een hoog en helder dromen, een ziel verheven en volledig passief, walgend van de kringloop van het dagelijkse leven, en toch zonder moed om te sterven – dat is Louis Couperus. [...] De zware, bedwelmende geur van droefheid komt ons uit deze zware boeken tegemoet, die stille droefheid die als een witte sluier over de werken van Scandinaviërs ligt (Jakobsen, Garbord)[sic]. (Anoniem, 15 januari 1896)

In *Literární listy* [Literaire Bladen] had Arnošt Procházka in een bespreking van de ‘Nieuwhollandse literatuur’ (Alap, 1894) al aangegeven dat van *Noodlot*, ‘het origineelste werk van de nieuwe literatuur’ een vertaling op komst was. De meeste liberale tijdschriften hadden een soortgelijke mening over dit boek. Om tegemoet te komen aan een kennelijke behoefte van de lezers om meer informatie over Couperus te krijgen, drukte *Literární listy* in 1898 het artikel *Louis Couperus, un romancier hollandais* [Louis Couperus, een Hollandse romanschrijver] van de Frans schrijvende Antwerpse docent literatuurgeschiedenis Louis Van Keymeulen (1842-1915) integraal in het Tsjechisch af. De vertaling werd gemaakt door František Xaver Šalda (1867-1937) onder een van diens vele pseudoniemen (J. Holas). Šalda was een van de scherpste literaire critici in Tsjechië, vergelijkbaar met een Lodewijk van Deyssel in Nederland (Machala, 2015, 208-211). Geheel in lijn met de tendentie van *Literární listy*, dat in de jaren negentig van de negentiende eeuw de belangrijkste voorvechter van de Tsjechische ‘generatie van negentig’ was, plaatste dit stuk Couperus in het grotere raamwerk van ontwikkelingen in de jaren tachtig en negentig. Het originele Franse stuk was in de *Revue encyclopédique* uitgekomen op 4 februari en 5 juni 1898, de Tsjechische vertaling volgt in het eerste deel (gepubliceerd op 1 mei 1898) nauwlettend de Franse tekst, maar heeft in het tweede deel enkele kleine afwijkingen. De reden daarvan is dat de Tsjechische vertaling van het tweede deel vier dagen vóór het Franse origineel (1 juni 1898) uitkwam. Šalda had kennelijk het concept van de auteur ter beschikking.

Anders dan de Duitse pers, die van de sensitivistische neigingen weinig moest hebben en deze, met name bij Couperus, als ‘een vlucht in een van werkelijkheid gespeende esthetiek’ zag (Van Uffelen, 1993a, 158-160), vond de Tsjechische jonge generatie dit sensitivisme juist aantrekkelijk. Heel anders lag dat bij de katholieke pers. Deze kon de uitgave niet negeren, maar besprak haar bepaald zuinigjes. Koudelka gaf in zijn literaire rubriek in *Hlídko*, 13 (4) de volgende recensie:^[19]

Ze houden van elkaar, ze zijn bijna verloofd, maar hij heeft een vriend bij zich, een klaploper die vecht om te voorkomen dat hij z'n goede onderkomen verliest, en nog vanwege veel andere onderbewuste drijfveren plannetjes tegen het huwelijk smeedt. Ten slotte kunnen de geliefden hun misverstand uitpraten. Het zou onmodern zijn als ze nu gingen trouwen. Modern is echter dat ze praten over het ‘smerige leven’, hoewel ze het niet eens hebben uitgeprobeerd, althans zij niet, en dat ze zich vervolgens – kennelijk niet bij machte gelukkig te zijn – vergifigen; dat laatste komt overigens ook bij onmoderne verhalen voor.

Meesterlijk is vriend Bertie geschilderd, een zwakkeling, niet in staat om op eigen benen te staan, de kost te verdienen; als je zijn gesprekken

leest, voel je gewoon zijn lafheid, zijn doodse, verrotte aard, hoe hij alles aan 'het lot' wijt. Maar de rest, vooral het slot, is niet veel zaaks, de vertaler, aan wie alle eer van zijn moeilijke en succesvolle werk, heeft zijn de auteur een beetje teveel geprezen. – Het boek is alleen geschikt voor hoger opgeleide lezers. (Anoniem (=Alois Koudelka), 1896, 291)

In het lemma over Nederlandse literatuur van *Ottův slovník naučný* betitelde Adolf Holk (1901, 370) Couperus zelfs als 'meester van de psychologische roman' en 'de grootste eigentijdse auteur in Europa bekend.' Van Couperus kwam in 1902 in *Lidové noviny* nog als feuilleton een vertaling van *Hooge Troeven* door een verder onbekende vertaler Richard Smrček uit.^[20] In datzelfde jaar drukte *Moravská orlice* [De Moravische Adelaar] een nieuwe, anonieme vertaling *Ubohá dušička* van *Een zieltje af*.

Hierboven werd al de vertaling van *Het krabbetje en de gerechtigheid* van Frederik van Eeden door Otakar Kamper in *Lumír* vermeld. In diezelfde 26^e jaargang (1898) van *Lumír* vertaalde František de Pauli Blažka (1866-1931), medewerker van de stadsbibliotheek van Praag, het verhaal *My master dead* van Pol de Mont (1857-1931) uit de in 1886 uitgekomen bundel *Op mijn dorpen*. Blažka was in zijn vrije tijd theaterreferent en een goede kennis van beide Kampers. Pol de Mont was na de vroege dood van Albrecht Rodenbach (1856-1880) min of meer de leider van de Vlaamse beweging geworden en had, evenals veel Tsjechische auteurs die bijdroegen aan *Lumír*, neiging tot esthetisch formalisme. Hiermee kwam hij in het vizier van een van de grootste Tsjechische dichters van eind negentiende eeuw, Jaroslav Vrchlický (1854-1912). Deze stelde in 1895 in een bundel *Z cizích Parnassů* [Van vreemde Parnassen] een serie dichters voor. Over Pol de Mont schrijft hij in zijn inleiding:^[21]

Van de moderne Vlaamse dichters is Pol de Mont een werkelijk uitmuntende persoon. Hij is veelzijdiger dan mijn kleine voorbeeld aangeeft, maar ook hieruit herkent de lezer de door en door edele en moderne geest. (Vrchlický, 1895, v)

Vrchlický's bron voor de beide gedichten *De Condor* en *Anneken Zwartstaert* uit *Gedichten* (1880) was waarschijnlijk de Duitse bloemlezing *Aus Flandern und Brabant* (De Mont, 1888) van Heinrich Ludwig Flemmich (1823-1890). Met Vrchlický kwamen Nederlandstalige dichters in het vizier van hun Tsjechische collega's.

3.5. De Tachtigers in de ogen van de Tsjechische Dekadenten

Hoewel er relatief veel Nederlandstalig werk in het Tsjechisch is vertaald, is er in de onderzochte periode zeer weinig poëzie vertaald, niettegenstaande het feit dat er in het Tsjechisch een lange en stabiele traditie van vertalen van gedichten bestaat. Het fin de siècle is hierop een uitzondering. De bespreking van het door Van Hall uitgegeven bundeltje *Dichters van dezen tijd* had de aandacht van de Tsjechische decadenten op de Nederlandstalige poëzie gericht. De decadenten sloten bij hun grote voorbeeld Jaroslav Vrchlický aan en richtten zich op zuivere esthetische schoonheid van de poëzie. De Tsjechische 'decadentie' komt overeen met het sensitivisme in de Nederlandse letteren. Zij werd wegens haar gerichtheid op de zuivere kunst door tegenstanders in het Tsjechisch ook wel als *lartpourlartismus* aangeduid, naar het Franse *l'art pour l'art*. Dit begrip werd voor het eerst gebruikt door de proletarische dichter Jiří Wolker (1900-1924) in een van zijn opstellen (Wolker, 1922b, 252), waarin hij trachtte de opgave van proletarische literatuur te definiëren. Het werd in de communistische periode een negatief bedoelde standaardaanduiding voor symbolistische en decadente poëzie.

3.5.1. Arnošt Procházka

De belangrijkste vertegenwoordiger van deze decadenten, Arnošt Procházka, kwam uit een bemiddelde Praagse patriciërsfamilie. Op het gymnasium was hij in aanraking gekomen met Franse symbolistische dichters, onder wie de Franstalige Vlamingen Emile Verhaeren (1855-1916) en de halve Nederlander Joris-Karl Huysmans (1848-1907) grote indruk op hem hadden gemaakt. In 1892 begon Procházka als criticus te schrijven voor de literaire bladen als *Niva* [Uiterwaard], *Vesna* [Voorjaar] en *Literární listy* [Literaire Bladen]. Beide eerste bladen waren op Moravië gericht en hadden als doel om de literatoren in dit katholieke en meer agrarische landsdeel aan te sluiten bij de moderne Tsjechische literaire stromingen van de 'generatie van negentig', *Literární listy* had zich al spoedig tot het belangrijkste kritische tijdschrift ontwikkeld en wilde ook moderne literaire ontwikkelingen in het buitenland bijhouden. In alle drie de tijdschriften werkte Procházka aanvankelijk met de iets oudere Šalda samen. Samen met Jan Vorel (1875-1962), Jiří Karásek z Lvovic (1871-1951) en František V. Krejčí (1867-1941) vormden zij de zogenaamde 'Moravská kritika' [Moravische kritiek] van de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw, zo genoemd naar de regio waar deze tijdschriften werden uitgegeven, hoewel vrijwel alle genoemde schrijvers in Praag leefden (Novák, 1946, 439).

Procházka publiceerde in *Literární listy* onder een van zijn vele pseudoniemen Alap (1894) een artikel *Novohollandská literatura* [Nieuwhollandse literatuur] waarin hij een overzicht van de Tachtigers gaf. Hij noemt min of meer dezelfde dichters als Kamper, met één opmerkelijk verschil. Kamper merkte in zijn recensie van het bundeltje van Van Hall op:^[22]

Eén naam missen we echter ongaarne, de naam van de dichter die naast Helena Swarth vandaag misschien wel de beroemdste in Holland is: Willem Kloos. De schuld ligt echter geenszins bij de uitgever van de bloemlezing, maar bij de dichter die geen toestemming gaf om zijn mooie verzen erin te laten opnemen. We hopen dat het te zijner tijd mogelijk zal zijn om het Tsjechische publiek kennis te laten maken met deze originele en zeer interessante dichter. (Kamper, 1896, 176)

Procházka noemt Kloos (1859-1938) in zijn artikel helemaal niet. In zijn ogen is veeleer Helène Swarth (1859-1941), de enige vrouw onder de Tachtigers, de belangrijkste dichter van de groep. Hij prijst haar poëzie met de woorden:^[23]

Haar gedichten, in menig opzicht nauw verwante met de poëzie van de zogenaamde symbolisten, zijn emotioneel de meest genuanceerde en psychologisch meest subtiele die in de Hollandse taal zijn geschreven. Daarnaast heeft haar poëzie een absoluut onberispelijke en briljante vorm. (Alap, 1894, 309)

Procházka vertaalde in *Vesna* vier gedichten uit Swarths bundel *Beelden en stemmen* die hij volgens medeling in zijn artikel aan de in 1893 verschenen verzamelbundel *Poëzie*^[24] had ontleend. In *Niva* publiceerde hij als feuilleton tussen december 1893 en juni 1894 in 14 afleveringen Frederik van Eedens roman *De kleine Johannes*, die hij in zijn genoemde artikel samen met *Johannes Viator* zo had gekarakteriseerd:^[25]

De werken zijn een oogverblindende mix van puur symbolische en realistische scènes, beide zijn prachtige beelden van het menselijk hart, werk, inspanningen en doelen, gebaseerd op liefde, die grote en oneindige en pure liefde waarheen we op weg zijn, in essentie de liefde van Christus, maar dan bevrijd van alle ballast en aangroeiels haar door het dogma aangedaan. Het geheel heeft een sprookjesachtige sfeer, maar is doordeesemd van een grote en diepe ziel. Er is in de hele wereldliteratuur nauwelijks een werk te vinden dat hiermee althans zijdelings kan worden vergeleken. (Alap, 1894, 309)

De Tsjechische vertaling is hiermee na de Duitse vertaling van Paul Raché uit 1892 de op een na oudste bekende vertaling van Van Eedens internationaal bekendste werk.^[26] De samenwerking van Šalda, die als criticus evenals zijn Nederlandse tegenpool Van Deyssel de (scheld)kritiek tot een apart literair genre verhief, en Procházka duurde niet lang. Procházka's vriend, de symbolistische dichter Karásek merkte in zijn *In memoriam Arnošta Procházky* op:^[27]

Procházka en Šalda hielden van begin af aan niet van elkaar, ze waren fundamenteel verschillend. Procházka was een wat grauwe eerlijke man en Šalda was een geweldige poseur – Procházka had een enorme kennis, en Šalda wist ook zonder die kennis stilistisch te schitteren. (Karásek ze Lvovic, 1925, 16)

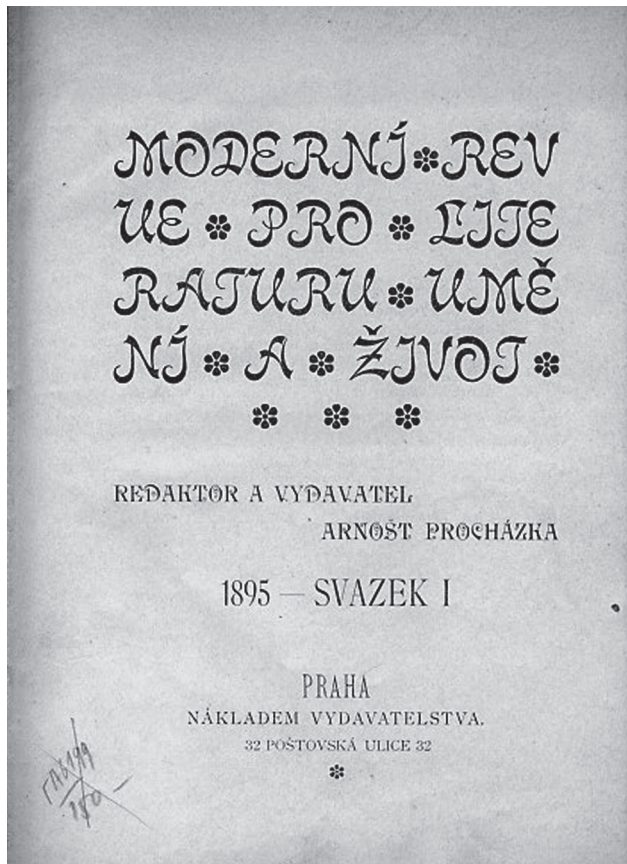
3.5.2. *Moderní revue*

Nadat Šalda de uitgever van *Vesna* en *Literární listy* František Dlouhý (1852-1912) onder druk had gezet om te kiezen tussen het tweetal Procházka en Karásek en hemzelf, besloten de eerste twee om de eer aan zichzelf te houden en kondigden in september 1894 de oprichting van het tijdschrift *Moderní revue* aan, waarvan in 1895 het eerste nummer uitkwam (Zizler, 1995, 43). Procházka was de *spiritus agens* van het tijdschrift dat dan ook na zijn dood ter ziele ging. Dit tijdschrift trachtte een *Gesamtkunstwerk* te zijn, vergelijkbaar met *Van Nu en Straks*, waar zowel opmaak als inhoud sterk op leken.

Dat is niet zo vreemd, want voor beide tijdschriften was *Mercure de France* het voorbeeld geweest. Dit uit 1672 daterende tijdschrift was na tussenpauzes in de periode 1825-1835 en 1882-1890 in 1890 voor de tweede maal heropgericht. De organisator Alfred Vallette (1858-1935) had een serie jonge schrijvers rondom zich verzameld die de symbolistische generatie van de Franse literatuur vormden. Via *Mercure de France* maakte Procházka kennis met het gedicht *Droom* van Frans Erens (1857-1935) dat deze tweetalig in het blad had afgedrukt. Hij nam het op in de eerste jaargang van *Moderní revue*. Bij vergelijking van de drie teksten lijkt het erop dat Procházka, die perfect Frans kende, inderdaad de Nederlandse versie heeft vertaald. In dezelfde jaargang waarin *Droom* werd afgedrukt, reageerde Procházka ook op het *Manifest van de Tsjechische Moderne* dat was opgesteld door F. X. Šalda. Zijn *Glossa k "České Moderně"* [Aanmerking op de 'Tsjechische Moderne'] begint met een klaroenstoot:^[28]

Wij haten collectieve manifesten. Want ze zijn overbodig en plat. Omdat ze, uiteindelijk, ontaarden in een kermisproductie en reclamefrases. (Anoniem, 1895, 25)

Afbeelding 30: Titelpagina van *Moderní revue* 1, waarin *Droom* van Frans Erens verscheen

Daarna formuleert Procházka een regelrechte antithese jegens het *Manifest*:^[29]

Geen instituties afbreken, maar meningen en vooroordelen weerleggen, daarom gaat het allereerst en hoofdzakelijk – nieuwe kennis en nieuwe manieren van voelen brengen als consequentie nieuwe instellingen met zich mee. Als iedereen zichzelf hernieuwt, zelf en langs zijn eigen weg, zal hiermee, impliciet, ook het geheel worden hernieuwd. [...] Als we elkaar tegenkomen op weg naar hetzelfde doel, op bedevaart naar hetzelfde ideaal met anderen, reiken we elkaar gewillig de hand. Dat mág echter niet en wíl niet betekenen dat we ‘bondgenoten’ zouden zoeken. Want ook al zouden wijzelf geheel alleen en eenzaam zijn, zullen we niet van ons pad afwijken. Laat niet manifestaties, maar werk onze inspanningen en wil bewijzen. (Anoniem, 1895, 26)

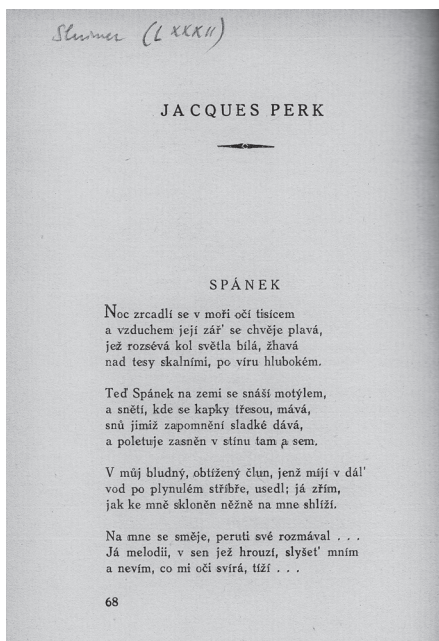
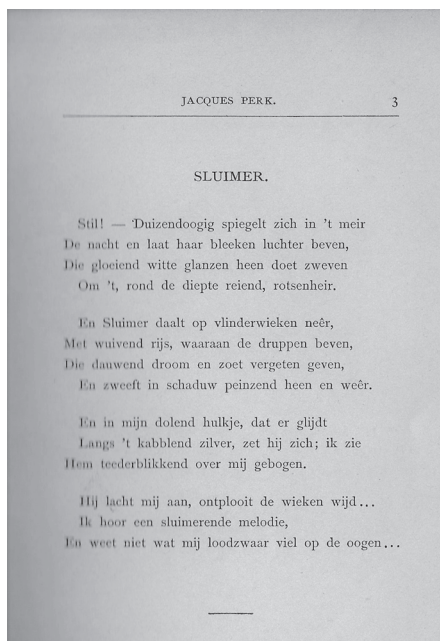
Moderní revue was geen tijdschrift dat hoge oplagen kende. In zijn beste jaren werden er rond de 1000 exemplaren gedrukt, maar meestal lag het aantal rond de 300. Ter vergelijking: *De Nieuwe Gids* had in 1893 toen Willem Kloos het blad alleen voortzette, nog zo'n 500 abonnees (Huisman, 2008, 152). Procházka nam het verdienmodel van *Mercure de France* over en publiceerde succesvolle, in feuilleton verschenen nouvelles ook apart als boek in de reeks *Knihovna Moderní revue* [Bibliotheek van de Moderne Revue], later nog aangevuld met *Moderní bibliotéka* [Moderne Bibliotheek]. Aanvankelijk werden de boeken in eigen beheer door allerlei verschillende drukkerijen uitgegeven, waarbij een rol speelde dat Procházka's vriend Karel Hlaváček (1874-1898) onder invloed van de kunstenaars van de Brusselse *Groupe des XX*, met name Félicien Rops (1833-1898) aan wie de *Moderní revue* verschillende malen aandacht wijdde, zeer kunstzinnige maar vaak tamelijk moeilijk reproduceerbare omslagontwerpen maakte. Toen de anarchistische schrijver Stanislav Kostka Neumann in november 1904 naar zijn eigen woorden 'uit Praag weglyuchtte omwille van liefde en avontuur' (Neumann, 1951, 26), werd diens in de steek gelaten echtgenote Kamila Neumannová Procházka's vaste uitgeefster. Haar uitgeverij kreeg zelfs met een variant op Procházka's serie de naam *Knihy dobrých autorů* (Boeken van goede auteurs; Zach, 1995, 231-236). Een betere illustratie van Procházka's principe dat 'mensen die toevallig op dezelfde weg naar hetzelfde doel reisden elkaar de hand moesten reiken,' was niet denkbaar. Overigens bekende de verstokte vrijgezel Procházka haar bij die gelegenheid ook zijn liefde. Hoewel de in de liefde teleurgestelde vrouw zijn aanzoek afwees, ontwikkelde zich tussen hen een langdurige zakelijke en tegelijk diepe vriendschap die pas door Procházka's dood in 1925 verbroken werd.

Voor de Eerste Wereldoorlog vertaalde Arnošt Procházka vijf Nederlandstalige werkjes voor *Moderní revue*. Afgezien van het gedicht van Erens was dat het symbolistische verhaal *Egidius de vreemdeling* van de destijds invloedrijke criticus Willem Gerard van Nouhuys, de novelle *Het krabbetje en de gerechtigheid* van Frederik van Eeden die al eens in *Lumír* vertaald was door Otakar Kamper,^[30] een gedicht van de Leidse dichteres Betsy Juta (1871-1906) en een gedicht uit de *Mathilde*-cyclus van Jacques Perk (1859-1881). Alle stukken hebben gemeen dat ze als symbolistisch geïnterpreteerd kunnen worden, waarmee ze in de stijl van Procházka zelf en zijn tijdschrift *Moderní revue* pasten.

Naar het voorbeeld van Vrchlický gaf Procházka twee bundeltjes *Cizí básníci* [Vreemde dichters] uit. In het eerste deeltje uit 1916, dat als deeltje 127/128 van *Knihy dobrých autorů* uitkwam, zijn temidden van vooral Franstalige symbolistische dichters vijf gedichten van Nederlandstalige dichters afgedrukt.^[31] De anthologie geeft een goede keuze van destijds bekende symbolistische dichters, ook al stelde Procházka zelf in zijn Noot van de vertaler:^[32]

Deze bloemlezing van vertalingen wil geen keuze bieden die het schepend werk van deze of gene dichter volledig wil omvatten of een bepaalde periode van de Europese dichtelijke schepping wil karakteriseren. [...] Het gaat uitsluitend om originaliteit en schoonheid, om hun weergave. (Procházka, 1916, 113)

Het gaat om *Saffo's zang aan Afrodite* van Betsy Juta, *Ellen* van Frederik van Eeden, *Het doode hart* van Pol de Mont, *Sluimer* van Jacques Perk en *Doodenwake* van Helène Swarth. Met uitzondering van het gedicht van Juta waren alle afgedrukt in de anthologie van Van Hall uit 1895. Om een idee te geven van Procházka's aanpak, is hieronder het gedicht *Sluimer* van Perk afgedrukt in de uitgave van Van Hall (1895, 3) met ernaast de vertaling van Procházka (1916, 68).

Afbeeldingen 31 en 32: *Sluimer* van Jacques Perk in Van Hall (1895) met de Tsjechische vertaling van Procházka in *Cizí básníci* (1916).

3.5.3. Procházka en Van Eeden

In hoeverre Procházka actief Nederlands kende, is overigens de vraag. Van zijn briefwisseling met Van Eeden zijn een paar stukken uit 1904 en 1905 bewaard gebleven en daaruit blijkt dat de heren in het Frans correspondeerden. Nu was dit destijds *bon ton*, maar Kuneš had zijn briefwisseling met Virginie Loveling toch

echt volledig in het Nederlands gevoerd, hoewel zowel hijzelf als Loveling beiden perfect Frans kenden. In het briefje dat Procházka vlak na het verschijnen van zijn vertaling van *De kleine Johannes* in boekvorm als tweede deel van de serie *Knihy dobrých autorů* (1905b) aan Van Eeden stuurde, vraagt hij overigens wel om de originele Nederlandse tekst van *Het krabbetje en de gerechtigheid* waarvan hij de Duitse vertaling in het tijdschrift *Pan* (van Eeden, 1898) had gezien, zodat hij rechtstreeks uit het Nederlands kon vertalen.

Uit Van Eedens in Procházka's archief aanwezige antwoord van 6 mei 1905 blijkt dat deze geen exemplaar van de tekst thuis had, hij verwees Procházka voor een exemplaar van *De Nieuwe Gids* naar uitgever Willem Versluys (1851-1937). Bij vergelijking van Otakar Kampers vertaling uit 1898, die van Procházka uit 1905, diens vertaling in een deeltje van de serie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [De 1000 mooiste nouvelles van 1000 wereldschrijvers] uit 1912 en de tweede boekeditie uit 1919, blijkt dat Procházka in arren moede toch naar de Duitse vertaling heeft moeten vertalen – ondanks de vermelding dat de tekst 'met toestemming van de auteur uit het Hollands was vertaald'.

Afbeelding 33: Portret van Frederik van Eeden in *Moderní Revue* (1905)

Later had hij wel de Nederlandse tekst ter beschikking en heeft hij zijn vertaling aan de hand daarvan gecorrigeerd.^[33] Het portret van Van Eeden door Jan Veth (1865-1925) dat Procházka zowel in de vertaling als in *Moderní revue* afdruckte (Van Eeden, 1905a, 481; afbeelding) was afkomstig uit de uitgave van *De kleine Johannes* die hij zelf bezat. Overigens was Procházka een verklaard tegenstander van 'tweedehands' vertalingen, waartegen hij verschillende keren fel protesteerde (Pudlač, 1907; T.A., 1917). Hiermee bedoelde hij vertalingen via een andere taal dan het origineel.

Het allegorische sprookje *De kleine Johannes*, waarin Van Eeden zijn eigen persoonlijke ontwikkeling schetste, was internationaal verreweg zijn meest succesvolle werk (Van den Berg & Couttenier, 2009, 610-611). Het is ook Procházka's succesvolste vertaling van een Nederlandstalige auteur. Toen Kamilla Neumannová in 1905 op zoek was naar geschikte boeken voor haar zojuist opgerichte uitgeverij, vroeg zij Procházka op aanraden van haar ex-echtgenoot juist om dit boek (Zach, 1995, 232). Er zouden twee drukken van uitkomen. Opmerkelijk is dat de antroposofische uitgeverij Fabula nog in 2002 een nieuwe versie van de vertaling in gemoderniseerd Tsjechisch uitgaf (Vaidová, 2014, 58-59).

3.5.4. *Andere vertalingen in Knihy dobrých autorů*

In de reeks *Knihy dobrých autorů* kwam in 1909 ook *Lenteleven* van Stijn Streuvels in een vertaling van Procházka uit en in 1919 een vertaling van *Johannes Viator*. Hoewel Procházka in 1894 in zijn stuk over de contemporaine Nederlandse literatuur zeer lovend was over *Johannes Viator* heeft hij dit werk zelf niet vertaald, maar is de vertaling gemaakt door de leraar Miloš Seifert (1887-1941). Diens vertaling luidde een nieuwe fase in de Tsjechische receptie van Van Eedens werk in die echter al tot de volgende periode behoort. Procházka lijkt na 1916 zijn interesse in de Nederlandse literatuur verloren te hebben. De reden daarvan is de breuk geweest die het uitbarsten van de Eerste Wereldoorlog betekende. Vanuit een Tsjechische optiek hadden de Servische anarchisten met de moord op Frans Ferdinand d'Este op 28 juni 1914 de verkeerde persoon vermoord. De troonopvolger had in 1900 uit liefde gekozen voor de Tsjechische gravin Sophie Chotek z Chotova, naar de mening van keizer Frans Jozef I een vrouw van te lage geboorte – in de terminologie van die tijd een morganatisch huwelijk. Zowel de Tsjechische achtergrond van de gravin als het feit dat Frans Ferdinand zijn huwelijk tegen de zin van de keizer had doorgedrukt, waren uitgebreid in de Tsjechische pers becommentarieerd. Het paar ging bovendien in het kasteel Konopiště op 40 km van Praag wonen. Frans Ferdinand was een voorstander van verdere federalisatie van de Dubbelmonarchie en een tegenstander van meer Balkanoorlogen waar naar zijn mening het Oostenrijks-Hongaarse leger niet goed op was voorbereid. De moord werd van rechts tot links door de Tsjechische pers afgekeurd. De ironie van het noodlot wilde dat de oorlog die na de moord uitbrak, het gelijk van het slachtoffer omtrent gebrek aan capaciteiten van het Oostenrijks-Hongaarse leger dubbel en dwars zou bewijzen. Deze oorlog was voor Neumannová's uitgeverij een ramp. De basis van haar klantenkring werd gevormd door studenten, middenstanders in de vrije beroepen en anarchistische arbeiders. De meerderheid van hen werd onder de wapenen groepen of had te lijden onder de met de oorlog vooral na 1915 verscherpte censuur (Zach, 1995, 236-245). De verbindingen met Frankrijk en België, die nu tot het vijandelijke kamp behoorden, werden verbroken. Met de oude wereldorde eindigde ook het symbolisme in de harde realiteit van de loopgraven en massaslachtingen aan beide fronten.

3.6. **Verheimelijkte 'tweedehandse' vertalingen**

Uitgeverij Vilímek was een van de belangrijkste huizen in Tsjechië en van alle toenmalige uitgeverijen het sterkste op contemporaine literatuur gericht, waarbij de nadruk sterk lag op het Westen, met name op Frankrijk, Groot-Brittannië en de

Právě počala vycházeti nová knižní sbírka pod názvem:

1000

nejkrásnějších novell

1000 světových spisovatelů.

Pořádá prof. FR. ŠERÁNINA.

Bude to edice stejná výchovná, jako ulehčité literární náhavy sloužící, jež se má stát jakousi esenciální sbírkou světové novellistiky a která v řadě objemnějších a vlnitě upravených svazků přinese

výkřik povídkové literatury

všech národů a zemí. Budou to povídky a novelly nejenom zajímavé, ucelivé, strohově zajímavé, ale i literárně cenné a významné. Budou to zastoupeny nejdomní a nejvíce, nejvíce i starší, ale i francouzští, dánská a nordičtí, ruská, angličtí, polští, italští a španělští, nejenom celý literární národ a jib, ale i exotický východ od Číny, Persánie a Japonska až k Turukům a Indům. — Úspěška každého novellisty budou doprovození stručné sice, ale vstřícné

biografie autorů

nejména po stránce literární jejich činnosti a poněkud bude v naší sbírce

1000 novell
zastoupeno celkem

1000 autorů
bude in i

1000 biografií

spisovatelů celého světa. — Čtenář nicméně tedy v této sbírce nejen vysvětlující zdroj ulehčité náhavy, ale i povídky, obnášejí výběr sbírkových svazků. Další přínosnost naší sbírky bude její neobyčejně mírná cena.

Každý svazek vlnitě upravený, tištěný jasnými typy na pověrném bezdřevném papíře, čítající až 100 stran, bude za pouhých 60 hal.

Právě vydány I. svazek přináší:

Kilbert I. (Čechy) Právě pro moe mládež.
Gorkij Max. (Rusko) Jedna v jeseň.
Ivanov I. P. (Rusko) Pán Fovérek.
Mastorinok B. (Belgie) Vražda neviditelné.
Noddyet (Dánsko) Talmus.
Nicolle (Francie) Malý vrak.

Poněkud objemný I. svazek nelze poslati na ukázkou, jak tomu je s výzkem o děl editořích, prováděná se.

1. svazek výjimečně za polovinu t. j. místo za 60 hal. jen za 30 hal. místo o 10 hal. více.

Mezi odbratle celé sbírky rozděleny budou

čtyři velké knihovny v ceně K 2000 úpíne zdarma.

Předplácené příjmy a I. svazek, jež si vydáje dolejší kuzouza prováděná, již nyní

každé řádné knihkupectví.

Nakladatelství JOS. R. VILÍMEK
v Praze, Spálená ul. 15, filiálka ve Vídni 1, Schottenring 1.

Příkládaje 50 h a 10 h na porto, žádám, byste mi poslati první svazek sbírky „1000 nejkrásnějších novell, 1000 světových spisovatelů“.

Úplná adresa: _____

15010-1

Afbeelding 34:
Advertentie in *Národní listy* 21 mei 1911

Verenigde Staten. Josef Richard Vilímek jr. zocht zijn medewerkers dienovereenkomstig uit. Zijn belangrijkste illustrator uit het interbellum, Zdeněk Burian (1905-1981), had een duidelijk Amerikaanse stijl, wat hem veel kritiek van tijdgenoten opleverde. Voor de Nederlandstalige literatuur was František Šekanina (1875-1958) van belang. Net als Procházka vertaalde ook hij de *poètes maudits*, maar onder invloed van Jaroslav Vrchlický tenderde zijn symbolisme meer naar de variant van de Katolická moderna [Katholieke Moderne]. Procházka en hij moeten elkaar regelmatig persoonlijk hebben ontmoet op bijeenkomsten van de Umělecká beseda [Kunstdiscussie], een in 1863 opgezette vereniging van Tsjechische kunstenaars uit de literaire, muzische en beeldende kunsten, waarvan Procházka in 1902 bestuurslid was. Vilímek was vanaf 1890 gaan werken met een systeem van series die zowel met korting op abonnement als in de losse verkoop als afzonderlijke boeken konden worden gekocht.

Šekanina werkte sinds 1898 met Vilímek samen als hoofdredacteur van diens literaire series. In 1911 startte hij voor de uitgeverij de abonnementsserie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [De 1000 mooiste novellen van 1000 wereldauteurs]. De abonnees kregen tweemaal per maand een aflevering van exact 100 pagina's met gemiddeld vier tot zes novellen uit verschillende regio's van de wereld in klein octavoformaat (11½ × 17½ cm). Aan elke novelle ging een beknopte biografie van één pagina vooraf met informatie over de auteur en diens belangrijkste werken. De advertentie kondigde de serie als volgt aan:^[34]

Het zal een even educatieve als nobele de verpozing dienende literaire serie zijn die een soort essentieel toonbeeld van de wereldnovellistiek moet worden en die in een reeks voluminezere en smaakvolle bandjes het beste van het korte verhaal van alle volkeren en landen zal bieden. In de reeks zullen niet alleen Tsjechische, nieuwere en oudere

auteurs vertegenwoordigd zijn, maar ook Franse, Deense en Noordse, Russische, Engelse, Poolse, Italiaanse en Spaanse, niet alleen het hele literaire westen en zuiden, maar ook het exotische oosten van de Chinezen, Perzen en Japanners tot de Turken en Indiërs. Het voorbeeld van elke novellist zal vergezeld gaan van weliswaar beknopte maar toch degelijke biografieën van de auteurs, vooral met het oog op hun literaire activiteiten. Omdat in onze keuze van 1000 novelles in totaal 1000 auteurs vertegenwoordigd zullen zijn, zullen er ook 1000 biografieën van over de hele wereld zijn.

De vertaler werd meestal aan het eind van elke vertaalde tekst vermeld. Alle afleveringen verschenen zonder datum, maar dankzij de advertenties die Vilímek regelmatig plaatste in alle door hem uitgegeven kranten en tijdschriften, zoals *Humoristické listy*, *Národní listy*, *Národní politika* en *Moravská orlice*, kunnen afzonderlijke deeltjes vrij precies worden gedateerd. Vanaf deeltje 20 dat uitkwam in april 1912, werden er om de tien afleveringen complete overzichten van al uitgegeven deeltjes gepubliceerd.^[35] De deeltjes werden voor 60 heller (des-

* 1000 NEJKRÁSNĚJŠÍCH NOVELL SVĚTOVÝCH SPISOVATELŮ 1000 *

Tato FR. SEKANINOU redigovaná

Pošlete vojákům
do pole.

Každý svazek lze jednotlivě koupiti za 60 hal.

sbírka, vhodná zejména v kratších chvílích oddechu, ve vlaku, na cestách a tehdy, kdy nejspíše osvěžuje čtení, skýtající pestré a rychle se sřídající dojmy, jichž tento výběr nejkrásnějších novell všech věků i národů je přebohatou pokladnicí,

přinesla již **102** svazky // // přes tisíc poměrů vybrané četby

Pošlete vojákům
do nemocnic.

Každý svazek lze jednotlivě koupiti za 60 hal.

500 autorů 48 různých literatur

je zaskoupeno v této první polovici naší sbírky. Je to zatím 500 vybraných ukázek nejkrásnějších autorů světových literatur, 500 novell a povídek z per spisovatelů jména nejzvučnějšího i z per oněch prostých, takřka lidových zjevů, někdy i anonymních, jimiž byla vyznačena některá literární období, stejně jako čelní anonymové vyznačovali jisté fáze světového umění malířského. Všechny práce této sbírky jsou ukončeny a každému – vždy jen jednou zastoupenému autoru – je předaslán stručný, ale výstižný úvod životopisný. Skýtá tedy naše sbírka nejen nepřehledný zdroj nejuspěšnějšího požitku literárního, ale zároveň i

nejobširnější naše dějiny světové literatury.

//// Jednotlivě, úplně samostatně svazky lze koupiti v každém knihkupectví. ////

NAKLADATELSTVÍ JOS. R. VILÍMKA V PRAZE II., SPÁLENÁ ULICE 13.

Afbeelding 35: De laatste advertentie voor de serie, *Humoristické listy*, 4 augustus 1916

tijds ongeveer Hfl. 0,30)^[36] verkocht. Deze prijs bleef gedurende het gehele bestaan van de serie gehandhaafd. Begin 1915, toen er al goed 60 afleveringen op de markt waren, begon Vilímek kennelijk op verzoek van belangstellenden oudere afleveringen in setjes van 5 tot 15 boekjes tegelijkertijd te herdrukken. Een setje van 5 deeltjes kostte 3 kroon (Hfl. 1,50) en een bandje met 15 deeltjes 10 kroon (Hfl. 5,00). Hoewel de serie veel succes had, werd de publicatie in augustus 1916 plotseling gestaakt. De laatste advertentie van 4 augustus 1916 (ter grootte van een halve krantenpagina, afbeelding) vermeldde nog trots dat nu met 500 auteurs uit 48 literaturen (102 deeltjes) de helft van de geplande reeks bereikt was.

Vervolgens diepe stilte. De uitgeverij heeft nooit enige verklaring voor het abrupte einde gegeven. In de vakliteratuur (Zach, 2008c, 1343) wordt gesteld dat vermoedelijk onderbreking van literaire contacten als gevolg van de oorlog en problemen met de papierdistributie de oorzaak waren. Nu had Vilímek als gevolg van de oorlog inderdaad problemen met de leverantie van grondstoffen. Zo werd bijvoorbeeld op 20 oktober 1916 aangekondigd dat de in juli 1914 wegens oorlogsomstandigheden gestopte serie *Vilímekova knihovna* [Vilímeks bibliotheek] weer hervat zou worden. Ook dit was een serie op intekening, met het verschil dat er hier hele romans uitkwamen. Er kwamen vanwege het karakter van de serie (wereldliteratuur) veel vertalingen van Franse, Russische, Britse en andere na 1914 als ‘vijandelijk’ bestempelde literatuur uit.

In 1914 hadden de Oostenrijkse autoriteiten een scherpe censuur ingevoerd die bekend staat als *Kriegsabsolutismus*. Maar deze betrof vooral de pers (Schwendiger, 2011, 55-67; Charypar, 2015, 546-550), in kranten worden er inderdaad vanaf eind 1915 toenemend witte plekken aangetroffen. Ook werd ‘te actieve propaganda’ van literaire ‘vijandelijke cultuur’ ingeperkt. Maar, in tegenstelling tot de situatie tijdens de Nazi-bezetting in de Tweede Wereldoorlog, was er geen sprake van enigerlei officiële ‘ban’ van Franse, Britse of Russische schrijvers, al bestond er wel een speciaal ‘Literarisches Bureau’ bij de persdienst van het *Ministerium für Äußeres* (Rottensteiner, 1967).^[37] De censuur greep in vertaalde literaire teksten van buitenlandse origine voornamelijk in wanneer de teksten als ‘opruiend’ werden gezien (Charypar, 2015, 552-553). Ook hier werd de pers strenger behandeld, in feuilletons in kranten zijn er nogal eens typische ‘witte plekken’ te zien als gevolg van ingrepen van de censuur. In de genoemde in 1916 herstarte *Vilímekova knihovna* kwam behalve werk van Poolse, Duitse en vooral Tsjechische schrijvers, ook Franse, Engelse en Russische belletristiek uit. De delen waren aanzienlijk duurder dan die van *1000 nejkrásnějších novell*, dus gebrek aan koopkracht bij potentiële lezers kan evenmin de reden geweest zijn om de serie te stoppen. Er moet dus iets anders aan de hand zijn geweest.

De kwaliteit van de serie was inderdaad hoog. De bandjes zijn tegenwoordig collectorsitems waarvoor soms flinke bedragen worden neergeteld. Van de 499 novelles die daadwerkelijk waren uitgekomen, waren er acht aan Nederlandstalige auteurs gewijd, 1,6% van het totaal. Dat komt aardig overeen met het aandeel uitgaven van Nederlandstalige auteurs op de toenmalige Tsjechische boekenmarkt. Dit betrof in lijn met de voorkeuren van Sekanina vooral naturalistische novelles (Cyriel Buysse (1859-1932), *Het paard*, februari 1912; Louis Couperus, *Een zieltje*, juni 1912; Frederik van Eeden, *Het krabbetje en de gerechtigheid*, februari 1912; Job Steynen (1876-1950), *De loods*, januari 1914; Stijn Streuvels, *De doodendans*, april 1912; Herman Teirlinck, *Het lied van Peer Lobbe*, oktober 1913) en symbolistische werkjes (Willem G. Van Nouhuys, *Egidius en de vreemdeling*, oktober 1912; Pieter van der Meer de Walcheren, *Banden*, april 1913).

3.6.1. Welke brontaal?

In de serie worden de werkjes van Franstalige Belgen enkele keren als ‘vertaald uit het Vlaams’ aangegeven. Dat betreft Georges Eekhoud, *Červený kohout* (deeltje 22, vertaling van *Le coq rouge*) en de Hubert Krains, *Duše domu* (deeltje 43, vertaling van *L’Oeilét rouge*).^[38] Nu werden bij Franstaligen wel vaker dit soort vergissingen gemaakt, zo vermeldde bijv. het register van *Niva 4* van 1 november 1893 dat de in die jaargang door Procházka gemaakte vertaling *Slídíči* van Charles Van Lerberghe *Les Flaireurs* uit het ‘Hollands’ zou zijn, terwijl Procházka bij de vertaling zelf keurig het Franse origineel aangeeft, maar hier is er iets anders loos. Gegeven de Tsjechische vertaalnormen is opmerkelijk dat de vertaling van Buysse *Paard* anoniem is. Bij Van Eeden *Het krabbetje* gaat het om een gereviseerde versie van de door Procházka in *Moderní revue* afgedrukte vertaling, ditmaal op eigen naam. Klaarblijkelijk had hij intussen de Nederlandse uitgave ontvangen, want zijn tekst volgt ditmaal netjes het origineel. Ook de vertaling van Van Nouhuys’ *Egidius* komt overeen met die van Procházka in *Moderní revue*, wederom ditmaal op eigen naam.

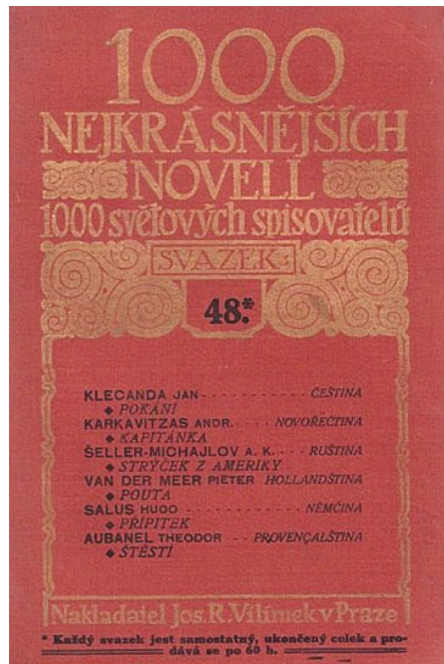
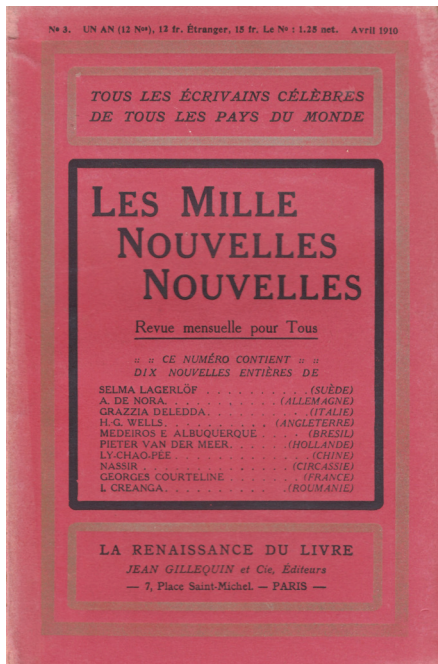
De vertaling van Couperus’ *Een zieltje* is een andere dan de twee voorgaande. De vertaler tekende als J. Mužik en was waarschijnlijk identiek met de dichter en literair vertaler Augustin Eugen Mužik (1856-1925). In deze vertaling *Dětská dušička* is de naam van de protagonist *Kareltje* systematisch weergegeven als *Charlot* in plaats van het gebruikelijke Tsjechische *Karlík* of *Karlíček*, wat met de Nederlandse naam overeen zou komen. Van de andere genoemde vertalers is alleen Gabriela Kafková (1893-na 1924) wat bekender. Deze dochter van de destijds bekende acteur Rudolf Kafka (1866-1913) vertaalde uit het Frans en publiceerde ook zelf in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw gedichten en

korte verhalen in tijdschriften als *Český svět*, *Národní listy*, *Rozprava Aventinu*, *Světozor* en *Zvon*.^[39] Van Jan Holman en Štěpan Pojman zijn geen verdere gegevens bekend.

Op zoek naar het Nederlandse origineel van de vertaling *Pouta* van een novelle van de symbolist Pieter van der Meer de Walcheren (1880-1970) stuitte ik op de Franse serie *Les Mille Nouvelles Nouvelles*, dus ‘de 1000 nieuwe nouvelles’, uitgegeven door uitgeverij Jean Guillepin onder de imprint *La Renaissance du Livre*, gevestigd in Parijs met een filiaal in Brussel. Aan deze serie was geen lang leven beschoren, na de 25^e aflevering, in februari 1912, werd zij gestopt. De meeste vertalingen uit het Nederlands werden gemaakt door Pieter van der Meer de Walcheren, de Franse tekst van Buysse was van hemzelf en was oorspronkelijk verschenen in *Le Reveil* (1895) (Daems, 2000, 114, noot 24). Ook voor het plotselinge einde van de Franse serie is nimmer een verklaring gegeven. Twee zaken vielen direct op. Om te beginnen bleek de keus van Nederlandstalige schrijvers vrijwel dezelfde te zijn als in de Tsjechische reeks, met uitzondering van beide door Procházka vertaalde stukken (zie de navolgende tabel). Bij vergelijking van de Franse serie^[40] met de titels van de Tsjechische zoals deze zijn aangekondigd, lijken 107 van de 250 Franse vertalingen in de Tsjechische serie overgenomen te zijn.

Schrijver, origineel werk	1000 nejkrásnějších novell	Les Mille Nouvelles Nouvelles
Cyriel Buysse, <i>Paard uit Uit Vlaanderen</i> (1899)	<i>Kůň</i> , nr. 16, vert. N.N. (februari 1912)	<i>Le Cheval</i> , N.N. (=Cyriel Buysse), nr. 11 (december 1910)
Louis Couperus, <i>Een zieltje uit De Gids</i> 54 (1890)	<i>Dětská dušička</i> , vert. J. Mužík, nr. 25 (juni 1912)	<i>Une petite âme</i> , N.N. (=Georges Khnopff), nr. 9 (oktober 1910)
Frederik van Eeden, <i>Het krabbetje en de gerechtigheid</i> uit <i>De Nieuwe Gids</i> 2 (1887)	<i>Malý krab a spravedlnost</i> , vert. Arnošt Procházka, nr. 16 (februari 1912)	--
Pieter van der Meer, <i>Banden</i> uit <i>Het Geheime</i> (1906)	<i>Pouta</i> , vert. Štěpan Pojman, nr. 48 (april 1913)	<i>Le Lien</i> , Pieter van der Meer, nr. 3 (april 1910)
Willem van Nouhuys, <i>Egidius en de vreemdeling</i> uit <i>De Gids</i> 60 (1896)	<i>Egidius a cizinec</i> , vert. Arnošt Procházka, nr. 32 (okt. 1912)	--
Job Steynen, <i>De loods in Verbijsterden</i> (1906)	<i>Lodivoda</i> , vert. M. Štichová, nr. 62 (januari 1914)	<i>Le Pilote</i> , Pieter van der Meer, nr. 7 (augustus 1910)
Stijn Streuvels, <i>De doodendans in Tweemaandelijksch Tijdschrift</i> 7 (1901)	<i>Koloběh smrti</i> , vert. Jan Holman, nr. 20 (april 1912)	<i>La Ronde de la Mort</i> , Pieter van der Meer, nr. 6 (juli 1910)
Herman Teirlinck, <i>Het lied van Peer Lobbe</i> in <i>De Boomgaard</i> 1 (1910)	<i>Píseň o Peer Lobbeovi</i> , vert. Gabriëla Kařková, nr. 57 (oktober 1913)	<i>La Chanson de Peer Lobbe</i> , André De Ridder, nr. 19 (augustus 1911)

Tabel 2. Vergelijking van vertalingen in de serie 1000 nejkrásnějších novell en in de Franse serie LMNN

Afbeeldingen 36 en 37: links: *Les Mille Nouvelles Nouvelles* nr. 3, rechts: *1000 nejkrásnějších novell* nr. 48

Formaat, omslagontwerp en uitvoering vertoonden opvallend veel gelijkenis (zie afbeeldingen). De Tsjechische titel is een variatie op de Franse. De biografieën gaven dezelfde informatie, waarbij de Tsjechische soms wel was aangevuld met gegevens over bestaande Tsjechische vertalingen en zorgvuldig was omgewerkt. Verschillen tussen beide series zijn er ook. Vilímek publiceerde de overgenomen nouvelles uiteraard in het Tsjechisch en zijn serie had een andere frequentie. Waar de Franse serie maandelijks een boekje met 10 nouvelles afleverde, gaf Vilímek de voorkeur aan een tweewekelijkse frequentie met deeltjes met vier tot zes nouvelles. Er waren enkele uitschieters naar 3 of 7 stuks, wel was het aantal bladzijden per aflevering exact 100 bladzijden. Bij La Renaissance du Livre kostte een abonnement 15 Franse francs per jaar, ofwel FFr. 1,25 per deeltje. Nu zijn er tal van landen, waar er zeker begin twintigste eeuw geen enkel probleem van werd gemaakt als literatuur via een andere taal werd vertaald. Maar in Tsjechië lag dat anders en een kwaliteitsuitgeverij als Vilímek die een naam op had te houden, kon moeilijk voor de dag komen met de mededeling dat een van de belangrijkste series deels op 'tweede-handse' vertalingen berustte, om met Procházka te spreken. Wie niet op de hoogte was van de Franse serie, had geen kans om vast te stellen, hoe František Sekanina zijn serie had samengesteld.^[41]

3.6.2. *Problemen met auteursrechten*

Zowel de Franse als de Tsjechische serie zijn uitgegeven in een periode dat het begrip ‘internationaal auteursrecht’ vaste vorm begon te krijgen. Dat had een vrij lange aanloop. In 1793 erkende Frankrijk het recht van auteurs op hun literaire werken en kunstwerken voor het eigen land. Veel landen die onder invloed van de Franse Republiek of later het Empire van Napoleon stonden, namen deze wetgeving over. In Nederland gebeurde dat met de *Boekenwet* van 1803 en na de Franse tijd met de *Auteurswet* van 1817. Hiermee ontstond er een probleem van ongelijke behandeling van het werk van auteurs binnen de grenzen van het eigen land en in het buitenland. Frankrijk nam wederom het voortouw met een wet van 1852 waarbij het drukken van werken zonder toestemming van de auteur in het buitenland als een ‘vergreep op Franse bodem’ strafbaar werd gesteld. In 1878 werd op initiatief van Victor Hugo (1802-1885) de *Association littéraire et artistique internationale* [Internationale Litteraire en Kunstzinnige Associatie] opgericht met als doel om tot een internationaal bindende conventie te komen. In 1883 kwam de associatie voor het eerst in Bern samen met een eerste ontwerp en drie jaar en vele vergaderingen later werd op 9 september 1886 de Conventie getekend (Cavalli, 1986, 69-155). België behoorde tot de ondertekenende landen, Nederland en Oostenrijk-Hongarije niet.

In Oostenrijk-Hongarije was het federale dualistische systeem van de staat een probleem. Daardoor was de keizerlijk-koninklijke regering nauwelijks in staat om effectieve internationale verdragen af te sluiten. Werken die binnen Cisleithanië (Oostenrijk) waren verschenen, volgden het Duitse recht en de rechten waren, zonder verschil te maken voor de nationaliteit van de auteur in Oostenrijk en de Duitse Bond (na 1870: het Duitse Rijk), beschermd tot dertig jaar na het overlijden van de auteur. Tot één jaar na verschijnen kon de auteur zijn rechten op vertalingen doen gelden, daarna was de vertaling vrij. Oostenrijk-Hongarije besloot om niet toe te treden tot de Conventie, maar in plaats daarvan een serie bilaterale verdragen af te sluiten. Dit had gevolgen voor vertalingen in het Duits, omdat het Duitse Rijk het verdrag wel had ondertekend en het dus voor buitenlandse uitgever en schrijvers interessanter was om vertalingen in Duitsland te laten uitgeven. Veel Oostenrijkse uitgeverijen vertrokken daarom formeel naar Duitsland, hetgeen tevens een verklaring is waarom er nauwelijks vertalingen uit het Nederlands bij Oostenrijkse uitgeverijen verschenen.

Veel serieuze Tsjechische uitgeverijen gedroegen zich overigens alsof de conventie ook voor hen van kracht was. Zo vroegen zij meestal netjes autorisatie van vertalingen aan, zoals dit in de Conventie was opgenomen. De reden was dat er in Tsjechië, zeker in vergelijking met Oostenrijk, vrij veel vertalingen werden uitgegeven

(ongeveer 11% van alle nieuwe belletristische uitgaven waren vertalingen). Er was dus veel concurrentie en door autorisatie aan te vragen, konden vertalers een monopolie op een bepaalde auteur krijgen. Boeken kregen ook meer prestige als er op het titelblad ‘geautoriseerde vertaling’ stond – zeker voor serieuze uitgeverijen was dit een argument (Vimr, 2014, 71).

In Nederland hebben uitgeverijen heel lang de toetreding tot de Conventie geblokkeerd. Er werd vanouds veel vertaald, en vrijwel altijd zonder voorafgaande toestemming van de buitenlandse uitgever of de auteur (Veen, 2015, 60). Dat wist men in het buitenland uiteraard ook en er werd met gelijke munt betaald. Zo is duidelijk dat Couperus geen kennis heeft gehad van Kampers Tsjechische vertaling van *Noodlot* uit 1895 om van de in dagbladen verschenen versies van *Een zieltje* en *Hooge Troeven* te zwijgen. De ‘Boheemsche post-assistent’ Kuneš hield er kennelijk andere normen op na, zijn vertaling van *Een zieltje* was als ‘geautoriseerd’ vermeld en dat klopt ook met de bekende correspondentie. Hier zal ook de hoge literaire status van het tijdschrift *Lumír* een rol hebben gespeeld. Maar rond de periode van verschijnen van de serie *1000 nejkrásnějších novell* was Nederland al tot de Conventie van Bern toegetreden. Aan deze situatie kwam een eind toen de Tsjecho-Slowaakse Republiek in 1921 tot de Conventie toetrad en haar in 1926 volledig in de eigen wetgeving implementeerde (Vimr, 2014, 68-70).

Met de Franse vertalingen van de serie *Les Mille Nouvelles Nouvelles* waren auteursrechtelijke problemen verbonden. Volgens de Conventie van Bern en de bilaterale verdragen die Frankrijk en België enerzijds en België en Nederland anderzijds hadden afgesloten, moesten er ook rechten voor vertaalde stukken worden betaald. Tussen Frankrijk en Nederland bestond er vóór 1912 nog geen verdrag. De eerste vertaling van Couperus’ werk in het Frans was *Une petite âme* in *Revue des revues* uit 1894 door Georges Khnopff (1860-1927), de minder bekende jongere broer van de symbolistische schilder Fernand (Dessy, 2014, 59). Kamper zal via deze vertaling met het verhaal kennis hebben gemaakt. Deze vertaling was, zonder vermelding van de vertaler, in bandje 9 van *Les Mille Nouvelles Nouvelles* overgenomen en in deeltje 11 gebeurde hetzelfde met Buysse’s eigen Franse vertaling van zijn novelle *Het Paard* (Daems, 2000, 119). Dat laatste was op dat moment in elk geval volgens de Franse en Belgische wetgeving een overtreding. Veel vertalingen uit het Nederlands werden gemaakt door Pieter van der Meer de Walcheren. Deze vroeg zijn vriend, de schrijver Lode Baekelmans (1879-1965) in 1909 om hulp bij het vertalen van ongebruikelijke uitdrukkingen in het Nederlands van Stijn Streuvels in diens verhaal *De Doodendans* dat Van der Meer voor *Les Mille Nouvelles Nouvelles* aan het vertalen was. Hij verzocht Baekelmans tevens om een bijdrage en beloofde hem 5 centimes auteursrecht per regel. Baekelmans had hem kennelijk een paar eigen werkjes toege-

stuurd, want Van der Meer bedankt hem ervoor met de opmerking 'Ik zal er gebruik van maken!'^[42]

Dat deed hij inderdaad en in maart 1911 kwam in deeltje 14 van *Les Mille Nouvelles Nouvelles* als eerste novelle Baekelmans' verhaal *Tijd en Eeuwigheid* uit. Kennelijk had Baekelmans via Van der Meer een exemplaar van de vertaling ontvangen en naar de beloofde royalties gevraagd. Van der Meer legde hem vervolgens op een briefkaartje uit (afbeelding) dat de Franse uitgeverij gebruik maakte van het feit dat Nederland de Berner Conventie niet had ondertekend en dus geen rechten uitbetaalde. Ook hijzelf had niets ontvangen en was voor zijn vertaalwerk slechts zeer mager gehonoreerd.

Waar de Baekelmans,
 Vergeef mij. Zoo verheiding en anders drokten mij ver-
 hindende, u eerder te antwoorden. — Mij lijkt er een
 misverstand te bestaan, dat ik geerne ophelderen zal.
 De uitgenies betalen geen auteursrechten, van Halland, de
 en Vlaamsche uitgeverij, en kunt ge er geen aanspraak op
 maken, daar zij weten, dat Halland niet aangesloten is
 bij de Berner-conventie. Mijn uitgeverij betaalt u toch
 niets dien aangaande? — Het spijt mij zeer naar u,
 doch ook ik werd zeer simpelijk gehonoreerd! — Bles
 verheide mij dat gij plan hebt te komen. Doe dat,
 weende, en verzorg mij uw betaald van Parijs te melden.
 Het zou mij genagen zijn, u te spreken. Hij verheide
 den 25ten April naar Antwerpen, bij Parijs, naar Bureau van
 Orsay (Seine et Oise). Hij zal daar wonen, is er
 liefelijk, dat. Hartelijke groeten, hij heijst tot huis.
 Pieter van der Meer —

Afbeelding 38: Briefkaartje van Van der Meer de Walcheren aan Baekelmans, ongedateerd (poststempel 23-4-1911)

Baekelmans liet het er niet bij zitten en schreef op 24 april 1911 een verontwaardigde brief aan de uitgeverij, waarin hij erop wees dat België anders dan Nederland de Conventie van Bern wél had getekend, dat Van der Meer daarvan op de hoogte was en bij hem om autorisatie had gevraagd die was vastgesteld op 10 centimes per regel (destijds 5 cents). Hij dreigde met een klacht bij de Vereniging voor de Vlaamsche Letteren.^[43] De uitgeverij had dit kennelijk weer doorgespeeld aan Van der Meer, die op 29 april in een volgende brief omstandig aan Baekelmans uitlegde dat zijn Belgische nationaliteit in kwestie niet terzake deed, omdat zijn boeken 'in Holland' waren uitgegeven. Zelf had hij slechts 46 Franse francs (Hfl. 23,00) voor

zijn vertaling ontvangen. Later stuurde hij aan Baekelmans nog een kopie van een brief van de uitgeverij door, waaruit bleek dat La Renaissance du Livre verwachtte dat de vertaler uit zijn honorarium zelf rechtstreeks met de auteur de royalties regelde. Omdat het totale bedrag (volgens de brief 44,10 Franse francs) met 10 centimes per regel overeenkwam, zou er in het geheel niets meer voor Van der Meer zelf overblijven als honorarium voor zijn vertaalwerk. Hoe de affaire is afgelopen, is uit de persoonlijke archieven van Baekelmans en Van der Meer de Walcheren onduidelijk. Het is echter waarschijnlijk dat juist dit soort problemen het verdienmodel van La Renaissance du Livre ondermijnden. Indien men gemiddeld 300-400 toenmalige Franse francs per deeltje van 10 nouvelles aan rechten zou moeten betalen, terwijl daar een verdienste van 15 francs per abonnee tegenover stond,^[44] waren er zo'n 320 abonnees nodig om alleen al de royalties per jaar te betalen. Als we daar nog gemiddeld hetzelfde bedrag aan vertaalkosten en ruwweg hetzelfde bedrag aan productiekosten bij rekenen, moest de serie minimaal een 1000 abonnees hebben, voordat er aan enige winst gedacht kon worden. Het is vanuit deze optiek geenszins verbazingwekkend dat de serie na 25 afleveringen werd gestopt.^[45]

3.6.3. *De Tsjechische serie*

Hoe František Sekanina op het idee van *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* is gekomen, is onbekend. Hij had goede contacten met Frankrijk en Brussel. La Renaissance du Livre was in 1908 door Jean Gillequin (1875-na 1912) opgericht om in een serie van 100 delen 'alle belangrijke werken van de Franse literatuur' uit te geven. Het Brusselse filiaal moet niet veel later zijn ontstaan. Voor de in 1910 gestarte serie *Les Mille Nouvelles Nouvelles* waren er in totaal honderd bandjes gepland. Normaal gesproken had de serie dus tot medio 1918 moeten lopen.

Sekanina heeft in de praktijk voor ongeveer een kwart van zijn eigen serie Franse vertalingen laten vertalen in het Tsjechisch. Nog eens een kwart betroffen vertalingen van buitenlandse werken die al eerder in allerlei Tsjechische tijdschriften waren verschenen en de resterende helft bestond uit Slavischtalige literatuur of origineel Tsjechisch en Slowaaks werk. Ook Sekanina's serie was voor ongeveer 8 jaar gepland en zou dus ergens in 1919 voltooid zijn geweest.^[46] Toen La Renaissance du Livre in februari 1912 stopte, moet Sekanina eerst eens de kat uit de boom hebben gekeken. De eerste uit tijdschriften overgenomen vertalingen van Arnošt Procházka dateren uit deze maand. Kennelijk heeft Procházka op deze wijze zijn vriend uit de brand willen helpen. Maar op een gegeven moment was de voorraad bruikbare al bestaande vertalingen opgebruikt, waarbij de oorlogsomstandigheden ook een rol zullen hebben gespeeld. Sekanina moet toen het besluit hebben geno-

men om dan maar met de stille trom na de 500^e novelle te stoppen. Merkwaardig genoeg heeft uitgeverij Vilímek die oorlogsomstandigheden niet als reden aangevoerd. Had de uitgeverij dat wel gedaan en vermeld dat er problemen met papierdistributie en met de ‘vijandelijke’ auteurs waren, zou vermoedelijk het merendeel van de abonnees daar destijds wel begrip voor hebben gehad.

Vilímek heeft nimmer royalties voor de vertalingen in deze serie aan Nederlandstalige auteurs betaald. In de archieven van het Literatuurmuseum in Den Haag en het Letterenhuis in Antwerpen ontbreekt dan ook elk spoor van enig contact. Toen Antonius J. van Huffel jr. (1865-1947) die jarenlang *Nijhoff's Index op de Nederlandsche Periodieken* had bijgehouden, zijn overzichtswerkje *Nederlandsche schrijvers in vertaling* (Van Huffel, 1939) begon voor te bereiden, schreef hij systematisch allerlei schrijvers aan om zijn gegevens over vertalingen te controleren. Sommigen leverden inderdaad titels van onbekende vertalingen aan.^[47] Couperus en Van Nouhuys waren destijds al overleden en konden dus niet reageren, in de correspondentie van Van Eeden zelf ontbreekt deze uitgave van Procházka's vertaling van *Het krabbetje en de gerechtigheid* en in de papieren van Van der Meer de Walcheren is evenmin sprake van een Tsjechische vertaling. Het lijkt er dus op dat Vilímek, die geen auteursrechten hoefde te betalen, omdat Oostenrijk-Hongarije de Conventie van Bern niet ondertekend had, geen enkele moeite heeft gedaan om met rechthebbenden contact op te nemen.^[48] Het positieve effect van de serie voor de Nederlandstalige literatuur was wel dat deze zo onder de ogen van moderne literatuur minnende Tsjechen was gebracht.

3.7. Multatuli

Dat een buitenlandse schrijver in een parlement wordt geciteerd, is ongebruikelijk. Nog ongewoner is het als het gaat om een schrijver die in een minder gesproken taal schrijft, uit een verder weg gelegen land. Het gebeurde Multatuli tweemaal in de zittingsperiode 1918-1920 in de *Národní sbromáždění*, het parlement van de nieuwe Tsechoslowaakse Republiek.^[49] We halen hier de tweede keer aan:^[50]

Geachte Nationale Vergadering!

De bekende Hollandse schrijver die onder de naam Multatuli schreef, was een ambtenaar van de Hollandse regering op Java. Toen hij ervoer hoe de inboorlingen op Java onderdrukt werden door de Hollandse bureaucratie, het Hollandse kapitalisme en het Hollandse militarisme, verliet hij de staatsdienst en beschreef zijn ervaringen in de vorm van een roman. Deze roman wekte destijds een enorme sensatie. Alle Hollandse kranten, waarvan de eigenaars en lezers zich aangesproken voelden door de

aanvallen van Multatuli's roman, stortten zich op de roman en bekritiseerden die uit alle macht; aangezien zij hierna niet erover konden spreken dat de inboorlingen op Java inderdaad niet onderdrukt zijn, verweten zij de roman dat die slecht is, dat de structuur niet goed is, dat zijn psychologie onjuist is. Multatuli antwoordde hierop ongeveer als volgt: Allereerst geef ik toe dat al uw verwijten jegens mijn roman juist zijn. Mijn roman heeft een onmogelijke psychologische structuur, – maar de inboorlingen op Java worden onderdrukt. Mijn roman heeft een slechte stijl, – maar de inboorlingen op Java worden onderdrukt. Mijn roman heeft alle mogelijke slechte kanten, die men kan verwijten, – maar de inboorlingen op Java worden onderdrukt.

Mijne heren, in de positie van Multatuli in deze bekende roman, ben ik in deze wet. Ik zou tevoren willen zeggen: alle verwijten die u aan deze wet wilt doen, verklaar ik vooraf voor terecht, – maar we hebben geen mogelijkheid om mensen woonruimte te bieden.

Hoewel Multatuli's belangrijkste werken, *Woutertje Pieterse* en *Max Havelaar*, respectievelijk vlak voor en vlak na de Tweede Wereldoorlog werden vertaald, was zijn werk in Tsjechië wel bekend en werd er regelmatig uit geciteerd. De oudste nu bekende vermelding van Multatuli is een terloopse vergelijking in een stuk van Antonín Hajn (1868-1949) over moderne progressieve Tsjechische literatuur, waarin wordt gesteld:^[51]

Hoe kleiner de natie is, des te meer voelen haar beste zonen zich verschoppelingen en ketters (bijv. Multatuli in Holland, Ibsen en Garborg in Noorwegen, Holger Drachmann in Denemarken, Strindberg in Zweden). (Hajn, 1896, 248)

Dat men het, anders dan in Polen, waar *Max Havelaar* in 1903 in een tweedelige uitgave uitkwam (Koch, 1995, 155) kennelijk niet waagde om Multatuli's belangrijkste werken te vertalen, had te maken met de reeds aangehaalde Tsjechische vertaalnormen. Het literaire werk van een 'echte schrijver' moest immers rechtstreeks worden vertaald. Multatuli werd via de Duitse vertalingen van Wilhelm Spohr (1868-1959) bekend. De sociaal-democratische schrijver en literair criticus František Václav Krejčí wijdde in het progressieve literaire blad *Rozhledy* een recensie van liefst vijf pagina's aan het door Spohr uitgegeven eerste deel *Multatuli* (1899) van wat Jaap Grave zijn *Unternehmen-Multatuli* noemt.

Krejčí moet tot degenen hebben behoord aan wie Spohr een recensie-exemplaar had laten toesturen (Grave, 2001, 116). Hij was extern medewerker van het tijdschrift *Das Literarische Echo*. Krejčí beschreef de uitgave zo:^[52]

Steeds vaker zijn wij in de laatste jaren bij de lectuur van buitenlandse schrijvers en bladen op deze naam gestoten; steeds sterker dringt in Europa de mare over de bewonderenswaardige Hollandse man door, die niet aarzelde om in het belang van de onderdrukten de last van een levenslange strijd met het heersende regime van zijn vaderland op zich te nemen, die daarvoor aan de schandpaal werd genageld, werd opgejaagd, het leven van een uitgestotene leidde en hiervoor zijn ondankbare land alles vergold dat het aan hem had misdreven door het te overstromen met een vloed aan ideeën, brandend als een vlam, doordringend als een weerlicht, goed als de woorden van het evangelie (K., 1899, 185).

Afbeelding 39: František V. Krejčí (ca. 1920)

Krejčí nam de stijl van Spohr over en vergeleek Multatuli met de grootste schrijvers van zijn tijd als Ibsen en Nietzsche. Er wordt een parallel getrokken met de affaire van de valselyk van spionage beschuldigde Joods-Franse officier Dreyfus die juist in die dagen werd vrijgelaten. Krejčí was voor de progressieven als literair criticus zeker zo belangrijk als František X. Šalda dit was in het hele literaire veld. Als mederedacteur van *Rozhledy* en redactielid van het dagblad *Právo lidu* [De Waarheid van het Volk], maar vooral met regelmatige voordrachten in de Dělnická akademie [Arbeidersacademie], een soort volksuniversiteit voor arbeiders, trachtte Krejčí aan de leden van de ‘vierde stand’ gevoel voor moderne literatuur bij te brengen. Van 1918 tot aan zijn pensionering in 1935 was hij eerst parlamentslid en later senator voor de ČSDSD, de Tsjechooslowaakse Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. Hij was ook zelf als literair vertaler actief en maakte in 1903 de vertaling *Na faře* van Heijermans’ *Allerzielen*.^[53] Dit stuk werd wegens zijn sterk anticlericale strekking in de periode 1909-1924 vaak door amateurgezelschappen met een progressieve signatuur opgevoerd (Sedláčková, 2018, 170).

In een voetnoot kondigde Krejčí aan dat *Rozhledy* voornemens was om stukken van Multatuli in vertaling af te drukken. Dat gebeurde inderdaad in het volgende nummer, waarin fragmenten van de *Japansche Gesprekken*, enkele *Ideen* en het bekende stukje ‘Onuitgegeven Toneelspel’, *Barbertje moet hangen* aan het begin van *Max Havelaar* werden afgedrukt (Multatuli, 1899). De anonieme vertaling is gelijk aan de laatste vier stukken in de anthologie *Výbor ze spisùv jež napsal Multatuli* [Keuze uit de werken die Multatuli heeft geschreven] die in 1903 bij de uitgeverij van de sociaaldemocraat Pelcl uitkwam in een vertaling door de feministe

Krista Nevšimalová geb. Goldmannová (1854-1935). Haar profiel komt overeen met dat van de door Jerzy Koch (1995, 155-156) behandelde Poolse vertaalsters van Multatuli: zij was van Joodse afkomst, formuleerde als eerste een emancipatoir programma voor vrouwen (gelijkberechtiging van vrouwen op de arbeidsmarkt, in het gezin, gelijkwaardigheid van buitenechtelijke kinderen met kinderen uit een huwelijk) en was praktisch de hoofdredactrice van het belangrijke emancipatoire tijdschrift *Ženské listy* [Vrouwenblad] (Heczková, 2009, 74-76). Ook zij gebruikte Latijnse pseudoniemen – *Quispian* en *Quidam* (beide betekenen *Iemand*) – maar haar vertalingen kwamen meestal onder eigen naam uit. In haar nogal hagiografisch overkomende voorwoord wordt Multatuli met de Tsjechische reformator Jan Hus vergeleken.^[54]

Hij streed onverschrokken en onvermoeibaar, onvermurwbaar en met open vizier, nimmer was zijn strijd onrechtvaardig. Hij streed tegen alles en overall, wat zich tegen hem en het licht verzette. Hierom werd hij opgejaagd, getreiterd en gemarteld, zodat hij zijn vaderland moest verlaten, waar hij een vogelvrije was geworden. Als hij in de tijd van Hus had geleefd, zouden hij noch zijn geschriften aan de brandstapel zijn ontsnapt, als de geschriften van de grootste ketter. (Nevšimalová, 1903, 19)

In de 255 pagina's tellende bundel is keurig aangegeven uit welke geschriften van Multatuli de stukken zijn overgenomen. De keuze maakt duidelijk dat vooral sociaal-maatschappelijke overwegingen de reden voor de vertaling waren:^[55] de negen *Geschiedenissen van het Gezag* uit de *Minnebrieven*, hieruit ook het *Eerste bewijs dat de Javaan mishandeld wordt*, het eerste sprookje (*Impresario*) en derde sprookje, de eerste brief aan Fancy; uit de *Ideen* een hele serie (75-77, 86, 107, 109-110, 143-149, 158, 229, 293-295, 310, 672, 744, 1223-1224, 1238), specialiteiten III (Definitie) en MVIII (Parlamentarisme) uit *Duizend en eenige hoofdstukken over specialiteiten*, vier stukken uit *Millioenenstudiën* (fragment uit *Demonologie*, *Mikrokosmos*, *Vieux-Delft en moraal* en *Eén tegen zeven*), en zeven stukken uit *Verstreide stukken*, waarvan de laatste vier identiek zijn met de eerder anoniem in *Rozhledy* gepubliceerde fragmenten.

Een paar jaar later gaf Pelcl in 1911 een kleinere tweede bloemlezing *Multatuli, tj. mnoho jsem trpěl. Ze skiz Ed. Douwese Dekkera (1820-1887)* [Multatuli, dat is veel heb ik geleden. Uit de schetsen van Ed. Douwes Dekker (1820-1887)] uit. Deze veel beperktere nieuwe uitgave met 40 pagina's kwam uit in de serie *Chvilky, sborník současného života* [Ogenblikken, handleiding voor het hedendaags leven], waarin o.a. de memoires van John Rockefeller en essays van Oscar Wilde waren uitgekomen. Het boekje bevatte de *Japansche Gesprekken*, het als *Prozřetelnost* [Voorzienigheid] aangeduide *Idee* 258, wederom *Juris Prudentia* met het processtukje

‘Barbertje moet hangen’ en de *Ideen* nrs. 1-9, 11-14, 20-21, 30, 49, 57, 59, 61, 63-65, 70, 75-77 en 209-210 om te eindigen met de *Geloofsbelydenis* (*Idee* 101). Evenals in Polen kwamen er veel fragmenten, vooral uit de *Ideen* in tijdschriften uit. In afwijking van Polen, waar Multatuli vooral socialistisch georiënteerden aansprak (Koch, 1995, 155-156), ging het hier om bladen van zeer verschillende signatuur. De meeste stukken werden gepubliceerd in het socialistische *Besedy času* [Discussies van de tijd] uit, maar ook de conservatieve en nationaal-liberale dagbladen *Národní listy* en *Lidové noviny*, alsmede – zeer opmerkelijk – het christelijk-sociale blad *Selské listy* [Boerenbladen], de partijkrant van de *Československá strana agrární* [Tsjechoslavische agrarische partij] drukten stukken van Multatuli af. De vertalingen zijn merendeels anoniem, al kunnen we veronderstellen dat Nevšímalová vele ervan heeft gemaakt. Zowel de veelvuldige vertalingen, als het citeren in het parlement tonen aan dat Multatuli evenals in Polen en Duitsland vooral als politieke en sociale autoriteit werd gezien. Dat zijn *Woutertje Pieterse* en *Max Havelaar* in Tsjechië pas in en na het interbellum door in het Nederlands gespecialiseerde vertalers werden vertaald, toont tegelijkertijd aan dat hij ook als een *littéraire* auteur werd beschouwd.

3.8. Extreem-linkse politieke vertalingen

Waar we met Multatuli al het politieke veld zijn betreden, moet hier een groep auteurs uit het Nederlandse taalgebied worden genoemd, van wie de Tsjechische receptie uitsluitend politiek was, hoewel velen van hen ook als literaire auteurs bekend zijn. Het betreft vertalingen van werken van de sociaal-anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919), van de sociaal-democratische (en later communistische) schrijfster Anna Maria van Gogh-Kaulbach (1869-1960), van de socialist Job Steynen, en van de socialistische feministe Cornélie Huygens. Ten slotte moet politiek werk van de in Nederland eerder als de dichter van *Mei* bekende communist Herman Gorter besproken worden. Van sociaal-democratische en socialistische voormannen van wie nog geen vertalingen bekend zijn, verdient ‘Us Heit’, de socialist Pieter Jelles Troelstra (1860-1930) een vermelding.

3.8.1. Ferdinand Domela Nieuwenhuis

De oudste nu bekende vertaling van deze groep is een citaat uit *De geschiedenis van het socialisme*, afgedrukt in 1902 in de socialistische krant *Čas* [De Tijd]. Een jaar later gaf de bekende anarchist Stanislav Kostka Neumann een vertaling van *De libertaire opvoeding* van Domela Nieuwenhuis uit als een goedkope brochure voor de prijs van 30 heller.^[56] Het belangrijkste werk van Domela Nieuwenhuis was *De*

geschiedenis van het socialisme, waarvan het eerste deel in 1907 door de Praagse anarchosyndicalist Karel Vohryzek (1879-1933) bij de door hem een jaar eerder opgerichte uitgeverij Komuna [De Commune] was uitgegeven. Vohryzek drukte bovendien het derde hoofdstuk *Socialisme in Israël* af in het Joodse tijdschrift *Rozvoj. Pokrokový čtrnáctidenník* [De Ontwikkeling. Progressief tweewekelijks tijdschrift], waarvan zijn bloedverwant Lev Vohryzek (1879-1944) hoofdredacteur was. Van de geplande drie delen is als gevolg van persoonlijke problemen van Vohryzek alleen het eerste uitgekomen.^[57]

In 1903 had het keizerlijk-koninklijk stadhouderlijk hof een proces tegen Karel Vohryzek laten aanspannen op verdenking van heling van in Zürich gestolen juwelen. Hoewel dit niet bewezen was, had Vohryzek in juli 1904 als ‘ongewenste persoon’ een verbod gekregen om zich in de hoofdstad Praag op te houden.^[58] De echte reden was zijn agitatie om mijnwerkers radicale acties te laten ondernemen tegen een afgekondigde nieuwe arbeidsregeling die hun werk verzwaarde. Vanuit zijn ballingsoord Neuwersdorf (Nové Verneřice) in Noord-Bohemen, waar een bruinkolenmijn was, initieerde hij in november 1904 de oprichting van de anarchistische Česká federace všech odborů [Tsjechische Federatie van alle Vakbonden] namens welke hij in augustus 1907 deelnam aan het Internationaal Anarchistisch Congres in Amsterdam. Bij deze gelegenheid maakte hij kennis met Domela Nieuwenhuis en zo ontstond ook het idee voor de vertaling van *De geschiedenis van het socialisme* die volgens het titelblad rechtstreeks ‘uit het Hollands’ is gemaakt. Aan het begin staat een in het Tsjechisch vertaalde ‘autorisatie’ van Domela Nieuwenhuis zelf die geheel in de anarchistische sfeer als volgt begint:^[59]

Beste vriend!

U vraagt van mij autorisatie van de vertaling van mijn delen “Geschiedenis van het socialisme”, die in Amsterdam zijn verschenen in de jaren 1901-03. Dat was echter niet eens noodzakelijk, want ik erken evenmin persoonlijk geestelijk als materieel eigendom. Zodra een werk wordt uitgegeven, wordt het algemeen bezit van de gehele wereld. Eigenlijk is persoonlijk bezit in de zin van geestelijk onzin, want wat is er aan geestelijke vruchten voor persoonlijks? Zijn wij geen kinderen van onze tijd en is niet al onze opvoeding een produkt van eeuwen? Originaliteit in de engere betekenis van het woord bestaat eigenlijk niet, slechts dat behoort ons toe, waarop wij het stempel van onze eigen geest hebben gedrukt. Wie kan weten, vanwaar hij zijn denkbeelden heeft? En toch! Generatio spontanea is in de wereld der denkbeelden een droomidee. Zou het mogelijk zijn dat bij voorbeeld een Goethe, geboren uit Hottentotten-ouders en opgevoed in het milieu van deze wilden, had kunnen geven, wat hij kon

geven en heeft gegeven, opgegroeid in een geheel ander milieu? (Domela Nieuwenhuis. 1907, 1)

Na terugkeer trachtte Vohryzek de in Amsterdam opgedane ervaringen in Tsjechië in praktijk te brengen. Inderdaad nam de ČFVO zijn concept van een politiek neutraal revolutionair syndicalisme aan, maar het navolgende succes – de oprichting van een aparte sectie van spoorwegaarbeiders en het succesvol werven van 40 leden voor deze subvakbond – werd de ČFVO fataal. De staat werd nerveus, omdat met name in het Hongaarse landsdeel in het verleden langzaamacties voor grote problemen in de transportsector hadden gezorgd. Na een serie processen, waarbij overigens de beschuldigde spoorwegaarbeiders verschillende keren werden vrijgesproken, raakten alle leden van de spoorwegsectie hun baan kwijt. De uitgeverij Komuna kreeg met verschillende inbeslagnames te maken, het proces uit 1903 tegen Vohryzek werd in 1908 heropend en hoewel zijn schuld wederom niet werd bewezen, kreeg hij in 1909 twee jaar gevangenisstraf. Dit vrijdelde zijn plannen om ook de andere twee delen uit te geven. Na zijn vrijlating in 1911 wensten bovendien de meeste Tsjechische anarchistische organisaties niets meer met hem van doen te hebben. Daar was de vrij kostbare uitgave van o.a. *Dějiny socialismu* die een flink deel van het bescheiden budget van de ČFVO had verbruikt mede oorzaak van.

Anders was de situatie bij naar Amerika geëmigreerde Tsjechische anarchisten. In ‘the land of the free and the home of the brave’, zoals de hymne *The Star-Spangled Banner* fier vermeldt, werden afwijkende meningen van politieke of religieuze aard anders dan in de Dubbelmonarchie destijds niet vervolgd. In februari 1890 richtten de twee belangrijkste Tsjechische anarchistische groeperingen aan de Amerikaanse oostkust, de groepen *Bezvládí* [De anarchie] uit New York en *Samopráva* [Zelfbestuur] uit Brooklyn het tijdschrift *Volné listy* [Losse bladen] op dat tot 1917 gedurende 27 jaar onafgebroken zou verschijnen. Er was alleen in 1893/4 een pauze als gevolg van het besluit om een eigen drukpers aan te kopen en zo de kosten van uitgaven te drukken. Vanaf 1907 werd het drukwerk zelfs uitgevoerd door de nationale drukkerij in Chicago. In dat jaar werd de uit Turnov afkomstige anarchist Václav Rejzek (1874-1962) hoofdredacteur van *Volné listy*. Op de persen van het blad werden ook vertalingen van belangrijke werken van internationale anarchistische theoretici als Michael Bakoenin en Pierre Ramus uitgegeven. In deze serie *Knihovna mezinárodní* [Internationale Bibliotheek] kwam als achttiende deeltje de brochure *De pyramide der tyrannie* van Domela Nieuwenhuis in een vertaling van Rejzek uit. Er waren intensieve contacten van de immigranten met het thuisland.

3.8.2. *Zář en Právo lidu*

De linkervleugel van de Československá sociálně demokratická strana dělnická [Tsjechoslavische sociaal-democratische arbeiderspartij] gaf vanaf 1897 een sterk antiklerikaal tijdschrift *Zář* [De gloed] uit. In overeenstemming met de ontwikkeling van de partij die langzamerhand ‘salonfähig’ werd, werd het tijdschrift allengs gematigder. In de jaren 1923-1927 was *Zář* als weekblad het partijorgaan van de ČSDSD en verscheen als zodanig naast het dagblad *Právo lidu* [Recht van het volk]. In de door *Zář* uitgegeven *Lidová knihovna* [Volksbibliotheek] verschenen twee Nederlandse werkjes, in 1908 *Mammon* van de sociaal-democratische schrijfster Anna Maria van Gogh-Kaulbach, een bundel van drie nouvelles, *Lina*, *Geld* en *Huwelijk*, waarin de schrijfster ‘mededoogen met de lijdende menschheid’ vooropstelde zoals een criticus destijds meldde (Knaap, 1903). Haar mededogen strekte zich overigens ook tot haar collegaschrijvers uit. Als actief lid van de in februari 1905 opgerichte Vereniging voor Letterkundigen maakte zij zich sterk voor toetreding van Nederland tot de Conventie van Bern (Bel, 2015, 86-87). Twee jaar later gaf Karel Wolf (1859-na 1921) de verhalenbundel *Proletariërs* van Job Steynen uit. Ook deze bundel gaf blijkens de bespreking door de socialistische schoolmeester Henri Hartog (1869-1904) ‘in zijn taal, die dikwijls foutief is [...] met lieve teederheid [...] wat door verdriet en armoë in het leven van arbeiders onroerend-treurig is.’ (Hartog, 1983, 22)^[60] Kortom, deze vertalingen door Karel Wolf, die rechtstreeks uit het Nederlands lijkt te hebben vertaald, zijn een socialistische variant op de morele nouvelles van Conscience die twee decennia eerder zo populair waren in Tsjechië. Zoals Conscience in eerste instantie via Diepenbrock bij de Tsjechen bekend was geworden, zo zullen de Tsjechen van auteurs als Van Gogh Kaulbach via het Berlijnse blad *Das literarische Echo* kennis hebben genomen. Niet alleen de Duitstalige dagbladpers als het *Mährisches Tagesblatt*, maar ook met name progressieve bladen als *Přehled* [Overzicht] en het reeds enkele malen genoemde *Rozhledy* verwezen regelmatig naar *Das literarische Echo*, waarbij de verbindingsman František V. Krejčí was.

Veel dagbladen publiceerden in een bijlage die kon worden uitgeknipt feuilletonromans, een fenomeen dat we o.a. bij de vertalingen van Couperus al tegen zijn gekomen. In *Právo lidu* verscheen zo in 1906 de roman *Barthold Meryan* van Cornélie Huygens als *Berthold Meryan* in liefst 140 afleveringen in vertaling. Huygens was in 1896 het eerste vrouwelijke lid van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij van Domela Nieuwenhuis en Troelstra geworden, waarmee zij tevens de allereerste Nederlandse vrouw was die lid werd van een politieke partij. Haar roman uit 1897 is een sleutelroman, waarin veel bekende socialistische kopstukken herkenbaar waren. Hoewel deze personen bij de Tsjechische socialistenvrienden bekend

waren en hun namen regelmatig figureerden in Tsjechische socialistische bladen als *Právo lidu*, *Čas*, *Hlas lidu* of *Nová doba*, is het de vraag of de Tsjechische lezer de verwijzingen en toespelingen heeft begrepen. De roman is zover bekend niet in boekvorm in het Tsjechisch verschenen. Het door de vooraanstaande Tsjechische feministe Tereza Nováková geb. Lanhausová (1853-1912) geredigeerde tijdschrift *Ženský svět* [De vrouwenwereld] volgde ontwikkelingen in het buitenland op de voet. Zo werd in 1902 de zelfmoord van Huygens vermeld in een *in memoriam*, waarin haar roman *Barthold Meryan* wordt genoemd.^[61]

In haar belangrijkste roman 'Barthold Meryan', twee jaar geleden verschenen, schildert zij in de held, een jonge patriciër die zich na vele studies en worstelingen geheel en al in dienst van het arbeidersvolk stelt, zeker de verandering en overtuiging van haar eigen ziel. De roman heeft in eigen land grote bekendheid gekregen, werd het 'Hooglied van het Socialisme' genoemd, is vertaald, en men zegt dat de roman wereldliteratuur was geworden, indien die in het Engels of het Frans was geschreven (Anoniem, 1902).

De laatste zin geeft aan dat de auteur zich bewust was van de perifere status van het Nederlands. Overigens kopieerde Nováková hier de opmerking van Paul Raché over *Barthold Meryan* uit diens artikel *Neue holländische Literatur* in *Das literarische Echo* van 1900 (Van Uffelen 1993a, 201-202).

3.8.3. Nederlandse socialisten als voorbeeld

Waar de hierboven genoemde werken tot de literatuur behoren, is *Het historisch materialisme voor arbeiders verklaard* wel een socialistische klassieker, maar het geschrift kan bezwaarlijk tot de bellettrie worden gerekend. Juist dit tractaat van Herman Gorter werd in *Hlas lidu* in 13 afleveringen integraal als *Škola socialismu. Historický materialismus* in vertaling afgedrukt. Zijn korte paragraaf over de rol van de kunst voor het proletariaat zou overigens in de jaren twintig van de twintigste eeuw mede de aanstoot geven tot de idee van het socialistisch realisme dat de naoorlogse Tsjechische literatuur zou beheersen. Hierbij stond de idee van 'volksopvoeding', respectievelijk 'opvoeding van het proletariaat' centraal. Dit element zou vooral in progressieve kringen in het interbellum aan kracht winnen, om uiteindelijk uit te kristalliseren in wat wel het dogma van het socialistisch realisme kan worden genoemd.

Van de vele Nederlandse socialistische schrijvers en autoriteiten die in Tsjechië bekend waren, kwam er één ook daadwerkelijk in Tsjechië op bezoek. Pieter Jelles Troelstra, of 'Pierre Troelstra', zoals hij in de Tsjechische pers werd genoemd,

maakte op weg naar het internationale socialistische vredescongres in Bazel (24-26 november 1912) een reis door Bohemen. Op 17 november sprak hij in een grote zaal op het Žofin-eiland in Praag een menigte van 20.000 demonstranten voor de vrede toe.^[62]

CISLO 261. v Praze, ve čtvrtek dne 14. listopadu 1912. Ročník I. (XXI.)

Veškerá činnost máno určeno a vstupy o příj. 5. hod. odpol.

Redakce:
Hybernská ulice číslo 7 nov. 7.
Telefon 3122.

Administrace:
Hybernská ulice číslo 7 nov. 7.
Telefon čís. 8571.
Isaurovi domovní číslo 11.
Adresa pro telegrafní Právo Lidu.
Praha.

VEČERNÍK

PRÁVA LIDU

Číslo vydává se v Praze za 3 hal., za venkov za 3 hal. Zvláštní předplatné pouze pro dočasně se souhlasí. Do předplatění a na poskytnutí se adresa předplatitele.

Předplatné
Hlavní město Prahy: 12 Kč za rok, 4 Kč za pololetí. Ostatní místa: 14 Kč za rok, 7 Kč za pololetí. Poštovní náklady k 3 Kč pro Prahu, 4 Kč pro ostatní místa. Německo: K 1.40 pro celý rok.

Praha proti rozšiřování války balkánské.

Doba největší kritické vůle všeho občanstvo k ostrážitosti. Velmoci, které svými intrikami udržovaly hrozné poměry na Balkáně, chystají se nyní k zasáhnutí, když pro jejich zločiny k válce tu dozrály poměry a status quo se zhroutil. Celá Evropa ohrožována je válkou. Rakousko-Uhersko stojí zde jako hlavní činitel, jenž zasahuje. Ve všech hlavních městech Evropy uspořádány budou

dne 17. listopadu velké mírové manifestace,

kteřími bude dáno neldržetní na jevo, že národové a zejména dělný lid za žádnou cenu nepřijme evropské války. Nejvíce je třeba protestu proti válce v Rakousku. Naše strana svolává

o neděli dopoledne na Žofin všechen lid Velké Prahy,

aby protestoval proti nebezpečnému zasahování Rakouska do balkánských záležitostí.

K projevu dostaví se za mezinárodní socialistické předstevnictvo poslanec holandské sněmovny soudr. Frant. Tomásek z Vídně.

Přichystejte se všichni do posledního muže a ženy!

Sefadte se ve všech čtvrtích, předměstích a obcí u svých organizačních místností.

Projďte Prahou a uvoďte zástupy na Žofině a u Žofina!

Nechť projev náš je zaznamenán jako jeden z největších v Evropě!

Chceme mír a přátelství s Balkánem, chceme mír a pokrok v Evropě — pryč s diplomacií, pryč s jejími válečnými choutkami!

Turecko obrací se na válčící státy.

Turecko obrací se přímo na válčící státy, aby zahájeno bylo jednání o příměří a o mír. U čaršijské linie ještě se drží armáda turecká, Chelera v ní počala rádi. A Bulhaři prorazí tuto linii. Srbské i řecké oddíly jdou sem na pomoc a Cañhrad musí být každou chvíli připraven na divoké chvíle, kdy znamenitě poražené přehranici vojsko vstoupí do jeho ulic a s ním vítězové a kdy z lodí vystoupí vojsko evropských států. Turecká vláda přirozeně má za to, že je lépe vyjednávat o příměří a mír ještě z Cañhradu než z Malé Asie.

Ať tak či onak, je spečetěn osud evropské Turecka, jediného mohlo by se zabránit, strašlivému masakru mezi Catalázi a Cañhradem a vpadu do sídelního města sultána. Ovšem není jisto, přistoupí-li na takovéto jednání Bulhaři a balkánský svaz. Cañhrad, tak už blízký, přiliská pak po tak krvavých bojích a ostatně je nedůvěra v tureckou vládu, že navozováním stýků chce získat čas.

Ministerský předseda francouzský Poincaré promluvil včera řeč, která už zabývá se blízkým jednáním o mír. Poincaré dobře předvídá, že uplatňování národů jednotlivých velmocí nastane, až skončí krveprolitání a až válčící strany budou jednat o mír. Evropa sličátní se jednání a Poincaré poukazuje, kdyby měla vzniknouti nak pod nějakou zámlinkou válka nová, byla by evropskou a byla by nejstrašlivější, jakou znají dějiny.

Před blížícím se jednáním o mír rychle dokončil se ještě pořady v Budapešti, jež aranžuje rakousko-uherská diplomacie. Následník trůnu navštíví císaře Viléma. Do vídamské se však, že císař Vilém včera již uzavřeno do Budapešti, aby patřně promluvil s císařem, s diplomaty a s představiteli armády rakousko-uherské. Vláda náš dá předání zprávy, dnes uveřejněnou ve všech novinách, kongresu, že vojenské vstupy, jež jsou na ih, třeba jsou to nezvyklé pohyby vojska, jsou prý jen následkem toho, že letos bylo odvedeno víc vojáků.

Pierre Troelstra,
poslanec holandské sněmovny z Amsterdamu, jenž bude mluvit v neděli na Žofině.

K uklidnění obyvательства však bylo by potřeba jasnějšího a určitéjšího projevu. Dojíme se, že srbsko-rakouský konflikt v nejbližších dnech oživí novou silou, ač veskeré obyvateľstvo si nepřejí žádných dobrodružství našeho státu.

Z Londýna, 14. listopadu. (K. k.)

»Ruterova-konečné oznámení z Cañhradu: Potvrzuje se, že se vláda rozhodla vyjednávat přímo s Bulharskem o příměří. Nazim paša dostal rozkaz, navázati stýky s bulharskými generály. K tomu cíli byl již vyslán parlamentář do bulharského hlavního města.

Z Cañhradu, 12. listopadu. (K. k.)

Ministr pošt a telegrafů odejel do Paříže. Pravi se, že jest pověřen zvláštním poselstvem.

Z Cañhradu, 13. listopadu. (Loc.-A.)

První dragozem bulharského vyslanec v Popov měl dnes větší rozmluvu s Klamlem pašou.

Ze Sofie, 14. listopadu. (K. k.)

Dle zprávy z příslušného místa, posla Porla včera bulharské vládě přímý návrh na mír. Ministerská rada se o návrhu do sud nerozhodla.

Nový projev Poincaré.

Z Paříže, 13. listopadu. (K. k.)

Na hostině republikánské komitatu pro obchod a průmysl promluvil ministerský předseda a ministr zahraničních záležitostí Poincaré řeč, v níž pravil:

Močností se domnívaly, že se musí předem přiměřiti na prostředkování, aby válka bezpečně obmezila a co možná brzy učinila přitrhnutím válčícím. Skvělé úspěchy spojenců a těžké obtíže, které si sněžily, poskytovaly jim denně nová práva, která mldo nechce popřít. Aby prostředkování v dané chvíli mělo větší naději na úspěch a náh, bylo radno, aby Evropa nečinila si nárok na ovoce jejich vítězství. I bylo naší myšlenkou, když jsme v říjnu shodli s vlády Ruska a Anglie ostatním vládním předložili ku zkoumání návrh, který byl čas zahraničního veřejného mluvení neoprávně vyhlášen, který by sjednotil náh neobchodovat pojmání nějaké mocnosti na Východě. Máme sami značně zájmy na Východě, které musíme chrániti. Zelená kromesce, ověřovací závody, nebo jiné veřejné služební obry, ottomanskou

Afbeelding 40: Voorpagina van *Večerník Práva lidu* met de aankondiging van Troelstra in Praag

118

Op 19 november sprak hij in het collectieve arbeidersgebouw 'Peklo' [De hel] in de Westboheemse industriestad Pilsen (Plzeň) nogmaals een grote menigte toe, een belevenis waaraan de krant *Nová doba* nog in 1917 refereerde. Een dag later kwamen in Brno 10 tot 15.000 demonstranten naar hem luisteren. Zowel het Praagse als het Pilsener optreden werden groots op de voorpagina's van belangrijke socialistische kranten aangekondigd met – hoogst ongebruikelijk voor die tijd! – een getekend portret van hem (zie afbeelding). Troelstra's naam werd in de Tsjechische socialistische pers van 1901 tot in de jaren dertig regelmatig genoemd.

3.9. Nogmaals de katholieken

Hoewel Tsjechië veel minder katholiek is dan Polen of zelfs Slowakije en zeker vanaf het eind van de negentiende eeuw de rooms-katholieke kerk in de ogen van veel Tsjechen te innig was met het Habsburgse regime, speelde en speelt de katholieke kerk vooral in het landsdeel Moravië een belangrijke rol. Ter afsluiting van de ontwikkelingen in de tweede helft van de negentiende eeuw en begin twintigste eeuw moet hier aandacht worden besteed aan een kleine katholieke splintergroepje die echter voor literaire vertalingen van belang was. Deze groep ontstond rond de ultramontane literator en vertaler Josef Florian. Hij was de zoon van een timmerman in het dorpje Stará Říše (Altreisch), 11 km ten oosten van de historische Zuid-Moravische stad Telč, waar hij zijn middelbare school deed. Na een studie techniek en letterkunde bij de Karelsuniversiteit in Praag werd hij leraar natuurkunde in het Noord-Boheemse Náchod. Hier maakte hij kennis met de ideeën van de radicale Franse denker en schrijver Léon Bloy (1846-1917).

Deze Franse auteur begon als een typisch Franse anticlericale jonge schrijver uit een vrijmetselaarsmilieu die zich in revolutionaire socialistische kringen ophield. In 1868 maakte hij kennis met de ultramontane katholieke auteur Jules Barbey d'Aurevilly en bekeerde zich tot het catholicisme. In 1877 ging hij na het verlies van zijn ouders in retraite in het strenge Cisterciënzer klooster la Grande-Trappe,^[63] werd vervolgens verliefd op de prostituee Anne Marie Roulée (†1907) die hij tot het catholicisme bekeerde. Zij kreeg vervolgens visioenen, maar moest in 1882 wegens waanzinnigheid in een gesticht worden opgenomen. In deze periode begon Bloy een aanhanger te worden van een eschatologische beweging rondom verschijningen van de hl. Maagd Maria aan een paar herderskinderen op 19 september 1846 in het Franse alpendorpje La Salette. Bloy zocht een compromisloos leven in armoede en had grote invloed op met name symbolistische schrijvers als Joris-Karl Huysmans of de Nederlander Pieter van der Meer de Walcheren, die onder zijn invloed (streng) katholiek werden. De beweging die rond Bloy ont-

stond, wordt meestal als *Renouveau Catholique* aangeduid (Lindhorst, 1995; Putna, 2010, 168-170).

Iets soortgelijks gebeurde ook met Florian. Deze werd onder invloed van Bloy katholiek en besloot in 1913 om zijn beroep van leraar aan de wilgen te hangen. Hij zette zich voortaan in om via vertalingen van literaire werken en ondersteuning van in zijn ogen 'goede literatuur' zijn versie van het katholicisme te verspreiden. Zijn ultramontane ideeën brachten hem herhaaldelijk in conflict met de kerkelijke autoriteiten, in 1912 moest hij zelfs een korte gevangenisstraf uitzitten, maar zijn literaire opvattingen hadden een positieve uitwerking. In de ogen van Florian kon namelijk ook literair werk geschreven door expliciet *niet*-katholieke schrijvers die niet in overeenstemming met de katholieke moraal leven toch tot de 'katholieke literatuur' behoren dankzij de 'spirituele kracht' van de tekst (Putna, 1998, 23-25). Vanuit deze gedachte werden bijvoorbeeld teksten van Georg Trakl, Rainer Maria Rilke of Franz Kafka door de groep rond Florian in het Tsjechisch vertaald. Er ontstond zo een elitair groepje rondom Stará Říše, waarin verschillende belangrijke katholieke auteurs verbleven. Het elitaire kwam o.a. in uitdrukking in de zeer bibliofile uitvoering van de vertalingen. Florian wist namelijk tal van vooraanstaande kunst drukkers en designers rondom zich te verzamelen, niettegenstaande het feit dat de financiering van geplande uitgaven vaak tot op het laatste moment onzeker was (Putna, 1998, 356).

De groep rond Florian kan als 'neoromantisch katholiek' (Putna, 1998, 362-363, 367) worden aangeduid. Met de 'generatie van negentig' van de Česká moderna en de Tsjechische socialisten en anarchisten hadden de leden hun anti-bourgeois mentaliteit gemeen, met de symbolisten rond *Moderní revue* dat zij niet zo zeer streefden naar een betere maatschappij, als wel naar verbetering van zichzelf, het persoonlijke engagement, een 'aristocratie van de geest'. Het is dan ook geen toeval dat Florian symbolistisch georiënteerde schrijvers als de priester-dichter Jakub Deml (1878-1961) aantrok of dat vurige progressieven als Zdeněk Řezníček (1904-1975), mede-oprichter van de Tsjechische communistische partij, onder zijn invloed katholiek werden (Putna, 1998, 372-373).

De eerste vertaling van een Nederlandstalige auteur die door de groep rond Florian werd gemaakt, is van de hand van de priester-dichter Deml. Jakub Deml was geboren in Tasov, een plaatsje 45 km ten oosten van Stará Říše. Na zijn opleiding in het gymnasium van de kreitsstad Třebíč en een uitwisselingsverblijf in Oostenrijk besloot hij na de dood van zijn moeder in 1890 om priester te worden. Na zijn studie in het seminarie te Brno werd hij in 1902 tot priester gewijd. Zijn eerste gedichten publiceerde hij als scholier.

In de eerste periode van zijn priesterschap neigde Deml tot de katholieke moderneren rond het tijdschrift *Nový život* [Het Nieuwe Leven], waarin Kuneš zijn

Afbeelding 41 en 42: Demls biografie van Ruusbroec met een antologie (1915) en Jakob Deml (1913)

vertaling van *Middeleeuwse Sage* van Snijder van Wissenkerke had gepubliceerd. Rondom dit door de modernistische priester Karel Dostál-Lutinov (1871-1923) uitgegeven tijdschrift dat een (modernistisch) katholiek antwoord op de *Česká moderna* was, maakte hij kennis met zowel Florian als met de symbolistische dichter Otakar Březina (1868-1929). Samen met hen ging hij rond 1905 over naar de ultramontane kant en begon zich voor mystieke middeleeuwse literatuur te interesseren. In het kader van deze interesse vertaalde hij, vermoedelijk uit het Frans, de door de karthuizer monnik Laurentius Surius (1522-1578) uitgegeven levensbeschrijving van de mysticus Jan van Ruusbroec (1293-1381), samen met vier kleinere stukken (twee gedichten, een gebed en een brief) en korte samenvattingen van alle werken van Ruusbroec en van de officiële zaligverklaring door de paus van 1 december 1908. Deze laatste, en Maeterlincks Franse vertaling *L'Ornement des noces spirituelles* van *Die gheestelike brulocht* uit 1910 hadden voor een flinke internationale opleving van de belangstelling voor de mysticus gezorgd, niet alleen in het Franse taalgebied en in Duitsland, maar bijvoorbeeld ook in Polen (Dowlaszewicz, 2016). In dezelfde sfeer horen ook vertalingen uit het Duits van een stuk van Karel van de Woestijne door pater Ludvík Vrána (1883-1969), van een visioen van Hadewijch door de dichter Bohuslav Reynek (1892-1971) en van enkele Vlaamse kerkelijke liederen door Florian zelf, alle in de serie *Nova et vetera*. Over andere vertalingen die binnen deze groep zijn ontstaan, zal in het volgende hoofdstuk worden gesproken, aangezien deze na 1918 zijn ontstaan.

3.10. Flamenpolitik?

3.10.1. *Insel Verlag en de Flamenpolitik*

Om politieke redenen besloten de Duitse bezettingsautoriteiten met een specifieke *Flamenpolitik* [Vlamingenpolitiek] hun imago te verbeteren dat door de oorlogsmisdaden en vrij lukrake represailles jegens de Belgische bevolking in de maanden augustus en september 1914 een flinke deuk had opgelopen. Hierbij speelde ook de ideologische overtuiging een rol dat Vlaanderen tot het *Flußbett deutschen Geisteslebens* [stroombed van het Duitse geestelijke leven] behoorde en de angst dat het 'Niederdeutschum' in België zonder aansluiting bij het Reich tot ondergang gedoemd was. Tegelijkertijd was men zich ervan bewust dat annexeringsneigingen de Vlamingen eerder zouden afschrikken. Het ging er dus om zoveel mogelijk verschillende Vlaamse groeperingen achter dit programma te krijgen en het te presenteren als de *Erfüllung langjähriger Wünsche der Flamen* [vervulling van lang gekoesterde wensen van de Vlamingen] (Van Uffelen, 1993a, 215-218). De *Flamenpolitik* werd in januari 1915 officieel aangekondigd door de Duitse rijkskanselier Theobald von Bethmann Hollweg, maar was wezenlijk een initiatief van Moritz Freiherr von Bissing, de militaire gouverneur van het 'deutsches General-Gouvernement Belgien'. De complexe situatie, de ambitieuze doelstelling en de tegenstrijdige belangen van de militairen en politici zorgden ervoor dat het programma maar langzaam gestalte kreeg. Het bekendste element is de Vlaamse Hoogeschool, de officiële vernederlandsing van de Rijksuniversiteit Gent vanaf het studiejaar 1916/7, die wegens tegenstand van Vlaamse zijde geen bijzonder groot succes was en na de oorlog ogenblikkelijk ongedaan werd gemaakt (Van den Berg, 2015, 219-220). De belangrijke Duitse vertaler Paul Raché merkte in zijn brochure *Wir sind allzumal Sünder... Die Völkerverhetzung im Weltkrieg in neutralem Lichte* [Wij zijn allen zondaars... De volkenhetze in de wereldoorlog in een neutraal licht] op over deze 'Flamenliebe':^[64]

Ze streefden uitsluitend politieke doeleinden na en dat geeft de hele zaak een nare bijsmaak. Het moet eindelijk eens duidelijk worden gemaakt dat deze stormachtige liefde van de Pan-Duitsers voor de Vlamingen, een liefde waardoor ook andere kringen zich lieten meeslepen, een van de meest belachelijke komedies van deze oorlog is geweest. (Raché, 1919, 35)

Een sleutelfiguur in de literaire tak van deze politiek was uitgever Anton Kippenberg (1874-1950) van de belangrijke Duitse literaire uitgeverij Insel Verlag uit Leipzig. Kippenberg was in 1905 directeur van dit huis geworden en had het al spoedig uitgebouwd tot een van Duitslands belangrijkste literaire uitgeverijen.

Hierbij was vooral de in 1912 opgestarte *Insel-Bücherei* met fraai uitgegeven, maar vrij kleine en relatief goedkope uitgaven van belang. Kippenberg belandde tijdens de oorlog in Brussel, waar hij de hoofdredacteur werd van de *Kriegszeitung der 4. Armee* bij het Armeeoercommando 4. Het was de bedoeling dat een *Flämische Reihe* van twaalf deeltjes tegelijk met de feestelijke opening van de Vlaamse Hoogeschool zouden verschijnen. De slechte kwaliteit van veel vertalingen en problemen met de productie zorgden ervoor dat de serie pas in maart 1917 verscheen. Uiteindelijk bracht Insel tijdens de Eerste Wereldoorlog 24 titels van Nederlands- en Franstalige Vlaamse auteurs uit in een totale oplage van rond de 260.000 exemplaren, variërend van de in de negentiende eeuw obligate Conscience, de zojuist genoemde Ruusbroec, de priesterdichter Guido Gezelle tot toen moderne auteurs als Cyriel Buysse, Stijn Streuvels en de Franstalige Georges Eekhoud (Zajas, 2014, 292; Van den Berg, 2015, 221-222). Hoewel in het algemeen in navolging van Bert Govaerts (1990, 740) wordt gemeend dat Kippenberg al een min of meer uitgewerkt plan had (Van Uffelen, 1993a, 238-239), maakt Hubert van den Berg (2015) duidelijk dat deze eerder belangstelling voor België als zodanig had, maar wel handig gebruik maakte van de financiële mogelijkheden die de *Flamenpolitik* hem bood.

3.10.2. *De Flamenpolitik en Tsjechië*

Gezien de vooroorlogse positie van Conscience en andere Vlaamse schrijvers zou invloed van de *Flamenpolitik* op Tsjechische vertalingen verwacht kunnen worden, zoals deze voor het Pools door Paweł Zajas (2014) is aangetoond. Toch zijn er voor de oorlogsjaren maar vijf uitgegeven vertalingen uit het Nederlands bekend: een vertaling van het gedicht *Boomen* uit Guido Gezelles *Rijmsnoer* in *Světazor* (1915), het reeds genoemde boekje van Deml over Ruusbroec (1915), de vertalingen van vijf gedichten van evenzovele auteurs uit de Tachtigergeneratie door Arnošt Procházka in zijn bundeltje *Cizí básníci* (1915), het gedicht *Parabel* van de symbolistische dichter Karel van de Woestijne in het ultramontane tijdschrift *Nova et vetera* (1917) en ten slotte een als *Zlaté květy* [Gulden Bloesem] genoteerde keuze uit gedichten van Gezelle door de katholieke dichter Jan Voborský (1866-1934), uitgegeven in zijn bundeltje *Kdo výš a dál?* [Wie gaat hoger en verder?] bij de conservatieve katholieke coöperatie *Vlast* [Vaderland]. In vergelijking met zowel de vooroorlogse produktie als die na 1918 een schamel resultaat. De enige uitgave die eventueel met de *Flamenpolitik* verbonden was, is die van Voborský die duidelijk het bij Insel Verlag uitgekomen bandje *Gedichte* van Gezelle bij de hand had gehad. Wel is er in latere jaren invloed van de *Inselbücherei* op Tsjechische vertalingen aan te wijzen, maar daarbij speelde vooral een rol dat Insel Verlag als een kwalitatieve

uitgeverij bekendstond. Dat is verklaarbaar. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was er nauwelijks contact tussen Tsjechië en België. Poolse soldaten waren als inwoners van de provincies ‘Westpreußen’ of ‘Südostpreußen’ ook aan het Westfront ingezet, maar de Dubbelmonarchie had alleen met het oostfront met Rusland en het zuidfront met Italië te maken. In de laatste oorlogsjaren waren uit Tsjechië afkomstige soldaten vooral aan het Italiaanse Piavefront ingezet. De *Flamenpolitik* was dus voor de Dubbelmonarchie oninteressant. Daarbij komt dat de Tsjechen tijdens de oorlog niet bepaald het betrouwbaarste element van de veelvolkerenstaat waren. In 1915 was er sprake van massadesertie van de grotendeels Tsjechische infanterieregimenten nrs. 28 en 36 aan het Russische front, en vanaf december 1914 had de latere president Masaryk in ballingschap de verzetsorganisatie *Maffie* [De maffia] gevormd die o.a. een sterke poot in het neutrale Nederland in Rotterdam had. Hoewel literatuur zelden echt gecensureerd werd, had de oorlogssituatie zeker impact, omdat directe verbindingen met het Nederlandse taalgebied verbroken waren.

3.11. Ter afsluiting

In deze periode kristalliseerde de Tsjechische interesse voor de Nederlandstalige literatuur zich uit. We treffen bij vrijwel alle belangrijke groeperingen in het Tsjechische veld vertalingen uit het Nederlands aan. In lijn met de vertaaldocctrine dat belletristiek rechtstreeks uit de brontaal vertaald moest worden, begonnen vertalers die minimaal passief Nederlands beheersten de boventoon te voeren. Men bleek vrij goed op de hoogte te zijn van recente ontwikkelingen in de Nederlandstalige literatuur. Moderne Tsjechische auteurs verwelkomden de ontwikkelingen bij de Tachtigers en, minder expliciet, in de groep rond *Van Nu en Straks*. De kennis van Nederlandstalige literatuur kwam deels via Duitsland, maar veelal ook rechtstreeks door contacten met vooral Nederland. Door omstandigheden zoals de plotselinge dood van Kamper zakte de belangstelling na ongeveer 1910 wat weg. De Eerste Wereldoorlog zorgde voor een breuk in de contacten die pas na de oorlog weer hernieuwd werden door een nieuwe generatie.

Rond de eeuwwisseling begonnen ideologische factoren een steeds grotere rol te spelen. De denkstijl van literaire critici bepaalde de wijze, waarop zij buitenlandse literatuur opnamen. Typische voorbeelden zijn de van elkaar afwijkende interpretaties van Couperus' *Noodlot* door Jaroslav Kamper, redacteur van het liberale literaire tijdschrift *Lumír*, door de conservatief-liberale anonieme recensent van *Národní listy* en door de katholieke recensent Alois Koudelka. Aan het eind van de negentiende eeuw waren er drie grote groepen, voor welke Nederlandstalige literatuur betekenis had: de katholieken die zich bleven richten op ‘nuttige katholieke

vermaakslectuur', de progressieven van wie de gematigd progressieven geïnteresseerd waren in Multatuli die in navolging van Spohr als 'antikoloniaal' en 'anti-autoritair' te boek stond, en de anarchisten die met name in politieke literatuur (Gorter en Domela Nieuwenhuis) goede voorbeelden voor hun eigen politieke doelen vonden. Ten slotte was er een derde groep van merendeels liberaal gezinde literatoren voor wie eerder ontwikkelingen in de contemporaine letteren van belang waren, waarbij het hun doel was om de Tsjechische lezer te informeren en de Tsjechische literatuur op een hoger plan te brengen – uit deze groep kwamen vertalingen in *Lumír* en bij Vilímek voort, en tot deze groep behoorde ook Václav Petrů.

We kunnen concluderen dat er rond het einde van de negentiende eeuw een serieuze receptie van Nederlandstalige literatuur in het Tsjechisch bestond. Deze had enerzijds de vorm van een vrij grote hoeveelheid vertalingen, anderzijds van overzichten van ontwikkelingen in de eigentijdse Nederlandstalige literatuur in literaire bladen. Ten slotte werd er ook aandacht geschonken aan het wel en wee van verschillende schrijvers, zoals o.a. in memoriams van Jacob van Lennep, Hendrik Conscience, Guido Gezelle en Cornélie Lydie Huygens tonen.^[65] Bij dit alles moet in gedachten worden gehouden dat als gevolg van systematisch inscannen van hele tijdschriftenreeksen en kranten door de Tsjechische Nationale Bibliotheek in afgelopen vijf jaar het aantal bekende vertalingen in deze media meer dan verdubbeld is. Het is dan ook allerminst ondenkbaar dat in de nabije toekomst meer vertalingen bekend worden, naarmate meer kranten en tijdschriften elektronisch beschikbaar worden.

Toch past enige bescheidenheid. Het aantal tussen 1845 en 1918 in het Tsjechisch vertaalde werken is bijna anderhalf maal zoveel als het aantal bekende vertalingen uit dezelfde periode in het Hongaars, Pools, Sloveens, Slowaaks en Russisch bij elkaar. In het eerste hoofdstuk werd al de vraag opgeworpen of dit veel of weinig is. Laten we de Tsjechen zelf het antwoord geven. In 1919 nam het nieuwe Tsjecho-slowaakse parlement een wet op openbare bibliotheken aan die vervolgens in het hele land werden geopend, voorzover ze nog niet aanwezig waren. In het kader daarvan gaf Antonín Matula (1885-1953), die later als voorman van de Tsjechische rurale literatuur enige bekendheid zou verwerven, een aanbevelingslijst *Seznam knih do obecných knihoven se zákonem knihovním, prováděcím nařízením a knihovním řádem* [Lijst van boeken voor openbare bibliotheken met de bibliotheekwet, een ordonnantie en een boekenreglement] uit. In deze lijst gaf hij op basis van de aanwezige vertalingen aan welke boeken geschikt werden geacht voor openbare bibliotheken.

Van de goed 2000 aanbevolen Tsjechische en vertaalde titels waren er slechts twee uit het Nederlands, waarvan de vertaling *Malý Jeník* van Frederik van Eeden

nota bene gerangschikt was in de categorie ‘Boeken ter ontspanning’ (Matula, 1919, 28) en het werk *Dějiny socialismu* van Domela Nieuwenhuis voorkwam in de rubriek ‘Nationale economie, sociale filosofie en politiek’ (Matula, 1919, 69). Als we vertalingen uit andere talen meerekenen, hoort in de sectie ‘Religie’ *Růžová zahrádka* [De rozentuin] van Thomas à Kempis (±1380-1471) (Matula, 1919, 66), een vertaling van diens *Hortulus rosarum in valle lacrimarum* uit het Latijn er ook nog bij. Geen Conscience, zelfs geen Heijermans in de categorie ‘Theaterstukken’ of Multatuli bij de filosofie. Het is een feit dat de belangrijkste literaire vertalingen uit het Nederlands pas in het interbellum werden gemaakt, maar toch is het aantal vertalingen uit het Nederlands bijzonder klein in vergelijking met bijv. de eveneens perifere Scandinavische talen, uit de literaturen waarvan 24 werken in Tsjechische vertaling werden aanbevolen – genoemd werden de schrijvers Hans Christian Andersen, Bjørnsterne Bjørnson (5 werken), Laurids Bruun, Peter Egge, Per Hallström, Knut Hamsun (4 werken), Jens Peter Jacobsen, Johannes Vilhelm Jensen (3 werken), Laura Kieler, Selma Lagerlöf (4 werken), en August Strindberg (2 werken). Nederlands was dus niet meer dan een *niche*-literatuur. Er was overigens ook veel meer uit Scandinavische talen in het Tsjechisch vertaald.

4. HET INTERBELLUM: DE BELANGRIJKSTE VERTALERS ZETTEN HUN STEMPEL

4.1. Gevolgen van de revolutie van 1918

In de periode 1845-1918 was het Tsjechisch met ruim 150 vertalingen de Centraal-Europese taal waarin verreweg de meeste vertalingen uit het Nederlands uitkwamen, op afstand gevolgd door het Pools met 55 vertalingen. Iets meer dan de helft van de vertalingen was in boekvorm uitgekomen, vaak in zeer goedkope uitgaven. Dit veranderde sterk na de Eerste Wereldoorlog als gevolg van de gewijzigde maatschappelijke verhoudingen binnen de nieuwe Tsjechoslowaakse Republiek. In de nieuwe staat waren liberale fabrikanten van Tsjechische herkomst en voorlieden van de arbeidersklasse de steunpilaren van het politieke systeem.

De laatste keizer, de jonge Karel I, had in de lente van 1917 vergeefs geprobeerd om via zijn zwager Sixtus van Bourbon-Parma en paus Benedictus XV tot een aparte vrede met de geallieerden te komen, omdat hij de uitzichtsloosheid van de oorlog inzag. Deze plannen waren voortijdig uitgelekt, met gezichtsverlies van de keizer als gevolg. Muitende troepen, enorme tekorten in de voedselvoorziening en de revolutionaire gebeurtenissen in Rusland brachten de keizer tot het inzicht dat de Dubbelmonarchie ten dode opgeschreven was. Op 16 oktober 1918 vaardigde hij een *Völkermanifest* uit, waarin hij alle delen van de Oostenrijkse rijkshelft opriep om nationale raden te kiezen. Zijn doel was om op basis daarvan een bondsstaat te stichten, maar vrijwel alle volkeren zagen dit als een kans om uit de ‘volkenkerker’ te ontsnappen. Als eersten reageerden de Polen die al op 7 oktober (dus nog vóór het manifest) in Warschau hun eigen staat hadden uitgeroepen. Binnen Oostenrijk-Hongarije zelf waren de Tsjechen het snelste. Een vijfmanschap dat bestond uit Antonín Švehla, voorzitter van de agrarische partij, Alois Rašín, lid van de sterk anti-habsburgse Tsjechische Staatsrechtelijke Partij en tevens lid van de zogenaamde *Maffie* rondom Masaryk, Jiří Stříbrný, lid van de Tsjechische Nationaal-Socialistische Partij, František Soukup, sociaaldemocraat en eveneens lid van de *Maffie*, en ten slotte Vavro Šrobár, een van de belangrijkste Slowaakse voorvechters van een gezamenlijke Tsjechoslowaakse staat, met goede banden met Masaryk, riep op 28 oktober de Tsjechoslowaakse Republiek uit. De vier partijen die de Tsje-

chische leden van het vijftal vertegenwoordigden zouden de ruggengraat van het politieke systeem in het interbellum vormen, samen met een enigszins onverwachte vijfde partij.

In de monarchie was er een sterk verschil geweest in politieke opstelling tussen de katholieke clerus in Bohemen en die in Moravië. Waar de Boheemse clerus de monarchie actief steunde en vooral banden had met de hogere, veelal Duitstalige adel die destijds de politieke functies bezetten, was de priesterstand in Moravië gericht op volksverheffing en had contacten met de middenklasse en de uitgebreide boerenstand. De priester en politicus Jan Šrámek (1870-1956), leider van de belangrijkste Moravische katholieke partij, de Moravsko-slezská křesťansko-sociální strana [Moravisch-Silezische Katholiek-Sociale Partij], begreep de nieuwe situatie. Namens zijn partij verklaarde hij zich ogenblikkelijk loyaal aan de nieuwe republiek. Hij verenigde de christendemocratische partijen in een nieuwe Československá strana lidová [Tsjechoslowaakse Volkspartij] die zetels wist te verwerven in het eerste revolutionaire parlement en bij alle democratische verkiezingen tot 1938 weliswaar geen bijzonder grote partij was, maar wel altijd met tussen de 7% en 11% van de stemmen vertegenwoordigd was in het parlement. Deze nieuwe katholieke partij maakte tot 1938 met de vier andere partijen deel uit van alle democratische regeringen van Tsjechoslowakije en oefende zo een invloed uit die veel groter was dan de hoeveelheid stemmen die zij wist te vergaren eigenlijk rechtvaardigde.

Alle vijf partijen steunden op de middenklasse van de boerenstand en kleine neringdoenden, de arbeiders en ambtenaren en hadden geestelijke en educatieve verheffing van hun achterban hoog in het vaandel geschreven. Vandaar dat een van de eerste wetten die in de nieuwe republiek werden aangenomen de reeds genoemde wet op openbare bibliotheken was die op 22 juli 1919 werd goedgekeurd door het parlement. Er moest nu in elke gemeente een openbare bibliotheek komen (Kubíček 2017). Dit gebeurde onder de regie was van de afdeling ‘volksopvoeding’ van het Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO, Ministerie van Onderwijs en Volksvoorlichting). Deze afdeling, merendeels bemensd met progressieve leraren, had verschillende doelen.

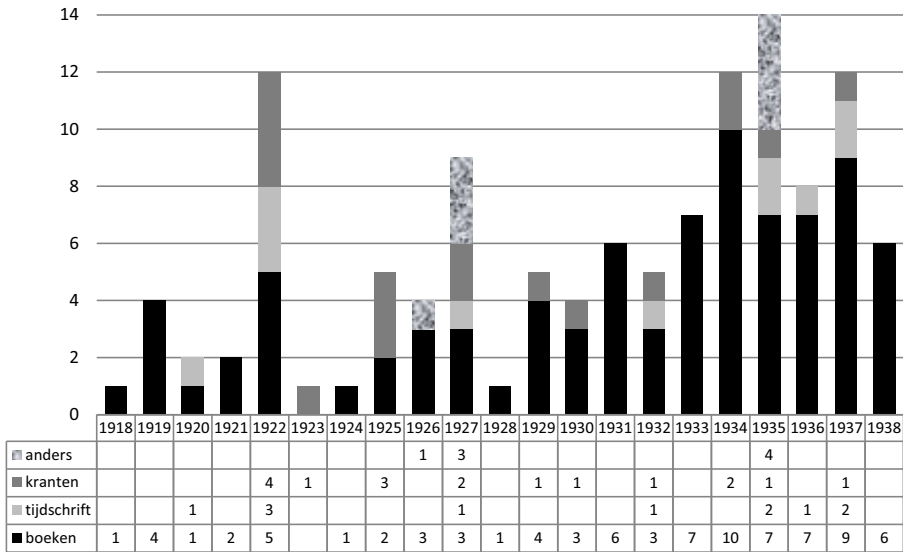
Allereerst ging het om een gevecht tegen het grote overwicht van de Duitstalige literatuur, waar men nu goede Tsjechischtalige literatuur, maar ook goede literatuur in vertaling, bij voorkeur uit geallieerde landen tegenover wilde zetten. Verder moest de literaire en ethische kwaliteit van de Tsjechische lectuur worden verhoogd. De buitengewoon populaire zogenaamde ‘krvavé romány’ [bloedige romans, d.w.z. romans over moorden] – in de jaren twintig behoorden tot deze categorie detectives en cowboyverhalen – en vertaalde ‘waardeloze’ lectuur moesten worden uitgebannen (Šimeček & Trávníček, 2014, 207-210). Hieraan vielen

de zedenromans van Conscience en andere Nederlandse en Vlaamse schrijvers, die tot de categorie ‘zábavná četba’ [vermaakslectuur] behoorden, ten offer. Dit werd voortaan in navolging van het Duitse begrip *Brack* in het Tsjechisch als *brak* [rotzooi] aangeduid. De censuur werd dan ook niet afgeschaft, maar nu gebruikt om het morele en kwalitatieve kwaliteit van uitgaven te waarborgen. Tegelijkertijd verhuisde de censuur van het Ministerie van Binnenlandse Zaken naar MŠANO. (Janáček, 2004, 21).

De reeds genoemde in 1919 door Antonín Matula in opdracht van de Svaz osvětový [Opvoedingsbond]^[1] uitgegeven lijst van voor openbare bibliotheken aanbevolen boeken *Seznam knih do obecných knihoven* was een rechtstreeks uitvloeisel van dit streven naar ‘goede, nationale literatuur’. De algemene tendentie van de Tsjechooslowaakse Republiek was van sociaaldemocratische en liberale signatuur. Bij de laatsten had de vrijmetselarij in de vorm van het Grootoosten van Tsjechooslowakije flinke invloed (Čechurová, 2008; Bartoš, 2013). Daarnaast groeide vanaf de tweede helft van de jaren twintig en met name vanaf de oprichting van de centrale katholieke uitgeverij Vyšehrad in 1934 ook de invloed van katholieke literatuur. Met name streekromans, het zogenaamde ruralisme, waren een belangrijk literair genre. Al deze groepen hadden gemeen dat zij aan literatuur een opvoedende waarde toekenden en het daarom van belang achtten om deze te sturen. En wat als ‘goede literatuur’ dan wel als *brak* werd beschouwd, was uiteraard sterk afhankelijk van de denkstijl van de beoordelaars (Dorleijn & Van den Akker, 2006).

Dit alles had een enorme impact op de uitgeverijen en leidde tot de oprichting van nieuwe uitgevershuizen als het coöperatieve Družstevní práce. Voor literaire vertalingen uit het Nederlands was vooral van belang dat er in het interbellum enkele vertalers waren die de taal actief beheersten en die ook van vertalen uit deze taal hun belangrijkste bezigheid maakten. Zoals we eerder hebben gezien, zijn er in de periode 1918-1938 een 120 vertalingen^[2] uitgegeven, tegen 30 in Polen en 18 in Hongarije. Dit aantal is kleiner dan in de periode 1845-1918 (154 uitgaven), maar dan wel in een korter tijdsbestek. In grafiek 4 is zichtbaar dat de productie begon te stijgen vanaf het moment dat de in het Nederlands gespecialiseerde vertalers Lída Faltová en Rudolf J. Vonka met hun werk begonnen, over wie hierna meer.

Het aantal bekende vertalingen kan in de toekomst nog toenemen, naarmate er meer kranten worden ingescand. Met name de vertaler Otto F. Babler (1901-1984) publiceerde zijn vertalingen hoofdzakelijk in kranten en tijdschriften en had bovendien de neiging om dezelfde vertaling meermalen in verschillende kranten te laten afdrucken.

Grafiek 4: Aantallen vertalingen 1918-1938

4.2. Actoren in het Tsjechische literaire veld in het interbellum

4.2.1. De uitgeverijen

Zoals in het eerste hoofdstuk is aangegeven, werd het uitgeversveld in het interbellum vrij grondig herschikt. Het feit dat het Tsjechisch binnen de nieuwe staat Tsjecho-Slowakije de belangrijkste taal werd, betekende een flinke impuls voor de boekenmarkt. Er werden na de revolutie verschillende nieuwe uitgeverijen opgericht, waarvan enkele een hoog kwaliteitsniveau bereikten. Van de trits Šolc & Šimáček, Otto en Vilímek die de markt met name in Praag voor de oorlog domineerde, bleef feitelijk de laatstgenoemde op het gebied van vertalingen van buitenlandse literatuur het actiefst.

De in 1918 opgerichte uitgeverij Sfinx en de uit 1922 daterende coöperatieve Družstevní práce veroverden al spoedig een belangrijke plaats als uitgevers van onder meer buitenlandse literatuur. De in 1921 gestarte serie *Symposion* van de literair geïnteresseerde tandarts-uitgever Rudolf Škeřík zou voor Tsjechen in het interbellum min of meer synoniem worden met 'het goede boek'. Daarnaast begon Melantrich, oorspronkelijk vooral drukker van sociaaldemocratische kranten, brochures en politieke geschriften, zich vanaf de jaren twintig steeds nadrukkelijker op de literaire markt te begeven. De voor de oorlog op de boekenmarkt dominante

katholieke uitgeverijen moesten veel terrein prijsgeven, maar dankzij het handige manoeuvreren van Šrámek op politiek vlak behield de katholieke zuil ook op de uitgeversmarkt een positie, met name na de fusering van verschillende uitgeverijen in 1934 in Vyšehrad. Deze uitgeverij zou echter pas na de Tweede Wereldoorlog van betekenis worden voor het Nederlandstalige boek in Tsjechische vertaling. Onder de kleinere uitgevers moeten Adolf Neubert (1882-1951) en Julius Albert (1898-1974) nadrukkelijk worden vermeld. Neubert was afkomstig uit de kring van de agrarische partij en was een tijdje voorzitter van de persafdeling van de Ústřední jednota hospodářských družstev [Centrale Eenheid van Economische Coöperaties] geweest, voor hij zich in de jaren twintig specifiek aan het boekenvak ging wijden. Albert had zijn loopbaan bij de liberale uitgever Vilímek gestart en had daarna een tijdje bij uitgever Topič gewerkt, alvorens in 1923 zijn eigen uitgeverij te beginnen. Hoewel de uitgeverij zich aanvankelijk vooral oriënteerde op westerns, avonturenromans en erotische lectuur, begon Albert zich in de jaren dertig te interesseren voor de belletrische. Hij wist schrijvers als de latere Nobelprijswinnaar Jaroslav Seifert (1901-1986) aan te trekken als redacteurs voor zijn literaire series.

4.2.2. *De plaats van Nederlandstalige literatuur*

Voor de receptie van Nederlandstalige literatuur in andere talen is een duidelijk probleem dat er sinds de instelling van de *Nobelprijs voor Literatuur* in 1901 wel al diverse Nederlandstalige kandidaten voor deze prijs zijn genomineerd, maar dat nog nimmer een prijs aan een Nederlandstalige auteur is uitgereikt. Uit de archieven van het comité van de Nobelprijs, dat de *shortlists* vaststelt op basis waarvan de Zweedse Academie van Wetenschappen haar keuze maakt, blijkt dat in het interbellum zes Nederlanders (Willem Kloos, Frederik van Eeden, Albert Verwey, Arthur van Schendel, Johan Huizinga en Henriëtte Roland Holst-van der Schalk) en drie Vlamingen (Felix Timmermans, Stijn Streuvels en Herman Teirlinck) werden genomineerd (Grüttemeier, 2016, 170; Wikén Bonde, 1997, 102-106). Zoals Pascale Casanova in haar *La République mondiale des Lettres* (2008, 217-219) opmerkt, werkt deze prijs als een ‘certificaat van universaliteit’ dat algemeen erkend wordt. In elk geval besteedde de Tsjechische pers sinds de tweede helft van de jaren twintig regelmatig aandacht aan deze prijs. Dit verklaart het eerder vermelde verschil tussen het aantal vertalingen uit Scandinavische talen en uit het Nederlands (vgl. Heilbron & Sapiro, 2018, 186). Dat verschillende Nederlandstalige werken wel als belangrijk werden beschouwd, blijkt uit de series waarin deze werden gepubliceerd. In het geval van de uitgeverij Družstevní práce zijn notulen van verschillende redactievergaderingen en redactieprotocollen, voor deze uitgeverij en Melantrich ook leesrapporten van uitgeversrecensenten deels bewaard geble-

ven, zodat de weg van attent gemaakt worden op een boek tot de definitieve uitgave ervan in vertaling vrij goed kan worden gereconstrueerd. In het navolgende zullen enkele voor de Nederlandstalige literatuur belangrijke uitgeverijen worden besproken.

Symposion

Rudolf Škeřík werd geboren in Bosnië, vanwaar zijn vader, postbeambte, zich in 1899 naar Ústí nad Labem liet overplaatsen. Škeřík studeerde medicijnen in Praag en had vanaf 1925 een praktijk als tandarts. Zijn uitgeverswerk was een uit de hand gelopen liefhebberij. Zijn afnemers waren vooral collega's academici, leden van de hogere ambtenarij, artsen, juristen en vergelijkbare leden van de hogere middenstand (Zach, 2008b, 502). Dankzij zijn goedlopende praktijk als tandarts kon Škeřík het zich permitteren om voor de uitvoering van zijn uitgaven avant-gardekunstenaars te engageren. Overigens deed hij pas in 1934 moeite om een officiële vergunning als uitgever te krijgen, nadat hij verschillende boetes had gekregen wegens het illegaal uitbaten van een uitgeverij. Uit de officiële opgaven van Družstevní práce tijdens de Duitse bezetting blijkt dat de productie van zijn werk gedeeltelijk door deze uitgeverij werd verzorgd. Onder de 161 werken van zijn reeks *Symposion*, die tussen 1921 en 1949 uitkwam, waren acht van Nederlandstalige auteurs. Dit betrof:

Nr.	Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Origineel	Vertaler
23	1926	August Vermeylen	<i>Věčný žid</i>	<i>De wandelende jood</i>	Otokar Fischer
52	1931, 21939, 31947,	Hendrik W. Van Loon	<i>Rembrandt: tragédie prvního moderního člověka</i>	<i>R. v. R.: the life and times of Rembrandt van Rijn</i>	Karel Nováček
69	1933, 21942	Felix Timmermans	<i>Prostáček Boží</i>	<i>De harp van Sint Franciscus</i>	Jaroslav Toman
106	1938, 21940, 31941	Felix Timmermans	<i>Selský žalm</i>	<i>De boerenpsalm</i>	Rudolf J. Vonka
114	1939	Antoon Coolen	<i>Dobrák vrah</i>	<i>De goede moordenaar</i>	Lída Faltová
126	1940	Simon Vestdijk	<i>El Greco: malíř absolutna</i>	<i>Het vijfde zegel</i>	Lída Faltová
145	1941, 21947	Cees Kelk	<i>Jan Steen, malíř šprýmu a radostného života</i>	<i>Jan Steen</i>	J. Votrubová-Koucká
149	1942	Felix Timmermans	<i>Rodinná kronika</i>	<i>De familie Hernat</i>	Rudolf J. Vonka

Tabel 3. Overzicht van vertalingen uit het Nederlands in de serie *Symposion*

De serie *Symposion* was in 1921 gestart met een vertaling van *La tentation de St. Antoine* van Flaubert. *Le Grand Secret*, een korte geschiedenis van het occultisme van de hand van Maeterlinck was in 1922, slechts één jaar na publicatie van het origineel, het vijfde deeltje geweest.

Het idee om *De wandelende jood* van Vermeylen (1872-1945) uit te geven was afkomstig van Otokar Fischer. Deze was geboren uit een Joods-Tsjechische familie van oliefabrikanten in de stad Kolín nabij Praag. Na zijn studie in Praag behaalde hij zijn doctoraat in Berlijn en werd in 1917 hoogleraar te Praag. Hij richtte zich als literair criticus vooral op theater en was van 1935 tot 1938 ook als directeur van het Nationaal Theater in Praag actief. Hij stierf op 12 maart 1938 tijdens een theatervoorstelling aan een acute hartaanval toen hij het bericht van de Oostenrijkse *Anschluss* bij Nazi-Duitsland vernam, een dood vergelijkbaar met die van Edgar du Perron twee jaar later. In het zomersemester van 1926 was Fischer gasthoogleraar in Gent, waar hij met August Vermeylen bevriend raakte en zich ook grondig van de Belgische situatie op de hoogte stelde. Hij kreeg in 1927 het verzoek om bij te dragen aan het huldeboek voor de hoogleraar Nederlands Jozef Vercoullie (1857-1937), waarvoor hij het eerste bekende overzicht van Tsjechische vertalingen van Vlaamse literaire werken publiceerde (Fischer, 1927b). Uit de in het Frans met Vermeylen gevoerde correspondentie blijkt dat het idee voor de vertaling van Fischer zelf afkomstig was.^[3] In zijn brief aan Vermeylen gaf Fischer aan dat hij bij zijn vertaling ook de Franse en Duitse vertalingen zou raadplegen. In zijn aan Vercoullie aangeboden bijdrage gaf Fischer (1927b, 129) ook aan dat zijn vertaling ‘gebaseerd is op een vergelijking van het origineel met de Duitse en Franse vertalingen.’ Dit komt overeen met de praktijk die Jaap Grave (2013, 167) signaleert. De beide heren kenden elkaar overigens ook via de PEN club, Vermeylen was een van de belangrijkste gangmakers bij de Vlaamse PEN en Fischer was lid van de Tsjecho-slowaakse PEN.

Hendrik W. van Loon (1882-1944) stond bekend als ‘Amerika’s beroemdste Nederlander.’ De in 1902 als student naar Amerika geëmigreerde Rotterdammer schreef later als hoogleraar bij Cornell University in Ithaca en als journalist een grote reeks populair-wetenschappelijke boeken, waarvan er verschillende in het Tsjechisch werden vertaald. Zijn *R.v.R. – the Life and Times of Rembrandt van Rijn* kwam in de serie Symposion terecht. Liefst drie delen van de serie werden gewijd aan Felix Timmermans, in het interbellum ontegenzeggelijk internationaal de bekendste Vlaamse schrijver. Dit betrof een vertaling van *De harp van Sint Franciscus* door een verder onbekende vertaler Jaroslav Toman, *De boerenpsalm* en *De familie Hernat* in vertalingen van Rudolf J. Vonka. De voornaamste Tsjechische vertaalster van Nederlandstalige literatuur Lída Faltová maakte voor de serie vertalingen van *De goede moordenaar* van Antoon Coolen (1897-1961) en van *Het vijfde zegel* van Simon Vestdijk (1898-1971). Ten slotte werd de biografie van Jan Steen door de literatuurcriticus Cees Kelk (1901-1981) in een vertaling van Jaroslava Votrubová-Koutecká (1891-1969) uitgegeven. Bij de confiscatie van de uitgeverij in 1949 gingen de rechten over op de SNKLHU, het nieuwe staatscom-

binaat voor literatuur en muziek, en later op de uitgeverijen die hieruit voortkwamen. Zo werden verschillende vertalingen ook in de communistische periode herdrukt: *Het vijfde zegel* in 1969 en *Jan Steen* in 1970. *Rembrandt van Rijn* werd in 1968 opnieuw vertaald (een vertaling die in 1971 en 1977 werd herdrukt). Dat specifiek deze geromantiseerde schildersbiografieën werden herdrukt en niet de andere werken die eerder tot de Vlaamse streekromans behoren, hangt samen met de politieke voorkeuren van het communisme (Connor, 2015).

De coöperatieve uitgeverij Družstevní práce

De initiatiefnemer van Družstevní práce was Václav Poláček (1868-1969) die eerder verschillende functies had gehad binnen sociaaldemocratische partijen. De gedachte achter het bedrijf was dat boeken goedkoper kunnen zijn als ze door lezers, schrijvers en designers gezamenlijk worden uitgegeven. Elk lid moest jaarlijks minimaal vier publicaties van DP afnemen. Omgekeerd hadden de leden het recht om boektitels ter uitgave voor te stellen, illustratoren aan te bevelen en te stemmen over geschikte uitgaven. In de beginjaren konden de leden deze rechten inderdaad volledig benutten, toen DP rond 1930 het aantal van 10.000 leden overschreed, werd dit al moeilijker uitvoerbaar.

DP gaf vanaf 1924 de glossy *Panorama* voor de leden uit, waarin titels waarover kon worden gestemd werden voorgesteld, recensies van nieuwe boeken stonden en allerlei culturele nieuwtjes werden getoond. Dat het recht om boeken voor te stellen geen formaliteit was, blijkt voor van huis uit Nederlandstalige titels uit de archieven. Zo stelde bijvoorbeeld ing. Jan Míl uit Praag in 1941 voor om *Het fregatschip Johanna Maria* of *De waterman* van Arthur van Schendel uit te geven en gaf hij in zijn brief een korte samenvatting van beide boeken. Als gevolg van deze brief kreeg Lída Faltová de opdracht om leesrapporten op te stellen. Zij beval beide boeken aan en de redactie besloot om *Het fregatschip Johanna Maria* te laten vertalen. Het kwam echter vanwege de oorlogsomstandigheden (papierschaarste) niet uit en zou uiteindelijk pas in 1959 in een vertaling van Olga Krijtová verschijnen.^[4]

DP had oorspronkelijk twee hoofdseries. De eerste en grootste serie *Živé knihy A* [Levende boeken A] was gericht op de doorsnee lezer van DP. In deze serie verscheen zowel origineel Tsjechisch als vertaald literair werk. De tweede serie *Živé knihy B* richtte zich op meer veeleisende lezers. Omdat het onderscheid tussen beide series in de praktijk onduidelijk was, stopte *Živé knihy B* in 1937 na het 33e deel. In *Živé knihy A* verschenen o.a. *Woutertje Pieterse* van Multatuli in een vertaling van Faltová (1932, nr. 93), van Johan Fabricius diens Italiaanse trilogie *De komedianten trokken voorbij* (1933, nr. 104), *Melodie der verten* (1934, nr. 118) en *Dans om de galg* (1936, nr. 131), Fabricius' *Leeuwen hongeren in Napels* (1934, nr.

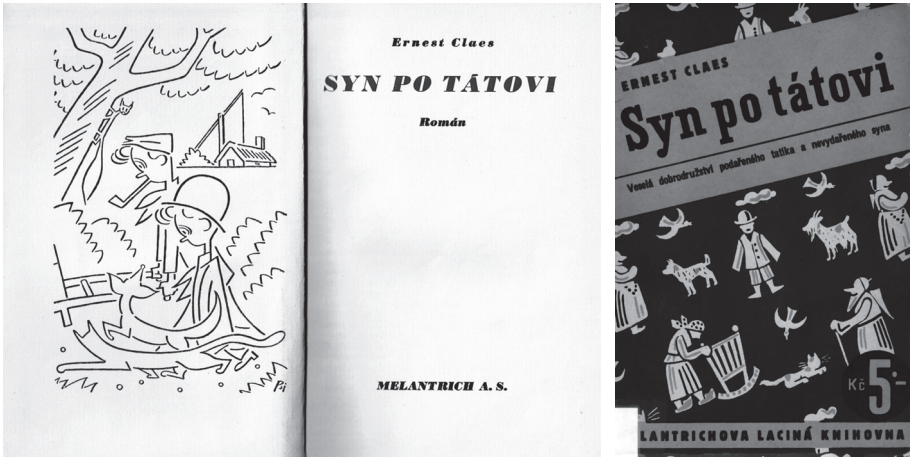
117), van Madelon Székely-Lulofs haar *Hongertocht* (1939, nr. 171) en *De vlaschaard* van Stijn Streuvels (1942, nr. 202). Met uitzondering van Multatuli ging het dus om populaire schrijvers van *middle brow* literatuur, Streuvels hoorde bij de streekliteratuur. Vlak na de oorlog zou *Maria Speermalie* van Herman Teirlinck (1879-1967) nog in de reeks verschijnen in een al tijdens de oorlog door Faltová voorbereide vertaling (1947, nr. 225). In de tweede serie verschenen twee romans van Felix Timmermans, *Pallieter* (1927, nr. 8) en *Pieter Brueghel* (1934, nr. 30), beide in vertaling van Rudolf J. Vonka. Deze beide romans, vooral *Pallieter*, waren internationale succesnummers. Al deze boeken kwamen in meer edities uit. Het ging over het algemeen om werken die ook in het Nederlandse taalgebied tot de succesvolle boeken behoorden.

Melantrich

Melantrich werd vanaf 1924 een echte uitgeverij die zich ook op belletrische oriënteerde. In de oudste literaire serie, de *Románová knihovna Melantricha* [Romanbibliotheek van Melantrich] die tussen 1924 en 1928 uitkwam en slechts 22 titels telde, treffen we geen Nederlandstalige literatuur aan. Hetzelfde geldt voor de reeks *Melantrichova knižnice* [Melantrichs Boekerij] die een voortzetting van de vorige serie was en waarin tot 1934 81 banden uitkwamen. Anders ligt dat met de reeks *Epika* [Epiek] die in 1936 werd opgezet met het doel om zogeheten ‘wereldliteratuur’ aan de Tsjechische lezer voor te stellen.

Onder de 18 tot 1941 verschenen banden bevonden zich twee werken van Nederlandstalige auteurs: als nr. 3 verscheen *Kobeke* van de populaire Vlaamse schrijver Ernest Claes (1936) en als nr. 8 *Kinderen van ons volk* van Antoon Coolen (1937), beide in een vertaling door Lída Faltová. Goed verkopende werken kwamen vervolgens in de serie *Melantrichova laciná knihovna* [Melantrichs goedkope bibliotheek], waarin vanaf 1937 tot 1939 11 bandjes uitkwamen en die daarna met 50 banden tot 1941 als *Melantrichova laciná knihovna klasiků* [Melantrichs Goedkope Bibliotheek van Klassieken] werd voortgezet. Het enige verschil tussen boeken in deze goedkope series en de oorspronkelijke uitgave was meestal de band die in de goedkope uitgave was vervangen door een papieren omslag. Een goed voorbeeld is de genoemde uitgave van Claes’ *Kobeke*, welk werk in 1937 als nr. 2 van de goedkope bibliotheek uitkwam (zie afbeeldingen).

Melantrich had allerlei meestal kortlopende nevenseries, in een waarvan in 1927 *Wat komen zal* van de populaire schrijfster Ina Boudier-Bakker (1875-1966) verscheen. Deze door Linda Vonková (1884-1959) vertaalde roman was een jaar eerder al als feuilleton in het blad voor sociaal-democratische vrouwen *Hvězda* [De ster] verschenen.

Afbeeldingen 43 en 44: De uitgaven *Syn po tátovi* uit 1936 en 1937. Links de uitgave in *Epika* en rechts die in *Laciná knihovna*.

Sfinx en ELK

Met de politiek neutrale uitgeverhuizen Sfinx en ELK zijn Bohumil Janda en diens oudere broer Ladislav verbonden, zoons van een kruidenier uit de toen zelfstandige gemeente Královské Vinohrady (nu Praag 12).^[5] Bohumil werd geboren op 20 december 1900 en ging na de *Obecná a měštanská škola* (de Tsjechische versie van de HBS) een vakopleiding als boekverkoper en uitgever volgen. In 1919 gaf de toen achttienjarige Bohumil zijn eerste boek uit, gewijd aan de Joodse kaballa. Zijn occulte interesse wordt weerspiegeld in de naam Sfinx van zijn uitgeverij en verklaart ook de keuze die hij maakte voor enkele specifieke werken van Frederik van Eeden. Nadat eigenaar Bohumil Janda in 1924 een uitgeversvergunning had verkregen, richtte Sfinx zich op contemporaine literatuur. Zo kwamen *Zuiderzee* van Jef Last (1898-1972) uit 1936, *De grote verwildering* van A. den Doollaard (1937) en *Tavi* van Valère Depauw (1941) bij Sfinx uit, alle in vertalingen van Faltová – Last en Depauw (1912-1994) waren aangebracht door de Duits-Tsjechische literair agent Vincy Schwarz, over wie later meer.

Ladislav Janda, tot 1925 beroepsmilitair, redigeerde de in 1935 opgerichte serie *Evropská knihovna* [Europese Bibliotheek] die een onderdeel werd van ELK, voluit *Evropský literární klub* [Europese Literaire Club]. Deze was net als *Družstevní práce* gebouwd op een ledensysteem, met het belangrijke verschil dat het geen coöperatie was, maar een louter commerciële uitgeverij voor leden, van het type *Reader's Digest*. Van 5000 leden bij de oprichting in 1935 groeide ELK tot ruim 20.000 leden in 1938. Bij de officiële 'fusie' met *Československý spisovatel* op 3 juni 1949 had de uitgeverij ruim 100.000 leden. De meeste vertalingen uit het

Nederlands – afgezien van de werken van Van Eeden – zouden bij ELK uitkomen. De bedrijven werden in 1941 om praktische redenen in de twee zelfstandige uitgeverijen Sfinx-Bohumil Janda en ELK opgesplitst. Beide werden in 1949 door het communistische regime genationaliseerd en samen met enkele andere voorheen private uitgeverijen gefuseerd tot de staatsuitgeverij *Československý spisovatel* [De Tsjechoslowaakse Schrijver]. Sfinx en *Evropský literární klub* (ELK) waren soms communicerende vaten. Zo nam Sfinx in 1940 de goedlopende boeken *Dorp aan de rivier* van Antoon Coolen en *De Witte/ Pastoor Campens zaliger* van Ernest Claes (1855-1968) over.

Janda richtte na de oorlog in 1947 een internationale vereniging van boekuitgevers uit kleine landen, de Publishers' Association of Small Nations op, waarop in hoofdstuk 6 nader zal worden ingegaan. In deze jaren was hij ook enkele keren in België en Nederland, waar hij met auteurs, die voor de oorlog in Tsjechoslowakije waren uitgegeven, als Johan Fabricius en A. den Doolaard contact opnam en ook bij uitgevers langsging.^[6] Hoewel beide broers hun eigendom door de nationalisering in 1949 waren kwijtgeraakt, bleef in ieder geval Bohumil in het vak actief, hoewel hij eerst als 'bourgeois ondernemer' een beroepsverbod had gekregen en begin jaren vijftig als arbeider in de bosbouw moest werken. Zijn kennis van het internationale boekenvak was echter onmisbaar en in 1956 stelde men hem tewerk op de afdeling Encyclopedieën van de Tsjechoslowaakse Academie van Wetenschappen (*ČSAV*), waar hij de opdracht kreeg om de eerste naoorlogse algemene Tsjechische encyclopedie op te zetten. Janda trok vervolgens verschillende door de communisten vervolgd intellectuelen als medewerkers aan, waarmee zijn afdeling een soort apolitieke oase binnen de *ČSAV* werd en de academie allerlei contacten met name met Frankrijk en België kon opbouwen. Hoewel bij in 1958 uitgevoerde kadercontroles van overheidsorganisaties werd vastgesteld dat hij als voormalige 'kapitalist' geen recht had op deze functie, mocht hij als redacteur bij de afdeling werkzaam blijven. In de aanloop naar de Praagse Lente van 1968 begon hij een eigen uitgeverijtje *The Bridge* dat zich vooral op literatuur van 'kleine volkeren' wilde richten, een rechtstreekse verwijzing naar zijn oude project uit 1947-1948. Hij gebruikte zelfs het briefhoofd van het oude project (Venyš, 2000, 25, vgl. Vimr, 2014, 131). De beëindiging van het Tsjechoslowaakse experiment door de tanks van het Warschaupact op 20 augustus 1968 maakte een einde aan deze laatste poging en in 1969 werd Janda met pensioen gestuurd. Ook tijdens zijn pensionering bleef hij het boekenvak volgen, waarvan onder andere zijn correspondentie met de bekende Vlaamse uitgeefster Angèle Manteau (1911-2008) getuigt, aan wie hij raad gaf hoe zij Vlaamse schrijvers in Tsjechoslowakije kon plaatsen en die hij in contact bracht met Gustav Bernau, die destijds redacteur was bij de afdeling buitenland van de staatsagentuur voor literatuur *DILIA*.^[7]

Julius Albert

De belangrijkste literaire reeks van de kleine uitgeverij Julius Albert was *100 – knihy století* [100 – boeken van de eeuw] die in de jaren 1934-1939 en 1946-1949 uitkwam. De leiding van deze serie vertrouwde Albert toe aan succesvolle Tsjechische literaire schrijvers als de latere Nobelprijswinnaar Jaroslav Seifert. Voor het Nederlands is van belang dat in deze serie de allereerste vertaling van *Kaas* van Willem Elsschot (1882-1960) in een andere taal verscheen, samen met *Tsjip* in één bandje *Vrabeček* [Het musje].

In een interview met het literaire tijdschrift *Rozhledy po literatuře a umění* [Vergezichten over de literatuur en kunst] gaf Albert de belangrijkste door hem opgestelde regels voor deze serie aan:^[8]

De criteria voor *Knihy století* zijn zeer streng. Er mag hierin geen boek uitkomen dat al ergens anders is verschenen (bijv. Maurois' *Le cercle de la famille*), er mag hierin geen tweede druk uitkomen en vooral geen boek dat qua handeling behoort tot een periode van ouder dan 100 jaar. (Šup 1937, 22)

In hetzelfde interview vermeldde Albert ook de geplande uitgave van Timmermans' *Het Kindeke Jezus in Vlaanderen*, die twee jaar later in een vertaling van Vonka bij Albert uit zou komen in de serie *Krásné knihy* [Mooie boeken]. In de naast het interview afgedrukte advertentie van in de serie *100 – knih století* al uitgegeven boeken staat *Vrabeček*, de vertaling van *Tsjip* en *Kaas* van Elsschot door Faltová vermeld. Hierop komen we nog terug.

4.2.3. *Academische instituties*

Zoals in het eerste hoofdstuk is aangegeven, is Tsjechië het land in Oost-Centraal-Europa met de oudste vrijwel ononderbroken fungerende neerlandistiek, opgericht door František Kalda jr. in 1921. Anders dan in de buurlanden Polen en Hongarije, waar literaire vertalingen uit het Nederlands vooral na de Tweede Wereldoorlog goed op gang kwamen dankzij de oprichting van lectoraten en vakgroepen Nederlands, lijkt er in Tsjechië nauwelijks enig verband tussen literaire vertalers en de vakgroep te zijn. De reden daarvan is dat Kalda zich vooral voor taalkunde interesseerde en weinig oog had voor met name de contemporaine lette-

Afbeelding 45: portret van Julius Albert bij het interview

ren (Engelbrecht, 2010). Desniettemin had het in 1931 bij de Karelsuniversiteit opgerichte Scandinavisch en Nederlands Instituut wel invloed op de propagering van het Nederlandstalige boek. Gedurende de jaren dertig organiseerde de energieke bibliothecaris van de Praagse stedelijke bibliotheek Jan Thon (1886-1973) regelmatig in samenwerking met de Nationale Bibliotheek 'Klementinum' tentoonstellingen van buitenlandse literatuur.

De rij werd in juni 1930 geopend met het Spaanse boek, in januari 1932 werd op instigatie van het Scandinavisch en Nederlands Instituut een tentoonstelling van het Deense, IJslandse, Noorse en Zweedse boek georganiseerd, in september 1932 volgde het Belgische boek (zowel Franstalige als Nederlandstalige literatuur) en ten slotte in maart 1933 een tentoonstelling van het Nederlandse boek. Mede naar aanleiding van de laatste gaf Ladislav Kosterka (1902-1967), zoon van de reeds genoemde vertaler Hugo Kosterka en medewerker bij de genoemde bibliotheek, een *Catalogue des traductions tchèques du danois, de l'islandais, du norvégien, suédois, hollandais et de la langue flammande* [Catalogus van de Tsjechische vertalingen uit het Deens, het IJslands, het Noors, het Zweeds, het Hollands en uit de Vlaamse taal] uit, op dat moment tevens het meest complete overzicht van Tsjechische vertalingen uit deze vijf talen. Het instituut was ook gangmaker van twee speciale aan Nederland gewijde bijlagen die de conservatief-nationale krant *Národní listy* uitbracht op 27 oktober 1935 en 12 april 1936. In het tweede nummer was een groot vertaald artikel *Moderní holandská literatura* [De moderne Hollandse literatuur] van de hand van de schrijver Ben van Eysselstein (1898-1973) afgedrukt dat aandacht aan de belangrijkste schrijvers van dat moment besteedde.

4.2.4. *Literaire agenten*

Uit de uitgeversarchieven van met name Družstevní práce en Melantrich en ook op basis van in het Literatuurmuseum te Den Haag bewaarde archieven is duidelijk dat veel titels werden aangereikt door commerciële literaire agenturen. In de Tsjechische vakliteratuur noch in de Nederlandstalige is voor het interbellum veel aandacht aan deze bemiddelaars geschonken. Dit is deels begrijpelijk, in Tsjechoslowakije zijn alle agenturen ten laatste in 1949 geliquideerd en anders dan in het geval van uitgeversarchieven zijn hun archieven meestal niet bewaard gebleven. Het verschijnsel literair agentschap kwam na de Eerste Wereldoorlog in de Tsjechische theaterwereld op uit onvrede van toneelspelers met de soms almachtige positie van de theaterintendanten. Voor de Nederlandstalige literatuur waren vier agentschappen van belang, in volgorde van oprichting het agentschap Centrum van de echtelieden Khol, de agentuur Universum van Bohumil Perlík en zijn vrouw, het agentschap van Vincy Schwarz en dat van Gustav Bernau.

Centrum

Het literair agentschap Centrum werd in 1921 opgericht door František Khol (1877-1930).^[9] Khol had chemie gestudeerd bij de Praagse Technische Hogeschool en geologie bij de Karelsuniversiteit van Praag, waar hij vanaf zijn afstuderen in 1904 tot 1918 assistent was. Hij interesseerde zich destijds al voor theater en schreef in 1915 een bundel nouvelles *Rozmáry lásky* [Verwickelingen van de liefde] die zich afspeelen in het Italië van de renaissance. In 1918 werd hij bibliothecaris van het Nationaal Museum in Praag en tegelijkertijd dramaturg van het Nationaal Theater, vanaf 1920 als chef-dramaturg. Hij richtte het agentschap samen met zijn vrouw op om het Nationaal Theater niet langer afhankelijk te laten zijn van agenturen in Wenen of Berlijn.

Khol was na de oprichting van de Tsjechische afdeling van de internationale schrijversvereniging PEN-Club in 1925 door de bekende schrijver Karel Čapek (1890-1938) de eerste agent van de Tsjechoslowaakse PEN-club, waarvan Čapek zelf voorzitter was (Krátká, 2003, 29-30). Hiermee was er een rechtstreekse band tussen de PEN en de agentuur. Na Khols dood leidde zijn weduwe en medeoprichtster Bohumila (Mila) Kholová-Toušková (1894-1954) de agentuur totdat deze in 1949 formeel werd overgenomen door DILIA. Centrum richtte zich vooral op theaterstukken en op de propagering van Tsjechisch theater in het buitenland – zo vertegenwoordigde Centrum de bekende Tsjechische schrijver Karel Čapek in Engeland en Nederland (Šlancarová, 2016, 112-113). Daarom was Centrum voor de Nederlandstalige literatuur van minder belang. Via PEN leerde Kholová Fabricius kennen die lid was van PEN-Nederland. Centrum regelde in 1933 de rechten van Fabricius' *Italiaanse trilogie* voor Družstevní práce met Fabricius' Duitse uitgever Zsolnay in Leipzig die hem in Centraal-Europa vertegenwoordigde. Kholová had in 1933 een jonge Duitstalige Tsjech, Vincenz (Vincy) Schwarz (1902-1942), aangenomen die ervaring had als vertegenwoordiger van de *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt* [Frankfurter Krant en Handelsblad], de huidige *Frankfurter Allgemeine Zeitung* [Frankfurter Algemene Krant], ook destijds al een van de belangrijkste dagbladen van Duitsland, en ook een tijdje voor de Duitstalige uitgeverij Literaria had gewerkt. Over hem later meer.

Universum

Universum begon in 1933 als eveneens een op theater gerichte agentuur. Eigenaar Bohumil Perlík (1908-1970) was oorspronkelijk een theaterspeler bij het Nationaal Theater in Praag, waar hij in 1929 en 1930 in verschillende toneelstukken optrad. De reden waarom hij zijn spelersloopbaan afbrak, is onbekend. De agentuur kreeg de kans toen Centrum in 1934 technisch failliet ging.^[10] Universum

nam vervolgens de meeste schrijverscontracten én de medewerker Vincy Schwarz over. Toen Schwarz in de agentuur kwam, begon Universum zich ook op het propageren van jonge schrijvers te richten. Schwarz regelde namens Centrum in 1937 het contract voor de vertaling van *Kinderen van ons volk* van Antoon Coolen met Melantrich, voerde onderhandelingen om *Stiefmoeder Aarde* van de destijds jonge Theun de Vries bij Družstevní práce uitgegeven te krijgen, en regelde voor Družstevní práce in 1937 ook de contracten voor *In de loopgraven voor Madrid* van Jef Last en *De hongertocht* van Madelon Székely-Lulofs.

De filmster en zanger Jára Kohout (1904-1994) stelde in zijn memoires (Kohout, 1991, 147) dat Perlík een op winstbejag beluste afzetter was. Perlík trachtte in 1939 na de bezetting van het zogenaamde Protectoraat naar Frankrijk te vluchten, maar werd bij die vlucht poging gepakt en bracht anderhalf jaar in de gevangenis door. Uiteindelijk werd hij vrijgelaten, vermoedelijk omdat hij confidant van de Gestapo werd. Perlík vermoedde dat de destijds zeer populaire filmster Lída Baarová (1914-2000) zijn vluchtplannen had verraden – Baarová was eind jaren dertig mogelijk de minnares van Joseph Goebbels, hoewel zij dit zelf steeds ontkend heeft. Perlík klaagde haar na de bevrijding aan en Baarová bracht anderhalf jaar in de gevangenis door terwijl haar zaak werd onderzocht, maar werd na 16 maanden wegens gebrek aan bewijs vrijgelaten. Uiteindelijk emigreerde zij naar Oostenrijk (Motl, 2002, 116-118). Tijdens Perlíks hechtenis onderhield zijn echtgenote Anna Perlíková de agentuur, Zo sloot zij in 1943 een contract af met de Antwerpse uitgeverij De Sikkel om toneelwerk van Herman Teirlinck in Tsjechië op de planken te krijgen.

Na zijn vrijlating in 1941 tot september 1944, en vervolgens van mei 1945 tot januari 1946 baatte Perlík het houten Lidové divadlo Uranie [Volkstheater Uranie] uit dat in de Praagse wijk Holešovice in de tuin van de Měšťanský pivovar [Stadsbrouwerij] was gebouwd. Het theater was destijds van belang omdat het de mogelijkheid om op te treden gaf aan verschillende Tsjechische toneelspelers die hun eigen theaters tijdens de bezetting aan de Duitsers hadden moeten afgeven. Per 1 september 1944 werd echter ook dit theater door de bezetter gesloten. Het gebouw brandde in de nacht van 2 januari 1946 af als gevolg van een brand die was aangestoken door secretaris Karel Štoll, die op die manier zijn verduistering van een groot deel van de kas wilde camoufleren (Bohata, 2016).

Vincy Schwarz

De propagering van Nederlandstalige literatuur in Tsjechië in de tweede helft van de jaren dertig en het begin van de jaren veertig was vooral het werk van één persoon – Vincy Schwarz. Hij werd op 5 september 1902 geboren in het destijds over-

Afbeelding 46: Vincy Schwarz op een karikatuur van zijn vriend František Bidlo (1937)

wegend Duitstalige Moravische stadje Šternberk (Mährisch-Sternberg) in een nationalistisch Duitstalige familie van een drogist die net als de 90% Duitstaligen van het stadje voor een zelfstandige provincie Sudetenland had gekozen.^[11] De familie was in de jaren dertig actief in de Sudetendeutsche Volkshilfe, de Deutscher Turnverein en soortgelijke Duitstalige culturele en humanitaire organisaties (die overigens vaak wel een nationalistische achtergrond hadden).

Na zijn schooltijd op Duitstalige scholen in Olomouc en Češiň (Teschen) studeerde Schwarz bij de Duitstalige Handelsakademie in Olomouc. In 1921 deed hij eindexamen, verliet officieel de katholieke kerk en werd oprichtend lid van de lokale afdeling van de Duitstalige Kommunistische Partei. Blijkens berichten in het partijblad voor de regio Ostrava *Der Kampf* [De Strijd] was hij zeer actief. Na zijn militaire dienst in de jaren 1922-1924 verhuisde Schwarz naar Praag, waar hij bij de Duitstalige uitgeverij Literaria ging werken en de *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt* vertegenwoordigde. Hij reisde regelmatig naar Duitsland en bezocht vermoedelijk ook de Frankfurter Buchmesse. Zijn huwelijk op 11 april 1933 met Zdeňka Flégrová (1905-1942) betekende een omkeer in zijn leven.

Schwarz maakte via zijn vrouw kennis met Tsjechische literaire kringen en begon zijn tot dan vrij zwakke kennis van het Tsjechisch rap te verbeteren. In de jaren 1933-1935 was hij medewerker bij het agentschap Centrum, en vervolgens van 1935 tot 1937 bij Universum. In de loop van 1937 richtte Schwarz zijn eigen eenmansagentschap op en begon mee te werken aan het blad *Literární noviny* [Literaire Krant], sinds 1927 tot op heden de belangrijkste literair-kritische periodiek van Tsjechië.^[12] Zijn contacten (o.a. de Nederlandse) en zijn contact met de Tsjechoslowaakse en internationale PEN-club nam hij mee. Uit de bewaard gebleven contracten blijkt overigens dat hij ook bij Centrum en Universum meestal voor de Nederlandstalige literatuur verantwoordelijk was. De voormalige communist bleek over een zeer kapitalistisch zakeninstinct te beschikken – zo verzocht Antoon Coolen in maart 1938 in een brief aan Bohumil Janda van Sfinx om de rechten liever rechtstreeks uit te betalen, omdat Schwarz van elke betaling steevast 15% inhield.^[13] Deze medaille had overigens ook een voor Nederlandse schrijvers aangename keerzijde, want Schwarz wist soms betere vergoedingen voor hen te bemiddelen dan zij in andere landen kregen.

Het netwerk van Schwarz

Uit de bewaard gebleven briefwisselingen komt een vrij duidelijk beeld van Schwarz' werkwijze naar voren. Zijn eerste kennis met de Nederlandstalige literatuur moet hij op twee manieren hebben opgedaan: als medewerker van *Literaria* en het *Frankfurter Handelsblatt* in Duitsland, waar hij contacten kreeg bij Zsolnay en Insel-Verlag en vermoedelijk ook de belangrijke Duitse vertaler Peter Mertens (1892-1955) had leren kennen. Dankzij zijn eerste Tsjechische werkgever Centrum kwam Schwarz in aanraking met de PEN-club en via deze club met o.a. PEN-Nederland. Bovendien sloot Centrum juist in die periode met Zsolnay een contract af voor de *Italiaanse trilogie* van Johan Fabricius. Hij kreeg zo rechtstreeks contact met verschillende schrijvers, in Nederland met name met Godfried Bomans (1913-1971), Herman de Man (1898-1946) en Johan Fabricius, in Vlaanderen met Stijn Streuvels.

Aan de Tsjechische kant zocht Schwarz vooral contact met uitgeverijen die boekenclubs hadden, zoals Družstevní práce en ELK. Dat was voordelig zowel voor de auteur als voor Schwarz zelf. Bij grote ledenbestanden waren oplagen van 5.000 exemplaren of meer geen uitzonderingen en contracten waren meestal zo opgesteld dat de royalties over de eerste 3000 exemplaren 5% van de ledenprijs, 7½% over de volgende 3000 en 10% over alle boven 6000 exemplaren verkochte boeken betroffen. Van het eerste bedrag werd meestal een aanbetaling van tussen 200 en 300 toenmalige gulden (ongeveer 3.200-4.800 Tsjechoslowaakse kroon voor 1939, tij-

dens de oorlog ca. 3.000-4.500 kroon) betaald.^[14] Schwarz had niet alleen met DP en met Bohumil Janda (ELK) goede contacten, maar ook met liberale uitgevers als Jan Naňka (1899-na 1949) en Julius Albert, met de criticus Pavel Eisner, en met tal van Duitse uitgeverijen, waaronder het belangrijke Insel-Verlag.

Dankzij Schwarz' contacten werden o.a. Antoon Coolen, Cees Kelk, Jef Last, Madelon Székely-Lulofs, Theun de Vries en Simon Vestdijk bij Tsjechische uitgeverijen geïntroduceerd. Schwarz was ook de organisator van het opnemen van vertalingen van werken van Vlaamse auteurs als Stijn Streuvels, Herman Teirlinck en Valère Depauw ter vervanging van na 1939 verboden 'vijandelijke' Franse, Britse en Amerikaanse werken. Schwarz had daar overigens ook zelf belang bij, omdat hij vooral Engelstalige en Franse auteurs vertegenwoordigde die na 1939 merendeels verboden waren. Volgens getuigenis van Jiří Pober (1910-1976) die in de jaren 1937-1940 als vertaler bij Sfinx werkte, tijdens de Duitse bezetting hoofd van de literaire afdeling van ELK was en Schwarz in 1937 als tolk behulpzaam was bij een reis naar Engeland, was Schwarz degene die veel West-Europese auteurs introduceerde bij middelgrote en kleine uitgeverijen die geen eigen literaire redacteurs hadden als Julius Albert, Jan Naňka en tot op zeker hoogte ook bij Sfinx (Václavek, 1966, 7).

Uit de bewaard gebleven correspondentie blijkt dat Schwarz vaak probeerde om rechtstreeks met de auteur zelf te onderhandelen. Dat kon voor beide kanten voordelig zijn, omdat Schwarz er soms in slaagde om een hoger percentage voor zijn diensten te bedingen en de auteur in zo'n geval niets aan zijn eigen uitgeverij hoefde af te dragen. Antoon Coolen was zo'n schrijver en onder de Vlamingen Stijn Streuvels. Deze laatste beval de diensten van Schwarz kennelijk ook aan bij zijn collega's. Er waren echter ook auteurs die altijd op hun eigen Nederlandse uitgever vertrouwden en vaak een heel persoonlijke relatie met de uitgever hadden, zoals Theun de Vries met Jan van Tricht bij Van Loghum Slaterus en Ernest Claes met jonkheer Nico van Suchtelen (1878-1949) van de Wereldbibliotheek. In het geval van A. den Doolaard was de relatie met de uitgeefster Alice von Eugen-van Nahuys van Querido dermate vriendschappelijk dat Schwarz geen enkele kans had ertussen te komen. Bij alle drie schrijvers speelden overigens ook financiële belangen een rol – hun uitgevers waren bereid om hun grote voorschotten te geven en als kredietgever op te treden en die relatie was voor hen veel belangrijker dan een of andere vertaling in het verre Tsjechoslowakije.

De laatste jaren van Schwarz

Toen na de bezetting van het Sudetengebied op 1 oktober 1938 alle staatsburgers in rest-Tsjechoslowakije moesten kiezen voor Duitse of Tsjechische 'volksetnici-

teit', koos Schwarz demonstratief voor de Tsjechische en liet zijn domicilie officieel van zijn geboortestad Šternberk (Mährisch Sternberg), dat toen bij het Derde Rijk werd gevoegd, wijzigen in Praag (Václavek, 1966, 9).^[15] In 1940 trad hij toe tot de *Československá církev evangelická* [Tsjechisch-Evangelische Broederkerk] – iets wat veel van huis uit agnostische intellectuelen in die jaren deden als een kennelijk statement in de richting van het paganistische nazisme – en werd lid van de *Maticе česká* [lett. Tsjechische Moeder], de in 1831 door František Palacký gestichte Tsjechische cultuurbond. Hij gaf enkele werken over de Tsjechische cultuur uit, zoals *Věčné Čechy: Obrazy a vidiny z českých dějin v německé poezii* (1939, Eeuwige Bohemen: Beelden en panorama's uit de Tsjechische geschiedenis in de Duitse poëzie).

Tegelijkertijd bleef hij ook als literair agent actief. In maart 1942 kwam in de *Neue Zürcher Zeitung* [Nieuwe Züricher Krant] een artikel uit waarin de auteur uitlegde, waarom het Derde Rijk uiteindelijk de oorlog zou moeten verliezen. Schwarz kreeg dit stuk in handen via zijn contact, de boekhandelaar Karel Šváb (1896-1942) die veel illegale literatuur verspreidde (Andrle, 2012). De boekhandel werd echter door de Gestapo in het oog gehouden. Toen Schwarz' vrouw het artikel op 23 maart 1942 meenam naar huis, werd zij gearresteerd door de Gestapo. Kort daarna werd ook haar man gevangengenomen en beiden werden op 30 juni 1942 in de beruchte Pankrác-gevangenis gefusilleerd in het kader van de nazistische wraakactie voor de aanslag van de partizanen op 27 mei 1942 op de 'Stellvertreter Reichsprotector in Böhmen und Mähren' Reinhard Heydrich (Mesireur, 1984). Bij zijn arrestatie werd zijn archief met contacten, contracten en correspondentie met tientallen auteurs uit ongeveer veertig landen door de Gestapo in beslag genomen. Deze zijn verdwenen en nooit teruggevonden (Václavek, 1966, 8). Op basis van in schrijversarchieven bewaard gebleven correspondentie en contracten kan voor de Nederlandstalige literatuur de volgende lijst worden gereconstrueerd van werken waarbij Schwarz heeft bemiddeld:^[16]

De contacten van Schwarz – periode bij Centrum (Mila Kholová)				
Jaar	Schrijver	Boektitel	bemiddeld via	Tsjechische uitgever
1933	Johan Fabricius	De komedianten trokken voorbij	via Zsolnay (Leipzig)	Družstevní práce
1934	Johan Fabricius	De melodie der verten	via Zsolnay (Leipzig)	Družstevní práce
Periode bij Universum (Bohumil Perlík) – alle contracten door Schwarz getekend				
Jaar	Schrijver	Boektitel	bemiddeld via	Tsjechische uitgever
1935	Antoon Coolen	<i>De vreemdeling</i> (toneelstuk)	via Lída Faltová	Universum
1935	Madelon Lulofs	Rubber	Elsevier via Faltová	ELK

1936	Ernest Claes	Kobeke	via Insel Verlag (Leipzig)	Melantrich
1936	Johan Fabricius	Dans rond de galg	via Zsolnay (Leipzig)	Družstevní práce
1936	Willem Elsschot	<i>Kaas, Tsjip</i>	Van Kampen, via Faltová (?)	Julius Albert
1936	Ben v. Eysselstein	<i>De vliegende feeks</i> (toneelstuk)	Strengholt	Universum
1936	Jef Last	Zuiderzee	Querido	Sfinx
1936	Lode Zielens	De gele roos	Elsevier	Leopold Mazáč
1937	Antoon Coolen	Kinderen van ons volk	Paul Brand	Melantrich
1937	Lode Zielens	Moeder, waarom leven wij?	Elsevier	Družstevní práce
1937	Madelon Lulofs	De hongertocht	Elsevier	Družstevní práce
1937	Jef Last	In de loopgraven voor Madrid	Contact	Družstevní práce
Eigen agentuur				
Jaar	Schrijver	Boektitel	bemiddeld via	Tsjechische uitgever
1937	Theun de Vries	Stiefmoeder aarde	via Faltová – Van Loghnum Slaterus	Družstevní práce
1937	Antoon Coolen	Dorp aan de rivier	via Coolen	ELK
1938	Theun de Vries	Rembrandt	Van Loghnum Slaterus	Jan Naňka
1938	Stijn Streuvels	Minnehandel	via Stijn Streuvels	ELK
1938	Stijn Streuvels	Prutske	via Stijn Streuvels	Družstevní práce
1938	Stijn Streuvels	De teleurgang van den Waterhoek	via Stijn Streuvels	Světový literární klub
1941	Godfried Bomans	Erik of het klein insectenboek	Het Spectrum	Družstevní práce
1941	Valère Depauw	Tavi	via Ernest Claes	Sfinx
1941	Herman Teirlinck	Maria Speermalie	Wereldbibliotheek	Družstevní práce
1941	Herman Teirlinck	Het ivoren aapje	Wereldbibliotheek	Družstevní práce
1941	Herman Teirlinck	De nieuwe Uilenspiegel	Mij. voor Goedkope en Goede Literatuur	Družstevní práce
1941	Gerard Walschap	Adelaïde	via Streuvels	Sfinx
1942	F. Bordewijk	Apollyon	Nijgh & Van Ditmar	Družstevní práce
1942	Simon Vestdijk	Rumeiland	via Rohrer Verlag, Brno	Karel Voleský
1942	Anne de Vries	Bartje	via De Vries	ELK

Tabel 4. Door Vincy Schwarz bemiddelde Nederlandstalige literatuur

Uit de lijst blijkt dat zijn eerste contacten via Zsolnay en Insel Verlag primair waren. Omdat uitgeverijen er de voorkeur aan gaven dat auteursrechten via een literair agentschap werden geregeld, was Lída Faltová een andere bron van contacten. Ten slotte was de functie die Schwarz eind jaren dertig had bij PEN Tsjechoslowakije van belang voor zijn contacten met Vlaamse auteurs. Schwarz werd min of meer de agent voor contacten met de Lage Landen, wat duidelijk zichtbaar is aan het feit dat de contracten met hem mee verhuisden bij zijn wisselingen naar andere agentschappen.

Gustav Bernau

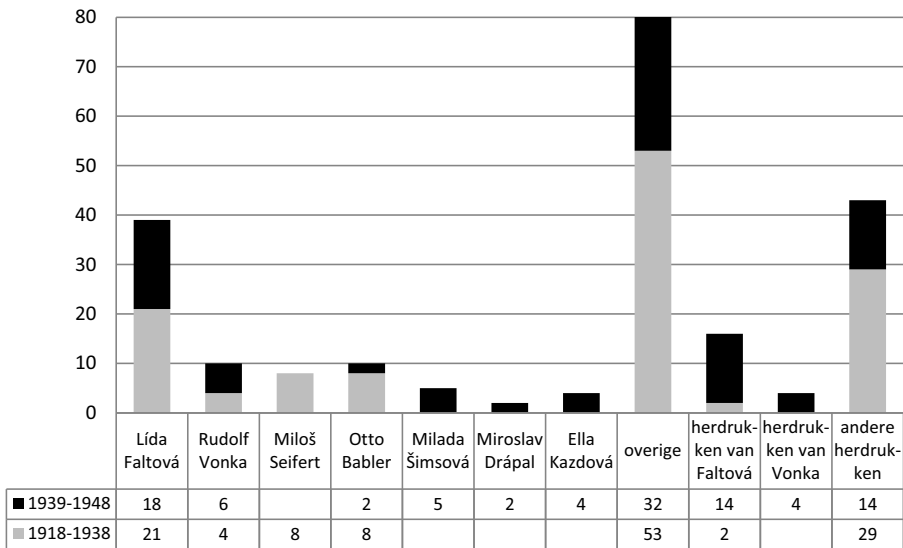
Nederlandse contacten van Schwarz vernamen via de met hem bevriende Gustav Bernau, die zelf ook als literair vertaler uit het Duits en Frans actief was, dat Schwarz ‘in het voorjaar gestorven was’.^[17] Bernau kon de ware toedracht moeilijk in zijn brieven vermelden, omdat hij zich ervan bewust was dat die door de censuur gelezen konden worden. Over Bernau is minder bekend dan over Schwarz. Bernau was in 1906 geboren in Praag en vertaalde sinds de jaren twintig vooral avonturenromans en komische werken. Van 1937 tot 1948 had hij een eigen literaire eenmansagentschap die, zoals alle privébedrijven, in 1948/9 werd geliquideerd. Uit de in Nederlandse schrijversarchieven bewaard gebleven documenten blijkt dat hij het hele netwerk van Schwarz overnam. Vanaf het midden van de jaren vijftig tot begin jaren zeventig was Bernau aangesteld bij het staatsliterair agentschap DILIA (Divadelní a literární agentura – Agentschap voor Theater en Literatuur) in de sectie buitenlandse literatuur.^[18] Hij ondertekende als officiële vertegenwoordiger van de literaire sectie van DILIA verschillende contracten voor o.a. Johan Fabricius en Theun de Vries en bleef tot aan zijn pensionering in 1974 in deze functie werken. Hierheen had hij zijn oude netwerk meegenomen en onderhield contact met uitgevers van wie de bedrijven in 1949 waren geprivatiseerd zoals Bohumil Janda. Bernau was onder het pseudoniem Martin Halban ook als schrijver actief (Vopravil, 1973, 397).^[19]

4.3. De vertalers

Voor de verspreiding van de Nederlandstalige literatuur waren echter de vertalers verreweg de belangrijkste actoren. In het interbellum was er een hele reeks vertalers in Tsjechië aanwezig met voldoende kennis van het Nederlands om rechtstreeks uit deze taal te vertalen, zoals dit binnen het Tsjechische literaire systeem werd verwacht.

In grafiek 5 zijn de belangrijkste vertalers aangegeven, samen met vertalers die in de jaren vlak na de bevrijding begonnen met vertalen en over wie later zal worden

gesproken. In het interbellum waren er vier vertalers die er qua productie uit sprongen. Twee van hen specialiseerden zich in de Nederlandstalige literatuur, al vertaalden zij beiden ook werken uit andere talen. Dit waren de diplomaat Rudolf J. Vonka en de beroepsvertaalster Lída Faltová. De vertalers die zich niet in het Nederlands specialiseerden, maar wel een zekere invloed hadden, waren Otto F. Babler en Miloš Seifert. In het navolgende zullen al deze vertalers kort worden besproken, waarbij wordt aangegeven welke invloed zij hadden op de overdracht van Nederlandstalige literatuur in het Tsjechische literaire veld.

Grafiek 5: Productie van afzonderlijke vertalers 1919-1938 en 1939-1948

4.3.1. *Otto F. Babler en de *Renouveau Catholique**

De meest veelzijdige literair vertaler in het Tsjechisch van tussen beide wereldoorlogen was vermoedelijk Otto F. Babler^[20], zoals deze polyglot meestal wordt aangeduid. Hij werd als Otto Franjo Babler in Sarajevo geboren in een gemengd Duits-talig-Sloveens-Tsjechische familie. Zijn vader Otto Babler sr. (1872-1901) was een mijnbouwkundig ingenieur afkomstig uit een Duits-Sloveense familie van Karinthië, zijn moeder Jindřiška Jandová (1876-1952) was Tsjechische. De jongen groeide drietalig op met Duits, Sloveens en Tsjechisch. In 1914 nam zijn moeder, inmiddels weduwe, het zekere voor het onzekere en verhuisde met haar zoon naar het Tsjechische Olomouc, waar de jongen verder opgroeide en er nog een paar talen bij leerde. Omdat Babler na 1918 automatisch de Joegoslavische nationaliteit

had gekregen, moest hij in 1923 en 1924 zijn dienstplicht aldaar vervullen. Al voor zijn vertrek had hij besloten om van zijn talenkennis zijn beroep te maken door literair vertaler te worden. Tijdens zijn militaire dienst in Ljubljana en Belgrado bestudeerde hij ijverig volksverhalen en gedichten van verschillende volkeren die samen de nieuwe staat Joegoslavië vormden. Deze kennis zou hij later weer als literair vertaler gebruiken. Zo maakte hij vertalingen van het epische Bosnische gedicht *Hasanaginica* [De klaagzang van Hasan Aga's vrouwen] zowel in het Tsjechisch als het Duits.

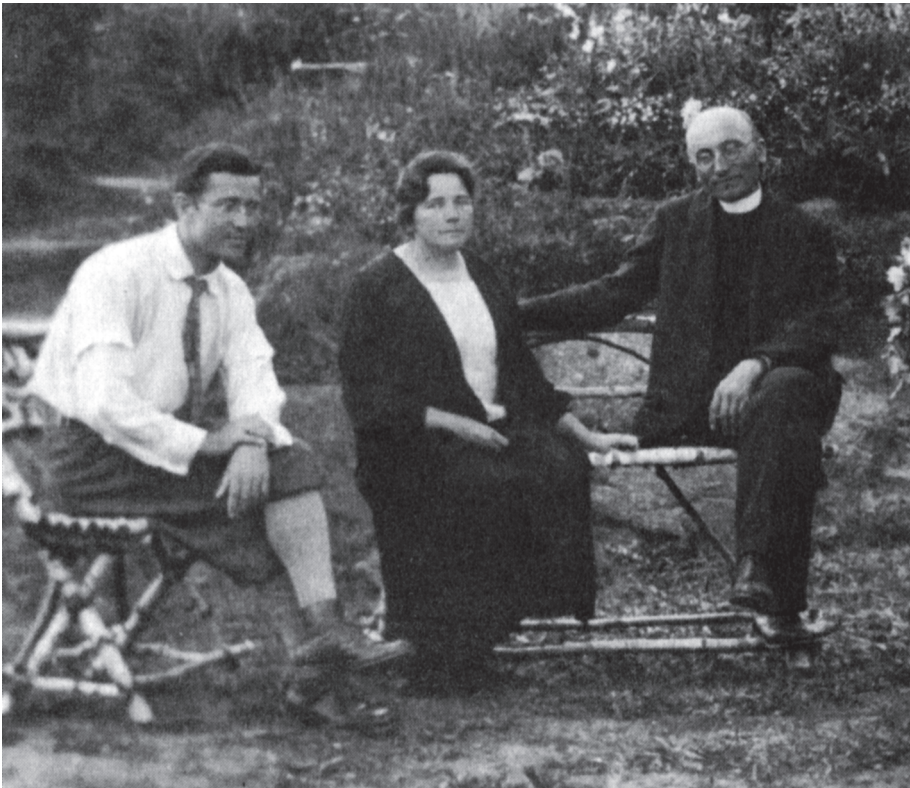
Na zijn huwelijk met Marie Mejsnarová (1896-1987) in 1928 ging het echtpaar op de heuvel Svratý Kopeček boven Olomouc wonen. Dankzij dit huwelijk verkreeg Babler na acht jaar in 1936 ook de Tsjechische nationaliteit en ging werken als bibliothecaris, eerst bij de kamer van koophandel, na de opheffing daarvan in 1948 tot aan zijn pensioen in 1956 bij de wetenschappelijke bibliotheek van Olomouc. Deze baan verzekerde hem van een stabiel inkomen en van voldoende vrije tijd om zich aan zijn levensroeping, het literair vertalen, te wijden. Van zijn vijftiende jaar, toen hij als gymnasiast in Olomouc begon met vertalen, tot één jaar voor zijn dood, toen hij blind werd (1983), vertaalde Babler naar schatting meer dan duizend teksten, gemiddeld vijftien teksten per jaar, variërend van korte gedichten tot de complete *Divina Commedia* van Dante (Babler, 1958) met een omvang van ruim 680 pagina's in druk (Hrdinová, 2008, 50). Het precieze aantal vertalingen is onbekend, omdat Babler veel vertalingen meermalen in verschillende dagbladen en tijdschriften uitgaf, vaak omwerkte, en ook veel vertalingen alleen in handschrift bleven bestaan. Tot de ongeveer negentien talen waaruit Babler vertaalde, behoorde ook het Nederlands.^[21]

Zoals het onmogelijk is om vast te stellen, hoeveel vertalingen Babler in totaal heeft gemaakt, geldt ook dat onbekend is hoeveel vertalingen hij uit het Nederlands maakte. Veel vertalingen verschenen namelijk in lokale dagbladen of kleine literaire periodieken die moeilijk toegankelijk zijn, zodat er van tijd tot tijd bij toeval vertalingen teruggevonden worden. Bovendien liet hij verschillende vertalingen meermalen afdrukken, ongetwijfeld om financiële redenen. Zo kwam bijvoorbeeld zijn vertaling van de *Driekoningentripteik* eerst op 21 december in *Světózor* uit, twee dagen later kwam dezelfde vertaling uit bij *Československý deník* [Tsjechoslowaaks Dagblad], een jaar later op 25 december 1923 in *Našinec* [Ons Land] en ten slotte verkocht hij de vertaling nog eens aan het tijdschrift *Salon* voor het decembernummer van 1925 en kwam deze ook in het vrouwen tijdschrift *Eva* uit.

Babler als vertaler

Bablers eerste vertalingen uit het Nederlands moeten al uit zijn gymnasiumperiode dateren, al kwamen ze vaak pas later uit in druk. Na zijn eindexamen trachtte hij als *freelance* literair vertaler te werken, destijds een nog vrijwel onbekend beroep. De eerste vertalingen uit het Nederlands die bekend zijn van Babler, zijn fragmenten uit Felix Timmermans' *Pallietier* die in mei 1922 uitkwamen in het blad van de agrarische partij *Selské listy* [Boerenbladen] en in augustus 1922 nogmaals werden gepubliceerd in het verwante blad *Moravská domovina* [Het Moravische Thuis]. In dat jaar werd Babler lid van de *Družina literární a umělecká* [Literaire en Artistieke Club], opgericht door katholieke modernisten rond Karel Dostál-Lutinov als een Moravische literaire vereniging. Als gevolg daarvan kwamen Bablers eerste vertalingen van complete werken in de tweede helft van dat jaar uit in het tijdschrift *Archa* [De Ark], dat door hen werd uitgegeven. Het gaat om de prozaversie van de *Beatrijs*-legende^[22] en om Timmermans' *De zeer schone uren van juffrouw Symforosa, begijntje*.

Afbeelding 47: Otto F. Babler, Pavla Kytlicová en Jakub Deml in Demls tuin te Tasov, 1928

Babler was rond 1920 bevriend geraakt met Jakub Deml en zo in contact gekomen met de Tsjechische *Renouveau catholique* rond Florian. Zoals Florian en de zijnen voor de Eerste Wereldoorlog al kritisch waren jegens de hoge clerus, waren zij na 1918 uiterst kritisch jegens de nieuwe Československá lidová strana [Tsjechoslowaakse Volkspartij], die zij als te meegaand zagen jegens het zuilensysteem van de nieuwe staat, te zeer verbonden met het staatsapparaat en daardoor neigend naar corruptie, en te weinig spiritueel (Putna, 2010, 192-194). De door Bloy geïnitieerde en door Florian overgenomen Mariaverering werd na 1918 nog meer benadrukt. Florian zelf stond afwijzend tegenover de nieuwe staat, niet uit nostalgie naar de Dubbelmonarchie, maar omdat vrijmetselaars, liberalen en sociaaldemocraten in Tsjechoslowakije de meeste invloed hadden en de katholieke kerk sterk onder druk kwam te staan – Florian zag hierin een negatieve parallel met de Franse republiek.^[23]

Babler hield zich verre van allerlei twisten tussen verschillende katholieke en andere groeperingen. Van de groep rond Florian nam hij wel de neiging over om bibliothele, goed verzorgde uitgaven te maken, geconcipieerd als zogeheten *cimelia*, zorgvuldig, bij wijze van spreken als handschriften uitgevoerde drukken in zeer kleine oplagen (Džambo, 2002, 195; Hrdinová, 2008, 26-27). Na zijn terugkeer uit militaire dienst ging hij kleine series bibliothele uitgaven in eigen beheer maken van succesvolle eigen vertalingen. Zijn boeken waren meestal op handgeschept papier, soms ook met een handpers gedrukt. Hij zocht zijn illustratoren zorgvuldig uit. Dat konden oude schoolvrienden zijn als de Duitstalige antroposoof Rudolf Michalik of ook door Babler voor dat doel speciaal aangeschreven kunstenaars, zoals de Vlaamse grafisch ontwerper Victor Stuyvaert (1897-1974). Anders dan de cholische Florian, die op een gegeven moment met iedereen ruzie had, was Babler wel een diep gelovige katholiek, maar kon hij evengoed overweg met progressieve liberale joden als de Duitstalige architect Paul Engelman, met atheïstische linkse filosofen als de latere rector van de universiteit van Olomouc Josef L. Fischer of met de avant-gardeschrijver Konstantin Biebl.

Babler als bibliothele uitgever

Dankzij zijn activiteiten als vertaler en drukker-uitgever van *cimelia*, maar zeker ook omdat hij zonder probleem met mensen van zeer uiteenlopende gezindte bevriend was, werd Babler een van de belangrijkste leden van de Moravische club van bibliofielen. Dezen kwamen jaarlijks in mei op wisselende plekken bijeen en hadden de gewoonte om dan een speciale uitgave te publiceren. Bablers vertaling van Timmermans' *De zeer schone uren van juffrouw Symforosa* werd door hem ter gelegenheid van de eerste bijeenkomst van de Moravische Bibliofielen in mei 1929

in Kroměříž in een oplage van 150 exemplaren uitgegeven. Babler gaf verschillende series uit die vaak maar uit een paar deeltjes bestonden. Zo'n serie was *Heliotrop*. Hierin kwam als eerste deeltje in 1933 een herziene versie van zijn vertaling van de prozalegende van de *Beatrijs* uit in een genummerde oplage van 40 stuks met illustraties van Stuyvaert (afbeelding).

Afbeelding 48: Titelpagina van *Sestra Beatrice* – bibliofiele uitgave (1933)

In de loop van de jaren zou Babler nog verschillende kleinere vertalingen uit het Nederlands maken, vaak (maar niet alleen) van religieus geïnspireerde literatuur: een Marialied van de priester-dichter Johannes Stalpaert van der Wiele (1579-1630) in 1927 (bibliofiele uitgave 1935), verhalen uit Timmermans' *Twee vertellingen voor mijne kinderen* in 1934. Het verhaal *Over toverboeken* dat Timmermans voor Vlaamse bibliofielen had geschreven, vertaalde Babler in 1935 in het blad *Bibliofil*, en ten slotte werkte hij nog gedichten van Boutens (1870-1943) en Marsman (1899-1940) in het Tsjechisch om. Die bewerkingen werden in 1948 afgedrukt in de laatste editie van *Glossář* [Glossenboek], het blad van de Moravische bibliofielen. Als voorbeeld hier de vertaling van Marsmans gedicht *Heimwee* (uit *Verzamelde gedichten V*) met ernaast de vertaling van Babler.

Heimwee

De tijden zijn zwart.
 Wij zijn eeuwen en eeuwen te laat geboren.
 in een mantel gehuld, door een
 engel op weerlichten doortocht verloren

en door het onuitroeibaar heimwee vervuld
 den Koning te zien voor Wien ik had willen strijden,
 schrijd ik naar den Dood
 en die een krijgsman had willen zijn

in de hartstochtelijkste aller tijden,
 moet nu in late verwilderde woorden gewagen
 van eeuwen, die versomberden tot verhalen
 – duister en vurig – van Kruistochten
 en Kathedralen.

Tesknota

Čas černý je.
 My narodili se pozdě o staletí.
 Zahalen v plášť, ztracený
 andělem, jenž mezi blesky letí,

přepadán neodbytnou tesknoutou po tom,
 bych potkal Krále, za něhož bych se bil,
 tak vstříc jdu smrti –
 a ten, jenž by válečníkem dobrým byl

v nejbouřlivějším ze všech časů,
 teď v pozdní době zdivočelými slovy
 ličí věky, jež šerou pověstí se staly,
 ličí teskně a ohnivě křížácké výpravy
 a katedrály...

Overigens stond in dezelfde aflevering van *Glossář* ook een artikel van de slavist Aimé van Santen (1917-1988), destijds juist bij de in 1947 hernieuwde universiteit van Olomouc aangetreden als lector Nederlands, over recente ontwikkelingen in de Nederlandse literatuur.^[24] De eerste naoorlogse rector van de universiteit was de filosoof Josef L. Fischer (1894-1973), die de oorlogsjaren ondergedoken in Nederland had doorgebracht en met wie Babler al van voor de oorlog bevriend was (Engelbrecht, 2010, 243-244).

Hoe Babler aan zijn Nederlandse bronteksten kwam, is onbekend. In Nederlandse en Vlaamse schrijversarchieven heeft hij geen sporen achtergelaten wat aanleiding geeft tot het vermoeden dat hij zich nooit het hoofd brak over auteursrechten. De eerste teksten die meestal een sterk religieus karakter hebben, moet hij via contacten van de Tsjechische *Renouveau Catholique* hebben gekregen. Voor zijn in *Selské listy* afgedrukte teksten geeft hij aan dat de vertaling ‘met toestemming van de auteur uit het Vlaams’ is gemaakt,^[25] maar in het tamelijk complete archief van Timmermans is er geen spoor van contacten met Babler te vinden. Voor latere teksten kan Fischer die met Nederlandse filosofen in contact was en zelf verschillende keren Nederland bezocht had, de bron zijn geweest. Fischer had Babler in Olomouc ook aan zijn baan bij de wetenschappelijke bibliotheek (destijds universiteitsbibliotheek) geholpen en hem aangesteld als lector Servokroatisch. Omdat Babler alleen onregelmatig in dagbladen en vaak niet bijster veel verspreide tijdschriften publiceerde en daarnaast voornamelijk in kleine oplagen in eigen beheer uitgaf, waren zijn vertalingen wel bij insiders bekend, maar hadden zij weinig invloed in het Tsjechische literaire veld.

4.3.2. *De ‘geest van Vonka’*

Wél van invloed waren de vertalingen van Rudolf Jordán Vonka, die in veel opzichten Bablers tegenpool was – vrijmetselaar, vrijzinnig protestant, een tamelijk extraverte persoon en een vertaler die voor de belangrijkste literaire Tsjechische uitgeverijen van die tijd vertaalde. Het gebeurt zelden dat een literair vertaler spreekwoordelijk wordt. Bij Rudolf J. Vonka is dit het geval: de slavist en veelvuldig bekroonde literair vertaler Edgar de Bruin (2009) muntte een tiental jaren geleden het begrip *Vonkův duch* ofwel *de geest van Vonka*. Hiermee duidde hij vertalers aan die intuïtief, niet bijster precies en soms met regelrechte fouten literaire werken vertaalden. Kortom, het type vertaler dat in het interbellum door de vooraanstaande vertaler en literair criticus Pavel Eisner als ‘cultuurbaar’ en ‘oplichter’ (Eisner, 1933, 47) was bestempeld.

Vonka’s leven

Vonka werd op 17 oktober 1877 geboren in het dorpje Křinec, ongeveer 75 km ten oosten van Praag, als jongste van acht kinderen van de metselaar Josef Vonka (1829-1910) en diens vrouw Anna Trantínová (1836-1894).^[26] Na de basisschool in zijn eigen stadje en de middelbare school in de 15 km verderop gelegen stad Nymburk deed hij de kweekschool in Praag. Al tijdens zijn studie begon hij artikelen te schrijven over de grote Tsjechische pedagoog en filosoof Jan Amos Comenius (1592-1670), die als voorbeeld werd gezien voor Tsjechische leraren. Velen van hen waren ook politiek actief. Deze ‘activistische’ leraren wilden het Tsjechische volk in zijn oude luister herstellen en waren eind negentiende eeuw een zoektocht naar Comenius’ graf in Naarden begonnen. Vonka sloot zich bij een van de onderwijzersbonden aan en werd al spoedig bestuurslid. In 1905 trouwde hij met de protestantse Libuše (Linda) Chmelařová. Tijdens de Eerste Wereldoorlog streed hij als soldaat aan vrijwel alle Oostenrijks-Hongaarse fronten. Hij gebruikte zijn dienstdtijd om enkele talen erbij te leren naast de talen die hij al kende. In 1917 besloot hij om over te gaan naar de protestantse kerk van zijn vrouw.

Afbeelding 49: Rudolf J. Vonka (ca. 1923)

Dankzij zijn talenkennis en zijn vooroorlogse activiteiten als partijlid van de *Česká pokroková strana* [Tsjechische Progressieve Partij] van Tomáš G. Masaryk kreeg Vonka in 1920 een baan bij het nieuwe Tsjechoslowaakse Ministerie van

Buitenlandse Zaken. Als zodanig was hij van oktober 1920 tot februari 1925 secretaris en persvoorlichter van het Tsjecho-Slowaakse gezantschap in Den Haag, waar zijn vrouw en hij beiden Nederlands leerden. Na terugkomst werkte hij tot zijn voortijdige pensionering om gezondheidsredenen in 1932 bij de afdeling voorlichting van het ministerie in Praag. In de jaren 1925-1939 was hij bovendien ouderling van de Evangelische Broedergemeente in Praag-Spořilov en in 1926 trad hij toe tot de vrijmetselaarsloge J.A. Komenský in Praag. In de jaren 1930-1933 was hij zelfs hoofdredacteur van het landelijke blad *Svobodný zednár* [De vrijmetselaar] (Čechůrová, 2002, 240-243, 449).

Vonka kan hiermee worden gekarakteriseerd als een pendant voor het Nederlands van de Tsjechische diplomaat Emil Walter (1890-1964), die een belangrijke vertaler van Scandinavische literatuur werd (Vimr, 2018, 41-51). Een soortgelijke Tsjechische diplomaat was ook Miloš Slíva (1887-±1944) die in de jaren dertig bij Tsjecho-Slowaakse ambassade in Brussel was geaccrediteerd en o.a. *De Jazzspeler* van Maurice Roelants (1895-1966) vertaalde. Allen waren van dezelfde generatie, waren taalbegaafd, hadden frontervaring, waren progressief gezind met banden met de regeringspartijen en vervulden in diplomatieke dienst de functie van persattaché. Bovendien deden alle drie ook hun best om hun eigen land en cultuur in het land waar zij als diplomaat werkzaam waren te propageren.^[27]

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Vonka als ex-diplomaat van Tsjecho-Slowakije, vrijmetselaar en actief protestant een verdachte persoon voor de bezettingsautoriteiten. Terecht, want de inmiddels 62 jaar oude man was vanaf het begin van de bezetting actief in de illegale pers, met name in het blad *V boj* [In de strijd] dat tussen 1939 en 1941 uitkwam als een ondergrondse voortzetting van het gelijknamige blad van ex-legionairs,^[28] en hielp ook Joodse medeburgers om onder te duiken. Nadat hij in 1940 en 1941 een paar maal was opgepakt door de Gestapo in verband met zijn activiteiten voor *V boj*, trok hij zich in 1944 terug in Křinec. Na de bevrijding in 1945 pakte Vonka zijn bezigheden als ouderling in Praag weer op en werd de officiële chroniqueur van zijn geboorteplaats Křinec. Op 21 februari 1948 was hij één van de intellectuelen die in een open brief aan president Beneš vroegen om pal te staan tegen de dreigende communistische dictatuur.^[29] Alleen door zich opnieuw terug te trekken in Křinec en door zijn hoge leeftijd en relatief onbelangrijke positie ontkwam Vonka aan veroordeling. Na de dood van zijn vrouw in 1959 verhuisde hij terug naar Praag, waar hij zich opnieuw engageerde als ouderling bij de protestantse gemeente in Spořilov. Op 30 juni 1964 blies de toen 86 jaar oude man zijn laatste adem uit.

De literaire vertalingen van Vonka

Vonka had al als scholier goed Duits en Engels geleerd. Op basis daarvan leerde hij tijdens zijn verblijf in Den Haag als diplomaat ook Nederlands, een taal die hij blijken verscheidene artikelen en brochures over Tsjecho-Slowakije in de Nederlandse pers goed beheerste. Mede dankzij zijn kennis van de taal en zijn contacten als diplomaat lukte het tijdens zijn verblijf om het vermoedelijke graf van Comenius in Naarden te lokaliseren, al zou de daadwerkelijke identificatie pas na Vonka's Nederlandse periode in 1929 plaatsvinden. Zijn eerste werk als vertaler was een vertaling van de brochure *Een bladzijde uit de wijsbegeerte der religie* van de vrijzinnige protestant Henri van den Bergh van Eysinga (1868-1920). Met deze tekst moet Vonka in vrijzinnig protestantse kringen in Den Haag kennis hebben gemaakt. Net als Vonka zelf trachtte deze filosoof het socialisme, dat hij als een hogere vorm van religie beschouwde, te combineren met het christendom dat hij geperverteerd achtte door het kapitalisme. Deze vertaling kan niet als een literaire vertaling worden beschouwd, maar past bij de bezigheden van Vonka tijdens zijn verblijf als diplomaat in Nederland: het schrijven van brochures over o.a. Comenius en diens invloed, kortom bij zijn denkstijl, en bij de denkstijl van de groep gematigd progressieve diplomaten waar hij bij hoorde.

Vonka maakte zijn eerste literaire vertaling in 1927. Hiervoor koos hij een van de belangrijkste werken uit de toenmalige Vlaamse literatuur, *Pallietier* van Felix Timmermans. In de uitgeversarchieven van Družstevní práce, waar het boek werd uitgegeven, en de persoonlijke archieven van Vonka (beide zijn tegenwoordig in het Památník národního písemnictví) is niet meer te achterhalen of Vonka de vertaling in opdracht heeft gemaakt dan wel zelf aan de uitgeverij heeft aangeboden. Het in 1916 geschreven *Pallietier* was in 1921 in het Duits vertaald en bij het bekende huis Insel Verlag uitgekomen. Zowel Vonka als de uitgeverij waren duidelijk onbekend met de fragmenten die Otto F. Babler al in 1922 in verschillende lokale Moravische bladen had gepubliceerd.^[30] De uitgave uit 1927 van Družstevní práce vermeldt – precies zoals dat het geval was met Bablers vertaling in *Selské listy* – dat de vertaling geautoriseerd was. Dat kon destijds op twee manieren – door de auteur zelf of door een buitenlandse uitgeverij die van de auteur of oorspronkelijke uitgeverij de rechten voor een bepaald gebied verworven had. Dankzij latere briefwisseling van Vonka met Timmermans zelf blijkt dat het tweede hier het geval moet zijn geweest. Uit de correspondentie met Družstevní práce blijkt dat Vonka met enige regelmaat allerlei werken voorstelde, waarvan enkele voorstellen werden overgenomen, zoals de romans *De Waterman* en *Het fregatschip Johanna Maria* van Arthur van Schendel (beide voorgesteld in 1938, maar vanwege de bezetting niet meer uitgekomen). Even vaak werden zijn voorstellen als

niet passend in de uitgeverspolitiek afgewezen en zelfs niet eens aan de redactieraad doorgegeven – een voorbeeld zijn de romans *De Koets* van Herman de Man en *Armoede* van Ina Boudier-Bakker, die Vonka samen met Van Schendel voorstelde.^[31]

Pallieter was in Duitsland een groot succes. Dat het werk niet ogenblikkelijk ook in het Tsjechisch werd vertaald, zal gedeeltelijk te wijten zijn aan het feit dat er destijds nog geen vertalers waren die het werk uit het Nederlands konden overzetten, en deels aan het feit dat streekromans in de Tsjechische literatuur als *ruralismus* pas vanaf de tweede helft van de jaren twintig populair werden. Vonka's vertaling werd goed onthaald. Zo stelde Růžena Thonová (echtgenote van de eerder genoemde bibliothecaris Jan Thon, 1891-1971) in het conservatieve *Národní listy* [Nationale Bladen], destijds een van de belangrijkste dagbladen, over *Pallieter*:^[32]

Felix Timmermans behoort tot de jongere generatie Nederlandstalige schrijvers; hij stamt uit de Kempen in België en schrijft in het Vlaamse Nederlands. Als we het boek *Pallieter* lezen [...], krijgen we een ietwat anachronistische indruk. Waar de meeste boeken, die wij in handen krijgen, ofwel doordrenkt zijn van klassenhaat, pessimistisch determinisme, moreel relativisme dan wel pathologische neigingen en situaties van de helden van onze tijd, smaakt het boek *Pallieter* na dit alles, alsof we na een langer gedwongen verblijf in de holen van menselijke armoede en gebreken, droefenis en ongeluk, opeens in de frisse lucht komen, in de zon, in het licht. [...] *Pallieter* is een dorpsroman met de lokale coloriet van het Vlaamse landschap en leven, zoals we dat kennen van de doeken van Vlaamse schilders. [...] Met zijn wijze en vrolijke verhouding van de mens tot het leven is *Pallieter* nauw verwant aan *Babička* van Božena Němcová, maar waar we in *Babička* een zekere ondertoon van gematigdheid, van terughoudendheid voelen, waait ons vanuit *Pallieter* voluit een Breugheliaanse atmosfeer tegemoet [...]. Het is een solide gecomponeerd boek en nergens komen we er slordigheid, goedkoop effectbejag of modieusheid in tegen. (R. Th., 1928, 10)

De uitgeverij was kennelijk tevreden met de vertaling, want enkele jaren later kreeg Vonka de opdracht om Timmermans' in 1928 verschenen roman *Pieter Brueghel, zoo heb ik uit uwe werken geroken* te vertalen. In 1938 zou Vonka voor de prestigieuze bibliothele serie *Symposion* van uitgever Rudolf Škeřík nog het in 1935 verschenen *Boerenpsalm* vertalen. Dat de vertalingen ook bij het publiek succes hadden blijkt uit de door de uitgeverij in 1941 officieel bij het bureau persaanlegenheden van het Protectoraat Bohemen en Moravië gemelde oplagen – de oplage

voor de vertaling van *Pieter Brueghel* uit het interbellum was 2.500 stuks geweest en de heruitgave van zowel *Pallieter* als *Pieter Brueghel* 1940 was ondanks papier-schaarste voor beide 4.400 stuks.^[33] Ter gelegenheid van de zevende jaarlijkse bijeenkomst van de Moravische Bibliofielen met Pinksteren 1935 in Břeclav werden twee hoofdstukken uit Vonka's het jaar daarvoor verschenen vertaling van *Pieter Brueghel* in een speciale bibliofiële druk met een oplage van 270 exemplaren uitgegeven. Deze vertaling *Petr Breugel. Co jako vûně zavanulo z jeho dila* was in de pers als een 'treffende vertaling' aangemerkt en werd voor volwassenen in openbare bibliotheken aanbevolen.

Vonka zou voor Symposion nog een tweede vertaling van een roman van Timmermans maken, *De familie Hernat*, die slechts twee jaar na het origineel in het Tsjechisch uitkwam. In 1939 had hij bovendien nog *Het kindeken Jezus in Vlaanderen* voor uitgeverij Julius Albert vertaald. Deze vertaling was in de pers onder het simpele kopje 'EEN NIEUWE TIMMERMANS' aangeprezen als 'een goddelijke vertelling over het kindje Jezus overgebracht naar het mooie Vlaamse land.'^[34] Hoewel Vonka zich vooral met Timmermans bezighield, vertaalde hij tijdens de Tweede Wereldoorlog nog *Het donkere licht* van Antoon Coolen, vermoedelijk omdat Lída Faltová, de vaste vertaalster van Coolen, op dat moment al een paar andere vertalingen onder handen had, en *Het schone jaar van Carolus* van Antoon Thiry (1888-1954). Zijn belangrijkste en laatste literaire vertaling maakte Vonka echter tijdens de oorlogsjaren. Dat was de eerste integrale Tsjechische vertaling van *Max Havelaar* van Multatuli. Ook deze vertaling werd in de pers zeer aangeprezen. Van Santen schreef direct aan het begin van zijn hierboven aangehaalde artikel over de recente Nederlandse literatuur uit 1948:^[35]

Gaarne zou ik vooraf de Tsjechoslowaakse lezer opmerkzaam willen maken op de vertaling van het boek «Max Havelaar» van Multatuli. Dit deel opent de serie mondiale klassieken die uitkomt bij uitgeverij Svoboda. De vertaling is een mijlpaal van de nieuwe tijd in de waardering van de Hollandse literatuur in Tsjechoslowakije en laten wij hopen tegelijkertijd in alle Slavische landen. (Van Santen, 1948, 51)

Als we contemporaine recensies van Vonka's vertalingen in ogenschouw nemen, alsmede dat verschillende van zijn vertalingen meermalen herdrukt werden, moet hij beslist als een succesvolle vertaler worden beschouwd. Bovendien was zijn werk van redelijk grote betekenis voor de receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling. Dankzij hem kwamen de belangrijkste romans van Timmermans en *Max Havelaar* van Multatuli, het werk dat als het hoogtepunt van de moderne Nederlandstalige literatuur wordt beschouwd, in handen van de Tsjechische lezers. Zijn vertalingen kwamen bovendien alle bij vooraanstaande literaire

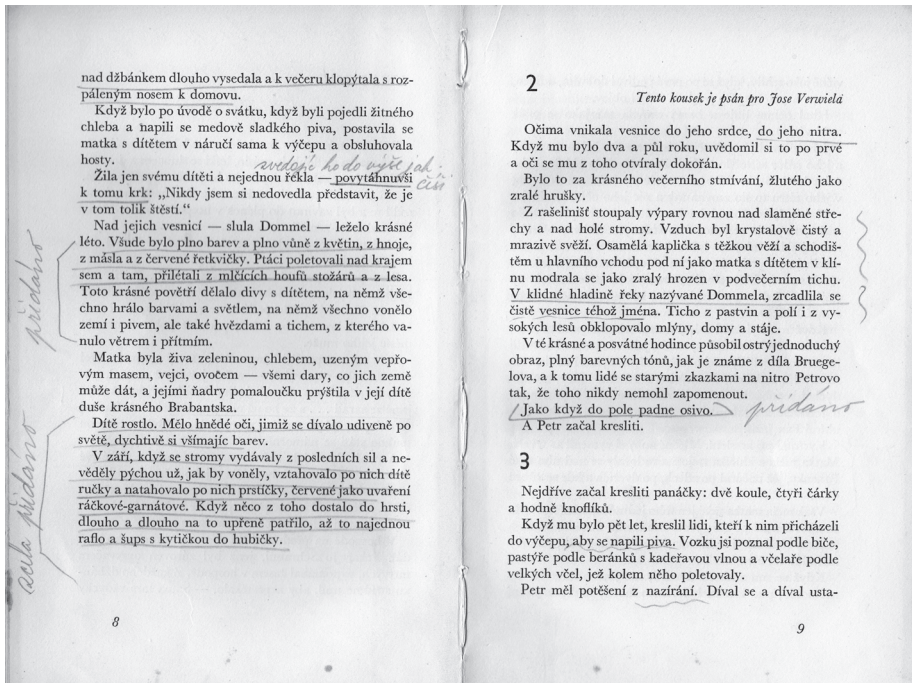
uitgeverijen uit. En tóch luidde het oordeel van latere vertalers: ‘de geest van Vonka’.

De ‘geest van Vonka’ in Vonka’s vertalingen

Zoals in het eerste hoofdstuk is getoond, is er vanaf begin negentiende eeuw in Tsjechië regelmatig gediscussieerd over hoe literaire vertalingen eruit moeten zien. Deze discussie werd met name actueel na de toetreding van Tsjechoslowakije tot de Conventie van Bern in 1921, temeer omdat ook de PEN-club de discussie over ‘goede’ en ‘slechte’ vertalingen op een internationaal vlak aanging. Serieuze uitgeverijen vroegen systematisch originele teksten en reeds bestaande vertalingen in voor de redactie leesbare talen als Duits, Frans en Engels op. Uit de bestaande uitgeversarchieven blijkt dat boeken werden gelezen op hun geschiktheid en dat zeker bij beginnende vertalers ook vertalingen werden gecontroleerd. Zoals uit de essays van onder andere Pavel Eisner blijkt, was het belangrijkste probleem waar uitgeverijen mee te maken hadden dat van de ‘vrije vertaling’. Het ging dan meestal om ingekorte parafrazen door de vertaler van tekstpassages die deze niet volledig begrepen had. Dit probleem werd ook door Nederlandse auteurs vastgesteld bij Duitse vertalingen. Zo blijkt uit de correspondentie van Theun de Vries met uitgeverij Van Loghum Slaterus dat hij zich zeer ergerde aan de inkortingen die vertaler Franz Dülberg (1873-1934) om ideologische redenen in de Duitse tekst van De Vries’ roman *Rembrandt* had aangebracht. Simon Vestdijk, die van De Vries over dit probleem had gehoord, wilde mede hierom niet met een Rijksduitse uitgeverij in zee gaan, maar koos voor de Duitstalige uitgever Rudolf Rohrer in het Tsjechische Brno (Brünn), waarbij hij contractueel bedong dat vertaler Georg Kurt Schauer (1899-1984) nauw contact met hem zou houden tijdens het vertaalproces, hetgeen ook gebeurde blijkens de intensieve correspondentie tussen Schauer en Vestdijk die in Vestdijks archief in het Literatuurmuseum bewaard is gebleven (Engelbrecht, 2019, 49).

Verder was er vaak kritiek op mindere stilistische kwaliteit van het Tsjechisch, waardoor de stijl van de te vertalen schrijver niet goed werd weergegeven. Dit leek geen probleem te zijn bij Vonka’s vertalingen. Er is in zijn vertalingen een duidelijk verschil in de stijl van Timmermans en die van Multatuli, Coolen of Thiry. De vertalingen waren vrijwel altijd geautoriseerd en de lengte kwam ook min of meer overeen met die van de oorspronkelijke werken. Zijn vertalingen verkochten goed en mede dankzij deze werd bijvoorbeeld Felix Timmermans een begrip voor de Tsjechische lezer, zoals de eerder genoemde recensie met het kopje ‘Een nieuwe Timmermans’ toont. De eerste persoon die een probleem zag was een studente Nederlands, Olga Fuchsová. Deze uit dezelfde regio als Vonka zelf afkomstige

jonge vrouw (zij was geboren in het stadje Nymburk waar Vonka school was gegaan) had als jonge vrouw van 16 jaar Vonka's vertaling van *Pieter Brueghel* cadeau gekregen, een werk dat haar vanwege de beeldende 'Vlaamse' taal zeer was bevallen. Ook Vonka's vertaling van *Max Havelaar* maakte indruk. Een en ander leidde er zelfs toe dat zij Nederlands ging studeren. Tijdens haar studie begin jaren vijftig kwam de originele tekst van *Max Havelaar* haar onder ogen en die bleek toch tamelijk af te wijken van de Tsjechische tekst die zij kende – vrijwel geen één van de metaforen uit de vertaling bleek te kloppen met het origineel. In haar lievelingsboek *Petr Breugel* bleken bovendien ten opzichte van het origineel van Timmermans hele passages te zijn toegevoegd. Deze traumatische ervaring leidde er onder andere toe dat zij, inmiddels als Olga Krijtová een bekende en bekroonde literaire vertaalster uit het Nederlands, het niet waagde om in 1970 een nieuwe vertaling van *Pieter Brueghel* te maken, toen uitgeverij Obelisk, die de rechten van Družstevní práce had geërfd, haar daarom vroeg. 'De nieuwe – veel kortere en nuchterdere vertaling – zou zó schraal zijn,' constateerde Krijtová (2011, 13). Zij liet de uitgeverij daarom maar opnieuw Vonka's vertaling uitgeven. Krijtová's memoires, waarin zij verslag van haar ervaringen met Vonka's vertalingen doet, kwamen pas in 2011 uit, na het commentaar van Edgar de Bruin (2009) op Vonka's werk. De Bruin refereert wel aan het verhaal, omdat Krijtová het in dat-

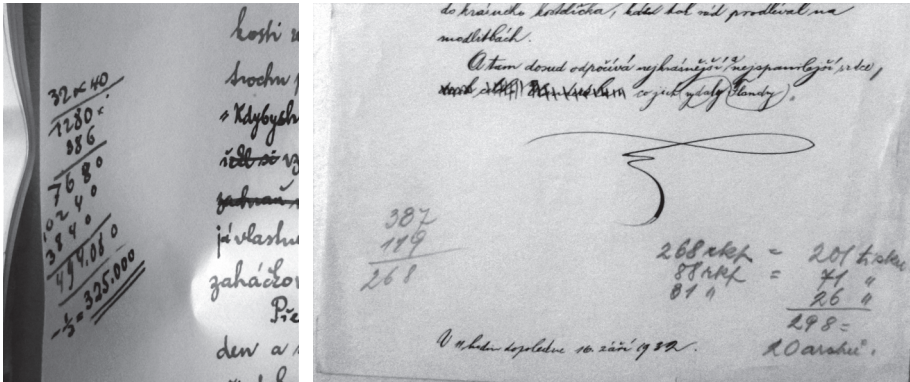

Afbeelding 50: Krijtová's exemplaar van Petr Breugel met haar aantekeningen

zelfde jaar had vermeld in een interview. Hij vermoedde dat Vonka gebruik heeft gemaakt van Engelse vertalingen en dat de vermeldingen ‘uit het Nederlands’ en de autorisaties bij de vertalingen fictief zijn. Hiermee ging hij voorbij aan wat Krijtová het meeste stoorde: dat Vonka hele stukken bij Timmermans’ werk erbij ‘dichtte’, waarmee de tekst in haar ogen effectief vervalst was.

Vonka’s werkwijze is het makkelijkste vaststelbaar aan het boek dat Krijtová het meest aan het hart lag (en na haar vaststelling het meest aan het hart ging) – *Petr Breugel. Co jako vñně zavanulo z jeho díla*.^[36] Een groot deel van Vonka’s persoonlijke archief bevindt zich als apart fonds in het Tsjechisch literair archief Památník národního písemnictví. Volgens Jaroslava Steinbauerová (2000, 4), die in 2000 dit archief gecatalogiseerd heeft, bevindt zich onder de papieren ook een manuscript van een roman van Vonka met de titel *Petr Bruegel*. Dit bleek bij nader inzien zijn vertaling van Timmermans’ roman te zijn. De fout is begrijpelijk. Het manuscript, deels in handschrift, deels in typoscript, heeft wel enkele doorhalingen, maar veel minder dan gebruikelijk is bij literaire vertalingen uit die periode. Blijkens Vonka’s eigen notities heeft hij het werk (369 pagina’s) in ongeveer twee en een halve maand, van eind juli tot en met 16 september 1932 klaargemaakt, wat neerkomt op een snelheid van 6 tot 8 pagina’s tekst per dag. Dat is een tamelijk hoge snelheid voor een literaire vertaling. In Krijtová’s eigen exemplaar van de uitgave heeft zij de eerste vijftien pagina’s systematisch vergeleken met het origineel en heeft daarbij aangetekend wat toegevoegd, geparafraseerd of fout begrepen was (op de afbeelding: *přidáno* – toegevoegd; *zcela přidáno* – geheel toegevoegd; golflijntjes geven een parafrase aan, onderstrepingen pertinent onjuiste vertaling). Bij nadere beschouwing bleek een deel van wat volgens Krijtová was toegevoegd toch geparafraseerd of gewoonweg foutief vertaald te zijn – te wijten aan het feit dat er destijds geen woordenboeken Nederlands-Tsjechisch en omgekeerd bestonden en aan het soms inderdaad beeldende maar ook voor moedertaalsprekers van het Nederlands niet altijd duidelijke Kempische dialect dat Timmermans zijn hoofdpersoon in de mond legt.

Ongeveer 25% van de Tsjechische tekst is toevoeging, zodat Vonka’s vertaling in aantal woorden ongeveer 10% langer is dan de tekst van Timmermans in druk en de uitgave van de vertaling ook net iets meer pagina’s heeft dan het origineel. Op pagina 56 van het manuscript bevindt zich in de marge een rekensommetje in Vonka’s eigen handschrift. Vonka ging uit van normpagina’s van 32 regels met 40 tekens, wat 1280 tekens per pagina oplevert. Deze vermenigvuldigde hij met het aantal pagina’s van de originele uitgave (386), zodat hij op 494.080 tekens uitkwam. Daar trok hij een derde van af, zodat er 325.000 tekens overbleven (zie afbeelding). Bij een standaard *arch* (katern) van 16 bladzijden met per bladzijde 32 regels van 40 tekens, waar Vonka kennelijk van uitging, zou de vertaling naar

Afbeeldingen 51 en 52: Vonka's berekening op p. 56 van het handschrift en de berekening van de uitgeverij op p. 387 (laatste pagina)

Vonka's berekening op ongeveer $15\frac{1}{2}$ arch uitkomen. Het aftrekken geeft aan dat Vonka zich er goed van bewust was dat het Tsjechisch als synthetische taal met veel naamvallen en uitgangen veel compacter is dan het Nederlands, dat voor vergelijkbare constructies veel 'kleine woordjes' nodig heeft. Het verschil is overigens minder groot dan Vonka kennelijk dacht, namelijk ongeveer 15%. Bij vergelijking van Vonka's vertalingen met het origineel en terugvertaling van zijn vertalingen naar het Nederlands blijkt Vonka over het algemeen inderdaad ongeveer 15-25% tekst te hebben toegevoegd. Het gaat bijna altijd om sfeertekeningen of karakterschetsen, waarin hij de atmosfeer van de tekst wat 'aandikte'. Een deel van deze toevoegingen is begrijpelijk – voor veel Nederlandse 'realia' bestaan er geen Tsjechische begrippen. Vonka liet deze meestal onvertaald en voegde dan een stukje toe om het bewuste begrip voor de Tsjechische lezer inzichtelijk te maken. Dat is een vrij gebruikelijke aanpak (Horáčková, 2019, 31). Vonka voegde echter meer toe dan strikt noodzakelijk was. Op de laatste bladzijde van het manuscript bevindt zich een potloodberekening van de uitgever (afbeelding). Daaruit blijkt dat Vonka's manuscript op ongeveer 20 arch uitkwam, net iets minder dan het Nederlandse origineel (23 arch), maar goed een kwart meer dan wat het had moeten zijn bij preciezer vertalen.

Uit zijn eigen berekeningen blijkt dat Vonka vermoedelijk heel goed wist wat hij deed. Gebruik makend van de verschillen tussen beide talen werkte hij zijn vertaling zo bij dat het resultaat in teksthoeveelheid min of meer even groot was als het origineel. Gezien de Tsjechische gewoonte om per katern van de vertaling te betalen, kreeg hij daarmee een aardig bedrag extra uitbetaald, waar hij strikt genomen geen recht op had.^[37] De reden is eveneens duidelijk. Door al na 22 dienstjaren gevraagd met pensioen te gaan, kreeg Vonka een veel lager pensioen dan waar hij mee gerekend had en dan wat hij als ambtenaar per maand voor pensionering ver-

diende. Hij beperkte vervolgens onder andere zijn actieve deelname als lid van de vrijmetselarij,^[38] verhuisde met zijn gezin naar een goedkopere wijk van Praag en ging als relatief goed betaalde literair vertaler aan de slag. De meeste teksten die Vonka heeft vertaald, waren destijds nog niet in een Engelse vertaling aanwezig. Wel was er vrijwel altijd een Duitse vertaling voorhanden, zoals het schema toont.^[39]

Vonka's vertaling	Origineel	Duitse vertaling	Engelse vertaling
Timmermans, <i>Pallieter</i> , 1927 (geautoriseerde vertaling uit het Nederlands)	<i>Pallieter</i> , 1916	<i>Pallieter</i> , 1921 (vert. Anna Valenton-Hoos)	<i>Pallieter</i> , 1924 (vert. Charlotte Hodgkinson-Bodde)
Timmermans, <i>Petr Bruegel. Co jako vůně zavánělo z jeho díla</i> , 1934 (geautoriseerde vertaling uit het Nederlands)	<i>Pieter Bruegel, zoo heb ik uit uwen werken gerooken</i> , 1928	<i>Pieter Bruegel</i> , 1928 (vert. Peter Mertens)	<i>Droll Peter</i> , 1930 (vert. Maida C. Darnton & Wilhelmina J. Paul)
Timmermans, <i>Selský žalm</i> , 1938 (geen opmerking over het origineel)	<i>Boerenpsalm</i> , 1935	<i>Bauernpsalm</i> , 1936 (vert. Peter Mertens)	---
Timmermans, <i>Ježíšek ve Flandřích</i> , 1939 (naar het Nederlandse origineel)	<i>Het kindeken Jezus in Vlaanderen</i> , 1917	<i>Das Jesuskind in Flandern</i> , 1919 (vert. Anton Kippenberg)	--- (pas vertaald in 1960: <i>The Christ Child in Flanders</i>)
Coolen, <i>Temné světlo</i> , 1942 (volgens de negende uitgave van het Hollandse origineel)	<i>Het donkere licht</i> , 1929	---	---
Thiry, <i>Krásný rok pana Carola</i> , 1942 (Vlaamse roman)	<i>Het schone jaar van Carolus</i> , 1920	<i>Das schöne Jahr des Carolus</i> , 1931 (vert. Elli Glaser)	---
Timmermans, <i>Rodinná kronika</i> , 1943 (uit het Hollands naar de uitgave van P.N. van Kampen en zoon)	<i>De familie Hernat</i> , 1942	<i>Die Familie Hernat</i> , 1943 (vert. Peter Mertens)	---
Franke, <i>Sarina</i> , 1946 (uit het Hollands)	<i>Njai Sarina</i> , 1941	---	---
Multatuli, <i>Max Havelaar (Dražební řízení v holandské obchodní společnosti)</i> , 1947 (geautoriseerde uitgave volgens de Hollandse van 1928 bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur)	<i>Max Havelaar, of de Koffi-veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij</i> , 1856	<i>Max Havelaar oder die Kaffeeversteigerungen der Niederländischen Handelsgesellschaft</i> , 1927 (vert. Erich M. Lorebach)	<i>Max Havelaar, or the Coffee Auctions of the Dutch Trading Company</i> , 1868 (vert. Baron Alphonse Nahuy's)

Tabel 5. Vergelijking van vertalingen door Rudolf J. Vonka met Engelse en Duitse vertalingen uit zijn tijd

Waar er van Lída Faltová tamelijk veel correspondentie met de schrijvers van wie zij werk vertaalde overgebleven is, had Vonka kennelijk nauwelijks contact met 'zijn' auteurs. Er is slechts één briefje van Vonka aan Timmermans bewaard geble-

ven. In dit stuk uit 1946 stelde hij zich aan Timmermans – die hem dus kennelijk nog niet kende – voor als diens Tsjechische vertaler, vroeg toestemming om *Adriaan Brouwer* te vertalen en vermeldde bij die gelegenheid dat hij de autorisatie van zijn vertaling van *Pieter Brueghel* via Peter Mertens van Insel-Verlag had gekregen.^[40] Dat was destijds inderdaad een van de manieren om autorisatie te verkrijgen. ‘Geautoriseerd’ betekende dus in zijn geval *niet* dat de auteur het eens was met de vertaalde tekst, maar dat de auteursrechten keurig waren betaald. Dit briefje toont ook dat Vonka de Duitse vertaling kende. Bij vergelijking van Vonka’s vertalingen met zowel de originele teksten als de Duitse vertalingen blijkt dat hij inderdaad rechtstreeks uit het Nederlands moet hebben vertaald. In vrijwel alle gevallen zijn alleen op die manier zijn vertaalfouten verklaarbaar – meestal verlezingen van voor hem onbekende woorden en begrippen voor min of meer gelijk klinkende. Had hij wél gebruik gemaakt van de Duitse vertalingen, dan had hij deze fouten vermoedelijk niet gemaakt (Engelbrecht, 2019, 40-46).

4.3.3. *Lída Faltová*

In het voorgaande is de naam van Lída Faltová al meermalen genoemd. Dat is geen toeval, want zij was met 38 van de ruim 150 bekende vertalingen die tussen 1919 en 1948 uitkwamen en nog eens 15 van de in totaal 48 bekende herdrukken goed voor ongeveer een kwart van zowel alle nieuwe vertalingen als alle gepubliceerde vertalingen uit die periode (zie de eerder in dit hoofdstuk afgedrukte grafiek 5). Voor 1948 was zij de vertaler die de meeste vertalingen uit het Nederlands op haar naam had staan, een aantal dat pas na de Tweede Wereldoorlog door de reeds genoemde Olga Krijtová overtroffen zou worden. Hierbij moet worden bedacht dat er destijds geen enkele subsidiëring van vertalingen van de Nederlandse of Belgische kant bestond. Boeken die niet verkochten, konden niet op een heruitgave rekenen. Dat bijna een derde van alle herdrukken vertalingen van Faltová betroffen, betekent dat zij de smaak van de Tsjechische lezer vrij goed wist in te schatten. De grafieken geven overigens een wat vertekend beeld. Zo staat Otto Babler met 10 vertalingen vermeld, maar slechts twee daarvan betroffen complete boeken (de eerder genoemde *Beatrijs*-legende en *De schone uren van juffrouw Symforosa*) en de meerderheid losse gedichten of tekstfragmenten. Bij Faltová gaat het in alle gevallen om complete boeken, vaak tamelijk dikke romans van 200 of meer pagina’s.

Het leven van Faltová

Het leven van Lída Faltová verliep tragischer dan dat van Vonka. Faltová werd op 26 september 1890 als Ludmila Pospíšilová geboren in het dorpje Žerůtky in het

district Blansko. In de jaren 1904-1910 was zij een succesvolle leerlinge van het in 1901 opgerichte meisjeslyceum Vesna in Brno. Na haar eindexamen werkte zij als redactrice bij verschillende agrarische bladen. Toen in 1919 de Masaryk Universiteit in Brno werd opgericht, ging zij romanistisch studeren en behoorde tot de groep intellectuelen rond de schrijver, dichter, dramaturg en redacteur Jiří Mahen (1882-1939). Mahen was ook redacteur van het links-liberale dagblad *Svoboda* [Vrijheid] dat bestond tot 1945. In deze groep maakte zij kennis met de vijf jaar jongere Josef Falta (1895-1973) die als journalist werkte voor het partijblad *Právo lidu* [Recht van het Volk] van de sociaaldemocratische partij ČSDSD. Zij trouwden in 1923.

Na hun huwelijk begon Faltová als literair vertaalster actief te zijn, eerst van Franse literatuur. Zo begon haar samenwerking met de coöperatieve uitgeverij Družstevní práce en met de sociaaldemocratische uitgeverij Melantrich. In 1931 verhuisde het paar naar Praag, waar Falta in 1935 secretaris werd van František Soukup (1871-1940), destijds voorzitter van de Senaat van het Tsjechoslowaakse parlement en één van de leden van het vijfmanschap, die in 1918 de Tsjechoslowaakse Republiek hadden uitgeroepen. Haar eerste gepubliceerde vertaling uit het Nederlands, *Příběh malého Waltra Pieterse* van *Woutertje Pieterse* van Multatuli, kwam in 1932 uit. Dat was overigens niet echt haar allereerste vertaling uit het Nederlands. In februari 1928, toen zij nog met haar man in Brno woonde, had Faltová de roman *Een zwerver verliefd* van Arthur van Schendel uit eigen beweging vertaald en naar Družstevní práce opgestuurd, waarmee het contact werd gelegd. Het boek werd door de redactie goedgekeurd en in de prestigieuzere serie *Živé knihy B* [Levende boeken B] voor 1929 gepland, maar omdat de auteur een te hoog honorarium vroeg, ging de uitgave uiteindelijk niet door.^[41] Nadien ging Faltová zich in het Nederlands specialiseren en vertaalde tot aan haar dood jaarlijks gemiddeld drie romans uit het Nederlands. Daarnaast vertaalde ze nog gemiddeld één tot twee romans per jaar uit het Frans of Duits. Mede om haar kennis van de taal te verbeteren, reisde zij verschillende keren naar Nederland en België. Zij stelde ook regelmatig literaire werken ter vertaling voor, voorstellen die vaak werden overgenomen. Uit de bewaard gebleven correspondentie met o.a. Dirk Coster en uitgeverij Van Loghum Slaterus blijkt dat zij vaak het eerste contact legde, maar het gevoel voor de juridische aspecten van de uitgeverwereld miste, waardoor de officiële contacten vervolgens meestal via Vincy Schwarz of na diens dood Gustav Bernau werden afgehandeld.

Omdat Josef Falta als hoofdredacteur van *Právo lidu* en belangrijke sociaaldemocraat gereede gronden had om voor arrestatie te vrezen, vluchtte hij na het ontstaan van het Protectoraat Bohemen en Moravië in 1939 via Polen en de Baltische staten naar Zweden, waar hij in radioredevoeringen deelnam aan verzet tegen het Hitlerregime in zijn land. In 1941 ging hij via Moskou naar de Verenigde Staten,

waar hij zich in Chicago vestigde en dagelijks voor het radiostation WEDC uitzendingen over bezet Europa verzorgde. Verder was hij actief voor de Czechoslovak American National Council en voor de Czechoslovak Information Service. Na de bevrijding werd hij redacteur van het maandblad *Svobodné Československo* [Vrij Tsjechoslowakije] en bezocht in de jaren 1945-1948 verschillende malen Praag. Na de communistische machtsovername besloot hij definitief om in Amerika te blijven, waar hij als redacteur van verschillende Tsjechoslowaakse emigrantenbladen werkzaam was en als radioredacteur meewerkte aan uitzendingen o.a. van Radio Free Europe. Falta stierf in 1973.

Afbeelding 53: Lída Faltová met van links naar rechts: dichter Klement Bochořák, uitgever Břetislav Klika (*Družstevní práce*), dichter František Halas en Jaroslav Seifert. Foto van 19 juli 1940 in Kunštát (LA PNP, sign. LA 23/83/0213)

Faltová bleef noodgedwongen met zoon Stanislav Falta (1932-1952) achter in het Protectoraat, hoewel een groep Nederlandse schrijvers van wie zij werk had vertaald eind 1939 onder leiding van Herman de Man en Antoon Coolen probeerde om een verblijfsvergunning voor haar in Nederland te organiseren.^[42] Hoewel deze poging vergeefs was, toont het wel de goede betrekkingen van Faltová met 'haar' schrijvers. Stanislav werd in 1941 direct na zijn eindexamen gevangengezet in het concentratiekamp, waaruit hij na het eind van de oorlog vrij kwam (Leersum, 1994, 29). Zijn moeder zou hem niet meer terugzien. Mede als gevolg van de stress

en angst om haar geliefden kreeg zij in 1943 ernstige schildklierklachten, waaraan zij op 8 december 1944 in haar geboortedorp Žerůtky overleed. Uit de correspondentie met de redacteurs bij Družstevní práce en Melantrich blijkt dat haar gezondheid met name na januari 1944 sterk achteruit ging. Desondanks ondertekende zij nog in februari 1944 een contract voor de vertaling van *Erik, of het klein insectenboek* van Godfried Bomans en wilde zij graag het boek *Jeugd* van Ernest Claes vertalen.

De literaire vertaalactiviteiten van Faltová

Dankzij de systematische liquidatie van private uitgeverijen in de periode 1948-1950 door de communistische machthebbers zijn enkele uitgeversarchieven vrij intact bewaard gebleven. Dit betreft met name de archieven van de sociaaldemocratische uitgeverij Melantrich en van de coöperatieve uitgeverij Družstevní práce. Deze uitgeversarchieven worden meestal beheerd door het Památník národního písemnictví, het Tsjechische Literair Museum. Het fonds Vilímek omvat een enorm archief dat nog niet ontsloten is en omgekeerd zijn er met name van liberale uitgeverijen als Julius Albert, Rudolf Škeřík (Symposion), Bohumil Janda (Sfinx) en het neutrale Evropský literární klub (uit Sfinx voortgekomen) vrijwel geen archivalia over. Van de 38 gepubliceerde vertalingen die Faltová heeft gemaakt uit het Nederlands waren er 12 voor Evropský literární klub (na 1941 werden veel van deze vertalingen overgenomen door Plzákovo nakladatelství), 11 voor Družstevní práce, 3 voor Melantrich, 3 voor Sfinx en de overige 9 vertalingen betroffen losse vertalingen voor andere uitgeverijen. Verschillende vertalingen van Faltová werden regelmatig herdrukt, de laatste herdruk van haar vertaling van Fabricius' populaire jeugdboek *De scheepjongens van Bontekoe* verscheen zelfs nog in 2010, waarmee deze vertaling met zeven uitgaven en een kleine driekwart miljoen exemplaren het populairste van huis uit Nederlandstalige boek in Tsjechië is.^[43]

Uitgeverij	Vertalingen van Faltová	Originele uitgave
Evropský literární klub (Plzák)	A. den Doolaard, <i>Orientexpres</i> (1935, ² 1946) Madelon Székely-Lulofs, <i>Guma klesá</i> (1935, ² 1941, ³ 1947; Práce 1958, ² 1972; Erika 1994) Antoon Coolen, <i>Ves u řeky</i> (1937) Ernest Claes, <i>Veseli občané sicheští</i> (1938, ² 1941, ³ 1946) Antoon Coolen, <i>Tři bratři</i> (1939) Stijn Streuvels, <i>Milování ve Flandřích</i> (1939) Gerard Walschap, <i>Člověk dobré vůle</i> (1940) Ernest Claes, <i>Život Hermana Coena</i> (1941) Antoon Coolen, <i>Hospoda U Nesváru</i> (1942; Melantrich ² 1970) Ben van Eysselstein, <i>Mezi Jižním křížem a Severkou</i> (1942) Ary den Hertog, <i>Ženy do Jacatry</i> (1944) Antoon Coolen, <i>Rašelináři</i> (1946)	<i>Oriënt-Express</i> (1934) <i>Rubber</i> (1931) <i>Dorp aan de rivier</i> (1934) <i>De Witte</i> (1920); <i>Pastoor Campens zaliger</i> (1935) <i>De drie gebroeders</i> (1936) <i>Minnehandel in Vlaanderen</i> (1903) <i>Een mensch van goeden wil</i> (1936) <i>Het leven van Herman Coenen</i> (1930) <i>Herberg In 't Misverstand</i> (1938) <i>Tussen Zuiderkruis en Poolster</i> (1937) <i>Vrouwen naar Jacatra</i> (1934) <i>Peelwerkers</i> (1930)

Uitgeverij	Vertalingen van Faltová	Originele uitgave
Družstevní práce	Multatuli, <i>Příběh malého Waltra Pieterse</i> (1932; SNKLHU 1953, ² 1963) Johan Fabricius, <i>Jeli tudy komedianti</i> (1933, ² 1941) Johan Fabricius, <i>Melodie dálek</i> (1934, ² 1941) Johan Fabricius, <i>Lvi hladovějí v Neapoli</i> (1934) Johan Fabricius, <i>Italská trilogie</i> (1934) Johan Fabricius, <i>Tanec kolem šibenice</i> (1936, ² 1941) Johan Fabricius, <i>Plavčíci kapitána Bontekoea</i> (1935, ² 1940, ³ 1946; SNDK 1958, ² 1966; Albatros ³ 1977; XYZ 2010) Jef Last, <i>V zákopech u Madridu</i> (1937) Nienke van Hichtum, <i>Uhuhu</i> (1939) Madelon Székely-Lulofs, <i>Hladová výprava</i> (1939; Dekon 1994) Stijn Streuvels, <i>Lniště</i> (1942) Herman Teirlinck, <i>Maria Speermalieová</i> (1947)	<i>Woutertje Pieterse</i> (1890; 1921) <i>De komedianten trokken voorbij</i> (1931) <i>Melodie der verten</i> (1932) <i>Leeuwen hongeren in Napels</i> (1934) <i>omnibus Komedianten, Melodie, Dans</i> <i>De dans rond de galg</i> (1934) <i>De scheepjongens van Bontekoe</i> (1924) <i>Brieven uit Spanje</i> (1936); <i>In de loopgraven voor Madrid</i> (1937) <i>Oehoehoe</i> (1900) <i>De hongertocht</i> (1936) <i>De Vlaschaard</i> (1907) <i>Maria Speermalie</i> (1940)
Melantrich	Ernest Claes, <i>Syn po tatovi</i> (1936, ² 1937) Antoon Coolen, <i>Romance z Brabantu</i> (1937) Antoon Coolen, <i>Koruna života</i> (1943)	<i>Kobeke</i> (1933) <i>Kinderen van ons volk</i> (1928) <i>De schoone voleinding</i> (1932)
Sfinx/Boh. Jan-da	Jef Last, <i>Zuiderské moře</i> (1936) A. den Doolaard, <i>Mont Blanc</i> (1937) Antoon Coolen, <i>Ves u řeky</i> (² 1940) Valère Depauw, <i>Tavi</i> (1941) Antoon Coolen, <i>Vesnický lékař</i> (^{2/3} 1942, ^{3/4} 1943, ^{4/5} 1946; Odeon 1968, ² 1973)	<i>Zuiderzee</i> (1934) <i>De grote verwildering</i> (1936) <i>Dorp aan de rivier</i> (1934) <i>Tavi</i> (1937) <i>De drie gebroeders; Dorp aan de rivier</i>
Symposion/ Rud. Škeřík	Antoon Coolen, <i>Dobrák vrah</i> (1939) Simon Vestdijk, <i>El Greco</i> (1940; Obelisk 1969)	<i>De goede moordenaar</i> (1931) <i>Het vijfde zegel</i> (1937)
Julius Albert	Willem Elsschot, <i>Sýr. Vrábeček</i> (1936)	<i>Kaas</i> (1933); <i>Tsjip</i> (1934)
Overige	Antoon Coolen, <i>Cizinec</i> (Universum, 1935) Lode Zielens, <i>Žlutá růže</i> (Mazač, 1936) Madelon Székely-Lulofs, <i>Kuli</i> (Vilímek, 1937) Herman de Man, <i>Voda stoupá</i> (Novina, 1938) Antoon Coolen, <i>Zvoňář</i> (Universum, 1944) Cees Kelk, <i>Liška zametá stopu</i> (Chvojka, 1946)	<i>De vreemdeling</i> (1935) <i>De gele roos</i> (1933) <i>Koelie</i> (1932) <i>Het wassende water</i> (1925) <i>De klokkengieter</i> (1940) <i>De vos en zijn staart</i> (1939)
alleen in handschrift (DP)	Arthur van Schendel, <i>Zamilovaný poutník</i> (1928) Lode Zielens, <i>Matko proč žijeme?</i> (1937) Gerard Walschap, <i>Čtvrtý král</i> (1942)	<i>Een zverver verliefd</i> (1904) <i>Moeder, waarom leven wij?</i> (1932) <i>De vierde koning</i> (1935)
Voorgesteld – geen vertaling bekend	A. den Doolaard, <i>Bílé ticho</i> (1937) Theun de Vries, <i>Eroika</i> (1938) Stijn Streuvels, <i>Zně</i> (1938) A. den Doolaard, <i>Svatba 7 cikánů</i> (1939) Herman Teirlinck, verschillende toneelstukken (1943)	<i>De witte stilte</i> (1932) – voor Družstevní práce <i>Eroika</i> (1934) – voor Melantrich <i>Oogst</i> (1901) – voor Vyšehrad <i>De bruiloft der 7 zigeuners</i> (1939) – voor DP <i>Ik dien</i> (1924), <i>Man zonder lijf</i> (1925), <i>De ekster op de galg</i> (1937), <i>Ave</i> (1938) – voor Universum

Tabel 6. Door Lída Faltová vertaalde Nederlandstalige boeken

In het archief van Družstevní práce bevinden zich vertalingen van Faltová die wel waren aanbesteed maar meestal vanwege de Duitse bezetting niet meer zijn uitgegeven. Uit het feit dat de vertalingen niet zijn teruggestuurd, blijkt dat de uitgeverij ze reserve hield en van plan was om ze in de toekomst ooit te publiceren. Dit

betreft *Moeder, waarom leven wij* (1937) van Lode Zielens (1901-1944) en *De vierde koning* (na 1942) van Gerard Walschap (1898-1989). Verder waren er contracten afgesloten voor *Stiefmoeder aarde* van Theun de Vries (1938), *Het fregat-schip Johanna Maria* van Arthur van Schendel (1941) en *Het rumeiland* van Simon Vestdijk (1943). Het boek van De Vries is vanwege de bezetting niet uitgegeven, de reden waarom Van Schendels roman niet uitkwam, is onbekend^[44] en voor *Rumeiland* kreeg Družstevní práce geen papiertoedeling. Zoals hierboven vermeld, kon Faltová het contract dat zij op 21 februari 1944 afsloot voor de vertaling van Godfried Bomans' bekendste boek *Erik of het klein insectenboek* om gezondheidsredenen niet meer nakomen. Na herhaalde verzoeken aan uitgever Družstevní práce om uitstel wegens haar steeds slechtere gezondheid maakte haar dood een definitief einde aan het contract.^[45]

Het merendeel van Faltová's vertalingen betreft wat we nu als *middle brow literature* zouden classificeren. Het werk van Ernest Claes, Antoon Coolen en Stijn Streuvels hoorde bij de streekromans, waarop in het volgende hoofdstuk nader zal worden ingegaan. Drie vertalingen springen er in Faltová's werk duidelijk uit. Dat is met name haar eerste gepubliceerde vertaling uit het Nederlands, van *Woutertje Pieterse* van Multatuli. Gezien de Tsjechische titel *Příběh malého Waltra Pieterse* heeft uitgeverij Družstevní práce op basis van de Duitse vertaling van Wilhelm Spohr, *Die Abenteurer des kleinen Walther* besloten om dit werk in de reeks *Živé knihy* [Levende Boeken] uit te geven. In deze serie met Tsjechische en buitenlandse klassieke werken waren o.a. *Moby Dick* van Herman Melville, *Erziehung vor Verdun* van Arnold Zweig en *Les Beaux Quartiers* van Louis Aragon in vertaling verschenen. Faltová stelde dat zij de vertaling uit het Nederlands heeft gemaakt. De ondertitel van de Tsjechische vertaling, die verwijst naar de editie uit 1921 bezorgd door Jeannette van den Bergh van Eysinga-Elias (1880-1957), doet vermoeden dat deze claim juist is. Dit boek verscheen omdat met Faltová's aanwezigheid eindelijk de mogelijkheid bestond om werk van Multatuli rechtstreeks uit het Nederlands te laten vertalen.

Buiten het kader van de streekliteratuur en dergelijke viel ook het tweede werk van Jef Last dat Faltová vertaalde, *Brieven uit Spanje. In de loopgraven voor Madrid*. De liberale uitgeverij Sfinx had Faltová in 1935 Lasts roman *Zuiderzee* over de gevolgen van de bouw van de Afsluitdijk en de aansluiting van Urk bij de Noord-oostpolder laten vertalen. Hiermee was er kennelijk een rechtstreeks contact gekomen met de schrijver (zoals hierboven is aangegeven, had Vincy Schwarz de werken van Last aangebracht)^[46]. In 1936 nam Last actief deel aan de Spaanse burgeroorlog aan de zijde van de wettige Republikeinse regering. Op basis van zijn belevenissen schreef hij zijn reportages in boekvorm *Brieven uit Spanje* en *In de loopgraven voor Madrid*. Uit de bewaard gebleven correspondentie blijkt dat Faltová zelf met

Lasts uitgeverij Contact in Amsterdam had gecorrespondeerd over een eventuele vertaling en dat kennelijk niet alle leden van de coöperatieve uitgeverij DP het nut ervan inzagen. Faltová's echtgenoot Josef Falta schreef bij gelegenheid van de uitgave van *V zákopecu u Madridu* een wervend stuk in de glossy *Panorama* van uitgeverij Družstevní práce, waarin hij de uitgave onder andere zo verantwoordt:^[47]

De Spaanse tragedie betreft ons allen, want het gaat daar ook om ons lot, om onze vrijheid, om de veiligheid van onze zelfstandigheid, om cultuur en menselijkheid, om de verdediging tegen de inval van de barbarij in de twintigste eeuw. Daarom geven wij het boekje van de Hollandse schrijver *Jef Last* uit, het eenvoudige dagboek van een soldaat van de democratie in de loopgraven voor Madrid. Het niet grote boekje over een niet grote periode, brieven van het slagveld, geschreven aan alle democratische mensen, aan katholieken en ongelovigen, socialisten en liberalen, brieven over de wanhopige strijd van een in het nauw gebracht volk, brieven waarvan de rustige verteltrant juist een des te grotere indruk maakt. (Falta, 1937, 107-108)

Het derde boek is uit literair oogpunt het interessantste. Faltová maakte namelijk de eerste vertaling van werk van Willem Elsschot in een andere taal. Alleen al dit gegeven roept een reeks vragen op. Wist uitgever Julius Albert, die slechts weinig Nederlandstalige titels in zijn fonds had (bovendien alle pas ná *Kaas* en *Tsjip* uitgegeven), van de geplande Duitse vertaling van *Tsjip* af? Was het boek voorgesteld door de literaire agent Vincy Schwarz, zoals dat bij wel meer Nederlandstalige schrijvers het geval was? Of wist Faltová via haar vriend Johan Fabricius dat *Kaas* was gepubliceerd en een succes was in Nederland? Bij gebrek aan archiefmateriaal kunnen deze vragen helaas niet worden beantwoord.

Het boek dat bij Albert in de serie *100 – knih století* als *Vrabeček* is uitgegeven, werd als 'licht humoristische Hollandse roman' aangeprezen. Faltová's vertaling is geslaagd en, in vergelijking met de vertaling uit 1977 van Olga Krijtová, brengt haar woordkeus in de vertaling van *Kaas* iets meer de ironisch-komische kanten van de situatie tot uitdrukking, zonder dat Faltová greep naar ongeoorloofde stijl-middelen als het 'erbij dichten' van passages omwille van de sfeer – zoals Vonka dat deed. Het licht-ironische genre was duidelijk haar favoriet. Ernest Claes, Antoon Coolen en Johan Fabricius passen alle drie in dit kader. Coolen en Fabricius waren kennelijk Faltová's lievelingsauteurs, met beiden raakte zij bevriend. In 1934, het jaar dat er liefst vier boeken van Fabricius tegelijk bij Družstevní práce uitkwamen en het vijfde (*De scheepsjongens van Bontekoe*) al gepland was, maakte Fabricius met zijn echtgenote Ruth Fabricius-Freudenberg een rondreis door Centraal-Europa om onder andere zijn uitgevers te bezoeken. In de glossy *Panorama* is een mooi ver-

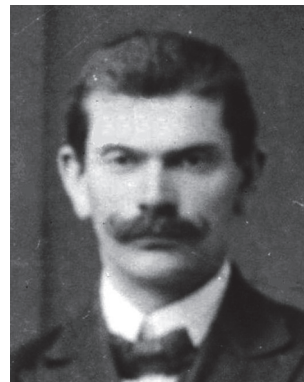
slag van Faltová bewaard gebleven van hun bezoek aan Praag, waar zij na hun verblijf in Wenen aankwamen. Hij beschreef zichzelf ter herkenning als ‘Lang en mager, mijn vrouw is klein en zal een zakdoek in haar hand hebben.’ Hij grapte dat hij hoopte niet het lot te ondergaan van zijn ‘voorvader’ Philips Fabricius, die in 1618 uit het raam van de Praagse Burcht geworpen was (L. F., 1934, 78).^[48] Zijn bezoek gebruikte hij ook ter voorbereiding van zijn boek over de joodse intellectueel Siegfried van Praag. Faltová correspondeerde vrij regelmatig met Fabricius onder andere over vertaalproblemen, en noemde hem in een brief aan Dirk Coster ‘een baanbreker voor de hollandsche prosa in Czechoslovakije.’^[49] Haar vriendschap betekende echter geenszins dat zij al het werk van Fabricius klakkeloos aanbeval. Zo beoordeelde zij in haar leesrapport voor DP het in 1938 uitgekomen boek *Kasteel in Karinthië* negatief.^[50]

Ik geloof dat het op veel plaatsen zelfs onwaarschijnlijk is / zo schildert hij, hoe na de dood van Frans-Josef de mensen huilenden op straat en in de kerken / en hij is over het algemeen meer geneigd om mee te voelen met het oude Oostenrijk dan de Tsjechische lezer. Het lezen van deze roman van Fabricius is erg vermoeiend, ook al schemert hier en daar zijn vertelerskunde door. Die vermoeidheid komt voort uit het gevoel dat we niets te maken hebben met het lot van de baron en zijn familie. Soms lijkt het zelfs de auteur niet te kunnen schelen, moe als hij is van het enorme en ondankbare werk.

Het boek werd niet door DP uitgegeven.

4.3.4. *Miloš Seifert*

Een van de merkwaardigste literaire vertalers uit het Nederlands was wel Miloš Seifert. Hij werd op 8 januari 1887 als zoon van een onderwijzersechtpaar geboren in het Westboheemse plaatsje Sušice, studeerde in Praag technische chemie en natuurwetenschappen. Zoals veel enthousiaste jonge leraren werkte hij in de jaren 1918-1926 in Slowakije en Karpaten-Oekraïne, na terugkeer in Bohemen was hij tot zijn pensionering in 1933 gymnasiumleraar in Příbram. Seifert was al vanaf het begin van zijn carrière als leraar in 1912 een ijverige propagandist van de padvinderij (in het Tsjechisch *skauting*). Allengs wendde hij zich onder invloed van Ernest T. Seton

Afbeelding 54: Miloš Seifert (1911)

tot de variant woodcrafting, die meer gericht is op verblijf in de natuur en een voorloper is van moderne ecologische bewegingen.

Dankzij de kritische *Open brief aan de padvindders* van Frederik van Eeden uit 1911 werd Seifert op het werk van hem geattendeerd.^[51] Hij las de vertaling van *De kleine Johannes* door Procházka en besloot om Van Eeden aan te schrijven met het verzoek of hij geen boeken van hem mocht vertalen. Hieruit ontwikkelde zich een vrij intensieve correspondentie die tot 1924 in het Frans werd gevoerd en daarna in het Engels. De briefwisseling stopte in 1927. Een jaar eerder had Seifert een vaste aanstelling als gymnasiumleraar in Píbram gekregen die hem vaste inkomsten garandeerde.

Wegens zijn kritische opmerkingen over het schoolsysteem werd hij al in 1933 voortijdig gepensioneerd. De rest van zijn leven besteedde hij voornamelijk aan het opbouwen van de woodcraftbeweging. In 1941 stierf hij aan de gevolgen van een hersentumor. Voor Seifert was Van Eeden een van de ‘filosofen’ die hem hadden beïnvloed – in zijn brieven spreekt hij hem soms aan als ‘Mon cher Maître’. Anderen, van wie hij eveneens werk vertaalde, waren behalve de reeds genoemde Seton de Amerikaanse sociaal filosoof Henry D. Thoreau van wie Seifert *Walden* vertaalde, John Ruskin en Ralph W. Emerson, wiens *Nature* hij in het Tsjechisch omzette. Seifert vertaalde van Van Eeden vijf boeken, waaronder *Johannes Viator*. In 1921 en 1922 bezocht hij Van Eeden in Nederland, blijkens zijn brief van 27 maart 1922 logeerde hij de tweede keer o.a. dankzij bemiddeling van zijn vriend Rudolf J. Vonka bij een niet nader genoemde familie die bij de Tsjechoslowaakse ambassade werkte.^[52] Dankzij zijn oom Viktor Seifert die in de jaren 1919-1937 redacteur was bij uitgeverij Sfinx, kon Seifert daar zijn vertalingen van *Studies 5* over mysticisme en van *Happy Humanity* onderbrengen. Dit waren werkjes die in het toenmalige esoterische profiel van de uitgeverij pasten. Seifert was vegetariër en overtuigd pacifist, wat vermoedelijk de reden was dat hij in 1932 het geschrift *De wedergeboorte van Maria* uit 1926 van de anarchist Bart de Ligt (1883-1938) vertaalde.

4.4. Nederland gidsland?

4.4.1. Een controversiële vertaling en een non-vertaling van Couperus

In het voorgaande ontbreekt Couperus van wie ook in het interbellum werk uitkwam. Dat betrof zijn roman *De berg van licht*, die in het Tsjechisch, anders dan in andere talen, waar de titel van de Duitse vertaling *Heliogabalus* werd gevolgd, onder de letterlijk vertaalde titel *Hora světla* [De berg van licht] in 1922 bij Vilí-

mek in de reeds genoemde serie *Vilímková knihovna* was verschenen in een vertaling van Hugo Kosterka.

Kosterka had Scandinavische talen gestudeerd en had op verschillende reizen naar Denemarken en Zweden ook diverse Scandinavische auteurs persoonlijk leren kennen. In de jaren negentig van de negentiende eeuw raakte hij bevriend met Arnošt Procházka en Jiří Karásek ze Lvovic en hielp mee bij het oprichten van het tijdschrift *Moderní revue*, waarin hij zelf vertalingen van auteurs als Arne Garborg en August Strindberg verzorgde. Kosterka werd in 1918 benoemd tot financieel hoofdamtenaar bij het Ministerie van Posterijen in Praag, een functie die hem een stabiel inkomen opleverde en tegelijkertijd genoeg tijd gaf om aan zijn literaire vertalingen te kunnen werken. Deze functie had hij tot zijn pensionering in 1929.

Afbeelding 55: Hugo Kosterka (1899)

Hoewel Couperus' roman in het vertaaloeuvre van Kosterka een zijsprong lijkt – dit is het enige Nederlandstalige werk waarvan een vertaling door hem bekend is – is het dat niet. Kosterka had namelijk interesse voor mystiek en occultisme, en was bevriend met de homoseksuele Deense schrijver Herman Bang (1857-1912), die aan het begin van de eeuw zelfs een tijdje in Praag leefde. In Tsjechoslowakije was homoseksueel gedrag weliswaar officieel strafbaar, maar het werd niet actief vervolgd en met name in de kunstenaarswereld waren veel homoseksuelen actief – zo had Karásek ze Lvovic Bang naar Praag gehaald en zelf verschillende bundels met openlijk homo-erotische thematiek samengesteld. Couperus had voor zijn roman het werk van Lucien von Römer over homoseksualiteit en androgynie bestudeerd. Waar de vertaling van *Noodlot* ruim een kwarteeuw eerder bij dezelfde uitgeverij in de Tsjechische pers alleen lovende recensies had ontvangen (op die van Koudelka na), was de ontvangst nu bepaald wisselender. Dat periodieken als het liberale *Rozkvět* [Bloei] of het door Otto uitgegeven *Zlatá Praha* [Gouden Praag] positief waren, wil niet zeggen dat iedereen begrip had voor dit thema. Zo vermeldde Vojtěch Zelinka (1890-1963) in zijn bespreking in *Zlatá Praha*:^[53]

Zeker behoort tot de meest sensationele boeken, die onlangs op de Europese literaire markt verschenen zijn, de adembenemende roman van de Hollandse schrijver Louis Couperus *De Berg van Licht*, die dezer dagen in een Tsjechische vertaling van H. Kosterka bij uitgeverij Vilímek is verschenen. Alleen al het thema, het gevoelig liggende thema van seksuele abnormaliteit van de beroemde lieveling van vrouwen en mannen, het wonderkind en de absurde heerser Heliogabalus, is een aantrekkelijke

aanleiding om de excentrieke Romeinse orgieën uit de periode van verval van het keizerrijk te schilderen. De Hollandse auteur, een fijnzinnige kenner van de Romeinse cultuur en pseudocultuur, heeft in zijn roman met een gelukkige hand de meest dramatische momenten eruit gelicht, rond welke duizenden details van de beruchte Romeinse orgieën geschilderd konden worden. Hij doet dat ook met een moed die je alleen bij het werk van een echte kunstenaar tegenkomt. Als u dus stukken leest, die de meest naturalistische schildering van Zola bijvoorbeeld in *Nana*, in *La Terre*, in *Le Ventre de Paris* e.a. verre in de schaduw stellen, wordt u meege-sleept door de aantrekkelijke vertellerskunst, zonder dat u stil staat bij wat bij een andere auteur wulps zou kunnen zijn. De prachtig getekende figuur van Heliogabalus komt zo in de wereldliteratuur terecht als een figuur van uniek belang. Met zijn rijke verhaallijn, onuitputtelijkheid van adembenemende details en episodes en de vlotte gang van de meeslepende verhaallijn, verdient het boek om als een van de grootste attracties van de wereldliteratuur te worden beschouwd. – De Tsjechische vertaling is aangenaam en zuiver, het boekontwerp mooi. (V.Z., 1922, 459)

Literair vertaler Miloslav Novotný (1894-1966) was echter in het conservatief-nationale dagblad *Národní listy* een heel andere mening toegedaan.^[54]

De berg van licht. Een omvangrijke roman van de veelzijdige Hollandse schrijver Louis Couperus, gewijd aan het einde van het Romeinse wereldimperium, toen de laatste sterken en gezonden zich ervan bewust waren, “dat de antieke schoonheid langzaam uitdooft... [...]” Heliogabalus is de fysieke uitdrukking en een kind van zijn verwarde tijd: hij is hermafrodit, androgyn. Volgens de Oosterse mysteriën werd hij door de god uitverkoren om als een nieuwe verlosser in zichzelf de tweegeslachtelijkheid te verenigen die door de schepping van Eva uit Adam was verdeeld. Het boek verzeilt om deze redenen vaak in delicate onderwerpen, niet bepaald de sterkste kanten ervan. Couperus weet in *De berg van licht* het beste de massahysterie te vatten met haar chaos en dronkenschap, neigingen en haat. [...] (Novotný, 1923, 1)

Met Couperus is tevens een interessant geval van een niet-uitgegeven vertaling verbonden. Hoewel als gezegd Tsjecho-slowakije tijdens het interbellum vrij tolerant was, bleef actieve homoseksualiteit tot 1961 in het strafrecht staan. In 1931 besloten de theaterregisseur Vladimír Vávra (1903-1986) en uitgever Josef Hladký (1885-1960) om een serie kwalitatieve romans en theaterstukken met homoseksuele thematiek *Anakreon* op te zetten. Als vierde deeltje was een vertaling van

De komedianten van Couperus gepland. Uiteindelijk kwamen om financiële redenen alleen de eerste drie geplande deeltjes uit (Lishaugen, 2011). Of de vertaling van *De komedianten* al klaar was, is onbekend.

4.4.2. *Exotische landen*

Het aantal Tsjechen dat kennismaakte met de Nederlandse kolonie Nederlands-Indië, het huidige Indonesië, was minimaal. Evenals in West-Europa kwam het in het fin de siècle tot belangstelling voor oosterse filosofieën, vaak in een hergeïnterpreteerde versie zoals de theosofie was. Daarnaast gingen enkelingen voor kortere of langere tijd in de kolonie werken. Eén van hen, de advocaat Rudolf Cicvárek (1860-1950), was tussen 1914 en 1920 actief geweest als planter van koffie- en kokosplantages op Java, en had vervolgens tot zijn terugkeer in 1925 een groothandel in tropisch hout op Borneo en Java gehad. Na terugkomst werd hij in 1927 lid van het Oriëntaals Instituut in Praag en schreef een omvangrijk driedelig handboek *Holandská Východní Indie* [Hollands Oost-Indië], dat in 1929 in de serie *Země a lidé* [De aarde en de mensen] in Praag uitkwam. Cicvárek probeerde ook landlozen, vooral uit de Karpaten-Oekraïne, te interesseren voor emigratie als arbeider naar Nederlands-Indië. Dit trok de aandacht van de Nederlands-Indische pers, maar door de crisis kwam er niets van terecht.

Zijn handboek moet onder ogen zijn gekomen van waarschijnlijk een van de meest vooruitstrevende ondernemers van Europa van die tijd, de schoenenfabrikant Tomáš Baťa (1876-1935) uit het Moravische stadje Zlin. Hij was op zoek naar goedkope grondstoffen in bulkhoeveelheden voor zijn schoenen en informeerde bij het Tsjechoslowaakse consulaat in Batavia zowel naar mogelijkheden om Indische rubber op te kopen als om schoenen naar de kolonie te exporteren. Al in 1929 werd in Batavia een N.V.I. Schoenhandel Maatschappij Bata opgericht. Na wat mislukte pogingen om de koloniale Europese cliënteel te winnen, had Baťa's broer Jan A. Baťa (1898-1965) de gouden inval om goedkoop maar degelijk schoei- sel via een lokale pasar in de Chinese wijk Glodok van Batavia te gaan verkopen. Dit bleek een schot in de roos, omdat de inheemse bevolking gewend was kwaliteitswaar bij de Chinese middenstand te kopen. Er kwamen al snel meer pasarwinkels en in 1932 kwam Tomáš Baťa zelf poolshoogte nemen. Dit werd niet echt op prijs gesteld door de Nederlandse concurrentie, die Baťa van dumpingpraktijken verdacht. Maar de Nederlands-Indische regering vond zowel het werkgelegenheidsaspect als het feit dat Baťa niet met de voor Europeanen bestemde winkels concurreerde belangrijker. Baťa kreeg de kans en beschikte in 1937 op Java al over 32 eigen winkels en 60 franchisenemers. In 1937 werd tot de bouw van een lokale fabriek besloten die in 1939 de deuren opende en overigens als PT Sepatu Bata,

Tbk in de wijk Selatan van Jakarta nog steeds bestaat en zo'n 5 miljoen paar schoenen per jaar produceert.^[55]

Dit bracht Nederlands-Indië onder de aandacht van het Tsjechische publiek en het is niet verbazingwekkend dat de romans van Madelon Székely-Lulofs, die tamelijk kritisch was over de exploitatie van de rubberplantages en het jeugdboek *De scheepjongens van Bontekoe* van Johan Fabricius in een Tsjechische vertaling verschenen.

4.5. Proletarische literatuur

In het interbellum werd het streven van de leidende groeperingen in de maatschappij om de 'gewone man' op te voeden sterker. Dit uitte zich, zoals eerder aangegeven, in de oprichting van openbare bibliotheken en leeszalen en in het toegankelijk maken van onderwijs voor zo groot mogelijke groepen. In de jaren twintig werd de stroming geboren waaruit het na de Tweede Wereldoorlog leidende socialistisch realisme zou voortkomen. Deze stroming zag de 'gewone man', met name de arbeidersklasse als norm.

4.5.1. De politieke achtergrond

De arbeidersklasse was in Tsjechië, waar 70% van alle industrie van het voormalige Oostenrijk-Hongarije zich bevond, sterk aanwezig. Bovendien was zij relatief goed georganiseerd. Als gevolg daarvan behoorden de sociaaldemocraten (ČSDSD) en socialisten (ČSS) tot de zogeheten staatsvormende partijen van de nieuwe republiek. Zij kregen bij de eerste vrije verkiezingen van 1920 bijna 35% van de parlementszetels. In 1921 splitste na een interne strijd de *Komunistická strana Československa* (KSČ – Communistische Partij van Tsjechoslowakije) zich af. In bepaalde delen van het land, met name in steden met veel mijnbouw en staalindustrie, had zij een sterke basis en tot het verbod op de partij in 1938 was de KSČ met 10-13% van de zetels steeds de sterkste oppositionele fractie in het parlement.

4.5.2. Proletkult

De anarchistische dichter Stanislav K. Neumann, die we al eerder zijn tegengekomen als vertaler van werk van Domela Nieuwenhuis, was een van de oprichters van de KSČ. Hij zette op 14 augustus 1921, drie maanden na de oprichting van de partij, een aan de partij gelieerd literair tijdschrift *Proletkult* op en organiseerde rondom dit tijdschrift de 'kunstsectie' van de partij (Vlašín, 1971, 169-172). Als

hoofddoel van *Proletkult* zag hij de opvoeding van de arbeider en de ‘verdieping van communistische kennis en communistisch bewustzijn via een theoretische en praktische weg.’ (S.K. Neumann geciteerd in Cabada, 2005, 76-77).

Veel avant-gardekunstenaars en -schrijvers voelden zich sterk tot het communisme aangetrokken. In de Tsjechische avant-garde speelde de groep *Devětsil* [Negen Krachten] een belangrijke rol. Dit was een avant-gardegroep die op 5 oktober 1920 was opgericht door een negental dichters.^[56] De belangrijkste leden waren de schrijver Vladislav Vančura (1890-1942), de dichter en latere Nobelprijswinnaar Jaroslav Seifert, de theoreticus Karel Teige (1900-1951) en de illustrator Adolf Hoffmeister (1902-1973). In 1922 werd de jonge dichter Jiří Wolker uit Prostějov lid van *Devětsil*. Hij was degene die in 1922 samen met Teige het idee ‘proletarische kunst’ formuleerde analoog aan het Russische begrip *proletkult*. Mede dankzij zijn vroege dood en mooie gedichten zou hij min of meer de ‘Jacques Perk’ van de Tsjechische avant-garde worden. De theoretici van *Proletkult* vroegen zich af waarom juist de arbeidersklasse graag detectiveromans, westernstory’s en sentimentele romannetjes las. Teige concludeerde:^[57]

Deze literaire producten, en velen onder u zullen zeggen: wanproducten, zijn heden de enige en eigenste volksliteratuur. Ze zijn, het is waar, verbaal fabrieksmatig broddelwerk, zoals het meubilair van de arbeiderskamer fabrieksmatig broddelwerk is; het zijn de afdankertjes van de burgerlijke cultuur, zoals arbeiderswijken een soort afval van de industriële kapitalistische stad zijn. Er moet bij deze verschijnselen worden stilgestaan. We hoeven er niet moralistisch over te doen, ze zijn allernatuurlijkst. We weten immers dat het volk en de menigte altijd gelijk hebben over zichzelf. Dat alleen individuele en niet breed gedragen collectieve neigingen verwarren en misleiden. De vraag is waarom A. Blok door het proletariaat niet zoveel gelezen wordt als de naamloze auteur van een cowboystory. Waarschijnlijk omdat zijn verzen niet bij machte zijn het onderbewust esthetische gevoel van de proletariër voldoende te prikkelen, en vooral omdat ze niet in staat zijn om alle morele en instinctieve kanten van zijn wezen te beheersen. (Vlašín, 1971, 270)

De nieuwe proletarische kunst moest derhalve ‘breed begrijpelijk en aantrekkelijk’ zijn (Vlašín, 1971, 271). Zij moest massaal zijn, uit het proletarische collectief voortkomen en de tendentie van het proletariaat uitdrukken, namelijk de wil om een betere wereld te bouwen. Ten slotte diende de proletarische kunst de realiteit af te beelden, met name die van de klassenstrijd. En als die klassenstrijd gestreden zou zijn, zou ook de proletarische kunst haar noodzaak verliezen en zou er alleen nog maar kunst zijn (Vlašín, 1971, 220-224).

Lang niet iedereen in Devětsil was het eens met deze vrij eenzijdige klassenstrijdinvulling en wegens de ongeëngageerdheid van die meerderheid verliet Wolker in 1923 Devětsil. Kort nadien stierf hij aan tuberculose. In Devětsil formuleerde Karel Teige in 1924 een nieuwe, meer literair en minder politiek geëngageerde richting die niet langer in dienst van de klassenstrijd stond, het poëtisme. Dit poëtisme moest het leven als een gedicht zien en door positief naar het leven te kijken, de vervreemding van de mens van zijn eigen leven tegengaan (Vlašín 1971, 554-561). Dit deed denken aan het Franse surrealisme van Aragon. Met name de bewuste stap om afscheid te nemen van de klassenstrijd als basis voor de literatuur bleek een steen des aanstoets voor het gestaalde communistische kader dat in de partijpers en in het tijdschrift *Proletkult* haar gram spuwde, waarbij Stanislav K. Neumann de scherpste afkeuring liet horen. Hierop reagerden de veelal eveneens communistische dichters van Devětsil. De belangrijkste onder hen, de dichter en literair criticus Bedřich Václavek (1897-1943) formuleerde het probleem in zijn redactioneel commentaar in het Brno'se avant-garde tijdschrift *Pásmo* [De Zone] zo:^[58]

St. K. Neumann schrijft ons berispelend-pedagogische gedichten uit bezorgdheid over onze toekomst en doet in Rudé Právo namens Proletkult publiekelijk afstand van Devětsil. En toch: wat doen we anders dan te voldoen aan zijn eerdere eis, namelijk hand in hand gaan met de mondiale artistieke avant-garde? We zijn zelfs al zover dat we niet, zoals de vorige generatie, een decennium of zo achterlopen, we lopen namelijk zij aan zij als gelijken. Maar het probleem is uiteraard: kunst en proletariaat lossen we niet op met agitatiepraatjes over »communistische opvoeding« van jonge schrijvers. Voor het proletariaat kan alleen goede agitatiekunst gemaakt worden, wat de enige volksopvoedende kunst is. De nadruk ligt hier op »agitatie«, niet op »kunst« Maar wij willen graag kunst maken. Vervloek ons niet daarom! (Anoniem (=B. Václavek), 1924, 6)

Na enkele jaren onderling getwist nam in 1929 het gestaalde kader onder leiding van Klement Gottwald (1896-1953) de macht in de KSČ over en zette vrijwel alle leden van Devětsil uit de partij. Het zou tussen avant-garde en gestaald kader nooit meer goed komen, hoewel veel avant-gardekunstenaars overtuigd communist bleven en bijvoorbeeld Václavek voor die overtuiging in Auschwitz aan zijn eind zou komen. Uit hun midden kwamen veel hervormingscommunisten voort die tussen 1963 en 1968 aan de 'Praagse Lente', een menselijkere vorm van socialisme begonnen te werken.

4.5.3. *Geboorte van het socialistisch realisme*

Hoewel Jiří Wolker in zijn theoretische manifest *Proletářské umění* (1922a, Proletarische kunst) het realisme al als een van de essentiële kenmerken van proletarische kunst noemde, was degene die het socialistisch realisme in Tsjechië definiëerde en leven inblies, de hoogleraar Zdeněk Nejedlý. Hij was afkomstig uit een kunstzinnige familie uit de hogere middenklasse en werd na zijn habilitatie in 1919 hoogleraar kunstgeschiedenis bij de Karelsuniversiteit van Praag. Nejedlý nam in het interbellum deel aan vrijwel alle progressieve culturele activiteiten. Hij was een van de mede-oprichters van *Proletkult*, maar zijn eigen tijdschrift *Var* [Kook] had meer invloed, omdat hij de avant-garde kunst van Devětsil met communistische theorie wist te verenigen. Hoewel Nejedlý pas in 1939 tot de partij toetrad, stond hij ideologisch dicht bij de KSČ.

Nadat in augustus 1934 het socialistisch realisme op het eerste congres van de Unie van Sovjet-Schrijvers als officiële doctrine was aangenomen (Krasilnikov, 2019, 65-66), wijdden de linkse Tsjechische kunstenaars op 14 november 1934 een discussieavond van het Linkse Front onder leiding van Nejedlý aan deze nieuwe richting. Na een uitgebreide discussie in de linkse pers verwoordde Bedřich Václavěk de richting zo:^[59]

Het socialistisch realisme verschilt ook plastisch van het oude realisme. De socialistische realist overtreft de naturalistische beschrijving van de werkelijkheid door dialectisch naar de werkelijkheid te kijken. Zijn perceptie is niet alleen een perceptie van de feiten, maar ook van de relaties tussen deze en hun ontwikkeling. Alleen al daarom laat het de naturalistische beschrijving achter zich die slechts constateert en fatalistisch is. Het socialistisch realisme fotografeert geen karakters – het creëert types. Waar het dat nog niet doet, bevindt het zich nog in het kiemstadium van kinderziekten. Het overwint in creativiteit het oude realisme ook door historisch hoger staande creatieve middelen te gebruiken – (poëtische concentraties, lyriek, symbolische beelden die de werkelijkheid beter vastleggen dan de allergeedetailleerdste mechanische beschrijving, enz.). Het sluit dus geen metaforen uit, het is niet antilyrisch, zoals het oude realisme was, het kan en moet dromen (Boecharin). Het kent de pathos van strijd en arbeid. (Václavěk, 1935, 28)

In hoeverre socialistisch realisme een rol moest spelen als leidende factor in de kunst werd ook buiten strikt avant-gardistische en communistische kringen bediscussieerd. Zo is in de redactieprotocollen van *Družstevní práce* een omvangrijk stuk *Ediční linie družstva* [De editiepolitiek van de coöperatie] van de communist

Jiří Wehle (1909-1990) bewaard gebleven,^[60] waarin deze bepleitte om 'een nieuwe, moderne Tsjechische <literaire> kritiek' te scheppen en het 'positivistische standpunt boven de realiteit' dat DP innam te verlaten. Met 'positivisme' was de filosofie van de Franse filosoof Auguste Comte bedoeld, een strikt empirische filosofie die uitging van waarneembare en meetbare feiten en voorts stelde dat dankzij de wetenschap voortdurend vooruitgang kan worden geboekt in de wereld. Marx en Lenin bekritiseerden deze filosofie, omdat zij hierin het element klassenstrijd misten. Wehle had overigens geen succes. Hoewel DP een tamelijk progressieve uitgeverij was en veel redacteurs als Pavel Eisner banden met de avant-garde of met het Linkse Front hadden, liet men zich niet tot de partijlijn van de KSČ beperken.

Nederlandstalige auteurs speelden in dit debat geen rol. Dat is op zich merkwaardig, omdat zij wel aanwezig waren in de Tsjechische beeldende kunst, architectuur en cinematografie. Zo waren Hendrikus Petrus Berlage (1856-1934), Piet Mondriaan (1872-1944), Gerrit Rietveld (1888-1964) of Theo van Doesburg (1883-1931) voor de geïnteresseerde Tsjechische lezer namen die vaak in vaktijdschriften werden genoemd. Het tijdschrift *Umění* [Kunst] wijdde bijvoorbeeld in 1934 een in memoriam aan Berlage (Anoniem, 1934/5). Het avant-garde tijdschrift *Bytová kultura* [Wooncultuur] publiceerde in de jaren twintig verschillende artikelen over Theo van Doesburg en de Stijl, voor het blad *Stijl* waren er zelfs advertenties geplaatst. Grafisch ontwerper Paul Schuitema (1897-1973) kwam in de jaren dertig enkele keren lezingen houden in Tsjechoslowakije. Het avant-garde cinematografische tijdschrift *Ekran* van de Linkfronter František Kalivoda (1913-1971) nam in 1934 een artikel van Joris Ivens (1898-1989) over de Nederlandse avant-garde film op, een ander gepland artikel van Jan Hulsker (1907-2002) over de Filmliga kwam uiteindelijk in het linkse Brno'se tijdschrift *Středisko* [Centrum] uit (Marhoulová, 2005, 132, 135). Contacten tussen met name de Nederlandse avant-garde en de Tsjechische waren er dus wel.

De reden van het ontbreken van vertalingen van linkse literaire productie is waarschijnlijk dat Nederlandstalige schrijvers vaak wel progressief waren, maar mentaal tamelijk ver afstonden van proletarische kunst en socialistisch realisme. De literatuur die werd geschreven door de Nederlandse kameraden van tijdschriften als *Links richten* en de *Tribune* als Gérard Vanter (1892-1975) en Bertus Meijer (1900-1980) was kennelijk niet interessant genoeg. Maar omgekeerd zou het socialistisch realisme wel de lotgevallen van de Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling na 1948 beïnvloeden.

4.5.4. *Nederlandstalige literatuur in communistische perceptie*

Dit betekent niet dat de Nederlandstalige literatuur door de aanhangers van proletarische kunst volledig werd genegeerd. Zoals Lucie Sedláčková (2019, 75-76) heeft getoond, werd bijvoorbeeld *Hoop op Zegen* van Heijermans door het partijblad *Rudé právo* [De Rode Waarheid] en door het eveneens linkse *Dělnické divadlo* [Arbeiderstheater] zeer geprezen als ‘een krachtig dramatisch en revolutionair stuk’ dat ‘het harteloze en wrede kapitalisme van rijke reders’ aan de kaak stelde. Zijn *Allerzielen*, waarvan de vertaling in 1909 bij de Dělnická akademie [Arbeidersacademie] was verschenen, werd in 1926 eveneens aanbevolen, speciaal ter opvoering op kerkelijke feestdagen, omdat het ‘een sterker indruk zou maken dan droge anti-clericale toespraken’ (Sedláčková, 2019, 76). Het ging hierbij echter om al voor de Eerste Wereldoorlog gemaakte vertalingen.

Hoewel bijvoorbeeld Ferdinand Domela Nieuwenhuis nog werd genoemd door Tsjechische pacifisten (Špatný, 1922, 25) en men Troelstra nu en dan memoreerde, was de enige Nederlandstalige auteur van wie in het interbellum door deze groep van de Tsjechische maatschappij werk werd vertaald, de steenrijke socialiste en later communiste Henriëtte Roland Holst-van der Schalk (1869-1952) geweest. Het ging hierbij echter alleen om opvoedend werk als haar *De maatschappelijke ontwikkeling en bevrijding der vrouw* (1924) of *Het historisch materialisme en kunst* (1927). Van haar dichtwerk is zover bekend niets in het Tsjechisch vertaald. De oorzaak hiervan was niet dat haar werk onbekend was. In het literairkritische blad van de socialistische jeugdorganisatie *Akademie* was in 1923 een uitgebreide bespreking afgedrukt van de toen juist bij Orbis verschenen Tsjechische vertaling van het onder leiding van Dirk Coster een jaar eerder uitgegeven boek *De nieuwe Europeesche geest in kunst en letteren*. Hierin waren ook de communistische opinies Roland Holst-van der Schalk en Gorter behandeld.^[61] Waarschijnlijk heeft de kritische opstelling van Gorter en Roland Holst-van der Schalk jegens de Sovjet-Unie eerder een rol gespeeld.^[62]

4.6. Ter afsluiting

De periode van het interbellum kenmerkte zich in het Tsjechische literaire veld door het autonoom worden van de literatuur. Er waren vanaf de jaren dertig literaire agenten actief die systematisch op zoek gingen naar voor Tsjechische uitgeverijen interessante werken. Daarbij was Duitsland in veel opzichten een graadmeter: werken die daar succes hadden, zouden het naar verwachting in Tsjechië ook wel goed doen. Hoewel de Nederlandstalige literatuur in veel opzichten een nichelite-

ratuur bleef – er werd evenal eind negentiende eeuw veel meer vertaald uit Scandinavische talen – kreeg deze nu wel een duidelijke plek in het literaire veld. Dit had vooral te maken met het netwerk van literaire agenten en vertalers, van wie Vincy Schwarz als literair agent en Lída Faltová en Rudolf J. Vonka als vertalers de belangrijkste waren. Door hun eigen interesses – Schwarz was oorspronkelijk een communist, bleef ook later progressief, Faltová was nauw verbonden met de sociaaldemocratie en Vonka was vrijmetselaar en politiek gezien links-liberaal – werden vooral progressieve en liberale auteurs aan de Tsjechische lezer gepresenteerd. Omdat vertalingen voornamelijk werden gepubliceerd in series gericht op het grote publiek, had het populair *middle brow*-genre de overhand.

Van huis uit Nederlandstalig werk werd in belangrijke series opgenomen, vaak als een van de eerste werken, met andere woorden, ze werden als belangrijke smaakmakers beschouwd. Een belangrijke rol speelde daarbij dat er nu enkele vertalers voorhanden waren die van het Nederlands hun beroep maakten. In de archieven en literaire productie komen we deze vertalers tegen als redactioneel referent om de potentiële acceptatie door de Tsjechische lezer te beoordelen, als vertaler en een enkele keer ook als degene die een boek ter uitgave voorstelden. Anders dan in de omringende landen had Nederlandstalige literatuur een duidelijke positie in het Tsjechische literaire veld. Er verschenen in de pers regelmatig berichten over Nederland en België, het wel en wee van schrijvers werd, zij het incidenteel, gevolgd en uitgaven werden gerecenseerd. Bovendien was het Nederlands sinds 1921 een geaccepteerde universitaire studie bij de universiteit van de hoofdstad.

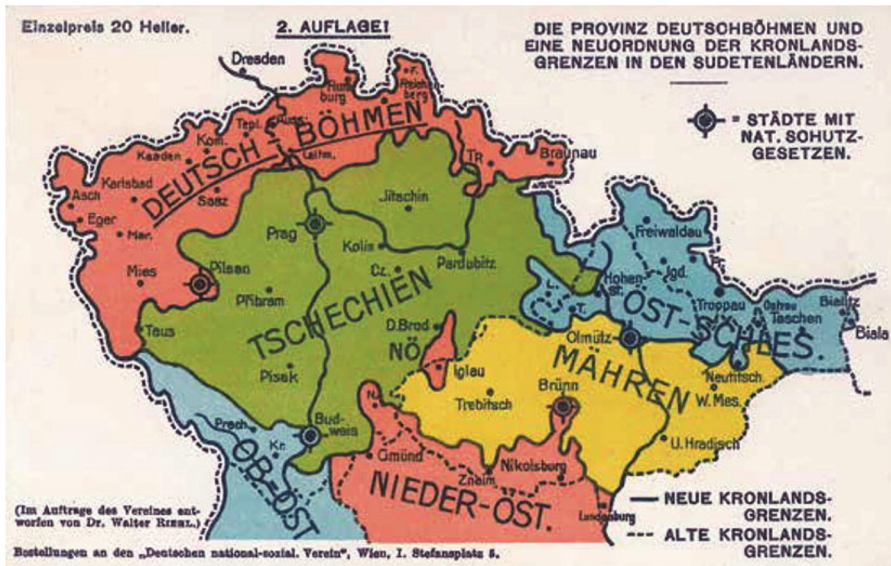
Veel minder dan in de voorgaande perioden van tweede helft negentiende eeuw en het fin de siècle was de politieke functie van de literaire werken van belang. De uitgevers waren er in deze periode in geïnteresseerd om aan hun lezers interessante en literair kwalitatieve werken aan te bieden die hun succes in het buitenland al bewezen hadden.

5. DE OORLOGSJAREN: NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR ALS LITERAIR VENTIEL

5.1. De moeizame verhouding tussen Duits- en Tsjechischtaligen, 1918-1933

Zoals in het eerste hoofdstuk is aangegeven, was de verhouding tussen het Duits- en het Tsjechischtalige deel van de bevolking nogal moeizaam. De door de Tsjechen zelf gemaakte vergelijking met de Belgische situatie was bepaald niet uit de lucht gegrepen. Na de Tsjechische revolutie van oktober 1918 waren de maatschappelijke rollen omgedraaid en de voorheen heersende Duitstaligen moesten zich nu schikken in de nieuwe, door Tsjechischtaligen gedomineerde staat. Velen waren het daar absoluut niet mee eens. Met een beroep op de door de Amerikaanse president Woodrow Wilson uitgesproken *Fourteen Points speech* van 8 januari 1918 verklaarden de Duitstalige randgebieden zich 'zelfstandige provincies van Deutschösterreich'.^[1] Van Oostenrijkse zijde kreeg het gehele Sudetenland (de beide provincies Deutsch-Böhmen en Österreichisch-Schlesien) een eigen *Landesregierung* toebedeeld. De nieuwe staat Deutsch-Österreich vroeg zelfs de Rijksduitse regering om militaire hulp.

De sociaaldemocraat Josef Seliger (1870-1920), later voorzitter van de Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei (DSAP) in Tsjechoslowakije, reisde op 4 november 1918 naar Praag voor overleg met de voorlopige regering. Het antwoord liet niets aan duidelijkheid te wensen over: 'met rebellen wordt niet onderhandeld' (Seibt, 1996, 256). De Tsjechoslowaakse regering behandelde de 'Duitsboheemse provincies' daadwerkelijk als rebellen en bezette tussen 11 november en 18 december 1918 in een bliksemactie alle vier de 'provincies'. De nieuwe republikeinse Weense regering protesteerde weliswaar op 13 december 1918 officieel bij de geallieerden tegen de eenzijdige bezetting van wat zij als háár grondgebied zag, besloot echter om geen militair verzet te plegen, maar een beroep te doen op de rechtvaardigheid van de Geallieerden (Anoniem, 14-11-1918). Inderdaad werd het verzoek van de Tsjechoslowaakse regering om de 'pacificatie' goed te keuren voorlopig opgeschort, zolang er geen duidelijkheid was geschapen door een Amerikaanse commissie onder leiding van de ervaren diplomaat en jurist Archibald Cary Co-

Afbeelding 56: Kaartje van de *Deutscher national-sozialer Verein* uit 1918 met de voorgestelde grenzen

lidge (1866-1928). Deze concludeerde in zijn nota van 10 maart 1919, dat de Duitstaligen wel reden hadden voor hun eisen. Voorts achtte hij het moeilijk te verdedigen, dat de regering in Praag voor het Tsjechische grondgebied een beroep deed op de ‘aloude historische grenzen’, maar voor het Slowaakse deel juist het nationaliteitenprincipe toepaste. Hij voorzag problemen in het toekomstige samenleven van beide groepen:

I. CZECHOSLOVAKIA

The clearest cases of conflict between the rights of nationality and those of history and geography come up in connection with the boundaries demanded by the Czechoslovaks who in inconsistent but human fashion base their claims to the two halves of their territory on opposite principles. In Bohemia they demand their “historic frontiers” regardless of the protests of the large number of Germans who do not wish to be taken over in this way. In Slovakia they insist on the rights of nationality and pay no heed to the ancient and well marked “historic frontiers” of Hungary. [...] To grant to the Czechoslovaks all the territory they demand would be not only an injustice to millions of people unwilling to come under Czech rule, but it would also be dangerous and perhaps fatal to the future of the new state. In Bohemia the relations between the Czechs and the Germans have

been growing steadily worse during the last three months. The hostility between them is now intense and there is no reason to expect that it will soon disappear. [...] Even if the "historic frontiers of Bohemia" have been promised to the Czechs by the Allies, modifications can and should be made in the details. (Department of the State, 1947, 271-272, 273-274)

Omdat minister van buitenlandse zaken (en latere president) Edvard Beneš in 1919 bij de vredesconferentie in Parijs een federaal model voor de nieuwe staat presenteerde, kregen de Tsjechen uiteindelijk hun zin en werden de historische grenzen van het koninkrijk Bohemen aangehouden. De gewelddadige bezetting van de Duitstalige gebieden en het feit dat de Duitstalige bevolking tot de nieuwe grondwet van 29 februari 1920 feitelijk rechteloos waren, zetten veel kwaad bloed, temeer omdat de beloofde federalisatie niet werd doorgevoerd. Hiermee werd aan gematigde Duitstaligen een argument uit handen genomen om samen te werken met de nieuwe regering in Praag (Motta, 2013, 114). Desondanks was Seliger, in 1919 gekozen tot de eerste voorzitter van de Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei (DSAP), als eerste Duitstalige politicus bereid om de Tsjechoslowaakse Republiek openlijk te erkennen. De Duitstalige minderheid had in het Tsjechoslowaakse parlement 84 (29,9%) van de 281 afgevaardigden, Seligers fractie was met 31 afgevaardigden de grootste Duitstalige groep.

Na het Verdrag van Locarno van oktober 1925, waarbij de Weimarer Republiek de Tsjechoslowaakse grenzen erkende, traden de katholieke Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei (DCVP) en de agrarische Bund der Landwirte (BdL) toe tot de zogenaamde 'Herencoalitie' onder leiding van de voorzitter van de Tsjechische agrarische partij Antonín Švehla (1873-1933). In het volgende kabinet sloten ook de leden van de DSAP zich bij deze 'activistische' partijen aan die door coöperatie met de Tsjechische machthebbers het lot van de Duitstaligen wilden verbeteren (Seibt, 1996, 268-269; Motta, 2013, 126-127). Uiteindelijk lukte het de toenmalige vertegenwoordigers van de activistische partijen, Wenzel Jaksch (1893-1966; DSAP), Hans Schütz (1901-1982; DCVP) en Gustav Hacker (1900-1979; BdL) om in 1936 aanzienlijke verbetering van de rechten van de Duitstaligen gedaan te krijgen van de regering onder leiding van de Slowaakse politicus Milan Hodža (1878-1944). Zo werd onder andere de mogelijkheid om in het Sudetengebied primair Duits als ambtelijke taal te gebruiken toegestaan. Maar feitelijk kwamen deze concessies te laat. Waar de activistische partijen voor 1935 nog over ruim 80% van de Duitstalige stemmen beschikten, was dit na de verkiezingen van 19 mei 1935 als gevolg van enkele omstandigheden gezakt tot slechts 32% (Seibt, 1996, 308-311; Motta, 2013, 130).

5.2. De crisis, Henlein en Hitler, op weg naar het einde, 1933-1938

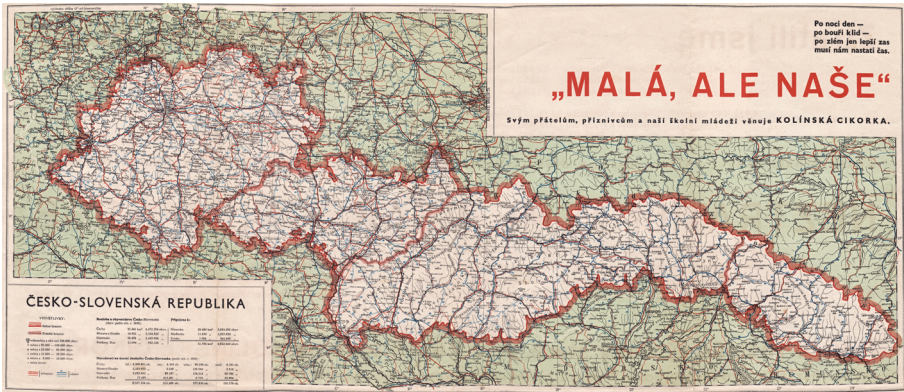
De crisis veroorzaakt door 'Zwarte Donderdag' 24 oktober 1929 raakte de op productie en handel gerichte Tsjechische economie midscheeps. Een negatieve factor was ook dat waar de meeste staten tijdens de crisis de gouden standaard verlieten, de Tsjechoslowaakse nationale bank deze op 7 november 1929 juist invoerde.^[2] Het effect was even desastreus als de gouden standaard was voor de Nederlandse economie. De invoer werd fors goedkoper, maar de Tsjechische industrie kreeg vanwege de internationaal omgerekend stijgende prijzen van haar producten afzetproblemen. Waar in 1928 de omvang van de uitvoer nog 21 miljard kroon was (ongeveer 630 miljoen USD of 1,6 miljard toenmalige gulden), was de waarde van de uitvoer in 1932 gezakt naar slechts 7,5 miljard kroon. Hierbij werden vooral Duitstalige gebieden getroffen, waar de productie van luxewaar en de gespecialiseerde machinebouw sterk vertegenwoordigd waren. De totale Tsjechoslowaakse industriële productie was in maart 1933 ongeveer 60% van die in 1928, maar de productie van in Duitstaligen gebieden geproduceerde luxegoederen was tot 40-48% van de omvang voor de crisis gedaald. De werkeloosheid in de Duitstalige gebieden steeg navenant: waar in de Tsjechischstalige gebieden ruwweg 11% van de totale bevolking werkeloos was, was dit in de Duitstalige districten ruim 19%, terwijl in het Duitse Rijk zelf de werkeloosheid vergelijkbaar was met die van de Tsjechische bevolking in Tsjechoslowakije, rond de 10% (Seibt, 1996, 299-300). De Tsjechoslowaakse regering verliet de gouden standaard ongeveer gelijktijdig met België en Frankrijk in 1934, waarna de situatie iets verbeterde. Maar het grootste kwaad was toen al geschied.

Op 1 oktober 1933 had de turnleraar Konrad Henlein (1898-1945) het Sudetendeutsche Heimatfront opgericht dat in april 1935 als Sudetendeutsche Partei (SdP) in een partij was omgevormd. De crisis en de toenemende propaganda vanuit Berlijn, waar Adolf Hitler inmiddels Führer was geworden, speelden een rol bij de radicalisering van de SdP. Omdat de activistische Duitstalige partijen niet bij machte bleken om de situatie van de Duitstalige Tsjechoslowaakse staatsburgers te verbeteren, stemde de meerderheid van de Duitstaligen op de SdP, die bij de verkiezingen van 1935 in stemmenaantal (15,1%) zelfs de grootste partij van Tsjechoslowakije was geworden en alleen dankzij de verdeling van restzetels met 44 van de 300 afgevaardigden net één afgevaardigde minder had dan de agrarische partij. Dat de SdP door de regeringspartijen in een 'cordon sanitaire' werd gehouden, droeg slechts bij tot haar populariteit. Op 5 november 1937 verklaarde Hitler dat 'die Tschechei' zijn eerste oorlogsdoel was. Hij liet een poging tot overname van de SdP door extremistische elementen uitvoeren die mislukte, maar Henlein had de bood-

schap goed begrepen: op 19 november 1937 verklaarde hij in een brief aan Hitler zijn trouw aan de Führer (Seibt, 1996, 306). Toen onderhandelingen van de ‘activistische’ partijen over autonomie van de Duitstalige gebieden mislukten, schoot het ledental van de SdP omhoog tot bijna 600.000 leden. Hiermee was ongeveer 20% van de Duitstalige bevolking lid van de SdP.

Het eerste oorlogsdoel werd echter Hitlers vaderland Oostenrijk, dat op 13 maart 1938 geannexeerd werd. Op 17 maart riep Henlein de Sudetenduitsers op om ‘niet aan de zijlijn van de geschiedenis’ te blijven staan – het ledental van de SdP was inmiddels de driekwart miljoen gepasseerd. Twee van de drie ‘activistische’ partijen, de BdP en de DCVP, verlieten de coalitieregering en fuseerden met de SdP, die daarna met 55 van de 300 afgevaardigden verreweg de grootste partij van het parlement was (Seibt, 1996, 313-314). Op 28 maart ging Henlein op bezoek bij Hitler die hem op het hart drukte om zijn eisen steeds verder op te schroeven. Aldus geschiedde: op 24 april nam de SdP het *Karlsbader Programm* aan, waarin niet alleen volledige autonomie van de Sudetenduitse gebieden, maar ook een vergoeding van alle door Duitstaligen sinds 1918 geleden schade als gevolg van de opname in de Tsjecho-Slowaakse Republiek en ‘de volledige vrijheid om zich bij het Duitse volksdom en de Duitse wereldopvatting aan te sluiten’ was opgenomen (Pacner, 2018, 147-149). Dit was voor de regering volstrekt onaanvaardbaar, maar zorgde voor een verdere toename van Henleins populariteit bij de Duitstaligen – bij de gemeenteraadsverkiezingen in de maanden mei en juni 1938 kreeg de SdP gemiddeld 89,9% van alle Duitstalige stemmen.

In augustus bezocht de Britse diplomaat Walter Runciman (1870-1949) Tsjecho-Slowakije om te kijken of een vergelijk tussen Sudetenduitsers en de Praagse regering mogelijk was. Hij constateerde soortgelijke problemen als twintig jaar eerder Coolidge: systematische achterstelling van de Duitstalige bevolking en gebrek aan bereidheid bij de Praagse autoriteiten om dit op te lossen. Onder Britse druk stelde vervolgens de Praagse regering op 5 september 1938 een voorstel op dat vrijwel alle punten van het *Karlsbader Programm* vervulde. Dat was echter niet de bedoeling van Henlein en Hitler. Na enkele putschpogingen door leden van de SdP stelde de regering de partij buiten de wet en gaf een aanhoudingsbevel uit voor de partijleiding. Deze strubbelingen waren de uiteindelijke aanleiding voor de Britse en Franse regering om op 30 september 1938 het *Münchener Abkommen* te ondertekenen. De Tsjecho-Slowaakse regering was niet uitgenodigd en kreeg het verdrag als *fait accompli* voorgelegd. In de Tsjechische geschiedenis staat het verdrag daarom bekend als het ‘Dictaat van München’. De nieuwe staat was in één klap beroofd van haar natuurlijke grenzen en van alle fortificaties en kreeg nieuwe, moeilijk te verdedigen grenzen, zoals op het reclamekaartje van de firma Kolínská cikorka (Kolíner Chicorei) uit de herfst van 1938 te zien is.

Afbeelding 57: 'Klein, maar van ons'. Reclamekaartje van *Kolínská cikorka* oktober 1938

Aan de Duitstalige kant waren de gevoelens uiteraard anders, al kopte de sociaal-democratische krant *Volksfreund* op 1 oktober met *Nicht die Tschechoslowakei ist feige und ehrlos. Annahme des Diktats unter Protest an die Welt. Wider Recht und Vertrag verlassen, hatte die Tschechoslowakei keine Wahl* (Niet Tsjechoslowakije is laf en eerloos. Aannname van het dictaat onder protest aan de wereld. Tegen recht en verdrag in de steek gelaten had Tsjechoslowakije geen keus; Anoniem, 1-10-1938). In het algemeen was de stemming onder de Duitstaligen echter zeer positief

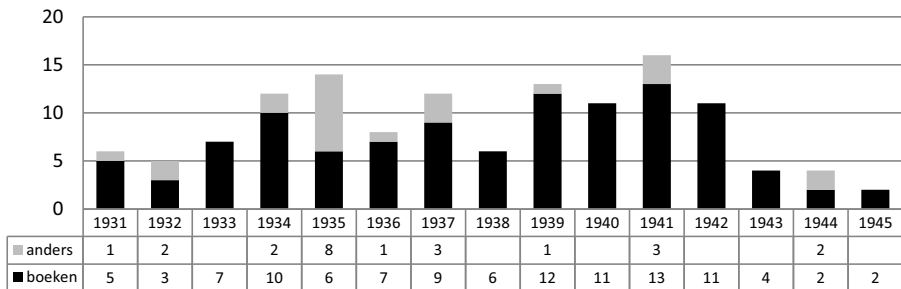
Afbeelding 58: *Wir danken unserm Führer*. Anonieme prentbriefkaart oktober 1938

en een in oktober uitgegeven briefkaart *Wir danken unserm Führer* [Wij danken onze Führer] werd in allerlei versies verspreid.

President Beneš trad op 5 oktober 1938 af. De president van het hooggerechts-hof en auteur van de eerste democratische grondwet van 1920 Emil Hácha (1872-1945) werd op 30 november als nieuwe president gekozen. Inmiddels had het land ook grondgebied aan Polen en Hongarije verloren en met de oprichting op 22 november van de Strana národní jednoty (Partij van de Nationale Eenheid, ook bekend als Sjednocená pravice, Verenigd Rechts), waarin alle centrumrechtse partijen waren opgegaan, en van de 'loyale oppositiepartij' Národní strana práce (Nationale Partij van de Arbeid), waarin de sociaaldemocraten en nationalistische socialisten samengingen, was een semi-autoritair bewind ontstaan. De KSČ werd buiten de wet gesteld.

5.3. Buitenlandse literatuur als hart onder de riem

In deze crisisjaren en de navolgende oorlogsjaren steeg het aantal literaire vertalingen uit het Nederlands (grafiek 6). Hierbij zijn met name de 'topjaren' 1939-1942 interessant, evenals de forse terugval in 1945.

Grafiek 6: Aantallen vertalingen uit het Nederlands in de jaren 1932-1945

Op basis van de gegevens van het Tsjechoslowaakse Bureau voor Statistiek SÚS ČSR^[3] blijkt dat, hoewel het percentage vertalingen uit het Nederlands binnen het totaal aantal vertalingen uit een vreemde taal vrij stabiel was, er in de genoemde jaren 1939-1942 een procentuele stijging was die het duidelijk grotere aantal vertalingen uit het Nederlands van die jaren kopieert (Janáček, Pavlíček & Mohn, 2015, 891, 952).^[4]

Hierbij moet worden bedacht dat de cijfers voor de jaren 1932-1937 voor geheel Tsjechoslowakije zijn, dat wil zeggen inclusief Slowakije, waar de eerste vertaling uit het Nederlands pas in 1944 uitkwam (Maňáková & Engelbrecht, 2006, 29),

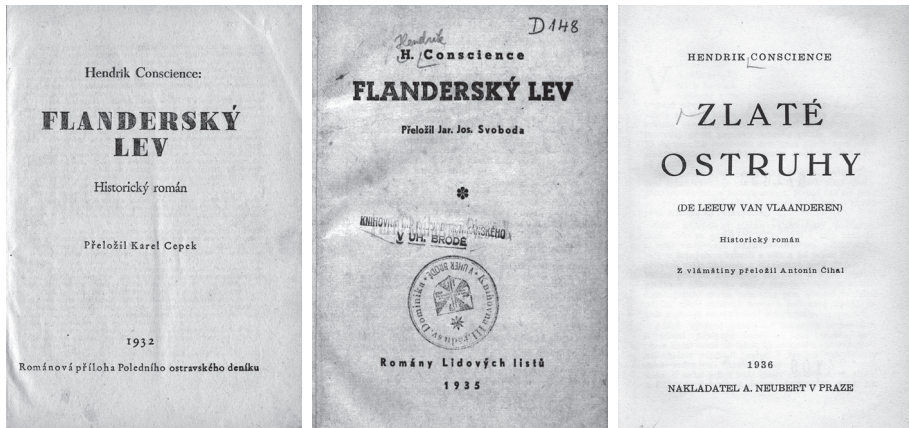
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Totaal uitgaven	8189	7994	9958	9218	11467	10994	4270	5433	5343	4571	4127	5244	2989
Aantal vertalingen	771	740	767	711	979	925	400	500	615	550	405	380	300
Uit het Nederlands	5	7	12	14	8	12	13	11	16	11	4	4	2
Nederlands als % van alle vertalingen	0,65	0,95	1,56	1,97	0,82	1,29	3,25	2,2	2,6	2	0,99	1,05	0,67

Tabel 7. Aantallen uitgegeven vertalingen uit het Nederlands in vergelijking met totale aantallen uitgaven

terwijl die voor de jaren 1939-1945 alleen voor het Protectoraat gelden (iets minder dan de helft van de bevolking van Tsjechoslowakije in 1938 – 7,3 mil. tegenover 15,2 mil. inwoners). Duidelijk is ook dat de jaren 1934-1935 en 1937-1942 voor vertalingen uit het Nederlands relatief gesproken ‘topjaren’ waren. Dat heeft enkele redenen. Om te beginnen was er grotere aandacht voor de Vlaamse literatuur, met de internationaal bekende en geliefde Felix Timmermans voorop. Hierop wordt later in dit hoofdstuk nader ingegaan. Voorts is een deel van de stijging te verklaren uit het feit dat zowel de vertaalster Lída Faltová alsook literair agent Vincy Schwarz in die periode met hun activiteiten waren begonnen. Toch is er vermoedelijk iets meer aan de hand. Er zijn enkele publicaties die inhoudelijk afwijken van het merendeel van de vertaalde belletrise, zowel omdat ze vertaald werden door vertalers die zich normaal niet met Nederlandstalige literatuur bezighielden, als omdat ze gepubliceerd werden bij uitgeverij die eveneens verder geen Nederlandstalig vertaald werk in hun fondsen hadden. Het betreft met name *De Leeuw van Vlaenderen* van Hendrik Conscience en *In de schaduwen van morgen* van Johan Huizinga.

5.3.1. *De Leeuw van Vlaenderen driemaal vertaald*

Het eerste werk dat hier moet worden besproken is *De Leeuw van Vlaenderen*. Hoewel tussen 1846 en 1912 een groot deel van Conscience's werken in het Tsjechisch was vertaald, waarbij sommige uitgaven ook meer drukken of vertalingen kenden, hoorde juist zijn internationaal bekendste werk *De Leeuw van Vlaenderen* daar niet bij. Hiermee liep Tsjechië overigens in de pas met andere buitenlandse literaturen, waarin destijds eveneens vooral aandacht voor Conscience's zedenromans was (Wauters, 2002, 397-398). Hoewel zijn naam in encyclopedieën en artikelen over Vlaamse literatuur nog regelmatig werd vermeld als de bij uitstek belangrijkste Vlaamse auteur van de negentiende eeuw, zijn er na zijn jubileumjaar 1912 (honderd jaar na zijn geboorte) geen Tsjechische vertalingen van zijn werk meer bekend. Totdat opeens tussen 1932 en 1936 juist *De Leeuw* minstens driemaal in het Tsjechisch is vertaald.

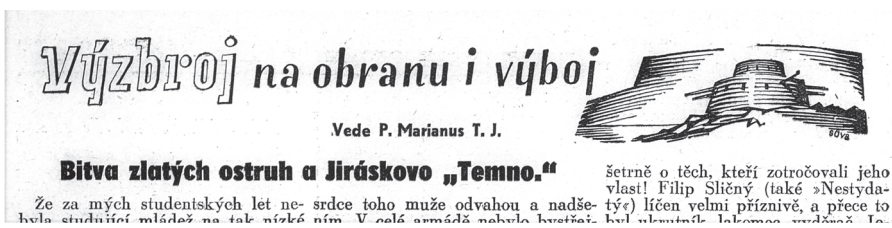

Afbeeldingen 59-61: De drie vertalingen van *De Leeuw van Vlaanderen*. Links de vertaling van Cepek (1932), in het midden de vertaling van Svoboda (1935) en rechts het titelblad van de vertaling van Číhal (1936)

De eerste vertaling kwam in 1932 uit als literaire bijlage van het dagblad *Polední ostravský deník* (Middagkrant van Ostrava). Dit was van 1928 tot de opheffing in 1941 de belangrijkste krant van de Tsjechischstalige bevolking in de voor ongeveer een vijfde Duitstalige stad Ostrava (Mährisch Ostrau).^[5] Er zijn geen nadere gegevens over de uitgave bekend, maar kleine foutjes in de namen van minder bekende Vlaamse personen als *Jan Borlunt* en *kastelán van Leus* in plaats van *Jan Borluut* en *kastelein van Lens* tonen dat de verder onbekende vertaler Karel Cepek waarschijnlijk een Duitse tekst in gotisch schrift bij de hand had. De vertaling is over het algemeen redelijk precies, maar laat nu en dan wat stukjes weg, wat eveneens het gevolg van vertalen via een vertaling kan zijn. In de eerste helft van 1935 kwam er een tweede vertaling uit, deze keer door een bekendere literaire vertaler, Jaroslav Josef Svoboda (1894-1944), die vooral detectives en populaire romans uit het Engels vertaalde, o.a. de bekende serie *Biggles*. Ook deze vertaling van *De Leeuw* kwam in een literaire krantenbijlage uit, en wel bij de *Lidové listy* [Volksblad], de partijkrant van de katholieke *Československá lidová strana*. Hoewel deze zeker niet de belangrijkste partij van het Tsjechoslowaakse politieke spectrum was, had zij een groot aantal leden en de oplage van de krant was dan ook 35.000 stuks. De vertalingen lijken echter niet in boekvorm te zijn uitgekomen en er zijn nu slechts enkele exemplaren bekend.^[6] De tekst van Svoboda lijkt nauw aan te sluiten bij de Engelse vertaling *The Lion of Flanders* uit 1906, met uitzondering van het feit dat hij de roman niet als gebruikelijk in twee delen verdeelt, maar in drie delen: I *Podrobení Flander* (De onderwerping van Vlaanderen, hoofdstuk I-X), II *Povstání* (De opstand, hoofdstuk XI-XVIII) en III *Osvobození* (De bevrijding, hoofdstuk XIX-

XXIV).^[7] Van deze twee als feuilleton verschenen vertalingen zijn er geen recensies bekend.

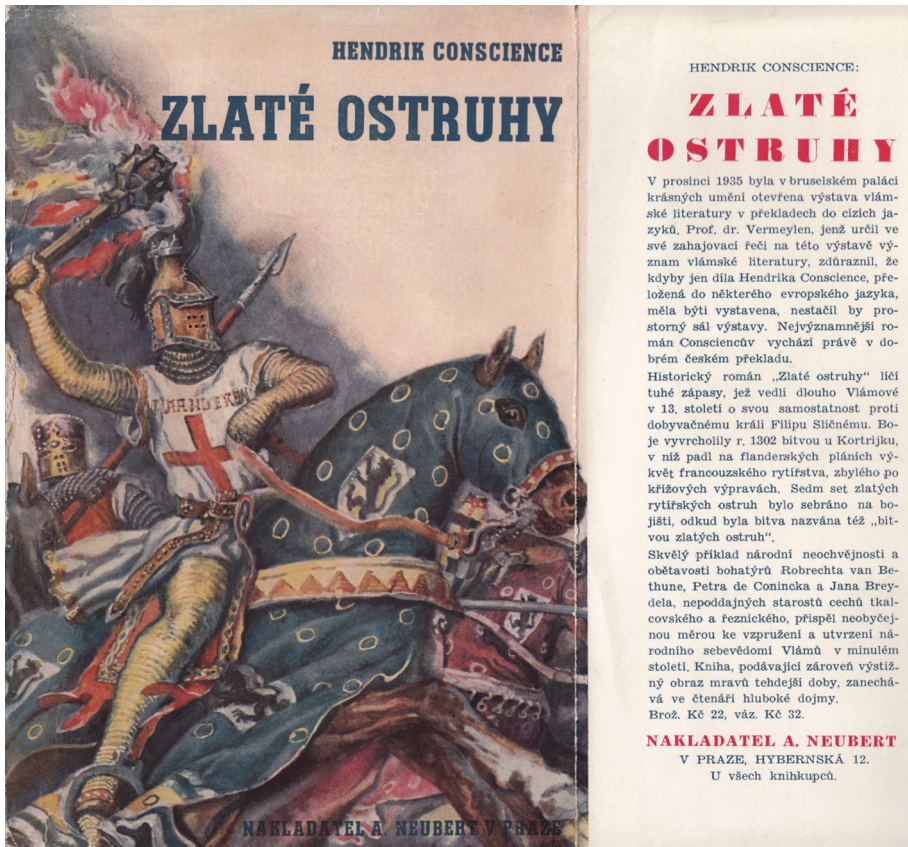
Toch moet de in *Lidové listy* verschenen vertaling in katholieke kringen bekend zijn geweest, want de jezuïet Konrád Maria Kubeš (1890-1967) vergeleek in het tijdschrift *Dorost* [De adolescent] Consciencies *Flanderský lev* met de populaire historische roman *Temno* [Duisternis] uit 1913/5 van de Tsjechische realistische romanschrijver Alois Jirásek (1851-1930). Het tijdschrift werd uitgegeven door de Katholieke Jeugdbond en was bedoeld om de katholieke jongeren ‘geestelijk te wapenen’ tegen de heersende antiklerikale mentaliteit in de Tsjechooslowaakse Republiek (Mikulášek, 2019, 156). Een dergelijke morele herbewapening was destijds in heel Europa populair. Polen had zijn *sanacja moralna* (morele sanering), in Nederland was de zogeheten Oxfordgroep actief die veel mensen uit vooral de protestantse en liberale elite trok, in Tsjechië waren onder de katholieken met name de jezuïeten actief. Kubeš was exercitiemeester van het Jezuïetencollege in het belangrijke Moravische bedevaartsoord Velehrad en schreef als ‘revisor’ van literatuur onder het pseudoniem pater Marianus een rubriek *Výzbroj na obranu i výboj* [Bewapening ter verdediging en ontleding] in *Dorost*. Deze rubriek moest adolescenten ‘wapenen’ in de moeilijke tijden, waarbij de Moravische clerus net als in de negentiende eeuw tegenover twee vijanden stond – de eigen ongelovigen en de Duitstaligen die steeds meer onder invloed kwamen van het nazisme dat in toemende mate neopaganistische trekken vertoonde. Dat de rubriek behalve het motto ook de afbeelding van een typische Tsjechische gevechtsbunker langs de Duits-Tsjechooslowaakse grens vertoonde, was dan ook bepaald geen toeval (zie afbeelding).

Afbeelding 62: Kopje van de aflevering over *De Leeuw van Vlaanderen* en *Temno* in *Dorost* (1935)

Jirásek staat bekend als de belangrijkste propagator van de ‘Hussitische identiteit’ van de Tsjechen, die onder invloed van Zdeněk Nejedlý na 1948 min of meer staatsideologie zou worden. Veel van Jiráseks romans spelen zich af ten tijde van de Hussietenoorlogen begin vijftiende eeuw, tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) of tijdens het Habsburgse regime. *Temno* speelt zich af begin achttiende

eeuw toen de jezuïet Antonín Koniáš actief was als ketterjager en missionaris onder de eigen bevolking om protestanten te bekeren. Kubeš vergelijkt beide romanschrijvers met elkaar. Conscience wordt door hem weergegeven als een schrijver die de historische gebeurtenissen ‘sympathiek en tegelijkertijd historisch correct’ beschrijft en bereid is om in zijn roman het karakter van Franse vijanden als Mortenay of Lodewijk van Valois positief weer te geven (Marianus, 1935, 219). Hij is daarmee de tegenpool van Jirásek die in zijn roman de katholieken uitsluitend uiterst negatief afschildert en tegenwerpingen dat dit niet met de feiten klopte afdeed met dat het ‘slechts een roman’ was. Hoewel niet uitgesloten kan worden dat pater Kubeš het werk van Conscience had gelezen tijdens zijn studieverblijf van tien maanden in 1923/4 in het jezuïetenretraitehuis in het Vlaamse Drongen, is waarschijnlijker dat hij de publicatie van Conscience’s roman in *Lidové listy* aangreep om de katholieke jeugd ‘in de goede richting’ te sturen.^[8]

Afbeelding 63: Stofomslag van de Tsjechische vertaling *Zlaté ostruhy* (1936) met rechts nadere informatie op de flap

In 1936, een jaar nadat de SdP haar grootste verkiezingswinst in het Tsjechoslowaakse parlement had behaald, kwam een derde vertaling van *De Leeuw van Vlaenderen* uit. Ditmaal was de titel vertaald als *Zlaté ostruby* [Gulden Sporen], de vertaler pater Antonín Číhal (1881-1940) vermeldde op het titelblad expliciet dat het werk ‘uit het Vlaams’ was vertaald en zette ook de originele Nederlandse titel op het titelblad. Dit laatste was niet zo gebruikelijk. Het boek werd gepresenteerd als ‘historische roman’ en kwam in april 1936 uit bij de Praagse uitgeverij A. Neubert. Deze behoorde niet tot de grootste Praagse uitgeverhuizen en heeft behalve dit boek zover bekend nimmer een ander Nederlandstalig boek in vertaling uitgegeven. Daar staat tegenover dat de in 1911 door Adolf Neubert opgerichte firma wel naam had gemaakt op literair gebied, met name waar het theaterstukken en historische romans betrof (Zach, 2000, 504-508).

Afbeelding 64: Pater Číhal
(ca. 1908)

Over pater Antonín Číhal is niet zoveel bekend. Hij behoorde tot het type priesters die in hun vrije tijd vertaalden. Na zijn priesterwijding in 1905 was hij achtereenvolgens kapelaan, pastoor en administrator in verschillende dorpjes in het aartsbisdom Olomouc en aartsbisschoppelijk notaris. Ten slotte was hij tot zijn dood aalmoezenier van de gevangenis in de wijk Pankrác in Praag. Er zijn van hem een paar andere vertalingen uit het Duits bekend, volgens de gegevens van het aartsbisdom was hij actief als correspondent voor de Nederlandse katholieke pers.^[9] We mogen dus aannemen dat hij de roman inderdaad rechtstreeks uit het Nederlands heeft vertaald. Hij past in het beeld van de typische negentiende-eeuwse Tsjechische priester-vertaler van Conscience. De oplage van de uitgave is helaas niet bekend. We weten echter van andere uitgevers dat oplagen rond de 10.000 stuks destijds gebruikelijk waren. Gegeven het feit dat de uitgave vrij vaak in lokale bibliotheken voorkomt, zal de oplage wel in deze orde van grootte zijn geweest.

Bij vergelijking met de twee eerste vertalingen is *Zlaté ostruby* van Číhal veel vloeiender vertaald. Zijn tekst sluit nauw aan bij de Vlaamse tekst. Afgezien van de motto's en de inleiding op het hele boek is er in de vertaling niets weggelaten, als enige geeft Číhal ook de oproep aan de Vlamingen aan het einde van de roman in vertaling weer. Číhal heeft meestal de Nederlandse versie van namen in het Tsjechisch gehandhaafd, wat soms tot in het Tsjechisch wat merkwaardige constructies als de vocatief *Adolfe van Nieuwlande* leidt. Hoewel de kaft een martiale Vlaamse ridder (de 'Leeuw') vertoont (zie afbeelding) en daarmee doet denken aan als jeugdboek geconcipeerde uitgaven uit de jaren dertig, is de vertaling niet als jeugd-

boek bedoeld, zoals dat in die periode met veel vertalingen van *De Leeuw* het geval was (Van Coillie, Gera & Hermann, 2016), maar sluit aan bij soortgelijke vertalingen van met name Scandinavische auteurs als Vilhelm Moberg, Sally Salminen en Olav Gullvåg in dezelfde serie *Neubertovo pásmo dobrých knih* [Neuberts reeks van goede boeken].^[10] Deze auteurs hebben gemeen dat zij in hun romans de strijd schilderen van de gewone man tegen overheersing door hetzij ‘hogere standen’ of door een buitenlandse overheerser. Alle vertalingen in de serie werden rechtstreeks uit de brontalen vertaald.

De flaptekst van de vertaling *Zlaté ostruby* verwijst naar de tentoonstelling *Het Vlaamsche Boek in Vertaling*, georganiseerd van 17 tot 24 november 1935 door de Vereniging van Vlaamsche Letterkundigen in het Palais des Beaux-Arts te Brussel en noemt ook expliciet de opmerking van August Vermeylen dat alleen al vertalingen van *De Leeuw* de hele tentoonstelling zou kunnen vullen.^[11] Hiermee benadrukte de flaptekst het belang van de roman. In lijn met de teneur van de serie werd op de flaptekst de strijd van de Vlamingen geaccentueerd:^[12]

De historische roman ‘De Gulden Sporen’ schildert de taaie gevechten die de Vlamingen in de 13^e eeuw lang moesten voeren om hun onafhankelijkheid tegen de opdringerige koning Filips de Schone. De gevechten culmineerden in 1302 met de Slag bij Kortrijk, tijdens welke op de Vlaamse velden de bloem van de Franse ridderschap sneuvelde, voor zover deze de kruistochten had overleefd. [...]

Het prachtige verhaal van de nationale onverzettelijkheid en opofferingsgezindheid van de helden Robrecht van Bethune, Peter de Coninck en Jan Breydel, van de hardnekkige hoofden van het weversgilde en slaggersgilde, droeg op buitengewone wijze bij aan het herstel en de bevestiging van het nationale zelfbewustzijn van de Vlamingen in de vorige eeuw. [...].

Ook de vertaling van Číhal werd niet gerecenseerd in de destijds belangrijke literaire tijdschriften *Literární noviny*, *Rozhledy po literatuře a umění* [Vergezichten over de literatuur en de kunst] en *Lumír*. Dit is opmerkelijk, omdat er in 1936 (met *De Leeuw*) in totaal 8 literaire vertalingen uit het Nederlands verschenen, waarvan de helft wel werd besproken.^[13] In *Rozhledy* verscheen er een aankondiging van de uitgave zonder verder commentaar.^[14] Enkele landelijke dagbladen besteedden echter wel aandacht aan de uitgave. De Brno’s romanist en hoogleraar letterkunde Vladimír Stupka (1906-1980) schreef in het liberale *Lidové noviny* een recensie, waarin hij constateerde dat de roman weliswaar al zestig jaar oud was en typische trekken van de romantische literatuur van die tijd vertoonde (hij noemt expliciet overmatig gedetailleerde literatuurbeschrijvingen en de vrij schematische

karaktertekening), maar vakkundig en vlot geschreven is met nadruk op de beslissende rol van de Brugse stedelingen. Het conservatief-nationale blad *Národní listy*, dat regelmatig over Nederlandstalige literatuur berichtte, vermeldde wel de tentoonstelling, maar besteedde geen extra aandacht aan het boek, waarvan uitsluitend geconstateerd wordt dat het verschenen was. Dat lag anders in de katholieke pers waar de roman zowel positieve als negatieve besprekingen kreeg. Een anonieme positieve recensie, waarschijnlijk van de hand van de hoofdredacteur Pavel Vychodil, verscheen in het tijdschrift *Hlídky literární*. Deze onderstreepte het aspect van de Vlaamse strijd tegen de onderdrukking door Filips de Schone en dat de Vlaamse overwinning aan de gilden te danken was.^[15]

De roman 'Gulden Sporen' komt uit de tijd van de Franse Filips de Schone, die Vlaanderen trachtte te bedwingen en hiertoe aangezet door zijn vrouw Johanna van Navarra op brute wijze hun verzet brak, totdat in 1302 in de slag bij Kortrijk zijn leger werd verslagen, verbazingwekkend vooral dankzij de voormannen van het slagers- en weversgilde ook tegen de Franse ridderschap met 'gouden sporen'. (Anoniem, april 1936)

De dichter en theaterauteur Ivan Bauše (1886-1959), die de roman pas in januari 1937 besprak voor het modernistisch-katholieke blad *Archa*, vond het maar niets:^[16]

Deze belangrijkste roman van de schrijver, voor wiens talrijke werken volgens een uitspraak van Vermeylen zelfs de grootste zaal van het tentoonstellingspaleis in Brussel niet zou volstaan, beschrijft een wild en bloedig hoofdstuk uit de heroïsche periode van de Vlaamse geschiedenis. Het is de meedogenloze strijd van een kleine natie die hardnekkig haar staatkundige onafhankelijkheid verdedigt. [...] Naïeve pathetiek, een overspannen nadruk en meer dan overdreven scènes doen de moderne lezer soms walgen bij de lectuur. Met zijn gewoonweg onartistieke structuur doet het conceptueel kinderlijke primitivisme denken aan een chroniqueur en diens illustrator, die voor meerdere eeuwen volstaan met één 'onkwetsbare' persoon. De meest waarschijnlijke personages onder die pathetische figuren zijn nog wel de gildemeesters en woestelingen, die soms beestachtig wreed zijn (vijandelijke lijken vertrappen, enz.), vooral de beenhouwer Jan Breydel. [...] Als we de ouderwetse geschiedenis een beetje humoristisch opvatten, dan zou zo'n roman zelfs een filmauteur kunnen inspireren tot een vermakelijke klucht. (-še, 1937)

In andere talen werd *De Leeuw van Vlaenderen* in deze periode vaak als jeugdboek vertaald (Van Coillie, Gera & Hermann, 2016). *Rozhledy* had in de jaargang 1936

in mei, juni en december uitgebreide aankondigingen van nieuwe boeken die geschikt werden geacht als cadeaus voor kinderen en jongeren bij eindrapporten of onder de kerstboom. Als zodanig werd bijvoorbeeld de vertaling *Plavčiči kapitána Bontekoea* (*De scheepsjongens van Bontekoe*) van Johan Fabricius aangeprezen.^[17] *De Leeuw van Vlaenderen* ontbreekt echter in het lijstje.

Wat valt hieruit te concluderen? Conscience was in zijn eigen tijd, toen zijn schrijfstijl nog modern was, in Tsjechië een bekende auteur en veel van zijn werken zijn in het Tsjechisch vertaald, veelal via een tussentaal. Dit laatste impliceerde in Tsjechië dat hij niet strikt als een *littéraire* auteur werd beschouwd. Waarschijnlijk werd zijn roman *De Leeuw van Vlaenderen* destijds niet vertaald omdat die juist wél als literatuur werd beschouwd. Václav Petřů, die mogelijk van plan was om de roman te vertalen in zijn serie *Klasy*, stierf voordat hij het plan had kunnen uitvoeren. Een andere reden kan zijn dat veel Tsjechen al vanaf de achttiende eeuw vrij Fransgezind waren. Volgens Dagnino (2013, 339) werd de anti-Franse teneur van Conscience's werk door de Italiaanse vertalers van zijn werk in het midden van de negentiende eeuw als een tekort gezien. Dit belette overigens de Tsjechische vertalers in de jaren veertig van die eeuw niet om de parallel tussen de onderdrukking van Vlamingen door Franstaligen en van Tsjechen door Duitstaligen expliciet te trekken. Met de stijgende spanning tussen Duitstaligen en Tsjechischtaligen werd de roman actueel. Drie vertalingen kan als een zeker succes worden aangemerkt, maar uit de recensies is duidelijk dat de moderne Tsjechische kritiek van die tijd de roman maar ouderwets vond.

5.3.2. *In de schaduwen van morgen...*

In november 1937 kwam bij de uitgever Jan Laichter (1858-1946) een alleszins opmerkelijk boekje uit. In zijn *In de schaduwen van morgen* werkte de Nederlandse historicus en cultuurfilosoof Johan Huizinga een lezing uit die hij onder indruk van het voortschrijdende totalitarisme in Europa op 8 mei 1935 in Brussel had gehouden. Huizinga was toen al internationaal bekend, ook in Tsjechoslowakije, maar om een heel ander boek, zijn in vele talen verschenen *Herfsttij der Middeleeuwen* (1919), dat nog altijd wordt gelezen. Dat boek was in 1926, twee jaar na het verschijnen van de Duitse vertaling, besproken in *Český časopis historický*, het vaktijdschrift voor Tsjechische historici. Sindsdien refereerde de Tsjechische vakpers regelmatig aan uitgaven op historisch gebied van Huizinga. Zijn generatiegenoot, de belangrijke Tsjechische historicus Josef Šusta (1874-1945), die net als Huizinga een vrij essayistische stijl had, was de motor achter plannen om het werk via de Franse uitgave *Le déclin du moyen âge* (1932) in een nieuwe serie historische monografieën in het Tsjechisch uit te geven bij de grote coöperatieve uitgeverij

Družstevní práce.^[18] Huizinga en Šusta kenden elkaar bovendien door hun beider lidmaatschap in de Commission Internationale de Coopération Intellectuelle (Internationale Commissie voor Intellectuele Samenwerking; Lach, 2003, 52). Door de oorlog kwam het er niet meer van – het boek zou pas in 1999 in Tsjechië verschijnen (Engelbrecht, 2017, 79).^[19]

Evenals in het geval van *De Leeuw van Vlaenderen* ging het bij deze uitgave niet om een uitgeverij of een vertaler die zich met Nederlandstalige literatuur bezighield. Antonín Šimek (1887-1942) was afkomstig uit een protestantse familie uit het Zuid-Boheemse dorpje Nové Hrady. Na zijn studie filosofie in Praag en chemie in Jena, zette hij zijn studie voort in Groningen (1913/4) bij de hoogleraar anorganische chemie Frans Maurits Jaeger (1877-1945) die tevens wetenschapsgeschiedenis onderzocht. Jaeger bood een assistentsplaats aan Šimek aan, die deze na de Eerste Wereldoorlog in de jaren 1918-1920 bekleedde, tot hij als hoogleraar natuurwetenschappen en directeur van het nieuw-opgerichte Instituut voor Theoretische en Fysische Chemie van de Masaryk-Universiteit in Brno beroepen werd. Tijdens zijn Groningse jaren had Šimek goed Nederlands leren lezen en spreken en hij vertaalde regelmatig vakliteratuur. Hoe Šimek op het idee kwam om *In de schaduwen van morgen* te vertalen, is onbekend. Hij reisde regelmatig voor congressen naar Groot-Brittannië, België en Nederland, zodat niet is uitgesloten dat hij de redevoering van Huizinga in Brussel heeft gehoord – voor Tsjechen was het in elk geval een actueel thema, waar na het verschijnen van Oswald Spenglers *Der Untergang des Abendlandes* (1918-1922, De ondergang van het avondland) veel over werd gediscussieerd. Waarschijnlijker is dat zijn collega Jaroslav Dědek (1890-1962) van de Technische Universiteit in Brno hem om de vertaling had gevraagd. Ook Dědek had in 1925/6 in Nederland gewerkt en hij had een essay over het thema gepubliceerd (Dědek, 1936), waarin hij ook Huizinga's boek had genoemd.^[20] Huizinga schreef in juli 1937 speciaal voor de Tsjechische uitgave van *In de schaduwen van morgen* een nieuw voorwoord.^[21] Uit het archief van Huizinga in het Literatuurmuseum te Den Haag is duidelijk dat Šimek en hij rechtstreeks contact hadden. Zo bespraken ze uitgebreid de recensies van het boek in de Tsjechische pers die Šimek voor Huizinga in het Nederlands vertaalde.

Uitgever Jan Laichter was net als Šimek een actief lid van de Českobratrská církev evangelická [Tsjechische Evangelische Broederkerk], de niet erg grote ($\pm 3\%$ van de bevolking) maar wel actieve Tsjechische calvinistische kerk die veel intellectuelen onder haar leden telde. Zijn uitgeverij richtte zich vooral op juridische, economische en filosofische literatuur, zowel van Tsjechoslowaakse auteurs als in vertaling. Hij gaf o.a. de serie *České dějiny* [Tsjechische geschiedenis] van Šusta uit, een serie die qua opzet bij Huizinga's boeken paste. Het werkje van Huizinga werd in de essayistische reeks *Otázky a názory* [Vragen en meningen] uitgegeven, een serie

Afbeeldingen 65-67: Uitgever Jan Laichter (ca. 1940), de uitgave van *Ve stínech zítřka* en vertaler Antonín Šimek (ca. 1940)

op klein A6-formaat die allerlei actuele thema's behandelde. Laichters zoon František Laichter (1902-1985) zou zich in 1949 vlak voor de overname van de uitgeverij door de communistische machthebbers nog herinneren dat zijn vader Huizinga als 'zijn auteur' bestempelde (Lach, 2009).

De uitgave werd zowel in vaktijdschriften van historici en van filosofen, als in de dagbladers vrij uitgebreid gerecenseerd. *Český časopis historický* (Anoniem, 1938) stelde vast dat het boek, waaraan men in 1936 al een bespreking van de in Zwitserland verschenen Duitse vertaling gewijd had, nu ook in het Tsjechisch beschikbaar was. *Český mysl* [Het Tsjechische denken] kondigde de uitgave aan. De bespreking in het tijdschrift *Filosofická revue* [Filosofische Revue], dat door de dominicanen werd uitgegeven, was echter kritischer, geheel in de tendentie van het militantere katholicisme van die jaren:^[22]

In het hoofdstuk over de wetenschap aan de grenzen van bekwaamheid begaat de auteur grote onnauwkeurigheden en sofismen, die een slechts geringe kennis van echte filosofie bewijzen en dat niet alleen van systemen van verschillende filosofen. Hij schrijft een wonderbaarlijke groei toe aan de wetenschap, terwijl filosofische concepten (bijvoorbeeld causaliteit, objectiviteit, etc.) in verval zijn. Het is duidelijk dat de filosofische concepten van deze en andere dingen hem niet geheel duidelijk zijn. Elke soortgelijke poging, als de auteur doet, om de visie van de menselijke geest te concentreren op een synthese van kennis, is gedoemd te mislukken zolang deze niet is gebaseerd op Thomistische wetenschappelijke metafysica. (Anoniem, november 1938)

Augustin Uher (1908-1985), redacteur van de culturele rubriek van het katholieke blad *Našinec* [Ons Land], trok in zijn recensie een parallel tussen het boek van Huizinga en de situatie van Tsjecho-Slowakije, zonder expliciet namen te noemen (Uher, 1938)^[23]

De slogan 'kennis is macht', eens een heldere kreet van liberalisme, begint een duister geluid te krijgen wanneer die zonder enige scrupule wordt misbruikt, zoals we zagen in de Wereldoorlog, toen mensen elkaar belaagden met behulp van de wetenschap en deden wat alle eerdere culturen als van Godswege ontoelaatbaar zagen. 'Indien deze cultuur, waarin wij leven, herstelt tot beter orde en menselijker zin, dan zal het feit alleen, dat de bacterie-oorlog ernstig beraamd is geweest, een eeuwige en infame schandvlek blijven op een verliederlijk geslacht.'

Lofprijzing dat men kennis heeft en meer dan rede leidt tot ontkenning van morele normen. Onafhankelijk politiek denken erkent geen verschil tussen goed en kwaad, maar voedt zich alleen in de tegenstelling vriend – vijand. Het is een val van de geest die zelfs de niet-katholieke Huizinga omschrijft als 'een satanisme, dat het kwaad tot richtsnoer en vuurbaken verheft.' De vertegenwoordiger van deze opvattingen is de nieuwe totalitaire staat, aan wie alles is geoorloofd, die voor de andere staat een wolf is, wiens programma oorlog is, niet de vrede. (Uher, 1938, 9)

Andere recensenten vergeleken het werk met soortgelijke boeken die in die periode in Tsjechische vertaling werden uitgegeven. Zo recenseerde Albina Dratvová (1892-1969) in *Národní listy* drie werken: *L'homme, cet inconnu* (Nederlandse uitgave *De onbekende mens*, 1936) van de Franse experimentele chirurg en apologetische katholiek Alexis Carrel, in het Tsjechisch uitgegeven als *Člověk, tvor neznámý* bij Julius Albert, *La crise du progrès* [De crisis van de vooruitgang] van de Franse socioloog Georges Friedmann, vertaald als *Krise pokroku*, uitgegeven bij de uitgeverij van kunstboeken Mánes, en Huizinga's werk. Dratvová was een van de eerste vrouwen in Tsjecho-Slowakije die haar habilitatie wist te verdedigen. Zij trachtte natuurwetenschappen, filosofie en ethiek in positieve zin met elkaar te verbinden. Tijdens de oorlog werd zij lidmaat van de protestantse *Českobratrská církev evangelická*. Onder de drie besproken werken gaf zij duidelijk de voorkeur aan Huizinga.^[24]

Huizinga, onderdaan van een koninkrijk dat ook wordt bedreigd door de veroveringspraktijken van de rassentheorie, schrijft dapper tegen de rassentheorie als tegen een pseudowetenschap die uitsluitend de wil om aan de macht te komen dient. De wetenschap, niet gecontroleerd door een

of ander hoger principe, legt het af tegen de techniek en deze, nog minder belemmerd door een hoger principe dat de cultuur in stand houdt, creëert met wetenschappelijke middelen alle goede instrumenten, maar óók de kwalijke gevolgen die het organisme van de macht vereist. Deze verstoring van de functie van de wetenschap is tegelijk een teken van haar verval. (Dratvová, 1938, 5)

In het vervolg geeft zij aan dat Huizinga's werk wezenlijk een positief werk is dat oproept tot herbezinning. Moeilijker te begrijpen passages in het boek schrijft zij op het conto van de onervaren vertaler.

Josef Mach (1883-1951), voor 1938 diplomaat van de Eerste Republiek in Washington en in Rome, daarna hoge ambtenaar bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken, besprak het boek samen met de vertaling *Evropský osud* van het boek *Europäisches Schicksal* [Europees Noodlot] dat in 1937 door Konrad Heiden (1901-1966) was uitgegeven bij Querido in Amsterdam. Heiden was een van de eerste Duitse journalisten die systematisch over Hitlers opkomst als gevaar berichtte en een specialist werd in het nazisme. Als gevolg daarvan werd hij in 1937 'ausgebürgert' en werd statenloos. Uiteindelijk wist hij in 1940 naar de Verenigde Staten te ontkomen, waar in 1944 zijn monografie *Der Führer – Hitler's Rise to Power* verscheen, een van de eerste boeken die Hitlers weg naar de macht serieus beschreven. Ook Mach concentreerde zich in zijn in de liberale krant *Lidové noviny* gepubliceerde recensie op Huizinga's mening over de rassentheorie:^[25]

Het boek is lichter van toon dan bij Centraal-Europese auteurs het geval is, en daarom gaat de auteur bijvoorbeeld in de passages over het ras er zonder omwegen vanuit dat rassentheorieën idioot zijn, zonder dat nodig wordt geacht om dit met enig wetenschappelijk apparaat te bewijzen; veeleer wordt kort gezegd dat juist de rassentheoretici zonder wetenschappelijk apparaat werken. De auteur wisselt makkelijk tussen humor en pathos en illustreert als een professioneel historicus zijn ideeën met treffende voorbeelden. Het is een interessante blik vanuit het westen op onze Centraal-Europese wereld. (J.M., 1938)

Het is duidelijk dat Huizinga's openlijke afwijzing van de nazistische rassenwetten (als een van de weinige intellectuelen van die tijd) op de Tsjechen indruk maakte. De vertaling van zijn boek en de commentaren moeten gezien worden tegen de achtergrond van het tijdsgewricht. Het boek van Huizinga was eind februari 1938 van de pers gekomen, vlak voor het *Karlsbader Programm* van 24 april 1938 en nog juist voor de monsterzege van de SdP tijdens de gemeenteraadsverkiezingen, waarna Henlein Tsjechoslowakije opblies. De hierboven genoemde recensies kwa-

men in de gespannen maanden april en mei 1938 uit, toen nog niet duidelijk was of Tsjecho-Slowakije als allerlaatste parlementair-democratische staat in Centraal-Europa zou overleven. Antonín Šimek werd in 1939 na de bezetting van rest-Tsjechië lid van de Brno'se tak van het ondergrondse leger Obrana národa [Verdediging van het volk]. Hij werd samen met andere leden op 17 december 1941 door de Gestapo opgepakt en op 7 mei 1942 in KZ Mauthausen terechtgesteld (Halas, 1979, 63-64). De 'schaduwen van morgen' hadden hem ingehaald.^[26]

5.3.3. *Het PEN-congres in Praag*

Tot de laatste evenementen van de Tsjecho-Slowaakse Republiek behoorde de organisatie van het 16^e PEN-congres in Praag. Hiertoe was al besloten tijdens het geruchtmakende 11^e congres dat in 1933 plaatsvond in het Joegoslavische Dubrovnik, vlak na de eerste openlijke boekverbrandingen van zogenaamde *entartete Literatur* in Duitsland (Krátká, 2003, 115). Destijds had de Nederlandse delegatie niet zo'n fraaie rol gespeeld, omdat deze als een van de weinige delegaties uit democratische landen de zijde had gekozen van de Nazi-delegatie, toen deze ertegen protesteerde dat de zojuist door het Hitlerregime *ausgebürgerte* communistische schrijver Ernst Toller op 26 mei de openingsspeech mocht houden (Dorleijn & Van Voorst, 2010). Dat de Tsjecho-Slowaakse delegatie onder leiding van de oprichter van de Tsjecho-Slowaakse PEN, de bekende schrijver Karel Čapek die in 1925-1933 tevens de eerste voorzitter van de Tsjecho-Slowaakse sectie was, zich erg voor dit congres had ingezet, hing o.a. samen met het twintigjarig jubileum van de onafhankelijkheid van Tsjecho-Slowakije in 1938.

Uit de krantencommentaren van die tijd is duidelijk dat de vooruitzichten in het begin niet zo best waren. Onder de indruk van de gebeurtenissen in Oostenrijk (PEN Austria werd door de Nazi's prompt opgeheven, maar existeerde formeel in ballingschap verder) hadden veel deelnemers afgezegd. Uiteindelijk kwamen er toch een 200 deelnemers, waarbij kleinere staten in de omgeving van het Duitse Rijk opmerkelijk goed vertegenwoordigd waren. Dit was vooral te danken aan de inspanningen van Čapek (Krátká, 2003, 118) en van literair agent Vincy Schwarz die in zijn redactioneel commentaar *Dobrá věc se podařila* [Een goede zaak had succes] van het aan het congres gewijde nummer van het tijdschrift *Literární noviny* schreef:^[27]

We verwelkomden in onze gasten niet alleen mensen van de pen, wier werken ons gedeeltelijk al lang bekend zijn, we verwelkomden niet alleen meesters van cultuur die arbeiden aan het werk voor hun mensen en daarmee dus voor de hele mensheid, we verwelkomden in hen vooral

ambassadeurs van de geest die onze geest is, mensen die ons bij met hun komst hebben bewezen dat de muur van laster en boosaardigheid die kwade propaganda om ons heen probeert op te richten, de goede wil niet zal weerstaan. Hun komst is het bewijs dat het geloof in ons sterker is dan alle leugens, laster en bedreigingen, en was de boodschap dat er rondom ons duizenden, honderdduizenden en miljoenen mensen wonen met dezelfde verlangens, hetzelfde geloof en dezelfde geest. (Schwarz, 1938a, 1)

De pers wijdde speciale aandacht aan delegaten van kleinere literaturen. Uit Nederland waren er slechts drie personen aanwezig: de als 'filosoof' genoteerde arts-schrijver Johan W. Schotman (1892-1976), Lambertus Plemp van Duiveland (1868-1940) en Constant van Wessem (1891-1954). Schotman, destijds voorzitter van de Vereniging van Vertalers maakte de opmerking 'wij zijn mannen van de geest, antisemitisme is een kwestie van instinct, daarom wijzen wij het af. Uit België was een grotere delegatie aanwezig, al is uit de toenmalige berichten niet helemaal duidelijk wie uit Vlaanderen precies gekomen was. Stijn Streuvels en Fernand Toussaint van Boelaere (1875-1947) worden verschillende keren in diverse berichten geciteerd en staan ook op veel foto's.

Afbeelding 68: Stijn Streuvels met Vincy Schwarz voor het Rudolfinum in Praag tijdens het congres

Het populaire glossy weekblad *Pestrý týden* [De bonte week] dat vooral fotoreportages afdruckte, wijdde in twee nummers aandacht aan het congres. In het eerste nummer (Ort, 1938) was er een artikel van Pavel Eisner (onder zijn pseudoniem Jan Ort) waarin ook gewezen werd op de problemen waar het congres mee te maken had gehad – eerst veel afzeggingen, uiteindelijk toch 200 delegaten. Interessant is dat het blad een week later een hele serie foto's van Vlaamse schrijvers afdruckte met de tekst *Belgische delegaten op het Internationale Congres van de PEN-clubs te Praag*, waarbij echter de meesten kennelijk helemaal niet naar Praag waren gekomen. Vermoedelijk ging het in veel gevallen om schrijvers die hun deelname oorspronkelijk hadden toegezegd, maar toch niet waren gekomen.

Afbeelding 69: Fotoserie in *Pestrý týden* (9 juli 1938) met bij het PEN-congres te Praag aanwezige Vlaamse auteurs

Namens de redactie van *Literární noviny* stelde Vincy Schwarz na afloop van het congres aan verschillende delegaten vier vragen:^[28]

1. Waarin ziet u de betekenis van het P.E.N.-clubcongres van dit jaar?
2. Welke rol speelt een schrijver vandaag? Heeft hij de gelegenheid of de plicht om zich te mengen in de politieke gebeurtenissen van zijn tijd?
3. Welke weg moet de literatuur inslaan om haar rol in deze tijd te vervullen?
4. Welke indrukken heeft u opgedaan tijdens uw verblijf in Tsjechoslowakije (bij Tsjechische auteurs: hoe tevreden was u met het bezoek en het verloop van het congres?). (Schwarz, 1938b, 4-5)

Beide Vlamingen antwoordden tamelijk kort en waren van mening dat een schrijver vooral moet schrijven en politiek aan de diplomaten en politici moet overlaten. Van de Nederlanders reageerden Van Wessem en Schotman, waarbij de laatstgenoemde een van de langste reacties van alle schrijvers inleverde. Zijn antwoord op de vierde vraag werd in verschillende kranten geciteerd:^[29]

Jeugd, enthousiasme, schoonheid en charme, zelfvertrouwen, intelligentie en gretigheid om de juiste weg te vinden. Tsjechoslowaken zijn totaal

verschillend van Duitsers, psychologisch, in hun mentale reacties en uiterlijk, net als Vlamingen en Hollanders: ze zijn een natie die zichzelf zeker zal verdedigen. [...] Dit waren mooie dagen, en ik heb een diep vertrouwen in dit land en veel respect voor wat we hebben gezien en voor wat uw land belooft voor de toekomst. Toeval combineerde het congres van de PEN-club met een groot lot. Het toeval had gelijk: het was symbolisch. (Schwarz, 1938b, 5)

Schotmans opmerking dat Tsjechoslowaken net als Vlamingen en Hollanders mentaal verschillen van Duitsers had een onvermoed voorspellende waarde.

5.4. Het Protektorat Böhmen und Mähren

Met de liquidatie van de Eerste Republiek was er een semi-autoritaire staat ontstaan, waarin er geen sprake meer was van een plurale democratie. Zoals hierboven beschreven, waren er door al dan niet vrijwillige fusie slechts twee partijen overgebleven, de communisten waren buiten de wet gesteld en ondergedoken of veiligheidshalve naar de Sovjet-Unie gegaan. Slowakije en Karpaten-Oekraïne waren autonome gebiedsdelen geworden met een eigen regering, waarmee Tsjecho-Slowakije de facto een federale staat was geworden. Hácha was als een soort garantie van grondwettelijke zekerheid gekozen, maar was al ziekelijk en bovendien psychisch gebroken door de dood van zijn echtgenote begin 1938.

Hitler zette de volgende stap in zijn plan om Tsjecho-Slowakije van de kaart te vegen. Hij oefende druk uit op de Slowaakse regeringspartij HSLŠ om een volledig zelfstandige Slowaakse staat uit te roepen. Hácha liet deze regering vanwege obstructie door de Slowaakse leider msgr. Tiso (1887-1947) op 10 maart 1939 afzetten, riep de noodtoestand uit en liet Slowakije door het Tsjecho-Slowaakse leger bezetten. Op 13 maart nodigde Hitler vervolgens Tiso uit voor ‘consultatie’ naar Berlijn en vroeg hem om een Slowaakse staat uit te roepen. Toen Tiso weigerde, omdat hij daarvoor geen mandaat van het Slowaakse parlement had, deelde Hitler hem mee dat hij in dan Hongarije ‘de vrije hand’ zou moeten laten. Gezien de ervaringen van de Slowaken met de gedwongen ‘magyarisering’ tussen 1871 en 1917 die het Slowaakse onderwijssysteem, de taal en cultureel leven vrijwel had weggevaagd, wist Tiso dat hij geen keus had. Na terugkeer uit Berlijn vroeg Tiso aan Hácha om het Slowaakse parlement bijeen te roepen en deelde aan de afgevaardigden het Duitse standpunt mee. Daarop riep het parlement inderdaad de onafhankelijke Slowaakse Staat uit (Pacner, 2012, 178-183).

Nog diezelfde dag kreeg ook Hácha een uitnodiging om naar Berlijn te komen. Hácha ging, omdat hij wist dat Tiso in Berlijn was geweest en dacht dat er over de

Tsjecho-Slowaakse verhoudingen zou worden gesproken. Hitler liet de oude man tot half twee 's nachts wachten en stelde hem vervolgens voor de keus om akkoord te gaan met het uitroepen van een protectoraat onder Duitse controle of te accepteren dat er een oorlog van het Duitse Rijk met Tsjechië zou zijn. Hácha weigerde akkoord te gaan, maar kreeg om 4 uur 's nachts een hartaanval nadat Göring met beleefde zachte stem en uiterlijk heel vriendelijk maar zeer beslist had aangekondigd dat hij dan 'helaas Praag zou moeten laten bombarderen'. Na toediening van medicijnen zodat Hácha niet in Berlijn zou overlijden, wat internationaal een slechte indruk zou maken, kreeg de meer dood dan levende president het akkoord ter ondertekening en was het 'Protektorat Böhmen und Mähren' een feit. Hitler liet ogenblikkelijk de Wehrmacht het restgebied van Tsjechië bezetten en vertrok spoorslags naar Praag, waar hij nog vóór Hácha aankwam (voor alle zekerheid liet hij ervoor zorgen dat Hácha's trein drie uur vertraging had). 's Anderendaags kondigde Hitler hoogstpersoonlijk op de Praagse burcht het Protectoraat af. Feitelijke machthebber was de Reichsprotector Konstantin von Neurath (Junek, 2013, 127-148).

Toch ging alles minder eenvoudig dan Hitler had gedacht. Zodra Hácha weer op krachten was gekomen, deed hij wat hij kon om zijn bruto bezette land althans enige mate van zelfstandigheid te geven. Hij protesteerde regelmatig tegen germaniseringsmaatregelen, weigerde in oktober 1939 een eed van trouw aan Hitler af te leggen, organiseerde de enig toegelaten partij *Národní souručenství* [Nationale Solidariteit], waarin hij vertegenwoordigers van alle in het laatste parlement van de Eerste Republiek vertegenwoordigde Tsjechische partijen (behalve de communisten) opnam. Binnen enkele weken meldden zich 2,1 miljoen van de 7,3 miljoen staatsburgers van het Protectoraat als lid. Wegens te sterk nationalisme en banden van veel leden met de regering in ballingschap die ex-president Beneš inmiddels in Londen had opgezet, werd de partij op 15 januari 1943 officieel ontbonden en formeel in een 'culturele organisatie' omgevormd.

Binnen Hácha's regering organiseerde minister-president generaal Alois Eliáš het ondergrondse leger *Obrana národa* en onderhield actief contact met de regering in ballingschap. De bezettingsmacht vertrouwde de Protectoraatsregering niet en vaardigde daarom op 21 juni 1939 eigen anti-joodse wetten uit die de Duitse Neurenberger wetgeving exact kopieerden. Er werd in Praag een *Zentralstelle für jüdische Auswanderung* [Centraal Punt voor Joodse Emigratie] opgericht onder het bevel van de beruchte Adolf Eichmann. In 1942 werd het omgedoopt in *Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren* [Centraal Ambt voor de Regeling van het Jodenvraagstuk in Bohemen en Moravië] – van emigratie was nu geen sprake meer, de regelrechte vernietigingsfase was aangebroken. Het 'Amt' was verantwoordelijk voor de deportatie van 81.457 van de 92.199 joden die

Afbeeldingen 70 en 71: Tweemaal hetzelfde vertrek in de Reichskanzlei in Berlijn.
Boven: Tiso verneemt (op de foto links van Hitler) op 13 maart 1939 dat hij de
Slowaakse staat moet uitroepen, of anders...

Onder: in de nacht van 14 op 15 maart krijgt Hácha (op de foto links van Hitler) de
mededeling dat Göring klaar staat om Praag te laten bombarderen

na 1939 in het Protectoraat waren achtergebleven.^[30] Van hen overleefden 11.242 de concentratiekampen, zodat in mei 1945 nog slechts 14.045 (15,2%) van de Tsjechische joden in leven waren (nasenebocizi, 2014).^[31] Na studentendemonstraties op 28 oktober 1939, de verboden feestdag van de stichting van Tsjecho-Slowakije in 1918, werd student Jan Opletal zwaar gewond en stierf. Zijn begrafenis was reden voor een nieuwe massademonstratie, waarna Hitler alle Tsjechische universiteiten en hogescholen liet sluiten en veel studentenleiders werden gearresteerd. Hácha wist door zijn bemiddeling verschillenden van hen weer vrij te krijgen.

De Duitse bezetter stond aan het Protectoraat slechts een licht bewapend leger van 5.000 man toe. De politie was formeel aan de Gestapo ondergeschikt gemaakt. De bezetter wantrouwde echter beide eenheden. Het leger werd pas in 1944 in Italië ingezet ter bewaking van Duitse kazernes, van de 5.000 soldaten liepen ruim 700 prompt over naar de partizanen. Tsjechische politie-ambtenaren waarschuwden vaak de bevolking over op handen zijnde Duitse acties. Een andere bron van verzet waren de kerken. Katholieke feestdagen en bedevaarten werden manifestaties van nationaal verzet. Gedurende de hele oorlog was ook het ondergrondse leger Obrana národa actief, dat echter verschillende keren vrijwel volledig vernietigd werd door de Gestapo. Uiteindelijk zouden het laatste in Tsjechië achtergebleven bataljon van het Protectoraatsleger, de politie en Obrana národa een belangrijke rol spelen bij de opstand aan het eind van de oorlog die duurde van 1 tot 11 mei 1945. Hoewel Nazi-Duitsland officieel op 8 mei 1945 had gekapituleerd, legden de Duitse troepen in het Protectoraat pas op 11 mei definitief de wapens neer.

5.5. Censuur onder de Tweede Republiek

Anders dan in de Eerste Wereldoorlog was er na 1939 sprake van een strikte censuur, waarvoor de opmaat al in de Tweede Republiek was gegeven. Deze had in september 1938 een Ústřední cenzurní komise [ÚCK – Centrale Censuurcommissie] opgericht die in samenwerking met de Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady [TO PMR – Persdienst van het Presidium van de ministerraad] met name tegen de linkse en liberale pers was gericht. Tegelijkertijd moest de openbare mening ‘positief’ worden gericht op een ‘werkelijk scheppende kracht, die voortvloeit uit de nationale traditie en de vaderlandse bodem’, zoals in de regeringsverklaring van de nieuwe regering Beran stond (Janáček, 2015, 905). De door de Nationale Cultuurraad op 20 december 1938 uitgegeven verklaring *O novou národní kulturu* [Over een nieuwe nationale cultuur] specificeerde dat als volgt:^[32]

De slag die onze natie en staat werd toegebracht, werd veroorzaakt zowel door politieke oorzaken als door de interne verwarring in ons geestelijke leven. We achten het noodzakelijk om terug te keren naar tot de juiste traditie van ons geestelijke leven. De Tsjechische nationale wedergeboorte werd ten onrechte geïnterpreteerd als de vrucht van een louter westerse verlichting; in feite was deze ook het werk van de krachten van onze nationale creatieve wil en religieuze ijver in de geest van de romaanse en gotische tijd. Wij beroepen ons op de Latijns-christelijke eenheid en haar morele orde. Wij wijzen het materialisme in al haar vormen af. [...]

Laten wij uit alle creativiteit gespletenheid, morele verruwing, laagheid, lafheid weren; laten wij ook in de kunst opwekken tot een gevoel voor eer, heroïek, discipline, orde. Niet ons volk werd verslagen, maar de dwalende ideeën. De basis van al het creatieve leven moeten ook de soevereine waarden zijn: vaderland, land, natie, God. (Malý, 1938, 233)

Het deed sterk denken aan de ideeën van de inmiddels geliquideerde Austro-faschistische staat of later Vichy-Frankrijk met zijn leus ‘Travail – Patrie – Famille’. Men ging voortvarend te werk – alles wat links, liberaal of avant-garde was, werd onderdrukt. Ongeveer 1900 kranten, weekbladen en tijdschriften, ruwweg de helft van de media, werden verboden. Omdat tegelijkertijd antisemitische elementen de kop opstaken, gingen veel joodse intellectuelen en kunstenaars voor alle zekerheid in ballingschap waarmee zij meestal hun leven reddden. Ruim 22% van de Tsjechische joden wist op deze wijze aan de vernietiging van de Holocaust te ontsnappen.

Hoewel de grote sociaaldemocratisch georiënteerde uitgeverijen als Melantrich en Družstevní práce niet verboden werden, begonnen zij wel aan zelfcensuur te doen, zoals duidelijk is uit de redactieprotocollen van Družstevní práce die gedeels bewaard zijn gebleven. Later zou blijken dat deze voorzichtigheid bepaald niet overbodig was, wilden de uitgeverijen financieel overleven. Dit had onvermijdelijk ook zijn weerslag op vertalingen uit het Nederlands. Zo was de roman *Moeder, waarom leven wij?* van Lode Zielens al in 1937 door Faltová vertaald en voor 1938 op de lijst voor de hoofdserie *Živé knihy A* [Levende boeken A] gezet. *Stiefmoeder aarde* van Theun de Vries was in november 1937 voor dezelfde serie op de lijst gezet, maar de vertaling was pas voor september 1939 gepland. Lode Zielens was echter een socialist en Theun de Vries was in 1936 lid van de communistische partij geworden. De roman van Zielens wordt in de protocollen voor het laatst vermeld in de planning voor 1938, opgemaakt in november 1937 en wordt – hoewel de vertaling klaar was en zowel deze als de rechten waren betaald – vervolgens niet meer genoemd. Of de vertaling van *Stiefmoeder aarde* (in het Tsjechisch *Machecha země*)

al klaar was, is onduidelijk. Het boek dook tot eind 1940 met enige regelmaat in de redactieprotocollen op. Redactielid Vladimír Procházka (1895-1968) kreeg nog op 11 december 1940 opdracht van de redactieraad om de roman te lezen en te beoordelen ‘met het oog op de contemporaine geschiktheid’ (vermoedelijk kreeg hij de vertaling van Faltová ter beoordeling). Op dat moment had Družstevní práce het copyright ter hoogte van 300 gulden al betaald.^[33] In latere redactievergaderingen kwam men er niet meer op terug en de roman is nooit uitgekomen. Volgens de brief die hoofdredacteur Vojtěch Hanč (1906-1997) op 15 oktober 1942 aan Van Loghum Slaterus schreef, kon Družstevní práce ‘de Tsjechische uitgave [...] vanwege van onze wil onafhankelijke belemmeringen niet realiseren.’

5.6. Censuur in de jaren 1939-1945

5.6.1. *Ter inleiding*

De bezettingstijd moet worden verdeeld in de periode vóór en ná de zogenoemde Heydrichiade van mei 1942. Evenals bij de Nederlanders, die zij als ‘broedervolk’ beschouwden, hadden de Nazi-Duitse bezetters het idee dat de Tsjechen met zachte hand zouden kunnen worden omgevormd tot Rijksduitsers. Volgens onderzoeken die Rijksprotector von Neurath en diens staatssecretaris, de Sudetenduitser Karl Hermann Frank hadden laten uitvoeren, was 60 tot 70% van de bevolking ‘in wezen Germaans’ en waren de vooruitzichten van germanisering goed. Tot verbazing van de heren bleek het ‘rasenpatroon’ van de Sudetenduitsers zelfs minder ‘Germaans’ te zijn dan dat van ‘volbloed’ Tsjechen (Doležal, 1996, 11-12).

Als belangrijkste obstakel zag men de Tsjechische intelligentsia, die naar de mening van Frank ‘90% van de vijanden van de Duitsers binnen het Protectoraat’ vormde. Om die reden lieten de nazi’s in september 1939 in de *Aktion Albrecht der Erste* 1247 Tsjechische intellectuelen oppakken en in KZ Dachau interneren. In de loop van de oorlog verhuisden dezen naar KZ Buchenwald, in 1941 naar KZ Sachsenhausen en ten slotte met het oprukken van het oostfront richting Berlijn in 1945 naar KZ Bergen-Belsen (Doležal, 1996, 109). Schrijvers als Josef Čapek (1887-1945), de broer van Karel Čapek die dankzij zijn voortijdige dood aan een longontsteking eind 1938 aan arrestatie was ontsnapt, de politiek-commentator en publicist Ferdinand Peroutka (1895-1971) of de kubistische schilder Emil Filla (1882-1953) brachten zo de hele oorlog in internering in verschillende kampen door, een behandeling die sterk doet denken aan de gijzeling van vooraanstaande Nederlanders in kamp St.-Michielsgestel in de jaren 1942-1944.

Met de ÚČK en ideeën over het ‘richting geven’ aan de literatuur had de Tweede Republiek een noodlottige weg ingeslagen die door Tsjechoslowakije tot 1989 niet

meer zou worden verlaten. Minimaal de basis voor het repressieve apparaat hadden de Tsjechen zelf al voorbereid. In april 1939 had de Svaz českých knihkupců a nakladatelů [SČKN – Bond van Tsjechische Boekhandelaren en Uitgeverijen] op bevel van het Praagse hoofdcommissariat van politie een lijst van 744 titels van hoofdzakelijk communistische, socialistische en legionairsliteratuur opgesteld die uit de bibliotheken verwijderd moesten worden. De bezetter hoefde dus alleen maar aan te sluiten bij werk dat al door de Tsjechen zelf was uitgevoerd. Tot medio 1942 waren vooral Tsjechische schrijvers, dichters, journalisten en wetenschappers bij verschillende subcommissies van de ÚCK betrokken, meestal uit een oprechte overtuiging dat het noodzakelijk was om tegen ‘brak’ [rotzooi] op te treden en met name de jeugd te beschermen tegen ‘literatuur die de natuurlijke seksuele ontwikkeling van de jeugd’ in gevaar zou kunnen brengen (Janáček, 2015, 930).

Omgekeerd is waarschijnlijk juist de ontwikkeling in de Tweede Republiek en de activistische opstelling van ‘verenigd rechts’ dat al ver voor 16 maart 1939 begonnen was met het onderdrukken van wat later *entartete Literatur* zou heten, de reden ervan geweest dat de Duitsers besloten om het Protectoraat althans de schijn van zelfstandigheid te laten en de Tsjechische cultuur niet volledig te onderdrukken, zoals dit na september 1939 in het ‘Generalgouvernement Polen’ wel het geval was. De Tsjechen kregen zo een ventiel om lucht te geven aan hun ontevredenheid, maar aan de andere kant bleef de voor Rijksduitsland uiterst belangrijke Tsjechische machine-industrie goed functioneren (Janáček, 2015, 921).

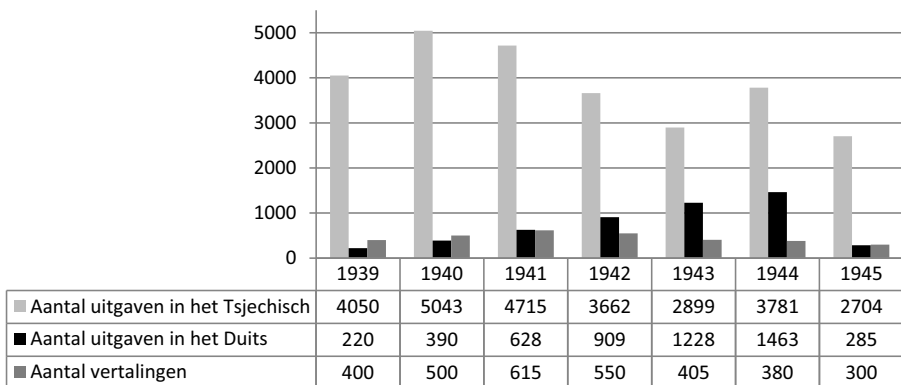
5.6.2. De jaren 1939-1942

Zoals de staatsmacht formeel in handen van president Hácha lag, maar feitelijk berustte bij de Reichsprotektor, bleef de censuur officieel in handen van de TO PMR, maar besliste feitelijk het op 16 maart 1939 opgerichte Amt des Reichsprotektors dat formeel alleen voor de ongeveer 240.000 Duitstaligen in het Protectoraat bevoegd was, maar in de praktijk de wetgeving van het Protectoraat eigenmachtig kon wijzigen (Janáček, 2015, 920). In het begin hoefde dit Amt nauwelijks in te grijpen, want de Tsjechische autoriteiten gingen zelf al ijverig aan de slag. Het brute optreden van de bezettingsmacht en de verdrijving in 1938 van ongeveer 400.000 van de rond 690.000 Tsjechischtaligen die in het Sudetenland woonden, hadden veel mensen overbezorgd gemaakt. Nog voordat de nazistische censuur in staat was geweest om bevelen uit te geven, verwijderden verschillende bibliotheken en boekhandelaren uit eigen beweging werken van ‘verdachte’ auteurs. Veel mensen zegden hun abonnementen op Tsjechische tijdschriften of series op. Anderen gooiden in paniek hun ‘verdachte’ boeken weg, zodat in maart en april hele pakken boeken met Tsjechische klassieken of werken van president Masaryk uit de Moldau werden

opgevestigd. In de Tsjechische pers werd hierop gereageerd. Het blad *Panorama* van Družstevní práce trachtte de leden van de coöperatie op te beuren met de opmerking dat het Tsjechische boek juist in die tijd een belangrijke rol had ter ondersteuning van het volk (Doležal, 1996, 101). De cabaretier en tevens hoofdredacteur van *Lidové noviny* Eduard Schmidt-Bass (1888-1946) verwoordde het in zijn artikel *Panika s knihami* [Paniek met de boeken] zo:^[34]

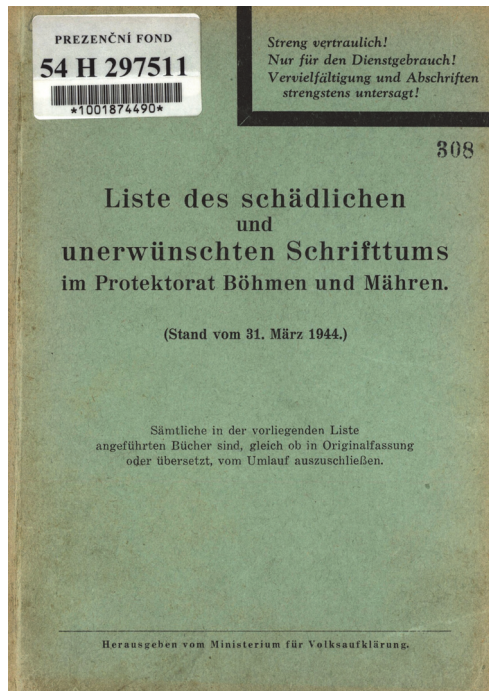
Want juist nu is het de tijd dat Tsjechische lectuur uit het verleden de krachtigste reddingsboei van de nationale kracht zal worden. Van Havlíček tot Čapek is het een ononderbroken stroom die geestelijke troost en steun waarborgt, een eindeloze schitterende nationale schat, een onaanastbaar palladium van geloof en hoop. In die boeken en boekjes is het leven van onze taal, van ons gevoel en gedachten, en van onze besluitvaardigheid. Zonder deze boeken zijn we slechts hordes en menigten, dankzij deze boeken groeien we uit tot een natie. Hoed je boeken, Tsjech, en keer steeds weer terug tot Havlíček, Němcová, Neruda en al die anderen; want als je hen opgeeft en als hun stem je niets meer zegt, heb je de duizend jaar oude band verlaten, die men 'Tsjechisch volk' noemt. (Schmidt-Bass, 1938, 233)

Dankzij dit soort opmerkingen, maar ook omdat de regering van Hácha trachtte om de nationale identiteit te verdedigen, kwamen de mensen tot rust en begonnen weer boeken te kopen. Het jaar 1940 zou zelfs met 5043 uitgegeven boektitels een topjaar zijn voor de oorlogsperiode. Voor vertalingen uit het Nederlands was, zoals in de eerder gegeven grafiek 6 te zien is, het jaar 1941 een jaar met relatief veel uitgaven, waarmee het aantal vertalingen uit het Nederlands de tendentie van vertalingen in het algemeen kopieert.

Grafiek 7: Vertalingen in het Tsjechisch tegenover de totale boekproductie

Veel geplande boeken werden niet uitgegeven. Er was zowel censuur vooraf als achteraf. Op basis van lijsten uit Rijksduitsland zelf en van de lijst van de ÚCK uit de Tweede Republiek werd op 10 augustus 1939 een tweetalige lijst *Liste des schädlichen und unerwünschten Schrifttums / Seznam škodlivého a nežadoucího písemnictví* [Lijst van schadelijke en ongewenste literatuur] uitgegeven. Deze lijst omvatte 1894 titels van 1352 auteurs (Doležal, 1996, 113). Tijdens de bezetting werd deze lijst steeds uitgebreid, totdat de laatste, reeds ééntalig Duitse versie van 31 maart 1944, bijgenaamd *Zelená kniha* [Het Groene Boek – afbeelding] ongeveer 2400 items omvatte.

Afbeelding 72: Het 'groene boek', versie 1944

Omdat bij veel schrijvers de lapidaire opmerking *Sämtliche Schriften* was genoteerd, ging het in de praktijk om ongeveer tienduizend boeken (Poláček & Zach, 2004, 87, 138-141).^[35] Op deze laatste lijst (Min. für Volksaufklärung, 1944, 53, 79, 124, 132 en 135) stonden de anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis (*Sämtliche Schriften*), de brave evangelist Johannes de Heer (1866-1961) (*Konečná krise národů*), de trotskist Jef Last (*V zákopech u Madridu*), de Belgische socialistische politicus Henri de Man (*Intelektualové a socialismus*) en de schilder-pacifist Frans Masereel (*Sämtliche Schriften*). Allen stonden ook al in de versie van 1940.

De keuze is deels ideologisch bepaald – het werk van Domela Nieuwenhuis had, zoals in hoofdstuk 3 besproken is, vrij grote invloed gehad op de Tsjechische anarchisten en socialisten. Over Lasts werk was er binnen Družstevní práce zelf al discussie geweest over de (on)wenselijkheid van de uitgave. Omdat het boek *In de loopgraven voor Madrid* de republikeinse regering in Spanje duidelijk steunde, is het verbod begrijpelijk. Het sterk socialistische werk van De Man was uit het Frans vertaald en Masereels beeldromans waren in Neurenberg in 1933 openlijk verbrand. De Heer had pech dat de titel van zijn eschatologische boek *De komende rechter en de eindcrisis der volken in Armageddon* door de censor kennelijk als een anti-Derde Rijksgeschrift was opgevat. Op basis van deze lijsten werden ‘revisies’ van de openbare bibliotheken uitgevoerd. Daaraan vielen 606.375 boeken ten offer.^[36] De censuur was tot 1942 officieel ondergeschikt aan de TO PMR, waarvan Zdeněk Schmoranz (1896-1942) hoofd was. Schmoranz werkte echter samen met de regering in ballingschap in Londen en gaf vaak aan uitgevers raad hoe zij de Nazi’s onwelgevallige uitgaven konden maskeren bijv. met een neutrale titel. In augustus 1939 werd zijn werk in de illegaliteit ontdekt door de Gestapo, hij werd opgepakt en twee jaar later in Berlijn wegens ‘landverraad’ geëxecuteerd (Doležal, 1996, 112). Na de schrijver Josef Chmelář (1885-1969) die de politiek van Schmoranz wezenlijk voortzette, kwam de TO PMR in september 1940 onder het bestuur van Augustin Ritter von Hoop (1899-1946), een tweetalige Prager Duitstalige die voor de oorlog journalist bij de Praagse Duitstalige semi-regeringskrant *Prager Presse* was geweest. Deze ging voortvarend te werk en bouwde een heel apparaat op. Zijn doel was om de censuur te veranderen in een institutie die de Tsjechische bevolking via de literatuur vertrouwd maakte met de ideeën van Hitler-Duitsland en hen deze liet overnemen. In januari 1942 werd zijn afdeling die inmiddels 84 ambtenaren telde, onder mede met het oog op zijn ‘educatieve’ plannen onder het Ministerie voor Volksvoorlichting geplaatst.

Na het uitbreken van de oorlog in september 1939 met Groot-Britannië en Frankrijk werden alle Britse en Franse auteurs verboden, met uitzondering van de klassieke schrijvers als Chaucer, Shakespeare, Rabelais en Voltaire.^[37] Na 21 juli 1941 werden ook alle Russische schrijvers (klassieken ditmaal niet uitgezonderd) en eind 1941 alle Amerikaanse schrijvers verboden. Op 31 augustus 1941 volgde een verbod van alle ‘occulte literatuur’ – hieronder verstond men spiritistische, antroposofische, theosofische en vrijmetselaarsliteratuur. Hoewel de rassenwetten al vanaf het begin van de bezetting golden en literatuur van Joodse auteurs vanaf november 1940 door de Gestapo verboden was, werd Joodse literatuur pas op 16 juli 1942 expliciet verboden, op 1 december gevolgd door padvindiersliteratuur (Janáček, 2015, 945-946). Uit de redactieprotocollen van Družstevní práce is duidelijk dat men minimaal tot midden 1942 ook Engelse, Franse, Russische en Ame-

rikaanse auteurs op het programma zette en bepaald niet alleen ‘klassieke’ werken van uiterlijk eind 1898 gestorven auteurs, zoals de bedoeling van de censuur was. Zo werden Mark Twain, de Britse natuurwetenschapper Harry Mortimer Batten, de Amerikaan Thomas Wolfe, de Franstalige Belg Jean Tousseul, de Russische schrijvers Aleksandr N. Afanasjev, Leonid Grossman en Tolstoj in de vergaderingen aan de orde gesteld. In de redactieraad van 28 januari 1942 werd voor het eerst opgemerkt dat alle Poolse en Russische literatuur echt verboden is. Op ‘aanbeveling’ van het TO PMR werden de uitgevers geacht om hun series aan te vullen met literatuur die de ‘Rijksgedachte’ ondersteunde. Zo werd de roman *Les destinées sentimentales* van de Franse collaborateur Jacques Chardonne besproken, maar door de redactieraad direct wegens ‘litteraire ongeschiktheid’ afgekeurd.

Omdat de uitgeverijen steeds inventiever werden in het omzeilen van Nazi-verbodsbepalingen – zo begonnen sommigen hun nieuwe uitgaven te antedateren vóór 1939, dat wil zeggen van vóór de bezetting – voerde Von Hoop vanaf februari 1941 een maandelijkse plicht in om op te geven wat er die maand werd uitgegeven. Verder moesten alle uitgeverijen in maart 1941 opgeven welke boektitels zij hadden uitgegeven in de jaren 1930-1939, waarbij ook de oplage moest worden vermeld. Daarnaast moest apart per serie vermelden wanneer de serie was begonnen en welke titels er waren uitgekomen (Poláček & Zach, 2004, 101-102). Op deze manier werd het antedateren van ‘onwelgevallige literatuur’ onmogelijk gemaakt. Het merendeel van de uitgeverijen negeerde in eerste instantie de via de SČKN gegeven opdracht. Het bevel werd daarom in april nog eens herhaald.

5.6.3. *Na de Heydrichiade*

In 1942 vonden er enkele gebeurtenissen plaats die zorgden voor een omslag in de houding van de Duitse bezetter tegenover de Tsjechen in het Protectoraat en die ook hun uitwerking op de censuur hadden. De Duitse opmars in de Sovjet-Unie was in december 1941 vastgelopen en tegelijkertijd had Hitler de oorlog verklaard aan de Verenigde Staten. In de volgende jaren begon eerst langzaam, maar vanaf eind 1943 steeds sneller en duidelijker het einde van het Derde Rijk dichterbij te komen. Op de Wannseeconferentie van 20 januari 1942 legde Reinhard Heydrich zijn in het voorafgaande half jaar op verzoek van Göring uitgewerkte plan voor de *Endlösung der Judenfrage* voor: allen zouden systematisch op een zo efficiënt mogelijke wijze worden vermoord. De genoemde naamsverandering van Eichmanns ‘Amt’ weerspiegelde deze politieke koersverandering.

Nadat Heydrich op 27 september 1941 de positie van *Stellvertretender Reichsprotektor* in Tsjechië had overgenomen, maakte hij korte metten met het verzet door eerst Alois Eliáš te laten arresteren en vervolgens de Obrana národa systematisch te

laten oprollen (Huizinga's vertaler Antonín Šimek was een van de slachtoffers van deze actie). Ook de verplaatsing begin 1942 van de censuur van de afdeling persvoorlichting van het presidium van de ministerraad naar het Ministerie van Volksvoorlichting was uit Heydrichs koker gekomen. Zijn doel was om het verzet en de intelligentia van de rest van de Tsjechische bevolking af te snijden en tegelijkertijd de 'gewone' bevolking tevreden te stellen, zodat de Tsjechische industrie voor het Rijk zou werken. In zijn eigen woorden uitgesproken bij zijn officiële inauguratierede van 2 oktober 1941 op de Praagse burcht:^[38]

Ik moet rust in het gebied hebben, zodat de arbeider, de Tsjechische arbeider, zijn werkkraacht volledig voor het Duitse oorlogsoffensief inzet [...]. Daar hoort bij dat men de Tsjechische arbeiders natuurlijk te vreten geeft – als ik het zo duidelijk mag zeggen, zodat hij zijn arbeid kan doen. [...] Het tweede is, dat op dit moment voor de komende periode van de oorlog aan de Tsjechen duidelijk wordt gemaakt: of je van ons houdt of niet, of je later aan een eigen staat delt of niet, belangrijk is dat je tenminste nu inziet, dat het op dit ogenblik schadelijk voor je is, als je in opstand komt en verzet pleegt. Deze tactiek en deze lijn geloof ik op dit moment te moeten volgen. We zullen de mensen niet voor ons winnen – dat willen we niet en het zal ons ook niet lukken. – We zullen slechts praktisch heel duidelijk door propaganda en maatregelen enz. aan allen duidelijk moeten maken, dat het reëel voor de Tsjech het gunstigste is, als hij voorlopig veel werkt, ook al denkt hij bij zichzelf in stilte, als het toch mis gaat met het Reich, dan heb ik mijn vrijheid terug. Dat kan ons volledig om het even zijn; hoofdzaak is, dat hij rustig is, want wij hebben deze rust en kalmte nodig voor de uiteindelijke inbezitname van dit gebied.

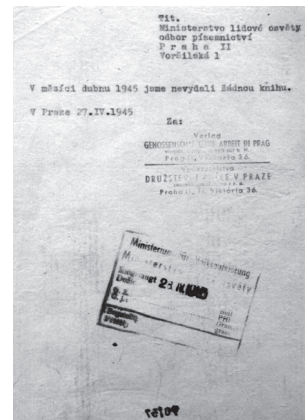
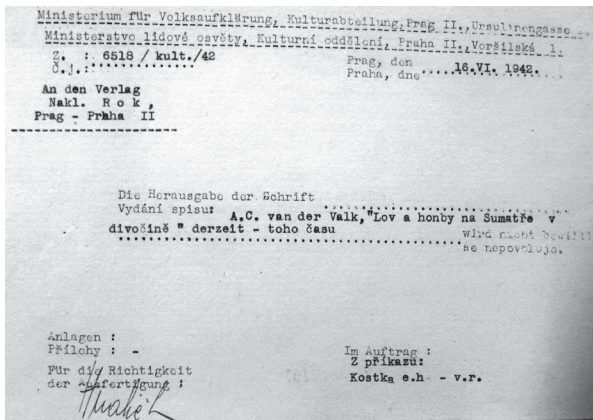
Aangezien Heydrich van de topnazi's in het Protectoraat verreweg de gevaarlijkste persoon was, werd hij door de Londense regering in ballingschap als doelwit uitgekozen voor een aanslag die zowel aan de Tsjechische bevolking als aan de bezetter duidelijk moest maken dat het verzet nog lang niet geëlimineerd was. Leden van het plaatselijke verzet waarschuwden tegen een dergelijke actie, omdat zij terecht bang waren voor de vergeldingsmaatregelen. De regering besloot echter de actie door te zetten en op 27 mei 1942 kwam het tot een aanslag op Heydrich in de operatie Anthropoid, aan de gevolgen waarvan Heydrich stierf op 4 juni. De SS moordde vervolgens op 9 en 10 juni de inwoners van de dorpjes Lidice en Ležaky uit op verdenking van medeplichtigheid aan de voorbereidingen van de aanslag (Seibt, 1996, 325-326). Als wraakactie werd ook tussen 27 mei en 3 juli 1942 een groep van 539 wegens activiteiten tegen de bezetter gearresteerde intellectuelen geëxecuteerd, onder wie Vincy Schwarz en zijn vrouw.

Het was de Duitsers nu duidelijk dat de meerderheid van de Tsjechen zich niet goedschiks wenste te schikken in de geplande germanisering. De Tsjechische regering verloor in 1942 alle invloed. Op alle belangrijke posten werden door de bezetter Duitse ambtenaren gezet. De censuur werd verscherpt. Er werden steeds minder titels toegestaan en Von Hoop gaf aan dat sterk moest worden ingezet op een reoriëntatie van de Tsjechische literatuur op ‘nuttige thema’s’ als ‘de arbeidsfeer’, ‘burgerlijke solidariteit’ of ‘de apotheose van familie en moederschap’. Publicatie van historische romans en poëzie moest worden ingeperkt, omdat in deze genres onder het mom van literatuur denkbeelden tegen het regime konden worden gepropageerd. Voorts moest propagandistische lectuur de voorrang krijgen en literatuur in vertaling, voor zover deze niet in het Duits was, beperkt worden. Als gevolg hiervan daalde het aantal vertalingen scherp, terwijl het aandeel vertalingen uit het Duits van 30% in 1930 tot 70% in 1944 steeg (Janáček, 2015, 948-953).

Veel vertalingen werden officieel wegens ‘papiertekort’ niet goedgekeurd. Opmerkelijk is dat, als er kon worden uitgegeven, de kwaliteit van de boeken min of meer op vooroorlogs niveau was, zowel wat de druk, layout en het bindwerk betrof, alsook de kwaliteit van het papier. Bovendien wisten de Tsjechische uitgeverijen, vaak met medeweten van Tsjechische ambtenaren van het Ministerie van Volksvoorlichting die het oneens waren met hun Duitse bazen, vaak veel meer exemplaren en titels uit te geven dan waren toegestaan. Het financiële voordeel dat uit de verkoop van deze officieel niet bestaande exemplaren kwam, werd dan gebruikt om ondergedoken schrijvers of de gezinnen van gevangengezette schrijvers te ondersteunen. Zo had bijvoorbeeld de reeds genoemde schrijver, vertaler en criticus Pavel Eisner als jood een beroepsverbod en hij werd door uitgeverij Jaroslav Podroužek (1913-1954) met een maandelijkse toelage van 2.000 kroon onderhouden (Doležal, 1966, 138-139, 146). Tegen het eind van de oorlog werd de situatie echter steeds nijpender en het aantal uitgaven minder en minder. Waar DP in 1942 nog ongeveer 35 titels kon uitgeven, was de laatste maandelijkse melding van de laatste oorlogsmaand april 1945 zeer lapidair: ‘In de maand april 1945 hebben wij geen enkel boek uitgegeven.’ (afbeelding op volgende pagina).

5.6.4. *Een kans voor de Nederlandstalige literatuur?*

De steeds effectievere controle van de censuur, regelmatige controles van de uitgeverijen door ambtenaren van het Ministerie van Volksvoorlichting en vrij willekeurige boekenrazzia’s van de Gestapo zorgden voor veel schade. Volgens inschatting van de uitgeverijen na de bevrijding werden er tijdens de bezetting 2.583.000 boeken rechtstreeks bij de uitgevers in beslag genomen en nog eens 584.000 in de boekhandels geconfisqueerd (Janáček, 2015, 947). Met de toenemende beperking

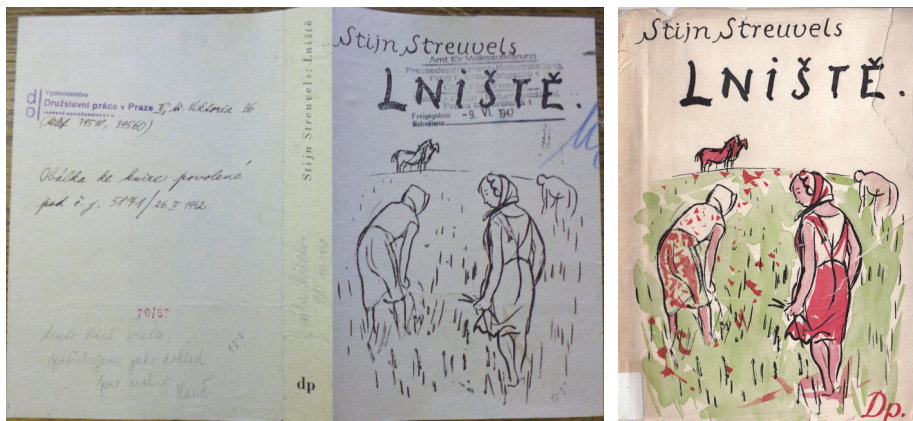
Afbeeldingen 73 en 74: Links afwijzing door de censuur (16-6-1942) van een verzoek van DP (19-3-1942) om *Lov a honby na Sumatře v divočině* van A.C. van der Valk te mogen uitgeven. Rechts de laatste melding door DP tijdens de bezetting op 26-4-1945 – er was niets uitgegeven.

van papiertoedeling en een stijgend aantal afkeuringen van geplande uitgaven kwam de financiële basis van de uitgeverijen onder druk te staan. Een ander probleem was de prijspolitiek, omdat de prijzen door het regeringsorgaan goedgekeurd moesten worden. In de redactieprotocollen van Družstevní práce is een voorstel van het redactielid Jaroslav Nebesář (1882-1958), jurist en econoom, van 25 december 1941 bewaard gebleven, waarin hij aangeeft hoe de uitgeverij hier naar zijn mening mee om moest gaan.^[39] Hij constateerde terecht dat boeken een veel gevraagd object zouden worden, waarvoor de kopers bereid zouden zijn om in de rij te staan en te proberen die uit alle macht te krijgen. Hij pleitte tevens voor meer inspraak van de leden-abonnees van de coöperatie. Dat gebeurde. Leden vroegen om herdrukken van populaire romans, maar vroegen ook om specifieke boeken – veelal Poolse, Russische en Britse literatuur – verzoeken die de redactie onder de toenmalige omstandigheden wegens de verbodsbepalingen niet mocht honoreren.

In deze periode werden er op de vergaderingen steeds vaker Nederlandstalige boeken besproken. Zo kwamen tussen september 1939 en eind 1941 aan bod: *Kiki* van Ernest Claes, *De Vlaschaard* en *Prutske* van Stijn Streuvels, *De vierde koning* en *Adelaide* van Gerard Walschap, *Vangen en jagen in Sumatra's wildernis* van Abraham C. van der Valk (1898-1939), *De vos en zijn staart* van Cees Kelk, *Erik of het klein insectenboek* van Godfried Bomans, *Het Fregatschip Johanna Maria* en *De waterman* van Arthur van Schendel, de roman *Afrekening* van André Demedts (1906-1992), 'een koloniale roman van Multatuli' (vermoedelijk *Max Havelaar*), *Happy Humanity* van Frederik van Eeden, *Rumeiland* van Simon Vestdijk, *De*

nieuwe Uilenspiegel, *Het ivoren aapje* en *Maria Speermalie* van Herman Teirlinck, en ten slotte het populair-wetenschappelijke *Geheimen van ruimte en tijd* van Herko Groot (1890-1974). De genoemde Nederlandstalige werken vormden ruwweg een vijfde van alle in de redactievergaderingen van die jaren besproken voorstellen, ongeveer een vertienvoudiging van het aandeel van origine Nederlandstalig werk van voor de oorlog. Dit past in een algemene tendentie, want omdat van de bezette landen en ‘vijandelijke’ literatuur Deense, Noorse, Belgische, Nederlandse, Servische en Sloveense literatuur expliciet wel was toegestaan, nam met name het aantal vertalingen uit Scandinavische talen en het Nederlands toe (Poláček & Zach, 2004, 117).

Van de besproken boeken werden *De Vlaschaard*, *De vierde koning*, *Vangen en jagen in Sumatra’s wildernis*, *Erik of het klein insectenboek*, *Het fregatschip Johanna Maria*, *Rumeiland*, *De nieuwe Uilenspiegel* en *Geheimen van ruimte en tijd* door de redactieraad aanbevolen en door het bestuur van Družstevní práce in de reeks geplande uitgaven gezet. Vonka begon op eigen houtje *Max Havelaar* te vertalen. De situatie rond *Rumeiland* en *Het fregatschip Johanna Maria* is wat onduidelijk. De boeken komen niet voor in de lijsten van boeken waarvoor om toestemming werd gevraagd en evenmin zijn vertaalcontracten bewaard gebleven, al werd er in elk geval voor *Rumeiland* tweemaal met Vestdijk contact over de rechten opgenomen. Van *De vierde koning* is een complete vertaling door Faltová in het archief aanwezig, maar het boek ontbreekt in de lijsten met voorgestelde of uitgegeven boeken voor de jaren 1940-1942. Voor alle andere boeken werd toestemming aangevraagd, met inbegrip van de benodigde Ariër- en niet-vrijmetselaarverklaringen, maar DP had uitsluitend met Streuvels’ *De Vlaschaard* succes. Dit kwam in 1942 als *Lniště* uit, nadat ook het omslagontwerp was goedgekeurd.

Afbeeldingen 75 en 76: Tweemaal *De Vlaschaard* in Tsjechische vertaling. Links de door de censuur goedgekeurde schets en rechts de omslag van het uitgegeven boek.

Van de besproken boeken zou *De vos en zijn staart* van Cees Kelk na de bevrijding in 1946 bij de in 1942 opgerichte uitgeverij van Jiří Chvojka (1915-2002) uitkomen in een vertaling die door Faltová nog voor haar overlijden moet zijn klaargemaakt. *Adelaïde* van Walschap werd in een kennelijk na de oorlog door Arno Kraus (1895-1975)^[40] gemaakte vertaling bij de kleine Praagse uitgeverij A. Varhaníková uitgegeven en Vonka gaf zijn vertaling van *Max Havelaar* in 1947 als eerste deel van een prestigieuze serie bij de in 1945 opgerichte communistische uitgeverij Svoboda uit. Alleen Faltová's vertaling van Teirlincks *Maria Speermalie* kwam in 1947 bij Družstevní práce uit. Dit hangt samen met de ingewikkelde situatie van de papierdistributie na de oorlog, een fenomeen waar in het volgende hoofdstuk meer over zal worden verteld. De hierboven vermelde situatie bij Družstevní práce moet voor meer uitgeverijen hebben gegolden. Alleen van Družstevní práce is echter voor deze periode een vrijwel compleet archief beschikbaar. Uit het minder compleet bewaard gebleven archief van de sociaaldemocratische uitgeverij Melantrich blijkt dat deze in 1942 de roman *Jeugd* uit 1940 van Ernest Claes wilde uitgeven en een derde editie van *Kobeke* plande. Een van hun succesauteurs was Antoon Coolen, diens *De schoone voleinding* kwam met vertraging wegens de censuur in 1943 uit, een geplande heruitgave van *Kinderen van ons volk* kwam niet door de censuur, maar de uitgeverij vroeg desondanks in de begeleidende brief van het presentemplaar van de vertaling van *De schoone voleinding* of Coolen geen nieuwe interessante roman ter vertaling had.

Als we de in die jaren uitgegeven vertalingen, gemaakte maar niet uitgegeven vertalingen en voor zover bekend als boek geplande vertalingen bekijken, krijgen we het volgende beeld (met lichtgrijze achtergrond: de niet verwerkelijkte uitgaven – het verschil tussen ‘verboden’ en ‘niet toegestaan’ in tabel 3 is dat in het eerste geval de uitgave door de censuur verboden werd, terwijl in het tweede geval de uitgave ‘voorlopig’ wegens papiergebrek niet werd toegestaan):

Schrijver	Titel	Vertaler	Uitgever	Jaar	Opmerking
Jo v. Ammers-Küller	<i>De opstandigen</i> <i>De vrouwenkruistocht</i> <i>De appel en Eva</i>	M. Polívková <i>was nog niet vertaald</i>	Čin Čin Čin	1943 1943 1943	verboden verboden verboden
Godfried Bomans	<i>Erik of het klein insectenboek</i>	Lída Faltová	DP	1944	<i>niet vertaald</i>
Ernest Claes	<i>De moeder en de drie soldaten</i> <i>De Witte / Pastoor Campens zaliger</i> <i>Het leven van Herman Coenen</i> <i>Kobeke</i> <i>Jeugd</i>	N.N. Lída Faltová Lída Faltová Lída Faltová Lída Faltová	Vilímek Sfinx ELK Melantrich Melantrich	1940 1941 1941 1943 1943	2 ^e druk 3 ^e druk – verboden niet toegestaan ^[41]

Schrijver	Titel	Vertaler	Uitgever	Jaar	Opmerking
Antoon Coolen	<i>De goede moordenaar</i>	Lída Faltová	Škeřík	1939	2 ^e druk
	<i>De drie gebroeders</i>	Lída Faltová	ELK	1939	
	<i>Dorp aan de rivier</i>	Lída Faltová	Sfinx	1940	
	<i>Herberg In 't misverstand</i>	Lída Faltová	ELK	1942	
	<i>Het donkere licht</i>	Rudolf Vonka	Plzák	1942	
	<i>De drie gebroeders/Dorp al d rivier</i>	Lída Faltová	Sfinx	1942	
	<i>De schoone voleinding</i>	Lída Faltová	Melantrich	1943	2 ^e /3 ^e druk
	<i>De drie gebroeders/Dorp al d rivier</i>	Lída Faltová	ELK	1944	
Valère Depauw	<i>Tavi</i>	Lída Faltová	Sfinx	1941	
Ben van Eysselstein	<i>Tusschen Zuiderkruis en Poolster</i>	Lída Faltová	ELK	1942	
Johan Fabricius	<i>De scheepsjongens van Bontekoe</i> <i>Italiaanse trilogie</i> (alle 3 delen) <i>Leeuwen hongeren in Napels</i>	Lída Faltová	DP	1940	2 ^e druk
		Lída Faltová	DP	1941	3 ^e druk
		Lída Faltová	DP	1942	3 ^e druk – verboden
Guido Gezelle	<i>Gedichten</i>	Zd. Řezníček	Karel Kryl	1942	
Herko Groot	<i>Geheimen van tijd en ruimte</i>	Rudolf Vonka	DP	1944	niet toegestaan
Ary den Hertog	<i>Vrouwen naar Jacatra</i>	Lída Faltová	ELK	1944	
Nienke van Hichtum	<i>Kudalgo</i> <i>Oehoehoe</i>	Th. Kilian	ÚUNK	1941	herdruk 1942, 1943
		Lída Faltová	DP	1944	
Cees Kelk	<i>Jan Steen</i>	J. Votrubová	Symposion	1941	
Hendrik van Loon ^[42]	<i>Rembrandt van Rijn</i> <i>The arts of mankind</i> <i>The liberation of mankind</i>	K. Nováček	Symposion	1939	2 ^e druk
		Zdeňka Horká	V. Petr	1939	2 ^e druk
		Josef Meisner	Život a práce	1940	
Maurice Roelants	<i>Maria Danneels</i>	R. Voříšek	Vyšehrad	1941	
Arthur v. Schendel	<i>Het fregatschip Johanna Maria</i>	Lída Faltová	DP	1941	niet vertaald
Stijn Streuvels	<i>Minnehandel in Vlaanderen</i> <i>Alma met de vlassen haren</i> <i>Oogst</i> <i>De vlaschaard</i> <i>De teleurgang van den Waterhoek</i>	Lída Faltová	ELK	1939	niet vertaald
		Fr. Kopečný	LKN	1939	
		Lída Faltová	Vyšehrad	1939	
		Lída Faltová	DP	1942	
		Mil. Šimsová	SLK	1943	
Madelon Székely-Lulofs	<i>De hongertocht</i> <i>Rubber</i>	Lída Faltová	DP	1939	2 ^e druk
		Lída Faltová	Plzák	1941	
Antoon Thiry	<i>Het schone jaar van Carolus</i>	Rudolf Vonka	Albert	1942	
Felix Timmermans	<i>Het kinderke Jezus in Vlaanderen</i> <i>Pallieter</i> <i>Pieter Breugel</i> <i>Boerepsalm</i> <i>De harp van Sint Franciscus</i> <i>De familie Hernat</i> <i>Anna Marie</i>	Rudolf Vonka	Albert	1939	2 ^e druk 2 ^e druk
		Rudolf Vonka	DP	1940	
		Rudolf Vonka	DP	1940	
		Rudolf Vonka	Škeřík	1940	
		Jarosl. Toman	Škeřík	1942	
		Rudolf Vonka	Symposion	1943	
Quido Palička	Schütz	1945			
A.C. van der Valk	<i>Vangen en jagen</i>	Rudolf Vonka	DP	1942	verboden

Schrijver	Titel	Vertaler	Uitgever	Jaar	Opmerking
Simon Vestdijk	<i>Het vijfde zegel</i> <i>Rumeiland</i>	Lída Faltová Lída Faltová	Symposion DP	1940 1943	niet vertaald
Anne de Vries	<i>Hilde</i>	niet vertaald	ELK	1943	niet uitgegeven
Theun de Vries	<i>Stiefmoeder aarde</i>	Lída Faltová	DP	1939	niet uitgegeven
Gerard Walschap	<i>Een mensch van goeden wil</i> <i>Het kind, een verhaal</i> <i>De vierde koning</i> <i>Adelaïde</i>	Lída Faltová Václav Renč Lída Faltová Lída Faltová (?)	ELK LUK DP DP	1940 1941 1941 1942	niet uitgegeven niet vertaald
Lode Zielens	<i>Moeder, waarom leven wij?</i>	Lída Faltová	DP	1939	niet uitgegeven

Tabel 8. Tijdens de oorlogsjaren geplande en reëel uitgegeven vertalingen

Tegenover 41 uitgekomen edities stonden er 17 die verboden werden of waarvan de uitgeverij het kennelijk, soms ondanks al betaalde auteursrechten en vertaling, onder de omstandigheden niet haalbaar achtte om toestemming te krijgen, meer dan een derde van de plannen. Met name na maart 1942 nam het aantal verboden toe. Dat is in lijn met de algemene trend dat de censuur met name propagandaliteratuur en ambtelijke of economische literatuur met raadgevingen hoe men zich moest gedragen in een oorlogseconomie prefereerde. Waar de verhouding belletrie jegens politieke en propagandaliteratuur in 1941 nog 3½:1 was, was dit in 1944 al bijna 1:1 geworden. Veel uitgeverijen werden bedreigd in hun bestaan, *Družstevní práce* was in de maanden februari tot mei 1943 tijdelijk gesloten, sommige uitgeverijen als het sterk met de legionairstraditie verbonden huis Čin [De daad] werden volledig verboden (Cerman, 1945, 107-108; Doležal, 1996, 142). Bij deze laatste handeling werd ook de uitgave van de trilogie *De vrouwen van Coornvelt* van Jo van Ammers-Küller (1884-1966) getroffen. Čin had geen andere Nederlandstalige auteurs in het fonds, maar wilde deze internationaal succesvolle trilogie over vrouwenemancipatie die met name in Duitsland populair was, in de romanreeks *Proud* [De stroom] uitbrengen. Dit werd door de censuur verboden. De ironie van het lot wilde dat Van Ammers-Küller net de enige in het Tsjechische vertaalde Nederlandstalige auteur is die voluit met de bezetter had gecollaboreerd. Nu moest vanaf 3 juni 1942 ook steeds het originele boek met de vertaling worden meegestuurd en dat is het boek vermoedelijk noodlottig geworden, omdat de originele titel *De opstandigen* een verkeerde indruk bij de censor wekte (Engelbrecht, 2013b, 169-170).

In de lijst valt het grote aantal Vlaamse schrijvers en de massieve aanwezigheid van streekromans op. Op zich is dat niet zo vreemd, want anders dan in Nederland was streekliteratuur in Tsjechië als *ruralismus* [ruralisme] in de jaren dertig van de twintigste eeuw een erkende literaire stroming geworden (Novák, 1946, 670-678; Hora, 2009; Machala, 2015, 286-288).

Een van de belangrijkste theoretici van deze stroming was Antonín Matula die we al zijn tegengekomen met zijn aanbevelingslijst uit 1919 voor de openbare bibliotheken. Na zijn studie in Praag en Wenen was hij eerst gymnasiumleraar in Moravië tot hij in de Eerste Wereldoorlog wegens zijn actieve anticlericale opstelling een verblijfsverbod in Moravië kreeg en naar Boheemse Jičín verhuisde. Na de revolutie van 1918 werd hij hoofd van de afdeling volksvoorlichting van het Ministerie van Onderwijs en Nationale Opvoeding en lid van de filmkeuringscommissie. In verschillende essays probeerde hij het platteland te bevrijden van de clericale bevoogding en de idee ‘boerenstand’ opnieuw te definiëren als een positieve houding tegenover de natuur, de landelijke bevolking en God, maar zonder de almachtige kerkelijke hiërarchie erin te betrekken, een houding die wel aan de opstelling van Streuvels en Walschap doet denken. Hij dacht in 1932 in zijn essay *Ruralismus v krásném písemnictví* [Het ruralisme in de belletrise] het begrip *ruralismus* uit en publiceerde een jaar later een literair-theoretisch geschrift *Hlasy země v evropských literaturách* [De stemmen van de aarde in Europese literaturen], waarin hij onder andere het werk van zijn vroegere leerling Josef Knap (1900-1973) en van dichters als Jan Čep (1902-1974) en František Křelina (1903-1976) betrok. Matula definieerde ruralisme zo:^[43]

Afbeelding 77: Antonín Matula rond 1927

Met ruralisme (van het Latijn rus = platteland), druk ik een positieve, vriendelijke en actieve opstelling uit jegens het platteland en de natuur. Dr. Albert Pražák gebruikt in zijn studie ‘Boerenstand in de naoorlogse Slowaakse literatuur’ (in zijn studie Agrarische dichters) het begrip rusticalisme om een hartelijke, intieme relatie met het dorp en de boer uit te drukken. In de literatuurwetenschap, bijv. in Contemporaine Wereldliteratuur (Weltliteratur der Gegenwart), wordt voor belletrise, die haar thema’s haalt uit het leven van de plattelandsbevolking, het begrip regionalisme gebruikt. De Duitsers noemen haar Heimatdichtung, d.w.z. huiselijke poëzie, de Russische boerenliteratuur. Ruralisme lijkt me in mijn opvatting de meestomvattende term, ik bedoel daarmee de literaire richting die de plattelandsmens en de omgeving en ruimte waarin de plattelandsman leeft, positief beoordeelt. (Matula, 1933, 14)

Het hoofdthema van het ruralisme was de spanning tussen het traditionele boerenleven op het platteland en de voortgaande mechanisering van het leven, waarin vaak het ‘zuivere boerenland’ in oppositie tegenover de ‘verdorven stad’ wordt

geplaatst (Matula, 1933, 14-15). Het beste Tsjechische voorbeeld is de roman *Puklý chrám* (1937, De gebarsten kerk) van Křelina. Matula zag de meeste verwantschap tussen Tsjechische ruralisten en Scandinavische auteurs die vaak in de revue *Sever a východ* [Het noorden en oosten] van Knap werden besproken. Na een bespreking van het ruralisme bij de Scandinaviërs en in de grotere literaturen wijst Matula op het werk van Herman de Man, Stijn Streuvels en Felix Timmermans (Matula, 1933, 45-46). In het tweede deel van zijn boekje bespreekt hij onder de destijds al vertaalde romans Vonka's vertaling van *Pallieter* (Matula, 1933, 60) en onder de volgens hem belangrijke toen nog niet vertaalde romans Herman de Mans *Het wassende water* (1925, *Voda stoupá*, 1938; Matula, 1933, 66) en Streuvels' *Langs de wegen* (1902, *Cesta vede k domovu*, 1946; Matula, 1933, 69) en *De Vlaschaard* (1907, *Lniště*, 1942; Matula, 1933, 70). Waarschijnlijk had Matula's geschrift invloed op de vertaling van deze werken.

Dat Matula wel De Man en Streuvels noemt, maar niet Ernest Claes en Antoon Coolen, heeft te maken met zijn bronnen. Zijn vertaling van Streuvels' titel *Langs de wegen* als *Pacholek Jan* [Knecht Jan] verraadt dat zijn informatie op Duitse vertalingen terugging.^[44] Coolens werk werd voor het eerst in 1933 bij Insel-Verlag in Leipzig uitgegeven, van *De Witte* van Claes was al wel in 1931 een vertaling bij de Buchgemeinde in Bonn uitgekomen, maar de vertalingen bij Insel zouden pas ná het werkje van Matula uitkomen – en Insel was duidelijk de belangrijkste Duitse voorbeelduitgeverij voor Tsjechen. Hun werk werd door Faltová en Schwarz aangebracht. Dat de romans van Claes, Coolen, Zielens *Zuiderzee* en de door Matula aanbevolen romans van De Man, Streuvels en Timmermans in de jaren dertig en veertig werden vertaald, had zeker te maken met de populariteit van 'ruralistische' literatuur bij het Tsjechische lezerspubliek. Dat goed tweederde van de tijdens de bezetting uitgegeven Nederlandstalige boeken tot deze groep behoorde, is evenmin toeval. Het ging om romans die eveneens in Nazi-Duitsland waren uitgegeven, aan de lezer een kans gaven om aan de droeve dagelijkse realiteit van het Protectoraat te ontsnappen en overduidelijk *niet* nationaal-socialistisch waren. Coolens werk had binnen Nazi-Duitsland zelfs de status van een 'anti-nationaalsocialistisch programma' gekregen (Van Uffelen, 1993a, 299) en was binnen Tsjechië al voor de bezetting als expliciet 'katholiek' gelabeld (Van Heugten, 1937), overigens in lijn met de kwalificatie die Anton van Duinkerken (1903-1968) in Nederland in zijn recensies gebruikte voor met name *De goede moordenaar* (Slegers, 2001, 211-213).

Van Vlaamse auteurs die zich voluit 'geconfirméerd' hadden aan de 'Nieuwe Orde' was pater Cyriel Verschaeve (1874-1949) wel de belangrijkste. Hij was in de Eerste Wereldoorlog een voorman van de activisten geweest, had de eerste steen van de IJzertoren gelegd en werd nu hoofd van de Vlaamsche Kultuurraad. Verschaeve propageerde sterk legerdienst van Vlaamse jongens aan het Oostfront. Als

dank kreeg deze het eredoctoraat van de Universiteit van Keulen (afbeelding).^[45] Van hem, van Filip De Pillecyn (1891-1962), eveneens een van de oprichters van de IJzerbedevaart en bestuurslid van de Vlaamse Kultuurraad, of de dichter Ferdinand Vercocke (1906-1989), een andere IJzerbedevaartepigoon en hoofd van de nazistische radiozender Zender Brussel werd niets vertaald, terwijl hun namen wél in de Tsjechische pers voorkwamen. Zo deed het gelijkgeschakelde boulevardblad *Polední list* [De Middagkrant] in mei 1943 uitgebreid verslag van een door de Duitsers georganiseerde propagandareis naar Smolensk, waar de Duitsers hun de massagraven van in Katyń door de Sovjets vermoorde Polen toonden. Ter illustratie van de buitenlandse aanwezigheid werden De Pillecyn en Vercocke uitdrukkelijk vermeld als ‘vertegenwoordigers van de Vlaamse cultuur’ en De Pillecyns oproep aan medeschrijvers om hun aandeel in ‘het gevecht tegen het bolsjewisme’ te leveren werd geciteerd.

Afbeelding 78: Cyriel Verschaeve houdt op 15 mei 1944 een dankrede voor het eredoctoraat van de Universiteit van Keulen

Heel anders lag dat in het Sudetenland. De *Deutsche Post für das Sudetenland* meldde dat Teschen (Češín/Cieszyn) het toneelstuk *Jacob van Artevelde* van Verschaeve ter opvoering bij het stedelijk theater had aangekocht en duidde hem als ‘die kulturelle Führerpersönlichkeit Flanderns’ [de culturele Führerpersoonlijkheid van Vlaanderen] aan (anoniem, 1943) en in hetzelfde jaar wijdde Heinrich Toetter (1910-1993), correspondent in Brussel voor het blad een uitgebreid redactioneel artikel *Flämische Ziele* (Toetter, 1943) aan het VNV, het Vlaamse SS-

legioen ‘Flandern’ en aan Jef van de Wiele (1903-1979), hoofdredacteur van DeVlag en een van de belangrijkste nazipropagandisten in Vlaanderen.

5.6.5. *De grenzen van het systeem*

De relatief grote toename van het aantal vertalingen uit het Nederlands had ook haar keerzijde. Verreweg de meeste vertalingen kwamen bij Lída Faltová terecht die vanaf 1938 aan gemiddeld vier tot vijf vertalingen per jaar werkte. Zeker na 1943, toen haar schildklierproblemen ernstiger werden en ook de psychische druk van de oorlogsomstandigheden steeds zwaarder werd, nam het aantal verzoeken van haar om uitstel bij haar uitgevers toe. Maar, zoals Pavel Eisner in zijn in memoriam over haar schreef:^[46]

Niet alleen de kloof uit die banale frase blijft bestaan, maar werkelijk een gapend gat. En dat alleen al omdat we in het algemeen al een catastrofaal tekort hebben aan echt goede vertalers. In het geval van Lída Faltová komt daar nog het feit bij dat zij in de categorie van de waardevolste Nederlands-Vlaamse vertaling zo ongeveer de enige was. De vraag – Wie in haar plaats? – hoeven we ons niet te stellen omdat die zinloos is. Zoek, zoekt, zoekers – gij zult, althans voorlopig, niet vinden. (Eisner, 1945, 6)

Zo komen er bij verschillende vertalingen naast de op het terrein bekende Vonka ook andere namen voor: de gymnasiumleraar en historicus Rudolf Voříšek (1909-1953) die Roelants’ *Maria Danneels* vertaalde,^[47] de schooldirecteur en schrijver van kinderboeken František Kopečný (1871-1946) die tekende voor de vertaling van Streuvels’ *Alma met de vlassen haren*, de katholieke dichter Václav Renč (1911-1973) van wiens hand de vertaling van Walschaps *Het kind* was. Maar zij haalden niet de productie van de gespecialiseerde Faltová, en zo bleven er vertalingen liggen en kwamen nooit uit, zoals *Erik of het klein insectenboek* en *Rumeiland*, of pas met veel vertraging van de hand van een andere vertaler zoals in het geval van *Adelaïde* en *Het fregatschip Johanna Maria*. Drie nieuwelingen kregen de kans om het door Eisner genoemde gat op te vullen: de reeds genoemde Ella Kazdová, Miroslav Drápal en Milada Šimsová. Van hen zou Kazdová de belangrijkste worden. Andere vertalingen kwamen pas na de oorlog uit, hoewel ze al in 1944 klaar waren. Hier was vooral een steeds nijpender papiertekort de oorzaak. Zo werd de op zich onschuldige uitgave van het populair-wetenschappelijke boek van Herko Groot twee jaar na indiening van het verzoek door Družstevní práce in juni 1944 niet toegestaan met als uitdrukkelijke reden: ‘Das Vorlegen der nichtdeutschen fremdsprachigen Literatur ist mit Rücksicht auf die Massnahmen in der Papierbewirtschaftung wesentlich einzuschränken.’

5.7. Tom Poes in Tsjechië

In 1941 was er voor het eerst een Nederlands literair agentschap dat werk van een Nederlandse schrijver naar Tsjechië bemiddelde. Beter gezegd, het ging om een in Nederland gevestigde agentuur. Dit was Diana Edition, International Press Service, een door de gevluchte Oostenrijkse jood Fritz Oskar Gottesmann (1899-1945) in oktober 1938 in Amsterdam opgericht agentschap als voortzetting van het agentschap Diana Verlag dat hij in Wenen had gehad. Gottesmann was gespecialiseerd in aan- en verkoop van strips (Welsink, 2019). De jonge Marten Toonder (1912-2005) ging in 1939 voor Diana Edition als striptekenaar werken.

Afbeelding 79: De eerste aflevering van Tom Poes in het Tsjechisch, *Puntá* 7, nr. 123 (18 december 1941)

Vrij snel na de publicatie van de eerste strip over Tom Poes in *De Telegraaf* van 16 maart 1941 begon vanaf 4 december 1941 een Tsjechische adaptatie in versvorm van de hand van Blanka Svačinová in het weekblad voor kinderen *Puntá* [Vlekje] te verschijnen als *Macíčková dobrodružství* [Poesjes avonturen]. Er kwamen twee volledige verhalen uit: *Het geheim der blauwe aarde* en *De Toovertuin*. Het derde verhaal *De Tooverpijp* werd abrupt afgebroken, omdat *Puntá* na num-

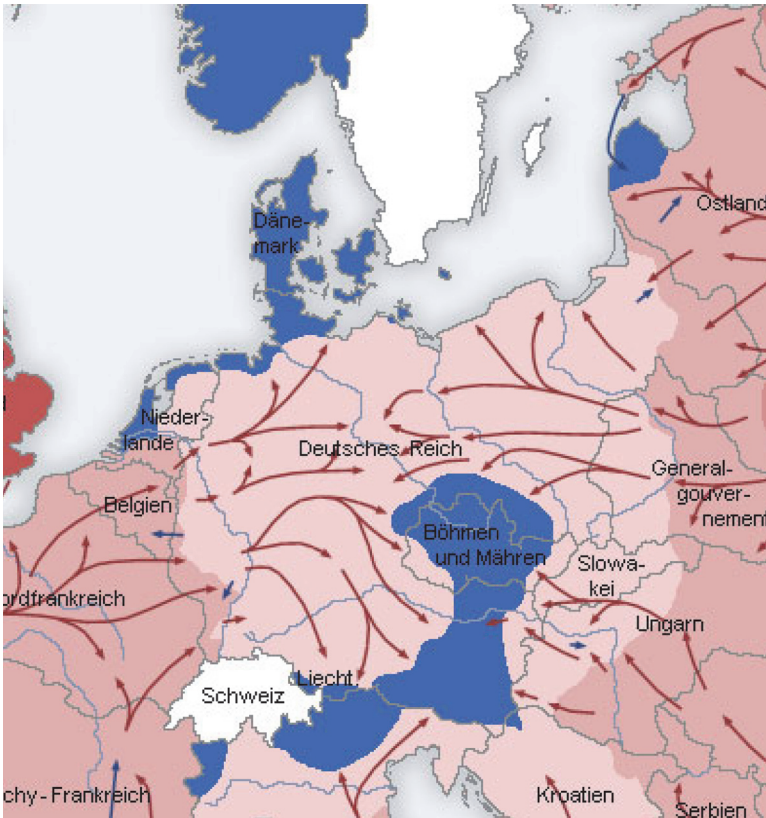
mer 140 (13 augustus 1942) vanwege de verscherpte censuur na de aanslag op Heydrich verboden werd. Hiermee kwam een einde aan de Tsjechische versie van *Tom Poes*, die tevens de eerste in kleur verschenen versie van Marten Toonders bekende strip was (Mercks, 2010). Het literaire agentschap van Gottesmann was inmiddels overgenomen door Jan C. Bouman (1912-1978). Gottesmann zelf was ondergedoken, maar werd in augustus 1944 door verraad opgepakt en op transport gesteld naar Auschwitz. Met de ontruiming van Auschwitz werd hij vervolgens naar KZ Mauthausen overgebracht, waar hij op 25 februari 1945 stierf.

5.8. Ter afsluiting

In de jaren van 1939 tot 1943 was Nederlandstalige literatuur vrij nadrukkelijk aanwezig. Uitgeverijen konden voorbouwen op de tendenties van voor 1938, met name uit de tweede helft van de jaren dertig, toen een relatief grote hoeveelheid progressief gerichte Nederlandstalige literatuur was vertaald en daarnaast streekromans populair waren geworden. Nederlandstalige literatuur vulde, als een van de weinige toegestane ‘vijandelijke literaturen’, deels het grote gat dat was gevallen in de uitgeversfondsen door het verbod op uitgave van literair werk uit geallieerde gebieden. De uitgeverijen waren voorzichtig en het werk van expliciet socialistische auteurs als Jef Last of Theun de Vries werd veiligheidshalve niet eens ter goedkeuring voorgedragen, ook al waren de auteursrechten betaald, waren er al complete vertalingen aanwezig en werd de Nederlandse originele uitgever vaak al ongeduldig.

Na medio 1942 veranderde het politieke klimaat als gevolg van steeds meer Duitse nederlagen, de beslissing om ‘het joodse vraagstuk’ via de Holocaust ‘op te lossen’ en de succesvolle aanslag op Reinhard Heydrich. Het aantal niet goedgekeurde titels nam sterk toe en bij de papiertoedeling speelde zeker ook een rol dat de meeste uitgevers van Nederlandstalige titels eerder in het progressieve spectrum thuishoorden. Een menselijke factor was enerzijds de executie van Vincy Schwarz in 1942, waarmee een van de belangrijkste bemiddelaars van Nederlandstalige literatuur was weggevallen, en anderzijds de steeds slechtere gezondheid van Lída Faltová, die op 8 december 1944 de laatste adem uitblies. Vonka was ondergedoken, zodat hij dit gat evenmin kon vullen. Desondanks had het Tsjechische publiek met Nederlandstalige literatuur kennis kunnen maken, wat voor volgende periodes van belang was. In vergelijking met de situatie in Polen of Hongarije bleef Nederlandstalige literatuur vrij nadrukkelijk aanwezig.

6. DE LAATSTE VRIJE JAREN IN DE NAOORLOGSE PERIODE

Kaart 3. In blauw de gebieden die in mei 1945 nog in Duitse handen waren

6.1. Herstart van de staat

Net als de Randstad Holland behoorde Tsjechië tot de laatste gebieden in Europa die in mei 1945 nog door Duitse troepen waren bezet (op het kaartje het blauwe gebied). Het westelijke deel van Tsjechië was tussen 18 en 30 april 1945 bevrijd door de Amerikaanse troepen, de Sovjettroepen hadden tussen 30 september 1944

en 1 mei 1945 geheel Slowakije in bloedige gevechten bevrijd en waren op 5 mei tot halverwege het huidige Tsjechië gevorderd. De hoofdstad Praag had zichzelf in een opstand van 5 tot 9 mei bevrijd en op 8 mei kapituleerde de legergroep Mitte waarvan ongeveer een half miljoen soldaten zich in Tsjechië bevonden. Tsjechoslowakije werd in de grenzen van voor 30 september 1938 werd hersteld, met uitzondering van de Karpaten-Oekraïene, waar de Sovjet-Unie in november 1944 ‘vrije verkiezingen’ had georganiseerd met slechts één lijst – de communistische KSČ. De hieruit voortgekomen lokale regering had vervolgens op 26 november 1944 de wens tot ‘hereniging’ met de Oekraïense Sovjetrepubliek geuit en president Beneš was hiermee akkoord gegaan.

Op 5 april 1945 had de voorlopige regering bepaald dat alle Duits- en Hongaars-taligen, voorzover dezen niet actief waren in de strijd tegen het Naziregime, het burgerrecht zouden verliezen en uit Tsjechoslowakije worden uitgewezen, en grotere bedrijven zouden worden genationaliseerd. Omdat men veel vooroorlogse rechtse partijen schuldig achtte aan de liquidatie van de Eerste Republiek, werden deze verboden. Op deze wijze bleef er een Nationaal Front met vier partijen over: de communistische partij KSČ, de Sociaaldemocratische Partij ČSSD, de katholieke Volkspartij ČSL en de (links-liberale) Nationale en Socialistische Partij ČSNS. Politici van de laatste drie partijen waren Beneš in ballingschap gevolgd, hadden deel uitgemaakt van de Londense regering in ballingschap of waren actief geweest in het niet-communistische verzet (met name de ČSNS). In Slowakije waren er vier vergelijkbare subjecten – de communistische KSS, de katholieke DS, de sociaaldemocratische SP en de SSI die de Slowaakse pendant van de ČSNS was. Door ontneming van burgerrecht aan de niet-Tsjechisch- of Slowaakstaligen waren de eerste verkiezingen automatisch een uitsluitend Tsjecho-Slowaakse aangelegenheid. Dit systeem werd al als ‘volksdemocratie’ aangeduid, maar was toch nog een pluralistisch democratisch parlementair systeem.

6.1.1. De invloed van het Duits verdwijnt

Na de verdrijving van ongeveer 400.000 Tsjechen uit de Sudetengebieden in 1938 en de massale steun van Sudetenduitsers aan de ‘hereniging’ met het Duitse Rijk had president Beneš in Londen met de Britse minister van buitenlandse zaken en latere premier Anthony Eden een naoorlogse ‘transfer’ van de Duitstalige bevolking naar het Duitse Rijk afgesproken. De Duitstalige sociaaldemocraat Wenzel Jaksch, eveneens in ballingschap, protesteerde hiertegen en wees erop dat een derde van de Duitstaligen tegen de afsplitsing van het Sudetengebied was geweest (Seibt, 1996, 323). Bij gesprekken in Moskou in november 1943 sprak Beneš inderdaad over ongeveer twee van de drie en een half miljoen Duitstaligen die ‘onder dwang

hervestigd' zouden worden. Al in mei 1945 vluchtten vele Duitstaligen weg of werden verdreven, soms met dermate ernstige excessen dat Sovjetsoldaten tussenbeide kwamen om vrouwen en kinderen te beschermen. In deze eerste weken kwamen er ongeveer 15.000 mensen om het leven en werden ongeveer 450.000 mensen verdreven (Staněk, 1991, 76).^[1]

Bij de conferentie van Potsdam kreeg de Tsjechoslowaakse regering op 2 augustus toestemming van de geallieerden om twee en een half miljoen Duitstaligen georganiseerd en op humane wijze naar Duitsland en Oostenrijk over te brengen (Staněk, 1991, 93). Tot 29 oktober 1946 werden er ruim 2 miljoen Duitstaligen naar Duitsland en Oostenrijk overgebracht.^[2] Ongeveer 204.000 Duitstaligen moesten in Tsjechoslowakije blijven (Staněk, 1991, 246), maar dezen hadden tot eind 1949 vrijwel geen burgerrechten, moesten zwaar werk doen, kregen 20% lager loon en mochten in het openbaar geen Duits spreken. Vanaf dat jaar werden de kortingen op het loon stopgezet en werden de resterende Duitstaligen langzaam geïntegreerd. In 1953 werd aan alle Duitstaligen met domicilie in Tsjechoslowakije het Tsjechoslowaakse burgerrecht toegedeeld^[3] en op 3 februari 1955 verklaarde president Antonín Zapotocký de oorlogstoestand tussen Tsjechoslowakije en Duitsland beëindigd. De 'ontduitsing' van Tsjechoslowakije en het verbod op gebruik van de Duitse taal had ook effect op de uitgeverwereld. Waar vóór 1945 Tsjechische uitgeverijen vaak de Duitse boekenmarkt als voorbeeld hadden genomen, was daar in het eerste decennium na de oorlog geen sprake meer van. Tsjechoslowaakse uitgeverijen zouden pas eind jaren vijftig weer aan de boekenbeurs in Leipzig gaan deelnemen (Engelbrecht, 2018c, 132-133, 149).

6.1.2. Reorganisatie van de bedrijven

Alle bedrijven die voor de capitulatie, dan wel voor 1938 in handen waren van Duits- of Hongaarstalige eigenaars of van mensen die als 'landverraders' waren aangemerkt, werden direct in beslag genomen. In volgende decreten werden alle middelgrote en grote industriële bedrijven, banken en verzekeringsmaatschappijen genationaliseerd onafhankelijk van het gedrag van de eigenaars tijdens de oorlog.^[4] Eigenaars die konden aantonen dat zij tijdens de oorlog niet hadden gecollaboreerd, hadden recht op schadevergoeding – zo kregen Nederlandse bedrijven als Philips 'met enige vertraging' in 1964 hun aandeel uitbetaald, overigens in de nominale waarde van 1946 en zonder rekening te houden met inflatie of met de munthervorming van de kroon in 1953. Op deze wijze werd tweederde van de economie staatsbezit. In de meeste gevallen werden de bedrijven geplaatst onder het bestuur van managers die er al eerder werkzaam waren, waarbij de staat commissarissen aanstelde om de controle te houden.

Omdat de meeste drukkerijen en uitgeverijen met Tsjechische eigenaars eerder tot de kleinere bedrijven behoorden, bleven deze zelfstandig. De staat had wel invloed op de uitgevers via de papierdistributie die gecontroleerd werd door het nieuwe Ministerie van Informatie dat onder leiding stond van de communistische partij-ideoloog Václav Kopecký (1897-1961). Toch was er sprake van een redelijk vrije pers, wat o.a. tot uitdrukking kwam in een vrij groot aantal uitgaven van Nederlandstalige literatuur.

6.1.3. Naar een totalitaire staat

Een jaar na de bevrijding werden op 26 mei 1946 de eerste naoorlogse verkiezingen gehouden. Het waren de eerste – en tot 1990 ook de laatste – vrije verkiezingen sinds mei 1935, met dien verstande dat er maar uit één lijst, die van het Nationaal Front, kon worden gekozen. Binnen deze lijst konden de kiezers wel op één van de vier samenwerkende partijen stemmen of door een blanco stembiljet in de urn te gooien hun afkeuring van het systeem uitdrukken. Zover bekend zijn de verkiezingen correct en zonder dwang verlopen.

Partij	Bohemen			Moravië			Slowakije			ČSR totaal	
	stemmen	%	zetels	stemmen	%	zetels	stemmen	%	zetels	%	zetels
KSČ (KSS)	1.541.826	43,25%	65	663.832	34,46%	28	490.257	30,48%	21	37,97%	114
ČSL (DS)	580.107	16,27%	24	530.813	27,56%	22	988.275	61,43%	43	29,57%	89
ČSNS (SSL)	898.250	25,20%	39	400.667	20,20%	16	67.575	4,20%	3	19,25%	58
ČSD (SP)	533.374	14,96%	22	322.397	16,78%	15	49.983	3,11%	2	12,76%	39
blanco	10.957	0,31%	--	8.473	0,44%	--	12.625	0,78%	--	0,45%	--
Totaal	3.564.514	100%	150	1.926.182	100%	81	1.608.715	100%	69	100%	

Tabel 9. Resultaten van de verkiezingen van 1946 uitgesplitst naar landsdeel en partij

Van de 300 zetels in het parlement waren er 150 bestemd voor Bohemen, 81 voor Moravië en 69 voor de Slowaken, analoog aan het aantal inwoners. De resultaten waren voor de communisten bemoedigend, ze kregen wel niet de verhoopde absolute meerderheid maar konden als sterkste partij toch de regering vormen. Aan de andere kant konden de katholieke partijen ČSL en DS niet onderschat worden, omdat deze met 89 afgevaardigden (29,6%) een blok van betekenis vormden. Zij waren met name sterk op het katholieke Moravische platteland en in Slowakije. Dit feit werd door de communisten terdege geregistreerd en de katholieke kerk zou in het stalinistische regime volksvijand nummer één worden.

In de nieuwe regering kregen de communisten de belangrijke ministeries Binnenlandse Zaken, Informatie, Financiën en Landbouw in handen. Zij begonnen systematisch hun machtsapparaat uit te breiden. Onder indruk van voedseltekorten in de zeer koude winter van 1946/7 en de navolgende extreem droge lente

accepteerde Tsjechoslowakije als enige land uit de Sovjetsfeer de uitnodiging om deel te nemen aan de voor 12 juli 1947 in Parijs geplande conferentie over de Marshallhulp. Stalin ontbood daarop prompt de Tsjechoslowaakse regering naar Moskou en maakte ondubbelzinnig duidelijk dat hij acceptatie van het Marshallplan als een onvriendelijke daad jegens de Sovjet-Unie zou beschouwen. Bij terugkeer op 10 juli 1947 zei Jan Masaryk (1886-1948), zoon van president Masaryk en partijloos minister van Buitenlandse Zaken: 'Ik ben als minister van Tsjechoslowakije naar Moskou gegaan en als knechtje van Stalin teruggekomen' (geciteerd in Feierabend, 1996, 356).^[5]

Na allerlei grotere en kleinere meningsverschillen zorgden twee affaires ervoor dat de regering definitief in een communistisch en een democratisch kamp verdeeld werd. In september 1947 trachtte een communistische groepering een aanslag te plegen op drie democratische ministers (onder wie Masaryk). De tweede affaire was de eigenmachtige vervanging door minister Nosek (1892-1955) van de laatste acht niet-communistische officieren van de Staatsveiligheidsdienst in Praag door communisten. De democratische meerderheid van de regering nam op 13 februari 1948 een motie aan, waarin Nosek de opdracht kreeg om de beslissing terug te draaien. Toen deze weigerde, dienden 12 van de 20 democratische ministers en staatssecretarissen op 20 februari hun ontslag bij president Beneš in om vervroegde verkiezingen te forceren.

Minister-president Gottwald stelde echter een minderheidsregering voor die zou regeren tot de in mei 1948 geplande reguliere verkiezingen, in de wetenschap dat de KSČ bij vervroegde verkiezingen stemmen zou verliezen. Dat was een ook in parlementaire democratiën normale oplossing en niet eens zo vreemd, aangezien de reguliere verkiezingen slechts drie maanden later zouden plaatsvinden. Minder democratisch was de druk die de communisten uitoefenden met demonstraties van gewapende volksmilities in de straten, een massademonstratie van 80.000 mensen op het Wenzelsplein in Praag en ten slotte het dreigement dat het Rode Leger zou kunnen ingrijpen. Beneš kreeg last van hartkloppingen en duizeligheid. Zijn lijfarts gaf hem medicijnen en vervolgens stemde Beneš met het voorstel van Gottwald in. De situatie deed sterk denken aan die van zes jaar eerder met Hácha en Hitler (Pacner, 2018, 298). Daarna gingen de zaken snel. Op 10 maart liet Gottwald in het parlement over zijn rompkabinet stemmen. Tot verbazing van de communisten gaven alle 241 aanwezigen van de 300 afgevaardigden de minderheidsregering hun vertrouwen.

Op 9 mei liet Gottwald een nieuwe grondwet aannemen die formeel democratische grondrechten als het briefgeheim, privébezit en vrijheid van godsdienst garandeerde, maar ook vastlegde dat 'het Tsjechoslowaakse volk vastbesloten is op vreedzame wijze de weg naar het socialisme te volgen.' Ook zonder dat de KSČ expliciet

werd genoemd, was duidelijk wat bedoeld was en president Beneš weigerde de wet te tekenen. Om die reden werd de geldigheid opgeschort tot na de verkiezingen. Deze werden volgens planning op 30 mei gehouden met als verwacht resultaat een overwinning van 89,3% voor het door de communisten gedomineerde Nationale Front, de enige lijst die kon worden gekozen, ditmaal niet uitgesplitst naar verschillende partijen. Beneš trad vervolgens op 7 juni af, Gottwald werd president en op 9 juni 1948 werd de nieuwe grondwet van kracht. Tot tegen eind 1949 werden systematisch, steeds op basis van min of meer unaniem aangenomen wetten, alle oppositiegroepen monddood gemaakt of geliquideerd.

6.2. Discussies over de rol van de literatuur

Vanaf de liberalisering van de uitgeverwetten in 1869 tot aan de bezetting in 1939 had de markt zeventig jaar lang bepaald of een boek wel of geen succes zou hebben. Dat hield in dat de smaak van het (doorsnee) lezerspubliek maatgevend was. In de praktijk betekende dit dat er vooral *middle brow* literatuur werd uitgegeven, want die verkocht het beste. Uit de winsten van dit soort literatuur financierden literair geïnteresseerde uitgeverij de *high brow* literatuur. Daarnaast was er een zeer omvangrijke *low brow* literatuur, waarvan de zogenaamde *rodokapsy* (van *romány do kapsy*, letterlijk pocketromans) sinds de jaren dertig van de twintigste eeuw de meest uitgesproken vorm waren.

De vrije markt in het democratische Tsjecho-Slowakije en verbetering van de basisopleiding zorgden voor een toename van het aantal lezers voor wie *middle* en zeker *high brow* literatuur te hoog gegrepen was, maar die wel graag detectiveromans, damesromans en de reeds genoemde *rodokapsy* gingen lezen. Dit type lectuur concurreerde met succes met de bellettrie en had de neiging om de ‘hogere’ literatuur uit de markt te drukken. Anderzijds gebruikten serieuze uitgeverijen hun winsten uit de *middle brow* literatuur om de vaak verliesgevend ‘hogere’ literatuur te financieren (Šimeček & Trávníček, 2014, 296-270). Om een voorbeeld uit de Nederlandstalige in het Tsjechisch vertaalde literatuur te geven: in 1932 kwam in een oplage van 5.300 exemplaren de roman *Woutertje Pieterse* van Multatuli uit. Dit dikke boek van 875 pagina’s kostte in de winkel het destijds forse bedrag van 59 kroon ofwel ongeveer 23 toenmalige gulden. Een dergelijk literair werk werd feitelijk gefinancierd met het succes van de populaire roman *Leeuwen hongeren in Napels* van Johan Fabricius die twee jaar later in een oplage van 8.000 exemplaren werd uitgegeven die met 215 pagina’s in hetzelfde formaat slechts 20 kroon (HfL. 8,00) kostte en zo snel was uitverkocht dat nog in datzelfde jaar een nieuwe oplage van 3.000 exemplaren nodig was. Daarbij waren de productiekosten van het boek van Fabricius heel wat hoger, omdat auteursrechten moesten worden betaald, ter-

wijl DP bij de reeds lang overleden Multatuli met een bedrag voor uitgeverij Elsevier kon volstaan.^[6]

Zoals Pavel Janáček in zijn monografie *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951* [Literaire rotzooi. Operatie uitsluiting, operatie vervanging, 1938-1951] heeft aangetoond, ging het bij de Tsjechische censuur sinds de zeventiende eeuw niet zozeer om het onderdrukken van ongewenste meningen, maar veeleer om een paternalistisch ‘opvoeden’ van het Tsjechische lezerspubliek zodat het de gewenste ideeën als het ware ‘vrijwillig’ zou accepteren. Het vooroorlogse streven naar volksverheffing werd uitgedrukt in de naam van het controlerende Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO – Ministerie van onderwijs en nationale voorlichting). Vooruitstrevende sociaaldemocraten en liberalen, en behoudende conservatieven en katholieken vonden elkaar hier in de gezamenlijke strijd tegen *brak* (Janáček, 2004, 57-58). De tegenstelling tussen commercieel georiënteerde lectuur en de bellettrie werd in het interbellum door de literair historicus Arne Novák (1880-1939) zo gedefinieerd:^[7]

Naast schrijvers die zich in hun werk artistieke doelen hebben gesteld of die zich lieten meeslepen door de literaire hoofdstromingen, waarbij zij uitstekende literaire patronen volgen, zijn die auteurs in getalsmatige meerderheid die niets anders willen dan hun lezers vermaken of tendentiekus beïnvloeden zonder bewuste esthetische overwegingen. (Novák & Novák, 1995, 802)

Het is geen toeval dat in de censuurcommissies zowel vlak voor als tijdens en na de Duitse bezetting personen die zelf als literator waren een actief aandeel hadden. Voor hen was het idee van ‘volksopvoeding’ doorslaggevend en het ging eerder om ondersteuning van ‘moreel hoogstaande’ en ‘literair waardevolle’ literatuur dan om het louter onderdrukken van ‘niet-kwalitatieve’ of politiek ongewenste lectuur. De achterliggende gedachte was dat de geschoolde elite het beste wist wat goed was voor het volk.

6.3. Directe en indirecte censuur

6.3.1. De ‘goede’ richting

Dat literatuur met socialistisch-realistische tendenties na de bevrijding een belangrijkere rol zou gaan spelen, viel te verwachten. In de ogen van de Tsjechische bevolking had de Sovjet-Unie het belangrijkste aandeel in de bevrijding gehad. In de pers werd het communistische aandeel aan het lokale verzet onder invloed van het Ministerie van Informatie zeer uitvergroot en in het algemeen gaf de KSČ de toon

aan in de discussies. Hierbij was hoogleraar Zdeněk Nejedlý, op dat moment minister van onderwijs en voorzitter van de Tsjechoslowaakse Academie van Wetenschappen, die voor de oorlog al theoretische verhandelingen over het socialistisch realisme in zijn tijdschrift *Var* had geschreven, de centrale persoon. Vlak na de bevrijding hield hij op 29 mei 1945 een toespraak *O kulturu lidovou a národní* [Over de volks- en nationale cultuur].^[8] Hij zag de taak van kunstenaars en schrijvers als volgt:

We moeten ons ook bewust zijn van het heel andere, onvergelijklijk grotere belang van de creatieve intelligentie heden dan waaraan onze intelligentie vóór de oorlog gewend was. Destijds kon zij spelen met de cultuur en in de cultuur, met de kunst en in de kunst. In die tijd speelden veel van onze culturele werkers graag de rol van mensen in offside – mensen buiten hun eigen historische pad, mensen die in gesloten kringen werken buiten de krachtige loop van het publieke en dagelijkse leven. Vandaag betreden we echter een tijd die nieuwe én publieke en dagelijkse waarden moet en ook zal creëren. En hier moeten alle creatieve mensen, ongeacht hun vakgebied, dus aan dek gaan, ze moeten hun plaats innemen, ze moeten op de eerste rij gaan staan en laten zien wat ze kunnen. Ze moeten leiding geven, ze moeten de naam ‘culturele werkers’, leidende en progressieve intelligentsia waardig zijn. Alleen dan zullen ze hun taak vervullen, alleen dan zullen ze eenmaal gerechtvaardigd en gewaardeerd worden in het licht van de geschiedenis. (geciteerd in Přibáň, 2001, 34-35)

Naast deze positieve opdracht – Nejedlý verwees in zijn redevoering wel naar het voorbeeld van de socialistische literatuur van de Sovjet-Unie, maar onthield zich van al te zeer communistische terminologie – was het in de ogen van zowel de regering, de communistische ministers voorop, als in die van de uitgeverijen en literatoren noodzakelijk om ‘het lezerspubliek te beschermen’.

De preambule van het door Nejedlý opgestelde voorstel voor de Wet op Publicaties van juli 1945 stelde dan ook:^[9]

Zonder de geestelijke vrijheid te beperken, moet ervoor worden gezorgd dat alleen die werken worden uitgegeven die echt waardevol zijn, en dat hun uitgave doeltreffend wordt gereguleerd vanuit de optiek van de geestelijke en morele behoeften van de natie. Schrijvers, componisten en kunstenaars die een eerlijke culturele verheffing van de natie dienen, moeten gegarandeerd worden beschermd tegen al diegenen die slechts hun persoonlijke en materiële belangen nastreven onder het mom van cultuur, en het publiek moet worden beschermd tegen vergiftiging door literaire rotzooi en fascistisch en nazistisch gif. (geciteerd in Janáček, 2004, 358)

Afbeelding 80: Nejedlý spreekt op 13 mei 1945 ter herdenking van oorlogsslachtoffers.
Foto ČTK.

Het deed allemaal nogal denken aan de ideeën en verklaringen van de Nationale Cultuurraad in 1938. Ook nu werd de nadruk gelegd op ‘originele productie’ van eigen bodem, alleen waar men destijds het ‘verheven voorbeeld’ van Duitsland volgde, was het kompas ditmaal verlegd naar de Sovjet-Unie. Allerlei progressieve schrijvers en theoretici probeerden in de navolgende jaren dit idee te onderbouwen in geschriften als *Cesta k syntetickému realismu* [De weg naar het synthetisch realisme] van de sociaaldemocraat (en geheim lid van de KSČ) Jiří Hájek (1913-1993). Vooralsnog was er geen sprake van zuivering van de bibliotheken, wel van het voorkomen van de productie van *brak* of ideologisch ongewenste literatuur (Šámal, 2000, 386-389).

Na de machtsovername van februari 1948 kon Nejedlý, wederom minister van Onderwijs, duidelijker zijn. In een essay gepubliceerd in augustus 1948, waarin hij definieerde wat hij onder socialistisch realisme verstond – min of meer wat de Unie van Sovjet-Schrijvers had gedefinieerd – gaf hij eveneens aan wat de literatuur te wachten stond die *niet* aan die eisen voldeed:^[10]

We treden dus niet alleen op tegen de overblijfselen van de bourgeois, aristocratische blik op wetenschap, kunst, alle cultuur. Deze resten zijn gevaarlijk omdat een menigte werkelijk capabele en culturele mensen deze kijk nog steeds hebben. Daarom werd onze aanval eerst tegen deze

overblijfselen gekeerd om onze cultuur uit de gevangenschap te helpen bevrijden van deze gisteren nog zo machtige maar heden reeds meedogenloos aftakelende wereld en haar decadente cultuur. En het gaat ons om die mensen, juist omdat we geloven in hun bekwaamheid en creativiteit, en we zouden gelukkig zijn, indien wij hen weten te winnen voor een beter werk dan om dat te dienen dat verwelkt en vergaat. Om hen te winnen voor de dienst van de nieuwe, jonge en gezonde wereld van morgen.

We mogen echter evenmin een ander gevaar vergeten – het gevaar van banaliteit, laagheid, on-kunst – en we zullen het niet vergeten. In dit gevaar komen die scheppende kunstenaars meer dan eens terecht, als ze ‘volks’ willen zijn. Zij omarmen echter regelrecht massaal pseudo-realisme van elk type, als een gemakzuchtige vlucht voor hogere eisen. Wij wensen geen producenten van dat soort producten te krijgen die niet eens de moraal van goede vakmensen hebben. Die dienen te worden vertrappt als schadelijke insecten. (Přibán, 2002, 223-224)

Maar zover was men direct na de bevrijding in 1945 nog niet. Binnen de coalitieregering waren de communisten wel de sterkste partij, maar zij moesten toch rekening houden met de meningen van andere partijen. Er werd daarom een andere, indirecte vorm van censuur toegepast.

6.3.2. *De SČKN en SPK*

De Bond van Tsjechische Boekhandelaren en Uitgeverijen SKČN via welke de regering van het Protectoraat tijdens de oorlog alle verslagen had verzameld en decreten had doorgegeven, trachtte zijn greep op de boekenmarkt te behouden. De SČKN verzocht de voorlopige regering om de papierdistributie te regelen om zo onderlinge concurrentie te voorkomen, ‘waardevolle en nationale literatuur’ te ondersteunen en de uitgave van ‘literární brak’ [literaire rotzooi] te voorkomen. In wezen sloot ook de SČKN hiermee aan bij ideeën van de Tweede Republiek over een ‘morele sanering’ met dien verstande dat deze nu een meer progressieve inhoud kregen (Šimeček & Trávníček, 2014, 321-324).

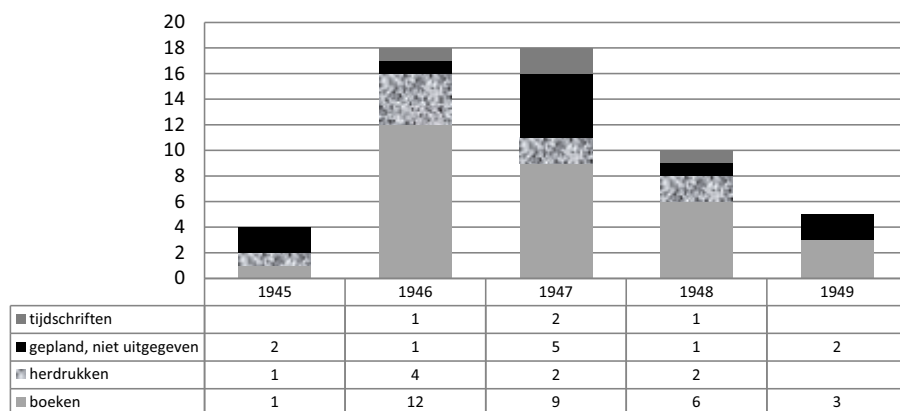
Dit was niet aan dovemansoren gericht. Minister van Informatie Václav Kopecký proclameerde dat alle regelingen van het Protectoraat inzake papierdistributie van kracht bleven. Op 4 juli 1945 werd aan de ongeveer 200 private uitgeverijen en drukkerijen meegedeeld dat zij tot 20 juli dienden op te geven welke boeken zij na de bevrijding al hadden uitgegeven, over eerdere uitgaven was het ministerie dankzij de registratie van de ÚCK tijdens de oorlog al goed geïnformeerd. Er

kwam een systeem, waarbij uitgeverijen per half jaar hun plannen overlegden, tezamen met de beoogde oplage en benodigde hoeveelheid papier. Deze plannen werden beoordeeld door één van de vier commissies van de Staatspublicatiecommissie – voor originele belletrise, voor vertaalde belletrise, voor pedagogische literatuur en voor kinder- en jeugdliteratuur. In die commissies waren ook vertegenwoordigers van de uitgeverijen aanwezig, maar het beslissende woord hadden door de staat benoemde vertegenwoordigers van wie sommigen ervaring hadden uit hun werk voor de censuur tijdens het Protectoraat. In 1945 werd ongeveer de helft van de voorstellen afgewezen, in 1946 en 1947 rond de 20%. In de editieplannen vormde vertaalde literatuur 24% van de titels, terwijl het aandeel van de goedgekeurde titels slechts 12% betrof, met nadruk op Sovjetrussische literatuur. In het algemeen trachtte de commissie het aandeel vertaalde literatuur tot ongeveer 10% van het totaal te reduceren (Janáček, 2015, 967-973). Opmerkelijk is dat de situatie in Slowakije heel anders was. Hier was de papierdistributie tot februari 1948 in handen van de groothandel zonder ministeriële controle en er waren evenmin pogingen om de uitgeversmarkt te reguleren (Šimeček & Trávníček, 2014, 324).

6.3.3. *Censuur vooraf en achteraf*

Ondanks alle regelgeving en pogingen om het percentage vertaalde literatuur van andere landen dan de Sovjet-Unie te beperken, werden er in de luttele drie jaren tussen mei 1945 en februari 1948 relatief veel vertalingen uit het Nederlands uitgegeven waarbij 1946 een topjaar was. Ook de jaren 1947 en 1948 overtroffen de vooroorlogse jaren (en alle naoorlogse jaren tot tegen eind twintigste eeuw) in aantallen (grafiek 8). Het grote aantal uitgaven voor 1946 geeft een wat vertekend beeld, omdat het minimaal in de drie gevallen van een nieuwe uitgave waar Lída Faltová de vertaler was (Coolen, *De Peelwerkers*, Kelk, *De vos en zijn staart* en Teirlinck, *Maria Speermalie*), om vertalingen ging die al voor haar dood in december 1944 klaar waren, maar vanwege de censuur of papiertekort niet uit konden komen. Desondanks geldt dat het totale aantal van 16 boekuitgaven van vertalingen in één jaar uit het Nederlands tot nog toe nimmer is overtroffen.

In zekere zin vormde de boven beschreven ‘povolovací řízení’ [toestemmingsregeling] een feitelijke censuur, zoals in de grafiek zichtbaar is aan het aantal ‘geplande maar niet-uitgegeven’ titels.^[11] Bij de kranten en tijdschriften, waar alleen door de regering toegestane periodieken konden uitkomen, werd in het geheel geen voorafgaande controle toegepast, maar was het wel ongeschreven afspraak dat de pers de officiële politiek inzake kwesties als de verdrijving van de Duitstaligen of de vriendschap met de Sovjet-Unie niet ter discussie stelde. Katholieke tijdschriften als *Obzor*, die wel kritiek leverden op misdaden begaan tijdens de

Grafiek 8: Vertalingen van Nederlandstalige literatuur 1945-1949

verdrijving – door hen treffend als ‘Tsjechisch gestapisme’ aangeduid – of de alomtegenwoordigheid van ‘Sovjetadviseurs’ afkeurden, zorgden ervoor dat de KSČ in mei 1946 probeerde om de censuur alsnog in te voeren. Na felle discussie in de regering kreeg minister Nosek de opdracht om een wet uit te werken die ook voldoende garanties tegen misbruik bevatte. Dit gebeurde uiteindelijk niet, omdat de enigszins onduidelijke situatie waarin de KSČ invloed had via papierdistributie en als feitelijke eigenaresse van de belangrijkste dagbladen haar beter uitkwam dan een wet met duidelijke regels (Brožová, Čornej & Tomášek, 2007, 35-36). Censuur achteraf vond plaats door forse boetes op te leggen voor onwelgevallige publicaties met name in de pers. Overigens kregen journalisten, die via de rechtbank protest aantekenden, vaak gelijk, omdat het juridische systeem nog altijd op parlementair-democratische leest was geschoeid. In veel gevallen werden journalisten dan onder druk van het Nationaal Front door hun eigen partijen uitgesloten, waarmee verdere publicaties *de facto* onmogelijk werden gemaakt. Tegen eind 1947 nam het aantal gevallen toe, een voorafschaduwning van de komende machtsovername (Janáček, 2015, 965-967).

Van alle uitgevers tekende er slechts één openlijk protest aan. De kleine liberale uitgever Václav Bluma (1901-na 1948) vroeg in januari 1946 toestemming voor de uitgave van een boek *Boj za svobodu 1938-1945* [Gevecht om de vrijheid 1938-1945] waarin meer aandacht werd besteed aan de niet-communistische ondergrondse. Destijds was dit een actueel thema dat vooral in de katholieke pers besproken werd. Zo was de bijdrage van priesters en andere leden van de in 1939 door de nazi's gesloten zelfstandige theologische faculteit in Olomouc er mede reden voor geweest dat op 22 februari 1946 de universiteit in die stad heropgericht werd (Fiala, et al., 2009, 94, 105). Het ministerie voor Informatie gaf geen toestemming voor

uitgave van het boek met het argument dat dergelijke gewichtige literatuur alleen door een staatsuitgeverij of uitgeverij van een openbaar lichaam kon worden uitgegeven. Bluma vocht deze beslissing aan, kreeg via de rechtbank gelijk, maar gaf het boek uiteindelijk niet uit. Hij schreef in augustus 1947 op basis van zijn ervaringen een felle aanklacht tegen de praktijken van toestemmingsregeling en papierdistributie *Žádáme svobodu tisku, svobodu hospodářskou a respektování zákonů* [We eisen persvrijheid, economische vrijheid en respecteren van de wetten] die hij als brochure aan alle leden van de SČKN toestuurde. Het was tevens de enige publicatie die waarschuwde tegen de sluipende machtsovername door de KSČ. Bluma emigreerde na de communistische machtsovername (Janáček, 2015, 980).

6.3.4. *Het spel met de papierdistributie*

Een effectiever wapen dan censuur was de papierdistributie. Deze was in handen van het Ministerie van Informatie dat die distributie gebruikte als een instrument om de positie van voor de oorlog belangrijke uitgeverijen systematisch te verzwakken ten gunste van ideëel of organisatorisch met de KSČ gelieerde huizen. Zogeheten collectieve uitgevers, als het met de Revolutionaire Vakcentrale ROH verbonden *Práce* [De Arbeid] en de partijuitgeverij van de KSČ *Svoboda* [Vrijheid] werden bevoordeeld. Zo kreeg *Práce* 12% van de door het ministerie verdeelde papiervoorraad en *Svoboda* bijna 15%. De katholieke uitgeverijen *Vyšehrad* en *Universum* kregen samen slechts 4% ter beschikking gesteld. Bij toegestane uitgaven kon het ministerie de door de uitgeverij gewenste oplage naar beneden of naar boven bijstellen (Janáček, 2004, 174). Feitelijk was het papiertekort medio 1946 al opgelost, maar de regering – lees de communistische ministers van informatie en binnenlandse handel – achtte het nuttiger om het voor deviezen te exporteren, met het bijkomende (en uiteraard niet openlijk uitgesproken) voordeel dat het ‘objectieve’ argument van ‘papiertekort’ ter beschikking bleef om de literaire productie te reguleren (Vimr, 2011, 140).

6.3.5. *De papierdistributie en de Nederlandstalige literatuur*

De lijst van boekvertalingen uit die jaren van Nederlandstalig werk laat duidelijk zien wat de resultaten waren. In alle gevallen waar in de lijst hierna ‘overname door...’ is genoteerd, gaat het om uitgaven die niet door de originele uitgever konden worden gerealiseerd wegens papiergebrek. Overigens wisten vooral kleinere links-liberale uitgeverijen als *Podroužek* zelf buiten het ministerie om papier op de kop te tikken, al was dat feitelijk illegaal. Volgens de gegevens uit 1946 verdeelde het ministerie in dat jaar 8.388.920 kg papier, hadden de drukkerijen nog 775.132

kg uit de oorlog in voorraad en regelden de uitgeverijen zelf 1.589.007 kg (Janáček, 2015, 971 noot 261). Hierbij speelde Slowakije, waar het papier niet door het ministerie werd gedistribueerd duidelijk een rol.

Schrijver	Titel	Vertaler	Uitgever	Jaar	Opmerking
Jo v. Ammers-Küller	<i>De opstandigen</i>	M. Polívková	Za svobodu	1949	met vertraging vertaling 1946 klaar ^[12] niet meer vertaald
	<i>De vrouwenkruistocht</i>	M. Polívková	Za svobodu	1949	
	<i>De appel en Eva</i>	niet vertaald	Za svobodu	1949	
Dieuke Boissevain	<i>De discrete dood</i>	M. Drápal	Plzák	1947	
Godfried Bomans	<i>Erik of het klein insectenboek</i>	Ella Kazdová	DP	1947	vertaling in 1947 klaar niet uitgekomen
Ernest Claes	<i>Jeugd</i>	Lída Faltová	Melantrich	1945	niet meer vertaald 3 ^e druk – niet uitgekomen
	<i>Kobeke</i>	Lída Faltová	Melantrich	1945	
	<i>De Witte / P. Campens zaliger</i>	Lída Faltová	Podroužek	1946	3 ^e druk, overname van DP
Antoon Coolen	<i>De Peelwerkers</i>	Lída Faltová	Plzák	1946	overname van ELK 2 ^e druk, overname van ELK 4 ^e /5 ^e druk
	<i>Het donkere licht</i>	Rudolf Vonka	Papíkovo	1946	
	<i>De drie gebroeders/Dorp al d rivier</i>	Lída Faltová	Sfinx	1946	
	<i>Uit het kleine rijk</i>	E. Kazdová	Mladá fronta	1947	
	<i>Peerke dat manneke</i>	M. Drápal	Sfinx	1948	overname van Sfinx
A. den Doolaard	<i>Oriënt-Express</i>	Lída Faltová	Podroužek	1946	2 ^e druk, overname van ELK overname van ELK, niet uitgekomen ^[13]
	<i>Het verjaagde water</i>	Ella Kazdová	Podroužek	1947	
Jan Eekhout	<i>Warden koning</i>	J. Krejčířík	Tisk	1945	
Ben v. Eysselstein	<i>Romance v f-ďur</i>	Milada Lesná-Krausová	Plzák	1946	overname van ELK
Johan Fabricius	<i>De scheepsjongens v. Bontekoe</i>	Lída Faltová	DP	1946	3 ^e druk (feitelijk 1946) overname van ELK niet uitgekomen
	<i>Nacht over Java</i>	H. Běhounek	ELK	1947	
	<i>Eiland der demonen</i>	Ella Kazdová	Koliandr	1947	
	<i>Mario Ferraro's ijdele liefde</i>	N.N.	Sfinx	1947	
	<i>Hotel Vesuvius</i>	Jozef Mach	Borový	1948	
	<i>Halfbloed</i>	M. Šimsová	Horizont	1948	
	<i>Hoe ik Indië terugvond</i>	N.N.	DP	1948	overname van ELK niet vertaald
Simon Franke	<i>Njai Sarina</i>	Rudolf Vonka	Topič	1946	
Jan de Hartog	<i>Hollands Glorie</i>	M. Polívková	Borový	1947	
Leonard Huizinga	<i>Adriaan en Olivier</i>	Ella Kazdová	Mladá fronta	1948	
Cees Kelk	<i>De vos en zijn staart</i>	Lída Faltová	Chvojka	1946	overname van DP
Sjoerd Leiker	<i>Zwarte Jan</i>	A. Králová	Voleský	1946	
Hendrik v. Loon	<i>Rembrandt van Rijn</i>	K. Nováček	Symposion	1947	3 ^e druk 2 ^e druk
	<i>Our battle</i>	Pavel Eisner	DP	1947	
	<i>Our battle</i>	Pavel Eisner	DP	1948	

Schrijver	Titel	Vertaler	Uitgever	Jaar	Opmerking
Multatuli	<i>Max Havelaar</i>	Rudolf Vonka	Svoboda	1947	overname van DP
A. Roothaert	<i>Doctor Vlimmen</i>	M. Šimsová	Sfinx	1947	
Jan v. Ruusbroec	<i>Spiegel der ewigher salicheyt</i>	Emil Soukup	Krystal	1946	
Stijn Streuvels	<i>Langs de wegen</i>	J. Plass	Řimsové	1946	
László Székely	<i>Van oerwoud tot plantage</i>	M. Šimsová	Práce	1946	overname van DP
Madelon Székely-Lulofs	<i>De andere wereld</i> <i>Het laatste bedrijf</i> <i>Rubber</i> <i>Koelie</i> <i>Emigranten</i>	M. Šimsová M. Šimsová Lída Faltová Lída Faltová N.N.	Kvadr Rozsypálek Plzák Vilímek Plzák (?)	1946 1946 1947 1947 1947	overname van ELK overname van ELK 3 ^e druk 2 ^e druk, <i>niet uitge-</i> <i>komen</i> <i>niet vertaald</i>
Herman Teirlinck	<i>Maria Speermalie</i>	Lída Faltová	DP	1947	
Felix Timmermans	<i>Anna Marie</i> <i>Adriaan Brouwer</i>	Quido Palička Rudolf Vonka	Schütz Symposion	1945 1946	2 ^e druk, overname v. Cejka <i>niet uitgekomen</i>
Th. van de Velde	<i>Het volkomen huwelijk</i>	A. Heller	Buchsbaum	1947	4 ^e druk
Simon Vestdijk	<i>Iersche nachten</i>	F. Holešovský	Mír	1948	overname van DP
Anne de Vries	<i>Bartje</i>	Ella Kazdová	ELK	1948	(feitelijk 1947)
Theun de Vries	<i>De vrijheid gaat in rood gekleed</i>	M. Polívková	Sfinx	1948	
Gerard Walschap	<i>Adelaïde</i>	Arno Kraus	Varhaníková	1947	overname van DP

Tabel 10. Geplande en reëel uitgegeven vertalingen uit het Nederlands in de periode 1945-1949

Als we de hierboven opgenomen lijst met 49 geplande boekvertalingen bekijken, waarvan er uiteindelijk elf om allerlei redenen niet werden uitgegeven, vallen een paar dingen op. Om te beginnen was er geen trendbreuk met het soort literatuur dat vanaf de jaren dertig in het Tsjechisch werd vertaald. Dat gold niet alleen voor vertalingen uit het Nederlands maar voor in het Tsjechisch vertaalde literatuur in het algemeen (Janoušek, 2007, 102-104). Het gaat in grotendeels om dezelfde auteurs, meestal vrij progressief, met daarnaast typische streekliteratuur. Een tamelijk groot aantal romans (elf, waarvan één niet gepubliceerd) had betrekking op Indonesië, een gebied dat vanaf de jaren dertig de Tsjechische aandacht had getrokken vanwege de investeringen van schoenenfabrikant Baťa aldaar, en nu vooral in belangstelling stond wegens de politionele acties. Maar wat vooral opvalt is dat Nederlandstalige literatuur uitkwam bij uitgeverijen die voor en in de oorlog geen ervaring met of interesse voor deze literatuur hadden. Vaak ging het daarbij om vertalingen die tijdens de oorlog al waren klaargemaakt in opdracht van uitgevers als Družstevní práce of ELK, maar die vanwege de censuur of papiertekort niet konden worden uitgegeven. Het ging dus om uitgestelde publicaties. Uit de Neder-

landse en Vlaamse archieven blijkt bovendien dat vooral deze twee uitgeverijen in veel gevallen de contracten hadden afgesloten en de rechten hadden betaald. Hoe de papierdistributie in de praktijk werkte, kan aan de hand van twee gevallen via de Nederlandse archieven worden gereconstrueerd.

A. Den Doolaard

Bob Spoelstra, beter bekend onder zijn schrijversnaam A. den Doolaard, zwierf in de jaren dertig veel rond door de Balkan en Centraal-Europa. Hij was erin geïnteresseerd dat zijn werk werd vertaald, maar liet de onderhandelingen stevast aan zijn vaste uitgever Querido over (in de praktijk regelde uitgeefster Alice von Eugen-van Nahuys de zaken). Zijn romans *Oriënt-Express* uit 1934 en *De grote verwildering* uit 1936 waren in respectievelijk 1935 (ELK) en 1937 (Sfinx), dus steeds één jaar na het origineel in het Tsjechisch uitgekomen en hadden succes bij het Tsjechische publiek gehad. Tijdens de ondertekening van het Verdrag van München was Spoelstra op bezoek in Praag. Op dat moment was hij al *persona non grata* in Nazigebied wegens zijn openlijke kritiek op het Hitlerregime.

Afbeelding 81: Den Doolaard als radioreporter januari 1943

In 1940 ontsnapte Spoelstra met zijn vrouw naar Engeland, waar hij tijdens de oorlog bij de radiozenders De Brandaris en Radio Oranje werkte en teksten schreef voor minister-president Gerbrandy. Na de oorlog bleef hij in Londen wonen om in 1953 met zijn gezin terug te verhuizen naar Nederland. In maart 1947 kreeg Spoelstra een verzoek van Jiřina Vaněčková van de Central European Press and Literary Agency dat zij graag het net uitgekomen *Het verjaagde water* aan een Tsjechische uitgeverij wilde doorgeven. Die uitgeverij bleek Sfinx van Janda te zijn die ook Den Doolaards eerste Tsjechische vertaling had uitgebracht. Een paar maanden later, op 4 mei, hoorde Spoelstra van Vaněčková dat de Praagse uitgeverij Jaroslav Podroužek een nieuwe oplage van 6.000 exemplaren van zijn *Oriënt-Express* had uitgebracht. In een brief van 7 mei 1947 aan Alice von Eugen van Querido veronderstelde hij dat zij dit had geregeld. Zij bleek net zo verrast te zijn als hijzelf. Overigens betaalde Podroužek behoorlijk, de rechten waren 42.000,- Kčs, destijds het equivalent van ongeveer 2.230 Hfl.^[14] Spoelstra gaf er de voorkeur aan dat zijn nieuwe boek weer bij ELK zou verschijnen, omdat het abonnementensysteem voor een flinke oplage en dus overeenkomstige betaling van auteursrechten zou zorgen. Tijdens het bezoek van Bohumil Janda aan Nederland had Spoelstra op 24 oktober met hem geluncht waarbij Janda hem had ingelicht over de papiersituatie en de valutaproblemen.^[15] De heren hadden afgesproken dat Spoelstra zijn wintervakantie in Tsjechoslowakije zou doorbrengen en dan en passant de rechten voor de herdruk van *Oriënt-Express* en het voorschot voor *Het verjaagde water* uitbetaald zou krijgen. Na wat aanmaningen ging Podroužek op 29 december 1947 ook met een dergelijke regeling akkoord.

Spoelstra ging, heel avontuurlijk, per vrachtwagen naar Tsjechoslowakije en zijn vrouw kwam op 27 januari per vliegtuig na om met hem vakantie te houden in het wintersportgebied Tatranská Lomnica.^[16] Het toeval wilde dat Spoelstra opnieuw een historische gebeurtenis meemaakte, ditmaal de communistische machtsovername. Na terugkomst vertelde hij aan von Eugen dat Podroužek de uitgave had overgenomen omdat ELK geen papier toegedeeld had gekregen, maar zelf geen drukvergunning bij het Ministerie van Informatie had aangevraagd. Kortom, de uitgave was wettelijk gezien illegaal, waardoor Podroužek ook geen betaling naar het buitenland kon verrichten. Spoelstra bleef contact houden en wist in mei 1949 aan Querido te melden dat ‘Janda in Praag geïsoleerd is door de volksdemocratie.’

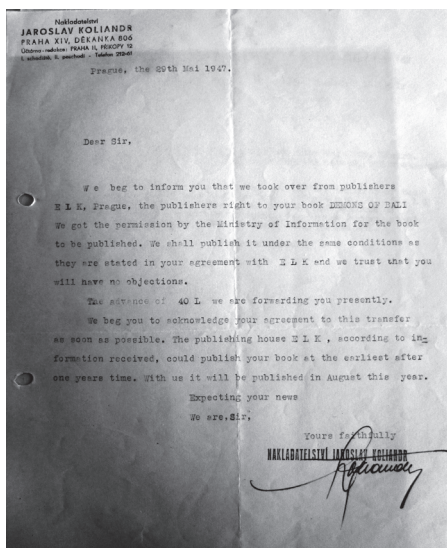
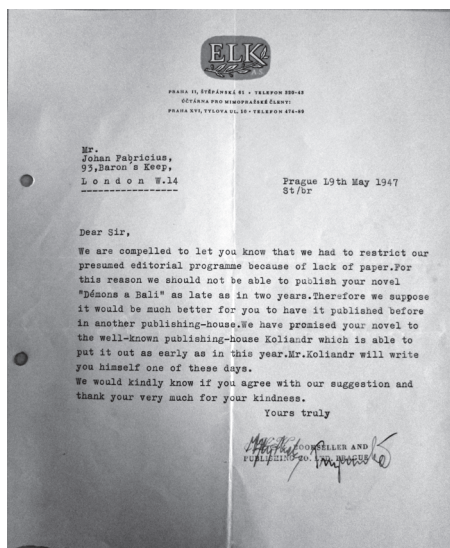
Twee jaar later kwam een officiële mededeling van de Staatstreuhandorganisatie dat uitgeverij Sfinx ‘in faillissement’ was en dat, aangezien deze niet meer in staat was om *Het verjaagde water* uit te geven, de auteur het in 1948 uitbetaalde voorschot van 10.000 Kčs (destijds ongeveer 531 Hfl., toen een flink bedrag) terug diende te storten. Opmerkelijk was dat Querido vrijwel tegelijkertijd een verzoek

via het Tsjechoslowaakse literaire staatsagentschap DILIA van Melantrich kreeg om hetzelfde boek te mogen uitgeven. Spoelstra had inmiddels al contact gehad met Ella Kazdová die de vertaling had gemaakt en voelde er weinig voor om zijn boek bij een (toen al) staatsuitgeverij te laten uitkomen, nadat de staat eerst de uitgeverij van Janda hardhandig de nek om had gedraaid. Veel later, in oktober 1962, kwam via staatsagentschap DILIA en de Nederlandse partner Henk Drijvers^[17] van Drijvers' Literary Agency in Laren die in de jaren vijftig tot zeventig voor Nederlandse uitgeverijen de contacten met het oostblok verzorgde een nieuwe aanvraag. Uiteindelijk is de vertaling in 1964 bij de katholieke uitgeverij Lidová demokracie uitgekomen.

Johan Fabricius

Hierboven is al aangegeven dat Nederlands-Indië (Indonesië) vanaf de jaren dertig een interessant thema voor het Tsjechisch publiek begon te worden. In 1947 kwam eindelijk de eerste Tsjechische vertaling van *Max Havelaar* uit in een zeer bloemrijke, zij het niet al te precieze vertaling van Rudolf J. Vonka, waaraan deze had gewerkt in de laatste jaren van de oorlog toen hij zich schuil moest houden. Uit de redactieverslagen van Družstevní práce is bekend dat het boek in 1941 was voorgesteld, maar de redacteurs van de nieuw-opgerichte communistische uitgeverij Svoboda moeten hebben beseft wat ze met dit boek in handen hadden en brachten het

Afbeeldingen 82 en 83: Tweemaal *Eiland der Demonen*. Links de brief (19-5-1947), waarin ELK meedeelt dat er papiertekort is, en rechts de brief van 29 mei 1947 van Koliandr

uit als eerste deel van een nieuwe serie *Klasikové* [Klassieken] in de onder omstandigheden hoge oplage van 10.000 stuks.

De meest 'Indische auteur' was ongetwijfeld Johan Fabricius, bij het Tsjechische publiek bekend door zijn *Scheepsjongens van Bontekoe* en de *Italiaanse trilogie*. In de jaren 1946-1948 kwamen er van hem drie Indische romans uit: *Nacht over Java* (1946, imprint 1947), *Eiland der demonen* (1947) en *Halfbloed* (1948). Dat deze drie romans bij verschillende uitgeverijen uitkwamen, was op zich niet zo verrassend, een soortgelijke situatie had ook voor de oorlog al bestaan, waar Melantrich en ELK elkaar hadden beconcurrerd om romans van de populaire streekauteurs Ernest Claes en Antoon Coolen. Uit Fabricius' archief bleek echter dat ELK had getekend voor alle romans, via Gustav Bernau die de vooroorlogse rol van Schwarz als bemiddelaar had overgenomen. ELK had ook de rechten betaald. De boeken waren voor drie achtereenvolgende jaren gepland in een populaire serie. Zowel voor de auteur als voor de uitgeverij was het een goed contract: Fabricius was bekend en geliefd bij het Tsjechische lezerspubliek en ELK kon hem als commerciële boekenclub een grote afzet (en dus flinke royalty's) garanderen. Het eerste boek werd in de flinke oplage van 10.000 stuks gepubliceerd. ELK had destijds ruim 20.000 leden, een aantal dat tot 100.000 in 1948 zou groeien (Venyš, 2000, 35). Beide andere romans hadden zeker op een vergelijkbare oplage kunnen rekenen. Het Ministerie van Informatie gooidde echter roet in het eten.

Op 19 mei 1947 liet ELK aan Fabricius weten (afbeelding) 'We are compelled to let you know that we had to restrict our presumed editorial programme because of lack of paper.' Omdat ELK de uitgave op zijn vroegst in 1949 zou kunnen realiseren, hadden ze deze overgedragen aan de bevriende uitgeverij Koliandr die het werk wel nog in 1947 zou kunnen uitbrengen. Ze vroegen Fabricius om toestemming die prompt (26 mei) reageerde met de opmerking

Although I certainly feel disappointed that I shall not have E l k as a publisher for 'Démons à Bali', I can see your point and, since I feel sure that you would not recommend the publishing house Koliandr to me, unless it were a first class firm, I am willing to accept your suggestion. Can you inform Mr. Gustav Bernau about this?

De brief kwam kennelijk snel in Praag aan, want al op 29 mei deelde Koliandr aan Fabricius mee (afbeelding),

We beg to inform you that we took over from publishers ELK, Prague, the publishers right to you book DEMONS A BALI. We got the permission by the Ministry of Information for the book to be published. We shall publish it under the same conditions as they are stated in your agreement with ELK and we trust that you will have no objections.

Het derde boek had een vergelijkbaar lot. Eind februari 1946 schreef de antiquair en bibliofiel Karel Zink die voor de oorlog bij Neubert had gewerkt aan Fabricius of hij het boek in vertaling mocht uitgeven, het antwoord van Fabricius is onbekend.^[18] ELK had een optie, maar al in februari 1947 werd een memorandum van directeur Antonín Miškovský (1908-na 1948) van Horizont met Fabricius ondertekend.^[19] Het boek *Halfbloed* was één van de slechts drie titels die Horizont uitgaf, alvorens het huis al in de tweede helft van 1948 door de nieuwe machthebbers gesloten werd. Voor dit laatste boek was al interesse vlak na verschijning van het origineel. Deze vertaling werd gemaakt door vertaalster Milada Šimsová, over wie later meer.

Ten slotte is het lot van één roman van Fabricius over Nederlands-Indië die niet werd uitgegeven in vertaling interessant. In 1948 werd de Engelse vertaling *Java Revisited* (1947) van Fabricius' *Hoe ik Indië terugvond* (1947) door de redactie van Družstevní práce besproken. In dit boek beschreef Fabricius zijn ervaringen als oorlogscorrespondent van de BBC tijdens zijn verblijf in Nederlands-Indië in de maanden september-december 1945, waarbij hij de opstand en de gruwelen van de *bersiap* gericht tegen de Europeanen, Chinezen en met hen samenwerkende inheemse bevolking van nabij had gezien. In enkele maanden bezocht Fabricius een groot deel van de archipel en stelde zijn ervaringen op indringende wijze te boek, opzettelijk zonder in details te treden en met de blik van een journalist (Korsten, 2015, 259-261). Pavel Eisner las begin 1948 als recensent de Engelse vertaling en concludeerde in zijn juist na de communistische machtsovername geschreven verslag:^[20]

Ons brengt het boek in verlegenheid. Onze publieke opinie staat meestal overwegend sympathiek jegens het kamp van de Indonesische revolutionaire beweging. Niet geheel logisch: we negeren de realiteit dat Soekarno zonder omhalen een collaborateur was van de Japanners en dus indirect, maar toch zeker, ook voor onze nationale belangen schadelijk en gevaarlijk. Fabricius' overtuigende verslag laat ook zien dat de Indonesische Revolutionaire Gardes stoottroepen zijn die fataal lijken op de ons welbekende SS, namelijk ambachtelijke moordenaars, plundersaars, sadisten en tegelijkertijd lafaards. Dus een mensentype dat de Tsjechische mens niet kan uitstaan.

Het is een overtuigend waarheidsgetrouw en tegelijkertijd zeer boeiend boek. Het is geenszins het boek van een koloniale imperialist. Het is echter de plicht van de recensent om erop te wijzen dat wellicht niet zozeer de strekking en het pleidooi van het boek, maar wel de erin weergegeven feiten niet in overeenstemming zijn met ons semi-officiële oordeel over de

Indonesische revolutionaire beweging. De recensent beveelt daarom aan dat dit politieke standpunt nader wordt onderzocht.

Het boek werd niet uitgegeven. Een vergelijkbaar lot trof de kritische Indische romans van Madelon Székely-Lulofs, van wie in deze periode nieuwe vertalingen van *De andere wereld* (1946) en *Het laatste bedrijf* (1946) en een herdruk van *Rubber* (1947) uitkwamen. De herdruk kwam bij de originele uitgeverij uit, maar de twee nieuwe romans kwamen niet bij ELK uit dat nochtans de rechten ervan had gekocht. Vilímek kondigde op 4 februari 1947 bij de auteur een herdruk van *Koelie* aan:

We are ready to print 3.000 copies of the second Czech edition; the due amount will be sent to you as soon as we shall obtain the necessary permission of our Ministry of Information. In order to enable us the said allowance, we beg to ask you to confirm the receipt of thus our letter.

De ministeriële toestemming kwam niet en het boek moest dertig jaar wachten tot het in 1978 in een nieuwe vertaling alsnog opnieuw in het Tsjechisch uitkwam.^[21] Nog in 1950 correspondeerde Székely-Lulofs met Plzákovo nakladatelství, welk huis veel uitgaven van ELK had overgenomen, over een in 1949 geplande vierde herdruk van *Rubber*, waarvoor de rechten eveneens al waren betaald.

6.4. Actoren op de markt

6.4.1. Uitgeverscoalities

De Tsjechische uitgeverijen reageerden op de papierschaarste door zich aaneen te sluiten om zo sterker te staan tegenover het ministerie. Als eerste ontstond op 19 augustus 1945 het Blok van Collectieve Uitgeverijen, waarin 25 coöperatieve en voornamelijk links-georiënteerde uitgeverijen samengingen onder leiding van de vakbondsuitgeverij Práce. Bij dit blok sloten Družstevní práce en Melantrich zich aan. Het werd gedomineerd door de grote nieuwe uitgeverijen Svoboda, Práce en Rovnost, die ook overal in het land hun filialen openden en zo lokale boekhandels langzamerhand uit de markt drukten (Zach, 2007, 63, 65).

Onder de liberale uitgevers was Bohumil Janda de meest uitgesproken persoonlijkheid. Hij richtte zich al voor de oorlog op internationale samenwerking en was sinds 1936 lid van de in 1896 opgerichte International Publishers Association. In 1947 richtte Janda samen met de Duits-Joodse schrijver Max Tau (1897-1976), die bijtijds naar Noorwegen was gevlucht en tijdens de oorlog in ballingschap in Zweden verbleef, de strikt a-politieke *Publishers' Association of Small Nations* op.

Afbeelding 84: Briefhoofd van The Bridge, gebruikt door Janda in een brief aan Manteau in 1966

Doel van deze associatie was om in het project *The Bridge* uitgeverijen uit Tsjechoslowakije, België, Bulgarije, Denemarken, Nederland, Noorwegen en Zweden te verenigen om zo kleine ‘perifere’ literaturen wederzijds te propageren en aan uitgeverijen uit deze ‘perifere’ landen door samenwerking een betere uitgangspositie jegens de ‘grote’ talen te bieden. De achterliggende gedachte was om jaarlijks uit elk van de deelnemende kleinere staten één boek uit te kiezen dat vervolgens in alle talen van de aan PASN deelnemende landen zou worden vertaald, waarmee er een kans zou worden geschapen om de ‘kleinere’ literaturen onder aandacht van het internationale publiek te brengen (Vimr, 2014, 128-131).^[22] Een van de voorgestelde boeken was *Het verjaagde water* van A. den Doollaard (Bob Spoelstra). Hierbij speelde het internationale renommé van Den Doollaard een belangrijke rol (Vimr, 2014, 137).

Janda’s contacten in kwestie in Nederland waren Querido en Meulenhoff, na 1947 ook Bob Spoelstra, in België uitgeefster Angèle Manteau. De eerste internationale bijeenkomst had op 7 maart 1948 in Praag moeten plaatsvinden,^[23] maar de communistische putsch maakte dit onmogelijk, waarna de eerste bijeenkomst in Stockholm plaatsvond in afwezigheid van *founding father* Janda, die geen uitreisvisum had gekregen.^[24] Het project stierf in mei 1948 een gewisse dood nadat Janda’s uitgeverijen waren onteigend en hij bosarbeider was geworden. Twintig jaar later probeerde Janda het opnieuw met zijn eigen uitgeverijtje The Bridge, maar ook dit project eindigde voortijdig, ditmaal door de onderdrukking van de Praagse Lente in de herfst van 1968 door de legers van het Warschaupact. Er is geen officiële club van de liberale uitgevers bekend, maar uit de snelheid, waarmee ELK alternatieve uitgevers voor door het ministerie van Informatie geblok-

keerde uitgaven wist te vinden, is duidelijk dat er een zekere samenwerking was tussen uitgeverijen als ELK/Sfinx, Plzákovo nakladatelství, Koliandr, Horizont, Škeřík (Symposion) en dergelijke. Ten slotte vormden de christelijke uitgeverijen als Vyšehrad, Universum, Laichter, Zvon en Kalich een blok op zichzelf dat dankzij connecties in Slowakije de vanaf half 1946 kunstmatige papierschaarste wist te omzeilen.

6.4.2. *Literaire agenten in de overgangstijd*

Voor de Tweede Wereldoorlog waren literaire agentschappen van belang geweest om enerzijds interessante boeken op te sporen en anderzijds contracten af te sluiten. Dit was in de naoorlogse jaren 1945-1948 niet anders. Van de vooroorlogse agenturen was alleen Gustav Bernau overgebleven die het netwerk van de in 1942 geëxecuteerde Vincy Schwarz had overgenomen. Hij bemiddelde inzake auteursrechten bij verscheidene vertalingen van Fabricius namens ELK.^[25] Later ging Bernau over naar het in 1949 opgerichte staats literaire agenschap DILIA, waar hij penvoerder voor de sectie buitenland werd. In elk geval vanaf 1939 was de Středoevropská tisková a literární agentura van Jiřina Vaněčková actief (Mosse, 1939, 1048). Over haar persoon is zo goed als niets bekend, behalve dat zij ook zelf als vertaalster uit het Engels en Duits werkzaam was. De laatste van haar bekende vertaling is van 1948, wat overeenkomt met de laatste brieven die zij voor haar agentuur schreef aan Elsevier en Querido.

In de communicatie tussen Nederlandse en Tsjechische uitgeverijen doken als nieuw element vanaf 1945 ook Nederlandse literaire agenten op. Hieraan was debet dat Nederlandse uitgeverijen dankzij de vooroorlogse ervaringen, waarbij het initiatief steeds aan de Tsjechische kant had gelegen, de Tsjechische markt hadden ontdekt en deze als een serieuze afzetmarkt begonnen te zien. Een rol speelde zeker ook dat tijdens de Tweede Wereldoorlog veel connecties tussen Nederlandse uitgeverijen en die in Centraal-Europa door de oorlogssituatie waren verbroken, al geldt dit blijkens de archieven niet zozeer voor Tsjechië. Ook de opkomst van ‘volksdemocratische’ regimes gaf aanleiding tot het ontstaan van gespecialiseerde agentschappen die de weg wisten in de nieuwe communistische bureaucratie. Zo’n agentschap dat zich richtte op het gebied dat nu Oost-Europa werd genoemd, was getooid met de weidse naam Internationale Stichting voor Literaire Aangelegenheden (I.S.L.A.), gevestigd op Keizersgracht 230 in Amsterdam, waarin Jan C. Bouman de belangrijkste persoon was. Het agentschap was de voortzetting van Diana Edition dat Toonders *Avonturen van Tom Poes* in 1941 in Tsjechië had geïntroduceerd.^[26] Vanaf ongeveer 1950 verzorgde de reeds genoemde Henk Drijvers met zijn agentschap de contacten richting Tsjechoslowakije.

6.5. De vertalers

Van de vooroorlogse vertalers uit het Nederlands waren alleen Rudolf J. Vonka en Otto F. Babler overgebleven. Vonka deed in 1946 een poging om van Timmermans toestemming te krijgen om diens roman *Adriaan Brouwer* te vertalen voor Symposion, waar eerder zijn vertalingen van *De Boerenpsalm* en *De familie Hernat* waren uitgekomen. In 1947 kwam zijn vertaling van *Max Havelaar* uit, zoals vermeld niet bij Družstevní práce, dat hier interesse voor had getoond, maar bij de communistische uitgeverij Svoboda. Of Vonka van plan was om meer te vertalen, is onbekend. Na de machtsovername door de KSČ in februari 1948 moet hij het raadzamer hebben geacht om zich te beperken tot zijn functie als dorpschroniqueur van Křinec.

Van de vertalers die in de periode 1945-1948 met hun activiteiten begonnen, waren Ella Kazdová, Milada Šimsová en Miroslav Drápal de belangrijkste. De eerste specialiseerde zich in het Nederlands, Šimsová vertaalde tot 1948 verschillende boeken uit het Nederlands, daarna uit andere talen en Drápal was vooral vertaler uit het Frans. Milada Šimsová was een jongere zus van de protestantse filosoof en secretaris van de Tsjecho-Slowaakse sectie van de protestantse internationale jeugdbond YMCA, Jaroslav Šimsa (1900-1945), die via de YMCA kennis had gemaakt met de Nederlandse theoloog Willem Visser 't Hooft (1900-1985), na de oorlog de eerste secretaris van de Wereldraad der Kerken. Šimsa had in 1939 samen met zijn vrouw Marie Šimsová geb. Kohoutková (1906-1988) een vertaling gemaakt van Visser 't Hoofts brochure over Rembrandt. Een andere band van Šimsa met Nederland was via Miloš Seifert met wie hij in de woodcraftbeweging samenwerkte.^[27] Šimsová zelf was in Praag geboren op 11 november 1904, werkte als bibliothecaresse en vertaalde in haar vrije tijd uit het Nederlands, Engels en later ook Russisch. Haar eerste vertaling uit het Nederlands was *De teleurgang van den Waterhoek* van Streuvels voor Světový literární klub in 1943, vermoedelijk omdat Faltová destijds al te veel werk had. Zo kreeg zij vertalingen in opdracht die oorspronkelijk voor Faltová bedoeld waren geweest of van auteurs die vooral door Faltová waren vertaald, als *De andere wereld* en *Het laatste bedrijf* (beide 1946) van Madelon Székely-Lulofs en *Van oerwoud tot plantage* (1946) van Madelons echtgenoot László Székely (1892-1946), *Uit het kleine rijk* (1947) van Antoon Coolen en *Halfbloed* (1948) van Johan Fabricius. Het ging in alle gevallen om boeken die oorspronkelijk bij ELK of Družstevní práce hadden moeten uitkomen, maar vanwege 'problemen met de papierdistributie' bij andere uitgeverij terecht kwamen. Voor Sfinx vertaalde zij de populaire streekroman *Doctor Vlimmen* (1947) van Anton Roothaert (1896-1967). Na 1948 vertaalde zij voor zover bekend niets meer uit het Nederlands.

6.5.1. Ella Kazdová

Ella Kazdová had ongetwijfeld de capaciteiten en de intentie om Faltová als belangrijkste vertaalster uit het Nederlands op te volgen, maar door de politieke veranderingen is het daar niet meer van gekomen, al heeft zij in haar leven een twintigtal vertalingen van Nederlandstalige boeken gemaakt. Zij werd als Gabriela Kučerová op 1 december 1909 geboren in Kladno, dichtbij Praag, in een gezin van toneelspelers. Haar vader František V. Kučera kwam uit een geslacht van bierbrouwers en was net als zijn echtgenote Luise Hanka-Kučerová een van de eerste filmsterren van Tsjechoslowakije.

Afbeelding 85: Ella Kazdová
(ca. 1947)

Gabriela trad éénmaal, als veertienjarige op als filmster in de persoon van Gravin Marita in de stomme film *Bud' připraven* [Wees voorbereid]. Uiteindelijk koos zij een heel ander beroepsperspectief. Na haar eindexamen ging zij in 1928 bij de persdienst van het Tsjechoslowaakse ministerie van buitenlandse zaken werken. In de jaren 1929-1934 werd zij als opvolgster van Vonka uitgezonden naar de Tsjechoslowaakse ambassade in Den Haag, waar zij evenals hij goed Nederlands leerde.^[28] Na terugkomst deed zij in 1935 op de Praagse universiteit bij František Kalda eindexamen Nederlands, werd gerechtstolk en trouwde met de ingenieur en planoloog Jaromír Kazda (1894-1973), met wie zij in 1948 een zoon, eveneens Jaromír genaamd, kreeg.

Via Vonka kreeg zij in 1947 de oorspronkelijk door Faltová begonnen vertaling van *Erik of het klein insectenboek* van Bomans doorgespeeld, wat haar eerste literaire vertaling uit het Nederlands zou worden, al kwam die uiteindelijk niet uit (Leersum, 1993). In de jaren 1947-1948 vertaalde zij verschillende boeken, maar na de communistische machtsovername kwam het gezin in problemen. Haar man zat in de stalinistische periode 1950-1953 gevangen wegens 'anticommunistische activiteiten', zijzelf kreeg een publicatieverbod. Hoewel haar man eind jaren vijftig gerehabiliteerd werd, werd Kazdová in 1960 bij het gerechtshof als tolk ontslagen. Van 1964 tot haar pensioen in 1969 werkte zij bij het Praagse instituut voor hematologie. Naast veel medische teksten die zij voor haar werk moest vertalen bleef ze ook op het literaire terrein actief, zodat Kazdová vanaf 1958 tot aan haar overlijden op 13 januari 1982 de belangrijkste vertaler uit het Nederlands van de katholieke uitgeverij Vyšehrad was. In 1974 werd zij door het Belgische Ministerie van Onderwijs en Cultuur onderscheiden voor haar literair vertaalwerk van Vlaamse auteurs.

Evenals Faltová was ook Kazdová zelf actief op zoek naar literaire werken die geschikt waren voor de Tsjechische markt. Hiervan getuigen haar brieven die in het archief van het Literatuurmuseum bewaard zijn gebleven. De meest intensieve correspondentie voerde zij met de Drentse christelijke auteur Anne de Vries (1904-1964), van wie zij in 1947 zijn bekendste werk *Bartje* uit 1935 vertaalde. Een tweede correspondent was Godfried Bomans. Haar uitgebreide briefwisseling met Antoon Coolen en na diens dood in 1961 met zijn familie was helaas niet in het Letterenmuseum beschikbaar, Antoon Coolen en zijn vrouw brachten in 1947 een bezoek aan Tsjechoslowakije op basis waarvan Coolen in 1948 zijn boek *Tsjechische Suite* schreef. Uit haar correspondentie komen veel details over de problemen van het uitgeven van vertalingen onder het communistische regime naar voren.

6.5.2. *Miroslav Drápal*

Miroslav Drápal was tijdens zijn actieve leven vooral vertaler uit het Frans. Hij was van eenvoudige komaf, zijn vader werkte als klusjesman. Na zijn gymnasium in zijn geboortestad Praag ging Drápal in 1935 rechten studeren. Vanwege de sluiting van de Karelsuniversiteit door de bezetter moest hij zijn studie in 1939 onderbreken. Tijdens de oorlogsjaren was hij spoorwegarbeider, na de heropening van de universiteit behaalde hij in 1945 zijn meesterstitel. Na een jaar te hebben gewerkt bij de Tsjechoslowaakse Radio werd hij redacteur bij Sfinx en werkte daarnaast als vertaler uit het Frans voor Podroužek.

Afbeelding 86: Miroslav Drápal (ca. 1945)

Na de formele fusie van deze laatste uitgeverij met Orbis bleef hij in 1951 één jaar daar werken om vervolgens over te gaan naar de uitgeverij van het Tsjechoslowaakse leger Naše vojsko [Ons Leger]. Daarna was hij redacteur van het literaire tijdschrift *Plamen* [De Vlam], dat tot de instituties behoorde die op literair gebied de 'Praagse Lente' voorbereidden. Na de opheffing van het tijdschrift werkte Drápal tot zijn pensioen in 1981 als literair vertaler voor uitgeverij Práce.

Hoewel de Franse literatuur Drápals belangrijkste werkterrein was, vertaalde hij vanaf 1946 ook zeven boeken uit het Nederlands. Zijn belangrijkste vertalingen waren een nieuwe en accurate vertaling van *Max Havelaar* (1974) en een nieuwe vertaling van *Het Achterhuis* van Anne Frank, die in zijn sterfjaar uitkwam en tot 2014 (na 2004 in een herbewerking) nog zesmaal werd herdrukt. Zijn weg naar de

Nederlandstalige literatuur was via Sfinx en de hiermee gelieerde uitgeverij Plzák-ovo nakladatelství/Podroužek toen hij direct na de oorlog in opdracht twee boeken vertaalde die vermoedelijk oorspronkelijk voor Faltová bedoeld waren geweest, *Peerke dat manneke* uit 1926 van Antoon Coolen en *De discrete dood* uit 1940 van Dieuke Boissevain (1910-1987).

6.5.3. *Marie Polívková*

Onder de overige vertalers moet hier Marie Polívková (1902-1989) worden genoemd die een eerste vertegenwoordigster was van het type vertaler dat in de communistische periode vrij normaal werd, de specialist die tegelijkertijd als universitair docent werkzaam is. Zij werd als Marie Rádlová geboren op 7 mei 1902 in Kanitz (Kanice) in het Sudetenduitse gebied. Na het gymnasium in de districtshoofdstad Taus (Domažlice) studeerde zij in de jaren 1921-1925 Tsjechisch en Frans bij de Karelsuniversiteit van Praag en trouwde met de ministerieel ambtenaar JUDr. Václav Polívka (1889-1941).^[29]

Zij leerde nog Scandinavische talen erbij en begon vanaf 1933 literatuur uit deze talen te vertalen voor de uitgeverijen Toužimský & Moravec en de legionairsuitgeverij Čin in Praag. In augustus 1945 sloot uitgeverij Za svobodu [Voor de vrijheid] met haar een contract af voor het opzetten van een serie 'Noordse literatuur' binnen de reeks *Krásná próza* [Mooi Prosa]. Van de negen geplande uitgaven kwamen in 1949 alleen vertalingen van *Den Afrikanske farm* van de Deense schrijfster Karen Blixen en het eerste deel van de Coornhert-trilogie *De opstandigen* van Jo van Ammers-Küller uit (Janáček, 2015, 973). Voor haar emigratie naar Zweden vertaalde zij nog *Hollands Glorie* van Jan de Hartog (1914-2002) voor uitgeverij Borový en Theun de Vries' *De vrijheid gaat in rood gekleed* voor Sfinx. In de jaren vijftig emigreerde zij met haar zoon Vidar (Václav) Jensen-Polívková (1927-1971) naar Zweden, waar zij in de jaren 1959-1974 lectrice Tsjechisch was bij het Slavisch Instituut van de universiteit van Lund en onder andere een overzicht van de moderne Tsjechische en Slovaakse literatuur *Ny tjeckisk och slovakisk prosa* (1965) uitgaf.

Afbeelding 87: Marie Polívková

6.6. Het einde van een tijdperk

Met de communistische machtsovername van 25 februari 1948 kwam er een einde aan een eeuw, waarin de Nederlandstalige literatuur zich dankzij vertalingen door geïnteresseerde literatoren, critici en literair vertalers een bescheiden plaats in Tsjechië verwierf. In de jaren 1948 en 1949 werden de private uitgeverijen stukje bij beetje geliquideerd. Op 5 mei 1948 werden alle ongeveer 270 drukkerijen genationaliseerd, met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 1948. Hiermee werd het praktisch onmogelijk om literatuur uit te geven die niet beantwoordde aan de eisen van de KSČ. Op 24 maart 1949 volgde een speciale wet op het uitgeven en verspreiden van boeken, muziekstukken en niet-periodiek drukwerk. Enkele leden van de Svaz československých spisovatelů (SČSS, de Tsjechoslowaakse Schrijversbond) hielden redevoeringen of schreven stukken tegen de ‘zelfverrijking van private uitgevers’, een opmaat voor de opheffing van 371 private uitgeverijen in de loop van 1949 en 1950. In het kader van de zogeheten *resortizace* gingen veel traditionele uitgeverijen zoals DP en Sfinx op in nieuwe staatsconglomeraten naar sovjetmodel.

Uit de Nederlandstalige werken die uitgeverijen in de jaren vijftig uitgaven, blijkt dat de productie inderdaad conform de ideeën van het socialistisch realisme verliep. De enige uitgave vóór de machtsovername die bij een communistische uitgeverij uitkwam, was *Max Havelaar*, de in 1947 bij partij-uitgeverij Svoboda verschenen vertaling van Rudolf J. Vonka. Juist dit boek vervulde alles wat een communistische uitgever zich kon wensen. Multatuli uitte expliciete kritiek op het kapitalistische systeem – de aartskapitalist Droogstoppel is uiterst bot en negatief afgeschilderd. Er is kritiek op de kerk, het koloniale systeem wordt bekritiseerd en de geschiedenis van Saïdjah en Adinda kon als het heroïsche gevecht van een lokale bewuste proletariër tegen de lokale machthebbers en de koloniale overheerser worden geïnterpreteerd. En bovenal was *Max Havelaar* ontegenzeggelijk de ‘klassieker’ van de Nederlandse literatuur en was dus in termen van Zdeněk Nejedlý vergelijkbaar met zijn geliefde klassieke schrijver Alois Jirásek. Het was geen toeval dat het boek als eerste deel van de serie *Klassikové* [Klassieken] verscheen.

Jaar	Schrijver	Titel	Vertaler	Uitgeverij
1948	Antoon Coolen	<i>Uit het kleine rijk</i>	Ella Kazdová	Praha: Mladá fronta
1948	Simon Vestdijk	<i>Iersche nachten</i>	František Holešovský	Brno: Mír
1948	Anne de Vries	<i>Bartje</i>	Ella Kazdová	Praha: ELK
1948	Theun de Vries	<i>De vrijheid gaat in rood gekleed</i>	Marie Polívková	Praha: Sfinx
1949	Jo van Ammers-Küller	<i>De opstandigen</i>	Marie Polívková	Praha: Za svobodu

Jaar	Schrijver	Titel	Vertaler	Uitgeverij
1949	Leonhard Huizinga	<i>Adriaan en Olivier</i>	Ella Kazdová	Praha: Mladá fronta
1950	Nico Rost	<i>Goethe in Dachau</i>	Žofie Wagnerová	Brno: Mír
1952	Theun de Vries	<i>Sla de wolven, herder!</i>	Jan Hruška	Praha: Vyšehrad
1953	Multatuli	<i>Woutertje Pieterse</i>	Lída Faltová	Praha: SNKLHU (herdruk)
1955	---	<i>Lanseloet van Dene-merken</i>	Otokar Fischer	CDLJ
1955	Vincent van Gogh	<i>Brieven</i>	Zdeněk Hlaváček, Dagmar Malá	Praha: SNKLHU
1956	Anne Frank	<i>Het Achterhuis (verkorte versie)</i>	Gustav Janouch	Praha: Svobodné slovo
1955	Vincent van Gogh	<i>Brieven</i>	Zdeněk Hlaváček, Dagmar Malá	Praha: SNKLHU (2 ^e druk)
1956	Anne Frank	<i>Het Achterhuis (verkorte versie)</i>	Gustav Janouch	Praha: Svobodné slovo (2 ^e druk)
1956	Herman Heijermans	<i>Hoop op zegen</i>	Vladislav Voel	Kostelec nad Černými lesy: Lidové divadlo ZK JČK
1957	Maurits Dekker	<i>De wereld heeft geen wachtkamer</i>	Tomáš Pumpr	Praha: DILIA
1957	Fred Germonprez	<i>Island, Island</i>	J. Kružík	Praha: Lidová demokracie
1958	Ernest Claes	<i>De heiligen van Sichem</i>	Jan Pech	Praha: Lidová demokracie
1958	Johan Fabricius	<i>De scheepsjongens van Bontekoe</i>	Lída Faltová	Praha: SNDK (herdruk)
1958	Madelon Székely-Lulofs	<i>Rubber</i>	Lída Faltová	Praha: Práce (herdruk)

Tabel 11. In de jaren 1948-1958 verschenen vertalingen

De jaren 1948 en 1949 waren typische overgangsjaren. Ondanks de obstructie die het Ministerie van Informatie pleegde onder het mom van papiertekort, functioneerde tot aan de machtsovername de vrije pers min of meer. Het duurde één jaar, tot 10 april 1949, voordat met een nieuwe wet op het uitgeverswezen de private uitgeverijen definitief werden geliquideerd (Šámal, 2017, 324-325). In dit overgangsjaar is in de redactieprotocollen van Družstevní práce het streven zichtbaar om meer Sovjetliteratuur uit te geven. Vonka, die een serie vertalingen had voorgesteld, kreeg van hoofdredacteur Vojtěch Hanč de serieuze vraag voorgelegd:^[30]

Een tijdje geleden stuurde u mij verschillende suggesties voor uitgaven van Engelse wetenschappelijke literatuur. Ze zijn interessant – maar van één ding ben ik niet zeker: gaan deze boeken uit van het marxisme? Een paar dagen geleden is onze taak als uitgever voor het laatst vastgesteld op het Schrijverscongres – en onze keuze moet nu zeer streng zijn.

Het vermelde congres was dat van 6 maart 1949, waarop Nejedlý in een zeer uitgebreide redevoering had uitgelegd, hoe schrijvers en uitgevers het socialistisch realisme in praktijk dienden te brengen (Engelbrecht, 2020, 202). Korte tijd later gingen men over tot een hergroepering van de private uitgeverijen in grotere conglomeraten die zich elk op een bepaald segment van het lezerspubliek dienden te richten – een proces dat met het begrip *resortizace* wordt aangeduid (Šámal, 2017, 330-333). Het aantal uitgegeven boektitels daalde drastisch – van 6640 in 1948 (5446 in Tsjechië en 1194 in Slowakije) naar slechts 2994 in 1949 (1936 in Tsjechië en 1058 in Slowakije). Pas in 1961 zou weer een vergelijkbaar aantal uitgaven als voor de nationalisering worden bereikt. Tegelijkertijd steeg de oplage per boektitel, van die 2994 titels werden in totaal 48.695.000 exemplaren, dus ruim 16.000 per titel, gedrukt (Šmejkalová, 2000, 222).

De volgende stap was de ‘zuivering’ van de openbare bibliotheken, het door Nejedlý aangekondigde ‘vertrappen van schadelijke insecten’. In de jaren 1949-1953 werden in verschillende ‘acties’ allerlei in de ogen van het nieuwe regime schadelijke werken verwijderd. Dat gebeurde in drie grote golven: van april 1949 tot eind 1949, in de jaren 1950 tot en met 1952 en ten slotte nog een afsluitende ronde in april 1953 (Šámal, 2017, 39-40). De eerste fase was vrij chaotisch, maar de beide andere waren al systematisch gepland. Evenals tijdens de bezetting werden er censuurindexen opgemaakt die net als destijds geheim waren. Dankzij het werk van Petr Šámal zijn de lijsten gepubliceerd. Een afsluitende, voor literatuur uit de precommunistische periode min of meer definitieve lijst was de *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury* [Lijst van vijandelijke, schadelijke, verouderde en onwenselijke literatuur] uit 1954 (Šámal, 2017, 219-465) die in totaal 7579 items bevatten die waren geclassificeerd als ‘decadente literatuur, exotisme, fascisme, formalisme, naturalisme, ruralisme, snobisme, ontsnappingsliteratuur, rotzooiliteratuur, verouderde literatuur, pornografische literatuur, racistische literatuur, kolonialistische literatuur en existentialisme’ (Šámal, 2017, 220-221). Er werden in totaal ruim 27½ miljoen banden verwijderd (Šámal, 2017, 62-63) die merendeels werden verwerkt als oud papier om nieuwe, gewenste boeken te produceren, ongeveer achtmaal zoveel als de nazistische bezetter had laten verwijderen. Het merendeel van de 26 vertalingen uit het Nederlands op de lijst (0,35%) was geclassificeerd als ‘ontsnappingsliteratuur’ of simpelweg als ‘brak’.^[31] Met de twee later toegevoegde vertalingen ging het om 11% van de 255 boekuitgaven die tot en met 1948 waren verschenen, waarbij met name de drie populairste auteurs Felix Timmermans, Johan Fabricius en Madelon Székely-Lulofs het moesten ontgelden.

Als gevolg van alle hierboven vermelde veranderingen volgden de in de jaren vijftig in vertaling uitgegeven Nederlandstalige werken het schema van het socialis-

tisch realisme: het in het Oostblok in verschillende talen verschenen kampverhaal *Goethe in Dachau* van de communistische verzetsman Nico Rost (1896-1967), historische romans van de communistische schrijver Theun de Vries, het toneelstuk *De wereld heeft geen wachtkamer* van de linkse schrijver Maurits Dekker (1896-1962) en ook de herdruk van *Woutertje Pieterse* van Multatuli, nu vergezeld van een nawoord dat het boek in het ‘juiste’ socialistisch-realistische kader zette, passen alle in dit raamwerk. Pas tegen het eind van de jaren vijftig kondigde een lichte dooi zich aan met de herdrukken van werk van Fabricius en Székely-Lulofs, hoewel beide schrijvers op de lijst van ongewenste literatuur stonden, en vertalingen van werk van de Vlaamse streekromanschrijvers Ernest Claes en Fred Germonprez (1914-2001). Voortaan zouden vertalingen primair aan politieke controle onderhevig zijn (Heilbron & Sapiro, 2018, 185). De door Václavěk in 1924 gesignaleerde oppositie tussen politieke opvoeding en kunst was voor vele jaren definitief ten voordele van de politieke opvoeding beslist.

6.7. Ter afronding

Met de jaren 1945-1948 eindigt de eerste eeuw van literaire vertalingen uit het Nederlands in het Tsjechisch. Ondanks de beperkingen door papiertekort en belemmeringen die het ministerie van Informatie in de weg legde, zag de toekomst er voor de receptie van de Nederlandstalige literatuur in deze eerste naoorlogse jaren goed uit. Er was duidelijk interesse bij het Tsjechische publiek zowel voor populaire, enigszins kritische streekromans zoals Antoon Coolen en Stijn Streuvels die schreven, als voor romans die dit streekelement met de Tweede Wereldoorlog verbonden, zoals *Het verjaagde water* van A. den Doollaard, maar ook voor intellectueel meer veeleisende werken als *Max Havelaar* van Multatuli.

Hoewel het overlijden van Lída Faltová door de uitgevers en collega-vertalers werd betreurd, waren er vertalers van een jongere generatie als Ella Kazdová, Milada Šimsová en Miroslav Drápal die in staat en bereid waren om haar rol over te nemen. Rudolf J. Vonka was nog als literair vertaler actief. Er waren zowel rechtstreekse contacten tussen Tsjechische, Nederlandse en Vlaamse uitgeverijen als literaire agentschappen die actief op zoek waren naar voor de Tsjechische markt geschikte nieuwe werken. Omdat de Tsjechische uitgeverijen meestal relatief goed en vrij prompt de auteursrechten betaalden en in beginsel altijd zorgvuldig vanuit de brontaal lieten vertalen, was deze markt inmiddels ook als een perspectiefrijk afzetgebied door de Nederlandstalige uitgeverwereld ontdekt. Destijds waren er geen instanties van de Nederlandse of Vlaamse kant die op een of andere manier de literaire export ondersteunden. Desondanks had deze literatuur zich een vaste plek als een aantrekkelijke, enigszins exotische buitenlandse literatuur op de Tsjechi-

sche markt verworven. De semi-legale communistische machtsovername op 25 februari 1948 veranderde echter met één klap de gehele situatie en maakte een eind aan een eeuw, waarin de Nederlandstalige literatuur een bescheiden maar vrij stabiele plek in Tsjechië had verworven.

7. BESLUIT

In deze studie is een poging gedaan om een overzicht te geven van een eeuw receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling, een culturele transfer van de Lange Landen naar Centraal-Europa. Omdat deze receptie nauw samenhangt met de ontwikkelingen in de Tsjechische literatuur zelf, heeft de lezer ook een blik op die literatuur meegekregen. Het is tijd om aan de hand van de resultaten een antwoord te geven op de in de inleiding gestelde vragen. Waarom werd er juist in het Tsjechisch relatief veel vertaald? Welke rol speelden de vertalers daarbij en hoe kwamen zij aan 'hun' boeken? Wat voegden de vertalingen voor het Tsjechische literaire veld toe? De hypothese was daarbij, dat in het Tsjechische literaire veld die werken werden overgenomen die voor het Tsjechische publiek om welke reden dan ook interessant waren. In dit afsluitende hoofdstuk lopen we de resultaten na.

7.1. Het begin – Conscience

Dat de periode 1848-1948 tussen twee revoluties ingeklemd zit, is geen toeval. De revolutionaire gebeurtenissen van 1848 dwongen de Tsjechen om zich de vraag te stellen wat zij van de toekomst verwachtten. De Duitstalige Tsjechen zagen hun toekomst ook toen al merendeels eerder in een Grootduits rijk dan binnen de Donaumonarchie. De voormannen van de Tsjechen waren juist van mening dat hun plaats binnen die monarchie was, waarin Slavischtalige volkeren in de meerderheid waren en langzamerhand meer vrijheid kregen. Deze diametraal afwijkende opstelling werkte mede de Duitse keuze voor een 'Kleinduitse' regeling – een Duits Rijk zónder Oostenrijk – in de hand en zette daarmee de verhouding tussen de Duitstalige en de Tsjechischtalige bevolking binnen het koninkrijk Bohemen op scherp. Dat er in verband hiermee veel meer belangstelling was voor de problematiek van de Belgische taalstrijd en de Vlaamse strijd voor gelijke rechten van taal en volk binnen het Belgische staatsverband dan voor de Belgische revolutie als zodanig, is begrijpelijk. Hierbij speelden ook verschillen binnen het Tsjechische taalgebied een rol. Het meer geïndustrialiseerde Bohemen, waar landadel en kerk steunpilaren van het Habsburgse bewind én Duitstalig waren en de Duits-

talige burgerij juist meestal liberaal en anti-Habsburgs was, had in de negentiende eeuw minder interesse in de Nederlandstalige literatuur dan het grotendeels katholieke Moravië, waar het Duitstalige element zich meer aan de randen van het land en in enkele grotere steden bevond. In Moravië herkende de Tsjechische lezer zich in de situatie die Conscience schetste – niet voor niets was het in ‘vertsjechische’ versies van zijn nouvelles vaak voldoende om de plaatsnamen te veranderen en de protagonisten een overeenkomstige Tsjechische naam te geven – in beide gevallen werd vaak voor een Moravische setting gekozen. De situatie was vergelijkbaar en herkenbaar.

Voor hun op de eenvoudige katholieke lezer gerichte series hadden de veelal kerkelijke uitgevers véél materiaal nodig, bovenal werkjes die hun doelpubliek aanspraken en tegelijkertijd een voldoende ‘katholiek’ gehalte hadden. Voor het vertaalwerk hadden de uitgevers een heel legertje pastoors en priesters ter beschikking die bereid waren in hun vrije tijd min of meer gratis dit soort nouvelles te vertalen. Dit gebeurde meestal op basis van Franse of Duitse vertalingen – in de meeste gevallen is dit ook netjes vermeld. Tevens is dit een signaal dat het werk van Conscience, Snieders en Vesters niet specifiek als ‘echt literair’ werd beschouwd – het praktische nut als ‘goede lectuur’ voor het doelpubliek stond voorop. Bij gebrek aan materiaal is niet bekend, of de vertalers zelf de te vertalen boeken voorstelden – in elk geval pater Gustav Láska lijkt dit te hebben gedaan – of dat het voorstel kwam van de uitgevers, in het geval van deze series waren dit leidende priesterhoofdredacteuren als Placidus Mathon, Vladimír Štátný en Václav Štulc. Hierbij kan het feit dat de katholieke Duitse Consciencevertaler Carl Arenz van 1856 tot zijn dood in 1888 directeur van de Prager Handelsakademie was, een rol hebben gespeeld.

De literair geïnteresseerde gymnasiumrector Václav Petrů had een wat bredere blik op de Nederlandstalige literatuur, zoals blijkt uit zijn vertalingen van werk van Jacob van Lennep en Nicolaas Beets. Bovendien is hij de eerste vertaler van wie bekend is dat hij rechtstreeks uit het Nederlands vertaalde – althans hij stelt dit in zijn uitgaven. Alle series waren geclassificeerd als *zábavná literatura* of *četba*, dus primair als ontspanningsliteratuur.

Met de overname van het katholieke tijdschrift *Hlidka literární* door Pavel J. Vychodil kwam er een vorm van literaire kritiek op. Hierbij was de priester-vertaler Alois Koudelka van belang die vanaf 1890 het internationale Britse tijdschrift *Athenaeum* volgde en voor *Hlidka* excerppeerde. Koudelka speelde verschillende rollen die hij markeerde door zijn pseudoniemen: als Josef Šeřík-Vitinský was hij de streng-katholieke censor, als Alois Koudelka min of meer zichzelf en onder het pseudoniem O.S. Vetti kwam werk uit waaromtrent hij kennelijk zelf van oordeel was dat het de toets van de katholieke normen niet doorstond.

7.2. Het fin de siècle

Aan het eind van de negentiende eeuw begon de Tsjechische boekenmarkt volwassen te worden. De Tsjechische elite probeerde de positie van ‘hogere’ literatuur te verstevigen en stelde haar ideeën onder andere in het manifest *Ve prospěch českého čtení* op. Dit manifest was een eerste poging om de gewone Tsjech te ‘beschermen’ tegen ‘brak’ [rotzooi] en ook om de import van vertaalde literatuur te beperken tot ‘waardevolle’ belletrise, wat men hieronder ook wenste te verstaan.

In deze periode was er al een heel netwerk van uitgevers van verschillende politieke en religieuze signatuur ontstaan en er bestonden serieuze literaire tijdschriften. Evenals in Vlaanderen kwam het in Tsjechië in de jaren negentig tot bewegingen die de Tsjechische literatuur wilden moderniseren en van haar provincialisme wilde bevrijden – de Tsjechische Modernen onder leiding van de critici František X. Šalda en František V. Krejčí en uitgevers als de progressieve Pelcl, daarnaast de groep symbolisten en decadenten rond Arnošt Procházka die zich als de Tachtigers in Nederlands zuiver op *l'art pour l'art* wilden richten, en ten slotte de Katholieke Modernen rond Karel Dostál-Lutinov, van wie de ultramontaanse, bijna sectarische groep rond Josef Florian zich begin twintigste eeuw afscheidde. De eerste groep haalde haar inspiratie vooral uit Duitsland en Frankrijk, de symbolisten uit Frankrijk en Franstalig België, de Katholieke Modernen hadden geen duidelijke focus op het buitenland, maar waren met name beïnvloed door de ‘modernisten-paus’ Leo XIII in het Vaticaan. De groep rond Florian was sterk op de Franse *Renouveau Catholique* gericht. Hiernaast bleef ook de meer traditionele literatuur rond het tijdschrift *Lumír* bestaan, van wie in elk geval Jaroslav Kamper inspiratie uit Nederland haalde. Ten slotte was er een toenemend actieve groep anarchisten en extreme socialisten uit wier midden de communistische KSČ voort zou komen die dankzij het feit dat te Brussel (1891) en Amsterdam (1904) congressen van de Internationale plaatsvonden en in 1907 ook het Internationale Anarchistencongres in Amsterdam werd georganiseerd ook op de Lage Landen waren gericht.

Elk van deze groepen had ook haar ‘centrale’ Nederlandstalige auteurs – voor de progressieven was dit Multatuli, voor de symbolisten en decadenten waren de dichters van de Tachtigers van belang, de Katholieke Moderne én de ultramontanen grepen terug op Ruisbroec, Gezelle en Snijder van Wissenkerke. Bij de *Lumírovci* rond het tijdschrift *Lumír* was Louis Couperus populair. De commerciële liberale uitgever Vilímek nam verschillende nouvelles van auteurs uit de kringen van de Tachtigers en *Van Nu en Straks* op in de serie *1000 nekrásnějších novell 1000 světo-vých spisovatelů*. Bij de anarchisten werd er wel Nederlandstalige literatuur vertaald, alleen waren dat eerder politiek-theoretische tractaten dan belletrise, voor hen stond ook destijds al de ‘opvoeding van het proletariaat’ voorop. In deze

periode waren er nog geen in het Nederlands gespecialiseerde vertalers, de meesten vertaalden ook uit Scandinavische talen, uit het Duits of het Frans. Het Nederlands was, niet alleen in vergelijking met de grote talen Duits, Frans en Engels, maar ook in vergelijking met de Scandinavische talen, hoewel deze door minder mensen werden gesproken, een nicheliteratuur.

7.3. Het interbellum

In het interbellum nam het aantal vertalingen en vooral het aantal in boekvorm uitgegeven vertalingen flink toe. Vermoedelijk bleef het percentage (ook) in tijdschriften en kranten uitgegeven vertalingen groot, maar de vaststelling daarvan is afhankelijk van de beschikbaarheid van elektronische versies. In 1920 waren er in Tsjechoslowakije inmiddels 2259 periodieken geregistreerd (waarvan 1521 in het ‘Tsjechoslowaaks’), in 1930 waren dit er al 3933, waarvan 155 kranten. In het interbellum werd de uitgeverwereld geprofessionaliseerd – hiervan was de toetreding tot de Conventie van Bern een teken – en kwamen er voor het eerst met Lída Faltová en tot op zekere hoogte Rudolf J. Vonka ook in het Nederlands gespecialiseerde vertalers. Dat het Nederlands ook een universitair vak werd in Praag (1921) en Bratislava (1927), ook al had František Kalda jr. niet zoveel op met moderne literatuur, is eveneens een signaal dat de Nederlandse taal en literatuur in het Tsjechische veld allengs een wat belangrijkere rol kregen. Beide genoemde vertalers spraken hun eigen contacten in het Nederlandse taalgebied aan om nieuwe interessante boeken te vinden.

De verscherping van de vertaalnormen, unificatie van de wijze waarop manuscripten moesten worden afgegeven – bij voorkeur ‘in machineschrift’ op standaard ‘normpagina’s’ – verschoof de invloed van wat vertaald werd van de vertaler meer naar de uitgeverijen. Bij de vertalingen uit het Nederlands is deze trend goed zichtbaar aan het feit dat de eerste contacten met Nederlandstalige auteurs en uitgeverijen wel vaak door Faltová of Vonka werden gelegd, maar de contracten voor copyright ten behoeve van *Družstevní práce*, Melantrich, Sfinx en ELK steevast via een literair agentschap werden geregeld. De situatie voor de Eerste Wereldoorlog, zoals die ook in *Zulk vertalen is een werk van liefde* van Jaap Grave (2001) is beschreven, waarbij de vertaler de rechten overnam en ook de risico’s droeg, was voorbij. Overigens was het bij alle drie de successieve literaire agentschappen Centrum, Universum en zijn eigen agentschap steeds Vincy Schwarz degene die tekende – hij was dus de spin in het web. Een rol speelde zeker dat František Khol, die als eigenaar van het literair agentschap Centrum Vincy Schwarz’ eerste baas in het Tsjechische literaire circuit was, vertegenwoordiger van de Tsjechische PEN-club was. Schwarz kreeg hiermee toegang tot populaire en goedverkopende schrij-

vers als Stijn Streuvels en Antoon Coolen. Hij heeft vrij systematisch van deze contacten gebruikgemaakt. Schwarz regelde de rechten bij voorkeur voor uitgeverijen met een ledenclub als Družstevní práce en ELK. Dat was een win-win situatie voor zowel de bemiddelaar als de auteur, omdat grote ledenaantallen vaak ook grote oplagen, en dus flinke bedragen aan auteursrechten betekenden. De bemiddelaar (Schwarz) kreeg een vast percentage van die rechten en spon dus eveneens garen bij een goede verkoop.

Tegen het einde van het interbellum ging het ruralisme een rol spelen. Afgezien van de reeds genoemde Coolen en Streuvels kwam hiermee met name Felix Timmermans in het vizier, buiten kijf internationaal de populairste Vlaamse auteur. Dat bijvoorbeeld *Pallieter* niet veel eerder dan 1927 in het Tsjechisch is vertaald, kan aan een serie factoren worden geweten. Het paganistische aspect dat *Pallieter* onmiskenbaar heeft, lag bij katholieke critici niet echt goed – hoewel in elk geval Otto F. Babler blijkens zijn vertaling van twee passages begin jaren twintig zeker met de gedachte aan een vertaling van de hele roman moet hebben gespeeld. Een gezaghebbende katholieke criticus-vertaler als Koudelka (1909) vond Streuvels al te ‘pantheïstisch’. Derhalve kregen deze Vlamingen pas een kans toen het ruralisme dat wel katholiek was, maar tegelijkertijd ook kritisch stond tegenover de katholieke clerus, in Tsjechië opkwam.

In de tweede helft van de jaren dertig gingen politieke factoren een steeds grotere rol spelen. Tsjechoslowakije zocht steun bij andere democratische staten – een factor die ook van belang was geweest bij de organisatie van het PEN-congres in 1938. De vertalingen van *De leeuw van Vlaenderen* en *In de schaduwen van morgen* kunnen vanuit dit aspect worden bekeken.

7.4. Censuur en politiek

In de periode 1938-1942 nam het aantal vertalingen uit het Nederlands zowel absoluut als verhoudingsgewijs toe. De vertalingen sloten aan bij de tendentie uit de late jaren dertig, maar de Nederlandstalige literatuur profiteerde als het ware van het wegvallen van de destijds als ‘vijandelijk’ beschouwde Engelse, Franse, Russische en Poolse literatuur. Hoewel de productie in het algemeen beperkt werd wegens de papierdistributie, wensten uitgevers hun reeksen op peil te houden en zochten naar vervanging van de weggevallen literatuur. De redactieprotocollen van Družstevní práce spreken wat dit betreft vrij duidelijke taal: er was in de bezettingsjaren een vertienvoudiging van het aantal besproken Nederlandstalige werken. Door de bezettingsautoriteiten geprefereerde collaborerende schrijvers van wie de werken in die tijd in het Duits uitkwamen, als Verschaeve of De Pillecyn, werden *niet* in de fondsen opgenomen. Dat gold niet alleen voor het sociaaldemo-

cratisch georiënteerde Družstevní práce of het socialistische Melantrich, maar evengoed voor uitgevers met een conservatievere signatuur. Wat uitgegeven werd, sloot aan bij het soort werken dat voor de bezetting ook al in Tsjechische vertaling uitkwam. Wel is een zekere terughoudendheid merkbaar inzake uitgesproken linkse auteurs als Theun de Vries of Lode Zielens. Ook van werken waarvan de uitgave al was gepland, waarvoor de rechten al waren betaald en soms ook de vertaling al klaar was, werd de uitgave liever uitgesteld – wat in veel gevallen ertoe leidde dat de uitgave niet meer werd gerealiseerd. Bij andere werken, zoals *Maria Speermalie* van Herman Teirlinck, kwamen de werken na de bevrijding alsnog uit. Slechts enkele werken, zoals *In de loopgraven voor Madrid* van Jef Last of de werken van Domela Nieuwenhuis, werden expliciet uit de Tsjechische bibliotheken verwijderd.

De ironie van het lot wilde dat de enige auteur van wie werk wegens een ingreep van de censuur tijdens de bezetting niet kon uitkomen, juist Jo van Ammers-Küller was, die positief stond jegens de ‘Nieuwe Orde’. Het is onduidelijk of dit het gevolg is van een actief verbod van de censuur wegens de originele titel van het werk *De Opstandigen*, of eerder het resultaat van het algehele verbod van uitgeverij Čin, de legionairsuitgeverij die in 1943 als ‘anti-Duits’ werd gesloten. Bij de naoorlogse uitgave van het werk bij uitgeverij Za svobodu in 1949 werd de situatie (ongetwijfeld ook uit reclame-overwegingen) gepresenteerd alsof de censuur het specifieke werk had verboden. Van actieve ingrepen van de censuur om politieke redenen lijkt bij Nederlandstalig werk weinig sprake te zijn. Bij verbod van een uitgave werd als reden vrijwel altijd ‘papiertekort’ opgegeven of het feit dat uitgevers zich bij vertalingen primair op vertalingen uit het Duits dienden te richten (een reden die met name in 1943 en 1944 vaak voorkomt). In het algemeen liep de productie tegen het eind van de oorlog fors terug, een gevolg van de algehele schaarste, waarbij voorrang aan praktisch werk werd gegeven (Mohn, 2018, 263-264). Dat er in de laatste oorlogsjaren geen nieuwe Nederlandse en Vlaamse auteurs werden gepresenteerd, hangt samen met de arrestatie van Vincy Schwarz in 1941 en zijn executie in 1942, en met de verslechtering van Lída Faltová’s gezondheidstoestand in 1943 en haar dood in 1944. Hiermee vielen de belangrijkste bemiddelaars van Nederlandstalig materiaal weg.

Na de oorlog werd de censuur in de ‘Derde Republiek’ officieel beëindigd, maar de communistische partij KSČ, die dankzij haar verkiezingswinst het machtigste politieke subject was, beperkte via de papierdistributie langzaam maar zeker de positie van de grotere private uitgeverijen. Het resultaat was dat veel Nederlandstalig werk gepubliceerd werd bij andere uitgeverijen dan degene die het werk oorspronkelijk hadden gecontracteerd. Na de machtsovername van de communisten in februari 1948 veranderde de situatie grondig. Tijdens de ‘zuiveringen’ van open-

bare bibliotheken die zowel procentueel als qua totale omvang veel ingrijpender waren dan tijdens de Duitse bezetting, vielen ditmaal juist veel populaire Vlaamse en Nederlandse auteurs ten offer en anders dan tijdens de oorlog werd het aantal nieuwe uitgaven van Nederlandstalig materiaal vrijwel tot nihil gereduceerd.

7.5. De netwerken

Ondřej Vím (2014, 27) geeft in zijn boek *Historie překladačů. Cesty skandinávských literatur do češtiny (1890-1950)* [Geschiedenis van de vertaler. Wegen van Scandinavische literaturen naar het Tsjechisch] vanaf 1890 drie schema's aan voor de positie van de literair vertaler. Als we deze aanpassen voor de situatie van de Nederlandstalige literatuur, krijgen we de volgende situatie:

1845-1890	1890 tot Wereldoorlog I	Interbellum	Periode na Wereldoorlog II
Uitgever ↑↓ Vertaler	Vertaler ↑↓ Uitgever	Literair agent (Vertaler) ↑↓ Uitgever Redacteur	Politiek ↓ Uitgever Redacteur ↓ Vertaler
Uitgeverspoli- tiek	Politiek van de vertaler	Politiek van li- teraire agenten en uitgevers	(Inter)nationale politiek

Schema 3. De veranderende positie van de literaire vertaler.

Deze schema's kunnen zo worden geïnterpreteerd dat in het begin uitgevers op zoek waren naar werk dat in hun series paste, waarbij het element 'taalstrijd' van belang was. Hierbij werkten zij nauw met vertalers samen. Evenals het geval was bij de Scandinavische literatuur, werd de rol van de vertaler in het *fin de siècle* belangrijker, maar ook weer niet zó belangrijk, omdat in het Nederlands gespecialiseerde vertalers destijds nog ontbraken. In het interbellum bleef voor het Nederlands de rol van de vertaler juist belangrijker dan voor de Scandinavische talen, simpelweg omdat er maar een paar vertalers waren die actief Nederlands beheersten. Dit uitte zich onder andere ook in een (soms aanzienlijk) betere honorering dan vertalers uit Scandinavische talen kregen. Als extra bemiddelaar treedt nu ook de literaire agent op die zowel namens de uitgeverijen optrad (meestal nadat een werk door de vertaler was voorgesteld en door de redacteurs van de uitgeverij was geaccepteerd) als ook zelf actief voorstellen deed. Vanaf 1945 begon de politiek het primaat te krij-

gen. De poging van Tsjechische uitgeverijen om via het project ‘The Bridge/Most’ greep te krijgen op de toenemend zwakkere positie van perifere talen als het Tsjechisch en het Nederlands die onder leiding van Bohumil Janda in 1947/8 werd ondernomen, werd door de machtsovername in 1949 in de kiem gesmoord.

7.6. Ter afsluiting

Dat er in de vrijwel exact één eeuw tussen 1846 en 1948/9 relatief veel vertalingen uit het Nederlands in het Tsjechisch zijn uitgekomen, was een gevolg van interesse en behoefte aan de Tsjechische kant. Van enige actieve propaganda van Nederlandse of Vlaamse zijde, zoals dit sinds 1993/4 het geval is, was absoluut geen sprake. Dat Nederlandstalige literatuur tegelijkertijd naar Tsjechische maatstaven een nicheliteratuur bleef, had te maken met de omstandigheden van het Tsjechische literaire veld, met name met de regel dat belletrise rechtstreeks uit de brontaal vertaald diende te worden. Vanaf de jaren zestig van de negentiende eeuw (Václav Petřů) gebeurde dit ook in toenemende mate en in het interbellum werd er vrijwel uitsluitend rechtstreeks uit het Nederlands vertaald. Het kleine aantal gespecialiseerde vertalers vertaalde zich in een naar Tsjechische maatstaven klein aantal vertalingen. Uit overzichten in allerlei tijdschriften blijkt dat er veel meer vertaald had kunnen worden als er meer vertalers beschikbaar geweest zouden zijn. Verreweg de belangrijkste vertaler was Lída Faltová, die, in de periode dat zij actief was, van 1932 tot aan haar dood in 1944, voortdurend ongeveer drie, in de laatste jaren zelfs vijf vertalingen uit het Nederlands per jaar onder handen had.

Het beeld van de Nederlandstalige literatuur dat de Tsjechische lezer kreeg voorgezet, kwam relatief overeen met literatuur die ook in het taalgebied zelf populair was. Hierbij speelde de traditionele oriëntatie van de Tsjechische boekenmarkt op Duitsland zeker een rol, hoewel de Tsjechische keuze nu en dan van de Duitse afwijkt. Dat het Tsjechisch duidelijk boven andere talen in de omgeving (afgezien van het Duits) uitsteekt, is het gevolg van het in die periode volstrekt ontbreken van op het Nederlands gerichte vertalers in de andere landen. Naarmate meer en meer periodieken en kranten worden ingescand, kan het beeld nog worden bijgesteld. Gezien de banden tussen de kleine maar actieve protestantse kerkgenootschappen in Tsjechië en Nederland kan een onderzoek van bibliotheken en archieven van afzonderlijke kerkgemeenten nog wat verrassingen opleveren, al zal het dan met name werken en artikelen met een theologisch karakter betreffen.

SUMMARY

It is the aim of this book to provide the first general survey of the reception of Dutch-written literature in Czech translation in the period 1848-1948. The first translation of Dutch-written work into Czech was in fact the publication on 7 and 11 February 1845 in *Česká včela* [The Czech Bee] of parts of a speech by Hendrik Conscience at the meeting of the Taelverbond [Language Alliance]. The first truly literary Dutch-written works published in Czech translation in 1846 and 1848, were three novels by Conscience, and translated into Czech from the popular German translation by Melchior of Diepenbrock in 1845. The main reason for the Czech interest in specifically Conscience's novels was caused by similarities in the language struggle of Flemish people with their French speaking Flemish elite and the struggle of Czech people with their German speaking elite.

Up until the First World War

From the late 1860s onwards, the need of Catholic publishers for relatively short novels with a good Catholic tenure, which they could use in their series for Catholic peasants and workers, resulted in a serious interest in the novels of Conscience and other similar Flemish and Dutch writers such as Renier Snieders and Johan Antonius Vesters. Václav Petrů also published several novels of non-Catholic writers (Nicolaas Beets, Jacob van Lennep) but his aim to start a series of such novels came to an end with his death in 1906. He and Alois Koudelka are the first Czech translators who translated directly from Dutch. Around the turn of the century, scholars gathered around the periodicals *Lumír* (Jaroslav Kamper) and *Moderní revue* (Arnošt Procházka) showed an interest in the Dutch naturalist novelist Louis Couperus and poets of the so-called Eighties Movement (Tachtigers). Responses to modern Dutch and Flemish authors were visible in the popular subscriber series *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [The 1000 most beautiful novellas by 1000 world writers] from the publisher Vilímek.

In the 1890s, an international interest in the work of Multatuli began, driven by the German translations of the anarchist Wilhelm Spohr. Czech Socialists were no

exception. In the same period, several translations of anarchist and socialist political works were made, many of them presumably with the help of German translations. All these tendencies came to an end with the outbreak of the First World War.

The Period between the World Wars

The founding of the Czechoslovak Republic also changed the situation for publishing houses. As the new state was predominantly a social democrat and liberal society, Catholic publishing houses lost ground and new houses such as the cooperative Družstevní práce [Cooperative Labour] and Sfinx were founded, both along with ELK [European Literary Club] of Bohumil Janda and Symposion of Rudolf Škeřík becoming the most influential publishers. Sfinx began as a house specialised in esoteric literature. This caused special interest in the writings of Frederik van Eeden on dreams. Frederik van Eeden was also interesting for the burgeoning Czech woodcraft movement, represented by Miloš Seifert who translated several of his works.

From the end of the 1920s onwards, two translators specialised in Dutch began their work. The first of them was the diplomat, left-wing protestant and Free Mason Rudolf J. Vonka, and the second, the more important Lída Faltová, the first professional translator of Dutch-written literature. She translated some 38 books from Dutch into Czech for important literary publishing houses such as ELK, Družstevní práce and Melantrich. In the 1930s, literary agencies began working – successively Centrum, Universum and Vincy Schwarz. The latter started as an employee of Centrum, went over to Universum after the bankruptcy of Centrum and finally founded his own agency. Thanks to his contacts with the Czech PEN-club, he had good contacts in the Low Countries and introduced several important writers in the Czech literary field. Czech news papers and literary periodicals regularly informed about Dutch and Flemish writers and reviews of Czech translations were written. The most frequently translated authors were the internationally acknowledged Flemish writer Felix Timmermans, and the popular Dutch writers Johan Fabricius and Antoon Coolen.

As of the middle of the 1930s, so-called ruralism became an important literary movement in Czech literature. This strengthened the position of Coolen and Timmermans and made way as well for other Dutch and Flemish writers of rural novels such as Herman de Man, Jef Last and Stijn Streuvels, the latter being nominated in 1937 and 1938 for the Nobel Prize in literature. Growing political pressure from the Nazi regime on Czechoslovakia resulted in the translation of Hendrik Conscience's main novel *De Leeuw van Vlaenderen* [The Lion of Flanders] in

three different Czech translations and the warning essay of Johan Huizinga, *In de schaduwen van morgen* [In the Shadow of Tomorrow].

During the Occupation

The so-called Munich Treaty – Czechs mostly speak of the ‘Munich Betrayal’ – forced Czechoslovakia to cede the mainly German speaking border regions, the so-called Sudetenland, and mainly Hungarian speaking regions in the Slovak Danube valley. Thus, Czechoslovakia lost its border fortifications, leaving a military indefensible state behind. President Beneš abdicated and the political system was in a chaos. This resulted in the liquidation of the last parliamentary democracy in Central Europe, the new ‘Second Republic’ was a kind of Austro-Fascist state that existed between October 1938 and March 1939. When a Slovak government was established, and a Slovak Assembly was opened in January 1939, Czecho-Slovakia became in fact a federal state. Hitler used growing tensions between the Slovak leader Msgr. Tiso and State President Hácha to force Tiso to proclaim an independent Slovak State guaranteed by the German Reich on 14 March 1939. One day later, Hitler forced Hácha to agree with the Protectorate of Bohemia and Moravia. This was no puppet state like Slovakia but rather an semi-autonomous province of the Reich under control of German troops and the German Gestapo.

Censorship increased, more or less building on the foundations laid during the Second Republic. A list of forbidden works was published, containing also the works of Domela Nieuwenhuis and Jef Last. As the translation of ‘enemy’ literature – meaning English, French, Polish and Russian literature – was forbidden, publishing houses had to fill in gaps in their series. This meant a chance for Dutch-written literature, especially for Flemish rural novels. Publishing houses were careful and tried not to provoke the occupation authorities – thus, ready translations for which copyright was already paid such as *Stiefmoeder Aarde* [Stepmother Earth] by the Communist Dutch author Theun de Vries and *Moeder, waarom leven wij* [Mother, why do we live] by the Socialist Flemish author Lode Zielens were not published. It seems, however, that among the 2½ millions of books banned or destroyed by the Nazis from Czech public libraries, not all that many were translations of Dutch-written works. Due to the limitation of translated literature from other languages than German and growing paper shortages, the general numbers of translated works decreased in 1943 and 1944. Many works planned for the last two years of the occupation were published as late as 1946 after the liberation.

The Third Republic

The so-called Third Republic, covering the years 1945-1948 after the liberation of Czechoslovakia, was a special kind of 'parliamentary people's democracy'. In those years, nearly all German speaking inhabitants, over three million people, were forced to leave their traditional home country and move to the American and Soviet zones of Germany or Austria. In Czechoslovakia, the pre-War parties were reconstructed with the exception of the Agrarian Party, this being the main political subject of the Second Republic. The Communists won the elections with an average result of 38% (40% in the Czech lands and 21% in Slovakia) and occupied the most important ministries in the coalition government, especially the Ministry of Interior and the Ministry of Information. Using the post-war paper shortage (which was, however, artificially extended after 1946), the Ministry of Information forced the larger private publishing houses to hand over lucrative titles to other publishers. Nevertheless, during those years a significant number of translations from Dutch was published, as the deceased Lída Faltová was more or less successfully replaced by new translators: Ella Kazdová, Miroslav Drápal and Milada Šimsová.

Towards a Totalitarian Regime

Using a government crisis in February 1948 caused by the Communist Minister of Interior when most of the democratic Ministers resigned, Communist Prime Minister Klement Gottwald decided to proceed as a minority government until the planned elections of May 1948. Under the pressure of Communist street riots, President Beneš accepted unwillingly enabling a complete Communist takeover. After the May elections, a genuine People's Republic became a fact – censorship was renewed and between May 1949 and the end of the year the remaining private publishing houses were forced to merge into large state conglomerates – a process called 'ressortisation'. Between May 1949 and April 1953, public libraries were cleaned from 'hostile, defective, outdated and unwanted literature' – more than 27½ million books (nine times the numbers the Nazis destroyed) were removed including works of the three most popular Dutch and Flemish authors Felix Timmermans, Johan Fabricius and Madelon Székely-Lulofs and all the prints of some 26 titles. Up until the end of the 1950s, nearly no new Czech translations of Dutch-written literature were published.

The end of a century of free reception of Dutch-written literature

The new literary norms of 'Sorela', Socialist realist literature, were a culmination of efforts beginning at the end of the nineteenth century to restrict so-called *brak* [rubbish], meaning originally cheap editions of low brow literature, detective novels, pornographic novels and the like. In the 1920s, the idea of proletarian literature was born. This meant literature positively depicting the struggle of the working class towards an egalitarian, classless society. After the proclamation of Socialist Realism as the leading literary genre by the Union of Soviet Writers in August 1934, quarrels arose between the leftish avant-garde writers of, for example, *Devět-sil* and the ideologically rigid hard core of the Communist Party. Zdeněk Nejedlý, a professor of art, was one of the main ideologists of Sorela – after the War he became Minister of Education and proclaimed Sorela the leading norm of literature in post-1948 Czech literature. As of 1948, translations from foreign literature, Dutch-written works included, were subject to this norm. Thus, a century of naturally free reception of Dutch and Flemish literary works, culminating in the last free years of the Third Republic, came to an end.

SOUHRN

Cílem této knihy je poskytnout první celkový přehled o recepci nizozemské a vlámské literatury v českém překladu v období 1848-1948. Prvním překladem nizozemsky psaného textu do češtiny byla ve skutečnosti dne 7. a 11. února 1845 publikace (části) projevu Hendrika Conscienceho na setkání *Taelverbond* [Jazykový svaz] v časopise *Česká včela*. Prvními opravdu literárními nizozemsky psanými díly publikovanými v letech 1846 až 1848 v českém překladu byly tři Conscienceho romány, jež byly do češtiny přeloženy na základě populárního německého překladu Melchiora z Diepenbrocku z roku 1845. Hlavním důvodem českého zájmu o především Conscienceho romány byla podobnost mezi jazykovým bojem Vlámů s francouzsky mluvící vlámskou elitou a bojem Čechů s německy mluvící domácí elitou.

Do první světové války

Od konce 60. let 19. století měli katoličtí vydavatelé zájem o relativně krátké romány s vhodným katolickým tématem, které by mohli vydat ve svých sériích pro katolické rolníky a dělníky. Tento záměr vyvolal poměrně velký zájem o romány Conscienceho a podobných vlámských a nizozemských autorů, jako Reniera Sniederse a Johana Antonia Vesterse. Václav Petřů publikoval i několik románů nekatolických spisovatelů (Nicolaas Beets, Jacob van Lennep); snaha pokračovat v sérii těchto románů však byla zastavena jeho úmrtím v roce 1906. Václav Petřů a Alois Koudelka byli první čeští překladatelé, kteří překládali přímo z nizozemštiny. Kolem roku 1900 literáti shromáždění kolem časopisů *Lumír* (Jaroslav Kamper) a *Moderní revue* (Arnošt Procházka) projeví zájem o nizozemského naturalistického spisovatele Louise Couperuse a básníky hnutí tzv. Osmdesátníků (Tachtigers). Reflexe moderních nizozemských a vlámských autorů byla patrná i v populární abonentní sérii *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* nakladatele Vilímka.

V 90. letech 19. století začal pod vlivem německých překladů anarchisty Wilhelma Spohra i mezinárodní zájem o práci Multatuliho. Čeští socialisté nebyli výjimkou. Ve stejném období bylo přeloženo několik anarchistických a

socialistických politických děl, z nichž mnohé pravděpodobně vycházely právě z německých překladů. Všechny tyto tendence se zastavily vypuknutím první světové války.

Meziválečné období

Vyhlášením Československé republiky se změnila i situace vydavatelství. Nový stát byl převážně sociálně demokratickou a liberální společností, a tak katolická nakladatelství ztratila převahu; zároveň vznikla nová nakladatelství jako Družstevní práce a Sfinx, která se společně s ELKem Bohumila Jandy a Symposionem Rudolfa Škeřika stala nejvlivnějšími vydavateli. Sfinx se začal specializovat na esoterickou literaturu, což vyvolalo zájem o Frederika van Eedena a jeho spisy o snech. Frederik van Eeden byl zajímavý i pro začínající české woodcraftové hnutí, zastoupené Milošem Seifertem, který přeložil několik jeho děl.

Od konce 20. let začali publikovat dva překladatelé specializující se na nizozemštinu. Prvním z nich byl diplomat, levicový protestant a svobodný zednář Rudolf J. Vonka, významnější z obou pak byla Lída Faltová, první profesionální překladatelka nizozemské literatury. Pro důležitá literární vydavatelství jako ELK, Družstevní práce a Melantrich přeložila z nizozemštiny do češtiny kolem 38 knih. Ve 30. letech začaly pracovat i literární agentury – postupně to byly Centrum, Universum a Vincy Schwarz. Schwarz začal nejprve pracovat jako zaměstnanec Centra, po jehož bankrotu přešel do Universa, až nakonec založil vlastní agenturu. Díky svým kontaktům s českým PEN-klubem znal autory i v Nizozemí a tak české literární oblasti postupně představil několik významných nizozemských a vlámských spisovatelů. České noviny a literární periodika pravidelně informovaly o nizozemských a vlámských spisovatelích nebo publikovaly recenze českých překladů. Nejvíce překládanými autory byli mezinárodně uznávaný vlámský spisovatel Felix Timmermans a populární nizozemští spisovatelé Johan Fabricius a Antoon Coolen.

Od poloviny třicátých let se důležitým literárním hnutím v české literatuře stal takzvaný ruralismus. To nejen posílilo postavení Coolena a Timmermanse, ale přibyl i překlady dalších ruralistických románů jiných nizozemských a vlámských autorů, jako byli Herman de Man, Jef Last a Stijn Streuvels; poslední byl nominován v roce 1937 a 1938 na Nobelovu cenu za literaturu. Rostoucí politický tlak nacistického režimu na Československo vyústil v překlad nejvýznamnějšího románu Hendrika Conscienceho *De Leeuw van Vlaenderen* [Flanderský lev] v postupně třech různých verzích; přeložen byl i varovný esej Johana Huizingy, *In de schaduwen van morgen* [Ve stínech zítřka].

Období Protektorátu

Mnichovská dohoda přinutila Československo postoupit především německy mluvící pohraničí, tzv. Sudety, a regiony ve slovenské dunajské nížině s převážně maďarsky hovořícím obyvatelstvem. Československo tak ztratilo svá pohraniční opevnění a tím i možnost vojenské obrany. Prezident Beneš abdikoval, v politickém systému převládla chaos, což vedlo k likvidaci poslední parlamentní demokracie ve střední Evropě. Nová, „druhá republika“ byla spíše austrofašistickým státem, a existovala jen od října 1938 do března 1939. Zřízením slovenské vlády a založením vlastního slovenského parlamentu (v lednu 1939), se Česko-Slovensko stalo federálním státem. Hitler zneužil rostoucí napětí mezi slovenským vůdcem Msgr. Tisem a prezidentem Háchou a donutil Tisa, aby 14. března 1939 vyhlásil nezávislý Slovenský stát pod záštitou Německé říše. O den později si Hitler vynutil Háchův souhlas s Protektorátem Čechy a Morava. Protektorát nebyl ani tak loutkovým státem jako Slovensko, ale víceméně jakousi poloautonomní „provincií“ Říše pod kontrolou německých vojsk a gestapa.

Zostřila se cenzura, více či méně budovaná na základech položených během Druhé republiky. Byl publikován seznam zakázaných děl, který obsahoval i práce Domely Nieuwenhuise a Jefa Lasta. Protože byly překlady „nepřátelské“ literatury (tj. anglické, francouzské, polské a ruské) zakázány, musela vydavatelství nějak zaplnit mezery ve svých sériích. To byla šance pro nizozemskou literaturu, zejména pro vlámské venkovské romány. Vydavatelé byli opatrní a snažili se zbytečně nedráždit okupační úřady, proto vydání již hotových překladů, za které už byla autorská práva zaplácena, jako např. *Stiefmoeder Aarde* [Macecha země] nizozemského komunistického autora Theuna de Vriese či *Moeder, waarom leven wij* [Matko, proč žijeme] vlámského socialistického spisovatele Lode Zielense, raději odložili na dobu neurčitou. Restriktivní opatření v českých veřejných knihovnách, v nichž nacisté 2,5 milionu knih zakázali nebo přímo odstranili, se kupodivu překladů nizozemských děl tolik nedotkla. V důsledku omezení překládání knih z jiných jazyků než z němčiny a kvůli rostoucímu nedostatku papíru došlo v letech 1943 a 1944 obecně ke snížení počtu vydaných děl. Mnoho knih plánovaných na poslední dva roky okupace tak bylo publikováno až po osvobození v roce 1946.

Třetí republika

Takzvaná Třetí republika, která existovala v letech 1945-1948 po osvobození Československa, byla zvláštním druhem „parlamentní lidové demokracie“. V tomto období byli téměř všichni německy mluvící obyvatelé, přes tři miliony lidí, nuceni opustit svou tradiční domovskou zemi a odejít do americké či sovětské okupační

zóny Německa nebo do Rakouska. V Československu byly předválečné strany rekonstruovány s výjimkou Agrární strany, která byla hlavním politickým subjektem Druhé republiky. Komunisté vyhráli volby s průměrným výsledkem 38% (40% v českých zemích a 21% na Slovensku) a v koaliční vládě obsadili strategická ministerstva – zejména ministerstvo vnitra a ministerstvo informací. Na základě poválečného nedostatku papíru (který se však po roce 1946 uměle prodlužoval) přinutilo Ministerstvo informací větší soukromá nakladatelství, aby předala lukrativní tituly jiným vydavatelům. Přesto bylo během těchto let vydáno velké množství překladů z nizozemštiny; zesnulá Lída Faltová byla více či méně úspěšně nahrazena novými překladateli – Ellou Kazdovou, Miroslavem Drápalem a Miladou Šimsovou.

Směrem k totalitnímu režimu

Využitím vládní krize v únoru 1948, způsobené komunistickým ministrem vnitra, kdy většina demokratických ministrů rezignovala, navrhl komunistický premiér Klement Gottwald pokračování menšinové vlády až do regulérně plánovaných voleb v květnu 1948. Pod tlakem komunistických pouličních nepokojů prezident Beneš řešení přijal, čímž komunistům nechtěně umožnil postupně převzetí veškeré moci. Po květnových volbách byla zřízena skutečná lidová republika – cenzura byla obnovena, mezi květnem 1948 a koncem roku 1949 byla zbývající soukromá nakladatelství nucena sloučit se s velkými státními konglomeráty, tento proces se označoval jako „resortizace”. Mezi květnem 1949 až dubnem 1953 byly veřejné knihovny očištěny od „nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury” – bylo odstraněno více než 27,5 milionu knih (devětkrát větší množství, než které zničili nacisté). Toto „očistění” zasáhlo i díla tří nejpůvodnějších nizozemských a vlámských autorů (Felixe Timmermanse, Johana Fabricia a Madelon Székely-Lulofsové), a všechny tisky asi 26 původně nizozemských titulů. Do konce padesátých let nebyly publikovány téměř žádné nové české překlady nizozemské literatury.

Konec století svobodné recepce nizozemsky psané literatury

Nové literární normy socialistické realistické literatury, či Sorela, byly vlastně vyvrcholením úsilí, které začalo koncem devatenáctého století, omezit tzv. *brak*. Pojem původně zahrnoval levná vydání zábavné četby, detektivní romány, pornografické romány a podobně. Ve dvacátých letech 20. století se ovšem zrodil pojem „proletář-

ská literatura”. Taková literatura měla pozitivně zachytit boj dělnické třídy za dosažení rovnostářské beztřídní společnosti. Po vyhlášení socialistického realismu jako hlavního literárního směru Unií sovětských spisovatelů v srpnu 1934 vyvstaly hádky mezi levicovými avantgardními spisovateli (např. z Devětsilu) a ideologicky rigidním tvrdým jádrem KSČ. Profesor umění Zdeněk Nejedlý byl jedním z hlavních ideologů Sorely – po válce se stal ministrem školství a Sorelu prohlásil za hlavní normu české literatury po roce 1948. Všechny překlady zahraniční literatury včetně nizozemských děl poté podléhaly této normě. Tak skončilo století přirozeného vývoje svobodné recepce nizozemských a vlámských literárních děl, které vyvrcholilo v posledních svobodných letech Třetí republiky.

NOTEN BIJ DE STUDIE

Noten bij de inleiding

- [1] Een zoveel mogelijk complete lijst bevindt zich in de bijlage van deze studie. Verschillen met eerdere opgaven zijn het gevolg van het feit dat de Tsjechische nationale bibliotheek *Národní knihovna v Praze 'Klementinum'* steeds meer tijdschriften en kranten inscant en in het systeem kramerius (vergelijkbaar met het Nederlandse systeem Delpher) ter beschikking stelt (URL: kramerius.nkp.cz; nieuwste versie kramerius5.nkp.cz). Aangezien de receptie in de negentiende eeuw veelal in feuilleton-uitgaven in tijdschriften en kranten verliep, stijgt met name voor de periode vóór 1948 het aantal bekende vertalingen regelmatig. Bij zoeken moeten beide url-adressen worden gebruikt, omdat niet alle eerder ingescande werken ook via de nieuwe link toegankelijk zijn. Vóór 1920 verschenen materiaal is via internet vrij opvraagbaar, voor de periode 1920-1948 kunnen artikelen in wetenschappelijke bibliotheken vrij worden ingezien en tegen betaling worden afgedrukt. Recenter materiaal moet apart worden aangevraagd.
- [2] Terecht merkt Jaap Grave (2004, 57) op dat politieke breuken in de geschiedenis van een land grote invloed op de instituties uitoefenen. De geschiedenis van de Tsjechische receptie is een exemplarisch voorbeeld van deze stelling.
- [3] De laatste absolutistische keizer Ferdinand I, bijgenaamd 'de Goeiige' vluchtte in 1848 voor de opstand van de liberale Oostenrijkers uit Wenen naar het Tsjechische Olomouc en in deze stad werd zijn neef tot keizer Frans Jozef I gekroond. Ferdinand zou na zijn aftreden met zijn echtgenote in Praag blijven, waar hij in 1875 stierf.
- [4] Het zogeheten Centrální depozitář, Kamýcká 2293, Litoměřice-Předměstí. Voor bestudering van de periode 1948-1989 is van belang dat sinds 2018 de archivalia en protocollen van het Centraal Comité van de communistische partij (ÚV KSČ) in het Nationaal Archief van de Tsjechische Republiek te Praag worden gedigitaliseerd. Zoals in mijn artikel '*A Good Way to Propagate Communist Thought*' (Engelbrecht, 2020, 205-206) is aangegeven, had het KPO ÚV KSČ – Kulturní a propagační odbor Ústředního výboru Kommunistické strany Československa – het cultureel comité van het centraal comité het laatste woord bij al dan niet toestaan van uitgave van o.a. literaire vertalingen. Deze digitalisatie zal naar verwachting tegen 2022 zijn voltooid.
- [5] Vermelding in het artikel *Odeon* van Michal Přibáň, Veronika Košnarová en Alena Přibáňová in *Slovník české literatury po roce 1945* (online), laatste actualisering

5 mei 2014. Een deel van het archief en de lopende contracten werden in 1996 overgedragen aan firma Mustang die van plan was om de literaire uitgeversactiviteiten voort te zetten, maar dit uiteindelijk niet wist te financieren. Na enkele doorverkopen is Odeon sinds 2000 onderdeel van de Euromedia Group, die in 2014 eigendom werd van firma Arraviet. De huidige leiding weet niet waar de oude archieven gebleven zijn.

- [6] Zo zijn er veel brieven van ELK, Sfinx en Horizont in Nederlandse archieven aanwezig, terwijl de originele uitgeverskopieën niet meer bestaan. Voor de periode na 1949 is van belang dat zeer veel brieven van de staatsagentuur voor theater en literatuur DILIA [Divadelní a literární agentura] bewaard zijn gebleven in Nederlandse en Vlaamse archieven. Het hele archief van DILIA van voor 1986 is bij een brand in de nacht van 24 op 25 november 1986 verloren gegaan (Engelbrecht, 2020, 205). Uit deze Nederlandse en Vlaamse archivalia blijkt dat veel conclusies van Lucie Smolka Fruhwirtová in haar dissertatie (2011) teveel leunen op traditionele aannames en door de archivalia worden tegengesproken. Het is dan ook mijn bedoeling om rond 2022, zodra de archieven van het Centraal Comité van de KSČ toegankelijk zullen zijn, een soortgelijke studie voor de periode 1948 (1949) – 1989 (1990) te maken.
- [7] De webpagina [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kramerius_\(digitální_knihovna\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kramerius_(digitální_knihovna)) [geraadpleegd op 26 juli 2020] geeft een compleet overzicht van alle afzonderlijke bibliotheken die aan kramerius deelnemen.
- [8] Voor de spelling van *Tsjechoslowakije* resp. *Tsjecho-Slowakije* is de historisch correcte Tsjechische usance gevolgd, in afwijking van wat het *Groene Boekje* stelt. De staat die bestond van 1918 tot 1938, de zogeheten Eerste Republiek, was de eenheidsstaat *Československo* [Tsjechoslowakije]. De hierop volgende Tweede Republiek in 1938-1939 was de formeel federale staat *Česko-Slovensko* [Tsjecho-Slowakije]. De in 1945 weer herstelde staat, de zogenaamde Derde Republiek, was dan weer de eenheidsstaat *Československo* die in 1968 werd vervangen door de federale staat die in het Tsjechisch meestal als *Československo* maar in het Slowaaks als *Česko-Slovensko* werd geschreven. Verschillen tussen *Tsjechoslowakije* en *Tsjechoslowaaks* enerzijds en *Tsjecho-Slowakije* en *Tsjecho-Slowaaks* in deze studie sluiten dus aan bij de actuele situatie in het besproken gebied.

Noten bij hoofdstuk 1 – Het literaire veld in Tsjechië en zijn ontwikkeling

- [1] Er bestaat geen Nederlandstalige geschiedenis van Tsjechoslowakije die de gehele geschiedenis vanaf de stichting van het koninkrijk tot de moderne tijd behandelt. Het Tsjechische standaardwerk voor de geschiedenis vanaf het begin tot 1945 is het vijftiendelige werk van een collectief van vooraanstaande Tsjechische historici, *Velké dějiny zemí Koruny české* [Grote geschiedenis van de landen van de Boheemse kroon], uitgegeven bij uitgeverij Paseka te Praag tussen 1998 en 2013. Een goede samenvatting in het Engels biedt Petr Čornej en Jiří Pokorný,

A Brief History of the Czech lands (Praha: Práh, 2015). Voor de recente tijd na 1945 is het werk van Hans Renner, *History of Czechoslovakia since 1945* (London: Routledge, 1996, 2^e druk) benut. Over de verhouding tussen de Duitstalige en Tsjechischstalige inwoners van Tsjechië door de eeuwen heen informeert het werk van Ferdinand Seibt, *Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas* (München: Lot, 1974). In deze studie is gebruik gemaakt van de geactualiseerde Tsjechische editie van dit boek (Seibt, 1996). Het belangrijkste naslagwerk over Tsjechische schrijvers, vertalers, uitgevers en uitgeverijen is de vierdelige encyclopedie in zeven banden *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* [Lexicon van de Tsjechische literatuur. Persoonlijkheden, werken, instituties], uitgegeven bij Academia in Praag tussen 1985 en 2008 onder leiding van Vladimír Forst. Voor de algemene geschiedenis van de Tsjechische literatuur is gebruik gemaakt van het recente standaardwerk van Lubomír Machala en collega's, *Panorama české literatury (1) do roku 1989* [Panorama van de Tsjechische literatuur tot het jaar 1989] uitgegeven door Universum voor Knižní klub te Praag. In dit hoofdstuk is alleen waar nodig naar aanvullende werken verwezen.

- [2] Bij de volkstelling van 1910 werd er naar de taalsituatie gevraagd, bij de andere volkstellingen naar de nationaliteit in de zin van tot welk 'volk' de bewuste personen zich rekenden. Joden waren meestal Duitstalig, maar werden zowel in 1857 als in beide Tsjechoslowaakse volkstellingen als een apart volk beschouwd.
- [3] Gegevens op basis van de volkstelling van 31 oktober 1857 ontleend aan *Slovník naučný II* (Praha, 1862, 345) voor Bohemen, *Slovník naučný V* (Praha, 1866, 460) voor Moravië en *Slovník naučný VIII* (Praha, 1870, 538) voor Silezië. Gegevens op basis van de volkstelling van 31 december 1910 ontleend aan Mischler, 1912, 59 (Übersicht XXXII). Gegevens op basis van de volkstelling van 15 februari 1921, ontleend aan Tóth, Novotný & Stehlík, 2012, 625. Gegevens op basis van de volkstelling van 1 december 1930, ontleend aan Tóth, Novotný & Stehlík, 2012, 627. In dit jaar bestond Silezië niet meer als apart land maar was samengevoegd met Moravië in het 'země moravskoslezská' [Moravisch-Silezisch land].
- [4] In 1859 werd de uitgeverij door de jezuïeten heropgericht en na het verbod van kerkelijke ordes in 1952 samengevoegd met de nieuw-opgerichte Státní pedagogické nakladatelství [Staatspedagogische Uitgeverij]. Deze ging in 1993 bankroet, het merendeel van de titels werd overgenomen door het in dat jaar opgerichte huis Libri.
- [5] Dit was niet helemaal de eerste academie. Al in 1746 werd in Olomouc de *Societas eruditorum incognitorum in terris Austriacis* [Genootschap van Onbekende Wetenschappers in de Oostenrijkse Erflanden] opgericht, het eerste geleerdgenootschap in Oostenrijk. Dit genootschap stopte in 1758 wegens tegenwerking van de plaatselijke jezuïeten met haar activiteiten. Ook bij dit genootschap was Josef von Sonnenfels betrokken. Zijn vriend Ignatius von Born richtte vervolgens in 1770 te Praag een *Gelehrte Gesellschaft* (vanaf 1775 *Böhmische Gelehrte Privatgesellschaft*) op. De *Societas Scientiarum Bohemiarum* was feitelijk een officiële, door de staat erkende voortzetting van deze privémaatschappij. De voertaal was aanvankelijk nog Duits.

- [6] Als eerbetoon aan deze pionier van de Tsjechische media en het Tsjechische uitgeverewezen is de elektronische database van teksten en periodieken van de Tsjechische Nationale Bibliotheek *Kramérius* genoemd (kramerius.nkp.cz).
- [7] In datzelfde jaar schreef Tyl de komedie *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka* [Het schoenmakersfeest, of Geen woede en geen twist], waarin het lied *Kde domov můj* [Waar staat mijn thuis?] voorkomt dat al spoedig de status van officieel Tsjechisch volkslied kreeg. In 1918 werd de licht gewijzigde tekst op een melodie van František J. Skroup (1801-1862) het officiële volkslied. Skroup was overigens vanaf 1860 dirigent van de Hoogduitse Opera in Rotterdam, waar hij in 1862 ook begraven is.
- [8] De naam *Lumír* is afkomstig uit het zogenaamde Královodvořský rukopis (Königinhofer handschrift) dat uit de dertiende of veertiende eeuw zou stammen. Het handschrift was een vervalsing vermoedelijk gemaakt door degene die het in 1817 'ontdekt' had, Václav Hanka. Hanka werd mede dankzij zijn 'ontdekking' in 1823 directeur van de handschriftenafdeling van het Nationale Museum. Na aanvankelijke populariteit begon men in de jaren tachtig van de negentiende eeuw aan de echtheid te twifelen, maar pas in de jaren zeventig van de twintigste eeuw (en nogmaals in 2017/8) werd op basis van fysiek onderzoek bewezen dat het gaat om vermoedelijk in de negentiende eeuw geschreven teksten op authentiek dertiende-eeuws perkament na uitschraping van de originele tekst. In het zesde lied *Záboj a Slavoj* komt als een van de protagonisten Lumír voor.
- [9] Zoals dit wel vaker bij literaire tijdschriften het geval was, wisselden de uitgevers elkaar af. De Tsjechen onderscheiden de eerste generace *Lumír* (1851-1863), de tweede generace *Lumír* (1865-1866) en de derde generace *Lumír* (1873-1940).
- [10] De dichter Jan Neruda wijdde in *Národní listy* van 1875 in een feuilleton een studie aan het *Oera Linda Boek* die later apart werd uitgegeven (Neruda, 1911). De vergelijking tussen het *Königinhofer Handschrift* en het *Oera Linda Bok* werd overigens ook in Nederland gemaakt, zoals o.a. een artikel in het katholieke dagblad *De Tijd* van 27 mei 1918 naar aanleiding van de definitieve ontmaskering van dit handschrift als falsificaat aantoonde.
- [11] Kroatië was sinds 1102 een onafhankelijk koninkrijk in personele unie met Hongarije. Kroatië had een eigen landdag en stond onder leiding van een vicekoning, de ban, die in beginsel een Kroaat moest zijn, maar wel verantwoording aan de Hongaarse koning verschuldigd was.
- [12] Deze troepen hadden kort daarvoor in de periode 12-16 juni 1848 de Pinksteropstand in Praag neergeslagen. Dit was een spontane opstand van studenten en radicale liberalen die meer onafhankelijkheid voor Bohemen wilden.
- [13] In 1862 was er al een nieuwe, veel vrijere wet op de drukpers aangenomen die het makkelijker had gemaakt om uitgeverijen op te richten en drukkersconcessies te verkrijgen (Šimeček & Trávníček, 2014, 203).
- [14] Bij de volkstelling van 1910 was het percentage analfabeten gezakt naar 1,6% in Bohemen en 2,14% in het agrarischere Moravië tegen nog altijd 28,6% in Slove-

niě (K.k. Statistische Zentralkommission, 1914, 56-57 en 64-67; vgl. ook Šimeček & Trávníček, 2014, 241). Ter vergelijking: volgens de gegevens van Onno Boonstra (2008) zakte het analfabetisme in Nederland bij mannen van 25% rond 1775 naar vrijwel nul in 1880 en bij vrouwen van ongeveer 60% rond 1800 naar 5% rond 1875 (grafiek bij Boonstra, 2008, 133). De Vlaamse cijfers doen veel meer aan Slovenië denken: het analfabetisme liep daar van 42% rond 1880 terug tot 25% in 1910 (Goffinet & Van Damme, 1990, 7, tabel 2.1).

- [15] Onder de nieuwe industriebaronnen bevonden zich veel personen van joodse komaf die in de monarchie volledige gelijke rechten kregen en in de 19^e eeuw vaak een adelstitel kregen toegekend. De bekendste en verreweg belangrijkste familie was die van de baronnen Rothschild (Witkowitz Eisenwerke, Kaiser-Ferdinands-Nordbahn), maar ook op lokaal niveau deden joodse ondernemers van zich spreken, zoals de ridders von Gutmann in Tovačov (suikerindustrie) en in Studénka (bouw van spoorwegwagons), de familie Löw-Beer (textielindustrie in Brno, het geslacht is verbonden met de bekende functionalistische Villa Tugendhat) en de familie Porges (machinebouw in Brno).
- [16] Het begrip *národně socialistický*, letterlijk ‘nationaalsocialistisch’ heeft niets van doen met dat van het latere nationaalsocialisme in het Duitse Rijk. ‘Nationaal’ verwijst naar het feit dat de ČSNS doelbewust naar een zelfstandige Tsjechische respectievelijk Tsjechoslowaakse staat streefde. Een tweede reden voor dit begrip en de afsplitsing van de oorspronkelijke moederpartij was dat de ČSNS de klassenstrijd afwees en uitdrukkelijk het socialisme met parlementair-democratische middelen en dankzij sociale hervormingen wenste te bereiken. In met name Duitse handboeken wordt het begrip *národně-socialistický* daarom vaak als *volkssozialistisch* vertaald. Hier is de vertaling ‘nationale en socialistische partij’ gebruikt die mijns inziens de intenties van de partij het beste weergeeft.
- [17] Holland (Nizozemsko) neynjžegi položenau zemj w Ewropě, pročěž gemu i skutečně gméno toto přišlusj.
- [18] Nizozemí, Nizozemsko. (*Nederlanden*, něm. *Niederlande*, frnc. *Paysbas*), též Holandsko, království v Evropě, 641 □ mil, mezi Hanovrem, Pruskem, Belgií a mořem Sev., má jméno od toho, že je naprostou nižinou.
- [19] Ve vzdělání všeobecném a literárním zůstala **B.** poněkud pozadu u přirovnání k pokroku, jež učinila na poli známostí reálních: příčinou toho jest rozdílná národnost obyvatelů. Francouzská řeč převládá ve veřejném životě a ve školství, ale co do počtu silnější germánský kmen Flamčanů povstal v nejnovějších dobách k velmi živé literární činnosti v jazyku mateřském a dobývá si každým dnem více půdy. Nejedem již pozoroval jakousi podobnost poměrů těchto s poměry v Čechách.
- [20] Masaryk was van 1918 tot zijn dood de eerste president van Tsjechoslowakije.
- [21] Ter vergelijking: de bekende Nederlandse *Winkler-Prins* had in de laatste druk (1990-1993) 26 delen met ruim 75.000 artikelen, en de Tsjechische wikipedia heeft (januari 2021) bijna 472.000 lemma’s.

- [22] In alfabetische volgorde (en met handhaving van de Tsjechische spelling): Josephus Albertus Alberdingk Thijm [K. Veselík], Jan Antonides van der Goes, Nicolaas Beets (Hildebrand), Elizabeth Bekker, Jacobus Bellamy, Willem Bilderdijk, Pieter Christiaanszoon Bor, Anne-Louise Gertrude Bosboom-Toussaint, Gerbrant Adriaensz Brederoo, Jakob Cats [V. Petrù], Isak da Costa, Agathe Denen, Eduard Douwes Dekker (Multatuli), Frederik van Eeden, Marcellus Emants, Pieter Jacob Faassen, Petrus Augustus de Génestet, Willem van Haren, Onno Zwier van Haren, Johannes Petrus Hasebroek, Jan Pieter Heije, Hermann Heijermans, Heinric van Veldeke [A. Kraus], Jan Frederik Helmers, Pieter Cornelisz Hooft, Conraad Busken Huët, Balthasar Huydecooper, Constantijn Huygens, Jan Jacob Lodewick ten Kate, Jan Kinker, Johannes Kneppelhout, Pieter Langendijk, Jacob van Lennep, Martinus Gesinus Lambert van Loghem, Karel van Mander, Filip van Marnix van Saint-Aldegonde, Justus van Maurik, Lodewijk Mulder, Hubertus Cornelis Poot, Everhardus Johannes Potgieter, Caroluszoon Hendrik Frans Tollens, Jan Veth, Joost van Vondel, de als Vlaamse schrijvers geclassificeerde Maria Doolaege Ackere, Gentil Theodor Antheunis, Leonard Bo, Fréderico de Conincq, Hendrik Conscience [V. Petrù], Servaas Damien Daems, Johannes David [*sic*=Jan-Baptist David], Désiré Delcroix, Jodocus Jos. Diricksens (Eugen Zetternam), Prudens van Duyse, Emanuel Hiel, Petrus Frans van Kerckhoven, Jan Jacob de Laet, Virginie Loveling, Karel Marie de Mont, Hyppoliet Jan van Peene, Mathilde Ramboux (Hilda Ram), Johannes Ruysbroek, Jan Theodoor van Ryswyck en Jan Baptist van Ryswyck, Constant Philip Serrure, Jan Lambrecht Dominicus Sleenckx, Ferdinand Augustijn Snelaert, Jean Renier en August Snieders, en Jan Frans Willems, verder nog de Friezen Eeltje Halbertsma en Justus Hiddes Halbertsma.
- [23] In het lijstje ‘nieuwe medewerkers’ van deel 9 omschreven als Dr. F. O. Jiřík, schrijver in Královské Vinohrady (nu een wijk van Praag). Hij was directeur van het museum van 1915 tot zijn pensionering in 1933. Het feit dat veel artikelen niet ondertekend zijn, roept de vraag op of in deze gevallen niet eenvoudigweg de artikelen van *Meyers Konversations-Lexikon* zijn bewerkt.
- [24] De tamelijk op Nederland gerichte interesse van Tsjechische critici kan hierbij een rol hebben gespeeld. Van de Vlaamse auteurs die wel een eigen lemma kregen, werd werk in Nederland verkocht. Gezelle zou pas na 1900 doorbreken dankzij een campagne van uitgever L. J. Veen (Van den Berg & Couttenier, 2009, 485).
- [25] Deel 1 (1881) behandelde de antieke literaturen (Chinees, Indiase, Perzische, Hebreeuwse, Arabische, Egyptische, Griekse, Latijnse) en voorts de Romaanstalige (Franse, Spaanse, Portugese, Italiaanse, Rhetoromaanse en Roemeense). Deel 2 (1887) was alleen aan de Engelse literatuur gewijd. Het geplande deel 3 met de Germaanse literaturen is helaas nooit meer uitgekomen.
- [26] Ook de onregelmatig verschijnende serie *Klasikové nizozemské a vlámské literatury* [Klassiekers van de Nederlandse en Vlaamse literatuur], waarin voorlopig deeltjes over Louis Couperus (2016) en over Hendrik Conscience (2018) zijn verschenen, hanteert dezelfde indeling.

- [27] Chuti lidské jsou rozdílné, a protož nelze vůbec ustanoviti, kterým překladům by přednost náležela, oněm-li, kteříž swobodně podávají smysl originálu, na slova, na rozměr syllab a weršů nic se neohledajíce, a jen o to stojíce, aby we swých čtenářích podobný cit způsobiti, jakýž původní spis u swých posluchačů wzbuditi musil, krátce – jako překládali Pope Homera, Wieland Horáce; čili oněm přeložením, jichžto původce snaží se netoliko měrau a zwukem, ladem i skladem dílo své dílu původnímu podobné učiniti. Takové přeložení zajisté pracnější a nesnadnější, a zdařili se, zasloužilejší a chwalnější. Tak Voss, a u nás Wlček Homera překládati pílili. [...] Jestli překládání knih z cizích jazkůw na ujmu národnímu? Odpovídáme, že není, pokud dobře se děje. Co sluší a jak překládati? Prawíme: to, co nejlepšího jest, a tak překládati, aby původně česky psáno býti se zdálo.
- [28] Z toho jasně vysvitá, že překladatel na př. románu Paul de Kockových jinačí úkol má, nežli překladatel Cervantesa neb Bocaccia, a všichni tito opět jiný úkol, nežli překladatel Heliodora anebo jiného spisovatele miletských povídek. Francouzský nám stejnověký romanopisec líčí mravy našeho věku, jejichž formy všude, kde evropská vzdělanost panuje, jsou v hlavní podstatě tytéž, a rozdílly jejich toliko vedlejší, případné, místní. Oučel spisů jeho jest zábava s jakýmsi mravoučným podkladem, a překladatel jeho také ničeho jiného na mysli míti nemůže, než aby čtenářům svým dal do ruky knihu, která by je v též míře bavila, jako originál své francouzské čtenářstvo. K tomu stačí, když vedle věrného podání příběhu zachová z lokálních přímětků jenom to, co buď neodlučně s ním souvisí anebo ku charakteristice osob a dějiště slouží; ostatní, co jest pouze případné a nepodstatné, může směle zjinačiti a přispůsobiti poměrům a obyčejům domácím. [...] Velice by překladatel pochybil, kdyby fráse, průpovídky a pořekadla obecné konverzační mluvy francouzské doslovně chtěl překládati, neboť takové mají smysl a význam toliko ve frančíně a ve Francouzích; náš obecný lid má jiný způsob vyjadřovati se, a má-li překlad srozumitelný býti čtenáři českému, musí francouzský sedlák neb měšťák mluvíti po česku, a ne českými slovy po francouzsku. Chtíti v takovém případě počínati sebe vážným způsobem filologa a uzachovávatí doslovní věrnost originálu, bylo by nemístné, směšné, ano nemotorné.
- [29] Ke konci budiž mi dovoleno několika slovy o překladu 'Osudu' se zmíni. Že překlad knihy autora tak osobitého, ovládajícího styl plný detailů, vzrušený a rázovitý, není již sám o sobě prací lehkou, připustí každý, kdo do knihy jen zběžně nahlédne. Práce ta stížena jest však zvláštním, duchu našeho jazyka tak odlehlým rázem holandštiny. Nejednou musil jsem se, chtěl-li jsem (pokud to ovšem bylo možno) zachovati zvláštnosti slohu Couperusova, prohřešiti se proti duchu mateřštiny. Doufám, že mi to bude laskavě prominuto. Pouhé srovnání mého překladu s překladem německým (kde, ač převod byl mnohem lehčí, celé partie vynechány a leccos i nesprávně přeloženo) myslím, postačí k důkazu, že jsem si neučinil práci lehkou.
- Uit deze opmerking en uit een vergelijking van Kampers vertaling met het origineel blijkt dat hij zeer zeker de Duitse vertaling kende (en bij de hand had), maar uit het Nederlands heeft vertaald, iets wat de aparte positie van het Tsje-

chisch bevestigd (vgl. Grave, 2013, 170-173 die Tsjechië hier niet onder zijn uitzonderingen heeft opgenomen).

- [30] Základní požadavek při každém převodu prosy, požadavek, s něhož nikdy nelze slevit ani špetky, zní zcela jinak [...]. Zní prostě: věrně tlumočení. Při tom věrnost nemusí vždy být zcela totožná s doslovností v hrubém smyslu slova: taková diference dvou pojmů nemá však pro nás významu, ježto věrnost, ať doslovná, ať jiná, má v jádru předpoklady zcela totožné. [...] V translataci se rozmohlo jakési geniálnictví. Co nevíš, poví kapesní slovník; kde selže, půjdeme do slovníkových tlustospisů; ty někdy vypovědí službu, nu, nevádí, však on kamarád v kavárně pomůže; zavrtí-li hlavu, nu, jen s kuráží do toho, však my to dáme hezky „volně“, to je beztak lepší než doslovný překlad. Kdo by se taky páral s každým slovíčkem. Můj ty bože, z toho se přec nestřílí. Což je bohužel pravda in praxi; v duchovní skutečnosti je to ohavnost a spuštění. [...] Řekneme to zcela zpřímá: kdo překládá (prosu), ačkoli ví, že jazyk, z něhož překládá, není do nejméněších jemností jeho alespoň pasivním majetkem; kdo tedy tlumočí jiným to, čemu sám plně neporozuměl; kde dává na novou cestu dech slovům, jež v plném a pravém dosahu svého významu a se svou pravou vnější a vnitřní situací nevešla do jeho duše a ducha – kdo tak činí, jedná nečestně, je obecným škůdcem a zasluhuje si veřejného cejchu jakožto kulturní škodná.
- [31] Uitdrukkelijk zo omschreven in een brief van uitgeverij Melantrich aan de vertaalster Lída Faltová van 14 april 1937 in verband met haar vertaling van Coolen. In het Nederlands zijn dit ongeveer 6.000 woorden, in het Tsjechisch rond de 5.000 woorden.
- [32] Aantal op basis van Van Uffelen, 1993b, waarin overigens vertalingen in tijdschriften en kinder- en jeugdliteratuur niet zijn opgenomen.
- [33] De vermelde getallen zijn gebaseerd op verschillende bronnen: a) database van het Nederlands Letterenfonds (<https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase>); b) gedrukte gegevens in Dowlaszewicz & Koch, 2018; Engelbrecht, 1995; Gera, 2006; Havlíková, 2004; Koch & Morciniec, 1985, 1986; Koch, 1993; Krijtová, Pellar & Schürová, 1994, 2003; Linzbotková & Molnár, 1989; Maňáková & Engelbrecht, 2006; Scheltjens, 2003; Szábo & Beke, 2001); c) elektronische catalogi van de Biblioteka Narodowa in Warschau (<http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie>), Narodna in Univerzitetna Knjižnica te Ljubljana (<http://www.nuk.un-lj.si/viri/katalogi>), Národní knihovna v Praze te Praag (<http://www.nkp.cz>), Országos Széchényi Könyvtar te Boedapest (http://nektar2.oszk.hu/librivision_hun.html), Slovenská národná knižnica in Martin (<http://www.snk.sk/sk/katalogy.html>).
- [34] Zie noot 1 bij de inleiding.

Noten bij hoofdstuk 2 – Het begin: Conscience, vermaaksliteratuur, liberalen en katholieken

- [1] Een greep uit ‘eerste vertalingen’ uit het Nederlands: *In 't wonderjaer 1566* – eerste vertaling voor het Deens (*Mirakelaeret 1566*, 1846), (samen met *De loteling*) voor het Zweeds (*Historisk roman*, 1850) en (samen met *De geschiedenis van Graef Hugo van Craenhove en van zijnen vriend Abulfaragus*) voor het Slowaaks (*Zázračný rok 1566* en *Deje hrabäta Huga z Kraenhove a jeho priateľa Abulfaraga*, 1862), *De loteling* – eerste vertaling voor het Noors (*Rekruten*, 1889). Vgl. Engelbrecht (2016a, 530-531, noten 3-10). Het hoofdstuk gaat grotendeels uit van Engelbrecht (2016a), maar is geactualiseerd.
- [2] Niet voor niets heet de bundel die Kris Humbeeck en collega’s bij die gelegenheid uitgaven *De Grote Onleesbare – Hendrik Conscience herdacht* (Humbeeck et al., 2016).
- [3] Hierbij moet wel worden opgemerkt dat er destijds nauwelijks een Tsjechisch-talige pers was. Later lag de situatie anders. Zo schreef de journalist Karel Tůma (1843-1917) ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum van de Belgische onafhankelijkheid een novelle *Poslední Flaming* [De laatste Vlaming] over de revolutionair Louis De Potter die in het literaire blad *Květy* verscheen.
- [4] *Nám je pudově dáno sympatisovati se světem románským a nikoli s německvem* (v širším smyslu); na druhé straně nás pudí rovněž citové důvody k tomu, abychom byli po boku národa, který prožívá osud tzv. „small nation“, a nikoli toho, jenž početností a mocí může provozovati kulturní imperialismus a nutká kmeny okrajové, aby se podřídili jeho snahám nebo povelům centralisačním.
- [5] Vanaf ca. 1860 wijdden Tsjechische kranten en tijdschriften regelmatig artikelen aan de taalkundige en culturele situatie in de Lausitz en in Polen.
- [6] Wahrlich, existierte der österreichische Kaiserstaat nicht schon längst, man müsste im Interesse Europas, im Interesse der Humanität selbst sich beeilen, ihn zu schaffen.
- [7] De originele redevoering werd behalve in *Vlaensch België* ook afgedrukt in *Redevoeringen door Hendrik Conscience* (1858, 16-19).
- [8] Das Wiederauftreten einer selbständigen flamändischen Literatur in Belgien, wo der französische Einfluß, wie in Allem, so vornehmlich in der Sprache sich auf jede Weise geltend zu machen sucht, ist schon an und für sich selbst ein Akt der Polemik, und zwar ein um so kräftigerer, als die jungen Literatoren sich als Vorkämpfer an die Spitze ihres Volkes stellen, ihre Landessprache als ein Haupttheil ihrer Nationalität, wie ihr gutes Recht ihnen vorschreibt, zurückzuverlangen.
Wir wollen es versuchen, in einzelnen Charakteristiken die Produktionen dieser jungen Kräfte den Lesern dieser Blätter vorzuführen, und wir beginnen mit einem der feurigsten und selbständigsten unter ihnen, mit Heinrich Conscience. Dieser junge Schriftsteller voll glühenden Enthusiasmus für seine vaterländischen Provinzen, hat sich in seinem „Löwen von Flandern“ die Aufgabe gestellt,

den Patriotismus seiner Mitbürger durch eine poetische Schildering der Befreiungskämpfe Flanderns vom Joch der Franzosen im Anfange des 14ten Jahrhunderts zu wecken, und darauf hinzuwirken, daß sie mit gleichem Muthe, wie damals ihre Vorfahren die politische, so jetzt die geistige Herrschaft derselben abschütteln, und zu ihrer ursprünglichen, selbstkräftigen Nationalität zurückkehren sollen.

- [9] Um ein Endurtheil über das Buch abzugeben [...]: Das Buch ist kein historischer Roman, wohl aber eine romantische Geschichte, die nicht eine einzelne Person zu ihrem Helden hat, sondern ein ganzes Land, nicht die Liebe und der Haß Einzelner, sondern der eines Volkes ist, was hier geschildert wird, und in so fern steht dies Buch, obschon in Prosa geschrieben, dem Epos viel näher, als viele in kunstreichen Versen geschnittene Epopeen, weil es nationaler ist.
- [10] Jauernig behoorde tot het kleine deel van het bisdom Breslau dat na de deling van 1742 bij Oostenrijks-Silezië was gebleven.
- [11] Obschon ich mir nun gestehe, daß meine Uebersetzung den ganz eigenthümlichen Zauber, den der Verfasser vorzüglich in seinen traulichen Familienscenen zu legen weißt, nicht vollkommen erreicht hat, so fanden doch einige Freunde, denen ich die übertragenen kleinen Erzählungen vorlas, sie so anziehend, und in mancher Beziehung auch so lehrreich und nützlich, daß der Druck derselben beschlossen ward.
- [12] Vrijwel alle Europese steden waren destijds nog opgesloten binnen hun vaak uit de middeleeuwen stammende stadswallen en raakten overbevolkt in een ruimte die slechts op een fractie van het nieuwe bevolkingsaantal berekend was. Mede om die reden maakte de choleraepidemie van de tweede helft van de jaren dertig van de 19^e eeuw vooral onder de lagere bevolkingsklassen enorm veel slachtoffers.
- [13] “Flämisches Stillleben.” Aus dem Flämischen des Heinrich Conscience von Melchior Diepenbrock. Regensburg 1845. – Ein Lebensbild aus diesem Buche bringt Jure des Mährischer Wanderer für 1846, der im Kurzem ausgegeben wird; dieselbe Skizze soll, in’s Böhmisches übersetzt, nächstens bei Carl Winiker erscheinen.
- [14] Die Werke des flämischen Dichters Hrn. Conscience finden vielfache Anerkennung; sie sind in’s Deutsche und Englische übersetzt worden. Auch die “Kwěty” bringen eine Uebersetzung der Erzählung Siska van Rozemel und bemerken dem Leser, daß die Zustände, welche Conscience schildert, den heimischen gleichen, so daß erinnert wird: Mutatis de te fabula narratur.
- [15] *Sketches from Flemish Life* (1846), *Vita domestica dei fiamminghi* (1846), *Flam csöndélet: három kis elbeszélésben Conscience Henriktől* (1858) en *Trzy powieści (Ciotka van Rosemael, historia prawdziwa żyjącej jedzcie panny; Co matka wycierpieć może; Jak się to zostaje malarzem)* (1875). Vgl. Engelbrecht, 2016a, 246, 530 (noot 6), 531 (noten 8 en 17).
- [16] ‘Votre bonté m’a acquis une place exceptionnelle dans la littérature de mon pays’ [Uw goedgunstigheid heeft voor mij een buitengewone plek in de litera-

tuur van mijn land verworven] schreef Conscience op 30 mei 1847 aan Diepenbrock (Nowack, 1933, 403, vgl. Van Uffelen, 1993a, 59).

- [17] Bedeutender ist er [Conscience] in seinen kleinen Novellen, wo er genrehaft Zustände des Volkes aus der Gegenwart schildert. Sind es doch auch diese Arbeiten, welche ihn in Deutschland bekannt gemacht haben. Nur muß man auch hier nicht zu viel erwarten. Alle seine Figuren sind in eine Sentimentalität getaucht, die sie künstlerisch unwahr macht und ein dauerndes Behagen nicht aufkommen läßt. [...] Aber trotzdem ist die Erzählung [Der Rekrut] das Product einer Dichterkraft, keiner großen, umfangreichen, sondern einer liebenswürdigen, kleinen, warmherzigen Natur, welche sich Freunde erwerben wird auch unter den Ungläubigen, aber schwerlich geeignet ist, der schönen Literatur einer neuen Sprache Halt, Charakter und Richtung zu geben.
- [18] *Květy* verscheen van 1834 tot 1847, vervolgens 1856-1872 en 1879-1915. *Česká včela* verscheen tussen 1834 en 1847. In 1848 ging het als *Včela* verder om in 1850 definitief te stoppen. De breuk na 1847 had te maken met het mislukken van de liberale revoluties en vervolgens de opkomst van het neo-absolutisme van Bach na 1851, waardoor de uitgave van beide tijdschriften praktisch onmogelijk werd.
- [19] Localisatie werd toegepast in de als feuilleton uitgegeven vertalingen *Paní stará* (1863, *Moeder Job*) en *Slepá Roza* (1865, *Blinde Rosa*), en de als boek uitgegeven vertalingen *Lakomec* 1871, *De gierigaerd*, *Věrná Lud'ka* (1882, *De Loteling*) en *Nepřítel člověka* (1904, *De plaeg der dorpen*). De problematiek is in verband met Conscience diepgaander besproken in Engelbrecht, 2013a.
- [20] Dit tijdschrift mag niet worden verward met de eerder vermelde *Almanach Ruch* uit 1868 die werd opgericht ter gelegenheid van de eerstesteenlegging van het Nationaal Theater in Praag en die centraal stond bij de Ruchovci, een literaire beweging die niet in vertalingen was geïnteresseerd.
- [21] Voor de publicatie in kranten geldt wat Andringa (2013, 276-277) terecht stelt dat het niet eenvoudig is om deze te achterhalen. Aangezien juist lokale kranten sinds januari 2019 door de Tsjechische Nationale Bibliotheek systematisch worden gescand, neemt het aantal vastgestelde vertalingen in dit medium nog steeds toe.
- [22] Anne-Diederik van Buren-Schele, *Die Belagerung von Sebastopol. Historischer Roman aus der neuesten Zeit*. Wurzen: Verlag-Comptoir, 1856 (de uitgave is niet vermeld in Van Uffelen, 1993b); *Obsada Sebastopola: Istorijski roman iz najnovijeg vremena*. Novi Sad: Kn'igopečatnja dr. Danila Medakovića, 1857.
- [23] Een klein stadje ongeveer 30 km ten westen van Hradec Králové.
- [24] Conscience. W nowějších časech učinily záležitosti tohoto muže nejen w Belgii samé nýbrž i jinde w Ewropě znamenitého hluku. Jest to jeden ze znamenitějších spisowatelů flémských (překlady jeho nowel wytištěny jsau také w našich časopisech) a jmenowitě nejlepší nowelista. A však již po dlauhý čas winila jej národní strana, že se od liberálního smyšlení uchyluje, a konečně wystupowala tato obwinění zcela zřejmě. Consciencia se ujali mnozí známí mužové, mezi nimi

i Humboldt, ale nadarmo. Konečně se učinil od národní strany rozhodný krok, dne 4ho Pros. wyvržení jsau co zrádcowé národního snažení flémského Conscience a stejně s ním smýšlející De Laet [...]. Nyní sice nowiny tuto zprávu co neprawdiwau odwolaly, na každý pád ale musí být aspoň nějaká příčina k takowým zprávám.

- [25] Z samé povídky snadno se každý domyslí příčiny, kteráž pohnula výtečného spisovatele vlámského J. Conscience nakresliti obraz a vytknouti vady škodného vychovávání dcer svého národu. Podobné bez pochyby příčiny byly jeho důst. p. překladateli podnětem, že tudíž i krajanům naším podáváti na výstrahu obrázek z ciziny. Nic nového zajisté pod sluncem, a záhubné opičáctví netoliko v Belgii nese zlé ovoce, nýbrž i u nás. A proto věru čas, aby se i u nás podobné rázné hlasy ozývaly proti neřestem, plynoucím z prámenův, jež tak živě vytýká Conscience.
- [26] Hendryk Conscience jest miláčkem národa vlámského. Literární a vlastenecké skutky jeho velice podobají se působení našeho Jos. Kaj. Tyla, jakož osudy jazyka a národa vlámského mají nemalou podobnost k útrapám a opětnému zvelebení národa českého. [...] Spůsob jeho psaní byl vždy ušlechťující, mravokárný a měl úspěch veliký: národ vlámský přišel k vědomí.
- [27] Josef Kajetán Tyl (1808-1856) was een van de belangrijkste toneelschrijvers van de eerste helft van de 19e eeuw. Zie noot 7 bij hoofdstuk 1.
- [28] *De arme edelman* (1851), *De Boerenkrijg* (1853), *De gierigaerd* (1852), *De geldduivel* (1856) en *Moeder Job* (1856) (Van Uffelen, 1993b: 109 nr. 793, 111 nr. 806, 113 nr. 824, 114 nr. 836, 128 nr. 950). Al deze werken zijn in het Tsjechisch uitgekomen in de katholieke serie Zábavná bibliotéka van de Škola Božského srdce Páně v Rajhradě [Vermakelijke Bibliotheek; School van het Goddelijk Hart des Heren te Rajhrad].
- [29] Z této činnosti Conscience-ovy vidíme, že buditelé lidu flámského touž cestou kračeli při prácech svých jako národní křisítelé naši. Podobnosť tato i v tom se jeví, že Conscience jako první spisovatelé u nás váží si též náboženství svého katolického lidu a všude mu dává ve svých spisech probleskovati. Kéž si toho nynější spisovatelé povšimnou, by poznali, v čem také to blahodárné působení buditelů záleželo!
- [30] Hoewel Koudelka tamelijk conservatief was, had hij er geen moeite mee om niet-katholieke literatuur als Heijermans' toneelstuk *Hoop op Zegen* te vertalen. In zulke gevallen bediende hij zich meestal van het pseudoniem O. S. Vetti.
- [31] Co se čtenáři v povídkách J. Conscience zvláště zamlouvá, vytkl autor sám případnými slovy, jež vložil jedné z jednajících osob v Železném hrobu do úst: „Ve vašich (Consc.) povídkách se mi líbí milá prostota, sladký cit a nezvratná naděje, pak upřímný obdiv přírody, vděčnost k Bohu a láska k lidem.“ Tot vlastnosti, které nemají chyběti četbě pro lid, a které zvláště v menších povídkách flámského novellisty nalézáme.
- [32] Het oorspronkelijke citaat is te vinden in Conscience, 1887, 4.

- [33] Nr. 12 *Lakomec* (vertaling van *De Gierigaerd*, 1871, ²1879), nr. 63 *Selská vojna* (vertaling van *De Boerenkryg*, 1881), nr. 70 *Věrná Ludka* (vertaling van *Rekruut*, 1882) nr. 132 *Výjevy ze života flámského* (een verzamelbundel met vertalingen van *Blinde Roza*, *De nieuwe Niobe*, *Het beulskind* en *Houten Clara*, 1891) en nr. 143 *Chudý šlechtic* (vertaling van *De arme edelman*, 1896). Een complete lijst met uitgaven van de uitgeverij is afgedrukt in Kubíček & Papírník, 2012, pp. 37-121.
- [34] ‘Výborné, dobré, pouze zábavné, bez názoru náboženského, méně přiměřené, škodlivé.’ Geciteerd naar *Zprávy apoštolátu tisku*, 1 (1884), 74.
- [35] Nr. 55 *Železný hrob* (vertaling van *Het ijzeren graf*, 1887), nr. 56 *Lakomec* (vertaling van *De Gierigaerd*, 1888 – een andere vertaling dan die in de serie *Zábavná bibliotéka*, nr. 61 *Poklad Felixa Roobecka* (vertaling van *De schat van Felix Roobeek*, 1889), nr. 63 *Bloužnění matčino* (vertaling van *Het wassen beeld*, 1889), nr. 69 *Mladý lékař* (vertaling van *De jonge doctor*, 1890) en nr. 70 *Soudní omyl* (vertaling van *Eene verwarde zaak*, 1890).
- [36] Krijtová, Pellar & Schürová (1994, 11), en in navolging hiervan ook de catalogus van de Tsjechische Nationale Bibliotheek en Engelbrecht (2016a, 260) geven foutiefelijk aan dat *Bloužnění matčino* een vertaling zou zijn van *Wat eene moeder lyden kan*. Bij vergelijking van de vertaling met de Nederlandse teksten van Conscience blijkt het om een andere novelle te gaan. Láska vertaalde uit het Frans en de Tsjechische titel die letterlijk ‘moeders delirium’ betekent, komt overeen met de Franse titel *L’illusion d’une mère* (1882).
- [37] Nr. 58 *Blýskavý kohoutek*. *Holandské povídky* van Jacob Jan Cremer (vertaling van ‘t *Blinkende hoanje*. *Overbetuwsche novellen en vertellingen*, 1888) en nr. 111 *Fabrikantova dcera* van Johan A. Vesters (vertaling van *De dochter van den fabrikant*, 1899).
- [38] Giuseppe Mezzofanti (1774-1849) was een Italiaanse kardinaal die volgens zegen ongeveer 40 talen en nog eens zoveel dialecten beheerste, waarmee hij in heel Europa als polyglot beroemd werd. De kwalificatie ‘Tsjechische Mezzofanti’ werd voor het eerst voor Koudelka gebruikt bij de felicitaties met zijn 50^e verjaardag (bijv. Anoniem, 14-11-1911) en werd bij gelegenheid van Koudelka’s 80^e verjaardag herhaald (Fejfusa, 1941).
- [39] Op 1 augustus 1901 vroeg Koudelka namens Jaroslav Kvapil, directeur van het Nationaal Theater in Praag, om autorisatie van zijn eigen vertaling van Heijermans’ *Hoop op Zegen* ten behoeve van voor november 1901 geplande opvoeringen in het theater (Literatuurmuseum, H.6131 B.2).
- [40] Dit blijkt uit zijn recensie van *Het Mysteriespel (Maria’s Leven)* van Alois Walgrave die hij als Šerík Vitínský in *Vlast*, 28 (juni 1912) nr. 9, pp. 852-853 publiceerde.
- [41] Ač vlámsťi kritikové prohlašují St. Streuvelsa za katolika horlivého, přece jeho umění nese spíš náťer realisticko-pantheistický, než kladně náboženský. [...] Streuvelsovy osoby vystupují jako loutky pověčné činnosti přírody, osudu.
- [42] Nemohauce míti literatury welkých národůw, ježbychom snad jí zaplawowali, jako oni swau zaplawují swět, chtějme píliti o skrownau, ale wýbornau a péče

hodnau slowesnost. Hledme wíce k národnímu blahu a vzdělání, než k nějaké jeho u cizích slovutnosti a jménu, a bude i národ i vláda žehnati počínání naše. [...] Nemějme zření k pomíjející w literatuře módě, ale k stálému užítku; warujme se poklesků jinonárodních některých literatur, kteréž staly se trhowými, ziskonosnými promyslníkůw fabrikami; spokojeni budme skrownau od skrowné vlasti odměnau; pracvujsme pro vlast, ne pro sebe, anzi dbejsme jak mnoho, aũe jak dobře!

- [43] Er waren in die periode al uitgevers als de Praagse liberale uitgever Theodor Mourek (1847-1879) die juist de kwalitatieve buitenlandse literatuur wilden uitgeven. Mourek kondigde in april 1871 de start van een serie *Bibliotéka klasických spisů cizojazyčných ve zdařilých českých překladech* [Bibliotheek van Klassieke Vreemtalige Werken in geslaagde Tsjechische vertalingen] aan. Volgens de gegevens van Aleš Zach in diens on-line *Slovník českých nakladatelství* (<https://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/theodor-mourek.html>, gepost op 20 april 2017) zouden er in twee series tot 1878 (Mourek stierf begin 1879) in totaal 120 bandjes zijn uitgekomen. De advertentie, afgedrukt o.a. in *Národní listy* 11 (108), 5 van 21 april 1871 beloofde o.a. vertalingen van werken van Conscience, Van Lennep en Bosboom-Toussaint. Helaas ontbreekt tot nog toe in Tsjechische bibliotheken elk spoor van deze eventuele vertalingen. Originele tekst van het citaat: Nevšimavosť a netečnost takovýchto našinců k písemnictví národnímu nemá žádné platné omluvy. Ani té ne, jež tu a tam se ozývá, že totiž nepříznivé poměry hmotné nedovolují jim bráti do ročního rozpočtu výdaj na knihy. **Písemnictví cizokrajnému, ve stránce národní nám nepřátelskému**, daří se v krajinách českých přese všechnu stísňenost národohospodářskou napořád výborně; **toliko dobrá kniha, dobrý časopis český musí stále dovolávat se mezi Čechy svého práva.** (Accentuering in het origineel).
- [44] Het katholieke *Obzor*, waarvan hoofdredacteur Vladimír Šťastný eveneens getekend had, drukte de tekst integraal af in *Obzor* 8 (24), 364-365 van 20 december 1885, maar beperkte zich bij de ondertekening tot een verwijzing naar František L. Rieger en het totale aantal ondertekenaars.

Noten bij hoofdstuk 3 – Nederlandstalige literatuur in het fin de siècle met Tsjechische ogen

- [1] Het begrip *verzuiling* (in het Tsjechisch *sloupová politická kultura*, letterlijk *politieke zuilencultuur*) is van vrij recente datum (Fiala et al., 2008), een calque van het Nederlandse begrip. In de eigentijdse literatuur werd van *táborová politická kultura* (cultuur van de politieke kampen) gesproken.
- [2] In Engelbrecht & Vaidová (2016, 13, noot 10) constateerden wij dat het in dat geval vermoedelijk moest gaan om de vertaling van *Hooge Troeven* door de nog niet geïdentificeerde Richard Smrček uit 1902. Die novelle was immers in 1896 uitgegeven, *De Berg van Licht* pas in 1905. Dit vermoeden is inmiddels dankzij archiefonderzoek achterhaald.

- [3] In de gemeente Královské Vinohrady was een Václav Kuneš (geb. 1871) samen met zijn echtgenote Božena Kitzlerová (geb. 1873) gemeld (Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripce, karton 330, obraz 653 – met dank aan Hana Kábová voor de informatie). Als zijn beroep was ‘poštovní oficiál’ (postmeester) genoteerd. Volgens een bericht in *Národní listy*, 36 (208), 6 van 30 juli 1896 werd hij in die maand bevorderd van ‘poštovní praktikant’ (stagiair) naar ‘poštovní asistent’ (postassistent). Dit moet dezelfde persoon zijn die in de jaren 1895-1896 enkele briefjes wisselde met Virginie Loveling over vertalingen die hij voorbereidde. De eerste vertaling die hij maakte, kwam in 1896 uit, de laatste in 1911. Of hij dezelfde Václav Kuneš was als de Kuneš, van wie het toenmalige Comité van de hoofdstad Praag in 1949 bezit in beslag nam, is onbekend.
- [4] Volgens een bericht in *Čas*, 26 (3) van 26 januari 1912, was Václav Kuneš per 1 januari 1912 tot ‘vrchní poštovní oficiál’ (hoofdpostambtenaar) benoemd. Een artikel van zijn hand dateert uit 1913.
- [5] Helaas is de overige correspondentie rond deze ‘Boheemsche post-assistent’ niet bewaard gebleven. Ook in de kopieerboeken van L.J. Veen uit deze periode (nrs. 28-31) ontbreken verdere aanwijzingen.
- [6] Gezien de zeer opvallende overeenkomst in levensdata en vertaleractiviteiten van Kamper en Kuneš is onderzocht of ‘Kuneš’ geen pseudoniem van Kamper kon zijn. Op basis van de bevolkingsregistratie van de Praagse politie kan dit worden uitgesloten, omdat beiden apart staan geregistreerd in hetzelfde jaar.
- [7] *Obzor literární a umělecký*, niet te verwarren met het katholieke tijdschrift *Obzor, list pro poučení a zábavu*.
- [8] Zoals Lucie Sedláčková (2018, 169) terecht aangeeft, ontbreekt dit pseudoniem in de handboeken (bijv. Lantová, 1993a). Zij heeft de identificatie vastgesteld op basis van het in memoriam in het Joodse tijdschrift *Rozvoj*, 5 (44), 4.
- [9] Zo bedankte hij aan het eind van zijn op pp. 30-31 reeds geciteerde voorwoord zijn latere zwager expliciet voor diens hulp (Couperus, 1896, xii). Jaroslav Hladík vertaalde overigens in zijn vrije tijd naturalistische Franse schrijvers in het Tsjechisch. Zo kwamen van hem o.a. vertalingen van de romans *L’argent* van Zola en *Charles Demaille* van de gebroeders Goncourt uit in Praag. Kamper werkte in *Květy* en *Lumír* samen met Jaroslavs oudere broer Václav Hladík (1868-1900) en trouwde in 1898 met hun zus Emilie Hladíková (1874-na 1914). Václav Hladík was een bekende literator, Jaroslav Kampers broer Otakar was muziekhistoricus (Matula, 2015, 12-14).
- [10] Není nikterak přeháněním, tvrdíme-li, že do let osmdesátých tohoto století Holandsko lyriky vůbec nemělo, a že stav poesie holandské byl nanejvýš neutěšený. [...] Poesie tato odpovídala zcela povaze národa, nemilujícího zbytečného vyrušování, klidného a vyznačujícího se onou širokou, měkkou pohodlností a tichou zálibou v teplém blahobytě, jež k nám dýše z děl starých mistrů holandských. Poesie mravná a spořádaná jako lid sám, oplývající moudrými naučeními a – až k zalknutí fádni. Počátkem let osmdesátých hnuly se – díky několika smělym dřívějším průkopníkům – líné a kalné tyto vody a v literatuře holandské

zavládl nový, svěží život, plný touhy po nových obzorech, plný nenávisti k té škrobené, moudré, ale nevýslovně chladné poesii, jež byla vlastně jen stálým galvanisováním dávno mrtvých tvarů.

- [11] Boekuitgave bij de Český akademický spolek židů [Tsjechische Academische Vereniging van Joden] in 1901.
- [12] Jaap Grave (2001, 51-86) noemt hem 'de grote onbekende wegbereider' en geeft Raché's belang voor de introductie van o.a. Couperus en Van Eeden in het Duitse taalgebied aan.
- [13] Bis zum Anfang der achtziger Jahre hatte die holländische Lyrik – wenn man vor dieser Zeit überhaupt von einer solchen sprechen darf – ganz in dem altväterlichen, ehrwürdig-patriarchalen Fahrwasser gesteckt, wie es der gute Holländer von Anno Toback liebte.
- [14] Autor této brutální, dokonalou znalostí scény, prozrazující aktovky, Herman Heijermans zaujímá svoje výlučné místo v moderní literatuře holandské, které díla Couperusova, van Eedenova, Maurikova, Vosm. de Spie, Hel. Swarthy aj. zjednala pozornost celé Evropy. Heijermans přináší do literatury vyslovené znaky racy. Jeho aktovka, zajímavá přes všechnou jednostrannost nazírání již tím, že v ni poprvé po naše vědomí zpracována látka, hrající na slovanské půdě, holandským autorem, slibuj, že Heijermans stane se platným činitelem na poli holandského dramatu, jež kromě Constantova (pí. Snijder-Wissenkerke) 'Lotosu' a her Nouhuysových nevykazuje nic pozoruhodného.
- [15] Dit bevestigt de door Lucie Sedláčková (2018, 169) uitgesproken vermoedens dat zowel de literaire kwaliteiten van Heijermans als de toenmalige antisemitische problematiek een rol speelden bij de Tsjechische vertaling van *Ahasverus*.
- [16] Hoewel de bewijslast onduidelijk was en Hilsner onder druk had bekend (later herriep hij zijn bekentenis), werd hij toch ter dood veroordeeld. Masaryks interventie zorgde ervoor dat het oordeel werd opgeschort en het proces naar een hoger hof in Wenen werd verwezen, waar Hilsner in 1900 opnieuw ter dood werd veroordeeld. Keizer Frans Jozef I wijzigde het vonnis echter in levenslange celstraf en diens opvolger Karel I verleende Hilsner in 1918 amnestie. Hilsner leefde vervolgens onder de naam Heller als marskramer in Wenen en kreeg ondersteuning van de Weense joodse gemeenschap en van president Masaryk. ThDr. Anton Janko (1909-2000), biechtvader van Anežka's broer Jan Hruza zou op diens sterfbed in 1943 in de laatste biecht te horen hebben gekregen dat hij zijn zus had vermoord wegens haar aanstaande huwelijk. Haar bruidsschat zou hem namelijk van een flink deel van zijn erfenis hebben beroofd (gegevens op basis van Vařejčka, 2011).
- [17] De bronnen vermelden niet waar Kamper aan leed, er wordt slechts gewag gemaakt van een langdurige slopende ziekte waar kennelijk niet iedereen van op de hoogte was. Het feit dat hij in het destijds zeer bekende kuuroord Luhačovice ging kuren, wijst op longproblemen of astmatische aandoeningen.
- [18] Umělecky nejzralejším zástupcem moderního směru v mladé literatuře holandské jest bez odporu Louis Couperus, jehož kniha „Osud“ tímto překladem do-

stává se do rukou našeho obecnstva. Ale Couperus jest více než vůdcem školy, jest hotovým, zralým umělcem, určitěji umělcem konce století. Unavená, citlivá duše, ponořená v čarovné, v žhavých barvách jásající svoje sny a zmítaná nárazy vnějšího světa, brutálního a nepřístupného vysokému, čistému snění, duše vznešená a úplně pasivní, zhnusená tím všedním životem kol, neschopná vůle a přece bez odvahy zemřít – to je Louis Couperus. [...] Mdlá, opojná vůně smutku vane nám vstříc z těchto těžkých knih, toho něměho smutku, jenž jako bílý závoj vlá nad díly Skandinavců (Jakobsen, Garbord). [*sic*, bedoeld is Garborg]

- [19] Mají se rádi, jsou skoro snoubeni, ale on má u sebe přítele, cizopasníka, který boje se, aby nepozbyl dobrého bydla, a ještě z mnohých jiných nepovědomých pudů strojí pikle proti sňatku. Konečně si milenci mohou přece vysvětliti nedorozumění ústně. Nemoderní by bylo, kdyby tedy nyní se spolu vzali. Moderní však jest, že si pohovoří o tom „hnusném životě,“ ač ho snad nezkusili, aspoň ona ne, a pak – nemohouce prý býti šťastni – se otráví; toto ostatně bývalo i v nemoderních povídkách. Mistrovsky vyličen přítel Bertie, slaboch, neschopný postavit se na své nohy, dobývati si živobyť; čtouce jeho hovory zrovna cítíte tu linou zbabělost, tu mrtvou hnilobu povahy jeho, jak vše svádí na „osud“. Ale ostatek, zvláště ten konec, nestojí za mnoho, pan překladatel, jemuž z nesnadnou a zdařilou prací všechna čest, autora svého trochu přechválil. – Kniha se hodí jen vzdělanějším čtenářům.

Overigens zou Koudelka zijn oordeel later bijstellen. In een recensie van de Nederlandse literatuur van na de eeuwwisseling (Koudelka, 1904) merkte hij zelfs op: “Dat de eerste plaats onder de Hollandse schrijvers aan L. Couperus behoort, spreekt vanzelf.” Dit doet denken aan de door Dorleijn en Van den Akker (2006) vermelde verandering in denkstijl bij de Nederlandse katholieken.

- [20] Deze uitgave is niet vermeld op de website van Ruud Veen(www.couperus-collectie.nl), hoewel hierover in 2016 contact met Veen is geweest. Naar zijn mededeling verzamelt hij vertalingen in kranten en tijdschriften tot 1973 niet actief (mail van 18 juli 2016). De uitgave is evenmin vermeld in Grave (2013, 171).
- [21] Z moderních flámských básníků jest Pol de Mont postava opravdu vynikající. Jest mnohotvárnější, než podává moje malá ukázka, ale i z té pozná čtenář ducha veskrz ušlechtilého a moderního.
- [22] Jedno jméno ovšem neradi postrádáme, jméno básníka, jenž dnes vedle Heleny Swarthové je snad nejslavnější v Holandsku: Willem Kloos. Vina však nespadá nikterak na vydavatele anthologie, nýbrž na básníka, jenž nesvolil, aby krásné verše jeho byly do ní pojaty. Doufáme, že nám bude časem možno s originálním a velice zajímavým tímto básníkem podrobněji české obecnstvo seznámiti.
- [23] Její básně, v mnohém těsně příbuzné poesie tak zvaných symbolistů, jsou citově nejnuesovanější a psychologicky nejsubtilnější, co v holandském jazyce bylo napsáno. Vedle toho má formu naprosto bezvadnou a skvělou.
- [24] Procházka vergiste zich in het jaar. De bundel was in 1892 uitgekomen.
- [25] Práce jsou oslnivou směsí scén čistě symbolických a realistických, obě jsou velkolepé obrazy lidského nitra, práce, snažení a cílů, podkladem jejich je láska, ve-

liká a nekonečná a čistá láska, k níž máme směřovati, v hlavním rysu láska křesťanská, Kristova, ale zbavena všech přívlastků a přílepků dogmem jí přičiněných. Celek má náter pohádkovitý, ale velká a hluboká duše prochvívá všady. Těžko asi našlo by se v celé světové literatuře dílo, jež by s těmto mohlo postavit, přibližně aspoň po bok.

- [26] In een voetnoot bij de vertaling geeft Procházka aan dat hij de uitgave bij Mouton in Den Haag uit 1892 heeft gebruikt (Van Eeden, 1893/4, 45).
- [27] Procházka se Šaldou se neměli od počátku rádi, byli bytostně rozdílní. Procházka byl šedivý poctivec, a Šalda skvělý poseur – Procházka měl hluboké vědomosti, a Šalda bez nich stylisticky jen oslňoval.
- [28] Nenávidíme hromadných manifestů. Poněvadž jsou zbytečné a plané. Protože se, konec konců, zvrhají v pouťovou produkci a reklamní frase.
- [29] Ne bořiti instituce, ale podvraceti názory a předsudky, o to se jedná nejdříve a nejlavněji – nová poznání a nové způsoby citění přivodí konsekventně sebou nová zařízení. Obrodí-li každý sebe, sám a svou cestou, bde tím, implicate, obrozen i celek. [...] Potkáme-li se na cestě za týmž cílem, na pouti za týmž ideálem s jinými, ochotně ruku jim podáme. Což ovšem nemá a nechce znamenati, že hledáme snad „spojenců“. Neboť také sami, docela sami a ojedineři, neustoupíme se své dráhy. Ne manifesty, ale práce prokazujž naše snahy a vůle.
- [30] Procházka lijkt niet van het bestaan van de vertaling door Kamper op de hoogte te zijn geweest, aangezien hij in zijn briefje aan Van Eeden over zijn geplande vertaling van *De kleine Johannes* stelt: “Il sera la première traduction en langue tchèque d’une oeuvre de vous, si je ne compte pas la traduction d’un sonnet, extrait d’ “Ellen”, et traduit aussi par moi.” (Dit zal de eerste vertaling in de Tsjechische taal zijn van een werk van u, als ik de vertaling van een sonnet, een fragment van “Ellen” niet meetel, en dat was ook door mij vertaald; UB Univ. van Amsterdam, XXIV C 67, ongedateerd, voor mei 1905). Van Eeden kende de vertaling duidelijk evenmin.
- [31] Andere dichters van wie Procházka in de anthologie gedichten had vertaald zijn: Charles Baudelaire (16 gedichten uit *Les Fleurs du Mal*), de satanist Jules Bois (*Bajadera*), de Portugese symbolist Eugenio de Castro (3 gedichten uit *Interlunio*), een gedicht van de *poète maudit* Léon Deubel, een gedicht van *Parnassien* Léon Dierx, Jean Dorsal (3 gedichten uit *Les Cendres de gloire*), het bekendste gedicht *Non sum qualis eram bonae sub regno Cynarae* van de symbolist Ernest Dowson uit 1894, de Franstalige Belgische dichter Albert Giraud (2 gedichten), het gedicht *Dimanche* van Jules Laforgue, *Le sommet* van de Franstalige Vlaming Pierre Louÿs, Stéphane Mallarmé (2 gedichten uit *Hérodiades*), de joods-Franse symbolist Ephraïm Mikhaël (*La Prêtresse*), de Grieks-Franse symbolist Jean Moréas (1 gedicht), *Marpessa* van de Britse symbolist Stephen Philips, de symbolist Henri de Régnier (5 zangen uit de *Le Miroir des heures*), Jean Richepin (1 gedicht uit *Contes de la Décadence romaine* en 4 uit *Les Blasphèmes*), *Hermeros* van de journalist-dichter Robert Scheffer die een tijd leefde aan het Roemeense hof, de vrijmetselaar-dichter Laurent Tailhade (3 gedichten uit *Rêve antique*) en ten slotte 6 gedichten van Paul Verlaine.

- [32] Tento soubor překladů nechce podávat výběru, který by tvorbu toho či onoho básníka plně vystihoval nebo charakterizoval určitou periodu poetické tvorby evropské. [...] Běželo jedině o původnost a krásu, o její výstih.
- [33] Zoals Zuzana Vaidová (2013, 57, met noot 21) opmerkt, revideerde Procházka zijn vertalingen regelmatig in nieuwere uitgaven. Zach (1995, 224-225) citeert Procházka's vrienden Hugo Kosterka en Jiří Karásek z Lvovic die zich herinnerden dat Procházka regelmatig onverkochte exemplaren van de *Knihovna Moderní revue* vernietigde, omdat hij niet meer tevreden was met bepaalde teksten. In dit geval is de reden vermoedelijk dat Procházka de tekst uit *De Nieuwe Gids* pas later in handen kreeg.
- [34] Bude to edice stejně výchovná jako ušlechtilé literární zábav sloužící, jež se má stát jakousi essentiální ukázkou světové novellistiky a která v řadě objemnějších a vkusně opravených svazeků přinese výkvět povídkové literatury všech národů a zemí. Budou tu zastoupeni nejenom autoři čeští, novější i starší, ale i francouzští, dánské i nordičtí, ruští, angličtí, polští, italští a španělské, nejenom celý literární západ a jih, ale i exotický východ od Číňanů, Peršanů a Japonců až k Turkům a Indům. Ukázkou každého novellisty budou doprovázeti stručné sice ale výstižné biografie autorů zejména po stránce literární jejich činnosti a poněvadž budou v naší sbírce 1000 novell zastoupeno celkem 1000 autorů bude tu i 1000 biografií celého světa. Een uitgebreidere behandeling van de kwestie is te vinden in Engelbrecht, 2018a.
- [35] Het laatste overzicht kwam op 14 januari 1916 uit na publicatie van nr. 90. Tus- sen de aankondiging van deeltje 98 op 2 juni 1916 en die van deeltje 101 op 14 juli ontbreken aankondigingen voor de deeltjes 99 en 100. In de aankondiging van 14 juli staat een overzicht van de deeltjes 75-100.
- [36] Oostenrijk-Hongarije was in 1892 de Oostenrijks-Hongaarse kroon als munteen- heid ingevoerd. Er gingen 100 heller in één kroon. Volgens de *Nederlandsche Staatscourant* van 20 september 1912 was de officiële wisselkoers van de kroon f 0,50 per kroon. De koers was dus 1:2. Deze koers bleef blijkens de *Nederland- sche Staatscourant* tot eind 1917 geldig.
- [37] Daarnaast was er bij het Kriegsarchiv in Wenen een speciale *Literarische Gruppe* werkzaam die vooral als doel had om de eigen bevolking voor de oorlog warm te maken. Tot deze groep behoorden bekende schrijvers als Stefan Zweig, Franz Werfel, Egon Erwin Kisch en Robert Musil.
- [38] In de reclames voor resp. de nrs. 22 (*Moravská orlice*, 50, nr. 69, p. 12 van 23 maart 1912, bespreking van deeltje 21 met aankondiging van nr. 22) en 43 (*Humoristické listy*, 56, nr. 5, p. 67 van 17 januari 1913).
- [39] In *Národní listy*, 53, nr. 18, p. 2-3 (Šípek, 1913) werd een in memoriam van haar vader Rudolf Kafka gepubliceerd. Zelf publiceerde Gabriela Kafková in *Národní listy*, 53, nr. 26 van 27 januari 1913, p. 2 een eigen in memoriam van haar vader, *Za Rudolfem Kafkou, otcem-umělcem* in de rubriek *Theatralia*. In dezelfde krant, *Národní listy*, 47, nr. 290, p. 2 van 20 oktober 1907, wordt het optreden van doch- ter Gabriela Kafková als veertienjarige bij een liefdadigheidsbazar op het Žofin-

eiland in Praag vermeld. De laatste vertaling die van haar bekend is, is *Klíče* van Bernard Valloton, verschenen in december 1924 in *Topičův sborník literární a umělecký* 12, nr. 3.

- [40] De Franse serie is vrijwel compleet aanwezig in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen.
- [41] Totdat ik in 2016 bij toeval op het artikel van Luc Daems (2010) stuitte, had dan ook niemand in Tsjechië enig idee van het verband tussen beide series. Er zijn in Tsjechische wetenschappelijke bibliotheken geen exemplaren van de serie *Les Mille Nouvelles Nouvelles* bekend.
- [42] Beide in ongedateerde brieven uit 1909/10 aan Baekelmans, Letterenhuis Antwerpen, fonds Pieter van der Meer, M 3803 B. Zie ook de citaten in Daems (2000, 131-134).
- [43] Brief van 24 april 1911, Letterenhuis Antwerpen, fonds Lode Baekelmans, B 1333 B (P-R XII).
- [44] De abonnementsprijs staat vermeld op de brief die La Renaissance du Livre op 6 mei 1911 aan Van der Meer de Walcheren had gestuurd. Deze brief en die van 29 april 1911 bevinden zich in het fonds Pieter van der Meer, Letterenhuis Antwerpen M 3803 B.
- [45] Luc Daems (2000, 126-142) vermeldt de correspondentie eveneens uitvoerig met citaten uit de briefwisseling tussen Van der Meer de Walcheren en Baekelmans.
- [46] Helaas bestaat het persoonlijk archief van Sekanina in het Literair Archief LA PNP te Praag alleen uit enkele mantelstukken. Dat van Vilímek is juist zeer omvangrijk en bestaat uit 425 dozen die nog niet gecatalogiseerd zijn (het LA PNP is bezig met de catalogisatie ervan). In de toekomst zou dus meer informatie over de band tussen de uitgeverij en het Franse taalgebied bekend kunnen worden.
- [47] Zo vermeldde Ben van Eysselstein in zijn brief van 10 juni 1935 bijvoorbeeld de opvoering van zijn stuk *De vliegende Feeks* in het Staatstheater te Praag voor het winterseizoen 1935. Dit stuk was als *Notlandung* in het Duits vertaald. Inderdaad vermeldt Miloš Novotný in zijn recensie in *Lidové noviny*, 43 (306), 2 van 19 juni 1935 dat *Přistání z nouze* van Van Eysselstein sinds 15 juni in het Stavovské divadlo te Praag gespeeld wordt (Vergelijk ook Sedláčková, 2018, 172).
- [48] Voor de goede orde moet hier worden vermeld dat Van Huffel (1939, 25 en 35) later toch informatie over beide bandjes met de vertalingen van *Een zieltje* en *Het krabbetje en de gerechtigheid* heeft gekregen, aangezien beide in de bibliografie zijn vermeld.
- [49] Het ging om de 49^e parlementsitting van 14 mei 1919, toen sociaal-democraat Josef Svozil bij de behandeling van de begroting opmerkte dat ook niet-financieel onderlegde parlementsleden het recht hebben om mee te debatteren over de inhoud (zie <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/049schuz/s049006.htm>; geraadpleegd 4 maart 2021) en de tweede keer op de 87e zitting van 30 oktober 1919, toen minister Lev Winter, eveneens sociaal-democraat, bij de behandeling

van zijn wet op sociale woningen verwees naar *Max Havelaar* (zie <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/087schuz/s087008.htm>; geraadpleegd 4 maart 2021).

- [50] Slavné Národní shromáždění! Známy spisovatel holandský, který psal pod jménem Multatuli, byl úředníkem holandské vlády na Jávě. Když seznal, jak domorodci na Jávě jsou utiskováni holandským byrokratismem, holandským kapitalismem a holandským militarismem, opustil státní službu a sepsal své zkušenosti ve formě románu. Tento román vzbudil svého času obrovskou sensaci. Všechny listy holandské, jejichž držitelé a čtenáři byli tangováni útoky Multatuliova románu, vrhli se na román a kritisovali jej ze všech sil; poněvadž pak nemohli mluvit o tom, že opravdu nejsou domorodci na Jávě utiskováni, tedy vytýkali románu, že jest špatný, že jeho skladba jest vadná, že jeho psychologie jest nesprávná. Multatuli na to odpověděl asi v tomto smyslu: Předem připouštím správnost všech výtek, které mému románu činíte. Můj román má nemožnou psychologickou skladbu, – ale domorodci na Jávě jsou utlačováni. Můj román má špatný sloh, – ale domorodci na Jávě jsou utlačováni. Můj román má všechny možné špatnosti, které mu kdo může vytknouti, – ale domorodci na Jávě jsou utlačováni.

Pánové, v té posici, v jaké byl Multatuli k tomuto známému románu, jsem já k tomuto zákonu. Chtěl bych říci předem: všechny výtky, které chcete tomuto zákonu učiniti, předem prohlásím za správné – ale nemáme, kde lidi ubytovati.

- [51] Čím menší je národ, tím spíše se v něm cítí nejlepší jeho synové psanci a kacíři (např. Multatuli v Holandsku, Ibsen a Garborg v Norsku, Holger Drachmann v Dánsku, Strindberg ve Švédsku).
- [52] Vždy častěji naráželi jsme v posledních letech při četbě zahraničných revuí a listů na toto jméno; vždy silněji pronikala Evropou zvěst o podivuhodném muži hollandském, jenž v zájmu potlačených neváhal vzít na svá bedra doživotní boj s vládnoucím regimem své vlasti, byl za to pranýřován, štván, vedl život psance a své nevděčné zemi oplatil všecko, co na něm spáchala tím, že ji zaplavil přívalem myšlenek žhoucích jak plamen, pronikavých jak lučavka, dobrých jako slova evangelia.
- [53] In 1908 bij de Dëlnická akademie als boek uitgegeven. Herdruk in 1920.
- [54] Bojoval neohroženě a neúnavně, bojoval neúprosně a přímo, nikdy však boj jeho nebyl nespravedlivý. On bojoval proti všemu a všude, co stavělo se proti němu a světlu. Za to byl štván a týrán a mučen tak, že mu bylo opustiti rodnou zemi, ve kterém se stal psancem. A kdyby žil v době Husově, nebyl by ani on ani jeho spisy ušly hranici – jako spisy největšího kacíře.
- [55] Voor een compleet overzicht, zie Engelbrecht (2011, 36 noot 17). Dit artikel staat ook aan de basis van deze passage over Multatuli – er zijn inmiddels wel meer vertalingen van zijn stukken bekend.
- [56] Zowel zijn auteurschap als de prijs zijn vermeld in een krantenbericht in *Čas* 17 (59), 5 van 1 maart 1903.

- [57] Dit blijkt uit de *Seznam knih do obecných knihoven* [Lijst van boeken in gemeentebibliotheken] uit 1919, waarin op blz. 69 alleen dit deel wordt genoemd.
- [58] De gegevens over Vohryzek en het Tsjechische anarchisme zijn gebaseerd op Funk (2002). Overigens blijkt uit de ambtelijke vermelding in de *Wiener Zeitung* jg. 1906 no. 148 van 1 juli 1906 dat de ban per 25 april 1906 was opgeheven, omdat het 'gewährleistete politische Recht des Karl Vohryzek, an jedem Orte des Staatsgebietes Aufenthalt und Wohnsitz zu nehmen, verletzt worden sei.' [het fundamentele politieke recht van Karl Vohryzek om in elke plaats van de staatsgebied te veblijven en te wonen, geschonden is]. Een belangrijk argument was ook dat de ban het beoogde doel – afremmen van de subversieve activiteiten – absoluut niet bereikt had.
- [59] Milý příteli! Žádáte mne za autorizaci překladu mých „Dějín socialismu“, které vyšly v Amsterdamu v letech 1901-03. Toho však nebylo ani potřeba, neboť neuznávám soukromého majetku duševního stejně jako hmotného. Jakmile se práce uveřejní, stane se obecným majetkem celého světa. Vlastně je soukromý majetek ve smyslu duševním nesmysl, neboť co je na plodech duševních soukromého? Nejsme-li dětmi své doby a není-liž všechno vzdělání naše produktem staletí? Původnost v užším slova smyslu vlastně neexistuje, jen to nám patří, čemu jsme vtiskli ráz vlastního ducha. Kdo může vědět, odkud svoje myšlenky má? A přece! Generatio spontanea ve světě myšlenek je bláhovostí. Bylo by možné, aby např. Goethe zrozen z rodičů Hotentotů a vychován v prostředí těchto divochů, byl dal, byl dáti mohl to, co poskytl, vyrůstaje v prostředí zcela jiném?
- [60] Bespreking *In het Rijk der Armen* van het boek *Proletariërs*. Oorspronkelijk verschenen in *Het Volk* van 2 februari 1904, gedagtekend 28 januari 1904.
- [61] Ve svém nejpřednějším románu „Barthold Meryan“, vyšlém před dvěma roky, v reku, mladém patriciu, který po mnohých studiích a bojích oddá se cele službě dělného lidu, líčí zajisté přeměny a přesvědčení vlastní duše. Román ten dodělal se veliké slávy doma, byl nazván „Píseň písní socialismu“, překládán, a řečeno o něm, že by, jsa anglicky neb francouzsky psán, byl se stal světovou literaturou.
- [62] Reis gereconstrueerd op basis van Tsjechische krantenberichten.
- [63] Dit is het moederklooster, van waaruit eind 18e eeuw in België verschillende Cisterciënzer kloosters met een vergelijkbaar strenge leefwijze werden gesticht, zoals de abdij te Westmalle. Deze Belgische kloosters zijn bekend om het geliefde trappistenbier.
- [64] Sie verfolgten lediglich politische Zwecke und das gibt dem Ganzen den üblen Beigeschmack. Es muß endlich einmal mit aller Deutlichkeit ausgesprochen werden, daß diese stürmische Liebe der Alldeutschen für die Flamen, einer Liebe, von der sich auch andere Kreise hinreißen ließen, eine der lächerlichsten Komödien dieses Krieges gewesen ist.
- [65] Om een idee te geven: de dood van Jacob van Lennep werd op 10 september 1868 vermeld in *Květy* en op 12 september 1868 in *Národní listy*. Voor Hendrik Conscience kwamen er in memoriams uit in de katholieke bladen *Blahověst*

(5 oktober 1883), *Obzor* (5 november 1883, een artikel van 4 kolommen) en in de liberale bladen *Národní listy* (13 september 1883), *Světozor* (26 oktober 1883). De *Katolické listy* meldden op 14 december 1899 de dood van Guido Gezelle met een in memoriam van twee forse kolommen. Het feministische tijdschrift *Zenský svět. List paní a dívek českých. Orgán Ústředního spolku českých žen* [De Vrouwenwereld. Blad voor Tsjechische vrouwen en meisjes. Orgaan van de Centrale Bond van Tsjechische Vrouwen] wijdde op 20 december 1902 een in memoriam aan Cornélie Huygens, waarbij ook haar zelfmoord werd vermeld.

Noten bij hoofdstuk 4 – Het interbellum: de belangrijkste vertalers zetten hun stempel

- [1] De Svaz osvětový [Opvoedingsbond] was in 1905 door de Tsjechische Nationale Raad, de regering van het Koninkrijk Bohemen, met toestemming van het keizerlijke Ministerie voor Binnenlandse Zaken in Wenen opgericht als semi-gouvernementeel orgaan dat een platform voor culturele verenigingen en instellingen moest vormen. De Opvoedingsbond had de opdracht om de volksopvoeding en culturele activiteiten in Tsechië op alle terreinen te ondersteunen. In 1918 kreeg de bond een nog wat sterkere positie in de nieuwe staat. President Masaryk gaf opdracht om het werkterrein van de bond nog verder uit te breiden. In 1925 werd de instelling omgedoopt in Masarykův lidovýchovný ústav [MLÚ – Masaryks Volksopvoedingsinstituut] met verschillende onderafdelingen voor bibliotheken, film, theater enz. Deelname was op vrijwillige basis, maar de bond en later de MLÚ werden door de staat gefinancierd onder het Ministerstvo školství a národní osvěty [MŠANO – Ministerie van Onderwijs en Volksopvoeding].
- [2] Indien we de uitgave van *Kaas (Sýr)* en *Tsjip (Vrabeček)* die in één boek uitkwamen, apart tellen, zijn er 121 vertalingen uitgekomen.
- [3] Brief van 1 augustus 1926 van Fischer aan Vermeylen. Op 30 november 1926 stuurde Fischer de kant-en-klare vertaling met een begeleidend schrijven in het Frans op. AMVC Letterenhuis, fonds F292 B, Otokar Fischer. Origineel van het citaat: ‘se base sur une comparaison de l’original avec les traductions allemande et française’.
- [4] LA PNP, fonds 70/57 Družstevní práce, spis 82 van Schendel, Arthur. Brief van Ing. Jan Míl, 15 oktober 1941. Ongedateerd leesrapport van Lída Faltová (ca. begin november 1941). Leesrapport van Josef Kotrle van 16 december 1941. Uit de map Redakční ráda van het fonds blijkt dat de redactieraad op 19 november op basis van het leesrapport van Faltová had besloten om het boek uit te geven. Het bestuur van DP nam deze aanbeveling op 26 november 1941 over.
- [5] Deze paragraaf gaat voornamelijk uit van de door Ladislav Venyš (2000) ter gelegenheid van het eeuwfeest van Janda’s geboorte geredigeerde uitgave *Bohumil Janda a Evropský literární klub* [Bohumil Janda en de Europese Literaire Club] en van Zach, 2008a.

- [6] Zo berichtte Bob Spoelstra (A. den Doolaard) op 25 oktober 1947 aan zijn uitgeefster Alice von Eugen-van Nahuys dat hij met Janda had geluncht en omgekeerd berichtte zij aan hem twee dagen later dat zij met hem op het kantoor van Querido had gesproken (Literatuurmuseum, 2QUE Correspondentie Spoelstra C.J.G., map 2).
- [7] Briefwisseling uit de jaren 1964-1970 in het Frans in AMVC Letterenhuis, fonds M224 (Manteau), B1+B2, doos J. De brief van Janda van 8 november 1966 (Letterenhuis, stuk 198395/82) is op briefpapier van Bridge geschreven.
- [8] [8]V K<nihách> S<toletí> je výběr velmi přísný. Nesmí tam vyjít kniha, která už vyšla jinde (na př. Mauroisův „Rodinný kruh“), nesmí tam vyjít druhé vydání některé knihy a hlavně ne kniha, která dějem patří době starší 100 let.
- [9] Gegevens op basis van Opelík (1993) en het *in memoriam* in *Lidové noviny* door Arne Novák (A.N., 1930).
- [10] Volgens een bericht op 7 november 1934 in *Polední list*, 8 (310), 2 was de agentuur per 1 november van dat jaar failliet gegaan en had Universum van Bohumil Perlík de auteurs overgenomen. De agentuur kwam echter in 1939 nog in het ambtelijk adresboek van het Protectoraat Bohemen en Moravië voor.
- [11] De gegevens over Schwarz zijn afkomstig uit de biografie van Ludvík Václavek, *Německý antifašista a český literát Vincy Schwarz* (1966, De Duitse antifaschist en Tsjechische literaat Vincy Schwarz), aangevuld met Andrlé (2012) en het lemma Vincy Schwarz op de website *Literarische Landkarte der deutsch-mährischen Autoren* – URL: <https://limam.upol.cz/Authors/Detail/120>. Veel kleinere details komen uit brieven van Schwarz aanwezig bij LA PNP te Praag, het Literatuurmuseum in Den Haag en het Letterenhuis in Antwerpen.
- [12] Václavek (1966, 7) geeft aan dat het precieze moment niet bekend is en stelt “misschien al 1936”. In elk geval ondertekende Schwarz op 17 maart 1937 nog namens het literair agentschap Universum van Perlík een brief over de rechten van twee boeken van Jef Last aan Družstevní práce (LA PNP, fonds 70/57 Družstevní práce, spis 56, Last, Jef).
Literární noviny overleefde alle dictaturen en crises, maar het op 28 mei 2020 uitgekomen nummer zal het laatste zijn. Sinds 2018 was het blad verliesgevend en de coronacrisis heeft een definitieve punt achter dit ruim negentig jaar oude tijdschrift gezet (<https://www.mediar.cz/literarni-noviny-konci-dostaly-ranu-virove-krize/>).
- [13] Brief van Coolen aan Janda, 21 maart 1938 inzake de uitgave van *Ves u řeky* (*Dorp aan de rivier*). Van de beloofde 10.000 Kč (destijds ongeveer 4.750 gulden) had Coolen slechts 6.750 Kč ontvangen. Coolen verzocht daarom om het ontbrekende bedrag alsnog te betalen en bood aan om voor *De drie gebroeders* rechtstreeks, zonder tussenkomst van Schwarz een contract met Evropský literární klub af te sluiten (LA PNP, fonds 97/76 Bohumil Janda, document nr. LA97/76/0005).
- [14] De in mei 1940 officieel vastgestelde clearing was Hfl. 1,00 = RM 1,50, aan de andere kant 1 RM = K 10,00. Het bedrag dat de Nederlandse auteur kreeg uitbe-

- taald was ongeveer € 1.920 – 2.880 in huidige valuta voor 1938 en € 1.350 – 2.030 voor 1942 als gevolg van de geldontwaarding.
- [15] De Tsjechische begrippen zijn *občanství* (of *státní příslušnost*) en *národnost* die overeenkomen met de Duitse begrippen *Staatsangehörigkeit* en *Volksangehörigkeit*. In het Nederlands bestaan deze begrippen niet.
- [16] Vermoedelijk speelde Schwarz bij meer vertalingen een rol, maar dit is bij gebrek aan archiefmateriaal niet meer vaststelbaar. Uit de redactieprotocollen van *Družstevní práce* blijkt dat gemiddeld 20-25% van de voorgestelde boeken waarop de uitgeverij een optie had genomen werd afgekeurd, ook als het om auteurs ging van wie de uitgeverij regelmatig werk uitgaf. *Prutske* van Stijn Streuvels en *Een kasteel in Karinthië* van Johan Fabricius zijn goede voorbeelden.
- [17] Gustav Bernau in een brief van 1 februari 1943 aan Nijgh en Van Ditmar inzake de overname van rechten voor *Rum-Eiland* van Vestdijk (Literatuurmuseum, fonds Vestdijk, V.555 B2, stuk 195/21).
- [18] De eerste in het Letterenmuseum aanwezige, door Bernau namens DILIA ondertekende brief is die van 5 oktober 1957 aan Theun de Vries inzake perikelen rondom de uitgave van *Het meisje met het rode haar*. Zijn laatste namens DILIA ondertekende brief was van 10 april 1973 eveneens aan Theun de Vries met een verzoek om een exemplaar van *Vincent in Den Haag* toe te sturen. Bernau was toen 67 jaar oud en moet kort nadien met pensioen zijn gegaan. De database www.databazeknih.cz vermeldt dat Bernau van 1945 tot 1974 werkzaam was voor DILIA (de eerste datum is in elk geval onjuist, omdat DILIA pas in 1949 werd opgericht).
- [19] Hij schreef minimaal twee romans: *Bez rukavic* (1941, Zonder handschoenen) en *Srdce prerie* (1941, Het hart van de prairie). De in het Slowaaks vertaalde titel *Proti presile* (1957, Tegen een overmacht) is misschien een vertaling van een van beide romans uit 1941.
- [20] Gegevens over het leven van Babler op basis van Hrdinová (2008) en Engelbrecht (2018b).
- [21] De meeste vertalingen maakte Babler uit het Duits, Frans, Italiaans, Servokroatisch en Sloveens. Verder vertaalde hij van tijd tot tijd uit het Bretons, Bulgaars, Engels, Kaszubisch, Latijn, Lausitzsch, Nederlands, Noors, Oekraïens, Pools, Provençaals, Russisch en Slowaaks en uit verschillende talen in het Duits, Engels, Sloveens en Servisch. Rokyta (1994, 10) stelt dat Babler zeven talen perfect kende en nog twaalf talen passief.
- [22] De bibliofiel Babler gaf in zijn uitgaven altijd secuur aan, welke brontekst hij had gebruikt. Hier was dit De Vooy's' verzameling *Middelnederlandse legenden* uit 1903. Hoe Babler deze in handen heeft gekregen, is onbekend.
- [23] Slegers (2001, 48-51) geeft een goede beschrijving van de sterke invloed van Bloy's extreme denken op jonge katholieken in het interbellum. Babler ging hier overigens niet in mee.

- [24] De universiteit van Olomouc was in 1573 als een jezuïetenuniversiteit opgericht om tegenwicht te bieden tegen het zich rap verspreidende protestantisme. In 1773 werd de universiteit een staatsinstelling. Als gevolg van enthousiaste deelname van de studenten aan de revolutiepogingen van 1848 werden nadien alle faculteiten voor straf geleidelijk gesloten tot in 1860 de universiteit officieel werd opgeheven en de insigniën aan de universiteit van Innsbruck werden overgedragen. Alleen de gezagsgetrouwe theologische faculteit mocht als zelfstandige academische institutie blijven bestaan, tot ook deze in 1939 door de Duitse bezetter werd gesloten. Mede omdat de theologen tijdens de oorlog actief deelnamen aan het verzet, werd de universiteit in 1946 volledig heropend met al haar faculteiten. Fischer stelde als eerste naoorlogse rector in 1947 een lectoraat Nederlands in. Het was om politieke redenen van 1952 tot 1991 (afgezien van een korte episode van een paar maanden in 1968) formeel 'niet bezet'. Het lectoraat werd in 1992 officieel heropgericht.
- [25] *Selské listy*, 40 (22), 1 (27 mei 1922): 'S autorovým svolením z vlámštiny.'
- [26] De gegevens over het leven van Vonka zijn vooral ontleend aan Nejl (2007) en Soldán & Petrbock (2008). Deels zijn ze bijgewerkt op basis van consultatie van zijn archief in het Památník národního písemnictví te Praag.
- [27] Gegevens over Slíva afkomstig van de website *Sušice 1945-2019* op <https://susice1945.wixsite.com/susice1945/sliva>. Geraadpleegd op 28 februari 2021.
- [28] In Tsjechoslowakije werden met het begrip *legionairs* mensen aangeduid die tijdens de Eerste Wereldoorlog overliepen naar de geallieerden. Deze ruim 88.000 soldaten vormden in Rusland, Frankrijk en Italië feitelijk de eerste legereenheden van de nog niet bestaande Tsjechoslowaakse Republiek. Na 1918 vormden zij de ruggengraat van het reguliere leger van de nieuwe republiek. De doorgaans goed geïmformeerde Gestapo wantrouwde ex-legionairs en joeg op hen – omgekeerd namen zeer veel legionairs actief deel aan de ondergrondse strijd tegen de Duitse bezetter en de collaborateurs.
- [29] De tekst *Československé politické veřejnosti* [Aan de Tsjechoslowaakse publieke opinie] werd op 22 februari 1948 in verschillende kranten tegelijkertijd gepubliceerd, bijv. in *Slovo národa* van de ČSNS, in *Svobodné slovo* en *Čin* van de ČSSD en in allerlei regionale kranten als *Stráž severu*. De belangrijkste ondertekenaars waren de hoofden van alle grote kerkgenootschappen (kardinaal Josef Beran, de senior synodaal van de protestantse kerk ČCE Josef Křenek, bisschop-patriarch van de Hussitische kerk František Kovař en opperrabijn Gustav Sicher) en de liberale politieke commentator en schrijver Ferdinand Peroutka. De katholieke bladen *Osvobozený našinec*, 4 (46), 2 refereerden aan dit stuk in een artikel *Pro parlamentní demokracii* [Voor de parlementaire democratie].
- [30] De tekstfragmenten van Babler komen niet overeen met de vertaling van Vonka.
- [31] LA PNP, 70/57 Družstevní práce, 105 R. J. Vonka – brief van 7 januari 1938 met handgeschreven notities in de marge van de uitgeverij.
- [32] Felix Timmermans patří k mladší generaci nizozemských spisovatelů; pochází z kraje Kempen v Belgii a píše flámskou nizozemštinou. Čtete-li knihu Pallieter

[...], máme dojem jakéhosi anachronismu. Zatím co většina knih, které se nám dostávají do rukou, jsou buď prosycené třídní nenávisť, pesimistickým determinismem, morálním relativismem nebo patologickými sklony a stavy hrdinů naše doby, kniha Pallieter chutná nám po tom všem, jako bychom po delším nuceném pobytu v doupatech lidské bídy a neštěstí, smutku a neštěstí, ocitli se najednou na čerstvém vzduchu, na slunci, na světle. [...] Pallieter jest vesnický román s lokálním koloritem flámského kraje i života, tak jak jej známe z pláten flámských malířů. [...] Moudrým a radostným vztahem člověka k životu jest kniha Pallieter hodně příbuzná Babičce Boženy Němcové, ale zatím co z Babičky cítíme jakýsi spodní tón umírněnosti, rozšafnosti, z Pallietera vane plným dechem rozpustilá breughlovská atmosféra [...]. Jest to solidně prokomponovaná kniha a nikde z ní netrká ledabylost, laciná líbivost, módnost.

Het werk *Babička* (De Grootmoeder, Nederlandse vertaling door Kees Mercks, 2014) is een dorpsroman uit de 19e eeuw van de schrijfster Božena Němcová. Dit heeft in de Tsjechische literatuur een status die vergelijkbaar is met die van *Max Havelaar* in de Nederlandse literatuur.

- [33] LA PNP, fonds 70/57 Družstevní práce, doos 220/13 Korespondence DP s ostatními úřady 1939-1945. Brief van 8 februari 1941 aan het Persbureau van het Presidium van de Ministerraad (Tiskový odbor Presidia ministerské rady) met opgaven van in 1940 uitgegeven boeken met ter vergelijking als opgedragen een compleet overzicht van de uitgaven in de jaren 1930-1938, dit laatste met name met het oog op herdrukken.
- [34] *Národní listy*, 79 (43): 3 van 20 december 1939. NOVÝ TIMMERMANS. (Ježíšek ve Flandřích. Napsal Felix Timmermans, přeložil Rudolf J. Vonka, stran 212, cena 20 K. Albertovy krásné knihy, svazek XVII.) Božské vyprávění o Ježíškovi, přenesené do krásného vlámského kraje.
- [35] Rád bych předem upozornil československého čtenáře na překlad knihy «Max Havelaar» od Multatuliho. Toto dílo zahajuje sérii světových klasiků vycházejících v nakladatelství Svoboda. Překlad je mezníkem nového období v oceňování holandské literatury v Československu a doufejme, že zároveň ve všech slovan-ských zemích.
- [36] De mededelingen en conclusies van deze paragraaf berusten voornamelijk op het onderzoek naar Vonka's vertalingen, waarvan verslag is gelegd in Engelbrecht (2019). Bij deze paragraaf is tevens gebruik gemaakt van de translato-logische bevindingen van Veronika Horáčková (2019).
- [37] Er zijn geen contracten van Družstevní práce met Vonka bewaard gebleven. Op basis van de contracten met Lída Faltová uit dezelfde periode blijkt dat zij ongeveer 170 tot 200 Tsjechoslowaakse kroon per katern kreeg. Een modaal salaris was destijds 764 Tsjechoslowaakse kroon (180 dollar) per maand, dat van een ambtenaar als Vonka was voor zijn pensionering ongeveer 2500 kroon per maand. Indien uitgegaan wordt van ongeveer 30% extra tekst voor de vertaling *Petr Breugel* ten opzichte van een preciezere vertaling van de Nederlandse tekst, had Vonka er ongeveer 1100 tot 1300 kroon 'bij verdiend'. Dat was destijds twee netto maanden pensioen (Engelbrecht, 2019, 50).

- [38] Na de Tweede Wereldoorlog toen Vonka in 1946 zich weer actief als lid van de loge wilde aanmelden, vroeg men hem om een verklaring, waarom hij 'obscuur' was geworden en zich tegelijkertijd in de jaren dertig tegen vergoeding had als vertegenwoordiger van de Tsjechische loge laten uitnodigen naar Frankrijk en Nederland om lezingen te houden. Vonka gaf als verklaring zijn slechte gezondheid en bescheiden pensioen op (Čechúrová, 2002, 178-179, vergelijk Engelbrecht, 2019, 50).
- [39] In het archief van Družstevní práce (LA PNP, fond 70/57, spis 101) bevindt zich bovendien nog in tweevoud een complete vertaling *Lov a honby na Sumatře v divočině* door Vonka van *Vangen en jagen in Sumatra's wildernis* uit 1940 van A. C. van der Valk. Dit boek was in mei 1941 in de planning opgenomen. Het boek is niet uitgekomen, omdat het in 1942 geen toestemming kreeg van het Persbureau van de ministerraad (toestemming aangevraagd 5 januari 1942, afwijzing 10 juni 1942).
- [40] AMVC Letterenhuis, map T3465 B 2+3+4+5+X, stuk nr. 87246/241, brief van 6 april 1946 op briefpapier van de firma Symposion. Vonka kon destijds niet meer via Insel-Verlag autoriseren, omdat Duitsland in puin lag en de rechtsopvolging voor veel Duitse uitgeverijen onduidelijk was. De ironie van het toeval wilde dat Vonka vanwege de communistische machtsovername *Adriaan Brouwer* niet meer zou vertalen en dat dit het enige werk van Timmermans is dat Krijtová, die zijn vertalingen 'ontmaskerd' had, heeft vertaald (Engelbrecht, 2019, 40).
- [41] Van Schendel vroeg een honorarium van 500 Zwitserse frank voor de eerste 1000 exemplaren en 250 frank per elk volgende 1000 exemplaren. (LA PNP, fonds 70/57, map Schendel, Zamilovaný poutník; brieven van 7 februari en 20 maart 1928 met handgeschreven notitie van de redactie bij de planning van de editie).
- [42] Concept van een voorstel om een petitie aan koningin Wilhelmina te richten van 8 december 1939 aanwezig in het Literatuurmuseum, VLS/Hamburger S. Men rekende met deelname van Antoon Coolen, P.C. Boutens, A. den Doolaard, Johan Fabricius, Nienke van Hichtum, Jelle Troelstra, Theun de Vries, Simon Vestdijk, de uitgever Nico van Suchtelen en niet nader genoemde uitgevers. De dramatische situatie van Faltová werd later ook door Olga Krijtová beschreven in een brief aan Wout van Leersum van het Godfried Bomansgenootschap (Leersum, 1994, 27-30).
- [43] Er werd in 1996 door Gustav Kadlec een nieuwe vertaling gemaakt, maar deze deed het kennelijk minder goed bij het publiek, zodat de volgende uitgave van 2010 weer in de vertaling van Faltová was.
- [44] Later zou deze roman in 1959 als *Fregata Johana Maria* in een vertaling van Olga Krijtová bij Československý spisovatel verschijnen. Het boek was aanbevolen door een lezer van Družstevní práce, ing. Jan Míl en bovendien al in 1932 aanbevolen voor een internationale vertaalprijs van de PEN club. Die prijs ging destijds wegens een teleurstellend aantal inzendingen niet door, maar het boek verwierf zo wel bekendheid (Dorleijn & Van Voorst, 2011, 221). De uitgeverij was

ook in gesprek over *De waterman* dat door Rudolf J. Vonka in 1941 samen met *Fregatschip Johanna Maria* was aanbevolen. Ook dit boek zou, vermoedelijk vanwege de oorlogsomstandigheden, niet uitkomen.

- [45] DP had de 8^e druk uit 1941 van Bomans' roman ter beschikking. Bomans had op 12 juni 1943 een Duitstalig voorwoord bij de Tsjechische uitgave opgestuurd. Faltová had op 21 februari 1944 het vertalerscontract getekend, maar wegens haar overlijden was de vertaling niet meer gemaakt. Na de oorlog werd het werk weer opgepakt. Het boek was blijkens brief van DP aan Spectrum van 10 juli 1947 gepland voor kerstmis 1947. De vertaling werd toegekend aan Gabriela (Ella) Kazdová die op 9 september 1947 het vertalerscontract tekende. Haar complete vertaling van 124 pagina's is aanwezig. Uit een brief van 10 mei 1949 van Spectrum aan DP blijkt dat het boek nog niet was uitgekomen. (Alle vermelde correspondentie en het manuscript LA PNP, fonds 70/57, map Bomans Godfried, Erik). Krijtová veronderstelde overigens dat de gewild lollige toon van het voorwoord van Bomans er de oorzaak van was, dat Faltová de vertaling niet voltooide (Leersum, 1994, 30-31) maar deze aanname wordt niet door de correspondentie tussen Faltová en DP ondersteund. Zij vroeg namelijk herhaaldelijk wegens haar ziekte om uitstel en was duidelijk van plan om de vertaling klaar te maken.
- [46] Namens de literaire agentuur Universum Bohumil Perlík stuurde Vincy Schwarz op 17 maart 1937 een brief, waarin hij het akkoord van uitgeverij Contact meedeelde met de uitgave van twee boeken van Last (bedoeld zijn *Brieven uit Spanje* en *In de loopgraven voor Madrid*) tegen 5% van de verkoopprijs en een voorschot van 4.000 kroon (ongeveer 950 USD) (LA PNP fond 70/57 spis 56 Jef Last). Uit de privécorrespondentie vanuit Spanje van Last met zijn vrouw Ida (brieven uit september 1937 en van 6 november 1937) blijkt dat hij in 1938 een propagandareis door Tsjechoslowakije overwoog. Deze reis is niet doorgegaan, omdat al verschillende Tsjechoslowaakse schrijvers in Spanje waren en omgekeerd ook allerlei functionarissen van de Spaanse Republiek lezingen in Tsjechoslowakije hadden gehouden (brief van Ivan Sekanina als 'Funktionär des tschechoslowakischen Ausschusses zur Unterstützung des demokratischen Spaniens' van 24 februari 1938 aan Last) (Literatuurmuseum fonds L.255 Jef Last, doos 1257 (12.099)).
- [47] *Spanělská tragedie se dotýká nás všech, neboť se tam hraje i o náš osud, o naši svobodu, o bezpečnost naší samostatnosti, o kulturu a lidství, o obranu proti vpádu barbarství do dvacátého století. Proto vydáváme knížku holandského spisovatele Jefa Lasta, prostý deník vojáka demokracie v zákopech u Madridu. Nevelká knížka o nevelkém údobí, listy z bojiště, psané všem demokratickým lidem, katolíkům i nevěrcům, socialistům i liberálům, listy o zoufalém zápasu štvaneho národa.*
- [48] De genoemde Fabricius was secretaris van de stadhouders die in 1618 bij de 'Praagse defenestratie' (het begin van de opstand tegen de Habsburgers) uit de burcht naar beneden waren geworpen door vertegenwoordigers van de Tsjechische Staten-Generaal. Deze Fabricius had voor zover bekend niets met de schrijver te maken.

- [49] Brief van 4 juni 1935, Literatuurmuseum, fonds Dirk Coster, C.377 B2.
- [50] Aanwezig in LA PNP, fonds 70/57 (Družstevní práce). Ongedateerde beoordeeling. 'Domnívám se, že je na mnohých místech i nevěrohodný / ličí, na př. jak po smrti Frant. Josefa lidé plakali na ulicích a v kostelech / a vůbec více nakloněn k sympatisování se starým Rakouskem než český čtenář. Čtení tohoto románu Fabriciova je velmi únavná, třeba místy prosvítá jeho vyprávěčské umění. Únavnost vzniká jistě z pocitu, že nám na osudu onoho barona i jeho rodiny vůbec nezáleží. Místy se zdá, že na něm nezáleží ani autorovi, unavenému tím obrovským a nevděčným dílem.'
- [51] Seifert vertaalde de brief in 1922 in het Tsjechisch. Dat was tevens het jaar dat hij de Woodcraft League of Czechoslovakia oprichtte die hij tot 1931 zou leiden.
- [52] In het boekje dat Seifert maakte over zijn verblijven in Nederland, worden alleen de namen van de zontjes Jeník en Proksík genoemd (Seifert, 2003, 125-126).
- [53] Jistě z nejsensačnějších knih, v posledních dobách se objevivších na evropském trhu literárním, jest úchvatný román holandského spisovatele Louise Couperusa *Hora světla*, vyšly v těchto dnech také v českém překladě H. Kosterky nákl. Vilímkovým. Již sám námět, choulostivé thema sexuální abnormality proslulého antického miláčka žen i mužů, zázračného dítěte a absurdního vladaře Heliogabala, jest lákavým dráždidlem pro vylíčení výstředních orgií římských za doby úpadku císařství. Holandský autor, jemný znatel kultury i pseudokultury římské, šťastnou rukou vyzvedl ve svém románě momenty nejdramatičtější, kolem nichž možno seskupiti tisíce detaily z pověstných orgií římských. Činí tak s odvážlivostí, jakou snese pouze výtvar skutečného umělce, takže čtete-li partie, daleko zastíňující Zolovo nejnaturalističtější líčení na příklad v *Naně*, v *Matce Zemi*, v *Břichu Paříže* a. j., jste prostě strženi půvabným uměním vypravovatelským, aniž vás zarazí, co u jiného autora mohlo by býti lascivním. Krásně překreslená postava Heliogabalova dostává se tímto do beletrie světové jakožto postava jedinečné zajímavosti. Bohatou dějovou náplní, nevyčerpatelností úchvatných detailů a episod a prudkým spádem strhujícího děje zaslouží si kniha jména jedné z největších atrakcí písemnictví světového. – Český překlad jest lahodný a čistý, výprava knihy pěkná.
- [54] **Hora světla.** Obsáhlý román mnohostranného holandského spisovatele Louise Couperusa, věnován je koncům římského světovládného imperia, kdy si poslední silní a zdraví uvědomují, „že antická krása ponenáhlu dohasíná... [...]“ Heliogabalus je i tělesně výrazem a dítětem své změtené doby: je hermafrodit, androgyn. Podle mystérií východních byl vyvolen bohem, aby jako nový vykupitel spojil v sobě dvojpodobnost, jež byla oddělena stvořením Evy z Adama. Kniha z těchto důvodů ocitá se často u ožehavých témat, ale nejsilnější její stránky to nejsou. Couperus nejlépe zachytil v „*Hoře světla*“ davová hnutí, jejich změti na opilsti, přichylnost a nenávisť. [...]
- [55] Gegevens op basis van het artikel van Sylva Sklenářová en Wilken Engelbrecht (2016) en de daar vermelde literatuur en persberichten.

- [56] Pěsat (1985, 537) geeft aan dat de naam zou zijn bedacht door de broers Čapek, naar de bloesems van het groot hoeftblad (in het Tsjechisch *Devětsil obecný*) die in de lente beginnen te bloeien nog voordat de bladeren uitkomen. De verklaring van Seifert (die bovendien erbij was) lijkt iets waarschijnlijker.
- [57] Ty literární odrůdy, a mnozí z vás řeknou: zrůdy, jsou dnes skutečně jedinou a nejvlastnější lidovou literaturou. Jsou, pravda, špatnou slovesnou tovární prací, jako špatnou tovární prací je nábytek dělníkovy jizby; jsou to strusky měšťácké kultury, jako dělnické čtvrti jsou jakýmsi odpadkem industriálního kapitalistického velkoměsta. Nad těmito zjevy nutno se zastavit. Netřeba jich moralizovat, jsou nejpřirozenější. Vždyť víme, že lid a dav má o sobě vždycky pravdu. Že individuální a ne šíře kolektivní sklony matou a svádějí na scestí. Třeba se tázat, proč A. Blok není v proletariátu tak čtený jako bezejmenný autor bufalobilky. Patrně proto, že jeho verše nedovedou podvědomě estetickému citu proletáře dosti vyhovět, a zejména proto, že nedovedou ovládnout veškeru morální a instinktivní stránku jeho bytosti.
- [58] **St. K. Neumann** píše nám káravo-pedagogické básně z obav o naši budoucnost a veřejně se odřiká Devětsilu v Rudém Právu ve jménu Proletkultu. A přece: co děláme jiného, než že plníme jeho někdejší požadavek, totiž jdeme ruku v ruce s uměleckou avantgardou světovou? Jsme dokonce tak daleko, že nekulháme za ni o nějakou desítku let, jako předchozí generace, ale jdeme jako rovnoprávní po jejím boku. Ale ovšem problém: umění a proletariát nevyřešíme agitačními řečmi o »komunistické výchově« mladých spisovatelů. Pro proletariát může se dělati jen dobré agitační umění, jež jest jediným lidovýchovným uměním. Důraz je tu na »agitační«, ne na »umění«. My však bychom rádi dělali umění. Nezatrácuj te nás pro to!
- [59] Od realismu starého se realismus socialistický liší také způsobem tvárným. Naturalistický opis skutečnosti překonává socialistický realista již tím, že nazírá skutečnost dialekticky. Jeho nazírání není jen nazíráním fakt, nýbrž také vztahů mezi nimi a jejich vývoje. Již tím je dáno opouštění naturalistického pouze konstatujícího a fatalistického popisu. Socialistický realismus nefotografuje postav – vytváří typy. Kde tak ještě nečiní, je teprve v zárodečném stadiu dětských nemocí. Překonává tvárně starý realismus také tím, že užívá historicky výše stojících prostředků tvárných – (poetické koncentrace, lyriky, symbolických obrazů, které vystihují skutečnost lépe, než sebe detailnější mechanický popis, atd.). Nevylučuje tedy metafor, není antilyrický, jako byl realismus starý, může a musí snít (Bucharin). Zná pathos boje i práce.
- [60] LA PNP, fond 70/57 Družstevní práce, doos redakční rada I, map ediční programy 1933-1953. Stuk gedateerd 20 november 1934. Stuk van 7 pagina's in typoscript. Jiří Wehle was jurist, lid van de KSČ, tijdens de bezetting zat hij gevangen in KZ Buchenwald samen met Josef Čapek. Na de oorlog was hij in de jaren 1945-1950 een van de hoofden van de Tsjechoslowaakse staatsveiligheidsdienst Státní bezpečnost (StB), maar viel in 1951 in ongenade en werd met verschillende andere hoofden van de StB veroordeeld wegens zionisme. In 1954 werd hij

vrijgesproken en werkte vervolgens als vertaler voor verschillende uitgeverijen en tijdschriften.

- [61] De vertaler Miroslav Rutte werkte onder andere als redacteur van de uitgeverij Orbis en was zelf eerder conservatief-liberaal geïntereerd. Rutte was zelf ook dichter, waarbij hij vitalistisch getinte gedichten schreef die wel wat aan Nijhoff doen denken (Macek, 2000, 1347).
- [62] In partijkringen was ook in Tsjechoslowakije de breuk van de genoemden met de CPH ter kennis genomen. In een artikel over de ‘herschikking van het kader’ na het VIe Wereldcongres van de Derde Internationale in Moskou (17 juli – 1 september 1928) stond Henriëtte Roland Holst samen met Herman Gorter en Anton Pannekoek (sic) genoteerd als ‘reeds uitgesloten’ (Friedrich, 1929, 2).

Noten bij hoofdstuk 5 – De oorlogsjaren: Nederlandstalige literatuur als literair ventiel

- [1] Zo vermeldde bijv. het blad *Deutsche Böhmerwald-Zeitung*, 40 (89), 518, op 6 november 1918 onder het kopje *Ein erlösendes Wort Wilsons* dat Wilson had gezegd dat er geen annexaties zouden komen. In hetzelfde nummer werd flink van leer getrokken tegen de gewelddadige Tsjechische overname van Budweis (České Budějovice) en fier verklaard dat Krummau (Český Krumlov) stand zal houden. Dat de nieuwe Oostenrijkse republiek de Duitstalige gebieden als ‘haar grondgebied’ beschouwde, blijkt ook uit officiële *Karte von Deutsch-Österreich mit Angabe der Wahlkreiseinteilung* die de cartografische firma Freytag & Berndt in januari 1919 uitgaf. Hierop waren alle ‘Sudetenduitse’ gebieden als Oostenrijks aangegeven (kaart toegankelijk via <http://digitool.is.cuni.cz/R/8HM1EN-V4JX1CSFY9C711JSU2X9HL5P4A4JNKLTR4QV83D3717F-00575>). Deze kaart werd direct na de vrede van St.-Germain in juli 1919 vervangen door een *Karte der Republik Österreich nach den Friedensbedingungen von St. Germain*, waarop wel nog de gebieden die Oostenrijks hadden zullen zijn ingekleurd waren als ‘Deutsch-Österreich nach dem Gesetz vom 22. November 1918’ maar nu zonder provincienamen (kaart toegankelijk via <http://wk1.staatsarchiv.at/umbruch-und-neubeginn/grenzziehung-st-germain/#/?a=artefactgroup153>). Links geraadpleegd 31 juli 2020.
- [2] De waarde van één Tsjechoslowaakse kroon werd op 44,58 milligram goud vastgesteld, wat overeenkwam met ongeveer 33,5 Kčs per toenmalige US dollar (Vencovský, 1999, 221). Ter vergelijking: de Nederlandse gulden was destijds 0,6 gram goud waard, dus ongeveer 13½ maal zoveel.
- [3] Státní úřad statistický Československé republiky. In de periode 1939-1945 Ústřední statistický úřad Protektorátu Čech a Moravy / Statistisches Zentralamt des Protektorats Böhmen und Mähren.
- [4] Tot 1938 zijn de totale aantallen voor heel Tsjechoslowakije, vanaf 1939 alleen voor het Protectoraat. Voor 1938 zijn vanwege de opdeling van de staat geen betrouwbare gegevens beschikbaar, er waren destijds 6 vertalingen uit het Ne-

- derlands uitgegeven. Totale aantallen uitgaven 1939-1945 bij benadering na aftrek van uitgaven in opdracht van buitenlandse (Rijksduitse) uitgeverijen geproduceerde boeken (vgl. Šimeček & Trávníček, 2014, 297 en Janáček, 2015, 952).
- [5] Tot de samenvoeging van de beide landen Moravië en Tsjechisch-Silezië op 1 december 1928 tot één *země moravskoslezská* (Moravisch-Silezisch land) liep de grens tussen beide landen dwars door de stad heen langs de rivieren Odra (Oder) en Ostravice, en was de stad formeel gescheiden in Moravská Ostrava en Slezská Ostrava. Omdat de meerderheid van de bevolking Tsjechischtalig was, bleef de stad na het Verdrag van München bij Tsecho-Slowakije, maar werd een vrijwel door Rijksduits gebied omsloten grensstad. Deze paragraaf gaat uit van de artikelen Engelbrecht 2016a en 2016b met actualisering.
- [6] En wel slechts één exemplaar van de vertaling uit 1932 (in bezit van de auteur) en twee exemplaren van die uit 1935 (gebruikt: Vědecká knihovna Olomouc, sign. 723.489). Interessant is dat de *Výroční zpráva za školní rok 1936-1937* (Jaarverslag over het schooljaar 1936-1937) van het Aartsbisschoppelijk Gymnasium in Kroměříž als nr. 78 van de 128 boeken die de aanwinst van de bibliotheek voor scholieren in dat jaar waren 'H. Conscience, Flanderský lev' vermeldt, voor de bibliotheek door school zelf gekocht. Vermoedelijk ging het om een ingebonden exemplaar van het feuilleton.
- [7] Om deze reden kan de vraag worden opgeworpen of Svoboda niet toch een Duitse vertaling bij de hand heeft gehad. Deze verdeling in exact dezelfde drie delen is namelijk aanwezig in de uitgave *Der Löwe von Flandern* die in 1910 verscheen bij de katholieke uitgeverij Aschendorff in Münster in een vertaling van F. Ziegler. Die vertaling werd ettelijke keren herdrukt (de laatste keer in 1942; Van Uffelen 1993b, 118, nr. 866).
- [8] Mikulášek (2019, 804) verwijst in zijn noot 1739 naar de boekuitgave Conscience 1936. Deze kan Kubeš echter niet in gedachten hebben gehad, omdat Čihals vertaling pas in het voorjaar van 1936 is verschenen, dus ruim een half jaar nadat zijn artikel was geschreven. In de inleiding van het artikel verwijst Kubeš naar zijn studentenjaren 40 jaar eerder (waarmee hij ook een Duitse of Franse uitgave in gedachten kan hebben gehad), maar waarschijnlijker is dat de zojuist in *Lidové listy* uitgekomen vertaling de aanleiding voor dit artikel was. Mikulášek is duidelijk niet bekend met het bestaan van deze vertaling.
- [9] Gegevens uit de kartotheek *Slovník českých spisovatelů* van J. Kunc, beschikbaar op aanvraag bij het Památník národního písemnictví via badatelna.cz (fond LA PNP 935).
- [10] Vilhelm Moberg, *Zařaté ruce* (1936), vertaling van *De knutna händerna* (1930); Sally Salminen, *Katrina* (1937), vertaling van *Katrina* (1936), *Dlouhé jaro* (1940), vertaling van *Den långa våren* (1939); Olav Gullvåg, *Tři z hor nad fjordem* (1940), vertaling van *Det byrja ei jonsoknatt* (1937) en *Královská milost* (1941), vertaling van *Kongens nåde* (1939).
- [11] De Tsjechische flaptekst geeft abusievelijk 'in december 1935'. Uit de Nederlandstalige én uit de Tsjechische pers, o.a. het artikel 'De Vlaamsche Boeken-

week' in *Het Vaderland* van 19 november 1935 (avondblad C, p. 1) blijken de juiste data. Volgens het artikel was er 'een twintigtal Tsjechische vertalingen' aanwezig. In *Národní listy* van 6 december 1935 wijdde Miloš Slíva, destijds consul van Tsjecho-Slowakije in België en zelf literair vertaler, een artikel aan de tentoonstelling, met de nodige aandacht voor afzonderlijke Tsjechische titels.

- [12] Historický román „Zlaté ostruhy“ líčí tuhé zápasy, jež vedli dlouho Vlámové v 13. století o svou samostatnost proti dobyvačnému králi Filipu Sličnému. Boje vrcholily r. 1302 bitvou u Kortrijku, v níž padl na flanderských pláních výkvět francouzského rytířstva, zbylého po křížových výpravách. [...] Skvělý příklad národní neochvějnosti a obětavosti bohatýrů Robrechta van Bethune, Petra de Conincka a Jana Breydela, nepoddajných starostů cechů tkalcovského a řeznického, přispěl neobyčejnou měrou ke vzpružení a utvrzení národního sebevědomí Vlámů v minulém století.
- [13] Vrijwel gelijktijdig met *De Leeuw* kwam in april 1936 *De gele roos* (Žluté růže) van Lode Zielens uit die in *Literární noviny*, 8 (16), 4 werd gerecenseerd door Ladislav Maršíček (1914-1936) en in *Rozhledy*, 5 (11), 91-92 door Jaroslav Kunc (siglum Kc; 1912-1983). In jg. 5, nr. 16 van *Rozhledy* 5 (16): 131-132 werd de vertaling *Zuiderské moře* (Zuiderzee) van Jef Last besproken door Vch (= Karel Vach?). In *Rozhledy*, 5 (31), 250-251 schreef Karel Vach (1889-1937) onder 'Konečně pravá epika' [Eindelijk echte epiek] een lyrische recensie over de vertaling van *Kobeke* van Ernest Claes (*Syn po tátovi*) en aan het eind van het jaar recenseerde Miloš Holas (siglum m.h.; 1906-1989) in *Rozhledy*, 5 (38/39), 318 *Vrabeček* en *Sýr* van Willem Elsschot, de vertaling van *Tsjip* en de allereerste vertaling van *Kaas*. Holas vergelijkt Elsschot met Karel Čapek, de belangrijkste Tsjechische auteur uit het interbellum.
- [14] *Rozhledy po literatuře a umění*, 5 (4), 34 van 27 februari 1936, in het overzicht van in de lente geplande uitgaven van de belangrijkste uitgeverijen.
- [15] Román "Zlaté ostruhy" je z doby franc. Filipa Sličného, jenž usiloval o podmanění Flander a podněcován svou manželkou Janou Navarskou odpor jejich krutě lámal, až r. 1302 v bitvě u Kortrijku vojsko jeho poraženo, ku podivu hlavní zásluhou starostů řeznického a tkalcovského – cechu i proti francouzskému rytířstvu se "zlatými ostruhami."
- [16] Tento nejvýznamnější román spisovatele, pro jehož čtená díla by podle slov Vermeylenových nestačil ani nejprostornější sál výstavního paláce bruselského, líčí divoce krvavou kapitolu z hrdinského období flanderských dějin. Jsou to nelítostné boje malého národa hájícího houževnatě své státní samostatnost. [...] Navivní pathetičnost, přepjatá emfaze a scény více než přehnané činí četbu modernímu čtenáři místy přímo nechutnou. Připomíná naprosto neuměleckou strukturu koncepční dětinský primitivismus kronikáře a jeho ilustrátora, jenž vystačí s jednou „nezranitelnou“ osobou na několik století. Ještě poměrně nejpravděpodobnějšími postavami mezi těmi pathetickými figurinami jsou cechovní mistři a rváči, někdy až zvěřsky suroví (rozdupávají mrtvolu nepřátel atd.), zvl. Jan Breydel. [...] Běže-li se staromodnost této historie trochu humorně, pak by takový román mohl dokonce inspirovat nějakého filmového autora k zábavné gro-

tesce. Dat is dan ook precies wat Hugo Claus in 1984 zou doen met zijn scenario van de verfilming van *De Leeuw van Vlaanderen*.

- [17] Onder *Za vysvěděčení knihu* (Een boek als beloning voor het eindrapport) staat in *Rozhledy*, 5 (20), 158 de vertaling van *De scheepsjongens van Bontekoe* aangegeven als geschikt geschenk – ‘A pak je tu elitní literatura pro mládež tak kolem 10 let, ale začtou se i mladší a neohrnou nos starší.’ [En dan is hier de eliteliteratuur voor kinderen zo rond 10 jaar, maar deze zijn ook goed te lezen voor jongere kinderen en ouderen halen zeker hun neus er niet voor op]. De reeks eindigt met de opmerking ‘To je tedy opravdu elita co do umělecké hodnoty. Bohužel, jak vidno, vesměs přeložená, což je jediný stín.’ [Dat is werkelijk een elite wat betreft de kunstzinnige waarde. Helaas, zoals te zien is, vrijwel allemaal vertalingen, wat het enige minpunt is].
- [18] Besproken op 20 december 1939 in de redactie van DP (LA PNP, fonds 70/57 kód 220/13 Korespondence DP s ostatními úřady 1939-1945). De directie van DP ging hiermee begin 1940 akkoord, maar op 14 februari 1940 werd besloten om ‘voorlopig niet tot uitgave van de historische serie over te gaan’. Vgl. Petraň, 1975, 45; Bžoch, 2013, 7. De gegevens in deze paragraaf zijn gebaseerd op het artikel Engelbrecht, 2017.
- [19] Huizinga was voorzitter van de afdeling Letterkunde van de KNAW (1929-1942). Hij trad na zijn protesten tegen de nazi's op 1 juni 1942 af, was van augustus tot oktober 1942 geïnterneerd in St.-Michielsgestel, waaruit hij wegens zijn slechte gezondheid werd vrijgelaten. Hij was daarna in interne ballingschap in De Steeg bij Arnhem en had een publicatieverbod. Vlak voor de bevrijding stierf hij op 1 februari 1945. Šusta was minister van onderwijs van Tsjechoslowakije (1920-1921) en voorzitter van de Tsjechische Academie voor Kunst en Wetenschappen (1939-1945). Hij was gekozen omdat men in zijn apolitieke opstelling de beste garantie zag voor de Tsjechische wetenschap. Šusta werd na de bevrijding beschuldigd van collaboratie. Dit brak hem psychisch en op 27 mei 1945 pleegde hij zelfmoord door van een hoge brug in de Moldau te springen (Lach, 2003, 55-66).
- [20] Dědek werd na zijn habilitatie in 1929 hoogleeraar bij de Česká vysoká škola technická [Tsjechische Technische Hogeschool] in Brno, waar hij 1934/5 ook decaan van de faculteit voor chemie was. In 1948 vluchtte hij voor de communisten naar België, waar hij in Tienen ging wonen (Fronek, 2012, 35-36).
- [21] In het archief van uitgeverij Tjeenk-Willink is een bewijsexemplaar van de Tsjechische uitgave aanwezig.
- [22] V odstavci o vědě na hranicích schopnosti se autor dopouští velkých nepřesností a sofismat, která dokazují jen malou znalost skutečné filosofie a nejen systémů různých filosofů. Vědám připisuje zázračný vzrůst, zatím co filosofické pojmy (na příklad kauzality, objektivitu a j.) se rozpadávají. Je patrné, že filosofické pojmy těchto a jiných věcí mu nejsou naprosto jasné. Každý podobný pokus, jako jej činí autor, soustředí pohled lidského ducha na syntesu poznání, ztroskotá, nemá-li za podklad vědeckou metafysiku tomistickou.

- [23] Heslo „vědění je moc“, kdysi jásavý výkřik liberalismu, začíná nabývatí temného zvuku, je-li zneužito beze všech skrupulí, jak jsme to viděli ve světové válce, kdy došlo k tomu, že se lidé potírali s pomocí vědy i tím, čeho se všechny dřívější kultury hrozily jako dopuštění Božího. „Zotaví-li se tato kultura, v níž žijeme, k lepšímu řádu a lidštějšímu smyslu, zůstane pouhý fakt, že se vážně pomýšlelo na bakteriovou válku, věčnou a hanebnou skvrnou na takovém mravně zbedačeném pokolení.“ Vychvalování bytí na poznání a nad rozum vede k popření mravních norem. Samostatné politické myšlení nevyznává rozdílu dobrého a zlého, nýbrž vyživá pouze v protikladu přítel – nepřítel. Je to opadnutí od ducha, jež i nekatolík Huizinga označuje jako „satanismus, který považuje zlo za vodítko a maják.“ Představitelem těchto názorů je nový totální stát, kterému je všechno dovoleno, jenž je druhému státu vlkem, jehož programem je válka, ne mír.
- [24] Huizinga, příslušník říše, ohrožené též dobytelskými důsledky rasové teorie, statečně píše proti rasové teorii jako pavědě, která má sloužit vůli k moci. Věda, neovládaná nějakým vyšším principem, podléhá technice, a ta, sama po sobě ještě méně brzděná vyšším principem, udržující kulturou, vytváří vědeckými prostředky všechny ty nástroje dobrá, ale i zkázy, které od ní žádá mocenský organismus. Toto porušení funkce vědy je rovněž příznakem jejího úpadku.
- [25] Kniha má větší lehkost než úvahy středoevropských autorů, a tak na příklad v pasážích o rase se bez obalu vychází z předpokladu, že rasové teorie jsou hloupost, aniž se považuje za nutné dokazovat to nějakým vědeckým aparátem; spíše se jen letmo uvede, že bez vědeckého aparátu pracují teoretické rasy. Autor nemá daleko od vtípu k pathosu a jako odborný historik oživuje své úvahy výstižnými příklady. Je to zajímavý pohled od západu na náš středoevropský svět.
- [26] Antoníns echtgenote Hannah Šimková (geb. Kadlcová) was net als hij afgestudeerd in de chemie. Zij vertaalde in 1937 voor de protestantse kerkelijke uitgeverij Kalich [De kelk] *De Bergmannetjes* van Gerarda E. van Nes-Uilkens. Ondanks de ervaringen tijdens de oorlog bleef zij in Brno wonen en bleef actief in de ČCE. Zij protesteerde bij president Beneš o.a. tegen de behandeling van Šusta. Formeel om gezondheidsredenen keerde zij na de oorlog niet terug op de universiteit (gegevens op basis van Jindra 2012).
- [27] Omdat Vincy Schwarz geen schrijver was, was hij geen lid van de PEN-club (ledenlijst zie Krátká, 2003, 153-158). Krátká vermeldt hem evenmin, hoewel uit de pers duidelijk is dat hij een flinke rol speelde bij het congres. Hij staat dan ook op veel tijdens het congres gemaakte foto's, waarvan deze een van de mooiste is. Volgens Václavek (1966, 43) zou de foto in juli 1938 zijn gemaakt (desgevraagd gaf prof. Ludvík Václavek (november 2019) aan dat het origineel verloren is gegaan). Dat moet juni 1938 zijn (tijdens het PEN-congres). Uit een brief van Faltoová aan Streuvels van 29 november 1938 (AMVC Letterenhuis BE-ANN07/lh/S935/1169) blijkt namelijk dat zij vlak na afloop van het congres naar Praag was gekomen en Streuvels toen al vertrokken was. Tekst: 'Nevítali jsme v našich hostech jenom lidi pera, jejichž díla jsou nám zčásti již dávno vlastní, nevítali

jsme v nich mistry kultury, kteří pracují o díle svého lidu a tím celého lidstva, vítali jsme v nich především vyslance ducha, který je i naším duchem, lidi, kteří nám svým příjezdem dokázali, že zeď pomluv a zloby, kterou se snaží kolem nás vztyčit zlovolná propaganda, neodolá dobré vůli. Jejich příjezd byl důkazem toho, že víra v nás je silnější než všechny lži, pomluvy a hrozby, a byl poselstvím toho, že kolem nás žijí tisíce, statisíce a miliony těch, které s námi pojí stejné touhy, stejná víra a stejný duch.'

- [28] 1. V čem vidíte význam letošního sjezdu P.E.N.-klubu? 2. Jakou úlohu má spisovatel v dnešní době? Má on možnost nebo povinnost zasahovati do politického dění své doby? 3. Kterou cestou musí literatura jíti, aby splnila svou úlohu v dnešní době? 4. Které dojmy jste získali za svého pobytu v Československu (u českých autorů: Jak Vás uspokojila návštěva a průběh sjezdu).
- [29] Mládež, nadšení, krása a půvab, síla sebevědomí, inteligence a dychtivost najít správnou cestu. Čechoslováci jsou naprosto odlišní od Němců psychologicky, ve svých duševních reakcích i vnějškově stejně jako Vlámové a Holanďané: jsou národem, který se určitě uhájí. [...] Byly to krásné dny a získal jsem v této zemi hlubokou víru a velkou úctu pro to, co jsme viděli, a pro to, co vaše země slibuje do budoucnosti. Náhoda spojila sjezd PEN klubu a velké osudy. Náhoda měla pravdu: To bylo symbolické.
- [30] Volgens de officiële statistieken leefden er op 16 maart 1939 in totaal 118.310 burgers in Tsjechië die volgens de Neurenberger wetten 'joods' waren. Van hen wisten 26.111 bijtijds te emigreren.
- [31] Volgens de statistieken hadden 7939 joden zelfmoord gepleegd of waren bij hun arrestatie omgekomen.
- [32] Rána, která stihla náš národ a stát, byla způsobena jako příčinami politickými, tak i vnitřním zmatkem v životě duchovním. Považujeme za nutné vrátit se k právě tradici našeho duchovního života. České národní obrození se bludně vykládalo jako plod pouhého západnického osvícenství; ve skutečnosti se dělo též silami národní tvůrčí vůle a náboženské vroucnosti po duchu doby románské a gotické. Hlásíme se k latinské jednotě křesťanské a k jejímu mravnímu řádu. Odmítáme materialismus ve všech podobách. [...] Vymítejme ze vši tvorby rozkladnost, mravní otrlost, nízkost, zbabělost; vedme i v umění k smyslu pro čest, hrdinnost, kázeň, řád. Nebyl poražen národ, ale bludné ideje. Základem všeho tvořivého života buď též svrchované hodnoty: vlast, země, národ, Bůh.
- [33] Dit blijkt uit de briefwisseling tussen Van Loghum Slaterus en Družstevní práce (brieven van 8 juli en 8 november 1937, 25 juni, 15, 18 en 20 juli 1938). (LM, fonds VLS/Verlag Druzstevni práce). Van Loghum Slaterus was ook in correspondentie met literair agent Bohumil Perlík (Universum) die de uitgave bemiddeld had (LM, fonds VLS/Universum literární agentura Bohumila Perlíka).
- [34] Neboť nyní je právě doba, kdy se česká četba z dob minulých stane nejmocnějším zdrojem zachovné národní síly. Od Havlíčka až k Čapkovi je to nepřetržitý proud duchovní útěchy a vzpruchy, nekonečné jiskření národního pokladu, nedotknutelné paladium víry a naděje. V těch knihách a knížkách je život naší řeči,

našeho citění a myšlení i našeho rozhodování. Bez těchto knížek jsme jenom houfy a zástupy, z nich rosteme v národ. Střež svoje knihy, český člověče, a vracej se stále znovu k Havlíčkovi, Němcové, Nerudovi a ostatním; neboť, vzdáš-li se jich a nic-li ti nepraví jejich hlas, opustil jsi ten tisíciletý svazek, jemuž se říká český národ.

- [35] Šimeček & Trávníček (2014, 303) en Janáček (2015, 946-947) vermelden ‘ongeveer 4000 titels op meer dan 250 pagina’s’, Doležal (1996, 113) spreekt zelfs over ‘bijna tienduizend titels’. De door Poláček genoemde aantallen liggen het dichtste bij de realiteit.
- [36] Dit aantal betreft alleen het grondgebied van het Protectoraat. In de gebieden van het Sudetenland werden er ongeveer 4000 Tsjechische openbare bibliotheken met ruim 3 miljoen boeken gesloten respectievelijk vernietigd.
- [37] In de praktijk werden als ‘klassieken’ alle schrijvers beschouwd die meer dan vijftig jaar dood waren (Janáček 2015, 945).
- [38] Ich brauche also Ruhe im Raum, damit der Arbeiter, der tschechische Arbeiter, für die deutsche Kriegsleistung hier vollgültig seine Arbeitskraft einsetzt [...]. Dazu gehört, dass man den tschechischen Arbeitern natürlich das Fressen geben muss – wenn ich es so deutlich sagen darf, dass er seine Arbeit erfüllen kann. [...]
- Das Zweite ist, dass man im Moment für die Nahzeit des Krieges den Tschechen klar macht: Ob Du uns liebst oder nicht, ob Du später an eine eigene Staatlichkeit denkst oder nicht, wichtig ist, dass Du wenigstens jetzt einsiehst, dass es im Augenblick nur schädlich für Dich ist, wenn Du einen Aufstand machst und Widerstand leistest. Das ist die Taktik und die Linie, die ich glaube im Augenblick befolgen zu müssen. Wir werden die Leute nicht gewinnen – das wollen wir nicht und es wird uns auch nicht gelingen. – Wir werden nur praktisch ganz klar durch Propaganda und Maßnahmen usw. allen klar machen müssen, dass es real für den Tschechen das Günstigste ist, wenn er im Augenblick viel arbeitet, auch wenn er sich im Stillen denkt, wenn es doch nur schief geht mit dem Reich, dann habe ich meine Freiheit wieder. Das kann uns völlig gleich sein; die Hauptsache ist, dass er ruhig ist, denn wir brauchen diese Ruhe und Stille für die endgültige Vereinnahmung dieses Raumes.
- Tekst volgens https://web.archive.org/web/20101231073103/http://zavodsky.webz.cz/dobias/heydrich_de.htm op basis van het in Národní archiv, fonds ÚŘP, karton 53 aanwezige originele verslag (vgl. Král, 1960, 122-140).
- [39] Jaroslav Nebesář, *Návrh pro ediční výbor*, bijlage bij de redactienotulen van 3 december 1941, waarin hij had beloofd om een dergelijk stuk op te stellen. LA PNP, fonds 70/57 Družstevní práce, doos Redakční rada.
- [40] Deze beroepsvertaler Arno Kraus (eigenlijke naam Arnošt Kraus) is niet te verwarren met de eerder genoemde germanist Arnošt Vilém Kraus die zijn oudoom was.
- [41] In juni 1945 vroeg Melantrich opnieuw naar een recensie van de Duitse vertaling van *Jeugd*, kennelijk met het doel om het boek uit te geven.

- [42] Hendrik van Loon werd door de Tsjechen onder het hoofdje 'Nederlandse literatuur' gerangschikt, hoewel alle vertalingen uit het Engels werden gemaakt.
- [43] Ruralismem (z latinského rus = venkov), venkovanstvím vyjadřuji kladný, přátelský a činný poměr k venkovu a přírodě. Dr. Albert Pražák ve své studii »Selstvo v slovenském poválečném písemnictví« (v knize Básníci selství) užívá pro vyjádření srdečného, důvěrného vztahu k dědině a sedlákovi názvu rustikalismus. V literární vědě, na př. ve Světové literatuře přítomnosti (Weltliteratur der Gegenwart) se užívá pro krásnou literaturu, čerpající náměty ze života venkovského lidu, názvu regionalismus. Němci ji nazývají Heimatdichtung, t. j. poesií domovníářskou, Rusové literaturou selskou. Ruralismus v mém pojetí zdá se mně pojmem nejširším, označují jím literární směr, hodnotící kladně člověka venkovského i prostředí a prostor, ve kterém: venkovský člověk žije, to jest přírodu.
- [44] In zijn beschrijving noemt Matula (1933, 46) overigens wel de correcte Nederlandse titels.
- [45] Verschaeve had in 1944 een ontmoeting met Himmler, waarbij hij voor Vlaamse autonomie onder Duits protectoraat pleitte. In 1945 evacueerde de SS hem naar Tirol. In 1946 werd hij door de Belgische justitie wegens landverraad bij verstek ter dood veroordeeld.
- [46] Zůstává po ní ne snad jen ta mezera z protivné fráze, ale skutečná zející díra. A to již proto, že máme zcela povšechně katastrofální nedostatek překladatelů opravdu dobrých. U Lídy Faltové se k tomu druží ještě skutečnost další, že na svém úseku nejhodnotnější translatury holandsko-vlámské stala téměř samojediná. Otázku – Kdo na její místo? – si můžeme odpustit, protože to je otázka marná. Hledej, hledej, hledací – nenajdeš, alespoň prozatím.
- [47] Roelants' Tsjechische vertaler Miloš Slíva had zich in september 1938 vanuit zijn positie als Tsjechoslowaaks diplomaat in België na sluiting van het gezantschap bij de regering in ballingschap gemeld, was vervolgens gedetacheerd in Parijs. Het was de bedoeling dat hij als inlichtingenofficier voor de Tsjechische regering in ballingschap en de Franse regering in bezet België ging werken. Door de capitulatie van Frankrijk kwam het niet meer zover. Omdat hij gewond was geraakt bij bombardementen op Orléans, kon hij niet bijtijds naar Engeland ontsnappen. Hij dook als Antoine Avils – een anagram van zijn Tsjechische naam – in Vichy-Frankrijk op het platteland onder en werd in de résistance actief, o.a. hielp hij jonge mensen om naar Spanje te ontsnappen. In september 1943 werd hij bij Grenoble door de Gestapo opgepakt en naar een concentratiekamp bij Düsseldorf gestuurd. Van zijn lot na 1 augustus 1944 is niets bekend (<https://susice1945.wixsite.com/susice1945/sliva>, opgevraagd 27 juli 2020).

Noten bij hoofdstuk 6 – De laatste vrije jaren in de naoorlogse periode

- [1] Volgens de officiële gegevens waarvan Tomáš Staněk (1991, 76) uitgaat die de meest intensieve studie van de problematiek heeft gemaakt, werden er tussen

half mei en eind juli 1945 in totaal 448.397 Duitstaligen uit Tsjechië verdreven, 5.558 Duitstaligen pleegden zelfmoord (Staněk, 1991, 55).

- [2] Volgens het officiële rapport van de communistische minister van binnenlandse zaken Václav Nosek waren er op 29 oktober 1946 in totaal 2.170.598 Duitstaligen uit Tsjecho-Slowakije verdreven. Van hen gingen 775.840 Duitstaligen naar de Sovjetzone (velen waren daar al voor eind 1945 aangekomen), waarmee het in Potsdam afgesproken aantal van 750.000 personen voor de Sovjetzone overschreden was (Staněk, 1991, 113). Minister Nosek gaf het aantal van 1.415.135 mensen vervoerd naar de Amerikaanse zone (Beieren) aan (Staněk, 1991, 223).
- [3] Per 15 november 1946 registreerden de Tsjecho-Slowaakse autoriteiten op basis van uitgereikte voedselbonnen 229.116 Duitstaligen in Tsjechië en ongeveer 25.000 in Slowakije. Minister Nosek meldde per 22 mei 1947 nog 204.000 Duitsstaligen. In 1953 waren er volgens de toenmalige gegevens in Tsjechië nog 186.171 Duitstaligen en in Slowakije ongeveer 23.000 over (Staněk, 1991, 231, 246, 367).
- [4] De decreten specificeerden precies de aantallen werknemers die beslissend was per bedrijfstak. Zo werden de mijnen, hoogovens en staalwalserijen alle genationaliseerd, in de machinebouw en de schoenenindustrie was de grens 500 werknemers, in de baksteenindustrie 200 werknemers en in de papierindustrie 300 arbeiders (Veselý, 1994, 402-405).
- [5] Do Moskvy jsem jel jako československý ministr, ale vrátil jsem se jako Stalinův pohůnek.
- [6] Uit bewaard gebleven berekeningen van Družstevní práce blijkt dat gemiddeld 20-25% van de productiekosten bestonden uit auteurs- en autorisatierechten. Vaak kregen de auteur en oorspronkelijke uitgeverij meer dan de vertaler die het werk moest verrichten om het boek in het Tsjechisch om te zetten. Een praktisch voorbeeld is de roman *Komedianten trokken voorbij*, waarvoor blijkens de calculatie van de oplage van 7000 exemplaren in 1933 de totale productiekosten 116.550 Kč (HfL. 46.620) bedroegen. Hiervan was 39.980 Kč (34%) bestemd voor de druk van het boek zelf en voor de omslag. Zetwerk en layout waren goed voor 35.000 Kč (30%). De autorisatiekosten waren 6700 Kč (5,7%), de vertaalster kreeg voor de 25 katernen vertaling à 200 Kč per katern 5050 Kč (4,3%), en de resterende kosten (26%) betroffen propagering in de uitgeversglossy *Panorama*, advertenties in kranten en verzendkosten naar leden en boekhandels. De prijs was op 19 Kč per exemplaar gezet, waarmee er een brutowinst van 17.420 Kč werd geboekt, waarvan weer 3% omzetbelasting af ging. De nettowinst van 13.400 Kč (HfL. 5.360) kwam dus neer op 10% ofwel 76 toenmalige cent per exemplaar (LA PNP fond 70/57 Družstevní práce). Met name Fabricius was geen echt goedkope literaire 'leverancier', maar omdat zijn boeken ook bij het Tsjechische publiek in de smaak vielen, was de uitgeverij bereid om de honoraria te betalen. Meestal kreeg de auteur ongeveer 7½% van de winkelprijs over de eerste 5000 exemplaren, waarvan de helft vooruit werd betaald. Over exemplaren die werden verkocht boven die hoeveelheid kreeg de auteur 5% uitgekeerd. In het werk van Vimr (2014, 90-94) wordt vermeld dat uitgeverijen in de crisis van

de jaren dertig trachtten de vertaalkosten te halveren. Bij Faltová en Vonka is daarvan niet veel te merken, wellicht vanwege de monopoliepositie die zij min of meer als enige vakvertalers uit het Nederlands hadden.

- [7] Vedle spisovatelů, kteří svému tvoření vytkli cíle umělecké nebo se dali unášeti hlavními proudy slovesnými, sledující význačné vzory literární, jsou v číselné převaze autoři, již nechtějí než bavit nebo tendenčně vychovávat své čtenáře bez uvědomělých zřetelů estetických.
- [8] De tekst is onder de titel *Za lidovou a národní kulturu* afgedrukt in Přibáň, 2001, 33-48 op basis van de door Nejedlý zelf pas drie jaar na de lezing gepubliceerde versie in *Var*, 1 (1), 5-21. Geciteerde passage: 'Musíme si být vědomi i docela jiného, nesrovnatelně většího významu tvořivé inteligence v dnešní době, než jak na to byla uvyklá táž naše inteligence před válkou. Tehdy si mohla hrát s kulturou a na kulturu, s uměním a na umění. Tehdy mnozí naši kulturní pracovníci s oblibou i hráli úlohu jen lidí v ofsajdu — lidí mimo vlastní historický proud, lidí pracujících v uzavřených kroužcích mimo dravý proud veřejného a denního života. Dnes však vcházíme do doby, jež musí si tvořit a také bude tvořit nové a veřejné a denní hodnoty. A tu všichni tvůrčí lidé, bez ohledu na obor jejich tvořivosti, musí proto na palubu, musí na své místo, musí do prvních řad a ukázat, co umějí. Musí vésti, musí být hodni názvu „kulturních pracovníků“, vedoucí a pokrokové inteligence. Jen tak splní svůj úkol, jen tak budou jednou ospravedlnění a hodnoceni před tváří dějin.'
- [9] De wet is uiteindelijk niet in deze vorm aangenomen en vervangen door een gemodificeerd voorstel dat op 24 augustus 1945 wet werd. De geciteerde passage: 'Aniž by byla omezována duchovní svoboda, je třeba zaručiti, že budou vydávány pouze publikace opravdu hodnotné a že jejich vydávání bude účelně regulováno z hlediska duchovních a mravních potřeb národa. Spisovatelům, skladatelům a umělcům, sloužícím poctivě kulturnímu povznesení národa, je třeba zaručiti ochranu proti všem, kdož pod rouškou kultury sledují pouze své osobní a hmotné zájmy, a veřejnost je třeba uchránit před tím, aby nebyla otravována literárním brakem a fašistickým a nacistickým jedem.'
- [10] Oorspronkelijk gepubliceerd in *Var*, 1 (8), 225-232. Geciteerde passage: 'Jdeme proto nejen proti zbytkům velkoburžoazního, panského nazírání ve vědě, umění, veškeré kultuře. Ty jsou nebezpečné tím, že se k nim dosud hlásí množství lidí opravdu schopných a kulturních. Proti nim byl proto obrácen nejprve náš nástup, abychom pomohli vyvést naši kulturu ze zajetí tohoto včera ještě mocného, ale dnes již neúprosně klesajícího světa a jeho dekadentní kultury. A jde nám o ně právě proto, že věříme v jejich schopnost a tvořivost, a byli bychom šťastni, kdybychom je získali pro lepší dílo, než je sloužit tomu, co hyne a zahyne. Abychom je získali pro službu novému, mladému a zdravému světu zítřka.'

Nezapomínáme však a nezapomeneme ani na ono druhé nebezpečí – nebezpečí plochosti, nízkosti, neumění. V něž nejednou padají i oni tvůrci, chtějí-li být „lidoví“. Ale které přímo masově se hlásí k pseudorealismu všeho druhu, jako pohodlnému úniku z jakýchkoli vyšších požadavků. Ne však abychom získali vý-

robce takovýchto produktů, kteří nemají ani morálky dobrých řemeslníků. Ty nutno prostě potřit jako škodlivý hmyz.'

- [11] Bij deze categorie moet worden opgemerkt, dat hier alléén de aantallen zijn vermeld, die op basis van de archieven van DP en Melantrich of correspondentie met Nederlandse uitgeverijen bekend zijn. Vermoedelijk zijn er meer titels gepland geweest, waarover we nu niets meer weten. Hierover kan meer bekend worden, zodra de archieven van de bewuste ministeries toegankelijk worden.
- [12] Smolka Fruhwirtová (2011, 43-44) stelt dat het boek 'niet aansloot bij de trend van die tijd'. Dit lijkt me onjuist. Het is duidelijk dat het destijds actuele thema vrouwenemancipatie een argument voor Polívková was om de trilogie voor te stellen, Smolka Fruhwirtová was ook onbekend met het feit dat de vertaling van het tweede deel in 1949 al klaar was (toen zij haar dissertatie schreef, was het LA PNP nog niet toegankelijk).
- [13] Het boek kwam uiteindelijk 15 jaar later bij Lidová demokracie (de toenmalige naam van Vyšehrad) uit. Uit een brief van Kazdová aan Anne de Vries van 4 maart 1964 worden de moeilijkheden duidelijk – papierdistributie en deviezenkwesties waren de belangrijkste problemen.
- [14] Op basis van de in *Lidová demokracie* 2 (177), 4 van 4 augustus 1946 gepubliceerde wisselkoersen. Omgerekend in huidige euro's (zie de rekentool <https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php>) is dat het equivalent van € 10.974,- (omrekening op 1 maart 2021).
- [15] In zijn brieven van 9 juni en 8 juli 1947 (aan Querido) stelt Spoelstra beslist dat het geld voor hem (75% van de rechten) naar Londen waar hij destijds woonde betaald moest worden.
- [16] Volgens berichten in de Tsjechische kranten was een delegatie van de KLM al op 22 januari 1946 gekomen om de hervatting van de luchtdienst te bespreken (*Svět v obrazech*, 2 (4), 4 van 3 februari 1946 met een mooie foto) en op 29 april 1946 waren de reguliere vluchten (dagelijks twee retourvluchten, op zondag één) hervat (*Svobodné slovo*, 2 (101), 3 van 30 april 1946). Op 27 mei van dat jaar begon ook ČSA op Amsterdam te vliegen met een dagelijkse retourvlucht (*Rovnost*, 62 (125), 4 van 28 mei 1946).
- [17] Over Henk Drijvers is heel weinig bekend. Hij was in de jaren dertig bevriend met A. Marja (schrijversnaam van Arend Theodoor Mooij) en tot na de oorlog werkzaam bij uitgeverij Van Goor. Vanaf vrijwel direct na de oorlog tot in de eerste helft van de jaren zeventig verzorgde hij voor verschillende schrijvers en uitgeverijen de contacten met het oostblok. Van 1957 tot 1962 had hij als kantooradres Leidsegracht 78 in Amsterdam, van 1963 tot 1972 's Gravenlandseweg 43 in Hilversum, dan in 1973 Melkpad 31 in Hilversum en ten slotte van 1974 tot 1977 (laatste brief) Torenlaan 27 in Laren (gegevens op basis van de briefwisseling met uitgeverij Querido en met DILIA). In de jaren 1946-1947 was ook een zekere W.P. van Dijl uit Wassenaar actief, van wie brieven in het archief van Družstevní práce bewaard gebleven zijn. Over deze literaire agent is verder niets bekend.

- [18] De brief is merkwaardig genoeg op 27 februari 1945 gedateerd, wat om twee redenen onmogelijk is. Om te beginnen had Fabricius toen zijn roman nog helemaal niet geschreven en was nog in ballingschap in Groot-Brittannië en ten tweede had de bezetter begin 1942 aan Zink (1889-1975) zijn uitgeversconcessie ontnomen vanwege zijn activiteiten als vrijmetselaar. Zink kreeg zijn concessie na de bevrijding pas eind 1945 weer terug en nam zijn activiteiten begin 1946 weer op. Het moet bij de datering om een typische ‘nieuwjaarsvergissing’ gaan. Gegevens over Zink op basis van Aleš Zach, www.slovník-nakladatelství.cz, Karel Zink, gepost 29 augustus 2013.
- [19] Gegevens over Miškovský op basis van Aleš Zach, www.slovník-nakladatelství.cz, Horizont, gepost 18 april 2017.
- [20] LA PNP, fond 70/57, Družstevní práce, Posudek k Java revisited (de onderstreping is van Eisner zelf). *Nás* uvádí jeho kniha do jistých rozpaků. Naše veřejné mínění je daleko převážně se svými sympatiemi v táboře indonéskeho revolučního hnutí. Nezcela logicky: přenášíme se přes skutečnost, že Soekarno byl bez výhrad kolaborantem Japonců a tím nepřimo, ale vydatně i našim vlastním národním škůdcem a nebezpečím. Z Fabriciova přesvědčivého podání dále vysvítá, že indonéske revoluční gardy jsou úderníci fatálně podobní našim dobrým známým SS, totiž řemeslní zabíjecí, kořistníci, sadisté a zároveň zbabělci. Tedy lidský typ, který český člověk nesnáší. Jde o knihu přesvědčivě pravdivou a zároveň velmi poutavou. Ani zdaleka to není kniha koloniálního imperialisty. Bylo však referentovou povinností, aby upozornil, že ne sn<a>d tenor a plaidoyer knihy, ale fakta v ní podaná nejsou ve shodě s našim polooficiálním usuzováním o revolučním hnutí indonéskem. Referent doporučuje, aby toto politické hledisko bylo podrobeno bližší úvaze.
- [21] Smolka Fruhwirtová (2011, 39) stelt dat ‘Uitgeverij Práce de tweede uitgave van de roman *Koelie*’ afwees. Dit is een onjuiste interpretatie – ook communistische uitgeverijen wezen niets af en al helemaal niet, als er een goede verkoop te verwachten viel. Vilímek was pas in 1949 geliquideerd en niet al in 1948, zoals zij stelt (vgl. Zach, 2008c, 1340). Uit de archieven valt juist een verhoogde interesse in Nederlandstalige literatuur op te maken. De reden was dat Vilímek geen pa-piertoewijzing kreeg.
- [22] In een later stadium zouden ook Finland, Hongarije, IJsland, Polen, Roemenië en Zwitserland bij het project worden betrokken (Vimr, 2011, 141-142).
- [23] Een symbolische datum, omdat 7 maart de geboortedag van Tomáš G. Masaryk, de eerste president van Tsjechoslowakije was. Dit feit werd expliciet genoemd in het voorbereide persbericht (Vimr, 2011, 141 en 2014, 134).
- [24] Bob Spoelstra vermeldde dit expliciet in zijn brief van 12 mei 1949 aan Alice von Eugen-van Nahuys. Vimr (2011, 144 en 2014, 138) geeft als einde van de correspondentie tussen Max Tau en Janda mei 1948 aan. Kennelijk had Janda de mogelijkheid om met anderen in contact te blijven.
- [25] Bijvoorbeeld in de problematiek rond de uitgave van *Eiland der demonen* (*Démons à Bali*), brieven van 11 en 24 juni 1946 van ELK, van 16 juni en 19 juli 1946

- van Fabricius, van 5 mei 1947 voor *Halfbloed* van Horizont aan Fabricius en andere uit Fabricius' archief in het Literatuurmuseum.
- [26] Dit agentschap was actief tussen 1938 en 1949. Uit deze periode zijn er brieven bewaard gebleven in het Literatuurmuseum. Tot augustus 1945 heette het agentschap Diana Edition Amsterdam.
- [27] De gegevens over Šimsová en haar familie verkregen via Miroslav Litomiský op 10 juni 2020. De sterfdatum 9 februari 2020 is vastgesteld op basis van de grafsteen in Praag.
- [28] De gegevens over Kazdová zijn afkomstig uit Leersum (1993, 15-16), Leersum (1994, 31), Leersum (1995), Slegers (2001, 472-476, 549, 555-557) en uit gegevens die Kazdová zelf meedeelde in haar correspondentie met Godfried Bomans en Anne de Vries, bewaard gebleven bij het Letterenmuseum. Helaas stond de correspondentie tussen Antoon Coolen en Kazdová, waaruit Slegers kon putten, mij niet ter beschikking – deze bevindt zich sinds kort (na het overlijden van de langst levende zoon van Coolen, Felix Coolen op 30 januari 2021) in het bezit van Bertus van den Belt in Zwolle, die eveneens stukken heeft gekregen van Jaromír Kazda, Ella's zoon (mail van Bertus van den Belt van 4 maart 2021).
- [29] Bibliografische gegevens op basis van [http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/J/JensenRadlova Marie.htm](http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/J/JensenRadlova%20Marie.htm) en <http://www.chodsko.net/chodskem/celeb-detail/443> [beide geraadpleegd 9 juni 2020].
- [30] LA PNP, fonds 169/34 Rudolf Jordán Vonka, brief van 11 maart 1949. Geciteerde tekst: 'Před časem jste mi napsal několik edičních podnětů z anglické literatury naučné. Jsou znamenité – ale jednou věcí si nejsem jist: vycházejí tyto knihy z marxismu? Náš nakladatelský úkol byl vytyčen naposled před několika dny na sjezdu spisovatelů – a náš výběr musí být nyní velmi přísný.'
- [31] Volgens Šámal (2017) betreft dit (nummers volgens zijn lijst), *uniková literatura* [ontsnappingsliteratuur] 1483-1487 Johan Fabricius (*Meisje met de blauwe hoed, Hotel Vesuvius, Nacht over Java, Eiland der demonen, Halfbloed*), 6995 Jo van Ammers-Küller (*Frans van Altena's vuurproef*); 7274-7276 Gerard Walschap (*Adeläide, Een mensch van goeden wil, Het kind*); *autor trockista* [trotskistische auteur] 3728 Jef Last (Zuiderzee); *realistický pohled na domorodce* [realistische kijk op inboorlingen] 3995-3998 Madelon Lulofs (*De hongertocht, De andere wereld, Koelie, het laatste bedrijf*); *brak* [rotzooi] 5661 Maurice Roelants (*Maria Danneels*); 6754 Antoon Thiry (*Het schone jaar van Carolus*); 7099 Jan Antonius Vesters (*De dochter van den fabrikant*); *ruralismus* [ruralisme] 6769-6777 Felix Timmermans (*Anna Marie, De pastoor uit den Bloeyenden Wijngaerd, Het kindeken Jezus in Vlaanderen, De zeer schone uren van juffrouw Symforosa, Pallieter, Pieter Breughel, De harp van Sint Franciscus, De familie Hernat, De boerenpsalm*). In een aanvullende lijst (Šámal 2014: 560 nr. 1503 en 588 nr. 2448) werden nog Jef Last, *In de loopgraven voor Madrid* en Frederik van Eeden, *A Study of Dreams* toegevoegd.

Noten bij de literatuuropgave

- [1] Bij elk van de verhalen zijn de bladzijden opnieuw genummerd.
- [2] De afleveringen hebben geen bladzijdenummering. Vrijwel overal gaat het om een feuilleton afgedrukt op het onderste kwart van de eerste twee pagina's.
- [3] In *Česká wčela*, 12 (11), 42 staat als datering van het uit *Vlaemsch België* overgenomen bericht foutievelijk 12 maart 1844 aangegeven. Dit moet 12 februari 1844 zijn. Dezelfde fout maakt ook Kampilík (1847, 66).
- [4] Zo aangegeven, moet zijn Louis Van Keymeulen.

VERANTWOORDING VAN DE AFBEELDINGEN, GRAFIEKEN EN TABELLEN

Afkortingen: ČTK – Česká tisková kancelář (Tsjechisch Persbureau); LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví (Literair Archief van het Monument van Nationale Literatuur), MUA – Masarykův ústav a Archiv AV ČR (Masaryk-Instituut en Archief van de Academie van Wetenschappen van de Tsjechische Republiek, Praag); NKP – Národní knihovna v Praze (Nationale Bibliotheek te Praag); UB Utrecht – Universiteitsbibliotheek van de Universiteit Utrecht, afdeling Speciale Collecties; ÚsČL AV ČR – Ústav české literatury Akademie věd České republiky (Instituut voor Tsjechische Literatuur der Academie van Wetenschappen der Tsjechische Republiek); VKOL – Vědecká knihovna v Olomouci (Wetenschappelijke Bibliotheek te Olomouc)

Kaart 1. De landen van het Koninkrijk Bohemen. Uitsnede uit de kaart <i>Oostenrijk-Hongarije</i> , Bosatlas 1879, kaart IX (UB Utrecht).	p. 21
Kaart 2. Taalkundige situatie. Uitsnede uit de kaart <i>Donaulanden</i> , Kwast & Eibergen 1936, 24 (UB Utrecht).	p. 22
Tabel 1. Verdeling van nationaliteiten en talen volgens de volkstellingen.	p. 23
Schema 1. Het Tsjechische literaire veld rond 1850 binnen het culturele veld.	p. 27
Afbeelding 1. Václav Štulc, <i>Humoristické listy</i> 24 (1882), nr. 15, 113 (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).	p. 33
Afbeelding 2. Placidus Mathon, <i>Vlast</i> 5 (1902), nr. 13, p. 228 (Moravská zemská knihovna, Brno).	p. 33
Afbeelding 3. Mikuláš Karlach (Langhans archiv Praha, K09-KOL011-19).	p. 33
Afbeelding 4. Josef Florian. Foto op http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/josef-florian-a-stara-rise/	p. 33
Afbeelding 5. Het gebouw van Melantrich tijdens de protesten in november 1989. Foto van Karel Vlček (ČTK, sign. FO00087221).	p. 35

Afbeelding 6. Kamila Neumannová. Foto uit haar reispas van 1923. Bron: https://commons.wikipedia.org/wiki/File:KamillaNeumannova.jpg	p. 36
Afbeelding 7. Arnošt Procházka, Vilímek 1899, 233 (NKP).....	p. 36
Afbeelding 8. Antonín Svěcený (Langhans archiv Praha, K02-STR065-08).....	p. 36
Afbeelding 9. František Šimáček. <i>Humoristické listy</i> 27 (1885), nr. 19, p. 149 (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).	p. 37
Afbeelding 10. Jan Otto. <i>Humoristické listy</i> 29 (1887), nr. 4, p. 29 (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).....	p. 37
Afbeelding 11. Josef Richard Vilímek senior. <i>Humoristické listy</i> 22 (1880), nr. 17, p. 129 (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).....	p. 37
Afbeelding 12. Gebouw van firma Vilímek. http://www.vedvore.cz/prosberatele/nakladatele/jrvilimek/3	p. 39
Afbeelding 13. Josef Richard Vilímek jr., briefkaart ca. 1930 (Exemplaar auteur) .	p. 39
Afbeelding 14. Bohumil Janda. http://www.alfaknihy.cz/alfa.php?id_sekce=9 ..	p. 39
Afbeelding 15. František L. Rieger (MUA, fond Královská česká společnost nauk. Fotografie, sign. XI/223/2, inv. č. 10/59 PSb).	p. 43
Afbeelding 16. Jakub B. Malý. <i>Humoristické listy</i> 31 (1889), nr. 31, 283 (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).....	p. 43
Afbeelding 17. Tomáš G. Masaryk (MUA, fond Fotosbírka Bohumila Vavrouška, inv. č. 6086).	p. 43
Afbeelding 18. Václav E. Mourek. Vilímek, 1899, 82 (NKP).	p. 45
Afbeelding 19. Arnošt V. Kraus (MUA, Langhans – fond Arnošt Kraus, kart. 8, sign. V. a).....	p. 45
Afbeelding 20. Václav Petřů. Vilímek, 1899, 22 (NKP).....	p. 45
Grafiek 1. Aantallen vertalingen in het Tsjechisch 1846-1950. Werk van de auteur op basis van de catalogus op www.alepk.nkp.cz , sectie SKC – Souborný katalog České republiky (CASLIN) en aangevuld op basis van verder eigen onderzoek in o.a. kramerius5.nkp.cz	p. 53
Grafiek 2. Aantallen vertalingen periode 1848-1948 in vergelijking. Werk van de auteur De gegevens berusten op verschillende bronnen: a) de database van het Nederlands Letterenfonds (https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/); b) gedrukte gegevens in Dowlaszewicz & Koch, 2018; Engelbrecht, 1995; Koch, 1993; Krijtová, Pellar & Schurová, 1994, 2003; Maňáková & Engelbrecht, 2006; Scheltjens, 2003; Szábo & Beke, 2001; c) de gegevens van de elektronische catalogi van de Biblioteka-Narodowa in Warschau (http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie), de Narodna in Univerzitetna Knjižnica te Ljubljana (http://www.nuk.uni-lj.si/viri/katalogi), de Národní	

knihovna v Praze te Praag (www.nkp.cz), de Országos Széchényi Könyvtár te Boedapest (http://nektar2.oszk.hu/librivision_hun.html), het Ossolineum in Wrocław (https://ossolineum.pl/), de Slovenská národná knižnica in Martin (http://www.snk.sk/sk/katalogy.html).....	p. 54
Afbeelding 21. Bericht over Conscience in <i>Česká věsta</i> van 7 februari 1845 (Digitální knihovna Jihočeské vědecké knihovny, České Budějovice).	p. 60
Afbeelding 22. Hetzelfde bericht, nu in Kampelík 1847, 66 (exemplaar auteur)...	p. 60
Afbeelding 23. Ferdinand Snellaert (Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis)...	p. 62
Afbeelding 24. Ignaz Kuranda rond 1850 Litografie van Josef Kriehuber (Leo Baeck Institut nr. 78.412).....	p. 62
Afbeelding 25. Melchior von Diepenbrock. Aquarel door Leopold Fischer, 1845. Bron: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Melchior_Freiherr_von_Diepenbrock.jpg	p. 62
Grafiek 3. Vertalingen van het werk van Conscience. Gegevens ontleend aan Engelbrecht, Engelbrechtová & Hamers, 2018, 132-133.....	p. 65
Afbeelding 26. Vladimír Štastný. Vilímek, 1899, 94 (NKP).....	p. 75
Afbeelding 27. Alois Koudelka. Vilímek, 1899, 154 (NKP).	p. 75
Afbeelding 28. Gustav Láska. Foto H. Fiedler, Praag 1884 (Kábová 2015, fotobijlage 13).	p. 75
Schema 2. Het Tsjechische literaire veld rond 1900.	p. 82
Afbeelding 29. Jaroslav Kamper rond 1905. <i>Zlatá Praha</i> 29 (8), 96 van 10 november 1911, in memoriam (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).	p. 85
Afbeelding 30. Titelblad van <i>Moderní revue</i> 1 (VKOL; Foto auteur).....	p. 94
Afbeelding 31. <i>Sluimer</i> van Jacques Perk in Van Hall 1895, 6 (Exemplaar auteur).	p. 96
Afbeelding 32. Tsjechische vertaling <i>Spánek</i> van <i>Sluimer</i> van Perk, in Procházka, 1916, 68 (Exemplaar auteur).	p. 96
Afbeelding 33. Beeltenis van Frederik van Eeden, afgedrukt bij de vertaling in <i>Moderní revue</i> 10 (1905), nr. 16, 480 (VKOL, foto auteur).	p. 97
Afbeelding 34. Aankondiging van de serie <i>1000 nejkrásnějších novell</i> , afgedrukt in <i>Národní listy</i> 51, nr. 139, 7 (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).....	p. 99
Afbeelding 35. Advertentie van deeltje 102 van de serie <i>100 nejkrásnějších novell</i> , <i>Humoristické listy</i> 59 (1916), nr. 32, 410 (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).	p. 100
Tabel 2. Vergelijking van vertalingen in de serie <i>1000 nejkrásnějších novell</i> en in de Franse serie LMNN	p. 103
Afbeelding 36. Omslag van <i>Les Mille Nouvelles Nouvelles</i> 3 met de Franse vertaling van <i>Banden</i> van Pieter van der Meer de Walcheren (exemplaar auteur)..	p. 104

Afbeelding 37. Omslag van <i>1000 nejkrásnějších novell</i> nr. 48 – met Tsjechische vertaling van <i>Banden</i> van Pieter van der Meer de Walcheren (exemplaar auteur)...	p. 104
Afbeelding 38. Briefkaartje van Pieter van der Meer de Walcheren aan Lode Baekelmans, poststempel 23-4-1911, over auteursrechten. (Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis, fonds Lode Baekelmans B 1333 B (P-R XII), Nr. 128213/Z, met dank aan Jan de Ridder, Oosterhout voor toestemming).....	p. 107
Afbeelding 39. František V. Krejčí (LA PNP).....	p. 111
Afbeelding 40. Voorpagina van <i>Večerník Práva lidu</i> 1, nr. 261 van 14 november 1912 met de aankondiging en het portret van Troelstra (kramerius5.nkp.cz, toestemming NKP).	p. 118
Afbeelding 41. Titelbladen van Demls biografie van Ruusbroec uit 1915 (collectie auteur).	p. 121
Afbeelding 42. Jakub Deml in 1913 (Collectie auteur).....	p. 121
Grafiek 4. Aantallen vertalingen 1918-1938. Werk van de auteur op basis van de catalogus op www.alepk.nkp.cz , sectie SKC – Souborný katalog České republiky (CASLIN) en aangevuld op basis van verder eigen onderzoek in o.a. kramerius5.nkp.cz	p. 130
Tabel 3. Overzicht van vertalingen uit het Nederlands in de serie Symposion	p. 132
Afbeelding 43. Uitgave van <i>Syn po tatovi</i> in de serie <i>Epika</i> uit 1936 1937 (Exemplaar Katedra nederlandistiky FF UP, Olomouc).....	p. 136
Afbeelding 44. Uitgave van <i>Syn po tatovi</i> in de serie <i>Melantrichova laciná knihovna</i> , 1937 (Exemplaar Katedra nederlandistiky FF UP, Olomouc).....	p. 136
Afbeelding 45. Uitgever Julius Albert. Pentekening bij het interview in <i>Rozhledy</i> (Sup, 1937, 22) (Digitální archiv časopisů ÚČL AV ČR).	p. 138
Afbeelding 46. Karikatuur door František Bidlo uit 1937 van Vincy Schwarz (Václavek, 1966, 44, overgenomen met toestemming van Ludvík Václavek).	p. 142
Tabel 4. Door Vincy Schwarz bemiddelde Nederlandstalige literatuur.....	p. 145
Grafiek 5. Productie van afzonderlijke vertalers 1919-1938 en 1939-1948. Werk van de auteur op basis van de catalogus op www.alepk.nkp.cz , sectie SKC – Souborný katalog České republiky (CASLIN) en aangevuld op basis van verder eigen onderzoek in o.a. kramerius5.nkp.cz	p. 148
Afbeelding 47. Otto F. Babler, Pavla Kytlicová en Jakub Deml in Demls tuin in Tasov, 1928 (Hrdinová, 2008, 113).....	p. 150
Afbeelding 48. Titelpagina van <i>Sestra Beatrice</i> . Overgenomen uit (eds.) Ton van Kalmthout, Orsolya Réthelyi & Remco Sleiderink, <i>Beatrijs de wereld in. Vertalingen en bewerkingen van het Middelnederlandse verhaal</i> . Gent: Academia Press, 2013, p. 326.....	p. 152

Afbeelding 49. Rudolf J. Vonka rond 1923 (Exemplaar van auteur).....	p. 154
Afbeelding 50. Pagina's 8 en 9 van Vonka's vertaling (druk 1934). Exemplaar van Olga Krijtová met haar aantekeningen, nu in bezit van de Katedra nederlandistiky FF UP, Olomouc.....	p. 160
Afbeelding 51. 120. Berekening van Vonka op blz. 56 van zijn handschrift van de vertaling van <i>Pieter Brueghel</i> . (LA PNP, fond 169/34 Rudolf J. Vonka, LA 1934 č. 169).	p. 162
Afbeelding 52. Berekening van uitgeverij Družstevní práce op blz. 387 van dit handschrift (LA PNP, fond 169/34 Rudolf J. Vonka, LA 1934 č. 169).....	p. 162
Tabel 5. Vergelijking van vertalingen door Rudolf J. Vonka met Engelse en Duitse vertalingen uit zijn tijd	p. 163
Afbeelding 53. Foto van Lída Faltová met dichter Klement Bochořák, uitgever Břetislav Klika (Družstevní práce), dichter František Halas en Jaroslav Seifert in Kunštát, 19 juli 1940 (LA PNP, sign. LA 23/83/0213).....	p. 166
Tabel 6. Door Lída Faltová vertaalde Nederlandstalige boeken.....	p. 167
Afbeelding 54. Miloš Seifert in 1917. Foto door Jan Nepomuk Langhans, familiearchief Ladislav Seifert. Bron: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Miloš_Seifert_1917.jpg	p. 171
Afbeelding 55. Hugo Kosterka in 1899. Vilímek, 1899, 170 (NKP).....	p. 173
Afbeelding 56. Kaartje van de Deutscher national-sozialistischer Verein uit 1918 met de voorgestelde grenzen (Grim & Kronus, 2012, 4).....	p. 184
Afbeelding 57. Reclamekaartje 'Malá, ale naše' [Klein, maar van ons] van Kolínská cikorka, oktober 1938 (Collectie auteur).	p. 188
Afbeelding 58. 'Wir danken unserm Führer.' Anonieme propagandaprentbriefkaart oktober 1938 (Grim & Kronus, 2012, 19).....	p. 188
Grafiek 6. Aantallen vertalingen uit het Nederlands in de jaren 1932-1945. Werk van de auteur op basis van de catalogus op www.alepk.nkp.cz , sectie SKC – Souborný katalog České republiky (CASLIN) en aangevuld op basis van verder eigen onderzoek in o.a. kramerius5.nkp.cz	p. 189
Tabel 7. Aantallen uitgegeven vertalingen uit het Nederlands in vergelijking met totale aantallen uitgaven.....	p. 190
Afbeelding 59. Titelblad van de vertaling door Karel Cepek van <i>De Leeuw van Vlaenderen</i> uit 1932 (eigendom auteur, enig bekend exemplaar).....	p. 191
Afbeelding 60. Titelblad van de vertaling door J. J. Svoboda van <i>De Leeuw van Vlaenderen</i> uit 1935 (VKOL, sign. 723.948).....	p. 191
Afbeelding 61. Titelblad van de vertaling door pater Antonín Číhal van <i>De Leeuw van Vlaenderen</i> uit 1936 (Katedra nederlandistiky FF UP, Olomouc).....	p. 191

- Afbeelding 62. Rubriek van pater Marianus (Konrad M. Kubeš) met de eerste aflevering van zijn vergelijking (1935). *Dorost* 17 (1935), nr. 17, 219 (Moravská zemská knihovna, Brno). . . . . p. 192
- Afbeelding 63. Stofomslag van de Tsjechische vertaling *Zlaté ostruby* (1936) met rechts nadere informatie (Exemplaar Katedra nederlandistiky FF UP, Olomouc). p. 193
- Afbeelding 64. Pater Antonín Číhal rond 1908. Bron: <https://www.bludov.cz/Spolky-a-organizace/Historie-spolku/Narodni-jednota-pro-vychodni-Moravu-mestne-odbor-Bludov-a-Matice-skolska-pro-Bludov-a-okoli.html>. . . . . p. 194
- Afbeelding 65. Uitgever Jan Laichter (ca. 1940). Bron: <http://www.kulturadobruska.cz/historie/vyznamne-osobnosti-dobrusska/laichter-jan/>. p. 199
- Afbeelding 66. Uitgave *Ve stínech zítřka*, omslag, exemplaar Katedra nederlandistiky FF UP. . . . . p. 199
- Afbeelding 67. Vertaler Antonín Šimek, ca. 1940. (Archiv Masarykovy university, sign. C fot I 218). . . . . p. 199
- Afbeelding 68. Stijn Streuvels met Vincy Schwarz voor het Rudolfinum te Praag tijdens het PEN-congres (Václavek, 1966, 43, met toestemming van Ludvík Václavek). . . . . p. 203
- Afbeelding 69. Fotoserie met bij het PEN-congres te Praag aanwezige Vlaamse auteurs. *Pestrý týden* 13 (28), 24 van 9 juli 1938 (NKP). . . . . p. 204
- Afbeeldingen 70 en 71. Tweemaal hetzelfde vertrek in de Reichskanzlei in Berlijn. Links verneemt Tiso (op de foto links van Hitler) op 13 maart 1939 dat hij de Slowaakse staat moet uitroepen, of anders... Rechts in de nacht van 14 op 15 maart krijgt Hácha (op de foto links van Hitler) de mededeling dat Göring klaar staat om Praag te laten bombarderen. Bron: Archiv bezpečnostních složek, Sbíрка fotoalb a fotografií, karton č. 1 – Grossdeutschland im Weltgeschehen. Tagesbildberichte 1939 (Tiso en Hitler), resp. Bundesarchiv, B 145 Bild-F051623-0206 / CC-BY-SA 3.0 (Hácha en Hitler). . . . . p. 207
- Grafiek 7. Vertalingen in het Tsjechisch tegenover de totale boekproductie. Werk van de auteur op basis van de catalogus op www.alepk.nkp.cz, sectie SKC – Souborný katalog České republiky (CASLIN) en aangevuld op basis van verder eigen onderzoek in o.a. kramerius5.nkp.cz, alsmede van de gegevens in Doležal, 1996, 113 en Janáček, 2015, 891, 952). . . . . p. 212
- Afbeelding 72. Het ‘groene boek’, versie 1944 (Exemplaar NKP, sign. 54 H 297511). . . . . p. 213
- Afbeelding 73. Afwijzing door de censuur (16-6-1942) van een verzoek van DP (19-3-1942) om *Lov a honby na Sumatře v divočíne* van A.C. van der Valk te mogen uitgeven. (LA PNP, fonds 70/57 Družstevní práce, 220/13 – Korespondence DP s ostatními úřady 1939-1945). . . . . p. 218

Afbeelding 74. Laatste melding door DP tijdens het Protectoraat van 26-4-1945 – er was niets uitgegeven (LA PNP, fonds 70/57 Družstevní práce, 220/13 – Korespondence DP s ostatními úřady 1939-1945).	p. 218
Afbeelding 75. Door de censuur goedgekeurde schets van de omslag van <i>Lniště</i> (1942) (LA PNP, fonds 70/57 Družstevní práce, 220/13 – Korespondence DP s ostatními úřady 1939-1945, afgegeven op 9 juni 1942).	p. 219
Afbeelding 76. Streuvels, <i>Lniště</i> . Omslag van het uitgegeven boek (Exemplaar Katedra nederlandistiky FF UP, Olomouc).	p. 219
Tabel 8. Tijdens de oorlogsjaren geplande en reëel uitgegeven vertalingen.	p. 220
Afbeelding 77. Antonín Matula rond 1927. Uit: Sekanina, 1927, 336 (Exemplaar: MZK, sign. TK-B-0029.526; met toestemming van de MZK overgenomen).	p. 223
Afbeelding 78. Cyriel Verschaeve spreekt op 15 mei 1944 zijn dankwoord uit voor het eredoctoraat van de Universiteit van Keulen. Bron: https://cyrielverschaeve.eu/cyriel-verschaeve/	p. 225
Afbeelding 79. De eerste aflevering van Tom Poes als <i>Macičkova dobrodružství</i> in <i>Punta</i> 7 (1941), nr. 123 van 18 december 1941 (Exemplaar Literatuurmuseum, Den Haag, sign. 18 TOO K Tom Poes. Met toestemming van de Toonder Compagnie).	p. 227
Kaart 3. In blauw de gebieden die in mei 1945 nog in Duitse handen waren (detail). Auteur San José. Bron: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Second_world_war_europe_1943-1945_map_de.png	p. 229
Tabel 9. Resultaten van de verkiezingen van 1946 uitgesplitst naar landsdeel en partij	p. 232
Afbeelding 80. Zdeněk Nejedlý spreekt op 13 mei 1945 ter herdenking van oorlogsslachtoffers (ČTK, sign. F2011011 20242401).	p. 237
Grafiek 8. Vertalingen van Nederlandstalige literatuur 1945-1949. Werk van de auteur op basis van de catalogus op www.alepk.nkp.cz , sectie SKC – Souborný katalog České republiky (CASLIN) en aangevuld op basis van verder eigen onderzoek in LA PNP en het Letterenmuseum.	p. 240
Tabel 10. Geplande en reëel uitgegeven vertalingen uit het Nederlands in de periode 1945-1949.	p. 242
Afbeelding 81. A. den Doolaard als radioreporter van De Brandaris, januari 1943 (Nationaal Archief, inv. Nr. 2.24.01.01).	p. 244
Afbeelding 82. Brief van 19 mei 1947, waarin ELK meedeelt dat er papiertekort is en daardoor <i>Eiland der Demonen</i> niet als afgesproken kan worden uitgegeven (LM fonds F.1072, Johan Fabricius, corr. F-Z. Foto auteur met toestemming van de erven Johan Fabricius).	p. 246

Afbeelding 83. Brief van 29 mei 1947 van Koliandr dat zij de uitgave hebben overgenomen. (LM fonds F.1072, Johan Fabricius, corr. F-Z. Foto auteur met toestemming van de erven Johan Fabricius).....	p. 246
Afbeelding 84. Briefhoofd van <i>The Bridge</i> , gebruikt door Bohumil Janda in zijn brief van 8 november 1966 aan Angèle Manteau. Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis, fonds Manteau M224 B1+B2 (J), nr. 198359/82. (Foto AMVC Letterenhuis, 4-8-2020).	p. 250
Afbeelding 85. Ella Kazdová rond 1947 (Overgenomen uit Leersum, 1993, 11 met toestemming Godfried Bomansgenootschap).....	p. 253
Afbeelding 86. Miroslav Drápal rond 1945. Bron: https://www.myheritage.cz/names/miroslav_drápal	p. 254
Afbeelding 87. Marie Polívková. Bron: https://www.geni.com/people/Marie-Radlova-Jensen/6000000035280_537739	p. 255
Tabel 11. In de jaren 1948-1958 verschenen vertalingen.....	p. 256
Schema 3. De veranderende positie van de literaire vertaler.	p. 267

LITERATUUROPGAVE

Archiefbestanden

AMVC Letterenhuis, Antwerpen (AMVC LH)

- ◆ B1333, Lode Baekelmans
- ◆ C34, Hendrik Conscience
- ◆ D3405 B1, Correspondentie van Valère Depauw
- ◆ F292 B, Otokar Fischer, correspondentie met August Vermeylen
- ◆ M224 B1+B2 (J), Angèle Manteau, correspondentie met Bohumil Janda uit de jaren 1964-1970
- ◆ M3803, Pieter van der Meer de Walcheren
- ◆ R5845 B1 (D-Herm), Correspondentie van Maurice Roelants
- ◆ S935 B2 Edi-Ham, Correspondentie van Stijn Streuvels
- ◆ T176 B2, Correspondentie aan Herman Teirlinck (met name uitgeverijen, vertalers)
- ◆ T3465, Felix Timmermans
- ◆ Vereniging voor Vlaamsche Letterkundigen

Literatuurmuseum, Den Haag (LM)

- ◆ 2 QUE Correspondentie van Querido met Sfinx in 1948
- ◆ 2 QUE Correspondentie Drijvers (1957-1974)
- ◆ 2 QUE Correspondentie Spoelstra, C.J.G., Correspondentie van uitgeverij Querido met Bob Spoelstra (A. den Doolaard)
- ◆ 12.799, Johan Fabricius, privéstukken
- ◆ AdV/Kazdova, Ella, Correspondentie van Anne de Vries met Ella Kazdová, 1946-1964
- ◆ C.377 B2, Correspondentie aan Dirk Coster
- ◆ C.383 B1 en C.383.B2, Correspondentie van en aan Louis Couperus
- ◆ C.3485 B1, Correspondentie van Antoon Coolen
- ◆ Dilia Tschechoslowakische Agentur für Theater und Literatur
- ◆ E.493 B1, Correspondentie van Ben van Eyselstein
- ◆ F.1072, Correspondentie van Johan Fabricius
- ◆ H.631B2, Bureau voor Auteursrecht van de Vereniging voor Letterkundigen
- ◆ H.8961B2 door Simek, A., Correspondentie van Anton Šimek met Huizinga over de vertaling van *In de schaduwen van morgen*

- ♦ L.255. Correspondentie van en aan Jef Last.
- ♦ V.555 B2. Correspondentie gericht aan Simon Vestdijk.
- ♦ VLS/Faltova, L., Map Lída Faltová van uitgeverij Van Loghum Slaterus
- ♦ VLS/Hamburger, S., Correspondentie van Salomon Hamburger (Herman de Man), o.a. in verband met Faltová en Nederlandse joden in Theresienstadt.
- ♦ VLS/Universum Literární agentura Bohumila Perlika, Correspondentie van uitgeverij Van Loghem Slaterus met literair agentschap Bohumil Perlík, 1937
- ♦ VLS/Verlag Družstevní práce, Correspondentie van uitgeverij Van Loghem Slaterus met Družstevní práce, 1937-1942
- ♦ Kopieerboeken L. J. Veen nrs. 28-45

Národní archiv, Praag (NA)

- ♦ Policejní ředitelství I, konškrípce, karton 330 (bevolkingsregistratie)

Památník národního písemnictví, Praha (LA PMP)

- ♦ Fond 10/97, Melantrich
- ♦ Fond 49/57, Evropský literární klub
- ♦ Fond 70/57, Družstevní práce
- ♦ Fond 97/76, Bohumil Janda
- ♦ Fond 110, Arnošt Procházka
- ♦ Fond 169/34, Rudolf Jordán Vonka
- ♦ Fond 935, Jaroslav Kunc
- ♦ Fond 1089, František Sekanina

Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (UB UvA)

- ♦ Hs. XXIV C67, correspondentie van Arnošt Procházka met Frederik van Eeden
- ♦ Hs. XXIV C75, correspondentie van Miloš Seifert met Frederik van Eeden
- ♦ Hs. XXIV C85, correspondentie van uitgeverij Sfinx te Praag met Frederik van Eeden

Universiteitsbibliotheek Gent (UB UG)

- ♦ Hs. 3426 D, brieven nrs. 107, 108 en 117, correspondentie van Václav Kuneš met Virginie Loveling

Private archiefbestanden

Vonka, Rudolf J. *Vlastní životopis*, typoscript, ca. 1930. Bezit van wijlen Leopold Nejl, chroniqueur van het stadje Křinec. Was tot eind 2017 ter beschikking op <http://www.zamekkrinec.cz/kronikar/.html> [opgevraagd 8 april 2016].

Uitgebreider geciteerde primaire literatuur en vertalingen (voor Tsjechische vertalingen uit het Nederlands, zie de bijlage)

- Babler, O. F. (1958). *Dante Alighieri. Božská komédie*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (Vertaling van *Divina Commedia*).
- Baekelmans, L. (1911). Le temps et l'éternité. Vertaler P. van der Meer. In *Les Mille Nouvelles Nouvelles* 14 (1), 10-21. Paris: Renaissance du Livre (Vertaling van *Tijd en Eeuwigheid*).
- Conscience, H. (1842). Was eine Mutter leiden kann. Szenen aus dem gemeinen Leben. *Die Grenzboten, Blätter für Deutschland und Belgien. Novellenheft Nr. 2* (pp. 190-125). Leipzig: Ludwig Hrebíg. (Vertaling van *Wat eene moeder lyden kan*).
- Conscience, H. (1858). *Redevoeringen door Hendrik Conscience*. Antwerpen: Van Dieren.
- Conscience, H. (1882). Souboj. Vertaler L.F. Budinský. *Zábavné listy. Obrázkový časopis pro český lid*, 4 (3), 57-64; (4), 99-105; (6), 152-157; (7), 190-193; (8), 216-221; (9), 235-239; (10), 256-267. (Vertaling van *Menschenbloed*).
- Conscience, H. (z.j. = 1906). *The Lion of Flanders*. Vertaler onbekend. New York: P.F. Collier & Son (vertaling van *De Leeuw van Vlaenderen*).
- Conscience, J. (1852). Siska van Rosemal. Pravdivé příběhy panny posud žijící. Vertaler J. Malý. *Kvítí z cizích luhů. Sbíрка krátkých povídek zábavných přeložených z rozličných jazyků, I*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 2e verhaal.^[1] (vertaling van *Siska van Rosemael*).
- Conscience, J. (1857). Františka Rozemělova. Vertaler D. Špachta. *Blahověst*, 3 (1), pp. 17-36 (vertaling van *Siska van Rosemael*).
- Conscience, J. (1887). Železný hrob. Vertaler G. Láška. Praha: Cyrillo-Méthodejská knih-tiskárna (Zábavy večerní 55) (Vertaling van *Het ijzeren graf*).
- Coster, D., P. Colin, D. Goldring, R. Guarnieri, F. M. Huebner & M. Rutte (1923). *Nové umění evropské a básnictví*. Vertaler M. Rutte. Praha: Orbis (Vertaling van *De nieuwe Europeesche geest in kunst en lateren*, 1920, uitgebreid met een afdeling over de Tsjechische literatuur).
- Couperus, L. (1896). *Osud (Noodlot)*. Vertaler J. Kamper. Praha: J. R. Vilímek (Moderní knihy).
- Couperus, L. (1910). Une petite âme. Vertaler niet aangegeven (= G. Khnopff). In *Les Mille Nouvelles Nouvelles*, 9 (2), 15-33. Paris: Renaissance du Livre (Vertaling van *Een zieltje* uit *De Gids* 54, 1890).
- Diepenbrock, M. von (1845). *Flämishes Stilleben in drei kleinen Erzählungen von Heinrich Conscience. Aus dem Flämischen übersetzt. Siska Rosemal. Wahre Begebenheit einer Jungfrau, die noch lebt* (pp. 13-102). *Wie man Mabler wird* (pp. 103-186). *Was eine Mutter leiden kann. Eine wahre Begebenheit* (pp. 187-223). Regensburg: Pustet. 2^e druk (Vertaling van *Siska van Rosemael, Hoe men schilder wordt en Wat eene moeder lyden kan*).

- Domela Nieuwenhuis, F. (1907). *Dějiny socialismu*. Vertaler K. Vohryzek. Praha: Komuna. (Vertaling van *De geschiedenis van het Socialisme*).
- Eeden, F. van (1893/4). Malý Jeník. Vertaler Arnošt Procházka. *Niva*, 4 (3), 45-47; (4), 62-63; (5), 78-79; (6), 95-96; (7), 110-111; (8), 126-127; (9), 141-143; (101), 157-159; (11), 172-175; (12), 188-191; (13), 205-207; (14), 221-223; (15), 238-239; (16) 252-254. (Vertaling van *De kleine Johannes*).
- Eeden, F. van (1898). Die kleine Krabbe und die Gerechtigkeit. Ein Maerchen von Windekind. Vertaler niet vermeld. *Pan*, 3 (4), 250-252.
- Eeden, F. van (1905a). Malý krab a spravedlnost. Pohádka Windekindova. Vertaler Arnošt Procházka. *Moderní revue*, 10 (16), 480-487 (Vertaling van *Het krabbetje en de gerechtigheid*).
- Eeden, F. Van (1905b). *Malý Jeník*. Vertaler A. Procházka. Praha: Kamilla Neumannová (Knihy dobrých autorů) (Vertaling van *De kleine Johannes*).
- Eeden, F. van (1911). *Open brief aan de padvindere door Frederik van Eeden*. Amsterdam: W. Versluys.
- Erens, F. (1892). Droom. Songe. *Mercure de France*, 4, 296-299.
- Gezelle, G. (1912). *Gedichte*. Vertaler R. Schröder. Leipzig: Insel Verlag (Insel Bücherei 213).
- Hall, J. N. van (z.j. = 1895). *Dichters van dezen tijd 1882-1894*. Amsterdam: P.N. van Kampen & Zoon.
- Huizinga, J. (1938). *Ve stínech zítřka: diagnóza duševní choroby naší doby*. Vertaler A. Šimek. Praha: Laichter (Otázky a názory). (Vertaling van *In de schaduwen van morgen*).
- Ising, A. (1887). Louisa. Vertaler O.S. Vetti (= A. Koudelka). *Moravská orlice*, 16 (192), (193), (194), (196), (197), (198), (199), (200), (201), (203), (205), (207), (208), 209), (210), (211), (213), (214), (215), (216).^[2] (vertaling van *Louize*, uit *Verhalen en schetsen*).
- Loveling, V. (1887). Dva dárky. Vertaler O.S. Vetti (=A. Koudelka). *Květy*, 7 (3), 319-326. (Vertaling van *Het geschenk van den arme, het geschenk van den rijke*, uit *Drie kleine schetsen*).
- Mont, P. de (1888). *Aus Flandern und Brabant. Episches und Lyrisches*. Vertaler H. Flemmich. Freiburg im Breisgau: A. Kiepert.
- Neumann, S. K. (1951). *Paměti a drobné prózy*. Praha: Svoboda (Sebrané spisy Stanislava K. Neumanna 11).
- Nevšimalová, K. (1903). *Výbor ze spisův, jež napsal Multatuli zčeštila Krista Nevšimalová*. Praha: Josef Pelcl.
- (ed.) Procházka, A. (1916). *Cizí básníci. Překlady*. Praha: Knihy Dobrých Autorů – Kamilla Neumannová (Vertalingen van F. van Eeden, *Ellen. Tweede zang*. B. Juta,

- Saffo's zang aan Afrodite*, P. de Mont, *Het doode hart*, J. Perk, *Sluimer*, H. Swarth, *Doodenwake*,
- Seifert, M. (2003). *Herinneringen aan Holland. Miloš Seifert. Op bezoek bij de dichter Frederik van Eeden*. Vertaler K. Mercks. Naarden: Uitgeverij Comenius (Vertaling van *U básníka Frederika van Eedena*, 1922).
- Spengler, O. (1918-1922). *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. München: Beck, 2 delen.
- Spinoza, B. de (1932). *Spisy filosofické II. Krátké pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu*. Vertalers F. Kalda & J. Hruša. Praha: Česká akademie věd a umění (Vertaling van *Opera quotquot reperta sunt II. Tractatuli deperditi de deo et homine eiusque felicitate, versio Belga*).
- Spohr, W. (1899). *Multatuli. Auswahl aus seinen Werken in Übersetzung aus dem Holländischen, eingeleitet durch eine Charakteristik seines Lebens, seiner Persönlichkeit und seines Schaffens*. Minden in Westfalen: J.C.C. Bruns' Verlag.
- Streuveld, S. (1910). *La Ronde de la Mort*. Vertaler P. van der Meer. In *Les Mille Nouvelles Nouvelles* 6 (8), 106-121. Paris: Renaissance du Livre (vertaling van *De Doodendans* uit *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, 7, 1901).
- Timmermans, F. (1934). *Petr Breugel. Co jako vůně zavánělo z jeho díla*. Vertaler R. J. Vonka. Praha: Družstevní práce (vertaling van *Pieter Brueghel. Zoo heb ik uit uwe werken geroken*).
- Timmermans, F. (1938). *Selský žalm*. Vertaler: R. J. Vonka. Praha: Rudolf Škeřík / Symposium (vertaling van *Boerenpsalm*).
- Vrchlický, J. (1895). *Z cizích Parnassů*. Hierin vertalingen *Kondor* en *Straka Anneken* van de gedichten *De condor* en *Anneken Zwartstaert* van P. de Mont (pp. 169-172, 172-173). Praha: Bursík & Kohout.
- Werumeus Buning, A. (1895). *Dcera "Starého Vlkodlavy"*. Vertaler O.S. Vetti (=A. Koudelka). Praha: F. Šimáček (Levné svazky novel 47) (Vertaling van *De dochter van "Ouwe Kees"*).

Geciteerde berichten, krantenartikelen, recensies en essays

- Alap (=A. Procházka) (1894). *Novohollandská literatura, Literární listy*, 15 (17-18), 309-310.
- A.N. (=A. Novák). (1930). *František Khol zemřel. Lidové noviny*, 38 (5), II. vydání, 1-2 (In memoriam van Khol).
- Anoniem (1845, 2 oktober). *Hand-Spinnschulen. Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes, des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes*, 8 (118), 471 (over het bezoek van Diepenbrock aan Brno met vermelding van de geplande Tsjechische vertaling).

- Anoniem (1846, 3 februari). Tageszeitung. *Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes, des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes*, 9 (15), 60 (Over de Tsjechische vertaling van *Siska van Rosemael* in *Květy* met vermelding van de opmerking *Mutatis de te fabula narratur*).
- Anoniem (=K. Hawlíček). (1848, 7 januari). Denník všeobecný. *Wčela*, 15 (2), 8 (Over de uitsluiting van H. Conscience en J. J. A. de Laet).
- Anoniem (1850). Die flämische Sprachbewegung und Hendrik Conscience. *Die Grenzboten. Zeitschrift für Politik und Literatur*, 9 (1. Semester), 382-387.
- Anoniem (1868, 12 september). Literatura a umění. Jakob van Lennep. *Národní listy*, 8 (56), 3 (Vermelding van het overlijden van Jacob van Lennep).
- Anoniem (1869, 8 februari). Poltické zprávy zahraničné. Z Bruselu, 3. Února. Flámská národnost. *Naše listy, jg. 1869* (39), 1 (Over debatten in het Belgische parlement inzake de Vlaamse taal).
- Anoniem (1891, 24 oktober). Hollandská literatura, *Národní listy*, 31 (293), 9 (Bespreking op basis van *Athenaeum* van recente Nederlandstalige literatuur, o.a. N. Beets, F. van Eeden, een uitgave van Multatuli's *Woutertje Pieterse*, W. van Nouhuys, M. Emants en H. Gorter).
- Anoniem (1892). Z belletrie nizozemské. *Lumír*, 20 (9), 107-108.
- Anoniem (=A. Procházka) (1895). Glossa k „České Moderně”. *Moderní revue*, 2 (2), 25-26.
- Anoniem (1896, 15 januari). Literární kronika. *Humoristické listy*, 38 (3), 6 (Recensie van verschillende boeken, o.m. *Osud*, de Tsjechische vertaling van *Noodlot* van L. Couperus).
- Anoniem (1896, 17 januari). Literatura, věda, umění. *Osud. Národní politika*, 14 (14), 3 (Recensie van *Osud*).
- Anoniem (=A. Koudelka) (1896, april). Moderní knihy, L. Couperus: *Osud* (*Noodlot*). *Hlídky*, 13 (4), 291 (Recensie van *Osud*).
- Anoniem (1896, 30 juli). Z úředních zpráv. Z kruhů poštovních. *Národní listy*, 36 (208), 6 (Bevordering van postambtenaren in het Koninkrijk Bohemen).
- Anoniem (1898, 10 juli). Krásné knihy. *Duch času. Nedelní list Svornosti*, 21 (41), 655 (Reclame voor nieuw uit Tjechië naar Amerika geïmporteerde boeken).
- Anoniem (1899, 14 december). Listy z Belgie. *Katolické listy*, 3 (345), 3 (Overlijdensbericht en in memoriam van Guido Gezelle).
- Anoniem (=T. Nováková, 1902, 20 december). Cornelia Huygens. *Ženský svět, list paní a dívek českých*, 6 (22), 275 (In memoriam van Cornelia Huygens).
- Anoniem (1903, 1 maart). Zprávy novinářské. *Čas*, 17 (59), 5 (O.a. bericht over de uitgave van Domela Nieuwenhuis' *O výchově* in de vertaling van S.K. Neumann).
- Anoniem (1903, 26 juni). Pekař básníkem. *Máj*, 1 (40), 616 (Over Stijn Streuvels).

- Anoniem (1906, 1 juli). Rechtsleben. *Wiener Zeitung*, jg. 1906 (148), 12. (Melding van opheffing van de interne verbanning van K. Vohryzek wegens schending van zijn politieke rechten).
- Anoniem (1907, 20 oktober). Bazar Filanthropické družiny na Žofině (19.-21. říjen). *Národní listy*, 47 (290), 2 (Verslag van een liefdadigheidsbazar t.b.v. arme kinderen, met o.a. het optreden van Gabriela Kafková met een gedicht van Eliška Krásnohorská).
- Anoniem (1910, 29 april). Nové řešení jazykové ozázky v Belgii. *Venkov. Orgán České strany agrární*, 5 (100), 2-3 (Over nieuwe taalwetten in België, met name in het onderwys).
- Anoniem (1911, 2 november). Jaroslav Kamper †, *Plzeňský obzor*, 20 (129), 6 (In memoriam Jaroslav Kamper).
- Anoniem (1911, 3 november). Kulturní jiskry [Jaroslav Kamper†], *Našinec*, 47 (251), 2 (In memoriam Jaroslav Kamper).
- Anoniem (1911, 13 november). Za Jaroslavem Kamprem. *Rozvoj*, 5 (44), 4 (In memoriam Jaroslav Kamper).
- Anoniem (1911, 14 november). Ze světa uměleckého. *Plzeňské listy*, 47 (258), 5 (Bij gelegenheid van de 50e verjaardag van Alois Koudelka).
- Anoniem (1912, 26 januari). Jmenování ve službě poštovní. *Čas*, 26 (3), 7 (Bevordering van postambtenaren in het Koninkrijk Bohemen).
- Anoniem (1912, 18 november). Mezinárodní projevy sociální demokracie v Evropě. *Čas*, 26 (320), 2 (Over Troelstra's deelname aan de manifestatie in Praag).
- Anoniem (1912, 18 november). Pierre Troelstra z Amsterdamu. *Nová doba. Obdeník československé strany sociální demokratické na českém západě*, 17 (139), 1 (Aankondiging van Troelstra's bezoek aan Pilsen).
- Anoniem (1912, 14 november). Praha proti rozšiřování války balkánské. *Večerník Práva lidu*, 1 (261), 1 (Oroep tot deelname aan de vredesmanifestatie in Praag op 17 november 1912).
- Anoniem (1912, 22 november). Soudr. Pierre Troelstra v Brně. *Nová doba. Obdeník československé strany sociální demokratické na českém západě*, 17 (141), 2 (Over Troelstra's optreden op 20 november in Brno).
- Anoniem (1912, 22 november). Usudek vyslance Internacionály soudr. Troelstra o hnutí našem na Plzeňsku. *Nová doba. Obdeník československé strany sociální demokratické na českém západě*, 17 (141), 1-2 (Oordeel van Troelstra over de socialisten in Pilsen).
- Anoniem (1912, 21 november). Velkolepá manifestace sociálně demokratické dělnictva brněnského pro mír. *Právo lidu*, 21 (322), 6 (Over Troelstra's optreden op 20 november in Brno).
- Anoniem (1912, 19 november). Velký projev plzeňského dělnictva proti válce. *Nová doba. Obdeník československé strany sociální demokratické na českém západě* 17 (140), 1-2 (Verslag van o.a van Troelstra's bezoek aan Pilsen).

- Anoniem (1917, 25 januari), Svolání socialistické internacionály. *Nová doba*, 22-23 (21), 1 (Over het voorstel van Troelstra om een internationale socialistische vergadering in Den Haag te houden).
- Anoniem (1918, 6 november). Ein erlösendes Wort Wilsons, *Deutsche Böhmerwald-Zeitung*, 40 (89), 518 (Over dat president Wilson geen annexaties wenst).
- Anoniem (1918, 14 november). Deutschösterreich. *Wiener Zeitung*, jg. 1918 (289), 5 (Over de wederrechtelijke bezetting van Deutschböhmen door de Tsjechooslowaakse Republiek).
- Anoniem (1923, maart). *Nové umění evropské a básnictví*. Napsali Dirk Coster, Paul Colin, Douglas Goldring, Romano Guarnieri, Friedrich Markus Huebner a Miroslav Rutte. Nákladem Orbis, tiskařské, nakladatelské a novinářské spol. akc. v Praze III., Nerudova 5. Cena 24 Kč. *Akademie, orgán socialistické mládeže*, 26 (3), 471-477 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *De nieuwe Europeesche geest in kunst en letteren*).
- Anoniem (1923, 10 maart). Z ovzduší kulturně-historického. *Rozkvět. Obrázkový čtrnáctideník*, 16 (5), 157-158 (o.a. recensie van *Hora světla* van Couperus).
- Anoniem (=B. Václavek) (1924, augustus). St. K. Neumann. *Pásmo. Moderní leták*, 1 (4), 2 (reactie op de veroordeling van Devětsil door S. K. Neumann).
- Anoniem (1934/5). Dr. Hendrikus Petrus Berlage. *Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci*, 8, 41 (In memoriam van Hendrik Berlage).
- Anoniem (1934, 7 november). literární agentury. *Polední list*, 8 (310), 2 (Bericht over het faillissement van Centrum en de overname van de verplichtingen door Universum van Perlík).
- Anoniem (1935, 19 november). De Vlaamsche Boekenweek. Een druk bezochte boekenbeurs. *Het Vaderland*, 67. Avondblad C, p. 1.
- Anoniem (=P. Vychodil?) (1936, april). Hendrik Conscience: Zlaté ostruhy. *Hlídko*, 53 (4), 169 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *De Leeuw van Vlaenderen*).
- Anoniem (1936, 18 juni). Za výsvědčení knihy. *Rozhledy pro literaturu a umění*, 5 (20), 2 (Als beloning bij het eindrapport aangeprezen jeugdboeken).
- Anoniem (1938, 1 oktober). Annahme des Diktats unter Protest an die Welt. *Volksfreund. Tagblatt der deutschen Sozialdemokratie*, 58 (232), 1.
- Anoniem. (1938, november). Huizinga, Ve stínech zítřka. *Filosofická revue*, 10 (4), 174 (Recensie van de Tsjechische vertaling van Huizinga's *In de schaduwen van morgen*)
- Anoniem (1938). Kniha známého holandského historika J. Huizingy. *Český časopis historický*, 45: 666 (Mededeling van uitgave van de Tsjechische vertaling van Huizinga's *In de schaduwen van morgen*). De bespreking van de Duitse vertaling *Im Schatten von Morgen* (1935) is afgedrukt in *Český časopis historický*, 43 (1936), 657.
- Anoniem. (1943, 1 mei). Cesta do Katynu. Český spisovatel dr. Kožík líčí cestu na místo strašného zločinu GPU. *Polední list*, 17 (118, 3. vydání), 1-2 (Verslag over propagandareis naar Katyń).

- Anoniem. (1943, 13 juli). Jacob van Artevelde. *Deutsche Post für das Sudetenland*, 158 (190), 2 (Mededeling van aankoop van het toneelstuk van C. Verschaeve door de stad Teschen)
- Anoniem. (1946, 3 februari). 22. ledna 1946 přibyli do Prahy letadlem zástupci holandské Královské společnosti KLM. *Svět v obrazech*, 2 (4), 4 (Bezoek van de delegatie van KLM inzake de hervatting van de luchtdienst Amsterdam-Praag).
- Anoniem. (1946, 30 april). Denní lety na trati Praha-Amsterdam. *Svobodné slovo*, 2 (101), 3 (Hernieuwing van de luchtlijn Praag-Amsterdam door de KLM).
- Anoniem. (1946, 4 augustus). Střední kursy ze dne 3. srpna 1946. *Lidová demokracie. Orgán Československé strany lidové*, 2 (177), 4 (Wisselkoersen voor 3 augustus 1946).
- ar (=F. Flanderka). (1945, 19 augustus). Sjednocení nakladatelství. *Rovnost. List sociálních demokratů českých*, 61 (86), 4 (Over de oprichting van het uitgeverscollectief Blok).
- Arnstein, J. (1898, 5 augustus). Beseda. *Českožidovské listy*, 4 (16), 2-3 (Recensie van recente Joodse uitgaven, o.a. *Kalendář česko-židovský* met de vertaling van Heijermans' *Ahasverus*).
- A. V. (=A. Koudelka?) (1889, september). Zábavy večerní. *Hlídky literární*, 6 (9), 284-285.
- A. W. (= K. A. Winarický?). (1845, 7 februari; 11 februari). Slavnost jednoty Flamandských literárních spolků. *Česká včela, jg. 1845* (11), 42 en (12), pp. 46-47.^[3]
- Bartoš, F.M. en collectief (1948, 22 februari). Československé politické veřejnosti. *Slovo národa*, 3 (45), 3. (Oproep om de democratie te handhaven en pal te staan tegen communistische pogingen om de staat over te nemen, ondertekend o.a. door R.J. Vonka). Ook verschenen in *Čin*, 4 (45), 4; *Svobodný směr*, 4 (45), 3; *Svobodné slovo*, 4 (45), 2 (met de titel *Provolání k československé veřejnosti. Pro socializující a parlamentní demokracii* – Oproep aan het Tsjechooslowaakse publiek. Voor een socialiserende en parlementaire democratie).
- Beneš, E. (1909). Národnostní boje v Belgii. *Akademie. Orgán socialistické mládeže*, 13 (2), 76-81; (4), 173-178; (5), 217-224 (Over de regeling van de taalstrijd in België).
- Brambergrová, M. (1910). Ženská otázka v Hollandsku. *Ženský svět. List paní a dívek českých*, 14 (16), 246-248; (17), 265-267; (18), 279-281 (Over de emancipatiestrijd in Nederland).
- Bruin, E. de (2009, 20 februari). Vonkův duch v českých překladech nizozemské literatury. *Iliteratura*, artikel nr. 23901. Geraadpleegd op 6 oktober 2019 van: <http://iliteratura.cz/Clanek/23901/vonkuv-duch-v-ceskych-prekladech-nizozemske-literatury> (Over Vonka's vertaalfouten).
- Cerman, J. (1945). Děni v DP za války. *Panorama*, 21 (1), 22-23, (2), 64-66, (3), 88-89, (4), 107-109 (Over de situatie in Družstevní práce tijdens de Duitse bezetting).
- Collectief (hoofdauteur T. G. Masaryk) (1885, 15 december). Ve prospěch českého čtení. *Athenaeum. Listy pro literaturu a kritiku vědeckou*, 3 (3), 61-63 (Oproep om vooral

- kwalitatieve Tsjechische literatuur uit te geven). Hetzelfde stuk kwam ook uit in *Obzor*, 8 (24) van 12 december 1885, 364-365, maar zonder uitgesplitste onderteekenaars.
- Collectief (hoofdauteur J. S. Machar) (1895). Manifest České moderny. *Rozhledy*, 5 (1), 1-4.
- Čt (=ČTK). (1946, 28 mei). Zahájení letecké trati ČSR-Holandsko. *Rovnost. List sociálních demokratů českých* 62 (125), 4 (Hervatting van de luchtlijn Praag-Amsterdam door ČSA).
- Dědek, J. (1936, 23 december). Ve stínu zítřka. *Přítomnost*, 1936 (51), 812-815. Het essay is in uittreksel herdrukt in *Přítomnost 2000* (12), 47 (Recensie van Huizinga's *In de schaduwen van morgen*).
- Doolaard, A. den (1931). Přehled holandského umění. *Rozpravy z Aventina*, 7 (6), 42 (Overzicht van moderne Nederlandse kunst en literatuur, vertaler V. P. = V. Prokůpek).
- Drátvová, A. (1938, 27 april). Ve stínech zítřka, *Národní listy*, 78 (145), 5 (Recensie o.a. van de Tsjechische vertaling van Huizinga's *In de schaduwen van morgen*).
- Eisner, P. (1933, november). O věcech překladatelských, *Rozpravy z Aventina*, 9 (5), 45-47.
- Eisner, P. (1945, mei). Za Lidou Faltovou. *Panorama*, 21 (1), 6-7.
- Eysselstein [sic], B. van (1936, 12 april). Moderní holandská literatura. In *Nederland-Československo. Zvláštní příloha II Národních listů*, 76 (102), 6 (Overzicht van contemporaine Nederlandse literatuur; vertaler niet aangegeven (= R.J. Vonka?).
- Falta, J. (1937). V zákopech u Madridu. K vydání reportáže z občanské války ve Španělsku která vyjde v překladu L. Faltové ve sbírce *Obzoru*. *Panorama: Kulturní zpravodaj*, 15, 107-108 (Over de vertaling van J. Lasts *In de loopgraven voor Madrid*).
- Fejfusa, R. (1941, 24 november). Český Mezzofanti. *Lidové noviny*, 49 (588), 1 (Bij gelegenheid van de 80e verjaardag van Alois Koudelka).
- Fester, J. (1842, 1. Semester). Flamändische Literatur. Der Löwe von Flandern von Heinrich Conscience. *Die Grenzboten*, 2, 443-460.
- Friedrich, V. (1929, 21 maart). Nové vůdcovské kádry. Poznámky k desetiletí Kominternu. *Rudá rovnost. Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 2 (12), 2-3.
- G. v. P. (1918, 27 mei). Kunst en Letteren. Het Königinhofer handschrift. *De Tijd* 72 (21651), 3.
- Grégr & F. Dartel (1871, 21 april). Bibliotéka klasických spisů cizojazyčných. *Národní listy*, 11 (108), 5 (advertentie voor de serie vertalingen van uitgeverij Theodor Mourek).
- Grenzboten (1850, 1 oktober) – anoniem (=I. Kuranda?), Die flämische Sprachbewegung und Hendrik Conscience. *Die Grenzboten*, 9, 382-387.
- Hajn, A. (1896). Z naší nové belletrii. *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*, jg. 1896 (4), 245-252.

- Hartog, H. (1983). In het rijk der armen. Job Steijnen: Proletariërs. In (ed.) J. Noordegraaf & A. IJzerman, *Henri Hartog, 'Eene vererende taak.'* *Kritieken* (pp. 22-27). Leiden: De Vrije Vogel. Oorspronkelijk verschenen op 2 februari 1904 in *Het Volk*.
- Heijermans, H. (1898). Ahasver. Drama o 1 dějství. Vertaler J. Leyder (=J. Kamper). *Kalendář česko-židovský*, 18, 114-125. (Vertaling van *Ahasverus*).
- Heugten, W. van (1937). O díle Antoona Coolena (vertaler Bka = J. Bečka). *Archa. Revue pro katolickou kulturu*, 25 (4), 165-168 (Overzicht van Coolens werk, op verzoek geschreven voor de Tsjechische uitgave van *Kinderen van ons volk*).
- J. (1944, 16 december). Pohřeb překladatelky Lídy Faltové. *Lidové noviny*, 52 (332), 3 (Bericht over de begrafenis van Faltová).
- J. F. (=J. Fester). (1845). Flämisches Stilleben in drei kleinen Erzählungen von Heinrich Conscience. Aus dem Flämischen übersetzt von Melchior Diepenbrock. Mit Holzschnitten, Regensburg, 1843. 8° xvi-108, 84 und 32 Seiten. Pr. Fr. 2-50. *De Broederhand. Tydschrift voor Neder- en Hoogduitsche Letterkunde*, jg. 1845, 20-21.
- J. M. (=J. Mach). (1938, 18 april). Dvě knihy o dnešním světě. *Lidové noviny*, 46 (196), 6 (morgenuitgave) (Recensie o.a. van de Tsjechische vertaling van Huizinga's *In de schaduwen van morgen*).
- J. V-t (1901, 16 augustus). Židovští umělci v Nizozemsku. *Českožidovské listy*, 7 (16), příloha p. III-IV (over H. Heijermans en de Tachtigers).
- K. (=F. V. Krejčí) (1899, mei). Multatuli. *Rozhledy. Revue umělecká, sociální a politická*, 9 (5), 185-190 (Recensie van de Duitse vertaling door Spohr van *Max Havelaar*).
- Kafková, G. (1913, 27 januari). Theatralia. Za Rudolfem Kafkou, otcem-umělcem. *Národní listy*, 53 (26), 2 (In memoriam van Rudolf Kafka door zijn dochter Gabriela Kafková).
- Kalda, F. (1911). Hnutí jihonizozemské. *Čas*, 6, bijlage *Hlidka času*, jg. 1911 (179/49), 4, (193/53), 6, (211/57), 6, (225/61), 6 (Over de Vlaamse beweging).
- Kalda, F. (1917). Vlámské písemnictví a jeho poměr k nizozemštině. *Osvěta*, 47 (8), 486-494.
- Kamper, J. (1896). Z literatury hollandské. *Rozhledy. Revue umělecká, sociální a politická*, 6 (4), 175-176.
- Karásek ze Lvovic, J. (1925). Vzpomínky na počátek Moderní Revue. In (ed.) V Dyk, J. Karásek ze Lvovic & J. Krecar, *In memoriam Arnošta Procházky* (pp. 15-25). Praha: Moderní Revue.
- Kc (=J. Kunc) (1936, 16 april). Lode Zielens: Žlutá růže. *Rozhledy po literatuře a umění*, 5 (11), 91-92 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *De gele roos*).
- Keymeylen, L. Van^[4] (1898, 1 mei; 1 juni). Louis Couperus. *Literární listy*, 19 (14), 208-211, (15), 233-236 (vertaler J. Holas = F. X. Šalda).

- Knaap, O. (1903). Mammon, door Anna van Gogh-Kaulbach. – Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon. *De Gulden Winckel*, 2 (4), 65.
- Koudelka, A. (1891, oktober). Londýnské *Athenaeum* o písemnictví kontinentálním za dobu od července r. 1890 do července r. 1891. *Hlídkka literární*, 8 (10), 387-392.
- Koudelka, A. (1895, september). Londýnské *Athenaeum* o kontinentální literatuře za dobu od července 1894 až do července 1895. *Hlídkka literární*, 12 (9), 346-350.
- Koudelka, A. (1904, mei). Z holandského písemnictví. *Hlídkka*, 21 (5), 331-332.
- Koudelka, A. (1909, juni). Moderní prosaické a dramatické hnutí vlámské. *Hlídkka*, 26 (6), 479-481.
- Koudelka, A. (1922, juni). Rozhled náboženský. *Hlídkka*, 39 (6), 270-272.
- L. F. (=L. Faltová) (1934). Různé zprávy – Johan Fabricius v Praze. *Panorama: Kulturní zpravodaj*, 12, 78-79 (Over het bezoek van Fabricius in Praag)
- m.h. (=M. Holas) (1936, 17 december). Willem Elsschot: Vrábeček. *Rozhledy po literatuře a umění*, 5 (1936), 318 (Recensie van de Tsjechische vertaling van Elsschot).
- (red.) R. I. Malý (1938, 20 december). O novou národní kulturu. *Tak. Čtrnáctideník kulturní i politický*, 2 (16), 233-236.
- Marianus, T. J., P. (=K. M. Kubeš, T. J.) (1935). Bitva zlatých ostruh a Jiráskovo “Temno.” Rubriek Výzbroj na obrany I výboj. *Dorost. Časopis katolické mládeže*, 17 (17), 219-220 (15 augustus 1935), (18), 239-240 (10 september 1935).
- Maršiček, L. (1936, 24 april). Žlutá růže. *Literární noviny* 8 (16), 4 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *De gele roos* van Lode Zielens).
- Mathesius, V. (1913, 29 augustus). O problémech českého překladatelství. *Přehled. Týdeník věnován veřejným otázkám*, 11 (49), 807-808.
- MilNý (=M. Novotný)(1935, 19 juni). Přistání z nouze. *Lidové noviny*, 43 (306), 2 (Recensie van de opvoering *Přistání z nouze* van *De vliegende fees* van Ben van Eyssestein).
- Mr. Penn (=B. Prusík) (1900, 3 maart). Z cizích revuí. *Národní listy*, 40 (61), 9 (Recensie van recent in *De Gids* besproken auteurs, o.a. M. Emants, F. van Eeden en A. Verwey).
- msa– (=M. Slíva)(1935, 6 december). Výstava vlámské literatury v překladech. *Národní listy*, 75 (334), 5 (Recensie van de tentoonstelling *Het Vlaamsche Boek in vertaling*).
- Němec, F. (1920, 20 november). Kulturní kronika. Devětsil. *Lidové noviny*, 28 (578), 9 (Over de oprichting van de avant-gardegroep van dichters Devětsil).
- Novák, A. (1911, 3 november). Feuilleton. Jaroslav Kamper. *Národní listy*, 51 (304), 1 (In memoriam Jaroslav Kamper).
- Novák, J. (1918, eerste helft juli). Básník lásky k půdě. *Rozkvět*, 11 (15), 348-350 (Over Stijn Streuvels).
- Novotný, M. (1923, 4 mei). LITERATURA – Z překladů. *Národní listy*, 63 (121), 1 (o.a. recensie van *Hora světla* van Couperus).

- Ort, J. (=P. Eisner) (1938, 2 en 9 juli). Mezinárodní kongres PEN-klubů v Praze. *Pestrý týden*, 13 (27), 2-3, extrafotobijlage Belgičtí delegáti na Mezinárodním kongresu PEN-klubů v Praze (Belgische afgevaardigden bij het PEN-congres). *Pestrý týden*, 13 (28), 24 (Bericht over het congres van de PEN-club in Praag, 27 juni 1938).
- Pudlač (=A. Procházka) (1907). Jak překládati? *Moderní revue*, 13 (23), 260-262.
- R. Th. (= R. Thonová) (1928, 11 mei). Radostná kniha. Felix Timmermans: Pallieter, nakl. Družstevní práce, přeložil Rud. Vonka. *Národní listy*, 68 (131), 10 (Recensie van de vertaling van *Pallieter* door Vonka).
- Rja– (1935, februari). Timmermans Felix: Petr Breugel. *Česká osvěta. List věnovaný zájmům veřejného knihovnictví a organizaci lidového vzdělání*, 31 (6), 242 (Recensie van de vertaling van *Pieter Brueghel* door Vonka).
- rk (1932, 20 december). Nový Timmermans. *Národní listy*, 79 (347), 3 (Recensie van de vertaling van *Het kindeken Jezus in Vlaanderen*).
- Santen, A. van (1948). Pohled na soudobé holandské písemnictví. *Glossář listu Sdružení moravských spisovatelů, jg. 1947-1948*, 51-56.
- Schmidt-Bass, Eduard (1939, 19 april). Panika s knihami. *Přítomnost*, 16 (16), 233.
- Schwarz, V. (1938a, 20 juli). Dobrá věc se podařila. *Literární noviny*, 10 (18), 1 (Begeleidend woord bij het aan het 16e PEN-congres gewijde nummer van het tijdschrift)
- Schwarz, V. (1938b, 20 juli). Sjezd P.E.N. klubu a dnešní literatura. *Literární noviny*, 10 (18), 5-7 (4 vragen aan verschillende deelnemers van het PEN-congres in Praag gesteld)
- Snellaert, F. A. (1844, 11 juli). Die flämische Literatur und ihre hervorragenden Schriftsteller. *Augsburger Allgemeine Zeitung*, 37, 1539-1540.
- Sterzinger, J. V. (1912, 16 maart). Snahy o očistu české literatury překladové. *Národní listy*, 52 (75), 2 (Over de oprichting van een vertalersvereniging).
- Stupka, V. (1936, 17 september). Hendrik Conscience: Zlaté ostruhy. *Lidové noviny*, 44 (302), 9 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *De Leeuw van Vlaanderen*).
- še (=I. Bauše) (1937, januari). Hendrik Conscience, Zlaté ostruhy. *Archa. Revue pro katolickou kulturu*, 25 (1), 48 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *De Leeuw van Vlaanderen*).
- Šeřík Vitínský, Josef (=Alois Koudelka) (1894, januari). Flámska. *Vlast*, 10 (4), 366.
- Šeřík Vitínský, Josef (=Alois Koudelka) (1897, juli). Flámska. *Vlast*, 13 (7), 981.
- Šeřík Vitínský, Josef (=Alois Koudelka) (1912, juni). Literatura Flámská. *Vlast*, 28 (9), 852-853.
- Šípek, K. (1913, 19 januari). Za Rudolfem Kafkou. Kousek retroperspektivy. *Národní listy*, 53 (18), 2-3 (In memoriam van Rudolf Kafka).
- Šup, J. (1937, 18 januari). Hovory s nakladateli. Julius Albert o sobě a o svých knihách. *Rozhledy po literatuře a umění*, 6 (3), 21-22 (Interview met Julius Albert).

- T. A. (=Arnošt Procházka) (1917). Překlady z druhé ruky. *Moderní revue*, 23 (31), 50.
- Toetter, H. (1943, 30 augustus). Flämische Ziele. *Deutsche Post für das Sudetenland*, 158 (238), 1-2 (Over Vlaamse pro-Duitse organisaties).
- Uher, A. (1938, 15 mei). Nač churaví Evropa? *Našinec*, 74 (113),9 (Recensie van de Tsjechische vertaling van Huizinga's *In de schaduwen van morgen*).
- V. K. (=V. Kubíček ?)(1883, 5 november). Hendrik (Jindřich) Conscience. *Obzor*, 6 (19), 316-317 (In memoriam van Hendrik Conscience).
- V. Z. (= V. Zelinka) (1922, 2 november). Nové knihy, *Zlatá Praha*, 39 (45-46), 459 (o.a. recensie van *Hora světila* van Couperus).
- Václavek, B. (1935, juni). Socialistický realismus. *Index. List pro kulturní politiku*, 7 (3), 25-29.
- Vach, K. (1936, 5 november). Konečně práva epika. *Rozhledy po literatuře a umění*, 5 (31), 250-251 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *Kobeke* van Ernest Claes).
- Vch (=K. Vach ?) (1936, 12 mei). Jef Last: Zuiderské moře. *Rozhledy po literatuře a umění*, 5 (16), 231-232 (Recensie van de Tsjechische vertaling van *Zuiderzee*).
- Vorel, J. (1895, 16 december). Z cizích literatur. Novohollandská. *Literární listy*, 17 (3), 56-57.
- Wolker, J. (1922a). Proletářské umění. Z přednášky v kruhu Var. *Var. Pokrokový list pro veřejné otázky*, 1 (9), 271-275.
- Wolker, J. (1922b). Umění všední či nedělní? *Var. Pokrokový list pro veřejné otázky*, 1 (8), 251-254.

Secundaire literatuur

- Aerts, R. (1997). *De Letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Andringa, K. (2013). Grote scheppen zoete broodpap: de receptie van Hendrik Conscience in Frankrijk. *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie van Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 123, (2-3), 273-296.
- Andrle, P. (2012). Osobnost: Jak Vincy Schwarz ze Sudet učil Čechy vlastenectví. *Neviditelný pes*, 30 juni 2012. Geraadpleegd op 15 december 2019 van https://neviditelnypes.lidovky.cz/kultura/osobnost-jak-vincy-schwarz-ze-sudet-ucil-cechy-vlastenectvi.A120629_173707_p_kultura_wag.
- Anoniem (1909). Louis Couperus. In *Ottův slovník naučný. Illustrovaná enyklopaedie obecných vědomostí*, 28 (p. 177). Praha: J. Otto.
- Anoniem (1932). *Exposition du livre belge à Praha 3-15 septembre 1932 – Tentoonstelling van het Belgisch boek te Praha 3-15 September 1932 – Vystava belgické knihy v Praze. Ústřední knihovna města Prahy. 3. – 15. září 1932*. Praha: Ústřední knihovna.

- Arents, P. (1931). *De Vlaamsche schrijvers in vertaling 1830-1931. Proeve van bibliografie*. Brussel: Standaard Boekhandel.
- Arenz, W. (1906). *Kaiserlicher Rat Carl Arenz: Erster Direktor und Organisator der Prager Handelsakademie (gest. 2. Jan. 1888) zum fünfzigsten Jahresstage ihrer Eröffnung in seinem Leben und Wirken skizziert von Wilh. Arenz (Nebst einem Anhang: Briefe des vlämischen Dichters Conscience an Carl Arenz)*. Aachen: Albert Jacobi und Cie.
- Balbi, A. (1841). *Zeměpis, čili auplné popsánj oboru zemského*. Praha: Wáclaw Špinka.
- Bartoš, A. B. (2013). Seznam svobodných žednářů ČSR: 961 členů prvorepublikových loží. Gepost 9 juli 2013 op <https://abbartos.wordpress.com/2013/07/09/seznam-svobodnych-zednaru-csr-961-clenu-prvorepublikovych-lozi/>.
- (red.) Bautz, F. W. (1975). Diepenbrock, Melchior von. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon I* (pp. 1290-1292) Nordhausen: Bautz.
- Bel, J. (2015). *Bloed en rozen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1900-1945*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Berg, H. van den (2015). Nederlandse letterkunde als Belgische literatuur. Over de weg van de Duitse uitgever Anton Kippenberg naar Vlaanderen in de Grote Oorlog en de weg van de Nederlandstalige Vlaamse letteren naar Centraal-Europa in de vroege twintigste eeuw. *Neerlandica Wratislaviensia*, 25, 217-241.
- Berg, W. van den & P. Couttenier (2009). *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bohata, J. (2016). Zkáza Uranie. Tajemník divadlo okradl a nakonec zapálil. *MF Dnes* (16 januari 2016), 19 – Geraadpleegd op 20 februari 2020 van <https://www.pressreader.com/czech-republic/mf-dnes/20160116/282153585281161>.
- Boonstra, O. (2008). Functioneel analfabetisme in Nederland, 1775-1900. In I. Maas, M. H. D. van Leeuwen & K. Mandemakers (red.), *Honderdvijftig jaar levenslopen. De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking* (pp. 127-147). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bos, P. R. (1879). *Bos' Schoolatlas der geheele aarde*. Groningen: J.B. Wolters. 2^e druk.
- (eds.) Broomans, P., S. Linn, M. Vogel, S. van Voorst & A. Bay (2006). *Object: Nederlandse literatuur in het buitenland. Methode: onbekend, Vormen van onderzoek naar de receptie van literatuur uit het Nederlandse taalgebied. Teksten van de lezingen gehouden op het gelijknamige symposium, 2 en 30 oktober 2004 aan de Rijksuniversiteit Groningen*. Groningen: Barkhuis.
- Brožová, V., P. Čornej & D. Tomášek (2007). Politické a kulturní souvislosti. In (ed.) P. Janoušek, *Dějiny české literatury 1945-1989. 1. díl 1945-1948* (pp. 23-60). Praha: Academia.
- Bžoch, A. (2013). Impulzy kultúrnej histórie Johana Huizingu na Slovensku. In (eds.) I. Gerát, A. Bžoch, D. Podmaková et al., *Vedy o umeniach a dejiny kultúry. Zborník*

- príspevkov z medzinárodnej konferencie. Slovenská akadémia vied Bratislava 2013* (pp. 6-24). Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Cabada, L. (2005). *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Casanova, P. (2008). *La République mondiale des Lettres*. Paris: Éditions du Seuil (Points 607).
- Cavalli, J. (1986). *La genèse de la Convention pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques du 9 septembre 1886*. Lausanne: Imprimeries Réunies.
- Charypar, M. (2015). Část čtvrtá 1863-1918. V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu. In M. Wögerbauer, P. Píša & P. Janáček (red.). *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-9. I. 1749-1938* (pp. 477-560). Praha: Academia.
- Cicvárek, R. (1929). *Holandská Východní Indie*. Praha: Unie, 3 delen (Země a lidé 85-87).
- Coillie, J. van, J. Gera & C. Hermann (2016). De Leeuw van Babel. *Internationale Neerlandistiek*, 54 (3), 189-214.
- Connor, J. (2015). Jack Lindsay, Socialist Humanism and the Communist Historical Novel. *Review of English Studies*, 66 (274), 342-363.
- Čechůrová, J. (2002). *Čeští svobodní zednáři v XX. století*. Praha: Libri.
- Čornej, P. & J. Pokorný (2015). *A Brief History of the Czech Lands*. Praha: Práh.
- Daems, L. (2000). Vlaamse en Nederlandse novellen in vroege Franse vertaling van Pieter van der Meer de Walcheren inzonderheid Streuvels' Doodendans of La Ronde de la Mort. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde*, 110 (1), 107-158.
- Dagnino, R. (2013). Een genoeglijk avontuur. De Italiaanse vertalingen van 'Enrico' Conscience (1846-1967). *Verslagen & Mededelingen van de KANTL*, 123 (2-3), 335-366.
- Dagnino, R. (2015). *Twee leeuwen, één kruis. De rol van katholieke culturele kringen in de Vlaams-Nederlandse verstandhouding (1830-ca. 1900)*. Hilversum: Verloren.
- Dagnino, R. (2020). De eerste Italiaanse vertaling van Hendrik Conscience. Een imagologische verkenning. In P. Gentile & D. Ross (ed.), *Grensverleggende beelden. Literaire transfer uit de Lage Landen naar Zuid-Europa*. Gent: Academia Press, 123-148 (Lage Landen Studies 13).
- Department of State (1947). *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference 1919. Vol. XII*. Washington: United States Government Printing Office.
- Dessy, C. (2014). Georges Khnopff ou la reconversion cosmopolite de l'homme des lettres. *Textyles. Revue des lettres belges de langue française*, 45, 47-67.

- Doležal, J. (1996). *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv.
- Dorleijn, G.J. & W. van den Akker (2006). Literatuuropvattingen als denkstijl. Over de verbreiding van normen in het literaire veld rond 1900. In G.J. Dorleijn & K. van Rees (red.), *De productie van literatuur. Het Nederlandse literaire veld 1800-2000*. (pp. 91-122). Nijmegen: Vantilt.
- Dorleijn, G., & S. van Voorst (2010). PEN Nederland betreurt 'dat het moeilijk is buiten de politiek te blijven.' In H. van den Braber & J. Gielkens (red.), *In 1934. Nederlandse cultuur in internationale context*. (pp. 219-227). Amsterdam & Antwerpen: Querido.
- Dorleijn, G. & S. van Voorst (2011). Voorzichtige professionalisering en schoorvoetend intellectueel engagement. PEN Nederland in de jaren dertig. *Nederlandse Letterkunde*, 16 (3), 215-236.
- Dowlaszewicz, M. (2016). De 'reizen' van Ruusbroec naar Polen: over de vertalingen van het werk van Jan van Ruusbroec (1293-1381) naar het Pools. *Roczniki Humanistyczne*, 64 (5 zeszyt specjalny), 165-177.
- Dowlaszewicz, M. & J. Koch (2018). Bibliografia przekładów z literatury niderlandzkiej. In J. Koch & P. Oczko (ed.). *Widzę rzeki szerokie... Z dziejów literatury niderlandzkiej XIX i XX wieku*. (pp. 589-628). Poznań: Biblioteka Werkwinkel.
- Dressler, V. (1911). *F. X. Šalda*. Praha: Karel Ločák (Ločákova knihovnička 22).
- Džambo, J. (2002). Zeničanin mnogih jezika. *Kalendar svetog Ante* (pp. 193-199). Sarajevo: Svjetlo riječo.
- Engelbrecht, W. (2010). Tegen de verdrukking in – een korte geschiedenis van de neerlandistiek in Tsjechië en Slowakije. In M. Hüning, J. Konst & T. Holzhey (red.), *Neerlandistiek in Europa. Bijdragen tot de geschiedenis van de universitaire neerlandistiek buiten Nederland en Vlaanderen*. (pp. 235-250). Münster: Waxmann (Niederlande-Studien 49).
- Engelbrecht, W. (2011). Een strijder tegen het onrecht. De receptie van Multatuli in Tsjechië en Slowakije. *Over Multatuli*, 33 (66), 2-41.
- Engelbrecht, W. (2013a). A Moravian Picture of Dutch Literature. In J. Zehnalová, O. Molnár & M. Kubánek (red.), *Tradition and Trends in Trans-Language Communication*. (pp. 215-228). Olomouc: Palacký University (Olomouc Modern Language Series 2).
- Engelbrecht, W. (2013b). Een boegbeeld van de morele sanering – Jo van Ammers-Küller. In K. Van Heuckelom, D. De Bruyn & C. De Strycker (red.), *Van Eeden tot beden. Literaire dwarsverbanden tussen Midden-Europa en de Lage Landen*. (pp. 155-185). Gent: Academia Press (Lage Landen Studies 5).
- Engelbrecht, W. (2016a). De Tsjechische Conscience. In K. Humbeeck, K. Absilis & J. Weijermars (red.), *De Grote Onleesbare – Hendrik Conscience herdacht*. (pp. 239-263). Gent: Academia Press.

- Engelbrecht, W. (2016b). De *Leeuw van Vlaanderen* in het Tsjechisch. Waarom zo laat en waarom driemaal? *Internationale Neerlandistiek*, 54 (3), 169-188. DOI: 10.5117/IN2016.3.ENGE.
- Engelbrecht, W. (2016c). Het ontstaan van de idee ‘Nederlandstalige literatuur’ in Tsjechië. *Werkwinkel. Journal for Low Countries and South African Studies*, 11 (1), 73-94. DOI 10.1515/werk-2016-0004.
- Engelbrecht, W. (2017). Johan Huizinga in tschechischer Übersetzung. *World Literature Studies*, 9 (1), 71-85.
- Engelbrecht, W. (2018a). Een merkwaardig geval van ‘vertaalplagiaat’: de serie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů*. *Roczniki Humanistyczne*, 66 (5, zeszyt specjalny), 243-257. DOI 10.18230/rh.2018.66.5s-19.
- Engelbrecht, W. (2018b). *Ljubav za ljubav* of hoe een Sloveen een belangrijke vertaler in het Tsjechisch werd. In J. Novaković-Lopušina, T. Britka, B. Budimir et al. (ed.), *Tri decenije Beogradske nederlandistike – Kulturne veze između prostora jugoistočne Evrope i Nizozemlja / Drie decennia Belgradose Neerlandistiek – Cultuurcontacten tussen Zuid-oost-Europa en de Lage Landen* (pp. 113-125). Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Engelbrecht, W. (2018c). Die niederländischsprachige Literatur in tschechischer Übersetzung nach dem Zweiten Weltkrieg. In L. Missinne & J. Grave (red.), *Tussen twee stoelen, tussen twee vuren. Nederlandse literatuur op weg naar de buitenlandse lezer* (pp. 129-155). Gent: Academia Press (Lage Landen Studies 10).
- Engelbrecht, W. (2019). De ‘geest van Vonka’ of hoe een ‘slechte vertaler’ de Nederlandstalige literatuur propageerde. *Spiegel der Letteren*, 61 (1), 25-56. DOI 10.2143/SDL.61.1.3286676.
- Engelbrecht, W. (2020). ‘A Good Way to Propagate Communist Thought’: Czech Translations of Dutch Historical Novels during the Communist Regime or Orwell in Practice. *Dutch Crossing – Journal of Low Countries Studies*, 44 (2), 201-217. DOI 10.1080/03096564.2020.1747010.
- Engelbrecht, W., L. Barnard, L. Smolka Fruhwirtová, M. Vitáčková & E. Brázdová Toufarová (2015). *Dějiny nizozemské a vlámské literatury*. Praha: Academia.
- Engelbrecht, W., J. Engelbrechtová & B. Hamers (2016). *Louis Couperus. Spisovatel gentleman*. Olomouc: Univerzita Palackého (Klasikové nizozemské a vlámské literatury 1). DOI 10.5507/ff.16.24450551.
- Engelbrecht, W., J. Engelbrechtová & B. Hamers (2018). *Hendrik Conscience. Muž, který naučil cizince číst nizozemskou literaturu*. Olomouc: Univerzita Palackého. (Klasikové nizozemské a vlámské literatury 2). DOI 10.5507/ff18.24454436.
- Engelbrecht, W. & Z. Vaidová (2013). De Nederlandse Tachtigers door de ogen van de Tsjechische Negentigers. In E. Besamusca, C. Hermann & U. Vogl (red.), *Out of the Box. Über den Wert des Grenzwertigen*. (pp. 193-210). Wien: Praesens Verlag.

- Engelbrecht, W. & Z. Vaidová (2016). 'De grootste hedendaagse auteur, in Europa bekend...' Louis Couperus in Tsjechië. *Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap*, 24 (48), 4-14.
- Es, N. van & J. Heilbron (2015). Fiction from the Periphery: How Dutch Writers Enter the Field of English-Language Literature. *Cultural Sociology* 9 (3), 296-319. DOI 10.1177/1749975515576940.
- FDZ (=F. D. Zenkl; 1889). Kampelík František Cyrill. In *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná enyklopaedie obecných vědomostí* 13 (p. 876). Praha: J. Otto.
- Feierabend, L. K. (1996). *Politické vzpomínky III*, Brno: Atlantis.
- Fiala, J., Z. Kašpar, L. Mlčák et al. (2009). *Univerzita v Olomouci (1573-2009)*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Fiala, P., J. Foral, K. Konečný et al. (2008). *Český politický katolicismus 1848-2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Fischer, O. (1927a). *Belgie a Německo. La Belgique et l'Allemagne*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy/Fr. Řivnáč.
- Fischer, O. (1927b). L'Écho de la Littérature flamande en Bohême. In M. Basse (red.), *Album opgedragen aan prof. dr. J. Vercoullie door ambtgenooten, oud-leerlingen en ver eerders, ter gelegenheid van zijn zeventigsten verjaardag en van zijn emeritaat*. (pp. 125-129). Brussel: Paginae.
- Fischer, O. (1937). Z dvojazyčné Belgie. In O. Fischer, *Slovo a svět: essaye* (pp. 183-205). Praha: František Borovy.
- Fišer, J. J. (1925). *Stručné dějiny světové literatury*. Praha-Nusle: F. Svoboda (Lidová osvětová knihovna 38).
- (red.) Forst, V. et al. (1985-2008). *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia (4 delen in 7 banden).
- Fronek, D. (2012). Profesor Jaroslav Dědek – vynikající cukrovarnický vědec a analytik. *Listy cukrovarnické a řepařské*, 128 (1), 34-38.
- Funk, A. (2002). Anarchosyndikalismus v Čechách. Geraadpleegd op 31 augustus 2019 op followers.thcnet.cz/CyberNet/Punk-Rock%20Rebels%20Library/1.%20Anarchist%20Classics/CSAF%20knihovna/historia/Anarchosyndikalismus%20v%20Cechach.htm.
- Gera, J. (2006). Receptie van Nederlandstalige cultuur in Hongarije in het laatste decennium (1995-2005). *Neerlandica extra muros*, 44 (2), 33-44.
- Goffinet, S.-A. & D. Van Damme (1990). *Functioneel analfabetisme in België*. Brussel: Koning Boudewijnstichting & Hamburg: UNESCO Institute for Education (Onderzoeken van het UIE over het functioneel analfabetisme in de geïndustrialiseerde landen 6).
- Govaerts, B. (1990). De kleine oorlog van Anton Kippenberg, *Dietsche Warande en Belfort*, 135 (6), 738-761.

- Grave, J. (2001). *Zulk vertalen is een werk van liefde. Bemiddelaars van Nederlandstalige literatuur in Duitsland 1890-1914*. Nijmegen: Vantilt.
- Grave, J. (2004). Literarische Vermittler in Theorie und Praxis. In L. Declodt, H. Van Uffelen & M. E. Weissenböck (red.), *Rezeption, Interaktion und Integration. Niederländischsprachige und deutschsprachige Literatur im Kontext* (pp. 45-63). Wien: Praesens Verlag (Wiener Schriften zur niederländischen Sprache und Kultur 3).
- Grave, J. (2013). 'But you can't do that!' Een andere visie op onderzoek naar Nederlandse literatuur in vertaling. In E. Besamusca, C. Hermann & U. Vogl (red.), *Out of the Box. Über den Wert des Grenzwertigen*. (pp. 163-178). Wien: Praesens Verlag.
- (ed.) Grim, T. & M. Kronus (2012). *Československo a Česko na mapových pohlednicích*. Praha: Český úřad zeměměřický a katastrální. 2^e druk.
- Grit, D. (1994). *Driewerf zalig Noorden. Over de literaire betrekkingen tussen de Nederlanden en Scandinavië*. Maastricht: Universitaire Pers Maastricht (Diss. Univ. Maastricht).
- Grüttemeier, R. (2016). Nederland en de Nobelprijs voor literatuur 1901-1965. *Nederlandse Letterkunde*, 21 (2), 159-184. DOI: 10.5117/NEDLET2016.2.GRUT.
- Halas, F. X. (1979). Nacistická perzekuce na Brněnské univerzitě v letech 1939-1945. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity řada C*, 25/26: 41-70.
- (red.) Hartlová, D. (2004). *Slovník severských spisovatelů. Dánská literatura. Faerská literatura. Finská literatura. Finskošvédská literatura. Islandská literatura. Nizozemská literatura. Norská literatura. Švédská literatura*. Praha: Libri. 2e vermeerderde druk.
- Hartog, H. (1983). 'Eene vereerende taak'. *Kritieken*. (eds.) J. Noordegraaf & A. IJzerman. Leiden: De Vrije Vogel.
- Havlíková, V. (2004). Nederlandstalige literatuur in Tsjechië sinds 1990. Receptie van de Nederlandse en Vlaamse literatuur na de val van de muur. *Neerlandica extra muros*, 42 (3), 26-32.
- Heczková, L. (2009). *Píšíci Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (Mnemosyne).
- (red.) Heger, L. (1967). *Slovník spisovatelů Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko, Island, Nizozemí, Belgie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Heilbron, J. & G. Sapiro (2007). Outline for a Sociology of Translation: Current Issues and Future Prospects. In M. Wolf & A. Fukari (ed.), *Constructing a Sociology of Translation* (pp. 93-107). Amsterdam: Benjamins.
- Heilbron, J. & G. Sapiro (2018). How States Shape Cultural Transfers. In D. Roig-Sanz & R. Meylaerts, *Literary Translation and Cultural Mediators in 'Peripheral' Cultures. Customs Officers or Smugglers?* (pp. 183-208). Coventry: Palgrave MacMillan (New Comparisons in World Literature). DOI: 10.1007/978-3-319-78114-3_7.
- Heymans, F. (2003). Hendrik Conscience en Gent. *Ghendtsche Tydinghen*, 32 (2), 62-85.

- Holk (=A. Holk) (1901). Nizozemí. Literatura. In *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecních vědomostí*, 18 (pp. 365-372). Praha: J. Otto.
- Holub, D. (2000). Antonín Matula. In J. Opelík (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 3 M-Ř. IM-O.* (pp. 179-181). Praha: Academia.
- Homola, O. & A. Zach (2000). Melantrich. In J. Opelík (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 3 M-Ř. IM-O.* (pp. 203-212). Praha: Academia.
- Hora, P. (2009). Von der Ideologie des Bauerntums zur Ideologie de Kollektivismus: Das Thema des Bauernlandes in der tschechischen Literatur der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In H. Van Uffelen, D. de Geest, C. Hermann et al. (red.), *Heimatliteratur 1900-1950 regional, national, international* (pp. 119-132). Wien: Praesens Verlag (Wiener Schriften zur niederländische Sprache und Literatur 5).
- Horáčková, V. (2019). *Het donkere licht en Kinderen van ons volk* van Antoon Coolen in het Tsjechisch. Vertaling of adaptatie? *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik*, 33 (2), 23-33. DOI: 10.5817/BBGN2019-2-3.
- Hrdinová, E. (2008). *Otto František Babler*. Olomouc: Univerzita Palackého. Filozofická fakulta (Beiträge zur deutschmährischen Literatur 9).
- Huffel, A. J. van (1939). *Nederlandsche schrijvers in vertaling (van Marcellus Emants tot Jan Eekhout). Proeve van eene bibliographie*. Leiden: E.J. Brill.
- Huisman, M. H. (2008). *Publieke levens. Autobiografieën op de Nederlandse boekenmarkt 1850-1918*. Dissertatie Erasmus Universiteit Rotterdam. Geraadpleegd op 3 augustus 2019 op <https://repub.eur.nl/pub/13862/BW-Publieke-levens-lowres-Universiteit.pdf>.
- (red.) Humbeeck, K., K. Absilis & J. Weijermars (2016). *De Grote Onleesbare – Hendrik Conscience herdacht*. Gent: Academia Press.
- Janáček, P. (2004). *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host.
- Janáček, P., T. Pavlíček & V. Mohn (2015). Část šestá 1938-1949. V zájmu národa. Literární cenzura v období krize liberalismu a eroze modernity. In M. Wögerbauer, P. Píša & P. Janáček (red.), *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014. II. 1949-2014* (pp. 883-1007). Praha: Academia.
- (ed.) Janoušek, P. (2007). *Dějiny české literatury 1945-1989. 1. díl 1945-1948*. Praha: Academia.
- Jeřábek, F. V. (1883). *Stará doba romantického básnictví. Příspěvek k českým studiím o poesii světové*. Praha: Matice česká (Novočeská bibliothéka XXVI).
- Jindra, J. (2012). Hannah Šimková-Kadlcová 1897-1972. *Chemické listy* 106 (2), 330-331.
- Junek, V. (2013). *Emil Hácha: muž, který obětoval vlastní čest: fakta o životě a osudu nejspornější osobnosti českých moderních dějin*. Praha: Petrklíč

- Jungmann, J. (1845). *Slowesnost; aneb, Náuka o výmluwnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkau příkladů newázané i wázané řeči*. Praha: České muzeum; w komissi u Kronbergera a Říwnáče, 2^c druk.
- Kábová, H. (2015). *Páter Láska. Životní příběh a překladatelské dílo kyjského faráře Gustava Lásky (1848-1921)*. Praha & Pelhřimov: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.
- Kampelík, F. C. (1847). *Obrana českého jazyka proti utrhačům a odpůrcům*. Praha: Karl Vetterl.
- K.k. Statistische Central-Commission (1882). *Die Bevölkerung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach Religion, Bildungsgrad, Umgangssprache und nach ihren Gebrechen. 2. Heft der "Ergebnisse der Volkszählung und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere vom 31. Dezember 1880"*. Wien: K.k. Hof- und Staatsdruckerei.
- K.k. Statistische Zentralkommission (1914). *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. 2. Heft des 1. Bandes. Die Bevölkerung nach der Gebürigkeit, Religion und Umgangssprache in Verbindung mit dem Geschlechte, nach dem Bildungsgrade und Familienstande; die körperliche Gebrechen; die soziale Gliederung der Haushalten*. Wien: K.k. Hof- und Staatsdruckerei / Karl Gerolds und Sohn.
- Kld (= F. Kalda) (1927). Holandané. Písemnictví. In *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí* 3 (p. 244-245). Praha: Československý kompas.
- Koch, J. (1993). *Książka niderlandzka w przekładzie polskim. Katalog / Het Nederlandse boek in Poolse vertaling. Catalogus*. Kłodzko: WitrynArtystów (tweetalig Pools-Nederlands).
- Koch, J. (1995). Het Polen van de eeuwwisseling in de spiegel van de vertalingen van Multatuli. Uit de theorie en praktijk van het receptie-onderzoek. *Spiegel der Letteren*, 37 (2/3), 149-172.
- Koch, J. (2000). *Multatuli (1820-1887) w Polsce: próba historycznoliterackiej analizy przebiegu recepcji na przełomie XIX i XX wieku*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego (speciaal nummer *Neerlandica Wratislaviensia* XI).
- Koch, J. (2008). Het wel en wee van de receptie. De ontvangst van Multatuli in Polen. *Over Multatuli*, 30 (60), 20-45.
- Koch, J. & N. Morciniec (1985). Bibliografie van Poolse vertalingen uit de Nederlandse literatuur. *Neerlandica Wratislaviensia*, 2, 425-480.
- Koch, J. & N. Morciniec (1986). Bibliografie van Poolse vertalingen uit de Nederlandse literatuur. *Neerlandica Wratislaviensia*, 3, 321-364.
- Kohout, J. (1991). *Hop sem, hop tam*. Praha: Jan Kanzelsberger.
- Koppelaar, T. (2011). De ontdekking van Punta. *Toondertijd*, 21 (80), 24-27. Geraadpleegd 14 juli 2020 op <https://issuu.com/heerbommelenmtvc/docs/mtvc-nr-080>.

- Korsten, F.-W. (2015). Animistische geschiedenis in een veranderd landschap. Johan Fabricius, *Hoe ik Indië terugvond*. In R. Honings & P. van Zonneveld (ed.), *Een tint van het Indische Oosten. Reizen in Insulinde 1800-1950. Voor Olf Praamstra* (pp. 259-268). Hilversum: Verloren.
- Kosterka, L. (1932). *Bibliografie česko-skandinávsko-nizozemská. Seznam českých překladů z dánštiny, islandštiny, norštiny, švédštiny, holandštiny a vlámštiny. Catalogue des traductions tchèques du danois, de l'islandais, du norvégien, suédois, hollandais et de la langue flammande*. Praha: Nákladem Obce pražské.
- (ed.) Král, V. (1960). *Die Vergangenheit warnt: Dokumente über die Germanisierungs- und Austilgungspolitik der Naziokkupanten in der Tschechoslowakei*. Prag: Orbis.
- (ed.) Krasilnikov, R. L. (2019). *Istoria otčestvennoï kultury XX. Vek. Učebnik dlja SPO*. Moskva: Izdatelstvo Jurajt.
- Krátká, P. (2003). *Český PEN-klub v letech 1925-1938*. Praha: Libri (Otázky našich dějin).
- Krijt, H. & O. Krijtová (1990). *Průvodce dějinami nizozemské literatury*. Praha: Panorama.
- Krijtová, O. (1964). *Čítanka nizozemských textů I. Ukázky ze severonizozemské literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Krijtová, O. (1982). *Nizozemská poezie zlatého věku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Krijtová, O. (1985). *Nizozemská literatura od doby paruk po hnutí Osmdesátníků: skripta pro posluchače filozofické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha: Univerzita Karlova.
- Krijtová, O. (1987). *Nizozemská literatura druhé poloviny 19. století: skripta pro posluchače filozofické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha: Univerzita Karlova.
- Krijtová, O. (2011). *Geschrift eener bejaarde vrouw uit 1997. Speciaal nummer van Praagse Perspectieven*. E. Krol & L. Sedláčková (eds.). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.
- Krijtová, O., R. Pellar & P. Schürová (1994). *Bibliografie překladů z nizozemštiny do češtiny a slovenštiny od roku 1890 do roku 1993 / Bibliografie van vertalingen uit het Nederlands in het Tsjechisch en het Slowaaks vanaf 1890 tot 1993*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů.
- Kubíček, J. (2017). Obecní knihovny od vydání knihovnického zákona v roce 1919. *Duha. Informace o knihách a knihovnách z Moravy, jg. 2017* (1). Geraadpleegd op 2 oktober 2019 op <https://duha.mzk.cz/clanky/obecni-knihovny-od-vydani-knihovnickeho-zakona-v-roce-1919>.
- Kubíček, J. & M. Papírník (2012). *Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských v Brně 1881-1918*. Brno: Moravská zemská knihovna.
- Kulturní oddělení TO PMR (1940). *Liste des schädlichen und unerwünschten Schrifttums im Protektorat Böhmen und Mähren (Stand vom 30. September 1940). Seznam škodlivého a nežadoucího písemnictví*. Z.p. (=Prag/Praha), Kulturabteilung des Pressede-

- partements des Ministerratspräsidiums/ Tiskový odbor předsednictva ministerské rady.
- Kusáková, L. (2000). Jakub Malý. In J. Opelík (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 3 M-Ř. IM-O.* (p. 84-87). Praha: Academia.
- Kusáková, L. & Pesát, Z. (2008). Josef Richard Vilímek. In L. Merhaut (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž. Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. II U-Ž. Dodatky A-Ř.* (pp. 1337-1339). Praha: Academia.
- Kwast, B. A. & P. Eibergen (1936). *Bos-Niermeyer. Schoolatlas der gebele aarde.* Groningen & Batavia: J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij. 35e druk.
- Lach, J. (2003). *Josef Šusta 1874-1945. A History of a Life. A Life in History.* Olomouc: Katedra historie Univerzity Palackého v Olomouci.
- Lach, J. (2009). 'Jeho slovem jsou knihy...' Nakladatelství Jana Laichtera. *Dějiny a současnost, 2009* (8). Geraadpleegd 20 juli 2019 op <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2009/8/-jeho-sloven-jsou-knihy/>.
- Lantová, L. (1993a). Jaroslav Kamper. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2 H-L. II K-L.* (p. 646-647). Praha: Academia.
- Lantová, L. (1993b). František Václav Krejčí. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2 H-L. II K-L.* (p. 965-969). Praha: Academia.
- Leersum, W. van (1993). Perikelen rond de Tsjechische Erik. *Godfried, 15*, 4-16.
- Leersum, W. van (1994). Perikelen rond de Tsjechische Erik (vervolg). *Godfried, 16*, 26-32.
- Leersum, W. van (1995). Perikelen rond de Tsjechische Erik (slot). *Godfried, 17*, 29-32.
- Levý, J. (1996). *Česká teorie překladu.* Praha. Ivo Železný. 2e druk, 2 delen (herdruk van de originele uitgave uit 1957).
- Linbotzková, J. & J. Molnár (1989). *Literatúra Holandska, Portugalska, Belgicka, Írska, Islandu, Grécka a latinská literatúra na Slovensku 1945-1976: bibliografía prekladov.* Bratislava: Alfa.
- Lindhorst, E. (1995). *Die Dialektik von Geistesgeschichte und Theologie in der modernen Literatur Frankreichs. Dichtung in der Tradition der Renouveau Catholique von 1890-1990.* Würzburg: Königshausen & Neumann (oorspronkelijk Diss. Köln 1993).
- Lishaugen, R. (2011). Skoro unikum v celé světové literatuře. Představ hranického nakladatele Josefa Hladkého o homoeroické edici. *Kdysi a nedávno, 2*, 71-76.
- (eds.) Llewellyn Woodward, E., R. Butler & M.E. Lambert (1949). *Documents on British Foreign Policy 1919-1939. Third Series, Volume 2 (1938).* London: H.M. State Office.
- Macek, E. (2000). Miroslav Rutte. In J. Opelík (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 3 M-Ř. II P-Ř.* (p. 1346-1350). Praha: Academia.
- (ed.) Machala, L. (2015). *Panorama české literatury (1) do roku 1989.* Praha: Knižní klub/Universum.

- Macura, V. (1993). Alois Koudelka. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2 (H-L), sv. 2 (K-L)*. (pp. 894-895). Praha: Academia.
- Macura, V. (1995). *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H+H.
- Malý, J. (1854). O překládání klasiků se zvláštním zřetelem na Shakespeara. *Časopis Musea království českého*, 28 (4), 501-524.
- (ed.) Malý, J. (1877a). Flámský jazyk a literatura. *Stručný všeobecný slovník věcný III (Malý Slovník naučný)* (p. 77). Praha: I. L. Kober.
- (ed.) Malý, J. (1877b). Holandský jazyk a literatura. *Stručný všeobecný slovník věcný III (Malý Slovník naučný)*. (pp. 607-608) Praha: I. L. Kober.
- (ed.) Malý, J. (1880). Nizozemsko. *Stručný všeobecný slovník věcný V (Malý Slovník naučný)*. (pp. 91-94) Praha: I. L. Kober.
- Maňáková, M. & W. Engelbrecht (2006). Vertalingen van Nederlandstalige literatuur in Slowakije. *Neerlandica extra muros*, 44 (1), 24-34.
- Marhoulová, Z. (2005). František Kalivoda jako filmový kritik a redaktor. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity řada O*, 2, 127-151.
- Matula, A. (1919). *Seznam knih do obecných knihoven se zákonem knihovním, prováděcím nařízením a knihovním řádem. Příklad: Důležité zákony a nařízení o lidové výchově československé*. Praha: Svaz osvětový v Praze.
- Matula, A. (1932). Ruralismus v krásném písemnictví. *Osvěta venkova*, 4 (32-33), 19-26. (In uittrekselvorm in *Venkov*, 28 (289), 6 van 8 december 1932).
- Matula, A. (1933). *Hlasy země v evropských literaturách*. Praha: Svobodné učení selské.
- Matula, P. (2015). *Kapitoly o Václavu Hladíkovi*. Brno. Masarykova univerzita. Diss. Brno. Geraadpleegd op 26 juli 2019 van https://is.muni.cz/th/j1w76/Disertace_Hladik.pdf.
- Med, J. (1993). Hugo Kosterka. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2 (H-L). Svazek II K-L. Dodatky A-G* (pp. 872-873). Praha: Academia.
- Mercks, K. (2010). Oude Tsjechische Tom Poes alias Maciček ontdekt. In Z. Hrnčířová, K. Mercks, J. Pekelder et al. (ed.), *Praagse Perspectieven 6. Handelingen van het Colloquium van de sectie Nederlands van de Karelsuniversiteit te Praag* (pp. 169-179). Praag: Universitaire Pers.
- Michajlova, I. (2009). Uit de geschiedenis van de Russische vertalingen van de Nederlandse literatuur. *Internationale Neerlandistiek* 47 (3), 2-18.
- Michajlova, I. (2018). Dutch and Flemish Literature in the USSR (1945-1990). In: J. Grave & I. Michajlova (ed.), *TRANSFER of Dutch, Flemish and Scandinavian Literatures to Eastern Europe (1945-1990)* (pp. 19-28). Moscow: Nauka.
- Mikulášek, J. (2019). *Život a dílo Konráda Maria Kubeše, T. J. (1890-1967), misionáře, kazatele, exercitátora a hlubokého mariánského ctitele*. České Budějovice: Jihočeská uni-

- verzita (Ongepubliceerde PhD dissertatie). Geraadpleegd op 3 maart 2020 op <https://theses.cz/id/mribs6/29055775>.
- Ministerium für Volksaufklärung (1944). *Liste des schädlichen und unerwünschten Schrifttums im Protektorat Böhmen und Mähren (Stand vom 31. März 1944)*. Z.p. (=Prag), Ministerium für Volksaufklärung.
- (ed.) Mischler, E. (1912). *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern. 1. Heft. Die summarischen Ergebnisse der Volkszählung*. Wien: K.k. Hof- und Staatsdruckerei.
- Mohn, V. (2018). *Nacisticá kulturní politika v Protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany* (vert. P. Dvořáček). Praha: Prostor.
- Mosse, R. (1939). *Adresář Protektorátu Čechy a Morava pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství / Adressbuch des Protektorats Böhmen und Mähren für Industrie, Gewerbe, Handel und Landwirtschaft*. Praha / Prag: vlastním nakladem firmy / Selbstverlag der Firma Rudolf Mosse.
- Motl, S. (2002). *Prokletí Lidy Baarové: příběh české herečky ve světle nově objevených archivních dokumentů a autentických vzpomínek*. Praha: Rybka Publishers.
- Motta, G. (2013). *Less than Nations: Central-Eastern European Minorities after WWI. Volume I*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing.
- Nejl, L. (2007). *Osobnost Rudolfa Jordána Vonky*. Geraadpleegd op 18 september 2014 op <http://www.zamekkrinec.cz/kronikar/Rudolf%20J.%20Vonka%202007/2rjv.htm> (de site is eind 2017 na het overlijden van de auteur door de nabestaanden verwijderd – mededeling gemeentehuis Krinec; download kopie van het artikel uit 2014 berust bij de auteur).
- (ed.) Naaijken, T., C. Koster, H. Bloemen & C. Meijer (2004). *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen: Vantilt.
- Neruda, J. (1911). Thet Oera Linda Bok. In *Kritické spisy Jana Nerudy VII. Literatura. Část 2. Kritiky a referáty*. (p. 479-483). Praha: Topič.
- Nondková, M. (2000). Václav Petru. In J. Opelík (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 3 (M-R), sv. 2, (P-Ř)*. (pp. 893-895). Praha: Academia.
- Novák, A.; (ed.) R. Havel & A. Grund (1946). *Stručné dějiny literatury české*. Olomouc: Promberger.
- Novák, J. V. & A. Novák (1995). *Přehledné dějiny literatury české literatury od nejstarších dob až po naše dny*. Olomouc: Atlantis (herdruk van de originele uitgave 1935-1936).
- Nowack, A. (1933). Brieven van Hendrik Conscience aan Melchior Baron von Diepenbrock, prinsbisschop van Breslau, uit het Erzbischöfliche Diözesan-Archiv te Breslau. *Verslagen en Mededelingen der koninklijke Vlaamse Academie Gent*, 399-415.
- Opelík, J. (1985). Lída Faltová. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1 (A-G)*. (pp. 680-681). Praha: Academia.

- Opelík, J. (1993). František Khol. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2 (H-L). Svazek II K-L. Dodatky A-G* (pp. 690-691). Praha: Academia.
- Pacner, K. (2018). *Osudové okamžiky Československa*. Praha: Plus.
- Palacký, F. (1874). *Gedenkbblätter: Auswahl von Gedenkschriften, Aufsätzen und Briefen aus den letzten 50 Jahren als Beitrag zur Zeitgeschichte herausgegeben von Franz Palacký*. Prag: F. Tempský.
- Pěsat, Z. (1985). Devětsil (1). In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnos, díla, instituce. 1 (A-G)*. (pp. 537-539). Praha: Academia.
- Petrbok, V. (2008). Matěj Václav Šteyer. In L. Merhaut (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž. Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. I S-T*. (pp. 765-768). Praha: Academia.
- Petrů, V. (1880). *Illustrované dějiny literatury všeobecné. I. Literatura čínská, indická, perská, hebrejská, arabská, egyptská, řecká, latinská, farncouzská, španělská, portugalská, italská, rheto-romanská a rumunská*. Plzeň: Vendelín Steinhauer.
- Petrů, V. (1887). *Illustrované dějiny literatury všeobecné. II. Literatura anglická*. Plzeň: Vendelín Steinhauer.
- (ed.) Poláček, V. & A. Zach (2004). *Knih a národ 1939 – 1945. Rekonstrukce nevydaného pamětního sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947*. Praha: Paseka.
- (ed.) Příbáň, M. (2001). *Z dějin českého myšlení o literatuře 1. 1945-1948*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- (ed.) Příbáň, M. (2002). *Z dějin českého myšlení o literatuře 2. 1948-1958*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Putna, M. C. (1998). *Česká katolická literatura 1848-1918*. Praha: Torst.
- Putna, M. C. (2010). *Česká katolická literatura v kontextech 1918-1945*. Praha: Torst.
- Pů (=V. Petrů) (1892). Conscience Hendrik. *Ottův slovník naučný. Illustrovaná enyklopaedie obecných vědomostí*, 5 (p. 587). Praha: J. Otto.
- Pym, A. (1998). *Method in Translation History*, Manchester: St. Jerome.
- Pym, A. (2012). *On Translator Ethics. Principles for mediation between cultures*. (vert. H. Walker). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company (Benjamins Translation Library 104).
- Raché, P. (1919). *Wir sind allzumal Sünder... Die Völkerverhetzung im Weltkrieg in neutralem Lichte*. Berlin Verlag Karl Curtius.
- Rees, K. van & G.J. Dorleijn (2006). Het Nederlandse literaire veld 1800-2000. In G.J. Dorleijn & K. van Rees (red.), *De productie van literatuur. Het Nederlandse literaire veld 1800-2000*. (pp. 15-37). Nijmegen: Vantilt.
- Renner, H. (1996). *History of Czechoslovakia since 1945*. London: Routledge, 2nd edition.
- (ed.) Rieger, F. L. (1862). Belgie. *Slovník naučný II*. (pp. 585-587) Praha: I. L. Kober.

- (ed.) Rieger, F. L. (1866). Nizozemí. Nizozemské umění. *Slovník naučný V (M – Ožice)*. (p. 850-856) Praha: I. L. Kober.
- (ed.) Roig-Sanz, D. & R. Meylaerts (2018). *Literary Translation and Cultural Mediators in 'Peripheral' Cultures. Customs Officers or Smugglers?* Coventry: Palgrave Macmillan (New Comparisons in World Literature). DOI 10.1007/978-3-319-78114-3
- Rokyta, H. (1994). Heiligenberg und O. F. Babler. *Prager Wochenblatt*, 4 (3/128), 10.
- Rottensteiner, F. (1967). *Das Literarische Bureau: Pressepolitik, Organisation und Wirksamkeit*. Diss. Wien.
- Scheltjens, W. (2003). *Bibliografie van de Nederlandse literatuur in Russische vertaling / Bibliografija niderlandskoj literatury na ruskom jazike*. Amsterdam: Pegasus & Moskva: Aleteia (tweetalig Russisch-Nederlands)
- Schwendiger, C. (2011). *Kriegspropaganda in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Ersten Weltkriegs*. Wien: Diplomica Verlag.
- Sedláčková, L. (2018). Circulatie van Nederlandstalig toneel in Tsjechië, 1898-1989. *Neerlandica Wratislaviensia*, 28, 165-181.
- Sedláčková, L. (2019). From the centre to the periphery: Czech reception of Herman Heijermans' dramatic works in a cultural-historical perspective. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica 3/Germanistica Pragensia*, 71-89. DOI: 10.14712/24646830.2019.31.
- Seibt, F. (1996). *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha: Academia.
- Seifert, J. (1982). *Vsecky krásy světa*. Praha: Československý spisovatel.
- (ed.) Sekanina, F. (1927). *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*. Praha: Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich.
- Sirovátka, O. (1985). Josef Florian. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1 (A-G)*. (pp. 721-723). Praha: Academia.
- Sirovátka, O. (1993). Hlídka literární. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2 (H-L), sv. 1 (H-J)*. (pp. 204-205). Praha: Academia.
- Sklenářová, S. & W. Engelbrecht (2016). Niet alleen om de rubber. Over Baťa, Tsjechen en Slowaken in Nederlands-Indië en het beeld van Nederlands-Indië in Tsjechoslowakije. In (ed.) G. Pusztai, *Tropisch avontuur. Hongaren in de Nederlandse koloniën. Acta Neerlandica. Bijdragen tot de Neerlandistiek. Debrecen*, 12, 173-206.
- Slegers, C. (2001). *Antoon Coolen 1897-1961. Biografie van een schrijver*. Maastricht: Universiteit Maastricht (dissertatie). Geraadpleegd 20 februari 2021 op <https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/portalfiles/portal/869796/guid-30115f06-b31a-429f-a667-27a1791db3d-ASSET1.0.pdf>.
- Smolka Fruhwirtová, L. (2011). *Recepte nizozemské literatury v českém literárním kontextu let 1945-2010*. Olomouc: Univerzita Palackého.

- Soldán, L. (1985). ELK. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1 (A-G)*. (pp. 656-659). Praha: Academia.
- Soldán, L. & V. Petrbok (2008). Vonka, Rudolf Jordán. In L. Merhaut (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 (S-Ž), sv. 2 (U-Ž). Dodatky k Lexikonu české literatury 1-3, A-Ř* (pp. 1465-1468). Praha: Academia
- Staněk, T. (1991). *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia & Naše Vojsko.
- Staňková, P. (2012). *Leading theoreticians of Czech and Slovak translatology in the 20th century*. Plzeň, 2012, bachelorscriptie Zapadočeská univerzita. Geraadpleegd 1 juli 2019 op <https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/4561>.
- Steinbauerová, J. (2000). *Rudolf Jordán Vonka (1877-1964). Soupis osobního fondu*. Praha: Památník národního písemnictví, typoscript.
- Storek, B. (1985). Babler, Otto František. In V. Forst (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1 A-G* (pp. 106-108). Praha: Academia.
- Szabó, E. & K. Beke (2001). Van Guido tot *Het geheim*. Nederlandse boeken in Hongaarse vertaling. *Acta Neerlandica. Bijdragen tot de Neerlandistiek Debrecen, 1*, 79-93.
- Šamal, P. (2017). *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století s edicí seznamů zakázaných knih*. Praha: Academia (2e druk).
- Šamal, P. (2000). Literární věda a kritika v letech 1945-1948: Přípravná studie pro Dějiny české literatury 1945-1995. *Česká literatura, 48* (4), 380-398.
- Šimeček, Z. & J. Trávníček (2014). *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia.
- Šisler, P. (2008). Miloš Seifert. In L. Merhaut (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž. Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. IS-T* (pp. 72-73). Praha: Academia.
- Šlancarová, J. (2016). Čapkův anglický nakladatel. *Bohemica litteraria, 19* (1), 107-123.
- Šmejkalová, J. (2000). *Knihy (k teorii a praxi knižní kultury)*. Brno: Host.
- Špatný, E. (1922). *Český antimilitarismus. Kus historie a trochu vzpomínek*. Praha: Vydavatelství a tiskové družstvo Mladé Proudy.
- Tóth, A., L. Novotný & M. Stehlík (2012). *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938. Od státu národního k státu národnostnímu?* Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Toury, G. (2012). *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins (Benjamins Translation Library 100).
- Troost, A. (1994). Nederlandse literatuur in Polen. In S. Prędotka (red.), *Handelingen Regi-onaal Colloquium Neerlandicum* (pp. 295-302) Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Uffelen, H. van (1993a). *Moderne niederländische Literatur im deutschen Sprachraum 1830-1990*. Münster: LiT (Niederlande-Studien 6).
- Uffelen, H. van (1993b). *Bibliographie der modernen niederländischen Literatur in deutscher Übersetzung 1830-1990*. Münster: LiT (Niederlande-Studien 7).

- Uffelen, H. van (2006). 'Toeval dat na de gebeurtenis noodzaak bleek.' Over de onbeschrijflijke onbeschrijfbaarheid van de Nederlandse literatuur in het buitenland. In P. Broomans, S. Linn, M. Vogel et al., *Object: Nederlandse literatuur in het buitenland. Methode: onbekend.* (pp. 9-20). Groningen: Barkhuis.
- Urban, O. M. & L. Merhaut (red.) (1995). *Moderní revue 1894-1925*. Praha: Torst.
- Václavek, L. (1966). *Německý antifašista a český literát Vincy Schwarz*. Šumperk: Vlastivědný ústav v Šumperku (Knihovnička Severní Moravy 3).
- Vaidová, Z. (2013). Reflexe Frederika van Eedena a dalších osmdesátníků v literárních časopisech z přelomu 19. a 20. století – Arnošt Procházka, otec *Moderní revue* a překladatel osmdesátníku. *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné*, 15 (3), 52-61.
- Vaidová, Z. (2014). Het beeld van Frederik van Eeden in Tsjechische vertaling: tijdens zijn leven met een klein uitstapje naar het heden. *Mededelingen van het Frederik van Eeden Genootschap*, 58, 55-69.
- Vařejčka, R. (2011). *Hilsneriáda*. Brno: Masarykova univerzita. Masterscriptie. Geraadpleegd 29 juli 2019 op https://is.muni.cz/th/209713/pdf_m/Hilsneriada.pdf.
- Veen, R. K. (2015). *Couperus bij de bureu. Een onderzoek naar de uitgaven van het werk van Couperus bij Duitse uitgevers tussen 1892 en 1973*. Culemborg: Stichting Couperus – collectie Veen.
- Velčovský, V. (2017). Politizace jazykových kódů za protektorátu. In L. Antošíková (red.), *Zatměno. Česká literatura a kultura v protektorátu.* (pp. 45-56). Praha: Academia.
- Vencovský, F. (1999). *Dějiny bankovníctví v Českých zemích*. Praha: Bankovní institut.
- Venyš, L. (2000). *Nakladatel Bohumil Janda a Evropský literární klub*. Praha: ELK.
- Veselý, Z. (1994). *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Harvardské fondy.
- Vilímek, J. (1899). *Národní album. Sbíрка podobizen a životopisů českých lidí, prací a snahami vynikajících a zasloužilých*. Praha: Jos. R. Vilímek.
- Vimr, O. (2011). Prescriptive Polysystems, Struggle-free Fields and Burdensome *Habitus*: Translation Paradigm Shift in the Wake of the February 1948 Communist Overthrow in Czechoslovakia. *Translatologia Pragensia*, 8, 135-147.
- Vimr, O. (2014). *Historie překladatele. Cesty skandinávských literatur do češtiny (1890-1950)*. Příbram: Pistorius & Olšanská.
- Vimr, O. (2018). Early Institutionalized Promotion of Translation and the Socio-Biography of Emil Walter, Translator, Press Attaché and Diplomat. In D. Roig-Sanz & R. Meylaerts (ed.), *Literary Translation and Cultural Mediators in 'Peripheral' Cultures. Customs Officers or Smugglers?* (pp. 41-68). Coventry: Palgrave Macmillan (New Comparisons in World Literature). DOI 10.1007/978-3-319-78114-3_2.
- Vimr, O. (2020). Supply-Driven Translation: Compensating for Lack of Demand. In R. Chitnis, J. Stougaard-Nielsen, R. Atkin et al. (ed.), *Translating the Literatures of Small European Nations* (pp. 48-68). Liverpool: Liverpool University Press.

- Vintr, J. (2000). Die Gründung der Bohemistik an der Universität Wien im Jahr 1775 und ihre Stellung bis ins XXI. Jahrhundert. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 46, 13-32.
- (ed.) Vlašín, Š. (1971). *Avantgarda známá a neznámá. Svazek 1. Od proletářského umění k poetismu 1919-1924*. Praha: Svoboda.
- (ed.) Vliet, H. T.M. van (2013). *Louis Couperus. De correspondentie*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, e-book.
- VM (= V. E. Mourek) (1907). Vlámšký jazyk a literatura. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecních vědomostí* 26 (pp. 806-807). Praha: J. Otto.
- Vopravil, J. (1973). *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře (anagramů, kryptonymů, značek, jmen původních, přijatých, dvojitých, polatinštěných atd.)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Wauters, K. (2002). Literair-historisch essay over *De Leeuw van Vlaanderen*. In H. Conscience, *De Leeuw van Vlaanderen of de Slag der Gulden Sporen*. (pp. 395-410) Tiel: Lannoo.
- Welsink, D. (2019). Tom Poes in den vreemde. Geraadpleegd 20 mei 2020 op <https://literatuurmuseum.nl/artikelen/tom-poes-in-den-vreemde> (gepost 8 mei 2019).
- Wikén Bonde, I. (1997). *Was hat uns dieser Gast wohl zu erzählen? oder die Jagd nach dem Nobelpreis. Zur Rezeption niederländischer Literatur in Schweden (mit einer Bibliographie der Übersetzungen 1830-1995)*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Winkler, G. (1982). Kuranda, Ignaz. *Neue Deutsche Biographie* 13 (pp. 320-321). Berlin: Duncker & Humblot.
- (red.) Wögerbauer, M., P. Píša & P. Janáček, P. (2015). *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-9. I. 1749-1938. II. 1938-2014*. Praha: Academia, 2 delen.
- Zach, A. (1995). Edice družiny Moderní revue. In (red.) O. M. Urban & L. Merhaut, *Moderní revue 1894-1925* (pp. 222-245). Praha: Torst.
- Zach, A. (2000). A. Neubert. In J. Opelík (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 3 M-Ř. IM-O* (pp. 504-508). Praha: Academia.
- Zach, A. (2007). Nakladatelství. In P. Janoušek (red.), *Dějiny české literatury 1945-1989. 1. díl 1945-1948* (pp. 61-73). Praha: Academia.
- Zach, A. (2008a) Sfinx. In L. Merhaut (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž. Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. IS-T*. (pp. 91-96). Praha: Academia.
- Zach, A. (2008b). Symposion. In L. Merhaut (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž. Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. IS-T*. (pp. 502-505). Praha: Academia.
- Zach, A. (2008c). Jos. R. Vilímeček. In L. Merhaut (red.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž. Dodatky k LČL 1-3, A-Ř. II U-Ž. Dodatky A-Ř*. (pp. 1339-1350). Praha: Academia.

- Zajas, P. (2014). Polen, Duitsland, Vlaanderen. Over Eugen Diederichs, Anton Kippenberg en de Poolse vertaler van Georges Eekhoud in de Eerste Wereldoorlog. *ZL: literair-historisch tijdschrift*, 13 (3), 290-302.
- Zizler, J. (1995). Vznik Moderní revue a české revuální časopisectví. In (red.) O. M. Urban & L. Merhaut, *Moderní revue 1894-1925* (pp. 39-44). Praha: Torst.

Websites

- <http://archivespec.unl.edu/findingaids/ms0120-falta-cz-unl.html> – *Josef Falta, Spisy*. Overzicht van de University of Nebraska-Lincoln Libraries met de in de bibliotheek aanwezige bestanden van het persoonlijke archief van Josef Falta.
- <http://database.obecprekladatelů.cz/> – *Bibliografický soupis českého uměleckého překladu po roce 1945* – database van de vereniging van vertalers Obec překladatelů van naoorlogse vertalers.
- <http://www.lidice.cz/obec/historie/kobyliška/index.html> – J. Mesiereur, *Třicetpět dnů povraždění na Kobylišské střešnici v Praze VIII (Oběti německé nacistické okupace Čech)*. Electronische versie (1992) van een typescript uit 1984 met een korte geschiedenis van de nazistische executies op het militaire oefenterrein in het noordelijke deel van Praha-Kobyliška (Praag 8) in de periode 27 mei t/m 3 juli 1942 als represaille voor de aanslag op de ‘Stellvertretender Reichsprotektor’ Reinhard Heydrich (1904-1942). Er werden in totaal 463 mannen en 76 vrouwen geëxecuteerd.
- http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/6-01_Pocitat_a_mapovat_statistika_zidovskeho_obyvatelstva_v_ceskych_zemich.pdf – *Počítat a mapovat: statistika židovského obyvatelstva v českých zemích*. Overzicht van de ontwikkeling van de Joodse bevolking in Tsjechië tussen 1785 en 2013 met speciale aandacht voor de situatie tijdens de bezetting. Gepost in 2014.
- <http://www.slovníkceskeliteratury.cz> – (ed.) M. Příbaň, *Slovník české literatury po roce 1945*. Website gestart in 2006 en geactualiseerd in 2015.
- <https://ahistorie.451.cz/cesky-anarchismus-v-americe/> – Webpagina over het Tsjechisch anarchisme in de USA, in de door een zich achter het pseudoniem ahistorie verbergende auteur opgezette webencyclopedie *Historie českého anarchismu (1880-1939)*. Pagina gepost op 20 maart 2018.
- [https://cs.wikipedia.org/wiki/Kramerius_\(digitální_knihovna\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kramerius_(digitální_knihovna)). Overzicht van alle aan het systeem Kramerius deelnemende bibliotheken.
- https://limam.upol.cz/Authors/Detail/120_Literarische_Landkarte_der_deutschmährischen_Literatur_-_Vincy_Schwarz.
- <https://susice1945.wixsite.com/website/pribehy>. Website over het plaatsje Sušice met in het Tsjechisch en het Engels gegevens o.a. over verzetsstrijders. In de Engelstalige pdf is op p. 5-6 een beknopte versie van het leven van Miloš Sliva. Opgevraagd 28 februari 2021.

- <https://www.databazeknih.cz> – D. Fiala, *Databáze knih*. Private database met gegevens over o.a. vertaalde literatuur en vertalers, opgezet in 2008.
- <https://www.fdb.cz/lidi/55625-ela-kucerova.html> – *Ela Kučerová*. Pagina van de website *Filmová databáze* van Hypermedia, a.s.
- <https://www.nm.cz/knihovna-nm/oddeleni-knizni-kultury/jmenny-seznam-puvodcu-ve-fondu-nakladatelske-archivy-a-osobni-fondy> – register van het Národní muzeum, Praag, van de beheerde archieffondsen.
- <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/index.htm> – Stenografische protocollen van de zittingen van de Národní shromáždění československé [Nationale Vergadering van Tsjechoslowakije] in de zittingsperiode 1918-1920.
- <https://www.slovník-nakladatelství.cz> – A. Zach, *Slovník českých nakladatelství 1849-1949*. De website is gestart in 2007 en wordt regelmatig aangevuld door Aleš Zach, tevens auteur van de artikelen.

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Koninkrijk Bohemen tot 1848

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Tijdschrift
1846	Hendrik Conscience	<i>Siska van Rosemal. Pravdivé příběhy panny posud žijící</i>	<i>Siska van Roosemael</i>	Anoniem (=J.B. Malý)	<i>Květy</i> , 13 (6-14) (15.1-3.2.1846)
1846	Hendrik Conscience	<i>Co matka sněsti může. Pravdivá události z tiché domácnosti flémské</i>	<i>Wat eene moeder lijden kan.</i>	Anoniem (=Karel Hawlíček ?)	<i>Česká vůčela</i> , 13 (10-13) (3.2-13.2. 1846)

Koninkrijk Bohemen 1848-1869

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1848	Hendrik Conscience	<i>Jak se člověk malířem stane</i>	<i>Hoe men schilder wordt</i>	Anoniem (=J.B. Malý)	<i>Květy</i> , 15 (70-75) (10.6-2.7. 1848)
1852	Hendrik Conscience	<i>Siska van Rosemal. Pravdivé příběhy panny posud žijící</i>	<i>Siska van Roosemael</i>	J(akub) B. Malý	Praha: Jaroslav Pospíšil <i>Kvítí z cizích luhů</i> no. I
1852	Hendrik Conscience	<i>Slepá Rósa</i>	<i>Blinde Roza</i>	V-v (=Vincenc Vávra Haštalský)	<i>Lumír</i> , 2 (11-13) (15-24.4. 1852)
1854	Geertruida Bosboom- Toussaint	<i>Otec a dcera</i>	<i>Een vader</i>	Karel Malinský	<i>Lumír</i> , 4 (27) (6.7.1854)
1857	Hendrik Conscience	<i>Františka Rozemělová</i>	<i>Siska van Roosemael</i>	Dominik A. Špachta	<i>Blahověst</i> , 3 (2) (28.10.1857)
1858	Anne Diederik van Buren- Schele	<i>Ruský vyzvědač, aneb Obležení Sebastopolu</i>	<i>De Russische spion of de belegering van Sebastopol</i>	Josef Dudych	Čáslav: V. Váša
1863	Hendrik Conscience	<i>Paní stará. Povídka</i>	<i>Moeder Job</i>	Ladislav Hodický	<i>Lumír</i> , 13 (46-52) (12.11-24.12. 1863)
1866 (1865)	Hendrik Conscience	<i>Slepá Roza</i>	<i>Blinde Roza</i>	Ladislav Hodický	<i>Moravan</i> , XV

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1866	Hendrik Conscience	<i>Mamonář</i>	<i>De geldduivel</i>	L.H. (=Ladislav Hodický)	<i>Besídka</i> , 5 (1-10) (januari-oktober 1866)
1869	Anoniem	<i>Dva sirotkové v: Povídky cizokrajné dle skutečných událostí</i> (pp. 29-43)	??? (uit het Frans)	František Sk. Steyskal-Lažanský	Praha: Jaroslav Pospíšil Zábavy pro mládež 69

Koninkrijk Bohemen 1870-1918

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1871	Hendrik Conscience	<i>Lakomec</i>	<i>De gierigaard</i>	F. K. (=Alois Kopecký?)	Brno: Škola Božského srdce Páně v Rajhradě Zábavná bibliotéka 10-12 (XII)
1876	M.S. Baems (?) (=Anatole de Ségure?)	<i>Dvoji oběť. Události u Kastelfidardo</i>	<i>De martelaren van Castelfidardo</i>	K.J.T.	Brno: Škola Božského srdce Páně v Rajhradě Zábavná bibliotéka VII, 6-10 (no. 33)
1878	Gerard Keller	<i>Odkaz</i>	<i>Een legaat, uit: Overkompleet en andere novellen</i>	V. P. (= Václav Petřů)	<i>Světozor</i> , 12 (24-28) (14.6-12.7.1878)
1879	Hendrik Conscience	<i>Lakomec</i>	<i>De gierigaard</i>	Al(ois) Kopecký	Brno: Pl. J. Mathon Zábavná bibliotéka 10-12 (XII). 2 ^e druk
1880	Hendrik Conscience	<i>Mladý doktor</i>	<i>De jonge doctor</i>	Vl. Št. (=Vladimír Šťastný)	<i>Obzor</i> , 3 (1-19) (5.1-5.11.1880)
1880	Hendrik Conscience	<i>Rekrut</i>	<i>De loteling</i>	Jan Toužil	<i>Česká včela</i> , 5 (1-6)
1880	Jacob van Lennep	<i>Jenička Sedmihvězda</i>	<i>Klaartje Zevenster</i>	Václav Petřů	Tábor: Jan Nedvídek Romanbijlage <i>Český jih</i>
1881	Hendrik Conscience	<i>Chudý šlechtic</i>	<i>De arme edelman</i>	Anoniem (=Vladimír Šťastný)	<i>Obzor</i> , 4 (1-16) (5.1-20.9.1881)
1881	Hendrik Conscience	<i>Selská vojna. Historické obrazy z dějin odboje belgických venkovských obcí proti nátiskům francouzské okupace v 18. století</i>	<i>De Boerenkrijg</i> (uit het Frans)	J.P. Lhotecký	Brno: Škola Božského srdce Páně v Rajhradě Zábavná bibliotéka XII, 1-2 (63)
1881	Hendrik Conscience	<i>Siska van Roosemal</i>	<i>Siska van Roosemael</i>	J(akub) B. Malý	Praha, I. L. Kober Ústřední knihovna 11
1882	Hendrik Conscience	<i>Dopis z hrobu</i>	<i>Eene stem uit het graf</i>	Václav Petřů	<i>Ruch</i> , 4 (16-19) (5.6-5.7.1882)

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1882	Hendrik Conscience	<i>Souboj</i>	<i>Menschenbloed</i>	L(eopold) F(rič) Budinský	<i>Zábavné listy</i> , 4 (3-4, 6-10)
1882	Hendrik Conscience	<i>Věrná Ludka. Obraz ze selského života před 50 lety</i>	<i>De loteling</i>	A.J.K. (=Alois Kopecký?)	Brno: Škola Božského srdce Páně v Rajhradě Zábavná bibliotéka XIII, 2 (70)
z.j. (1883)	Hildebrand (N. Beets)	<i>Kegge a jeho rodina</i>	<i>De familie Kegge</i>	Václav Petřů	Praha: I. L. Kober Ústřední knihovna 114-115
1884 (1883)	Hendrik Conscience	<i>Obrazoborci antverpští. Dějepisní obraz z XVI. století</i>	<i>In 't wonderjaer 1566</i>	Václav Petřů	Plzeň: Vendelín Steinhauser Klasy. Sběrka povídek 1
1883-1884	Hendrik Conscience	<i>V zemi zlata: román</i>	<i>Het goudland</i>	Anoniem	<i>Národní listy</i> 23, no. 304 – 24, no. 89
z.j. (1884)	Hendrik Conscience	<i>Šebestián Gansendonck</i>	<i>Baes Gansendonck</i>	Václav Petřů	Praha: I. L. Kober Ústřední knihovna 147-148
1884	Hendrik Conscience	<i>Vědění a víra</i>	<i>Weetlust en geloof (uit De Avondstonden)</i>	J. Havel	<i>Blahověst</i> , 30 (31) (15.11.1880)
1884	Gerard Keller	<i>V cizině I, II</i>	<i>Een zomer in het Noorden. Een zomer in het Zuiden (2 delen)</i>	Václav Mostecký	Plzeň: Vendelín Steinhauser Klasy no. 2
1885	Hendrik Conscience	<i>Modrý dům</i>	<i>Eene 0 teveel</i>	Method Zh.	<i>Blahověst</i> , 31 (6-18) (25.2-25.6. 1881)
1885	Hendrik Conscience	<i>Vina</i>	???	Jul(ius) Koráb	<i>Zlatá zrnka. Sběrka citátův, aforismův a p.</i> , Plzeň: Vendelín Steinhauser, p. 402
z.j. (1885)	Hendrik Conscience	<i>Šebestián Gansendonck</i>	<i>Baes Gansendonck</i>	Václav Petřů	Praha: I. L. Kober Ústřední knihovna 147-148
1886	Jan R. Snieders	<i>Jak může člověk stát se starostou v obci. Humoristická povídka z vesnice</i>	<i>Hoe men burgemeester wordt</i>	Anoniem	Praha: Fr. A. Urbánek Urbánkova Knihovna pro lid XI
1887	Hendrik Conscience	<i>Železný hrob</i>	<i>Het ijzeren graf</i>	Gustáv Láska	Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna (J. Zeman) Zábavy večerní VIII, no. 5 (55)
1887	Virginie Loveling	<i>Dva dárky (Dárek chudáka, Dárek boháče)</i>	<i>Het geschenk van den arme; Het geschenk van den ryke, uit: Novellen (Drie kleine schetsen)</i>	O.S. Vetti (=Alois Koudelka)	<i>Květy</i> , 9 (3) (maart 1887)

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1887	Arnold L. H. Ising	<i>Louisa</i>	<i>Louize</i> (uit <i>Verhalen en schetsen</i> , 1870, oorspr. 1854)	O.S. Vetti (=Alois Koudelka)	<i>Moravská orlice</i> , 16 (192-194, 196-201, 203, 205, 207-211, 213-216) (25.8-23.9.1887)
1887	Jan R. Snieders	<i>Sokové. Obrázek z vesnice</i>	<i>De meesterknecht. Verhael uit het dorpsleven</i>	Onbekend	Praha: Fr. A. Urbánek Urbánkova Knihovna pro lid XIII
1888	Hendrik Conscience	<i>Lakomec. Obraz ze života.</i>	<i>De gierigaard. Enige bladzyden uit het boek der natuur.</i>	J.P. Lhotecký	Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna (J. Zeman) Zábavy večerní IX, no. 1 (no. 56)*
1888	Jacob J. Cremer	<i>Blýskavý kohoutek. Holandské povídky</i>	<i>'t Blinkende hoanje. Overbetuwe novellen en vertellingen</i>	Alois Koudelka	Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna Zábavy večerní IX, 3 (no. 58)
1889	Hendrik Conscience	<i>Poklad Felixe Roobecka</i>	<i>De schat van Felix Roobeek</i> (uit het Frans)	J.P. Lhotecký	Praha: J. Zeman Zábavy večerní X, no. 1 (61)
1889	Hendrik Conscience	<i>Blouznění matčino</i>	<i>Het wassen beeld</i>	Gustav Láska	Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna (J. Zeman) Zábavy večerní X, 3 (no. 63)
1889	Hendrik Conscience	<i>Dřevěná Klára</i>	<i>Houten Clara</i>	Karla Černá	Praha: V. Kotrba
1890	Hendrik Conscience	<i>Hugo van Craenhove a přítel jeho Abulfaragus</i>	<i>Geschiedenis van graef Hugo van Craenhove en van zijnen vriend Abulfaragus</i>	Václav Petřů	Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna (V. Kotrba) (uit <i>Čech</i>)
1890	Hendrik Conscience	<i>Mladý lékař</i>	<i>De Jonge Doctor</i>	P.G.L. (=P. Gustáv Láska)	Praha: V. Kotrba Zábavy večerní XI, 5 (69)
1890	Hendrik Conscience	<i>Soudní omyl</i>	<i>Eene verwarde zaak</i> (uit het Frans)	J.P. Lhotecký	Praha: V. Kotrba Zábavy večerní XI, 6 (70)
z.j. (na 1890)	Hendrik Conscience	<i>Šebestián Gansendonck</i>	<i>Baes Gansendonck</i>	Václav Petřů	Praha: I. L. Kober Ústřední knihovna 147-148
1891	Hendrik Conscience	<i>Bratři sokové. Povídka</i>	<i>Geschiedenis van graef Hugo van Craenhove en van zijnen vriend Abulfaragus</i>	Josef Houška	<i>Budívoj</i> , 27 (58-65) (19.7-13.8. 1891)

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1891	Hendrik Conscience	<i>Výjevy ze života flámského od Jindřicha Conscience, met: Slepá Roza, Nová Niobe, Syn katův, Dřevená Klára</i>	<i>Blinde Roza</i> , 1850; <i>De nieuwe Niobe</i> , (uit: <i>De Avondstonden</i> , 1846); <i>Het beulskind</i> , (uit: <i>De Avondstonden</i> , 1846); <i>Houten Clara</i> , 1850	J.P. Lhotecký	Brno: Papežská knihtiskárna Benediktinů Rajhradských Zábavná bibliotéka 132
1891	Melati van Java	<i>Milostivá slečna Lili</i>	<i>Freule Lili</i> (uit <i>Hollandsche Novellen</i>)	O.S. Vetti (=Alois Koudelka)	<i>Niva</i> , 1 (3-5) (1.2-1.3.1891)
1893	Hendrik Conscience	<i>Cestou trnitou. Veselohra ve třech jednáních. Pro dětské divadlo upraven</i>	Fragment uit <i>Trien</i> (???)	Čeněk Kalandra	Praha: Rudolf Storch Storchovo národní loutkové divadlo 31
1893	Helène Swarth	<i>Opuštěná cesta</i>	<i>Verlaten straat</i> (uit: <i>Beelden en stemmen</i>)	Arnošt Procházka	<i>Vesna</i> , 12 (5) (16.2.1893)
1893	Helène Swarth	<i>Nepřítel</i>	<i>Vergiftigd</i> (uit: <i>Beelden en stemmen</i>)	Arnošt Procházka	<i>Vesna</i> , 12 (9) (16.4.1893)
1893	Helène Swarth	<i>Mrtvé děcko</i>	<i>Het doode kindje</i> (uit: <i>Beelden en stemmen</i>)	Arnošt Procházka	<i>Vesna</i> , 12 (20) (1.10.1893)
1893/4	Frederik van Eeden	<i>Malý Jeník</i>	<i>De kleine Johannes</i>	Arnošt Procházka	<i>Niva</i> , 4 (3-16) (1.12.1893-16.6. 1894)
1894	Hendrik Conscience	<i>Volba srdce</i>	<i>De keus des harten</i>	Jan Sojka	Praha: Cyrillo-Methodejská knihtiskárna (V. Kotrba)
1894	Helène Swarth	<i>Procesi</i>	<i>Ommegang</i> (uit: <i>Beelden en stemmen</i>)	Arnošt Procházka	<i>Vesna</i> , 13 (15) (15.7.1894)
1895	Jacob J. Cremer	<i>Zimní noc; Marketka na statku Höningenu; Paví peříčko; Kazatelova dcera</i>	<i>Een Winternacht; Grietje op 't Heunings-arf; 'T Pauweveerke; De predikantsdochter</i>	Gustav Žďárský	Nový Bydžov: Jan Novotný Novelty, p. 1-174†
	Gerard Keller	<i>Z našich dnů</i>	<i>Uit onze dagen</i>		Novelty, p. 175-246
1895	Frans Erens	<i>Sen</i>	<i>Droom</i> (uit <i>Mercure de France</i> IV no 28, avril 1892, 296, 298)	Anoniem (=Arnošt Procházka)	<i>Moderní Revue</i> , 2 (3), 109 (december 1895)
1895	Pol de Mont	<i>Kondor</i>	<i>Condor</i>	Jaroslav Vrchlický	Praha: Bursík & Kohout <i>Z cizích Parnassů</i> , p. 169-172
		<i>Straka Anneken</i>	<i>Anneken Zwartstaert</i>		p. 172-173

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1895	Carel van Nievelt	<i>Láska na jihu</i>	<i>Eene min in den zonneshijn</i> (uit: <i>Chiaroscuro</i>)	V. Kuneš	<i>Národní listy</i> , 35 (220) (11.8.1895)
1895	W. G. van Nouhuys	<i>Střevičky</i>	<i>De Schoentjes</i> (uit: <i>Eenzamen</i> , 1893)	V. Kuneš	<i>Národní listy</i> , 35 (248) (8.9.1895)
1895	Arnold Werumeus Buning	<i>Dcera starého Vlkodava</i>	<i>De dochter van „Ouwe Kees“</i>	O.S. Vetti (= Alois Koudelka)	Praha: F. Šimáček Levné svazky novel 47
1895	Emile Seipgens	<i>Adrienna</i>	<i>Adrienne</i> (uit: <i>Een wilde-rozenkrans</i>)	Gustav Žďárský	<i>Plzeňské listy</i> , 31 (54), 5-6 <i>Zábavná a poučná příloha</i> 54 (4.5.1895)
1895	Emile Seipgens	<i>Cvočkářovo štěstí</i>	<i>Het geluk van meester Vink</i> (uit: <i>Een wilde-rozenkrans</i>)	Gustav Žďárský	<i>Plzeňské listy</i> , 31 (63), 5-6 <i>Zábavná a poučná příloha</i> 63 (25.5.1895)
1895	Emile Seipgens	<i>Divoký růženec</i>	<i>Een wilde-rozenkrans</i>	Gustav Žďárský	Praha: F. Šimáček Levné svazky novel 60
1896	Hendrik Conscience	<i>Chudý šlechtic: povídka</i>	<i>De arme edelman</i>	Anoniem	Brno: P. Bernard Pláček/ Knihotiskárna benediktinů rajhradských. Zábavná bibliothéka 143
1896	Hendrik Conscience & Marie Antheunis-Conscience	<i>Ďábel z hadiho hájku</i>	<i>De duivel uit het slangenbosch</i>	Alois Koudelka	<i>Obzor</i> , 19 (1-21) (5.1-5.11. 1896)
1896	Louis Couperus	<i>Dušíčka</i>	<i>Een zieltje</i>	V(áclav) Kuneš	<i>Lumír</i> , 24 (16), 186-189 (1.3-1.4.1896)
1896	Louis Couperus	<i>Osud</i>	<i>Noodlot</i>	Jaroslav Kamper	Praha: J.R. Vilímek Moderní knihy
1896	Virginie Loveling	<i>Sidonie</i>	<i>Idonia</i>	V(áclav) Kuneš	<i>Lumír</i> , 24 (20), 237-239 (10.4. 1896); (21), 249-252 (24.4. 1896)
1896	Carel van Nievelt	<i>Trest</i>	<i>De Roede</i> (uit: <i>Motieven</i> , 1895)	V(áclav) Kuneš	<i>Lumír</i> , 24 (29), 348 (10.7.1896); (30), 349 (20.7.1896)
1897	Jan Hendrik Hooijer	<i>Zkouška v Harderu</i>	<i>Examen te Harder</i> (uit: <i>Mijnheer Daniel en andere verhalen</i> , 1884)	Gustav Žďárský	<i>Plzeňské listy</i> , 33 (100, 103, 106, 109, 112, 115) (21.8-25.9. 1897)
1897	Rosalie Loveling	<i>Pan Daman a jeho dědicové: povídka</i>	<i>Mijnheer Daman en zijne erfgenamen</i>	V(áclav) Kuneš	Praha: J. Otto Knihovna Besedi lidu 72
1897	Marie Snijder van Wissenkerke	<i>Středověká pověst</i>	<i>Middleleeuwscbe Sage</i> (<i>Elsevier</i> 4/ 1894)	V(áclav) Kuneš	<i>Nový život</i> , 2 (6), 151-153 (juní 1897)
1897	Marie Snijder van Wissenkerke	<i>Jeho Beatrice</i>	<i>Zijn 'Beatrice'</i> (<i>De Gids</i> 57/1893)	V(áclav) Kuneš	<i>Lumír</i> , 25 (14), 160-164 (10.2. 1897)

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1898	Pol de Mont	<i>My master dead</i>	<i>My master dead</i> (uit: <i>Op mijn dorpen</i> , 1886)	Fr. de P. Blažka	<i>Lumír</i> , 26 (25), 297-299 (1.6.1898)
1898	Frederik van Eeden	<i>Racek a spravedlnost</i>	<i>Het krabbetje en de gerechtigheid</i>	Otakar Kamper	<i>Lumír</i> , 26 (28), 335-336 (1.7.1898)
1898	Herman Heijermans	<i>Ahasver</i>	<i>Ahasverus</i>	Jaroslav Leyder (=Jaroslav Kamper)	<i>Kalendář česko-židovský</i> , 18, 114-125
1898	Justus van Maurik	<i>Figurky z Amsterodamu: humoresky (Přátelská služba; Lázeňští lékaři; Veselá noc; Znalci vína; Slavnostní večer).</i>	<i>Uit het volk (Een vriendendienst, 1897; Baddoctoren, 1883; Een plezierige nacht, 1883; Wijnkeners, 1895; Een feestavond, 1896)</i>	V(áclav) Kuneš	Praha: J. Otto Ottova laciná knihovna národní 162
1899	Melati van Java	<i>Tajemství Duberlyovo</i>	<i>Het geheim van Duberly</i>	Al(ois) Koudelka	<i>Obzor</i> , 22 (1-19) (5.1-5.10.1899) (Geautoriseerde vertaling)
1899	Multatuli	<i>Rozhovory s Japanci; Stařena s roštim; Prozřetelnost; Morálka slov; Juris prudentia</i>	<i>Japansche Gesprekken; Idee II, 492. Het sprokkelende vrouwtje; Idee I, 352. De natuur; Idee I, 374. Let op uw zeggen; Barbertye moet hangen (Max Havelaar)</i>	Anoniem (Krista Nevšimalová?)	<i>Rozhledy</i> , 9 (6), 209-220 (15.12.1899)
1899	Jan Antonius Vesters	<i>Fabrikantova dcera</i>	<i>De dochter van den fabrikant</i>	Alois Koudelka	Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, Zábavy večerní XX, 4 (no. 111)
1901	Cyriel Buysse	<i>Žáby</i>	<i>De kikkers (Uit Vlaanderen)</i>	anoniem	<i>Besedy času</i> , 6 (47), 369-373 (18.8.1901)
1901	Herman Heijermans	<i>Ahasver</i>	<i>Ahasverus</i>	Jaroslav Leyder (=Jaroslav Kamper)	Český spolek akademiků-židů
1901	Justus van Maurik	<i>Lázeňští lékaři</i>	<i>Baddoctoren</i>	V(áclav) Kuneš	<i>Květy americké</i> , 1 (44-47) (30.8 – 9.9.1901)
z.j. (1901)	Multatuli	<i>Mým dětem (In Ze zahrady života)</i>	<i>Idee I, 211. Aan myne kinderen</i>	Emanuel šlechtic z Lešehradu	Velké Meziříčí: Šašek a Frgal Šaškova moravská bibliotéka LXXXII
1901	Multatuli	<i>Kázání pastora Wawelaara</i>	<i>Max Havelaar IX. De predikatie van Ds. Wawelaar</i>	Anoniem	<i>Besedy času</i> , 6 (22), 170-171 (24.2.1901)

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1901	Multatuli	<i>Obchod</i>	<i>Minnebrieven, 9^e gesch. van gezag (De dadels van Hassan)</i>	Anoniem (A. Neumann?)	<i>Besedy času, 6</i> (44), 346-347 (28.7.1901)
1902	Hendrik Conscience	<i>Zlato neblaží</i>	<i>Het geluk van rijk te zijn</i>	Anoniem	<i>Čechie, 1</i> (6-12) (juni-december 1902)
1902	Louis Couperus	<i>Ubohá dušička</i>	<i>Een zieltje</i> (uit <i>De Gids</i> 54/1890)	Anoniem	<i>Moravská orlice, 40</i> (163-164) (18.-19.7.1902)
1902	Louis Couperus	<i>Vysoké trumfy</i>	<i>Hooge troeven</i>	Richard Smrček	<i>Lidové noviny, 10</i> (260-261, 265-268, 271-272, 274, 277, 279) (12.11-4.12.1902)
1902	Ferdinand Domela Nieuwenhuis	<i>Bez názvu</i>	Citaat uit <i>De geschiedenis van het socialisme 19</i>	Anoniem	<i>Čas, 16</i> (263) (24.9.1902)
1902	Herman Heijermans	<i>Naděje: hra z námoří o 4 dějstvích</i>	<i>Op hoop van zegen</i>	O. Vetti (=Alois Koudelka)	Praha: Šolc a Šimáček Repertoir českých divadel 93
1902	Multatuli	<i>“Co jest Bůh?”</i>	<i>Idee I, 154 (Wat is Dieu?)</i>	Anoniem	<i>Besedy času, 7</i> (43), 338-339 (20.7.1902)
1902	Willem Gerard van Nouhuys	<i>Egídius a cizinec</i>	<i>Egídius en de vreemdeling</i>	Anoniem (=Arnošt Procházka)	<i>Moderní revue, 8</i> (13), 3-15, 65-72, 74-79
1903	Hendrik Conscience	<i>Dřevěná Klára</i>	<i>Houten Clara</i>	Karla Černá	Praha: V. Kotrba
1903	Ferdinand Domela Nieuwenhuis	<i>O výchově</i>	<i>De libertaire opvoeding</i>	Anoniem (=Stanislav Kostka Neumann)‡	Praha-Olšany: Nový Kult Knihovna Nového kultu jg. 3, no. 2.
1903	Multatuli	<i>Výbor ze spisů, jež napsal Multatuli</i>	<i>Minnebrieven; Ideen; Millioenenstudies; Verspreide stukken</i>	Krista Nevšimalová	Praha: Josef Pelcl
1903	Multatuli	<i>Život ve výšinách</i>	<i>Idee I, 261 (Een kapel vloog hoog, hoog in de lucht)</i>	Bedřich Pflieger	<i>Besedy času, 8</i> (10), 73 (8.3.1903)
1903	Multatuli	<i>Nebylo v programu</i>	<i>Idee I, 86 (Dat hoort er niet by)</i>	Anoniem	<i>Besedy času, 8</i> (11), 81 (15.3.1903)
1903	Multatuli	<i>Pohádka o japonském kameníku</i>	<i>Max Havelaar XI De fabel van de Japansche steenhouwer</i>	Aug(ustin) Spáčil	<i>Pozor, 10</i> (101), 1 (8.7.1903)
1904	Hendrik Conscience	<i>Nepřítel člověka</i>	<i>De plaeg der dorpen</i>	Jan Kosina	Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba
1905	Ferdinand Domela Nieuwenhuis	<i>Pyramida tyranství</i>	<i>De pyramide der tyrannie: voor 't volk aanschouwelijk voorgesteld</i>	V(áclav) Rejzek	New York: Skupina Bezvládí (In <i>Volné listy</i>) Knihovna mezinárodní 18

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1905	Frederik van Eeden	<i>Malý Jeník</i>	<i>De kleine Johannes</i>	Arnošt Procházka	Praha: Kamilla Neumannová Knihy dobrých autorů 2
1905	Frederik van Eeden	<i>Malý krab a spravedlnost. Pohádka Windekindova</i>	<i>Het krabbetje en de gerechtigheid.</i>	Anoniem (Arnošt Procházka)	<i>Moderní revue</i> , 10 (16), 480-487
1905	Herman Heijermans	<i>Ahasver: Činohra o jedné jednání</i>	<i>Ahasverus</i>	Oskar Fantl	Unhošť u Prahy: F.S. Frabša Naše knihovna 4
1905	Willem Gerard van Nouhuys	<i>Egídius a cizinec</i>	<i>Egídius en de vreemdeling</i>	Karel Pudlač (Arnošt Procházka)	Královské Vinohrady: Adámek Moderní bibliotéka jg. 4, no. 4
z.j. (ca. 1905)	Pieter van der Meer de Walcheren	<i>Pouta</i>	<i>Banden uit: Het Geheime. Vreemde verhalen (uit het Frans)</i>	Štěpán Pojman	Praha: Vilímek
1906	Cornélie Lydie Huygens	<i>Berthold Meryan: román</i>	<i>Barthold Meryan</i>	Robert N.	Praha: příloha <i>Práva lidu</i> , 15 (81-83, 86-90, 93-96, 100-104, 107-110, 113-114, 116-117, 122-124, 127-131, 134, 136-138, 141-142, 144-145, 148-152, 155-158, 161-162, 164, 166, 168-172, 175-179, 182-186, 189-193, 196-200, 203-207, 210-213, 215, 217-221, 224-228, 231-235, 238-241, 243, 245-247, 251-254, 258-261, 265-268, 270-275, 279-282, 285-290, 293-294, 296-297) (23.3-27.10.1906)
1906	Multatuli	<i>Pohádka o japonském kameníkovi</i>	<i>De Japansche steenhouwer</i>	Anoniem (Krista Nevšimalová)	<i>Národní listy</i> , 46 (205), 1 (27.7. 1906)
1906	Multatuli	<i>Pekař a nesmrtnost; Mravouka samojedská; Zbyteční výběřčí mýta</i>	<i>Ideën I, 75-77 (De bakker en de onsterfelykheid); Ideën I, 447 (Over de jonge Samojeed); Ideën I, 340-341 (Over overbodige beroepen)</i>	Anoniem (Krista Nevšimalová)	<i>Selské listy</i> , 24 (141), 1 (29.9.1906)
1907	Ferdinand Domela Nieuwenhuis	<i>Dějiny socialismu</i>	<i>De geschiedenis van het Socialisme</i>	Karel Vohryzek	Praha: Časopis Komuna Knihovna revolucionářů
1907	Ferdinand Domela Nieuwenhuis	<i>Socialismus v Israeli</i>	<i>Het Socialisme in Israël (uit: De geschiedenis van het socialisme 3)</i>	Karel Vohryzek	<i>Rozvoj, týdeník českých pokrokových židů 4</i> (11-12), 4-5 (8.6.1907)**
1907	Multatuli	<i>Z Multatuliho</i>	<i>Ideën I, 183 – nrs. 27, 30-46</i>	F. Schwarz	<i>Lidové noviny</i> , 15 (310), 9-10 (9.11.1907)

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
1908	Anna van Gogh-Kaulbach	<i>Mamon</i>	<i>Mammon</i>	K(arel) W(olf)	Praha: Zář Lidová knihovna jg. IV, no. 5††
1909	Frans Erens	<i>Konference</i>	<i>De Conferentie</i> (In <i>De Nieuwe Gids</i> 5 (1890), no. 2.	J. Sychra	<i>Květy</i> , 31 (62), 726-729
1909	Herman Heijermans	<i>Na faře: hra o třech jednáních</i>	<i>Allerzielen</i>	František Václav Krejčí	Praha: Dělnická akademie Divadelní knihovna 4
1909	Stijn Streuvels	<i>Jaro. Povídka</i>	<i>Lenteleven</i>	Robert Hořan (=Arnošt Procházka)	Praha: Kamilla Neumannová Knihy dobrých autorů 55
1910	Justus van Maurik††	<i>Osvědčený recept</i>	<i>Een probaat middel</i> (<i>Oude kennissen</i>)	Anoniem (Václav Kuneš)	<i>Moravská orlice</i> , 48 (71), 10-11 (Zábavná příloha) (26.3.1910)
1910	Job Steynen	<i>Proletáři</i>	<i>De proletariërs</i>	Karel Wolf	Praha: Zář Lidová knihovna jg. VI, no 5.
1911	Anoniem	<i>Legenda</i>	(legende over Antonius de heremiet)	Dr. F. K. (František Krejčí?)	<i>Besedy času</i> , 16 (3), 21-22 (20.1.1911)
1911	Justus van Maurik	<i>U pokladny</i>	<i>Aan 't loket</i> <i>Hollandsche Spoor</i> (<i>Op reis en thuis</i>)	V(áclav) Kuneš	<i>Národní listy</i> , 51 (139), 14 (21.5.1910)
1911	Multatuli	<i>Multatuli, to jest: mnoho jsem trpěl</i>	<i>Japansche Gesprekken, Idee</i> 258, <i>Juris Prudentia</i> (Barbertje moet hangen), <i>Ideen</i> nrs. 1-9, 11-14, 20-21, 30, 49, 57, 59, 61, 63-65, 70, 75-77, 209-210; <i>Geloofsbelijdenis</i> (<i>Idee</i> 101).	Anoniem (=Krista Nevšimalová?)	Praha: Josef Pelcl Chvilky 38
1911	Willem G. van Nouhuys	<i>Obět lásky</i>	<i>Het goudvischje</i> (uit de Duitse vertaling <i>Gekaufte Liebe</i> van Else Otten)	J. R.	Praha: románová příloha Pražských novin no. 226
1912	Hendrik Conscience	<i>Lakomec</i>	<i>De gierigaerd</i>	J.P. Lhotecký	<i>Hlas</i> , 39 (2319-2332) (6.8 – 20.9.1912)
1912	Herman Gorter	<i>Škola socialismu. Historický materialismus</i>	<i>Het historisch materialisme voor arbeiders verklaard</i>	J. Kopecký	<i>Hlas lidu</i> , 27 (22, 31, 33-35, 38, 40, 43, 45-46, 48, 51-54) (27.2-15.5.1912)
z.j. (1912)	Cyriel Buyse	<i>Kůň</i>	<i>Het Paard</i> (Uit Vlaanderen) – uit het Frans	Anoniem	Praha: J.R. Vilímek 1000 nejkrásnějších novel 16, p. 43-48 (februari 1912)

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
	Frederik van Eeden	<i>Malý krab a spravedlnost</i>	<i>Het krabbetje en de gerechtigheid</i>	Arnošt Procházka	(p. 58-64)
z.j. (1912)	Stijn Streuvels	<i>Koloběh smrti</i>	<i>Doodendans</i>	Jan Holman	Praha: Vilímek. 1000 nejkrásnějších novell 20 (april 1912)
z.j. (1912)	Louis Couperus	<i>Dětská dušička</i>	<i>Een zieltje (De Gids 54/1890)</i>	J. Mužík	Praha: J.R. Vilímek 1000 nejkrásnějších novel 25, p. 85-100 (juni 1912)
z.j. (1912)	Willem Gerard van Nouhuys	<i>Egídius a cizinec</i>	<i>Egídius en de vreemdeling</i>	Arnošt Procházka	Praha: J.R. Vilímek 1000 nejkrásnějších novell 32 (augustus 1912)
1912	Betsy Juta	<i>Sappfo Afrodite</i>	<i>Saffo's zang aan Afrodite</i>	Anoniem (=Arnošt Procházka)	<i>Moderní revue</i> , 18 (25), 458-459
z.j. (1913)	Pieter van der Meer de Walcheren	<i>Pouta</i>	<i>Banden uit: Het Geheime. Vreemde verhalen.</i>	Štěpan Pojman	Praha: J.R. Vilímek 1000 nejkrásnějších novell 45 (maart 1913)
z.j. (1913)	Herman Teirlinck	<i>Píseň o Peer Lobbeovi (samen met George Sand, Markýza)</i>	<i>Het lied van Peer Lobbe (uit het Frans)</i>	Gabriela Kafková	Praha: J.R. Vilímek 1000 nejkrásnějších novell 57 (oktober 1913)
1913	Jacques Perk	<i>Spánek</i>	<i>Sluimer</i>	Anoniem (=Arnošt Procházka)	<i>Moderní revue</i> , 19 (27), 181
1913	Thomas à Kempis	<i>O dobrých slov slyšení a mluvení</i>	<i>Van goeden woerden to horen ende to spreken</i>	Karel Dostál Lutinov	<i>Archa</i> , 2 (1), 69-70 (1.12.1913)
z.j. (1914)	Job Steynen	<i>Lodivoda</i>	<i>De loods (uit het Frans)</i>	M. Štichová	Praha: J.R. Vilímek 1000 nejkrásnějších novell 62 (januari 1914)
1915	Guido Gezelle	<i>Stromy flanderské</i>	<i>Boomen (uit Rijmsnoer)</i>	Pavla Moudrá	<i>Světozor</i> , 15 (32) (23.4.1915)
1915	Jan van Ruusbroec	<i>Blaženého život a některé spisy doktora extatického, In Život Ruysbroecka podivuhodného od Vavřince Suria</i>	<i>Biografie met bloemlezing</i>	Jakub Deml	Praha: Skalák a spol.; Tasov na Moravě: Deml. (500 exp.)
1916	Frederik van Eeden	<i>Ellen</i>	<i>Ellen, een lied van de smart (fragment Uit den tweeden zang)</i>	A.P. (=Arnošt Procházka)	<i>Cizí básníci</i> . Praha: Kamilla Neumannová (p. 42)
	Betsy Juta	<i>Sappfo Afrodite</i>	<i>Saffo's zang aan Afrodite</i>		(p. 46-47)
	Pol de Mont	<i>Mrtvé srdce</i>	<i>Het doode hart</i>		(p. 65-66)
	Jacques Perk	<i>Spánek</i>	<i>Sluimer</i>		(p. 68)

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/ tijdschrift en details
	Helène Swarth	<i>Bdění u mrtvoly</i>	<i>Doodenwake (De Gids 57 (1893), p. 204)</i>		(p. 97)
1917	Anoniem	<i>Na hromnice. Vlámská píseň z 16. století</i>	???	Anoniem	<i>Nova et vetera 27</i> (december 1917)
	Karel van de Woestijne	<i>Parabola</i>	<i>Parabel</i>	L.V. (=Ludvík Vrána)	
1918	Adolf Lootens, Eusèbe Feys	<i>Staré vlámské postní písně</i>	Uit de Franse anthologie <i>Chants populaires flamands</i> , Bruges 1879.	Anoniem (=Josef Florian)	<i>Nova et vetera 28</i> (maart 1918)
1918	Hadewijch	<i>Viděné sestry Hadewich</i>	???	Anoniem (=Bohuslav Reynek)	<i>Nova et vetera 31</i> (december 1918)
1918	Guido Gezelle	<i>Zlaté koěty, In Kdo výš a dál? Legenda a pravda; zlaté koěty+ verše z cyklů: Kytice růžového vřesu: vzpomínky z jasných dnů a chvíl, p. 40-44</i>	<i>Meizang (RS 56), Eeuwe-lingen (RS 80), Wierook (RS 93), O Lied (GGG 24), O dichtergeest (GGG 6), 's Avonds (GGG 20), Tot de mane (GGG 19), Wie kander kooren zien (KI II.24), † Is Stille (Nagelaten dichtwerk J26), Ik heb zoo lang, zoo erre gegaan (Tk 249), Gewijde klok (LER 5)</i>	J(an) Voborský	Praha: Družstvo Vlast

* Nieuwe vertaling.

† Waarschijnlijk werd gebruikt de *Guldens-editie, Vier Novellen van J.J. Cremer en Gerard Keller*, Arnhem: Thieme 1858, waarin de nouvelles *De Predikants-Dochter, Uit onze dagen* en *Een winternacht* samen met *Uit onze dagen* gecombineerd zijn.

‡ Dit blijkt uit een reclame-opmerking in *Čas*, 17 (59), 5 (1 maart 1903).

** De vertaling kwam in verschillende afleveringen uit, waarvan alleen de eerste in scan beschikbaar is.

†† In een band met Vasil Korolenko, *Uprchlíci ze Sachalinu*.

‡‡ In de tekst staat abusievelijk Julius van Maurik jr. genoteerd.

Eerste Tsjechoslowaakse Republiek 1919-1938

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1919	Frederik van Eeden	<i>Hrdinná láska</i>	<i>Welt Eroberung durch Heldenliebe</i>	Miloš Seifert	Královské Vinohrady: Laichter Úkoly dneska 3
1919	Frederik van Eeden	<i>Johanes Viator. Kniha lásky</i>	<i>Johannes Viator</i>	Miloš Seifert	Praha: Kamilla Neumannová-Krémová Knihy dobrých autorů 165-166

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1919	Frederik van Eeden	<i>Malý Jeník</i>	<i>De kleine Johannes</i>	Arnošt Procházka	Praha: Kamilla Neumannová Knihy dobrých autorů 11 (2 ^e druk)
1919	Herman Heijermans	<i>Na faře: hra o třech jednáních</i>	<i>Allerzielen</i>	František Václav Krejčí	Praha-Karlín: Zora České divadlo 9 (2 ^e druk)
1920	Herman Heijermans	<i>Na faře: hra o třech jednáních</i>	<i>Allerzielen</i>	František Václav Krejčí	Praha-Karlín: Zora České divadlo 9 (3 ^e druk)
1920	Felix Timmermans	<i>Obětování (Ježíšek ve Flandřích)(vyňatek)</i>	<i>De Opdracht uit Het Kindeken Jezus in Vlaanderen</i>	P.L.V. (=P. Ludvík Vrána)	Stará Říše na Moravě: Florian. Nova et Vetera mystiky, umění a vědy 35, p. 1-15.
1921	Frederik van Eeden	<i>Zázraky a mysticism v staré a nové době</i>	<i>Studies 5</i>	Miloš Seifert	Královské Vinohrady: Sfinx Knihovna Sfingy, velké vydání 24
1921	Arnold Werumeus Buning	<i>Dcera starého Vlkodava</i>	<i>De dochter van "Ouwe Kees"</i>	O.S. Vetti (= Alois Koudelka)	Praha: Šolc a Šimáček Volné chvílky 32
1922	Anoniem	<i>Sestra Beatrice: Brabantská legenda</i>	<i>Beatrijs (prozalegende)</i>	Otto F. Babler	<i>Archa</i> , 10 (7-9), 282-285 (15.9.1922)
1922	Louis Couperus	<i>Hora světla: román ve třech dílech</i>	<i>De berg van licht</i>	Hugo Kosterka	Praha: J.R. Vilímek Vilimkova knihovna 199
1922	Frederik van Eeden	<i>Otevřený list skautům od Dr. Fredericha van Eedena. Psáno r. 1911</i>	<i>Open brief aan de padvindners</i>	Miloš Seifert	Praha: Federace Čsl. skautů
1922	Frederik van Eeden	<i>Radostný svět. Úvahy o člověku a lidské společnosti</i>	<i>Happy Humanity</i>	Miloš Seifert	Praha: Sfinx Nové cíle 54
1922	Frederik van Eeden	<i>Studie o snech</i>	<i>A Study of Dreams</i>	Bohuslav Rovenský	Praha: Sfinx Knihovny Sfingy, velké vydání 40; Nové cíle 66
1922	Henriëtte Roland-Holst	<i>Molière. Na paměť třístého výročí jeho narození</i>	<i>Molière</i>	Miloš Seifert	Praha: Josef Pelcl Chvílky 136/9
1922	Felix Timmermans	<i>Krásné čtení o panně Symforose</i>	<i>De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begintje</i>	Otto F. Babler	<i>Archa</i> , 10 (12), 376-390 (15.12.1922)
1922	Felix Timmermans	<i>Pallietier (Májový večer)</i>	<i>Pallietier (fragment Een Meiavond)</i>	Otto F. Babler	<i>Selské listy</i> , 40 (22), 1 (27.5.1922)
1922	Felix Timmermans	<i>Pallietier (Návštěva ptáků)</i>	<i>Pallietier (fragment Het vogelenbezoek)</i>	Otto F. Babler	<i>Selské listy</i> , 40 (22), 5 (27.5.1922)
1922	Felix Timmermans	<i>Pallietier (Návštěva ptáků)</i>	<i>Pallietier (fragment Het vogelenbezoek)</i>	Otto F. Babler	<i>Moravská domovina</i> , 3 (32), 3 (5.8.1922)

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1922	Felix Timmermans	<i>Vánoční podobenství</i>	<i>Kerstnachtgelijkenis</i>	Otto F. Babler	<i>Světlozor</i> , 23 (7), 153, 162 (21.12.1922)
1922	Felix Timmermans	<i>Vánoční podobenství</i>	<i>Kerstnachtgelijkenis</i>	Otto F. Babler	<i>Československý deník</i> , 5 (3017), 1-2 (23.12.1922)
1924	Henriëtte Roland-Holst	<i>Vývoj společnosti a osvobození ženy</i>	<i>De maatschappelijke ontwikkeling en de be-vrijding van de vrouw</i>	Junius	Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství Ženská knihovna 3
1925	Henri Wilhelm Philippus Elize van den Bergh van Eysinga	<i>Věda a vědecký názor světoový. Tři přednášky: věda, náboženství, umění</i>	<i>Een bladzijde uit de wijsbegeerte der religie, Elementen tot de vorming eener religieus-filosofische wereldbeschouwing</i>	Rudolf Jordán Vonka	Slaný: Veleslavín
1925	Felix Timmermans	<i>Pallierter (Májový večer)</i>	<i>Pallierter (Fragment Een Meiavond)</i>	Otto F. Babler	<i>Našinec</i> , 61 (102), 1 (7.5.1925)
1925	Felix Timmermans	<i>Vánoční podobenství</i>	<i>Kerstnachtgelijkenis</i>	Otto F. Babler	<i>Ženský vzdělávací měsíčník Eva</i> 22 (12), 355-357 (december)
1925	Felix Timmermans	<i>Vánoční podobenství</i>	<i>Kerstnachtgelijkenis</i>	Otto F. Babler	<i>Salon</i> 4 (6-7), 14-17 (juli-augustus)
1926	Multatuli	<i>O věrné lásce Saidhaja a Adindy</i>	<i>De geschiedenis van Saïdjah en Adinda</i>	Josef Veselý	Praha: Dorostový odbor Čsl. červeného kříže Knihovnička "Lípa" 3
1926	Henriëtte Roland-Holst	<i>Vznik dramatického umění</i>	<i>Voorwaarden tot hernieuwing der dramatischen kunst</i>	A. Adalbert	Praha: Jan Košatka Chvilky 160-166
1926	August Vermeylen	<i>Věčný žid</i>	<i>De wandelende jood</i>	Otakar Fischer	Praha: Rudolf Škefík Symposion 23
1927	Ina Boudier-Bakker	<i>A co potom?</i>	<i>Wat komen zal</i>	Linda Vonková	<i>Hvězda</i> no. 76-95
1927	Ina Boudier-Bakker	<i>A co potom?</i>	<i>Wat komen zal</i>	Linda Vonková	Praha: Melantrich Ilustrovaná knihovna "Hvězdy" 5
1927	Multatuli	<i>O věrné lásce Saidhaja a Adindy</i>	<i>De geschiedenis van Saïdjah en Adinda</i>	Josef Veselý	Praha: Dorostový odbor Čsl. červeného kříže, 2 ^e druk Knihovnička "Lípa" 3
1927	P.A.E. Oosterhoff	<i>O chlapci, který chtěl mít slunko</i>	?	Otto F. Babler	<i>Anděl strážný</i> 46 (6), 130-132

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1927	Henriëtte Roland-Holst	<i>O historickém materialismu a umění. Hranice historického materialismu</i>	<i>Historisch materialisme en kunst (3e hoofdstuk)</i>	E. F.	<i>Volné směry</i> 25 (1), 211-220.
1927	Johannes Stalpert van der Wiele	<i>María laská novorozeňátko, In Strom ze srdce, 19-20</i>	<i>Smeeck-woorden Mariae tot den Nieu-geboren</i>	Otto F. Babler	Olomouc: Lidové závody tiskařské. Hlasy VI
1927	Felix Timmermans	<i>Pallietier</i>	<i>Pallietier</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Družstevní práce Živé knihy B, no. 8
1928	Nelly Hoekstra-Kapteyn	<i>Není stará jako mladá, čili K dobročinnému účelu</i>	???	J.F. Kuhn	Praha: Fr. Švejda Švejdův divadelní sborník 534
1928	R.A.B. Oosterhuis	<i>Jana Amose Komenského poslední útulek a hrob</i>	<i>Comenius en zijn laatste rustplaats. Tevens gids voor het mausoleum</i>	Jakub Šebesta	Praha: Orbis
1929	Anoniem	<i>Lancelot a Alexandrina. Středověká hra</i>	<i>Lanseloet van Denemerken</i>	Otokar Fischer	Praha: Jan V. Pojer Atlantis
1929	Johannes de Heer	<i>Konečná krise národů: soudce, přicházející v Armageddonu</i>	<i>De komende rechter en de eindcrisis der volken in Armageddon (uit het Duits)</i>	R. Sokol	Praha: Záchraný spolek Tábor
1929	Hendrik W. van Loon	<i>Dějiny lidstva</i>	<i>The Story of Mankind (uit het Engels)</i>	Čeněk Kočí	Praha: B. Kočí
1929	Henriëtte Roland-Holst	<i>Všeobecná krise dělnického hnutí</i>	(fragment) <i>De weg tot eenheid</i>	N.N.	<i>Nová svoboda</i> 6 (10), 153-154 (7.3.1929)
1929	Felix Timmermans	<i>Krásné čtení o panně Symforose</i>	<i>De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begintje</i>	Otto F. Babler	Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské Zelfstandige uitgave van de vertaling in <i>Archa</i>
1930	Ignace Lilien	<i>Beatryjs: Opera o třech jednáních podle dramatu „Ik dien“ („Sloužím“) od Hermana Teirlincka</i>	<i>Beatryjs: Opera en trois actes après le drame „Ik dien“ de Herman Teirlinck (uit het Vlaams)</i>	Marta Harasová-Schrödllová	Praha: Národní divadlo Urbánkova bibliothéka operních a operetních textů II, 114
1930	Felix Timmermans	<i>Vánoce ve Flandřích</i>	<i>Kerstmis uit Het Kindeken Jezus in Vlaanderen</i>	Otokar Fischer	<i>Lidové noviny</i> 38 (648), 2-3 (25.12.1930)
1930	Theodor Hendrik van de Velde	<i>Dokonalé manželství: Studie o jeho fyziologii a technice</i>	<i>Het volkomen huwelijk: een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek (uit het Duits)</i>	Ludvík Hošek	Praha: Literární a vědecké nakladatelství

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1930 (1931)	Ant. M. Rutten	<i>Dějiny, život a ideály sester dominikánek</i>	<i>Geschiedenis, leven, ideaal der Zusters Dominicanessen</i>	Anoniem	Olomouc-Repčín: Klášter dominikánek
1931	A.J. Koenders, O. Carm.	<i>Devítidenní pobožnost k svatě Terezií Ježíškové</i>	<i>Novene ter eere der Heilige Teresia van het Kindje Jezus</i>	Anoniem	Přerov: Sestry Nepoškvrněného Početí Panny Marie
1931	Ignace Lilien	<i>Beatrijs: Opera o třech jednáních podle dramatu „Ik dien“ („Sloužím“) od Hermana Teir-líncka</i>	<i>Beatrijs: Opera en trois actes après le drame „Ik dien“ de Herman Teirlinck (uit het Vlaams)</i>	Marta Harasová-Schrödllová	Praha: Fr. A. Urbánek a synové nieuwe druk Urbánkova bibliothéka operních a operetních textů II, 114
1931	Hendrik W. van Loon	<i>Kam spěje lidstvo? Znásobený člověk</i>	<i>The liberation of mankind: the story of the man's struggle for the right to think (uit het Engels)</i>	Josef Meisner	Praha: Volná myšlenka
1931	Hendrik W. van Loon	<i>Rembrandt: Tragédie prvního moderního člověka – román</i>	<i>R. v. R.: the Life and Times of Rembrandt van Rijn (uit het Engels)</i>	Karel Nováček	Praha: Rudolf Škeřík/Symposion Symposion 52
1931	Multatuli	<i>O věrné lásce Saidhaja a Adináy</i>	<i>De geschiedenis van Saidjah en Adinda</i>	Josef Veselý	Praha: Dorostový odbor Čsl. červeného kříže, 3 ^e druk Knihovnička "Lípa" 3
1931	Felix Timmermans	<i>Vánoce ve Flandřích</i>	<i>Kerstmis uit Het Kindeken Jezus in Vlaanderen</i>	Otakar Fischer	Litomyšl: J. Portman 20 exp.
1932	Hendrik Conscience	<i>Flanderský lev</i>	<i>De Leeuw van Vlaanderen</i>	Karel Cepek	Ostrava: Románová příloha Poledního ostravského deníku
1932	Bart de Ligt	<i>Znovuzrození Marie</i>	<i>De wedergeboorte van Maria</i>	Miloš Seifert	Praha: F.J. Müller/Vydavatelství Lis knihomolův. Matka 2
1932	Multatuli	<i>Příběh malého Waltra Pieterse</i>	<i>De geschiedenis van Woutertje Pieterse</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A; 93, jg. X, 10 5.300 exp.
1932	Felix Timmermans	<i>Noční hodina</i>	<i>Het nachtelijk uur (uit Het keerseken in den lanteern)</i>	V. Novotná	<i>Světlozor</i> 32 (31), 494 (5.5.1932)
1933	Anoniem	<i>Sestra Beatrice: Brabantská legenda</i>	<i>Beatrijs (Prosalegende)</i>	Otto F. Babler	Svatý Kopeček: Otto F. Babler Heliotrop 1, 40 exp.

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1933	Johan Fabricius	<i>Dívka v modrém klobouku: Veselý román ze života vojenského</i>	<i>Het meisje met de blauwe hoed</i>	Josef Mach	Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství/ A. Svěcený
1933	Johan Fabricius	<i>Jeli tudy komedianti</i>	<i>De komedianten trokken voorbij</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A,104; jg. XI, 9 7.000 exp.
1933	Multatuli	<i>Skryté divadlo: Básně prózou (překlady z holandštiny, francouzštiny, angličtiny a němčiny) jsou pátým svazkem básnických překladů Emanuela z Lešehradu: Multatuli – Verlaïne – Mallarmé – Troubel – Mombert, (p. 5-11)</i>	(selectie uit) <i>Verzen</i>	Emanuel z Lešehradu (=Josef Maria Emanuel Lešetický)	Praha: Alois Srdce
1933	Maurice Roelants	<i>Hráč jazzu (Malý román jediné osoby a jeho sedmi jazzových bicích nástrojů)</i>	<i>De jazzspeler</i>	Miloš Slíva	Praha: Lis knihomilův (F.J. Müller). Krásné užitkové knihy 4
1933	Felix Timmermans	<i>Prosňáček Boží</i>	<i>De harp van Sint Franciscus</i>	Jaroslav Toman	Praha: Rudolf Škeřik Symposion 69
1933	Theodor Hendrik van de Velde	<i>Dokonalé manželství: Studie o jeho fyziologii a technice</i>	<i>Het volkomen huwelijk: een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek (uit het Duits)</i>	Ludvík Hošek	Moravská Ostrava-Prívov: Hynek Buchsbaum/Brno: Polygrafie; 2° druk
1934	Jo van Ammers-Küller	<i>Statečná Helga</i>	<i>Frans van Altena's vuurproef (uit het Duits)</i>	Angela Vašíčková	Praha: Adolf Synek
1934	Frederik van Eeden	<i>Bratři. Tragédie práva. Dramatická báseň</i>	<i>De broederveete. Tragedie van 't recht</i>	Miloš Seifert	Praha: J. Otto Sborník světové poezie 169
1934	Johan Fabricius	<i>Lvi hladovějí v Neapoli</i>	<i>Leeuwen hongeren in Napels</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, 117; jg. XII.11 8.000 exp.
1934	Johan Fabricius	<i>Lvi hladovějí v Neapoli</i>	<i>Leeuwen hongeren in Napels</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce tweede oplage* Živé knihy A, 117; jg. XII.11 3.000 exp.

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1934	Johan Fabricius	<i>Melodie dálek</i>	<i>Melodie der verten</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, 118; jg. XII.12 7.000 exp.
1934	Hendrik de Leeuw	<i>Ostrov radostného mládí. Kniha javánských bajek a pohádek</i>	<i>Java Jungle Tales</i> (volgens kaft uit het Nederlands vertaald)	Božena Paličková	Praha: Julius Albert
1934	Leonard Roggeveen	<i>Tajemná vysílačka</i>	<i>Draadloze ogen</i> (uit het Duits vertaald)	Jaromíra Hüttlová	Praha: Gustav Voleský
1934	Felix Timmermans	<i>Delfini</i>	<i>Anna-Marie</i> (uit het Duits)	Quido Palička	Praha: V. Čejka Dobré knihy 2
1934	Felix Timmermans	<i>Petr Breugel. Co jako vlně zavánilo z jeho díla</i>	<i>Pieter Breughel, zoo heb ik uit uwen werken geroken</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Družstevní práce Živé knihy B, no. 30 2500 exp.
1934	Felix Timmermans	<i>Sova</i>	<i>De uil</i> (uit <i>Twee vertellingen voor mijne kinderen</i>)	Otto F. Babler	<i>Pozor</i> 41 (10), 1-2 (13.1.1934)
1934	Felix Timmermans	<i>Sova</i>	<i>De uil</i> (uit <i>Twee vertellingen voor mijne kinderen</i>)	Otto F. Babler	<i>Venkov</i> 29 (86), 9-10 (13.4. 1934), (92), 11-12 (15.4.1934). <i>HierIn Dětská zahrádka</i> XI (15), 57-59; (16), 61-62
1935	Hendrik Conscience	<i>Flanderský lev</i>	<i>De leeuw van Vlaanderen</i>	J.J. Svoboda	Praha: Romány Lidových listů
1935	Antoon Coolen	<i>Cizinec</i>	<i>De vreemdeling</i>	Lída Faltová	Praha: Universum (typoscript)
1935	A. den Doollaard	<i>Orientexpres: Román</i>	<i>Oriëntexpress</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub
1935	Johan Fabricius	<i>Plavčici kapitána Bontekoea</i>	<i>De scheepsjongens van Bontekoe</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Do života IX. 3.300 exp.
1935	Andries Albertus Pienaar	<i>Příběhy malého nosorožce</i>	<i>Uit de vlakte</i>	Ivan Schulz	Praha: Josef Hokr Knihovnička mládí 29
1935	Leonard Roggeveen	<i>Úžasný objev Svata Vyšina: dbrodružná povídka</i>	<i>Het geheim van het oude horloge</i>	J. Bartoš	Praha: Gustav Voleský
1935	Johannes Stalpert van der Wiele	<i>María laská novorozeňátko, In Vánoční knížka, ongepagineerd</i>	<i>Smeeck-woorden Mariae tot den Nieu-geboren</i>	Otto F. Babler	Nový Jičín: Kryl a Scotti
1935	Madelon Székely-Lulofs	<i>Guma klesá: román</i>	<i>Rubber, een roman uit Deli</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub (Stanislav Plžák)

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1935	Felix Timmermans	<i>Herodes a vraždění nevíňátek</i> (uit: <i>Jezulátko ve Flandřích</i> ?)	<i>Herodes en de moord der onnozele kinderen</i>	Václav Renč	Řád 1935, no. 4, p. 180-191
1935	Felix Timmermans	<i>Loď Kongo pluje k Cecilce</i>	<i>De Nood van Sinterklaas</i> (uit het Duits)	N.N.	<i>Eva</i> 8, no. 4, p. 10-11
1935	Felix Timmermans	<i>O čarování a o kouzelnických knihách</i>	<i>Over tooverboeken</i>	Otto F. Babler	<i>Bibliofil</i> 12, p. 9-11
1935	Felix Timmermans	<i>Petr Breugel. Dvě kapitoly</i>	<i>Pieter Breughel, zoo heb ik uit uwen werken geroken</i>	Rudolf Jordán Vonka	Přerov/Praha: Družstevní práce bibliofiele overdruk van 2 hoofdstukken van de vertaling 1934
1936	Hendrik Conscience	<i>Zlaté ostruhy. Historický román</i>	<i>De leeuw van Vlaanderen</i>	Antonín Číhal	Praha: A. Neubert Neubertovo pásmo dobrých knih
1936	Ernest Claes	<i>Syn po tátovi</i>	<i>Kobeke</i>	Lída Faltová	Praha: Melantrich Epika 3
1936	Willem Elsschot	<i>Sýr. Vrabeček</i>	<i>Kaas. Tsjip</i>	Lída Faltová	Praha: Julius Albert Knihy století 20
1936	Ben van Eysselstein	<i>Přistání z nouze. Veselohra o třech dějstvích.</i>	<i>De vliegende feeks</i>	Antonín Bernášek	Praha: Universum (typoscript)
1936	Johan Fabricius	<i>Italská trilogie (Jeli tudy komedianti; Melodie dále)</i>	<i>Italiaanse trilogie (De komedianten trokken voorbij; Melodie der verten)</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, no. 104, 118. <i>Jeli tudy komedianti – 3.300 exp.; Melodie dále – 1.300 exp.;</i>
1936	Johan Fabricius	<i>Tanec kolem šibenice</i> (deels uitgegeven als 3 ^e deel trilogie)	<i>De dans rond de galg</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, 131; jg. 14, 1. 7.300 exp.
1936	Vincent van Gogh	<i>Čtyři dopisy</i>	<i>Brieven</i>	???	Praha: M. Soukup Bibliofiele uitgave 30 exp.
1936	Jef Last	<i>Zuiderské moře</i>	<i>Zuiderzee</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx/ Bohumil Janda Nové cíle 690. 1.100 exp.

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1936	Jan van Ruusbroec	<i>Čtvero podobnosti. O mravenci. O vodě a ohni. O slunci a o zemi. O vše.</i>	Uit: <i>Het sieraad der geestelijke bruiloft. Boek II. 27 Een gelijkenis aan mieren ontleend; 15 Eene gelijkenis hoe men deze eerste trap moet beoefenen. 16. Nog een voorbeeld van dezelfde oefeningen. 21. Een voorbeeld hoe de mens zich moet gedragen.</i>	L.V. (=Ludvík Vrána)	<i>Archy</i> 32 (apart genummerd)
1936	Lode Zielens	<i>Žlutá růže</i>	<i>De gele roos</i>	Lída Faltová	Praha: Leopold Mazáč Knihovna Epocha 7
1937 (1936)	Theodor Hendrik van de Velde	<i>Dokonalé manželství. Studie o jeho fyziologii a technice</i>	<i>Het volkomen huwelijk: een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek (uit het Duits)</i>	Ludvík Hošek	Moravská Ostrava- Přivoz: Hynek Buchsbaum/Brno: Polygrafie 3 ^e druk
1937	Ernest Claes	<i>Syn po tátovi</i>	<i>Kobeke</i>	Lída Faltová	Praha: Melantrich. 2 ^e druk Melantrichova laciná knihovna 2
1937	Antoon Coolen	<i>Romance z Brabantu. Román</i>	<i>Kinderen van ons volk</i>	Lída Faltová	Praha: Melantrich Epika no. 8
1937	Antoon Coolen	<i>Ves u řeky</i>	<i>Dorp aan de rivier</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub
1937	A. den Doollaard	<i>Mont Blanc. Román</i>	<i>De grote verwildering</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx, Bohumil Janda Nové cíle 753
1937	Jef Last	<i>V zákopech u Madridu</i>	<i>Brieven uit Spanje. In de loopgraven voor Madrid</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Obzory 12
1937	Gerarda Eveline van Nes-Uilkens	<i>Bergmančata</i>	<i>De Bergmannetjes</i>	Hannah Šimková	Praha: Kalich Knihy protestantských autorů 5
1937	Jan van Ruusbroec	<i>Šedm stupňů lásky, In Po cestách mystiku k lásce Boží, p. 87-131</i>	<i>Van den seven sloten</i>	P. Silv. M. Braitto	Olomouc: Krystal Edice Krystal 27
1937	Jan van Ruusbroec	<i>O čtyřech známkách Boží věčné lásky</i>	<i>Spiegel der eeuwigher salicheit</i>	anoniem	<i>Na hlubinu</i> 12 (10), 672-678. (November 1937)
1937	Madelon Székely-Lulofs	<i>Kuli: román</i>	<i>Koelie</i>	Lída Faltová	Praha: Jos. R. Vilímek

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1937	Felix Timmermans	<i>Prasátko</i>	<i>Het verksken</i>	V. Hynek	<i>Lidové noviny</i> 45 (41), 2-3 (10.10.1937) HierIn <i>Lidové noviny dětem</i>
1937	Felix Timmermans	<i>Farář z Květoucí vinice</i> (hoofdstuk IV)	<i>De pastoor uit den Bloeyenden Wijngaerd</i>	A.B. (=Bedřich Půža)	<i>Na hlubinu</i> 12 (10), 703-710. (December 1937)
1938	Ernest Claes	<i>Veselí občané Sichemští</i>	<i>De Witte. Pastoor Campens zaliger</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub Proslulí autoři 5
1938	Johan Huizinga	<i>Ve stínech zítřka: diagnóza duševní choroby naší doby</i>	<i>In de schaduwen van morgen</i>	Antonín Šimek	Praha: Jan Laichter Otázky a názory LXXI.
1938	Hendrik de Man	<i>Voda stoupá</i>	<i>Het wassende water</i>	Lída Faltová	Praha: Novina
1938	Felix Timmermans	<i>Farář na Květoucí vinici</i>	<i>De pastoor uit den Bloeyenden Wijngaerd</i> (uit het Duits)	Bedřich Půža	Brno: Akord Edice Akord 15
1938	Felix Timmermans	<i>Selský žalm: román</i>	<i>Boerensalm</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Rudolf Škeřík Symposion 106
1938	Theun de Vries	<i>Rembrandt</i>	<i>Rembrandt</i>	František Heller	Praha: Jan Naňka

* Deze oplage is in geen enkele bibliografie vermeld, maar blijkt uit de door DP per 8 februari 1941 bij de Tiskový odbor Presidia ministerské rady van het Protectoraat Bohemen en Moravië gedane opgave, alsmede uit de contracten met vertaalster Faltová en bewaard gebleven berekeningen van de uitgeverij.

Protectoraat Bohemen en Moravië 1939-1945

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1939 (1938)	Antoon Coolen	<i>Dobrák vrah</i>	<i>De goede moordenaar</i>	Lída Faltová	Praha: Symposion/ Rudolf Škeřík a spol. Symposion 114
1939	Antoon Coolen	<i>Tři bratři</i>	<i>De drie gebroeders</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub Proslulí autoři 7
1939	Nienke van Hichtum	<i>Uhuhu</i>	<i>Oehoehoe</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Do života XXII. 3.300 exp.
1939	Hildebrand (=Nicolaas Beets)	<i>Camera Obscura (Gerrit Witse)</i>	<i>Camera Obscura (Gerrit Witse)</i>	František Ondrovčík	Praha: Ferdinand Slabihoudek
1939	Hendrik W. van Loon	<i>Rembrandt: Tragédie prvního moderního člověka – román</i>	<i>R. v. R.: the Life and Times of Rembrandt van Rijn</i> (uit het Duits)	Karel Nováček	Praha: Rudolf Škeřík Heruitgave editie 1931 Symposion 52

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1939	Hendrik W. van Loon	<i>Umění: Malířství, sochařství, architektura, hudba a tak zvaná menší umění</i>	<i>The arts of mankind</i> (uit het Engels)	Zdeňka Horká	Praha: Václav Petr Kmen
1939	Stijn Streuvels	<i>Milování ve Flandřích</i>	<i>Minnhandel in Vlaanderen</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub
1939	Stijn Streuvels	<i>Plavoolasá Alma</i>	<i>Alma met de vlassen haren</i>	František Kopečný	Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství
1939	Madelon Székely-Lulofs	<i>Hladová výprava</i>	<i>De hongertocht</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, 171, jg. XVII, 3 7.700 exp.
1939	Felix Timmermans	<i>Ježíšek ve Flandřích</i>	<i>Het Kindeken Jezus in Vlaanderen</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Julius Albert Albertovy krásné knihy 17
1939	Felix Timmermans	<i>Sv. Mikuláš v nesnážích</i>	<i>De Nood van Sinterklaas (uit Het keerseken in de lanteern)</i>	H. Viceník	<i>Lidové noviny</i> 47 (49), 1-2 (3.12.1939) HierIn <i>Lidové noviny dětem</i>
1939	Willem A. Visser 't Hooft	<i>Rembrandt jako protestantský mistr</i>	<i>Rembrandts weg tot het Evangelie</i>	Marie Šimsová & Jaroslav Šimsa	Praha: YMCA
1940	Ernest Claes	<i>Legenda o Pražském Jezulátku a svatém Václavu jak se vypravuje ve Vlámku</i>	<i>De moeder en de drie soldaten. Kerstverhaal</i>	Anoniem	Praha: Jos.R. Vilímek Gelegenhedsuitgave voor kerstmis 1940
1940	Antoon Coolen	<i>Ves u řeky: román</i>	<i>Dorp aan de rivier</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx/ Bohumil Janda Heruitgave ed. 1937. Nové cíle 847
1940	Antoon Coolen	<i>Zvonář</i> (theaterstuk)	<i>De klokkengieter</i>	Lída Faltová	Praha: Universum (typoscript)
1940	Johan Fabricius	<i>Plavčici kapitána Bontekoea</i>	<i>De scheepsjongens van Bontekoe</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Heruitgave ed. 1935 Do života 9. 3300 exp.
z.j. (1940)	Ary den Hertog	<i>Ďáblové modlitby</i>	<i>Des duivels prentenboek</i>	Fr. Marek	Praha: Thalia (typoscript)
1940	Hendrik W. van Loon	<i>Kam spěje lidstvo? Znásobený člověk</i>	<i>The liberation of mankind: the story of the man's struggle for the right to think</i> (uit het Engels)	Josef Meisner	Praha: Život a práce Nieuwe druk ed. 1931
1940	Hendrik W. van Loon	<i>Umění: Malířství, sochařství, architektura, hudba a tak zvaná menší umění</i>	<i>The arts of mankind</i> (uit het Engels)	Zdeňka Horká	Praha: Václav Petr Heruitgave ed. 1939 Kmen

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1940	Felix Timmermans	<i>Pallierter</i>	<i>Pallierter</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Družstevní práce Heruitgave ed. 1927 Živé knihy A, 180. 4400 exp.
1940	Felix Timmermans	<i>Petr Breugel. Co jako vůně zaváňelo z jeho díla</i>	<i>Pieter Breughel, zoo heb ik uit uwen werken geroken</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Družstevní práce Heruitgave ed. 1934 Živé knihy A, 179. 4400 exp.
1940	Felix Timmermans	<i>Selský žalm: román</i>	<i>Boerensalm</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Rudolf ŠkeríkSymposion Heruitgave ed. 1938 Symposion 106
1940	Simon Vestdijk	<i>El Greco: malíř absolutna</i>	<i>Het vijfde zegel</i>	Lída Faltová	Praha: Symposion Symposion 126
1940	Gerard Walschap	<i>Člověk dobré vůle</i>	<i>Een mensch van goeden wil</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub
1941	Ernest Claes	<i>Veselí občané Sichemšti</i>	<i>De Witte. Pastoor Campens zaliger</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx/ Bohumil Janda Heruitgave ed. 1938 Nové cíle 920
1941	Ernest Claes	<i>Život Heřmana Coena</i>	<i>Het leven van Herman Coene</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub
1941	Valère Depauw	<i>Tavi, flámský lišák</i>	<i>Tavi</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx/ Bohumil Janda Svět se směje 4
1941	Johan Fabricius	<i>Jeli tudy komedianti</i>	<i>De komedianten trokken voorbij</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Heruitgave ed. 1933 Živé knihy A, 104. 7.700 exp.
1941	Johan Fabricius	<i>Melodie dále</i>	<i>Melodie der verten</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Heruitgave ed. 1934 Živé knihy A, 118. 7.700 exp.
1941	Johan Fabricius	<i>Tanec kolem šibenice</i>	<i>De dans rond de galg</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Heruitgave ed. 1936 Živé knihy A, 131. 7.700 exp.
1941	Guido Gezelle	<i>Havran. Tichá zima. Ukolébavka</i>	<i>Met zwart- en zwaren zwaai (uit: Jaarkrans). Winterstilte). Slaaplied (uit: Rijmsnoer)</i>	Z. Ř. (=Zdeněk Řezníček)	<i>Archy</i> 62/63
1941	Nienke van Hichtum	<i>Eskymaček hrdina</i>	<i>Kudlago</i>	Th(edor) Kilian	Praha/Brno: Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví Knihovna "Vlastovičky" 2
1941	Cornelis Jan Kelk	<i>Jan Steen, malíř šprýmu a radostného života</i>	<i>Jan Steen</i>	J. Votrubová- Koutecká	Praha: Symposion Symposion no. 145

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1941	Maurice Roelants	<i>Vysněný život</i>	<i>Maria Danneels, of Het leven dat wij droomden</i>	Rudolf Voříšek	Praha: Vyšehrad Katolický literární klub V.5
1941	Madelon Székely-Lulofs	<i>Guma klesá: román</i>	<i>Rubber, een roman uit Deli</i>	Lída Faltová	Praha: Stanislav Plzák Nieuwe druk ed. 1935 Nesmrtelní našeho věku 3
1941	Felix Timmermans Josef Bohuslav Foerster	<i>Klekání opus 151. Srdce mému</i>	???	???	Praha: Foerstrova společnost / Melantrich Partituur voor gemengd koor met orkest
1941	Felix Timmermans	<i>Selský žalm: román</i>	<i>Boerepsalm</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Rudolf Škeřík Heruitgave druk 1938 Symposion 106
1941-1942	Marten Toonder	<i>Macičkova dobrodružství</i>	<i>De avonturen van Tom Poes</i>	Blanka Svačinová	Punfa 7 no. 122-8, no. 140
1941	Albert Verwey	<i>Vzniky. Ty s trnovou korunou.</i>	<i>De nieuwe tuin I (uit: Oorsprongen); O Man van Smarte (uit: Van de liefde die vriendschap heet)</i>	O. D. (Ondřej Damborský?)	<i>Archy</i> 1941* (64-65) (oktober, december 1941)
1941	Gerard Walschap	<i>Dítě: Román</i>	<i>Het kind, een verhaal</i>	Václav Renč	Praha: Literární a umělecký klub
1942	Antoon Coolen	<i>Hospoda U nesváru</i>	<i>Herberg In 't Misverstand</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub
1942	Antoon Coolen	<i>Temné světlo</i>	<i>Het donkere licht</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Plzákovo nakladatelství Nesmrtelní našeho věku
1942	Antoon Coolen	<i>Tři bratři</i>	<i>De drie gebroeders</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx/Bohumil Janda Nieuwe uitgave ed. 1939 Nové cíle 926
1942	Antoon Coolen	<i>Vesnický lékař (Ves u řeky. Tři bratři)</i>	<i>De drie gebroeders. Dorp aan de rivier</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx/Bohumil Janda Nové cíle 947
1942	Ben van Eysselstein	<i>Mezi Jižním křížem a Severkou</i>	<i>Tusschen Zuiderkruis en Poolster</i>	Lída Faltová	Praha: Evropský literární klub
1942	Guido Gezelle	<i>Verše</i>	<i>Verzen</i>	Zdeněk Rezníček	Kroměříž: Karel Kryl Edice Magnificat. 200 exp.
1942	Nienke van Hichtum	<i>Eskymaček hrdina</i>	<i>Kudlago</i>	Th(edor) Kilian	Praha/Brno: Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví Heruitgave druk 1941 Knihovna "Vlastovičky" 2

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1942	Nienke van Hichtum	<i>Eskymaček hrdina</i>	<i>Kudlago</i>	Th(edor) Kilian	Praha/Brno: Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví 2 ^e oplage van de heruitgave Knihovna "Vlastovičky" 2
1942	Stijn Streuvels	<i>Lniště</i>	<i>De vlaschaard</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, 202. 8800 exp.
1942	Antoon Thiry	<i>Krásný rok pana Carola</i>	<i>Het schone jaar van Carolus</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Julius Albert Albertové krásné knihy XX
1942	Felix Timmermans	<i>Prost'áček Boží</i>	<i>De harp van Sint Franciscus</i>	Jaroslav Toman	Praha: Rudolf Škeřík Heruitgave druk 1933 Symposion 69
1942	Willebrord Verkade	<i>Neklidem k Bohu: vzpomínky mnichamaliře</i>	<i>Van ongebondenheid en heilige banden: herinneringen van een schilder-monnik (uit het Duits)</i>	Rafaela M. Hanušová	Praha: L. J. Peroutka
1943	Antoon Coolen	<i>Koruna života</i>	<i>De schoone voleinding</i>	Lída Faltová	Praha: Melantrich
1943	Nienke van Hichtum	<i>Eskymaček hrdina</i>	<i>Kudlago</i>	Th. Kilian	Praha/Brno: Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví Heruitgave druk 1941 Knihovna "Vlastovičky" 2
1943	Stijn Streuvels	<i>Velký most</i>	<i>De teleurgang van den Waterhoek</i>	Milada Šimsová	Praha: Světový literární klub (voor leden boekenclub)
1943	Felix Timmermans	<i>Rodinná kronika</i>	<i>De familie Hernat</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Symposion Symposion 149
1944	Antoon Coolen	<i>Vesnický lékař</i>	<i>De drie gebroeders. Dorp aan de rivier</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx, v generální komisi ELKu. Heruitgave druk 1942 Nové cíle 947
1944	Ary den Hertog	<i>Ženy do Jacatry</i>	<i>Vrouwen naar Jacatra</i>	Lída Faltová	Praha: ELK
1944	Stijn Streuvels	<i>Modré pole (bewerking voor theater)</i>	<i>De Vlaschaard</i>	J. Crmela	Praha: Universum
1945	Jan H. Eekhout	<i>Warden král: román z Flander</i>	<i>Warden, een koning</i>	J. Krejčířík	Zlín: Tisk Román ze života
1945	Felix Timmermans	<i>Delfini</i>	<i>Anna-Marie (uit het Duits)</i>	Quido Palička	Praha: Rudolf Schütz Nieuwe druk ed. 1934 Dobré knihy

* *Archy* verscheen van 1926 tot en met 1948. De jaargang 1940 is genummerd 'ročník 60/61', de jaargang 1942 is 'ročník 62/63' maar deze laatste nummers (64-65) voor de opheffing zijn alleen 'ročník 1941'. Vanaf de bevrijding in 1945 begon men opnieuw te tellen.

Derde Republiek 1946-1948

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1946	Ernest Claes	<i>Veselí občané Sichešťí</i>	<i>De Witte. Pastoor Campens zaliger</i>	Lída Faltová	Praha: Jaroslav Podroužek/ Plzákovo nakladatelství Nieuwe uitgave ed. 1938
1946	Antoon Coolen	<i>Rašelináři</i>	<i>Peelwerkers</i>	Lída Faltová	Praha: Plzákovo nakladatelství Nesmrtelní našeho věku 7
1946	Antoon Coolen	<i>Temné světlo</i>	<i>Het donkere licht</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Papikovo nakladatelství Nieuwe uitgave ed. 1942 2.000 exp.
1946	Antoon Coolen	<i>Vesnický lékař</i>	<i>De drie gebroeders. Dorp aan de rivier</i>	Lída Faltová	Praha: Sfinx/Bohumil Janda Heruitgave ed. 1942 Nové cíle 961
1946	A. den Doolaard	<i>Orientexpres: Román</i>	<i>Oriëntexpress</i>	Lída Faltová	Praha: Jaroslav Podroužek/ Plzákovo nakladatelství Nieuwe uitgave druk 1935 6.200 exp.
1946	Ben van Eysselstein	<i>Romance o f-dur</i>	<i>Romance in f-dur (uit het Zweeds)</i>	Milada Lesná- Krausová	Praha: Plzákovo nakladatelství Přátelé hodnotné detektivky 14
1946	Johan Fabricius	<i>Plavčíci kapitána Bontekoea</i>	<i>De scheepsjongens van Bontekoe</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Nieuwe uitgave ed. 1935 Do života 9
1946	Simon Franke	<i>Sarina</i>	<i>Njai Sarina</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Topič Topičovy Bílé knihy. 5.500 exp.
1946	Klaas van der Geest	<i>Plujeme do Indie</i>	<i>Tsal waerachtig wel gaen</i>	Miroslav Drápal	Praha: Plzákovo nakladatelství Nezapomenutelné romány 1 3.000 exp.
1946	Guido Gezelle	<i>Básně (Navečer, Naslouchám zvukům lesních rohů, Starý breviář)</i>	<i>'s Avonds (1860); 'k Hoore tuitend' hoornen (1860); Den ouden brevier (uit: Rijmsnoer, lentemaand, 1896)</i>	Zdeněk Režniček	Stará říše na Moravě: Josef V. Florián <i>Archy 2 (3),</i>
1946	Cornelis Jan Kelk	<i>Liška zametá stopu</i>	<i>De vos en zijn staart</i>	Lída Faltová	Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka 5.500 exp.

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1946	Sjoerd Leiker	<i>Černý Jan</i>	<i>Zwarte Jan</i>	Jean Landré, Anna Králová	Praha: Karel Voleský Krásná próza
1946	Jan van Ruusbroec	<i>Zrcadlo věčné blaženosti čili vzestup duše k Bohu s Kristem</i>	<i>Spiegel der ewigher salicheyt</i>	P. Emil Soukup	Olomouc: Dominikánská edice Krystal. Krystal no. 74
1946	Stijn Streuvels	<i>Cesta vede k domovu</i>	<i>Langs de wegen</i>	Jaroslav Plass	Blatná: Bratří Římsové
1946	László Székely	<i>Veliký Tuvan, vypravování ze života plantážníka</i>	<i>Van oerwoud tot plantage</i>	Milada Šimsová	Praha: Práce Tvář století 22
1946	Madelon Székely-Lulofs	<i>Jiný svět</i>	<i>De andere wereld</i>	Milada Šimsová	Praha: Kvádr
1946	Madelon Székely-Lulofs	<i>Poslední podnik: román</i>	<i>Het laatste bedrijf</i>	Milada Šimsová	Šumperk: Bohumil Rozsypálek Parnas 1
1947 (1946)	Johan Fabricius	<i>Noc nad Jávou</i>	<i>Als vogelen uit de hemel: Nacht over Java (uit het Engels)</i>	Hugo Běhounek, Donát Šajner	Praha: Evropský literární klub Edice Život 1
1947	Dieuke Boissevain	<i>Diskrétní smrt</i>	<i>De discrete dood</i>	Miroslav Drápal	Praha: Plzákovo nakladatelství Přátelé hodnotné detektivky 16
1947	Johan Fabricius	<i>Ostrov démonů. Román</i>	<i>Eiland der demonen</i>	Ella Kazdová	Praha: Jaroslav Koliandr Axioma 5. 4.000 exp.
1947	Jan de Hartog	<i>Holandská sláva</i>	<i>Hollands Glorie</i>	Marie Polívková, Vladimír Thiele	Praha: František Borový 5.500 exp.
1947	Hendrik W. van Loon	<i>Rembrandt: Tragédie prvního moderního člověka – román</i>	<i>R. v. R.: the Life and Times of Rembrandt van Rijn (uit het Engels)</i>	Karel Nováček	Praha: Rudolf Škeřík Nieuwe uitgave ed. 1931 Symposion 52. 5370 exp.
1947	Hendrik W. van Loon	<i>Nepromluviš proti blížímu svému křivého svědectví. In: Desátero příkázání. Deset krátkých románů o Hitlerově válce proti mravnímu zákonu, p. 371-418</i>	<i>Our battle. Being one man's answer to My battle by Adolf Hitler (uit het Engels)</i>	Pavel Eisner	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, 231 12.000 exp.
1947	Multatuli	<i>Max Havelaar. Dražební řízení v holandské obchodní společnosti</i>	<i>Max Havelaar of de Koffyveiling der Neder-landsche Handel- Maatschappy</i>	Rudolf Jordán Vonka	Praha: Svoboda Knihovna Klasikové 1 10.000 exp.
1947	A.M.H. Roothaert	<i>Nahý život (Dr.Vlimmen), román</i>	<i>Doctor Vlimmen</i>	Milada Šimsová	Praha: Sfinx Nové cíle 1006 5.000 exp.

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1947	Madelon Székely-Lulofs	<i>Guma klesá: román</i>	<i>Rubber, een roman uit Deli</i>	Lída Faltová	Praha: Stanislav Plzák Nieuwe uitgave ed. 1935 Nesmrtelní našeho věku 3 4.000 exp-
1947	Herman Teirlinck	<i>Maria Speermalieová</i>	<i>Maria Speermalie</i>	Lída Faltová	Praha: Družstevní práce Živé knihy A, 225
1947	Th. H. van de Velde	<i>Dokonalé manželství: Studie o jeho fyziologii a technice</i>	<i>Het volkomen huwelijk: een studie omtrent zijn physiologie en zijn techniek (uit het Duits)</i>	A. Heller	Ostrava-Přívoz: I. Buchsbaum 4 ^e druk
1947	Simon Vestdijk	<i>Ullickův útek</i>	<i>Ullicks vlucht (uit: Iersche nachten)</i>	František Holešovský	List 2 (1-2), 22-27 (november 1947)
1947	Gerard Walschap	<i>Adelaidin hrách</i>	<i>Adelaide</i>	Arno Kraus	Praha: A. Varhaníková
1948 (1947)	Anne de Vries	<i>Slunce chudých</i>	<i>Bartje</i>	Ella Kazdová	Praha: Evropský literární klub Edice Život 14
1948	Pieter C. Boutens	<i>V moři se mračna zrcadlí...</i>	<i>De wolken spieglen (uit: Vergeten liedjes)</i>	Otto F. Babler	List 2 (9-10), 239 (Glossář) p. 238 (september/oktober 1948)
	Hendrik Marsman	<i>Tesknota. Cizinec</i>	<i>Heimwee. De Vreemdeling (uit: Verzamelde gedichten V)</i>		
1948	Antoon Coolen	<i>Z malého království</i>	<i>Uit het kleine rijk</i>	Ella Kazdová	Praha: Mladá fronta Boje 22
1948	Johan Fabricius	<i>Hotel Vesuvio: Veselý román o hroznech, vině a sluneční záři</i>	<i>Hotel Vesuvius (uit het Engels)</i>	Josef Mach	Praha: Fr. Borový 5.500 exp.
1948	Johan Fabricius	<i>Z dvojí krve: román z Indonésie</i>	<i>Halfbloed</i>	Milada Šimsová	Praha: Horizont 4.400 exp.
1948	Hendrik W. van Loon	<i>Nepromluviš proti bližšímu svému křivého svědectví. In: Desátero příkázání. Deset krátkých románů o Hitlerově válce proti mravnímu zákonu, p. 371-418</i>	<i>Our battle. Being one man's answer to My battle by Adolf Hitler (uit het Engels)</i>	Pavel Eisner	Praha: Družstevní práce Nieuw uitgave druk 1947 Živé knihy A, 231. 12.000 exp.
1948	Simon Vestdijk	<i>Irské noci</i>	<i>Iersche nachten</i>	František Holešovský	Brno: Mír
1948	Theun de Vries	<i>Svoboda chodí v rudém šatě</i>	<i>De vrijheid gaat in rood gekleed</i>	Marie Polívková	Praha: Sfinx Nové číle 1038 Evropská knihovna 33

BIJLAGE: TSJECHISCHE LITERAIRE VERTALINGEN UIT HET NEDERLANDS 1846-1949

Jaar	Auteur	Tsjechische titel	Originele titel	Vertaler	Uitgever/tijdschrift en details
1949 (1948)	Antoon Coolen	<i>Peerke strašpytel</i>	<i>Peerke dat manneke. Ontmoeting</i>	Miroslav Drápal	Praha: Sfinx Nové cíle 1065 10.000 exp.
1949 (1948)	Leonhard Huizinga	<i>Adrián a Olivier</i>	<i>Adriaan en Olivier</i>	Ella Kazdová	Praha: Mladá fronta 3.300 exp.
1949	Jo van Ammers-Küller	<i>Povstalkyně. První samostatný svazek románové trilogie Ženy z rodu Coornveltova</i>	<i>De opstandigen</i>	Marie Polívková	Praha: Za svobodu Za svobodu řada 7 sv. 13

REGISTER VAN PERSOONSNAMEN

Nederlandstalige schrijvers

A

- Ackere-Doolaeghe, Maria van (1803-1884) 286
Alberdingk Thijm, Joseph (1820-1889) 286
Ammers-Küller, Jo van (1884-1966) 11, 222, 242, 255-256, 266, 324
Antheunis, Gentil Th. (1840-1907) 286
Antheunis-Conscience, Marie (1852-1922) 74, 374
Antonides van der Goes, Johannes (1647-1684) 286

B

- Baekelmans, Lode (1879-1965) 106-108, 300
Beets, Nicolaas (1814-1903) 68, 286
Bekker, Elizabeth (=Betje Wolff, 1738-1804) 286
Bellamy, Jacobus (1757-1786) 286
Bergh van Eysinga, Henri van den (1868-1920) 156
Bilderdijk, Willem (1756-1831) 286
Bo, Leonardus de (1826-1885) 286
Boissevain, Dieuke (1910-1987) 242, 255, 395
Bomans, Godfried (1913-1971) 143, 218, 242, 253-254, 309, 324
Bor, Pieter Christiaensz (1559-1635) 286
Bordewijk, Ferdinand (1884-1965) 146
Bosboom-Toussaint, Geertruida (1812-1886) 14, 286, 294, 369
Boudier-Bakker, Ina (1875-1966) 135, 157, 382

- Boutens, Pieter C. (1870-1943) 152, 308, 396
Brederoo, Gerbrand Adriaensz (1585-1618) 286
Buren-Schele, Anne Diederik van (1801-1874) 69, 291, 369
Busken Huët, Conrad (1826-1886) 286
Buysse, Cyriel (1859-1932) 102-103, 106, 123

C

- Cats, Jacob (1577-1660) 286
Claes, Ernest (1885-1968) 135, 137, 144, 146, 167-168, 170, 218, 220, 224, 247, 259
Conincq, Frédéric de (1606-1649) 286
Conscience, Hendrik (1812-1883) 9, 11, 14-16, 42, 53, 57-69, 71-76, 78, 116, 123, 125-126, 190, 192-194, 197, 286, 289-291, 294
Constant, M. *zie* Snijder van Wissenkerke 87
Coolen, Antoon (1897-1961) 133, 135, 137, 143-145, 158-159, 166, 169-170, 220-221, 224, 239, 242, 247, 252, 254, 259, 265, 288, 308, 324
Coremans, Edward (1835-1910) 42
Costa, Isaïc da (1798-1860) 286
Coster, Dirk (1887-1956) 46, 165, 171
Couperus, Louis (1863-1923) 5, 14, 50-51, 83, 86-89, 102, 106, 109, 116, 124, 172-175, 286, 295-297
Cremer, Jacob Jan (1827-1880) 77, 293

D

- Daems, Servaas Dominicus (1838-1903) 286
 David, Jan Baptist (1801-1866) 42, 286
 Deken, Agatha (1741-1804) 286
 Dekker, Maurits (1896-1962) 257, 259
 Delcroix, Désiré (1823-1887) 286
 Demedts, André (1906-1992) 218
 Depauw, Valère (1912-1994) 136, 144
 Deyssel, Lodewijk van (ps. van Karel Alberdingk Thijm, 1864-1952) 89
 Diricksens, Jodocus Jos. (ps. Eugen Zetterman, 1826-1855) 286
 Domela Nieuwenhuis, Ferdinand (1846-1919) 113-116, 125, 214, 266
 Doolaad, A. den (ps. van Bob Spoelstra, 1901-1994) 136-137, 144, 244, 250, 259, 308
 Douwes Dekker *zie* Multatuli 286
 Duinkerken, Anton van (ps. van Willem Asselbergs, 1903-1968) 224
 Duyse, Prudens van (1804-1859) 286

E

- Eeden, Frederik van (1860-1932) 39, 86-87, 92-93, 95-98, 102, 109, 125, 131, 136, 172, 218, 286, 296, 298, 324
 Eekhout, Jan (1900-1978) 242, 393
 Elsschot, Willem (ps. van Alfons de Ridder, 1882-1960) 138, 146, 168, 170, 314, 387
 Emants, Marcellus (1848-1923) 286
 Erens, Frans (1857-1935) 93-95, 373, 378
 Eysselstein, Ben van (1898-1973) 139, 146, 167, 221, 242, 300, 387, 392, 394

F

- Fabricius, Johan (1899-1981) 14, 137, 143, 145-147, 170-171, 176, 221, 234, 247-248, 252, 258-259, 308, 323-324
 Feys, Jean-Marie Eusèbe (1819-1906) 380
 Frank, Anne (1929-1945) 254, 257
 Franke, Simon (1880-1957) 163, 242, 394

G

- Geest, Klaas van der (1903-1964) 394
 Génestet, Petrus A. de (1829-1861) 286
 Germonprez, Fred (1914-2001) 257, 259
 Gezelle, Guido (1830-1899) 44, 78, 123, 125, 221, 263, 286
 Gogh, Vincent van (1853-1890) 257, 387
 Gogh-Kaulbach, Anna M. van (1869-1960) 113, 116, 378
 Gorter, Herman (1864-1927) 14, 113, 117, 125, 181, 312, 378
 Groot, Herko (1890-1974) 219, 221, 226

H

- Hadewijch (13^e eeuw) 121, 380
 Halbertsma, Eeltje (1797-1858) 286
 Halbertsma, Justus Hiddes (1789-1869) 286
 Haren, Willem van (1710-1768) 286
 Hartog, Jan de (1914-2002) 242, 255, 395
 Hasebroek, Johannes Petrus (1812-1896) 286
 Heer, Johannes de (1866-1961) 213-214, 383
 Heije, Jan Pieter (1809-1876) 286
 Heijermans, Herman (1864-1924) 13, 78, 86-88, 111, 126, 181, 257, 286, 293
 Helmers, Jan Frederik (1767-1813) 286
 Hichtum, Nienke van (ps. van Sjoukje Maria Troelstra-Bokma de Boer, 1860-1939) 168, 221, 308, 389, 391-393
 Hiel, Emanuel (1834-1899) 286
 Hoekstra-Kapteyn, Nelly (1865-1919) 383
 Hoofd, Pieter Cornelisz (1581-1647) 286
 Hooijer, Jan-Hendrik (1844-1892) 70, 374
 Huizinga, Johan (1872-1945) 53, 131, 190, 198-201, 216, 315
 Huizinga, Leonhard (1906-1980) 242, 257
 Huydecooper, Balthasar (1695-177) 286
 Huygens, Constantijn (1596-1687) 286
 Huygens, Cornélie (1848-1902) 14, 113, 116, 125

I

- Ising, Arnold, sr. (1824-1898) 14, 77, 372

J

- Java, Melati van (ps. van Nicolina Marie Sloom, 1853-1927) 77, 373, 375
 Johannes Ruysbroek 286
 Juta, Betsy (1871-1906) 95-96, 379

K

- Kate, Jan Jakob Lodewijk ten (1819-1889) 286
 Kelk, Cees (1901-1981) 133, 144, 168, 218, 221, 239
 Keller, Gerard (1829-1899) 68, 70, 77, 370-371, 373
 Kempis, Thomas à (eigenlijk Thomas van Hemerken, ±1380-1471) 45, 126, 379
 Kerckhoven, Petrus Frans van (1818-1857) 286
 Kinker, Johannes (1764-1845) 286
 Kloos, Willem (1859-1938) 92, 95, 131, 297
 Knepelhout, Johannes (1814-1885) 286
 Koenders, Angelinus J., O. Carm. (1883-na 1959) 384

L

- Laet, Jan Jacob Alfried de (1815-1891) 71, 286, 292
 Langendijk, Pieter (1683-1756) 286
 Last, Jef (1898-1972) 136, 141, 144, 169, 214, 228, 266, 309, 324
 Lennep, Jacob van (1802-1888) 42, 69, 125, 286, 294
 Ligt, Bart de (1883-1938) 172, 384
 Lilien, Ignace (1897-1964) 383-384
 Loghem, Martinus van (1849-1934) 286
 Loon, Hendrik W. van (1882-1944) 132-133, 221, 319, 383-384, 389-390, 395-396
 Lootens, Adolphe (1835-1902) 380
 Loveling, Rosalie (1834-1875) 84
 Loveling, Virginie (1836-1923) 13-14, 77, 83-84, 96, 286, 295

M

- Man, Herman de (ps. van Salomon Hamburger, 1898-1946) 143, 157, 166, 224
 Mander, Karel van (1548-1606) 286
 Marnix van St.-Aldegonde, Filips (±1540-1598) 286
 Marsman, Hendrik (1899-1940) 152, 396
 Maurik, Justus van, jr. (1846-1904) 77, 84, 87, 286, 375, 378, 380
 Meer de Walcheren, Pieter van der (1880-1970) 102-103, 106-109, 119, 300
 Meijer, Bertus (1900-1980) 180
 Mont, Pol de (1857-1931) 96, 297
 Mooij, Arend Theodoor (1917-1964) 322
 Mulder, Lodewijk (1822-1907) 286
 Multatuli (ps. van Eduard Douwes-Dekker, 1820-1887) 2, 11, 15, 53, 109-110, 112-113, 125-126, 158-159, 163, 169, 218, 243, 259, 263

N

- Nes-Uilkens, Gerarda Eveline van (1877-1952) 316, 388
 Nievelt, Carel van (1843-1913) 84, 374
 Nouhuys, Willem G. van (1854-1914) 84, 87, 95, 102-103, 109, 374, 376-379

O

- Oosterhoff, P.A.E. (werkzaam 1922-1951) 382
 Oosterhuis, Rutger A.B. (1884-1980) 383

P

- Peene, Hippoliet Jan van (1811-1864) 286
 Perk, Jacques (1859-1881) 95-96, 177, 379
 Perron, Edgar du (1899-1940) 133
 Pillecyn, Filip de (1891-1962) 225, 265
 Plemp van Duiveland, Lambertus (1868-1940) 203
 Poot, Hubert Kornelisz (1689-1733) 286
 Potgieter, Everhardus (1808-1875) 70, 286
 Potter, Louis de (1786-1859) 289

R

- Ram, Hilda (ps. van Mathilde Ramboux, 1858-1901) 286
 Rodenbach, Albrecht (1856-1880) 90
 Roelants, Maurice (1895-1966) 155, 221, 226, 319, 324
 Roland Holst-van der Schalk, Henriëtte (1869-1952) 131, 181, 312
 Roothaert, Anton (1896-1967) 243, 252, 395
 Rost, Nico (1896-1967) 257, 259
 Rutten, Ant. M. (1^e helft 20^e eeuw) 384
 Ruusbroec, Jan van (1293-1381) 121, 123, 243, 263, 379, 388, 395
 Ruysbroek *zie* Ruusbroec 46
 Ryswyck, Jan Baptist van (1818-1869) 286
 Ryswyck, Theodoor van (1811-1849) 286

S

- Schendel, Arthur van (1874-1946) 11, 14, 131, 134, 156-157, 165, 168-169, 218, 221, 303, 308
 Schotman, Johan W. (1892-1976) 203-205
 Seipgens, Emile (1837-1896) 70, 374
 Serrure, Constant-Philipe (1805-1872) 286
 Sleeckx, Domien (1818-1901) 286
 Snellaert, Ferdinand A. (1809-1872) 61-62, 286
 Snieders, Jan Renier (1812-1888) 70, 78, 262, 286, 371-372
 Snijder van Wissenkerke, Marie (geb. Clant van der Mijll, 1864-1945) 14, 84, 87, 121, 263, 374
 Spinoza, Benedictus de (1632-1677) 46
 Spoelstra *zie* A. den Doolaard 14, 244-245, 250, 304, 322-323
 Stalpaert van der Wiele, Johannes (1579-1630) 152
 Steynen, Job (1876-1950) 102-103, 113, 116, 378-379
 Streuvels, Stijn (ps. van Frank Lateur, 1871-1969) 78, 102-103, 106, 123, 131, 135, 144, 169, 203, 218, 221, 223-224, 243, 259, 265, 316, 378-379, 390, 393, 395
 Swarth, Hélène (1859-1941) 87, 92, 96, 373, 380

- Székely, László (1892-1946) 243, 252, 395
 Székely-Lulofs, Madelon (1899-1958) 14, 135, 141, 144, 167-168, 176, 221, 243, 249, 252, 257-259, 272, 386, 390, 392, 395-396

T

- Teirlinck, Herman (1879-1967) 102-103, 131, 135, 141, 144, 146, 168, 219-220, 239, 243, 266, 379, 396
 Thiry, Antoon (1888-1954) 158-159, 163, 221, 324, 393
 Timmermans, Felix (1886-1947) 13-14, 131-133, 135, 138, 150-153, 156-161, 163-164, 190, 221, 224, 243, 252, 258, 265, 306-308, 324, 381-387, 389-393
 Tollens, Hendrik (1780-1856) 42, 286
 Toonder, Marten (1912-2005) 227-228, 251, 392
 Toussaint van Boelaere, Fernand (1875-1947) 203
 Troelstra, Pieter Jelles (1860-1930) 113, 116-117, 119, 181, 308

V

- Valk, Abraham Cornelis van der (1898-na 1939) 218, 221, 308
 Van Gogh Kaulbach 116
 Vanter, Gérard (ps. van Gerard van het Reve sr., 1892-1975) 180
 Velde, Theodoor Hendrik van de (1873-1937) 243, 383, 385, 388, 396
 Veldek *zie* Veldeke 45
 Veldeke, Henric van (±1150-na 1186) 286
 Vercnocke, Jozef (1906-1989) 225
 Verkade, Willebrord (1868-1946) 393
 Vermeylen, August (1872-1945) 132-133, 195-196, 303, 382
 Verschaeve, Cyriel (1874-1949) 224, 319
 Verwey, Albert (1865-1937) 131, 392
 Vestdijk, Simon (1898-1971) 132-133, 144, 146, 159, 168-169, 218-219, 222, 243, 256, 305, 308, 391, 396
 Vesters, Johan Antonius (1844-1881) 77-78, 262, 293, 324, 375
 Veth, Jan (1865-1925) 97, 286

- Visser 't Hooft, Willem (1900-1985) 252, 390
 Vondel, Joost van den (1587-1679) 286
 Vosmeer de Spie (ps. van Maurits Wagenvoort, 1859-1944) 87
 Vries, Anne de (1904-1964) 222, 243, 254, 256, 322, 324, 396
 Vries, Theun de (1907-2005) 14, 144, 147, 159, 169, 209, 222, 228, 243, 256, 259, 266, 308, 389, 396

W

- Walgrave, Alois (1876-1930) 293
 Walschap, Gerard (1898-1989) 146, 167-169, 218, 220, 222-223, 243, 324, 391-392, 396

- Werumeus Buning, Arnold (1846-1933) 77, 374, 381
 Wessem, Constant van (1891-1954) 203-204
 Wiele, Jef van de (1903-1979) 226
 Willems, Jan Frans (1793-1846) 42, 286
 Woestijne, Karel van de (1878-1929) 78, 121, 123, 380

Z

- Zielens, Lode (1901-1944) 146, 168-169, 209, 222, 224, 266, 314, 388
 Zwier van Haren, Onno (1713-1779) 286

Tsjechische vertalers

A

- Adalbert, A. (1^e helft 20^e eeuw) 382

B

- Babler, Otto F. (1901-1984) 129, 148-154, 156, 164, 252, 265, 305-306, 381-384, 386-387, 396
 Bartoš, J. (1^e helft 20^e eeuw) 386
 Běhounek, Hugo (midden 20^e eeuw) 242, 395
 Bernášek, Antonín (1883-1966) 387
 Blažka, František de Pauli (1866-1931) 90, 375
 Braitto, Silvester M. (kloosternaam van Josef Braitto, 1898-1962) 388

C

- Cepek, Karel (midden 20^e eeuw) 191, 384
 Černá, Karla (begin 20^e eeuw) 39, 372, 376
 Číhal, Antonín (1881-1940) 191, 194-195, 313, 387
 Crmela, J. (midden 20^e eeuw) 393

D

- Damborský, Ondřej (1912-1984) 392
 Deml, Jakub (1878-1961) 120-121, 150-151, 379
 Drápal, Miroslav (1916-1991) 7, 18, 226, 242, 252, 254, 259, 394-395, 397
 Dudych, Josef (1819-1881) 69, 369

E

- Eisner, Pavel (1889-1958) 5, 16, 51-52, 144, 154, 159, 180, 204, 217, 226, 242, 248, 323, 395-396

F

- Faltová, Lída (geb. Ludmila Pospíšilová, 1890-1944) 7, 12-13, 17-18, 36, 129, 132-136, 138, 145-148, 158, 163-171, 182, 190, 209-210, 219-222, 224, 226, 228, 239, 242-243, 252-255, 257, 259, 264, 266, 268, 288, 303, 307-309, 316, 321, 384-394, 396
 Fantl, Oskar (1884±1942) 377
 Fischer, Otokar (1883-1938) 58, 132-133, 153, 257, 303, 382-384

Florian, Josef (1873-1941) 33, 119-121,
151, 263, 380-381

Frič-Budinský, Leopold (1852-1924) 73

H

Hanušová, Rafaela Marie (1903-1982) 393

Harasová-Schrödllová, Marta (geb. Marie F.
Ciláková, 1891-1962) 383-384

Havel, J. (eind 19^e eeuw) 371

Havlíček Borovský, Karel (1821-1856) 40,
71

Havlíček *zie* Havlíček Borovský 72, 369

Heller, František (1884-na 1948) 389

Hlaváček, Zdeněk (1899-na 1967) 257

Hodický, Ladislav (2^e helft 19^e eeuw) 67,
369-370

Holešovský, František (1904-1985) 243,
256, 396

Holman, Jan (2^e helft 19^e eeuw) 103, 379

Horká, Zdenka (1^e helft 20^e eeuw) 221, 390

Hošek, Ludvík (*1926) 383, 385, 388

Houška, Josef Vojtěch (1826-1875) 372

Hruška, Jan (midden 20^e eeuw) 257

Hüttlová, Jaromíra (1893-1964) 386

Hynek, V. (1^e helft 20^e eeuw) 389

J

Janouch, Gustav (1903-1968) 257

Junius 382

K

Kadlec, Gustav (2^e helft 20^e eeuw) 308

Kafková, Gabriela (1893-na 1924) 102-103,
299, 379

Kalandra, Čeněk (1848-1928) 373

Kalda, František, jr. (1884-1962) 45, 138,
253, 264

Kamper, Jaroslav (1871-1911) 5, 7, 16, 50,
84-88, 92, 106, 124, 295-296

Kamper, Otakar (1878-1942) 86, 90, 95,
375

Karásek ze Lvovic, Jiří (1871-1951) 93, 173

Kazdová, Ella (geb. Kučerová, 1909-1982) 7,
17-18, 226, 242-243, 246, 252-254,
256, 259, 309, 322, 324, 395-397

Kilian, Theodor (1884-1971) 221, 391-393

Kočí, Čeněk (ps. van Vincenc Kočí, 1878-na
1929) 383

Kopecký, Alois (1845-1912) 75, 370-371

Kopecký, J. (begin 20^e eeuw) 378

Kopečný, František (1871-1946) 221, 226,
390

Koráb, Julius (1844-1890) 371

Kosina, Jan (1842-1912) 376

Kosterka, Hugo (1867-1956) 37, 83, 139,
173, 299, 381

Koudelka, Alois (1861-1942) 7, 10, 13, 17,
37, 74-75, 77-78, 82, 86, 89, 124, 173,
262, 265, 292-293, 297, 371-376, 381

Králová, Anna (midden 20^e eeuw) 242, 395

Kraus, Arno (ps. van Arnošt Kraus, 1895-
1975) 44-45, 220, 243, 286, 318, 396

Krejčí, František Václav (1867-1941) 91,
110-111, 116, 263, 378, 381

Krejčířík, Josef (1922-2004) 242, 393

Kružík, Josef (midden 20e eeuw) 257

Kuneš, Václav (1871-na 1913) 10, 13, 83-
84, 96, 106, 120, 295, 374-375, 378

L

Landré, Jean (midden 20e eeuw) 395

Láska, Gustav (1846-1921) 75-76, 262, 293,
371-372

Lešetický z Lešehradu, Emanuel (1877-
1955) 385

Lesná-Krausová, Milada (1889-1961) 242,
394

Leyder, Jaroslav (ps. van Jaroslav Kamper) 85,
87, 375

Lhotecký, J.P. (2e helft 19e eeuw) 370, 372-
373, 378

M

Mach, Josef (1883-1951) 201, 242, 385,
396

Malá, Dagmar (midden 20^e eeuw) 257

Malý, Jakub (1811-1885) 5, 16, 31, 42-43,
49-50, 64, 67, 72, 369-370

Meisner, Josef (1904-1978) 221, 384, 390

Mostecký, Václav (1822-1885) 68, 371

Moudrá, Pavla (1861-1940) 379

Mužík, August Eugen (ps. J. Mužík, 1859-
1925) 102, 379

N

- Neumann, A. (1^e helft 20^e eeuw) 376
 Neumann, Stanislav Kostka (1875-1947) 95,
 113, 176, 178, 311, 376
 Nevšimalová, Krista (geb. Goldmannová, 1854-
 1935) 112-113, 375-378
 Nováček, Karel (1874-1956) 132, 221, 242,
 384, 389, 395
 Novotná, V. (midden 20^e eeuw) 384
 Novotný, Jan (eind 19^e eeuw) 373

O

- Ondrovčík, František (1906-1987) 389

P

- Palička, Quido (1892-1962) 221, 243, 386,
 393
 Paličková, Božena (1^e helft 20^e eeuw) 386
 Pech, Jan (1882-1967) 257
 Petrů, Václav (1841-1906) 7-8, 37, 44-45,
 68-70, 125, 197, 262, 268, 286, 370-
 372
 Pflieger, Bedřich (1878-?) 376
 Plass, Jaroslav (1894-1961) 243, 395
 Pojman, Štěpan (begin 20^e eeuw) 103, 377,
 379
 Polívková, Marie (geb. Rádlová, later Jensen-
 Rádlová, 1902-1989) 220, 242-243,
 255-256, 322, 395-397
 Procházka, Arnošt (1869-1925) 36, 86, 89,
 91-99, 103, 108-109, 172-173, 298
 Pudlač, Karel (ps. van Arnošt Procházka) 377
 Pumpr, Tomáš (1906-1972) 257
 Půža, Bedřich (1917-1992) 389

R

- Rejzek, Václav (1874-1962) 115
 Renč, Václav (1911-1973) 222, 226, 387,
 392
 Reynek, Bohuslav (1892-1971) 121, 380
 Rovenský, Bohuslav (1891-1965) 381

Ř

- Řezníček, Zdeněk (1904-1975) 120, 221,
 391-392, 394

S

- Schulz, Ivan (1871-1935) 386
 Schwarz, F. (begin 20^e eeuw) 190, 264
 Seifert, Miloš (1887-1941) 98, 148, 171-
 172, 252, 310-311, 380-381, 384
 Slíva, Miloš (1887-±1944) 155, 306, 314,
 319, 385
 Smrček, Richard (begin 20^e eeuw) 90, 294,
 376
 Sojka, Jan (1863-na 1902) 373
 Soukup, Emil (1886-1962) 165, 243, 395
 Spáčil, Augustin (1871-1929) 376
 Steyskal-Lažanský, František (1844-
 1880) 370
 Svačinová, Blanka (midden 20^e eeuw) 227,
 392
 Svoboda, Jaroslav Josef (1894-1944) 191,
 313
 Sychra, J. (begin 20^e eeuw) 378

Š

- Šajner, Donát (eigenlijk Jaroslav Šajner, 1914-
 1990) 395
 Šimek, Antonín (1887-1942) 198-199, 202,
 216, 389
 Šimsa, Jaroslav (1900-1945) 252, 390
 Šimsová, Marie (geb. Kohoutková, 1906-
 1988) 243, 252
 Šimsová, Milada (1904-1992) 7, 18, 226,
 243, 248, 252, 259, 324, 393, 395-396
 Špachta, Dominik Alois (1804-1859) 72,
 369
 Štátný, Vladimír (1841-1910) 73, 75, 262,
 294, 370

T

- Toman, Jaroslav (midden 20^e eeuw) 132-
 133, 221, 385, 393
 Toužil, Jan (2^e helft 19^e eeuw) 370

V

- Vašičková, Angela (1^e helft 20^e eeuw) 385
 Vávra Haštalský, Vincenc (1824-1877) 67,
 369
 Veselý, Josef (1^e helft 20^e eeuw) 382, 384

REGISTER VAN PERSOONSNAMEN

- Vetti, O. S. (ps. van Alois Koudelka) 78, 262,
292, 371-374, 376, 381
 Viceník, H. (1^e helft 20^e eeuw) 390
 Voborský, Jan (1866-1934) 123
 Voel, Vladislav (2^e helft 20^e eeuw) 257
 Vohryzek, Karel (1879-1933) 114-115, 302,
377
 Vonka, Rudolf Jordán (1877-1964) 7, 12-13,
17-18, 52, 129, 132-133, 135, 138,
148, 154-164, 170, 172, 182, 219-221,
224, 226, 228, 242-243, 246, 252-253,
256, 264, 306-309, 321, 382-383, 386-
387, 389-395
 Vonková, Linda (Libuše, geb. Chmelařová,
1884-1959) 135, 382
 Voříšek, Rudolf (1909-1953) 221, 226, 392
 Votrubová-Koutecká, Jaroslava (1891-
1969) 132-133, 221, 391
 Vrána, Ludvík (1883-1969) 121, 380-381,
388
 Vrchlický, Jaroslav (ps. van Emil J. Frida, 1854-
1912) 90-91, 95, 99, 373
- W**
 Wagnerová, Žofie (midden 20^e eeuw) 257
 Wolf, Karel (1859-na 1921) 116, 378
- Ž**
 Žďárský, Gustav (1867-1925) 37, 70, 373-
374